

Ιωάννης Θ. Μπάκας

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΜΕΛΕΝΟΙΚΟΥ
1850 – 1912

Διδακτορική διατριβή υποβληθείσα στο Τμήμα Ποιμαντικής και
Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ.

Θεσσαλονίκη 2003

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΜΕΛΕΝΟΙΚΟΥ
1850 - 1912

meleheniko.gr

Τριμελής Επιτροπή: Καθηγητής Αθανάσιος Αγγελόπουλος
Καθηγητής Σωτήριος Βαρναλίδης
Καθηγητής Αθανάσιος Καραθανάσης, σύμβουλος

Επταμελής Επιτροπή: Καθηγητής, Σεβ. Μητροπολίτης Ανδρέας Νανάκης
Καθηγητής, Πρωτοπρ. Θεόδωρος Ζήσης
Καθηγητής Αθανάσιος Αγγελόπουλος
Καθηγητής Σωτήριος Βαρναλίδης
Καθηγητής Αθανάσιος Καραθανάσης, σύμβουλος
Επικ. Καθηγητής Μιχαήλ Τρίτος
Λέκτορας Νικόλαος Κρουσουλούδης

Ιωάννης Θ. Μπάκας

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΜΕΛΕΝΟΙΚΟΥ
1850 - 1912

Διδακτορική διατριβή υποβληθείσα στο Τμήμα Ποιμαντικής και
Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ.

Θεσσαλονίκη 2003

meleniko.gr

Πίνακας Περιεχομένων

Βραχυγραφίες	7
Πρόλογος	9
Εισαγωγή	11
Κεφάλαιο I: Γενική επισκόπηση μητροπολιτικής περιφέρειας Μελενίκου	17
1. Διοίκηση–Πληθυσμός–Στατιστικές	17
2. Υποδιοίκηση Μελενίκου	24
α. Κοινοτική Οργάνωση	30
β. Οικονομία	33
γ. Έλληνες υπήκοοι Μελενίκου	36
3. Υποδιοίκηση Πετριτσίου	38
4. Υποδιοίκηση Άνω Τζουμαγιάς	40
5. Υποδιοίκηση Δεμίρ Ισάρ	44
6. Περιοχή Βαϊρακλή (ή Κάτω) Τζουμαγιάς υποδιοίκησης Σερρών	52
Κεφάλαιο II: Μητροπολίτες Μελενίκου και βοηθοί τους κατά την περίοδο 1850-1912	57
1. Διονύσιος Ταπεινός	61
α) Ιωακείμ, μητροπολίτης πρώην Ιωαννίνων	65
β) Προκόπιος ο Σερραίος, επίσκοπος πρώην Τρίκκης	67
γ) Άνθιμος, επίσκοπος Αμφιπόλεως	70
δ) Μελέτιος, επίσκοπος Σελευκείας	70
2. Προκόπιος ο Σερραίος	72
α) Μεθόδιος Παπαεμμανουήλ, επίσκοπος Δαφνουσίας	91
β) Κωνσταντίνος Χατζηαποστόλου, επίσκοπος Δαφνουσίας	92
3. Αλέξανδρος Τριανταφυλλίδης	94
α) Βασίλειος Παπαχρήστου, επίσκοπος Δαφνουσίας	98
4. Κωνσταντίνος Χατζηαποστόλου	99
α) Παρθένιος Γκόλιας, επίσκοπος Δαφνουσίας	104
5. Λεόντιος Ελευθεριάδης	105
6. Ιωακείμ Φορόπουλος	108
7. Ειρηναίος Παντολέοντος	110
8. Θεοδώρητος Βασματζίδης	113
9. Αιμιλιανός Δάγγουλας	115
10. Κωνσταντίνος Ασημιάδης	117
Κεφάλαιο III: Μοναστήρια της επαρχίας Μελενίκου και η προσφορά τους στον Ελληνισμό της περιοχής	119
1. Μονή Ροζινού	119
2. Μονή Θεοτόκου Σπηλαίου	125
3. Μονύδριο Αγίου Νικολάου	131

4. Μονύδριο Αγίου Χαραλάμπους ή Ταξιαρχών	132
5. Μονή Παναγίας Καραδάχης ή Αγίου Γεωργίου Μπουτκόβου	133
Κεφάλαιο IV: Εκπαιδευτική και Κοινωνική δραστηριότητα	135
1. Η εκπαίδευση στην επαρχία Μελενίκου κατά την περίοδο 1850 -1912	135
2. Μελένικο	151
3. Πετρίτσι	171
4. Άνω Τζουμαγιά	179
5. Δεμίρ Ισάρ	181
α. <i>Φιλοπροδευτική Αδελφότης Δεμίρ Ισάρ</i>	189
6. Βαϊρακλή (ή Κάτω) Τζουμαγιά	193
α. <i>Αγροκήπιο Κάτω Τζουμαγιάς</i>	201
Κεφάλαιο V: Οι Έλληνες της επαρχίας Μελενίκου απέναντι στις βουλγαρικές κινήσεις και τις οθωμανικές αυθαιρεσίες	205
1. Η επαρχία Μελενίκου κατά την περίοδο 1850-1878	205
2. Η επαρχία Μελενίκου κατά την περίοδο 1878-1891	213
3. Ο Ελληνισμός της επαρχίας Μελενίκου απέναντι στη βουλγαρική προπαγάνδα και τις βουλγαρικές ένοπλες ομάδες κατά την περίοδο 1891-1904	233
α. <i>Κοινοτική διαμάχη στο Δεμίρ Ισάρ</i>	242
4. Η επαρχία Μελενίκου κατά την ένοπλη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908)	245
α. <i>Η οργάνωση του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή</i>	258
5. Συνταγματική περίοδος 1908-1912	263
α. <i>Το ζήτημα της μεταφοράς της έδρας της υποδιοίκησης Μελενίκου</i>	276
β. <i>Εξισλαμισμοί</i>	277
6. Άλλες ξένες δραστηριότητες και κινήσεις	279
α. <i>Η Σερβική Προπαγάνδα</i>	279
β. <i>Η Αυστριακή Προπαγάνδα</i>	281
γ. <i>Η Ρουμανική Προπαγάνδα</i>	282
δ. <i>Θρησκευτικές κινήσεις – Προτεσταντική προπαγάνδα</i>	287
7. 1912-1913. Α' Βαλκανικός πόλεμος, βουλγαρική κατοχή, απελευθέρωση και εγκατάλειψη της πόλης με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου	289
Συμπεράσματα	297
Παράρτημα 1: Πίνακες	301
Παράρτημα 2: Κείμενα - Έγγραφα	321
Παράρτημα 3: Φωτογραφίες	339
Πηγές	349
Βιβλιογραφία	351

Βραχυγραφίες

α.	αριθμός
ά. α.	άνευ αριθμού
ά. κ.	άνευ κατατάξεως
ΑΑ	<i>Ανατολικός Αστήρ</i> , εφημερίδα Κωνσταντινουπόλεως
ΑΑΑ	Αρχείο Αδελφότητας Μελενικίων Σιδηροκάστρου «Η Αρμονία»
ΑΕΜΣ	Αρχείο Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών
ΑΙΜ	Αρχείο Ι. Θ. Μ (Προσωπικό Αρχείο)
ΑΜΒ	Αρχείο Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου
ΑΜΘ	Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης
ΑΙΜΧΑ	Αρχείο Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου
Αλήθεια	<i>Αλήθεια</i> , εφημερίδα Θεσσαλονίκης
ΑΟΠ	Αρχείο Οικουμενικού Πατριαρχείου
ΑΥΕ	Αρχείο Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών
βλ.	βλέπε
ΒΜΙ	Βιβλιοθήκη Ιεράς Μονής Ιβήρων
ΓΑΚ Σερρών	Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία νομού Σερρών
ΓΔΜ	Γενική Διοίκηση Μακεδονίας
ΔΚΜΣ	Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών
δ.	διδάσκαλοι
ΕΑ	<i>Εκκλησιαστική Αλήθεια</i> , περιοδικό Κωνσταντινουπόλεως
έγγρ.	έγγραφο, έγγραφα
ΕΕΕΕΠ	Επιτροπή διά την Ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας
ΕΕΘΣΘ	Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Θεσσαλονίκης
ΕΜΣ	Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
ΕΦΣΚ	Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως
ΘΗΕ	Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια
ΙΑΜ	Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας
ΙΛΑΚ	Ιστορικό και Λαογραφικό Αρχείο Καβάλας
ΙΜΧΑ	Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου
κώδ.	κώδικας
μ.	μαθητές
ΜΗΠΣΑ	Μακεδονικό Ημερολόγιο Παμμακεδονικού Συλλόγου Αθηνών
ΜΖ	Μακεδονική Ζωή, περιοδικό Θεσσαλονίκης
ΜΦΣΣ	Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών

ΝΑ	<i>Νέα Αλήθεια</i> , εφημερίδα Θεσσαλονίκης
Νεολόγος	<i>Νεολόγος</i> , εφημερίδα Κωνσταντινουπόλεως
περ.	περίοδος
Προξ.	Προξενείο, Πρόξενος
σ.	σελίδα, σελίδες ή σχολεία εντός των πινάκων
σημ.	σημείωση
ΣΧ	Σερραϊκά Χρονικά
Ταχυδρόμος	<i>Ταχυδρόμος</i> , εφημερίδα Κωνσταντινουπόλεως
τχ	τεύχος
υποσημ.	υποσημείωση - παραπομπή
Υπ. Εξ.	Υπουργός Εξωτερικών, Υπουργείο Εξωτερικών
ΦΘ	<i>Φάρος Θεσσαλονίκης</i> , εφημερίδα Θεσσαλονίκης
ΦΜ	<i>Φάρος Μακεδονίας</i> , εφημερίδα Θεσσαλονίκης
χ. η.	χωρίς ημερομηνία
φ.	φύλλο, φύλλα
φάκ.	φάκελλος

Πρόλογος

Η πολύχρονη ενασχόλησή μου στο Τμήμα Ιστορικών Ερευνών της Ε.Μ.Σ., όπου βρίσκεται κατατεθειμένο σε φωτοαντίγραφα, τμήμα του Αρχείου του Ελληνικού Προξενείου Σερρών (1856-1912), όπως και η καταγωγή μου από την περιφέρεια Σερρών, με ώθησαν να ασχοληθώ με τον Ελληνισμό της περιοχής αυτής, κάτι που εν μέρει είχα πραγματοποιήσει και κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου. Το έναυσμα να ασχοληθώ με το Μελένικο¹ μου δόθηκε, όταν διάβασα στην εισαγωγή του καθηγητή μου κ. Αθανασίου Καραθανάση στις «Αναμνήσεις» του Μελενικίου Κωνσταντίνου Τσώπρου: «*Η περίοδος του Μακεδονικού αγώνα με την ευρύτερη χρονική διάστασή του, από το 1870 έως το 1913, αποτελεί μίαν από τις σημαντικότερες και δραματικότερες περιόδους της ιστορικής πορείας του Μελένικου, για την οποία, βέβαια, έχουμε ορισμένες καλές μελέτες, όχι, όμως, και την οριστική, με την οποία θα αποτυπώνεται η άμυνα του Ελληνισμού στο άκρο αυτό της μακεδονικής γης κατά του βουλγαρικού εθνοφυλετισμού.*»². Πράγματι, για το χώρο της βορειοανατολικής Μακεδονίας έγιναν ολοκληρωμένες μελέτες από τον καθηγητή κ. Αθανάσιο Αγγελόπουλο για τον Ελληνισμό της Στρώμνιτσας και από τον καθηγητή κ. Αθανάσιο Καραθανάση για τον Ελληνισμό του Νευροκοπίου. Με την παρούσα διατριβή επιχειρήθηκε, όσο ήταν αυτό δυνατό, η κάλυψη του ενδιαμέσου χώρου, αυτού δηλαδή της μητρόπολης Μελενίκου.

Η επαρχία Μελενίκου, αποτέλεσε και εξακολουθεί, ως προς το υπόλοιπο σήμερα τμήμα της, την επαρχία Σιδηροκάστρου, να αποτελεί τον ακρίτα του βορείου Ελληνισμού. Η περιοχή αντιμετώπισε από την έναρξη του βουλγαρικού ζητήματος πλήθος περιπετειών και καταστάσεων που τη σημάδεψαν για έξι δεκαετίες τουλάχιστον. Ο Ελληνισμός της περιοχής αγωνίσθηκε σθεναρώς απέναντι σε ποικίλους εχθρούς: την οθωμανική κακοδιοίκηση των μελετωμένων στην παρούσα διατριβή χρόνων, τη λαίλαπα του βουλγαρισμού που κατέκλυσε την περιοχή και επηρέασε μέγα μέρος των βουλγαρόφωνων χριστιανών της, τη ρουμανική και τη σερβική προπαγάνδα, την οικονομική δυσπραγία και την απομόνωση της περιοχής από τους μεγάλους δρόμους του εμπορίου, οι οποίοι παλαιότερα αποτελούσαν την κύρια αιτία της ανάπτυξής της. Ο Ελληνισμός της μητρόπολης Μελενίκου αμυνόταν ταυτόχρονα και αγωνιζόταν για τη διατήρηση και ανύψωση του εθνικού, θρησκευτικού και πνευματικού του επιπέδου.

Στην παρούσα διατριβή χρησιμοποιήθηκε ανέκδοτο αρχειακό υλικό και φύλλα πολλών εφημερίδων που παρείχαν πρωτογενείς πληροφορίες, καθώς και βοηθητικό βιβλιογραφικό υλικό. Σημαντικό μέρος των πηγών παρατίθεται

---

¹Πρέπει εδώ να διευκρινισθεί ότι, ενώ στον τίτλο της διατριβής προτιμήθηκε η ορθογραφία *Μελένικον* (Μέλας Οίκος), όπως τη συναντούμε στα γραπτά και τους συλλόγους των Μελενικίων, εντούτοις στο κείμενο προτιμήθηκε η απλούστερη ορθογραφία *Μελένικο*. Επίσης, όπου αναφέρεται ο όρος *επαρχία Μελενίκου* αφορά την εκκλησιαστική και όχι την πολιτική διαίρεση που αποδίδεται συνήθως με τους όρους *υποδιοίκηση, περιοχή, διαμέρισμα, καζάς, περιφέρεια, τμήμα*.

² Κων. Θ. Τσώπρος, *Αναμνήσεις (Μελένικο – Θεσσαλονίκη)*, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1992, σ. 9.

αυτούσιο σε αποσπάσματα ή σε περίληψη και τούτο γιατί το περιεχόμενό τους αποκαλύπτει χαρακτηριστικές φάσεις της ζωής του Ελληνισμού στη μεθόριό του, στην επαρχία Μελενίκου και γιατί η δημοσίευση πρωτογενών πηγών, παρότι πολλές φορές δεν είναι άμοιρη υποκειμενισμού, διατηρεί πάντα την αξία της στη γνώση και την κατανόηση του ιστορικού παρελθόντος. Στόχος δεν είναι η πλήρης περιγραφή της περιοχής, αλλά το να δοθεί ανάγλυφη η εικόνα της ζωής και της δράσης του Ελληνισμού σε μια εμπερίστατη, την εποχή που μας απασχολεί, επαρχία του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Το πλήθος των ειδήσεων και των λεπτομερειών δημιούργησαν μεγάλο προβληματισμό στον τρόπο αξιολόγησης και κατάταξης του υλικού, διότι κάθε μικρή λεπτομέρεια της ζωής των Ελλήνων φάνταζε σημαντική. Δυστυχώς, μεγάλο μέρος πληροφοριών και ειδήσεων δεν ήταν δυνατό να συμπεριληφθεί στην παρούσα μελέτη, αφού ο στόχος της προσανατολίστηκε περισσότερο στην αποτύπωση της εκκλησιαστικής, πνευματικής και εθνικής ζωής.

Θερμές ευχαριστίες οφείλονται σε όλους όσους συνέβαλαν και βοήθησαν στη συγκέντρωση του υλικού και στον τρόπο επεξεργασίας του. Πρώτα στον Οικουμενικό Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίο, που επέτρεψε την έρευνά μου στο Αρχείο του Πατριαρχείου· στον υπογραμματέα της Ιεράς Συνόδου π. Ελπιδοφόρο και στον αρχειοφύλακα του Πατριαρχείου π. Νικόλαο Πετροπέλλη, για τη βοήθεια που μου προσέφεραν· στον πρόεδρο της Ε.Μ.Σ., καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Βαβούσκο και στο διοικητικό συμβούλιο της Εταιρείας για την παροχή κάθε διευκόλυνσης στη χρήση των Αρχείων της Εταιρείας· στον ηγούμενο της ιεράς μονής Βατοπαιδίου π. Εφραίμ, στους πατέρες Αρσένιο και Ιωσήφ, καθώς και στον ηγούμενο της ιεράς μονής Ιβήρων π. Βασίλειο και στο βιβλιοφύλακα π. Θεολόγο, για τη βοήθεια που μου παρείχαν στη μελέτη των αρχείων και των βιβλιοθηκών των μονών τους· στον πρόεδρο του ΙΜΧΑ, καθηγητή κ. Βασίλειο Κόντη, στις συναδέλφους κ. Ελευθερία Μαντά και κ. Γεωργία Μπιτσιάδου, καθώς και στην κ. Φρόσω Παναγιωτίδου για τη βοήθεια τους στη μελέτη των αρχείων του ΙΜΧΑ· στο διευθυντή κ. Βασίλειο Καραγιάννη και τους υπαλλήλους της δημοτικής βιβλιοθήκης Κοζάνης για την ολοπρόθυμη εξυπηρέτησή τους, καθώς και στους συναδέλφους κ. Κώστα Πλαστήρα (Μελενίκιο εκ μητρός) και κ. Κώστα Κουρούδη, προϊστάμενο και βιβλιοθηκονόμο αντίστοιχα της Βιβλιοθήκης της Ε.Μ.Σ. για τη βοήθεια και τις πολύτιμες συμβουλές τους. Ευχαριστώ επίσης τον προϊστάμενο των ΓΑΚ Σερρών, φίλο Γιάννη Τσαρούχα, για τη βοήθειά του στη μελέτη αρχείων των Μελενικίων Σιδηροκάστρου, καθώς και τον κ. Πασχάλη Αγγελόπουλο για τη συμπαράστασή του.

Τέλος, οφείλω ολόθερμες ευχαριστίες στον καθηγητή κ. Αθανάσιο Καραθανάση, σύμβουλο και βοηθό σε κάθε φάση της παρούσας διατριβής, από την επιλογή του θέματος, τη βιβλιογραφική ενημέρωση έως τη μέθοδο επεξεργασίας του υλικού. Εκφράζω επίσης τις ευχαριστίες μου στους καθηγητές κ. Αθανάσιο Αγγελόπουλο και κ. Σωτήριο Βαρναλίδη, οι οποίοι είναι μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής και άριστοι γνώστες των καθεκάστων της εποχής που μας απασχολεί.

Εισαγωγή

Η περίοδος 1850-1912, δηλαδή λίγο πριν τον Μακεδονικό Αγώνα (στην ευρύτερη χρονοθέτησή του 1870-1912) και κατά τη διάρκειά του, υπήρξε η τραγικότερη για τον χριστιανικό πληθυσμό της μητροπολιτικής περιφέρειας Μελενίκου. Ύψ την εμφάνιση του Βουλγαρικού Ζητήματος, η επαρχία Μελενίκου αποτελούσε μία από τις μεγαλύτερες και πλουσιότερες μητροπόλεις του Οικουμενικού Θρόνου, με συμπαγή χριστιανικό πληθυσμό και μεγάλα κέντρα, όπως το ιστορικό Μελένικο, βάση του Ελληνισμού στην περιοχή, το Πετρίτσι, το Δεμίρ Ισάρ, την Κάτω Τζουμαγιά, τα Άνω Πορρόια και από το 1881 την Άνω Τζουμαγιά. Το δίστιχο που μας διέσωσε ο Μανουήλ Γεδεών και το οποίο αποτελούσε ευχή μεταξύ των κληρικών, είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικό:

*«Εἰς τὰ ἔτη Μαθουσάλας, εἰς τὰ πλούτη Μελενίκου
κι ἐπομένως τῆς συνόδου Χαλκηδόνος ἢ Κυζίκου»¹*

Η κατάσταση άλλαξε δραματικά από τα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα. Η ανάπτυξη του βουλγαρικού εθνικισμού και η σταδιακή επίδραση του Πανσλαβισμού στο βουλγαρόφωνο πληθυσμό προκάλεσαν έντονα προβλήματα στην ενότητα του χριστιανικού πληθυσμού. Τα προβλήματα βέβαια αυτά παρουσιάστηκαν σε όλες τις επαρχίες του μέσου μακεδονικού χώρου, ωστόσο οι επαρχίες Στρωμνίτης, Μελενίκου και Νευροκοπίου, στο χώρο της βορειοανατολικής Μακεδονίας αντιμετώπισαν τα περισσότερα προβλήματα, γιατί βρίσκονταν στη μεθόριο του Ελληνισμού. Η μητρόπολη Σαμακοβίου, που βρισκόταν βορειότερα, χάθηκε για το Πατριαρχείο, διότι ο χριστιανικός πληθυσμός της είχε προσχωρήσει από νωρίς στην πανσλαβιστική προπαγάνδα και αρνήθηκε την παραμονή του στην πνευματική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, πριν ακόμη την ενσωμάτωση της περιοχής στη Βουλγαρική Ηγεμονία. Η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878), που δημιούργησε το βουλγαρικό μεγαλοϊδεατισμό, με το όραμα της Μεγάλης Βουλγαρίας, ήταν η αρχή πολλών περιπετειών για το βυζαντινό Μελένικο και την περιοχή του, κυρίως μετά την οργάνωση των ενόπλων βουλγαρικών σωμάτων που λυμαινόνταν την περιοχή.

Ο Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως σε δημοσίευσμά του, το 1886, για το Μελένικο αναφέρει: «*ὀλίγοι βεβαίως ἔχουσιν ἰδέαν ἀκριβῆ περί Μελενίκου, ἅτε πόλεως μικρῆς καί ἀποκέντρον. Ἐνῶ δέ δέν κινεῖ ὅσον ἔδει τό διαφέρον καί τήν προσοχήν τῶν ἡμετέρων τῶν ἐγγύς τε καί μακράν ὄντων, τουναντίον τὰ μέγιστα διεγείρει τόν πόθον καί τήν προσοχήν τῶν πανσλαβιστῶν. Πρόσκομμα μέγα ταῖς προθέσεσιν αὐτῶν οὐσα ὅτι ἀκραιφνῶς τήν ἐλληνικήν αὐτῆς καταγωγῆν διατηρεῖ, δικαίως τὰ βέλη τούτων πρός ἑαυτήν ἔλκει καί, ὡς οὐδεμία ἄλλη τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεων, ἀνήκεστα ὑπέστη κατά διαφόρους ἐποχάς*

¹ Μανουήλ Γεδεών, *Αποσημειώματα Χρονογράφου*, Αθήναι 1932, σ. 229.

δεινά, επίδρομάς ληστρικής, άπαγωγάς πολλῶν εἰς τά ὄρη, άπογυμνώσεις, φόνους καί ὅ,τι ἄλλο ἤθελεν ἐπινοήσει ἢ κακόβουλος αὐτῶν φαντασία»².

Ενδεικτικά για την κατάσταση στην επαρχία Μελενίκου είναι τα λεχθέντα από το μητροπολίτη Μελενίκου Ειρηναίο, τον Ιούλιο του 1904: «...ἡ ἐν ἧ ἐτάχθημεν Μητρόπολις διά τῆς εὐμενείας τῆς Α. Α. Μεγαλειότητος καί διά τῆς ἐπινεύσεως καί ψήφου τοῦ τε Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί τῆς άγίας καί Ἱερᾶς Συνόδου πρό τῆς εμφανίσεως τοῦ ἐπαράτου σχίσματος, μᾶλλον δ' εἰπεῖν πρό τῆς ἐνσκήψεως τῆς, καταστροφάς καί ἐρημώσεως ἐπιφερούσης θυέλλης τῆς ἀνταρσίας ἐθεωρεῖτο ὡς μία τῶν πολυανθρωποτέρων καί πλουσιωτέρων ἐπαρχιῶν, σήμερον δέ ἐν τοιαύτῃ λυπηρᾷ καί ἀξιοθρηνητῷ καταστάσει διατελεῖ, ὥστε δύναται νά χρησιμεύση, εἴπερ τίς καί ἄλλη, ὡς κάτοπτρον, ἐν ᾧ ζωηρότατα ἐξεικονίζονται αἱ ἀποτρόπαιοι συνέπειαι τῶν φόνων, πιέσεων, καταστροφῶν ἐκκλησιῶν καί Σχολῶν τῆς βουλγαρικῆς ἀνταρσίας...»³.

Σε ὅ,τι αφορά την ιστορία της περιοχής, κατά τη νεότερη περίοδο, υπάρχει σχετική βιβλιογραφία. Ειδικά, για την ιστορία της πόλης του Μελενίκου, έχει δημοσιευτεί ένας σημαντικός αριθμός μελετών. Ο σημαντικότερος ερευνητής της εκκλησιαστικής ιστορίας του Μελενίκου και μελετητής των αρχείων και κωδικών της μητρόπολης, είναι ο Κωνσταντινουπολίτης δικηγόρος Ελευθέριος Γ. Ταπεινός⁴, ανεψιός του μητροπολίτη Μελενίκου Διονυσίου (1837 – 1875) από την πλευρά του πατέρα του Γρηγορίου. Το όνομά του το έλαβε από το θείο του, του οποίου το κοσμικό όνομα ήταν Ελευθέριος. Ο Ταπεινός ανέπτυξε ιδιαίτερη σχέση με την επαρχία και την πόλη του Μελενίκου αφού μπόρεσε και μελέτησε σε βάθος τα αρχεία και τους κώδικες της μητρόπολης. Σημαντική για την ιστορία της περιοχής είναι σειρά δημοσιευμάτων του για την εκκλησιαστική ιστορία της επαρχίας Μελενίκου στην *Εκκλησιαστική Αλήθεια* Κωνσταντινουπόλεως. Φιλοδόξησε μάλιστα, να ασχοληθεί και με την πολιτική ιστορία της περιοχής, για την οποία δυστυχώς δεν μας άφησε δημοσιευμένη κάποια μελέτη παρά μόνο την αγγελία της δημοσίευσής της. Ο μητροπολίτης Μελενίκου Λεόντιος Ελευθεριάδης, στη μελέτη του για το Μελενίκιο μητροπολίτη Ιωαννίνων Ιωακείμ, αναφέρει ότι, ο φίλος του Ελευθέριος Ταπεινός, του έδωσε

---

² «Εκθεσις της πνευματικῆς καταστάσεως τμημάτων τινῶν και πόλεων της ΒΑ. Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 5182 (Δευτέρα 15.9.1886), σ. 3.

³ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2947, Μελενίκου Ειρηναίος προς Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης, Μελένικο 24.7.1904.

⁴ Μ.Ι. Γεδεών, «Ελευθέριος Ταπεινός (νεκρολογία)», *ΕΑ* 43 (1919) 176. Ο Ελ. Ταπεινός γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1857. Σπούδασε στο Μελένικο και στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και στη συνέχεια νομικά στην Αθήνα. Ασχολήθηκε κυρίως με το βυζαντινό δίκαιο και συνέγραψε πολλές μελέτες, ὅπως οδηγό δικονομικού, το «Πρόχειρο Νομικού» του Θεοφίλου Καμπανίας, ὅπως επίσης με την εκκλησιαστική και πολιτική ιστορία του Μελενίκου και την ιστορία των φαναριώτικων οικογενειῶν. Εργάστηκε ως δικηγόρος ἔως το 1918, ὁπότε αποφάσισε να ασχοληθεί με τη διδασκαλία. Πέθανε στη Σύμρνη τον Ιούλιο του 1919.

να δει σημειώσεις από τέσσερα χειρόγραφα του για την ιστορία της πόλης του Μελενίκου⁵.

Στην *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, ο Ελευθέριος Ταπεινός δημοσίευσε, στις 15 Φεβρουαρίου του 1883, υπό τον τίτλο «Αγγελία»⁶, την πρόθεσή του να προχωρήσει στην έκδοση της μελέτης του για το Μελένικο, υπό τον τίτλο «Πολιτική και εκκλησιαστική ιστορία της πόλεως και επαρχίας Μελενίκου» και καλούσε τους φιλόμους που επιθυμούσαν την έκδοση της μελέτης, η οποία θα έφτανε τα δέκα τυπογραφικά φύλλα, να τη συνδράμουν οικονομικά. Όρισε μάλιστα και την αξία της στα δέκα γρόσια. Στην αγγελία του αυτή ο Ταπεινός, μας δίνει αρκετές πληροφορίες για την ιστορία της πόλης και της επαρχίας Μελενίκου: «*Οὐ μακράν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πάλαι ποτέ κληθέντος Ὀρβήλου ὄρους ἐν τῷ βορειοανατολικῷ τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ τόπου περιοριζομένου πάντοθεν ὑπὸ φαράγγων καὶ ἀπροσίτων βράχων γραφικωτάτην παρεχόντων ἄποψιν, κεῖται νῦν ἡ πόλις ΜΕΛΕΝΙΚΟΝ ἣτις κατὰ τοὺς μὲν ἦν ἡ ἀρχαία ἐπίσημος πόλις τῆς βορείου Παιονίας Γαρησκός ἐν τῇ ἀρχαία μακεδονικῇ χώρᾳ τῇ καλουμένη Ὀδομαντικῇ ἢ Ὀδομαντίδι, κατὰ τοὺς δὲ ἡ περιώνυμος πρωτεύουσα τῶν σιντῶν Ἡράκλεια ἰδρυθεῖσα ὑπὸ Ἀμύντου ἀδελφοῦ Φιλίππου πρὸς τιμὴν τοῦ ἥρωος Ἡρακλέους, ...κατὰ δὲ τὸν πολυπράγμονα ἱστορικόν Γ. Κεδρηνόν τό ἰσχυρότατον φρούριον τῶν Ζαγορῶν ἐπὶ πέτρας ἰδρυμένον, κρημινοῖς καὶ φάραξι βαθυτάτοις πάντοθεν ἐστεφανωμένον' ...*».

Ο Ελευθέριος Ταπεινός, στο παραπάνω δημοσίευμά του αναφέρει τις πηγές του, καθώς και την πρόθεσή του να ασχοληθεί όχι μόνο με την ιστορία της πόλης, αλλά και ολόκληρης της εκκλησιαστικής της επαρχίας: «*ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης, ἣ ἐπὶ ἐξαετίαν διετέλεσα φοιτῶν ἐν τῷ ἀκμαίῳ ἄλλοτε αὐτῆς ἐκπαιδευτηρίῳ, ἀλληλοδιαδόχως δὲ καὶ μετὰ ταύτην μετέβην, ἐφιλοτιμήθην ἵνα συντάξω πραγματείαν τινά, σχῶν τὴν περιεργίαν ἵνα σπουδάσω αὐτὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔννοιαν ἕνεκα τῶν ὑφισταμένων ἐν αὐτῇ πολλῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν μνημείων, ἀνασκαλεύσας πᾶσαν γνῶσιν πρὸς καταρτισμὸν πλήρους ὡς τό δυνατόν ἱστορίας αὐτῆς ἐθνολογικῶς, πολιτικῶς, ἐκκλησιαστικῶς, καὶ διερευνήσας τὰ κατ' αὐτὴν πολυτρόπως νῦν μὲν διὰ ἀναδρομῆς εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ τοὺς νεωτέρους ἱστορικούς, νῦν δὲ διὰ τῆς ἐπιμόνου μελέτης πάντων τῶν ἐν τῇ εἰρημένη τε πόλει καὶ ἀλλαχοῦ εὑρισκομένων ἀρχαίων ἐπιγραφῶν μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν σκωληκοβρώτων καὶ τῶν ἄλλοις τῶν οὐδεμίαν ἀξίαν ἐχόντων, ἀλλ' ὅμως ἐμοὶ ἀναγκαιοτάτων. Οὐ μόνον δὲ περὶ τῆς πόλεως Μελενίκου, ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν ἄλλων πρωτευουσῶν πόλεων τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας, ἣτοι τοῦ Σιδηροκάστρου (Δεμίρχισσαρ), ὅπερ κατὰ τινὰς ἐστὶν ἡ περίπυστος Ἡράκλεια ἢ σιντική, καὶ περὶ τῆς Πετρίτσης, ἣτοι τῆς περιωνύμου ἀρχαίας Πέτρας κειμένης ἐν τῷ ΒΑ τῆς ἀρχαίας Μαιδικῆς χώρας,*

⁵ Λεόντιος Μελενίκου, «Ο πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ Μελενίκιος», *Ταχυδρόμος*, φ. 750 (Δευτέρα 13.11.1900), σ. 3.

⁶ Ελευθέριος Ταπεινός, «Αγγελία», *ΕΑ 4* (1882-1883) 384.

έγγυς τῆς συμβολῆς τοῦ Πόντου ποταμοῦ (Στρομνίτσας) μετά τοῦ Στρυμόνος (Καράσου), καί περί τῆς Κάτω Τζουμαϊᾶς κωμοπόλεως πολλαχῶς ἀξίας λόγου, δωδεκάωρον δ' ἀπό τοῦ Μελενίκου ἀπεχούσης, ποιούμεαι λόγον ἰδιαιτέρως καθ' ἱστορικὴν καί πολιτικὴν καί παιδευτικὴν ἔννοιαν μετά στατιστικῆς τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν τε καί ὅλης τῆς ἐπαρχίας Μελενίκου, ἅτε ἀναποσπαστῶς συνδεομένης τῆς ἐκείνων ἱστορίας πρὸς τὴν τοῦ Μελενίκου καί ὑπαγομένων εἰς μίαν καί τὴν αὐτὴν πνευματικὴν ἀρχὴν, τὴν μητρόπολιν Μελενίκου...».

Στην «Ἀγγελία» του, ο Ταπεινός, ἐξηγεῖ καὶ τοὺς λόγους που τον οδήγησαν νὰ ἀσχοληθεῖ με τὸ Μελένικο: «...Τὴν πραγματείαν ταύτην ἐπιγράψας «Πολιτικὴν καί ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως καί τῆς ἐπαρχίας Μελενίκου» ἐπὶ πολὺ ἔτι δέν ἤθελον ἴσως ἀποτολμήσει εἰς τό φῶς ἐκδοῦναι, εἰ μὴ ἐδικαιόμην ὑπὸ τοῦ πόθου τό μὲν ἴν' ἀποδῶ οὕτω τὰ τροφεῖα τῆ συμβαλοῦσῃ ὀπωσοῦν εἰς τὴν παιδείαν μου πόλει Μελενίκῳ, τό δέ φανῶ κατὰ τι συντελῶν κ' ἄγῳ εἰς τόν πλουτισμόν τῆς ἀγλαῆς ἡμῶν ἐθνικῆς ἱστορίας, συμπαρατρυνθείς εἰς τοῦτο καί ὑπὸ πολλῶν διαπρεπῶν ἐπὶ παιδείᾳ φίλων...».

Πηγαίό ὅμως υλικό ἀποτελοῦν καὶ οἱ περιγραφές τοῦ Μελενίκου, οἱ ὁποῖες δημοσιεύτηκαν στους τόμους τοῦ *Μακεδονικοῦ Ημερολογίου* τοῦ *Παμμακεδονικοῦ Συλλόγου*, καθὼς καὶ οἱ *Σημειώσεις περὶ Δεμίρ Ισσαρίου* τοῦ Σωτηρίου Δημητριάδη στον τόμο τοῦ *Παρνασσού* τοῦ 1878⁷.

Στὴ νεότερη ἐποχῇ, με τὴν ἱστορία τοῦ Μελενίκου καὶ τῆς περιοχῆς του, ἀσχολήθηκε ὁ Μελενίκιος Πέτρος Σπανδωνίδης με τὸ ἔργο του: *Μελένικος, ὁ νεκρὸς μακεδονικὸς Ἀκρίτης*, Θεσσαλονίκη 1930. Σημαντικὰ ἐπίσης εἶναι τὰ ἔργα τοῦ Ἀπόστολου Γκισδαβίδη, *Τὸ Μελένικο. Ἀρχαιολογικὴ καὶ ἱστορικὴ μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1957 καὶ *Σελίδες τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ*, τ. 2 καὶ 3, Θεσσαλονίκη 1959.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ νεότερη ἱστορία τοῦ Μελενίκου ἐπέδειξε ὁ Πέτρος Πέννας με πολλὰς μελέτες του ὅπως: *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τοῦ Μελενίκου, ὁ Ἀναστάσιος Παλλατίδης καὶ τὰ χειρόγραφα του*, τὸ *Κτηματολόγιον τοῦ Κοινού Μελενίκου, τὰ Ἄνω Ποροῖα, τὸ διαμάντι τοῦ Μπέλλες* καὶ πολλὰς ἄλλες. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ καὶ τὸ σπουδαῖο ἐκδοτικὸ καὶ ἐρευνητικὸ ἔργο τῆς *Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἐταιρείας Σερρών Μελενίκου*, τῆς ὁποίας ὁ Πέτρος Πέννας διετέλεσε ἰδρυτὴς καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια πρόεδρος τῆς. Στους τόμους τῶν *Σερραϊκῶν Χρονικῶν* ὑπάρχουν ἀρκετὲς μελέτες γιὰ τὸ Μελένικο ἀπὸ ἀξιόλογους ἐρευνητῆς⁸.

Σε ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Μελενίκου ἀξιόλογο εἶναι τὸ ἔργο τοῦ καθηγητῆ Ν. Ἀνδριώτη, *Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τοῦ Μελενίκου*, Θεσσαλονίκη

⁷ Σωτήριος Δημητριάδης, «Υπομνηματικά τινὲς σημειώσεις περὶ Δεμίρ Ισσαρίου», *Παρνασσός* 2 (1878) 529-548.

⁸ Γιὰ τὰ παραπάνω ἔργα βλέπε στὴ βιβλιογραφία.

1989. Με την ετυμολόγηση του ονόματος του Μελενίκου ασχολήθηκε ο καθηγητής Στ. Κυριακίδης στον τρίτο τόμο των *Μακεδονικών*⁹.

Ο Ιω. Βασδραβέλλης, επίσης, μας πληροφορεί στον έβδομο τόμο του περιοδικού *Μακεδονικά*, εκ του αρχείου των αδελφών Γραμματικού (Βλάστη-Θεσσαλονίκη) για 39 ονόματα κληρικών και κατοίκων του Μελενίκου κατά το 1824 πιθανότατα συνδρομητών σε κάποια έκδοση, όταν μητροπολίτης ήταν ο Σαμουήλ και διδάσκαλος της Σχολής Μελενίκου ο Μετσοβίτης Αδάμ Ζαπέκος (Τσαπέκος). Για την επαρχία Μελενίκου αξιόλογο είναι το έργο του Γιώργου Καφταντζή, *Ιστορία της Ηράκλειας*, Ηράκλεια 1973.

Στο χώρο των απομνημονευμάτων μοναδικές πρέπει να θεωρηθούν οι *Αναμνήσεις* του Κωνσταντίνου Τσώπρου που εκδόθηκαν από το ΙΜΧΑ με επιμέλεια του καθηγητή κ. Αθανασίου Καραθανάση, ενώ στο χώρο των επιστημονικών μελετών ξεχωρίζει το έργο του Θεόδωρου Βλάχου, *Die Geschichte der Byzantinischen Stadt Melenikon*, που εκδόθηκε επίσης από το ΙΜΧΑ το 1969.

Η παρούσα διατριβή φιλοδοξεί, κατά ταύτα, να δώσει, μέσα από αρχαικό υλικό κυρίως, μια συνολική εικόνα για ολόκληρη τη μητρόπολη Μελενίκου και όχι μόνο για την πόλη, για την οποία ικανοποιητικά στοιχεία έχουν παρουσιαστεί έως τώρα. Την επαρχία Μελενίκου δεν την αποτελούσε μόνο η πόλη, έστω κι αν αυτή σε μεγάλο βαθμό έδινε το στίγμα. Υπήρχαν αρκετά μεγάλα κέντρα, στα οποία επρόκειτο να αναφερθεί ο Ελευθέριος Ταπεινός και στα οποία η δραστηριότητα και παρουσία του Ελληνισμού ήταν σημαντική. Ένα από αυτά, το Δεμίρ Ισάρ, το σημερινό δηλαδή Σιδηρόκαστρο, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα έλαβε σχεδόν τα πρωτεία και κατέστη η ουσιαστική έδρα της περιοχής. Μετά τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913 και την απόδοση της βόρειας πλευράς του όρους Μπέλλες στη Βουλγαρία, το Σιδηρόκαστρο αποτέλεσε την έδρα του τμήματος της επαρχίας Μελενίκου που πέρασε στην ελληνική επικράτεια και υπάρχει ως σήμερα ως μητρόπολη Σιδηροκάστρου.

---

⁹ Στίλπων Κυριακίδης, «Σημείωμα περί του ονόματος της βυζαντινής πόλεως Μελενίκου», *Μακεδονικά* 3 (1952-1955) 405-407.

meleniko.gr

Γενική επισκόπηση της μητροπολιτικής περιφέρειας Μελενίκου

ΔΙΟΙΚΗΣΗ – ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ – ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ

Την επαρχία Μελενίκου σχημάτιζαν οι τέσσερις από τις οκτώ υποδιοικήσεις του Σαντζακίου Σερρών: Μελενίκου, Πετριτσης, Δεμίρ Ισάρ και Άνω Τζουμαγιάς (από το 1881), καθώς και ένα τμήμα του Μεγάλου Κάμπου, γύρω από την κωμόπολη της Κάτω Τζουμαγιάς, που υπαγόταν διοικητικά στην υποδιοίκηση Σερρών.

Ο χριστιανικός πληθυσμός της περιοχής, ως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ήταν αναπόσπαστα δεμένος με το Οικουμενικό Πατριαρχείο στο οποίο υπαγόταν πνευματικά. Από τα μέσα όμως του 19^{ου} αιώνα η περιοχή άρχισε να δέχεται την επίδραση της πανσλαβιστικής προπαγάνδας με την κάθοδο σε αυτήν πολλών «διαφωτιστών», όπως ο Στέφανος Βέρκοβιτς. Ο Βέρκοβιτς, συγγραφέας-συλλογέας των *δημωδῶν ἀσμάτων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Βουλγάρων*, έργο που εκδόθηκε στο Βελιγράδι λίγα χρόνια αργότερα, επισκέφτηκε την περιοχή, κατά το 1862. Στον πρόλογο του βιβλίου του αναφέρεται αρκετά στην περιφέρεια Σερρών και την περιοχή Μελενίκου, προσπαθώντας να πείσει τους πάντες, για πρώτη ίσως φορά, ότι όλοι και όλα στις περιοχές αυτές είναι βουλγαρικά¹.

Σημαντικό γεγονός για την πορεία και εξέλιξη του Ελληνισμού της επαρχίας Μελενίκου ήταν η προσθήκη σε αυτή, το 1881, του τμήματος της Άνω Τζουμαγιάς. Τότε, μέγα μέρος βουλγαρόφρονος πληθυσμού προστέθηκε στο ήδη υπάρχον, προκαλώντας όμως, λόγω του βουλγαρικού ζητήματος, πολλά προβλήματα στη διαποίμανση της επαρχίας.

Το τμήμα της Άνω Τζουμαγιάς αποσπάστηκε από τη μητρόπολη Σαμακοβίου, η οποία συμπεριλήφθηκε στα όρια της νεοσύστατης βουλγαρικής ηγεμονίας. Η προσθήκη έγινε με πράξη πατριαρχική και συνοδική του Ιωακείμ του Γ' απευθυνόμενη στους μητροπολίτες Δράμας Γερμανό και Μελενίκου Προκόπιο στις 9 Φεβρουαρίου 1881: «*Ἐπειδὴ τῶν ἄλλων τῆς ἐπαρχίας Σαμακοβίου χωρῶν συμπεριληφθεισῶν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Βουλγαρικῆς ἡγεμονίας ἑναπελείφθησαν ἐξ αὐτῆς μόνα τὰ τμήματα τῆς Τσουμαγιάς καὶ τοῦ Ρασλοκίου, ἅτινα μὴ δυνάμενα διατηρῆσαι ἀρχιερέα ἔμειναν ἄνευ ἀρχιερατικῆς προστασίας καὶ ἐπιβλέψεως, ἡ Ἐκκλησία προνοοῦσα μητρικῶς ὑπὲρ τῶν ἐν αὐτοῖς οἰκούντων χριστιανῶν ἔγνω καθυπαγάγειν τὸ μὲν τμήμα Ρασλοκίου ὑπὸ τὴν πνευματικὴν διοίκησιν τῆς αὐτῆς Ἱερότητος, πρὸς ἧς τὴν ἐπαρχίαν*

¹ ΑΥΕ, 36/27, Υποπρόξ. Σερρών Κ. Πέρβαλης προς Υπ. Εξ. Π. Δεληγιάννη, :/2.2.1868/5385/4.3.1868.

γεινιάζει τοῦτο ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς αὐτοῦ θέσεως, τό δέ τῆς Τσουμαγιᾶς εἰς τήν τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Μελενίκου. Ὅθεν γνωστοποιοῦντες τῇ αὐτῆς Ἱερότητι τό προνοητικόν τοῦτο μέτρον τῆς Ἐκκλησίας... προτρεπόμεθα συνοδικῇ διαγνώσει, ὅπως μεταβᾶσα αὐτοπροσώπως ἐκεῖ καί περιελθοῦσα πάντα τά χωρία τοῦ διαμερίσματος αὐτοῦ καί ἀναγνούσα ἐπ' ἐκκλησιῶν τό εἰρημένον γράμμα πρός γνῶσιν πάντων τῶν κατοίκων ὅτι ἡ πατρίς αὐτῶν ἀποτελεῖ τοῦ λοιποῦ μέλος ἀναπόσπαστον τῆς ὀρθοδόξου ποιμνῆς αὐτῆς, συμβουλευσῆ ἀρχιερατικῶς τά προσήκοντα καί στηρίξῃ εἰς τήν πατρῶαν εὐσέβειαν ἐξακολουθούσα παρέχειν αὐτοῖς τήν ἀρχιερατικὴν αὐτῆς εὐλογία καί προστασίαν ἐν πάσαις ταῖς πνευματικαῖς καί λοιπαῖς ἀνάγκαις αὐτῶν καί ὑποθέσει οὐ μὴν δ' ἀλλά καί ἀρχιερατικούς αὐτῆς ἐπιτρόπους ἱερωμένους διορίσῃ εἰς ἕκαστον μέρος ἀνδρας ἱκανούς καί δεδοκιμασμένους ἠθικῆς καί θρησκευτικῆς ἀγωγῆς καί περί συστάσεως σχολείων προνοήσῃ δεόντως πρός ἠθικὴν καί θρησκευτικὴν μόρφωσιν τῆς νεολαίας αὐτῶν, ...»².

Ανάλογη επιστολή ἔστειλε το Οικουμενικὸ Πατριαρχεῖο τον ἴδιο μήνα (Φεβρουάριος του 1881) καὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς των τμημάτων που ἀλλάζαν πνευματικὴ δικαιοδοσία, δηλαδή τῆς Ἄνω Τζουμαγιᾶς καὶ τοῦ Ραζλοκίου: «Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ὀροθεσίαν τῆς Βουλγαρικῆς ἡγεμονίας τά εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σαμακοβίου ὑπαγόμενα πρότερον τμήματα τῆς Τζουμαγιᾶς καὶ τοῦ Ραζλοκίου μετὰ τῶν διαμερισμάτων αὐτῶν ἐναπολειφθέντα ἐξ ὅλης τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἔμειναν ἄνευ ἀρχιερατικῆς ποιμαντορίας καὶ προστασίας, ὡς μὴ δυνάμενα μόνα ταῦτα ἐπαρκέσαι εἰς διατηρήσιν ἀρχιερέως, ...τὴν μὲν Τσουμαγιᾶν μετὰ τοῦ διαμερίσματος αὐτῆς καθυπαγάγῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μελενίκου, πρὸς ἣν γεινιάζει ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως, τό δέ Ραζλόκιον μετὰ τοῦ διαμερίσματος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δράμας, πρὸς ἣν ἐπίσης τοῦτο γεινιάζει. Ταύτην οὖν τὴν ληφθεῖσαν ὑπὲρ ὑμῶν ἐκκλησιαστικὴν πρόνοιαν κοινοποιοῦντες πᾶσιν ὑμῖν..., ἅμα δέ καί γνωστοποιοῦντες ὅτι δεδώκαμεν τὰς προσηκούσας περὶ τούτου ὁδηγίας τῷ Ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Μελενίκου κύρ Προκοπίῳ ἐντειλάμενοι ἵνα ἀναλάβῃ ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ἀρχιερατικὴν αὐτοῦ προστασίαν, ὡς γνήσια μέλη τῆς ὅλης ἐπαρχιακῆς αὐτοῦ ποιμνῆς, προτρεπόμεθα καί παραινοῦμεν Ἐκκλησιαστικῶς ὅπως γινώσκοντες τό ἀπὸ τοῦδε τὴν αὐτοῦ Ἱερότητα γνήσιον καί κανονικόν Ἀρχιερέα ὑμῶν καί πνευματικόν ποιμένα καί κηδεμόνα τῆς ψυχικῆς ὑμῶν σωτηρίας, ἀπονέμητε αὐτῷ τό προσῆκον σέβας καί τὴν εὐλάβειαν καί ὡς τέκνα ὑπακοῆς πείθησθε καί ὑποτάσσησθε αὐτῷ καί τὰς πατρικὰς αὐτοῦ νουθεσίας καί συμβουλὰς ὑπακούητε, οὐ μὴν δ' ἀλλά καί ὡς ἀκίβητοι εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν ὑποδέχησθε αὐτόν εὐλαβῶς καί φιλοφρόνως καί δι' ἐνδείξεως υἱικῆς ἀγάπης καί ἀφοσιώσεως...»³.

Για τὴν ἐθνολογικὴ σύσταση τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ προξενεῖο

² Διονύσιος Κυράτσος μητροπολίτης Δράμας, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς ἱεράς μητροπόλεως Δράμας μετὰ τὴν πατριαρχικὰ ἔγγραφα, 1608-1931*, Δράμα 1998, σ. 136, 137.

³ Ὁ.π., σ. 138

Σερρών, το 1895, κατόπιν εντολής, απέστειλε στο Υπ. Εξ. στατιστική του πληθυσμού της οθωμανικής διοίκησης (Σαντζακίου) Σερρών. Η στατιστική ήταν εθνολογικού χαρακτήρα και στηρίχθηκε στις πληροφορίες και το υλικό που είχε συλλεχθεί από το Προξενείο με τη βοήθεια των διδασκάλων, των κατά τόπους μητροπολιτών, που απέστειλαν σχετικούς πίνακες και οθωμανών υπαλλήλων, που πληρώθηκαν για την παροχή των πληροφοριών. Σε ό,τι αφορά την επαρχία Μελενίκου στη στατιστική, περιλαμβάνονται οι τέσσερις υποδιοικήσεις (καζάδες) της περιοχής (Α. Τζουμαγιάς, Πετρίτσης, Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ), χωρίς, δυστυχώς, να μπορεί να συμπεριληφθεί σε αυτές και η περιοχή της Κάτω Τζουμαγιάς, που κατά τη στατιστική βρίσκεται ενταγμένη στην υποδιοίκηση Σερρών. Κατά τον πρόξενο Σερρών Α. Πόγγη, που συνέταξε τη στατιστική, σε ό,τι αφορά την υποδιοίκηση Άνω Τζουμαγιάς, οι αριθμοί είναι ακριβείς, ενώ σε ό,τι αφορά τις υπόλοιπες υποδιοικήσεις, οι αριθμοί πλησιάζουν την ακρίβεια, κυρίως εξαιτίας του χαρακτηριζόμενου ως βουλγαρόφωνου αλλά, στην απόλυτη πλειοψηφία του, ελληνόφρονου πληθυσμού⁴:

Υποδιοικήσεις	Τζουμαγιάς		Πετρίτσης		Μελενίκου		Δεμίρ Ισάρ		Σύνολο
	Άτομα	Οικογ.	Άτομα	Άτομα	Οικογ.	Άτομα			
Έλληνες	500	20	7.296	4.200	556	17.064	30.759		
Βουλγαρόφ.		1.196		1.699	2.288				
Τούρκοι	6.430	2.636	15.816	5.731	2.760	16.560	44.537		
Βούλγαροι	14.858	2.585	15.510	7.408	2.989	17.934	55.710		
Διάφοροι	120			60	50	300	480		
ΣΥΝΟΛΟ	21.908	6.437	38.622	19.098	8.634	51.858	131.486		

Έμμεσα, από την παραπάνω στατιστική και κυρίως από πληροφορίες που αφορούν την εκπαίδευση, μπορούμε να υπολογίσουμε για την ίδια περίοδο τον πληθυσμό της περιοχής Κάτω Τζουμαγιάς ως εξής: ελληνόβλαχοι και βουλγαρόφωνοι Έλληνες 4.450 κάτοικοι, Τούρκοι και αθίγγανοι 1.140, Βούλγαροι 1.600⁵. Έτσι συνολικά, μπορούμε να υπολογίσουμε κατά προσέγγιση τον πληθυσμό της μητρόπολης Μελενίκου, κατά το 1895, ως εξής: Έλληνες (ελληνόβλαχοι, βουλγαρόφωνοι) 35.209, Τούρκοι 45.677⁶, Βούλγαροι (εξαρχικοί) 57.310 και διάφορες εθνότητες 480.

Το ίδιο έτος, σύμφωνα με άλλες πληροφορίες, που επίσης απορρέουν από το ελληνικό προξενείο Σερρών, ο Ελληνισμός της επαρχίας Μελενίκου αποτελούνταν: α) στον καζά Άνω Τζουμαγιάς, από 100 οικογένειες στην πόλη και λίγες ακόμη βλάχικες στην υπόλοιπη περιφέρεια, β) στον καζά Πετριτσίου από 80 οικογένειες στην πόλη και άλλες 156 στο βουλγαρόφωνο χωριό Στάρτσοβο, γ) στον καζά Μελενίκου από την πόλη του Μελενίκου, από τα βουλγαρόφωνα χωριά Μαρικώστινα και Σουσίτσα, από τη βλάχικη συνοικία του Πετρόβου και από μερικά άλλα βουλγαρόφωνα χωριά, που πότε

⁴ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγη προς Υπ. Εξ., 235/4.10.1895/1554/19.10.1895.

⁵ Ο.π., συνημμένο έγγραφο 2 (31.7.1895).

⁶ Για την τουρκική παρουσία στην περιοχή βλ. Ekrem Hakki Ayverdi, *Avrupa' da Osmanli Mimari Eserleri*, Istanbul 1982, σ. 69, 70, 74, 75, 142, 171 όπου και δύο φωτογραφίες του Πετριτσίου.

προσχωρούσαν στην Εξαρχία και τότε στη μητρόπολη Μελενίκου και δ) στον καζά Δεμίρ Ισάρ, από τις ελληνικές κοινότητες Δεμίρ Ισάρ, Κάτω Τζουμαγιάς, Ράμνας και Άνω Πορροΐων. Τα περισσότερα χωριά του καζά Δεμίρ Ισάρ ήταν πιστά στον Ελληνισμό και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Οι διαπιστώσεις του προξενείου Σερρών ήταν ότι σε ολόκληρη την επαρχία Μελενίκου επικρατούσε το βουλγαρικό στοιχείο και ο βουλγαρισμός μόνο στο διαμέρισμα του Δεμίρ Ισάρ έβρισκε σθεναρή αντίσταση. Ο Ελληνισμός στους καζάδες Άνω Τζουμαγιάς και Πετριτσίου ήταν ανίσχυρος απέναντι στο βουλγαρισμό, ενώ στον καζά Μελενίκου, αδρανής⁷.

Από βουλγαρικής πλευράς, σύμφωνα με την εθνολογική στατιστική του επόπτη των βουλγαρικών σχολείων στη Μακεδονία Β. Κούντσωφ, ο πληθυσμός της επαρχίας Μελενίκου ανερχόταν, κατά το 1898, σε 75.000 κατοίκους από τους οποίους οι 65.000 ήταν εξαρχικοί Βούλγαροι και οι υπόλοιποι 10.000 πατριαρχικοί Βούλγαροι και άλλες εθνότητες⁸.

Ο Κλεάνθης Νικολαΐδης, στο σύγγραμμά του περί Μακεδονίας, που εκδόθηκε στα γερμανικά και γαλλικά στο Βερολίνο το 1899, και στο οποίο, ιστορικά και επιστημονικά, στήριξε τα δίκαια του Ελληνισμού στη Μακεδονία, χωρίς να παραβλέπει και τα δίκαια των γειτόνων, όπου αυτά υπήρχαν αποδεδειγμένα, αφήνει στον έγχρωμο εθνολογικό χάρτη, που προτάσσει της μελέτης του, το Μελένικο έξω από την ελληνική ζώνη⁹.

Κατά το 1903, στατιστική του προξενείου Σερρών, για ολόκληρη την επαρχία Μελενίκου, έδινε ορθόδοξο πατριαρχικό πληθυσμό 25.665 κατοίκων και σχισματικό 69.610. Στην παραπάνω στατιστική δεν προσμετρήθηκαν τέως σχισματικά χωριά, που κατά το 1903 επανήλθαν υπό το Πατριαρχείο¹⁰. Από τον αριθμό των 25.665 ορθόδοξων κατοίκων της επαρχίας Μελενίκου οι 12.105 αναφέρονται ως ελληνόφωνοι ή βλαχόφωνοι και οι 13.550 βουλγαρόφωνοι¹¹.

Σύμφωνα με στατιστική του πληθυσμού του Σαντζακίου Σερρών, που ενήργησε το 1904 η οθωμανική διοίκηση, παρουσιάζεται ο ελληνικός πληθυσμός μικρότερος του βουλγαρικού και του μουσουλμανικού και στους τέσσερις καζάδες που μας αφορούν¹². Δύο χρόνια αργότερα ο Δ. Φιλιππίδης παρουσιάζει τα παρακάτω πληθυσμιακά δεδομένα για τα τέσσερα (εξαιρεί από τη Μακεδονία το διαμέρισμα της Α. Τζουμαγιάς) διαμερίσματα της περιοχής¹³:

⁷ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Πρεσβ. Κωνσταντινούπολεως, 26/2.2.1895.

⁸ ΑΥΕ, Γενικό Προξενείο της Ελλάδος στη Βουλγαρία προς Υπ. Εξ., 470/2.5.1898/1259/ .5.1898.

⁹ Cleanthes Nikolaidis, *La Macédoine*, Berlin 1899 και Κλεάνθης Νικολαΐδης, «Το Μακεδονικόν ζήτημα κατά την αρχαιότητα, τον μεσαίωνα και εν τη συγχρόνω πολιτική (βιβλιοκρισία)», *Αγών*, φ. 27 (Παρασκευή 10.9.1899), σ. 3.

¹⁰ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Πρεσβ. Κωνσταντινούπολεως 125/29.7.1903.

¹¹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Πρεσβ. Κωνσταντινούπολεως 147/14.7.1903.

¹² ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Αθ. Ρωμάνο, 181/7.6.1904/2139/ 13.6.1904.

¹³ Δημήτριος Φιλιππίδης, *Η Μακεδονία*, Αθήναι 1906, σ. 72-74.

Υποδιοικήσεις	Έλληνες	Σχισματικοί	Μουσουλμάνοι	Αθίγγανοι	Ρουμανίζοντες 75 (στα Πορρόια)
Δεμίρ Ισάρ (πόλη)	11.436 220 οικίες	14.492	16.530 500 οικίες	2.220	
Πετριτσιού (πόλη)	4.804 250 οικίες	13.010 300 οικίες	14.875 600 οικίες	200	Εβραίοι 20 5 οικίες
Μελενίκου (πόλη)	5.340 500 οικίες	15.230	3.940 100 οικίες	805	
Α. Τζουμαγιάς	700	14.850	15.110		

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, σύμφωνα με τον *Οδηγό* του Νικολάου Ιγγλέση¹⁴, ο πληθυσμός των υποδιοικήσεων Μελενίκου, Πετριτσιού, Δεμίρ Ισάρ και Άνω Τζουμαγιάς του Σαντζακίου Σερρών παρουσιάζεται ως εξής:

ΚΑΖΑΣ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ	ΚΑΖΑΣ ΠΕΤΡΙΤΣΙΟΥ	ΚΑΖΑΣ ΔΕΜΙΡ ΙΣΑΡ	ΚΑΖΑΣ Α. ΤΖΟΥΜΑΓΙΑΣ
27.283	31.515	39.961	29.529

Ενδιαφέροντα στοιχεία μας παρέχει στατιστική που δημοσιεύτηκε το 1910 από το ελληνικό υπουργείο Στρατιωτικών, βασισμένη όμως στην αντίστοιχη στατιστική του οθωμανικού κράτους, η πληθυσμιακή αλλά και εθνολογική κατάσταση των τεσσάρων καζάδων που συμπεριλαμβάνονταν στη μητρόπολη Μελενίκου -εκτός βέβαια του τμήματος της Κάτω Τζουμαγιάς ενταγμένης στον Καζά Σερρών- είχε για τον καζά Δεμίρ Ισάρ¹⁵:

ΚΑΖΑΣ ΔΕΜΙΡ ΙΣΑΡ						
	Εντόπιοι ¹⁶			Ξένοι ¹⁷		
	Άνδρες	Γυναίκες	Άθροισμα	Άνδρες	Γυναίκες	Άθροισμα
Οθωμανοί ¹⁸	8.322	8.044	16.366	236	222	458
Έλληνες Ορθόδοξοι ¹⁹	3.498	3.404	6.902	65	19	84
Βλάχοι ²⁰	512	506	1.018			
Εξαρχικοί	7.612	7.169	14.781	22	5	27
Αρμένιοι	140	152	292	15	18	33
Εβραίοι ²¹						
Αθίγγανοι Χριστιανοί						
Μερικό Άθροισμα	20.084	19.275	39.359	338	264	602
Γενικό Άθροισμα	39.961					

Ο καζάς του Δεμίρ Ισάρ εμφανίζεται με μικρή υπεροχή του ορθόδοξου

¹⁴ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος, απάσης της Μακεδονίας, της Μικρός Ασίας μετά των νήσων του Αρχιπελάγους και των νήσων Κρήτης-Κύπρου-Σάμου* (στο εξής στις αρχές των κεφαλαίων: *Οδηγός της Ελλάδος*), τ. 1 (τμήμα 2^ο : Γ. Χατζηκυριακού, *Μακεδονία μετά του παρακειμένου τμήματος της Θράκης*), Αθήναι 1910, σ. 10.

¹⁵ Γεώργιος Μαστραπάς, *Στατιστική του Βιλαετίου Θεσσαλονίκης*, [Στρατιωτική Βιβλιοθήκη], Εν Αθήναις-Υπουργείο Στρατιωτικών 1910.

¹⁶ Οι έχοντες νοουφούσια (ταυτότητες) εκδιδόμενα από τις οθωμανικές αρχές της αντίστοιχης περιφέρειας (ό.π.).

¹⁷ Οι έχοντες νοουφούσια άλλου Βιλαετίου (ό.π.).

¹⁸ Όλοι οι μουσουλμάνοι ανεξάρτητα από την εθνικότητά τους (Τούρκοι, Αλβανοί, Πομάκοι).

¹⁹ Οι υπαγόμενοι στην πνευματική δικαιοδοσία του Πατριαρχείου οθωμανοί υπήκοοι (ό.π.).

²⁰ Ανεξάρτητα από τα φρονήματά τους (Έλληνες, ρουμανίζοντες).

²¹ Ο αριθμός τους δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, διότι για λόγους φορολογικούς αποφεύγουν συνήθως να απογράφονται (ό.π.).

πατριαρχικού πληθυσμού, στον οποίο συμπεριλαμβάνεται και ο βλαχόφωνος πληθυσμός έναντι των εξαρχικών. Για τον καζά της Άνω Τζουμαγιάς τα πράγματα ήταν σαφώς ξεκάθαρα με συντριπτική υπεροχή των εξαρχικών:

ΚΑΖΑΣ ΑΝΩ ΤΖΟΥΜΑΓΙΑΣ						
	Εντόπιοι			Ξένοι		
	Άνδρες	Γυναίκες	Άθροισμα	Άνδρες	Γυναίκες	Άθροισμα
Οθωμανοί	3.786	3.905	7.691	284	185	469
Έλληνες Ορθόδοξοι	102	85	187	213	83	296
Βλάχοι	283	272	555	110	109	219
Εξαρχικοί	10.210	9.739	19.949	63	20	83
Αρμένιοι				1		1
Εβραίοι	54	61	115	8	6	14
Αθίγγανοι Χριστιανοί	4	3	7	3	3	6
Μερικό Άθροισμα	14.439	14.065	28.504	1.682	406	1.088
Γενικό Άθροισμα	29.592					

Ανάλογο με το συμπέρασμα του προηγούμενου πίνακα πρέπει να θεωρηθεί και η κατάσταση την ίδια εποχή (1910) και στον καζά Πετριτσίου με συντριπτική υπεροχή των σχισματικών εξαρχικών έναντι των ορθοδόξων πατριαρχικών:

ΚΑΖΑΣ ΠΕΤΡΙΤΣΙΟΥ						
	Εντόπιοι			Ξένοι		
	Άνδρες	Γυναίκες	Άθροισμα	Άνδρες	Γυναίκες	Άθροισμα
Οθωμανοί	5.750	5.588	11.338	119	86	205
Έλληνες Ορθόδοξοι	710	685	1.395	51	38	89
Βλάχοι						
Εξαρχικοί	9.598	8.610	18.208	11		11
Αρμένιοι						
Εβραίοι				7	6	13
Ξένοι υπήκοοι ²²	129	127	256			
Μερικό Άθροισμα	16.187	15.010	31.197	188	130	318
Γενικό Άθροισμα	31.515					

Στην υποδιοίκηση Μελενίκου ο Ελληνισμός ουσιαστικά περιορίζεται στην πόλη του Μελενίκου, ενώ ξεκάθαρη είναι η υπεροχή των σχισματικών εξαρχικών σε ολόκληρο τον καζά με υπερδιπλάσιο μάλιστα ποσοστό:

ΚΑΖΑΣ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ						
	Εντόπιοι			Ξένοι		
	Άνδρες	Γυναίκες	Άθροισμα	Άνδρες	Γυναίκες	Άθροισμα
Οθωμανοί	3.917	3.743	7.660	250	163	413
Έλληνες Ορθόδοξοι	1.173	1.222	2.395	55	36	91
Βλάχοι	624	470	1.094	7	7	14
Εξαρχικοί	8.197	7.214	15.411	114	87	201
Αρμένιοι				3		3
Εβραίοι				1		1
Αθίγγανοι Χριστιανοί						
Μερικό Άθροισμα	13.911	12.649	26.560	430	293	723
Γενικό Άθροισμα	27.283					

²² Οι εγγεγραμμένοι στα μητρώα των σχετικών προξενικών αρχών. Ο αριθμός δεν ανταποκρίνεται πλήρως στην πραγματικότητα διότι, κατά το υπουργείο Στρατιωτικών, η απογραφή των ξένων υπηκόων στην οθωμανική επικράτεια ήταν προαιρετική (ό.π.).

Το 1910 ήταν μια εξαιρετικά κρίσιμη χρονιά για το μέλλον του Ελληνισμού στην περιοχή. Οι οθωμανικές αυθαιρεσίες και οι πιέσεις των Βουλγάρων οδήγησαν την πλειοψηφία του πληθυσμού να δείξει με τη θέλησή του ή χωρίς αυτήν στις οθωμανικές αρχές που διενήργησαν την απογραφή, σαφή προτίμηση υπέρ της Εξαρχίας. Σημαντικό για την παραπάνω απογραφή είναι ότι υιοθετήθηκε από το ελληνικό υπουργείο των Στρατιωτικών. Συγκριτικά η παραπάνω απογραφή έδινε τα εξής πληθυσμιακά συμπεράσματα:

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ								
	Καζάς	Οθωμανοί	Έλληνες	Βούλγαροι	Εβραίοι	Βλάχοι	Διάφοροι	Σύνολο
1	Δεμίρ Ισάρ	16.824	6.986	14.808		1.018	325	39.961
2	Άνω Τζουμαγιάς	8.160	483	20.032	129	774	14	29.592
3	Πετριτσίου	11.543	1.484	18.219	13			31.259
4	Μελενίκου	8.073	2.486	15.612	1	1.108	3	27.283
	Σύνολο	44.600	11.439	68.671	143	2.900	342	128.095

Η *Εθνολογική Στατιστική* του Χαρίση Πούλιου, δημοσιευμένη το 1911, για τις πρωτεύουσες των καζάδων της επαρχίας Μελενίκου δεν οδηγεί σε διαφορετικά συμπεράσματα με την προηγούμενη²³:

Πρωτεύουσες Καζάδων	Έλληνες	Σχισματικοί	Μουσουλμάνοι	Αθίγγανοι	Ρουμανίζοντες
ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ	2.580		500	345	
ΔΕΜΙΡ ΙΣΑΡ	1.165	85	3.600		
ΠΕΤΡΙΤΣΙΟΥ	1.250	1.000	5.500		
Α. ΤΖΟΥΜΑΓΙΑΣ	480	1.000	4.500		200

Διαφορετικά όμως μπορούν να θεωρηθούν τα συμπεράσματα που δίνει απογραφή του 1913, μόνο για την υποδιοίκηση Δεμίρ Ισάρ. Σύμφωνα με την απογραφή αυτοί οι Έλληνες ανέρχονταν σε 11.436, οι Βούλγαροι σε 14.492, οι μουσουλμάνοι σε 16.530 και οι αθίγγανοι σε 2.000²⁴. Αν εξαιρεθεί ο οθωμανικός πληθυσμός που παρουσιάζεται στα ίδια περίπου επίπεδα οι Έλληνες και οι Βούλγαροι παρουσιάζονται με ανεβασμένα ποσοστά, των Βουλγάρων υπερεχόντων των Ελλήνων. Ωστόσο, η *Επιτελική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού* δίνει άλλα δεδομένα για την πριν το 1912 πληθυσμιακή σύνθεση της ίδιας περιοχής: Έλληνες 6.660, Βούλγαροι 17.700 και μουσουλμάνοι 21.076²⁵. Η παραπάνω στατιστική του Ελληνικού Στρατού παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον διότι δίνει αναλυτικά στοιχεία για τον πληθυσμό του κάθε χωριού ή οικισμού χωριστά.

²³ Χαρίσης Πούλιος, «Διοικητική διαίρεσις της Μακεδονίας», *ΜΗΠΣΑ* 4 (1911) 163, 164.

²⁴ Σωτήριος Σκληρός, *Η Νέα Ελλάς*, Εν Αλεξανδρεία 1913, σ. 198.

²⁵ Επιτελική Υπηρεσία Ελληνικού Στρατού, *Στατιστικοί Πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των Νομών Σερρών και Δράμας*, Αθήνησι 1919, σ. 9, 10. (βλέπε πίνακα 5 στο παράρτημα 1).

ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ (ΚΑΖΑΣ) ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ

Ο καζάς Μελενίκου περιλάμβανε την ιστορική ομώνυμη πόλη, έδρα του καϊμακάμη και του μητροπολίτη Μελενίκου και εξήντα χωριά²⁶ από τα οποία 54 χριστιανικά²⁷, δύο μουσουλμανικά²⁸ και τέσσερα μικτά²⁹. Το 1885 στην υποδιοίκηση Μελενίκου, κατά τη μαρτυρία του Ν. Σχινά, κατοικούσαν 4.500 ελληνόφωνοι χριστιανοί, 13.000 βουλγαρόφωνοι χριστιανοί, 1.200 μωαμεθανοί και 4.200 Βούλγαροι σχισματικοί³⁰.

Η πόλη του Μελενίκου (απέχει από τις Σέρρες 10 ώρες με τα πόδια), είναι κτισμένη ανάμεσα σε βαθιές ρεματιές και λόφους γεμάτους με αμπέλια και κήπους³¹. Σύμφωνα με περιγραφή του Γεωργίου Κεδρηνού «*εις τὰ Ζαγόρια, ἔνθα τό λίαν ὀχυρώτατον ἴδρυται φρούριον ὁ Μελένικος ἐπί τινος πέτρας ἰδρυμένον κρημοῖς καί φάραγξι βαθυτάταις πάντοθεν ἔστεφανωμένον*»³². Το Δρομολόγιον του Ζώτου Μολοσσού³³ μας διασώζει μια ενδιαφέρουσα περιγραφή της πόλης στα τέλη της δεκαετίας του 1870. Η πόλη είχε περίπου 3.000 σπίτια εκ των οποίων τα 1.800 ήταν Ελλήνων, τα 500 σλαβόφωνων Ελλήνων και τα 500 Τούρκων και συνολικά 15.000 κατοίκους. Κατά το Ζώτο Μολοσσό, το Μελένικο ήταν η «Ελληνικότερα των Μακεδονικῶν πόλεων». Ειδικότερη αναφορά γίνεται για το μητροπολίτη Μελενίκου, του οποίου το

²⁶ Ο Ν. Σχινάς αναφέρει 81 χωριά (*Οδοιπορικαὶ σημειώσεις*, τχ. Β', Εν Αθήναις 1886, σ. 429).

²⁷ Κρέσνα, Κλησέ μαχαλεσί, Μετοκούλ, Χουστάβα, Βλάχι, Γενί κιόι, Βράτσα Άνω και Κάτω, Γρεντζάρι, Λιαλιάνοτσι, Σφέτι Βράτς (σημερ. Σαντάνσκι), Πολιανίτσα, Λέσκα, Σάτροβο, Μπόσοδοβο, Ντεμπρέν, Μπελιμπέχτσιβο, Λιμπόφτοκα, Βριζάνη, Λαντάρετο, Τσιγγούροβο, Λασκάρεβο, Άνω Ορμάνι, Κάτω Ορμάνι, Ορμάνι, Λεόνιτσα, Σκλάβι, Σπάτσιβο, Σουγγάροβο, Ντόλιανη, Άνω Σωσίτσα, Κάτω Σωσίτσα, Μπατικ τσιφλικ, Χότσιβο, Λόποβο, Πυρήνι, Ζλάτικο, Κασσίνα, Ροζινού τσιφλικ, Λιμποβίστα, Άνω Σπάντσα, Κοβάτσοβο, Τσερέσνιτσα, Μπέλοβο, Γενί τσιφλικ, Καλλιμάντσα, Κατούντσα, Περπέτσινα, Κούλα, Βράνια, Χρύσοβο, Κοπάτοβο, Ντερέ Ιμάνζο, Μαρινόπολις, Μαρικώστινα (Μαρικωστίνοβο) (Αθ. Χαλκιάπουλος, *Η Μακεδονία*, Εν Αθήναις 1910, σσ. 60-63). Ο Ιγγλέσης στον *Οδηγό* του αναφέρει 64 χωριά εκ των οποίων τα μισά θεωρεί ως τουρκικά (*ό.π.*, σ. 87). Το Σφέτι Βράτς (Άγιοι Ανάργυροι – σημερινό Σαντάνσκι) ήταν το σπουδαιότερο βουλγαρόφωνο χωριό της περιοχής και σημερινό διοικητικό και οικονομικό της κέντρο. Η εκκλησία του χωριού χτίστηκε στη δεκαετία του 1850 και έχει ελληνική κτιτορική επιγραφή όπου δηλώνεται ότι η ανέγερσή της έγινε με συνδρομές των κατοίκων του χωριού και της γύρω περιοχής (προσωπική μαρτυρία). Στο Σφέτι Βράτς υπάρχουν θερμά λουτρά (ονομαστά ως σήμερα), καθώς και μετόχι της Ρίλας, η ύπαρξη του οποίου ίσως να επηρέασε την, από πολύ νωρίς σε σχέση με την υπόλοιπη περιοχή, απόσχιση του από το Πατριαρχείο και την προσχώρησή του στη βουλγαρική Εξαρχία. Κατά τον 19^ο αιώνα τελούνταν εβδομαδιαία αγορά κάθε Δευτέρα (Ν. Σχινάς, *ό.π.*, σσ. 430, 431).

²⁸ Γράντιστα, Μπελίστα (Αθ. Χαλκιάπουλος, *ό.π.*, σ. 61).

²⁹ Πολόσκα, Λιβούννοβο, Κρομιδοβο, Κάτω Σπάντζα (*ό.π.*, σ. 61, 62).

³⁰ Ν. Σχινάς, *ό.π.*, σσ. 429, 430.

³¹ Βλέπε την περιγραφή της πόλης από τον Ελβιγιά Τσελεμπή (Β. Δημητριάδης, *Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Ελβιγιά Τσελεμπή*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 353-356).

³² Γ. Κεδρηνός, *Σύνοψις Ιστοριών* [Migne, *Patrologia Graeca*, Parisiis 1889, τ. 122, στ. 193].

³³ Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός, *Δρομολόγιον της Ελληνικής Χερσονήσου*, τχ. 4, Εν Αθήναις 1887, σ. 404.

ποίμνιο απάρτιζαν 5.000 οικογένειες περίπου 40.000 ψυχών³⁴. Ωστόσο, το 1885, η πόλη κατοικούνταν μόλις από 4.000 χριστιανούς και 1.500 μωαμεθανούς, οι οποίοι κατοικούσαν στο νότιο άκρο της πόλης κοντά στο διοικητήριο και το οθωμανικό λουτρό που σώζονται έως σήμερα³⁵.

Κατά τον M. Paillarès, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η πόλη είχε 516 ελληνικά σπίτια, 100 τουρκικά, 69 αθιγγανικά και 10 βουλγαρικά³⁶. Το 1905 ο πληθυσμός μειώθηκε περισσότερο και την πόλη κατοικούσαν μόνο 3.300 κάτοικοι από τους οποίους οι 2.500 Έλληνες, 800 Τούρκοι και μόνο 20 Βούλγαροι³⁷. Κατά τον Brankoff³⁸, το 1905, κατοικούσαν στην πόλη 3.825 Έλληνες και μόνο 360 Βούλγαροι, οι περισσότεροι των οποίων μάλιστα χαρακτηρίζονται ως *γραικομάνοι*.

Σύμφωνα με τη στατιστική του 1910, το Μελένικο είχε 3.425 κατοίκους από τους οποίους 2.580 Έλληνες ορθόδοξους, 500 μουσουλμάνους και 345 αθιγγάνους. Έλληνες κατοικούσαν στα χωριά Σάτροβο (300 βλαχόφωνοι), Μπόζδοβο (200 βλαχόφωνοι), Λιβούννοβο (375), Λόποβο (450 βλαχόφωνοι), Ζλάτικο (100), Κασσίνα (175), Ροζινού τσιφλίκ (180), Λιμποβίστα (160)³⁹. Πληθυσμιακή ανάκαμψη παρατηρείται μόνο κατά το 1912, όπου το Μελένικο παρουσιάζεται με 9.000 κατοίκους⁴⁰.

Ενδιαφέρον εμφανίζουν, αλλά παράλληλα προκαλούν περιέργεια, οι παραπάνω διακυμάνσεις του πληθυσμού του Μελενίκου, έτσι όπως παρουσιάζεται στις διάφορες πηγές. Σε ορισμένες φάσεις εξηγείται ως αντίδραση του πληθυσμού απέναντι στις οθωμανικές αυθαιρεσίες ή στον περιορισμό της ελληνικής ενδοχώρας και στα οικονομικά μέτρα που λάμβαναν, πότε οι Βούλγαροι και πότε οι Τούρκοι, σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού. Σημαντικό επίσης ρόλο έπαιξε η απομόνωση του Μελενίκου από την παραδοσιακή σχέση που είχε με την βόρεια βουλγαρική ενδοχώρα, ως εμπορικό κέντρο και σταθμός των καραβανιών, καθώς και η δημιουργία της σιδηροδρομικής γραμμής πέντε ώρες με τα πόδια νοτιότερα.

Σε ό,τι αφορά την πόλη και τη φυσιογνωμία της, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο Γάλλος M. Paillarès επισκεπτόμενος το Μελένικο και εντυπωσιασμένος από το χώρο και την οικιστική της πόλης, το χαρακτηρίζει: «*Μελένικον! Πόλις φαντασιώδης, μοναδική έν τῇ ύψηλίῳ. Ἐκπληκτικὴ πόλις. Ὅμοιά της δέν*

---

³⁴ Ο Ζώτος Μολοσσός αναφέρει βοηθό επίσκοπο του μητροπολίτη Μελενίκου υπό τον τίτλο Σελευκουπόλεως ή Πετριτζης, έχοντας μάλλον υπόψη του τον κατά το παρελθόν επίσκοπο Σελευκείας Μελέτιο και κάνοντας το λάθος να ταυτίσει τον τίτλο Σελευκείας με την περιοχή του Πετριτσίου. Το ίδιο, όπως θα δούμε παρακάτω, κάνει και για τον επίσκοπο Δαφνουσίας στο Δεμίρ Ισάρ.

³⁵ N. Σχινάς, *ό.π.*, σ. 429.

³⁶ Δ. Π. (μεταφρ.), «Μελένικον», *ΜΗΠΣΑ* I (1908) 71.

³⁷ N. Ιγγλέσης, *ό.π.*, σ. 87.

³⁸ M. Brankoff, *La Macédoine et sa population chrétiené*, Paris 1905, σ. 37, 192-193.

³⁹ Αθ. Χαλκιάπουλος, *ό.π.*, σ. 61, 62.

⁴⁰ Α. Σ. Αναστασιάδης, *Γεωγραφία του Βαλκανικού πολέμου*, έκδ. «Νέας Σμύρνης» 1912, σ. 24.

υπάρχει στή γῆ... Τό Μελένικο φρουρεῖ μέ τόλμη τόν ἑλληνισμό· εἶναι ἑλληνικό ὡς τὰ θεμέλιά του»⁴¹.

Ο Paillarès είχε εντυπωσιαστεί από τη θέση της πόλης μέσα στο βάθος της χαράδρας, από την οικοδόμηση των σπιτιών και από τον τρόπο επικοινωνίας των κατοίκων. Όταν έβρεχε και πλημμύριζε ο χειμάρρος, ο μοναδικός δρόμος της πόλης, ένωναν τα σπίτια με ξύλινες σκάλες και γέφυρες. Είχε εντυπωσιαστεί επίσης από τον παράξενο τρόπο αποχέτευσης που λειτουργούσε μόνο όταν έβρεχε, ρίχνοντας τα απόβλητα στο δρόμο για να τα πάρει ο χειμάρρος, καθώς και από τις σπηλιές στα πλευρά της χαράδρας, όπου αποθήκευαν το κρασί που παρασκεύαζαν, μοναδικό προϊόν της πόλης⁴². Ο Paillarès αναφέρεται και στο γλωσσικό ιδίωμα του Μελενίκου που το χαρακτηρίζουν οι πολλές βυζαντινές λέξεις που συναντά κανείς⁴³.

Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η περιγραφή της πόλης που δίνει στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο G. F. Abbott και κυρίως ο χαρακτηρισμός⁴⁴: «*Ἡ πόλις τοῦ Μελενίκου εἶναι ἀποκλειστικῶς ἑλληνική, ὅασις ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀναπτύξεως καί παραδόσεων εἰς τό κέντρον χώρας καταληφθείσης ὑπό φιλοπόνου μὲν, ἀλλά χονδροκεφάλου καί ἐντελῶς ἄνευ ἐνδιαφέροντος σλαβικοῦ χωριάτου...*».

Τα σπίτια του Μελενίκου ήταν λιθόκτιστα, αποτελούμενα κυρίως από δύο ορόφους. Το ισόγειο χρησιμοποιόταν για την αποθήκευση του κρασιού στα μεγάλα βαρέλια (βαγιόνια) ή στους τετράγωνους «κουρήτους». Εκτός των βυζαντινών εκκλησιών, στο Μελένικο σωζόταν, ακατοίκητο όμως, το βυζαντινό αρχοντικό των Μπάμπουρα ή Φλάμπουρα⁴⁵ ή το σπίτι του ρολογιού από το ρολόι που υπήρχε παλαιότερα στον πύργο του⁴⁶. Έως το 1902, στο αρχοντικό σωζόταν ελαιογραφία των κτητόρων την οποία απεκόλλησε και έλαβε μαζί του ο Τούρκος λοχαγός του πεζικού Μουσταφά Σαφβέτ φέντης⁴⁷.

Δημοσίευμα του 1908, αναφέρει το Μελένικο με τον τίτλο: «*Ἡ παράδοξος πόλις Μελενίκου. Ἡ θέση της πόλης εντυπωσιάζει τον επισκέπτη. Το ίδιο δημοσίευμα αναφέρει το Μελένικο ως πόλη εγκαθειργμένη στο βάθος του φαραγγιού που δημιούργησε ο Μελενίκιος ποταμός όπου: φοβεῖται τις νά εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν νομίζων ὅτι δέν θά ἐξέλθῃ πλέον... Ὁ τό πρῶτον ἐπισκεπτόμενος τήν πόλιν ἐκπλήσσεται πρό τῆς τοιαύτης ὄψεως αὐτῆς. Ἴσως οὐδαμοῦ τῆς ὑψηλίου ὑπάρχει ἐπί τοιαύτης τοποθεσία ἐκτισμένη πόλις.*

⁴¹ Δ. Π., *ό.π.*, σ. 68.

⁴² M. Paillarès, *Ἡ Μακεδονική θύελλα. Τα πύρινα χρόνια 1903-1907*, Αθήνα 1993, σ. 176, 177.

⁴³ *Ό.π.*, σ. 180.

⁴⁴ Abbott G., «Περιοδεία εν Μακεδονία (μετάφρ. Φιλίππου Δραγούμη)», *ΣΧ* 2 (1957) 276-285.

⁴⁵ Stefan Boiadzhiev, «The great house. Melnik, Bulgaria», *Secular medieval architecture in the Balkans 1300-1500 and its preservation*, Thessaloniki 1997.

⁴⁶ Λ. Χρηστομάνου Καλίνσκη, «Το αρχοντικό των Μπάμπουρα εις το Μελένικον», *ΣΧ* I (1953) 181-185.

⁴⁷ Κωνσταντίνος Τσώπρος, *Αναμνήσεις*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 23,24.

Στερεΐται παντελῶς ὀρίζοντος καί βλέπει τόσον μόνον τόν οὐρανόν, ὅσον ἐπιτρέπει τό εὖρος τῆς χαράδρας»⁴⁸.

Χαρακτηριστική είναι ανάλογη περιγραφή της πόλης από τον ανταποκριτή του γαλλικού περιοδικού *L' Illustration* τον Αύγουστο του 1913, κατά τραγική ειρωνεία, λίγο πριν την καταστροφή της πόλης και την εγκατάλειψή της από το ελληνικό στοιχείο: «Μετά ἀπό τίς φρικτές εἰκόνας τοῦ Δεμίρ Ἰσάρ καί τῶν Σερρών, το Μελένικο μοιάζει μέ μιὰ ὄαση ὁμορφιάς καί χαρᾶς. Στήν πόλη φτάνει κανεῖς μέσα ἀπό μιὰ σειρά μονοπάτια. Γύρω-γύρω ψηλά βουνά, ἄλλα καταπράσινα καί ἄλλα βραχώδη. Πρέπει κανεῖς κυριολεκτικά νά διεισδύσει μέσα στήν κοιλάδα ἢ μᾶλλον στήν κοίτη ἑνός ποταμοῦ 150-200 μ. πλάτους πού περιστοιχίζεται ἀπό δύο ψηλά καί τελείως κάθετα γήινα τείχη. Καί μέσα ἀπό τήν ἄμμο καί τά λευκά χαλίκια ἕνα μεγάλο ρέμα κυλᾷ τά λασπωμένα νερά του. Ἐρείπια καί ἕνα παρεκκλήσι προεκτείνουν μιὰ κορφή πρός τήν ὄχθη. Ἐκεῖ ψηλά ὑπῆρξε κάποτε ἕνα ἀπό τά ἀναρίθμητα φρούρια πού ἔκτισαν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου γιά νά προστατεύουν τήν περιοχή ἀπό τίς ἐπιδρομές τῶν Βουλγάρων. Καί νά τά σπίτια μέ τίς μαυρισμένες στέγες στίς ὁποῖες ὀφείλει καί ἡ πόλη τό ὄνομά της: Μελένικο=maison noire=μαῦρο σπίτι (μέλας οἶκος). Τελείως ξαφνικά ἡ ἀπόκρημνη ὄχθη μετατρέπεται σε χεῖμαρρο πού καταβαίνει ψηλά ἀπό τά βουνά. Σέ κάθε πλευρά τά σπίτια κείτονται μέσα σέ μιὰ ὑπερβολικά ἄρμονική ἀταξία. Οἱ κάτασπροι τοῖχοι τους ἔρχονται σέ ἀντίθεση μέ τίς μαῦρες σκεπές καί τά ξύλινα κουφώματα, καί ὅλα μαζί κλιμακώνονται σέ μεγάλο ὕψος. Οἱ κίτρινες πέτρες πού ὁ χεῖμαρρος ἀφήνει στό πέρασμά του δεσπόζουν παντοῦ. Ἡ πόλη μοιάζει νά βρίσκεται στό βάθος ἑνός χωνιοῦ. Ὁ μεγάλος δρόμος τοῦ Μελένικου δέν εἶναι παρά ἡ κοίτη τοῦ χεῖμαρρου. Τό καλοκαίρι μπορεῖ κανεῖς νά βαδίσει κατά μῆκος τοῦ χεῖμαρρου, τό χειμῶνα ὅμως περπατᾶνε πάνω σέ ἕνα εἶδος ξύλινου πεζοδρομίου πού βρίσκεται κατά μῆκος, τῶν σπιτιῶν καί σέ ὕψος δύο μέτρων ἀπό τό ἔδαφος. Σέ αὐτό ἀκριβῶς τό ὕψος βρίσκονται καί οἱ πόρτες τῶν μαγαζιῶν καί τῶν καφενεῶν. Ὅταν ὁ χεῖμαρρος εἶναι στεγνός, ...κατεβαίνουμε σέ αὐτά τά περίεργα ἰσόγεια μέ σκάλες, ἐνῶ ξύλινες γέφυρες ἐπιτρέπουν τό πέρασμα ἀπό τήν μία στήν ἄλλη πλευρά τοῦ δρόμου»⁴⁹. Δρόμοι ἀνηφορικοί πού γλιστροῦν· ἀπρόσμενα πλατύσκαλα πού ἐπιτρέπουν τήν ἀνακάλυψη μιᾶς ὑπέροχης πανοραμικῆς θέας μιᾶς πόλης μέ γραφικές γειτονιές. Σπηλιές, μέ ἀναρίθμητες στοές, χαραγμένες στά βράχια, πού μέσα τους φυλάγονται τεράστια βαρέλια. Χαριτωμένα μαύρα βυζαντινά παρεκκλήσια μέ χρυσαῖ εἰκονίσματα νά λάμπουν στό τρεμάμενο φῶς τῶν μικροσκοπικῶν λαμπτήρων

⁴⁸ «Ἡ παράδοξος πόλις Μελένικον», *ΜΗΠΣΑ* I (1908) 122, 123.

⁴⁹ Αὐτό το διαπιστώνει κανεῖς βλέποντας τίς φωτογραφίες του Μελένικου ἀπό το πρωτοσέλιδο του *L' Illustration* τῆς 30 Αυγούστου 1913. Μάλιστα στήν πρώτη φωτογραφία μπορεῖ νά διακρίνει κανεῖς καθαρά νά κυματίζουν δύο ἐλληνικές σημαίες (θαλάσσης) μαρτυρία των λίγων ἐλεύθερων ἐλληνικῶν ἡμερῶν τῆς τραγικῆς πολιτείας (*L' Illustration*, ὁ.π., σ. 1 και Κυρ. Καραμανῶλη-Κελίδου, ὁ.π., σ. 6).

λαδιού. *Παρεκκλήσια μέ υπέροχα γλυπτά, ξύλινα κουφώματα ... πού ό χρόνος θάμπωσε τό χρυσό τους χρώμα. Καλόγουστα σπίτια στολισμένα μέ πράσινα φυτά καί πολύχρωμα λουλούδια ...»⁵⁰.*

Ο γραμματέας του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας Δ. Καλλίμαχος επισκεπτόμενος την πόλη αναφέρει ότι αδύνατο να φανταστεί το Μελένικο κανείς, εάν δεν το επισκεφτεί ο ίδιος, γιατί είναι από τα μέρη που δεν περιγράφονται εύκολα. Η θέση της πόλης είναι μοναδική σε όλη την υφήλιο. Μια κατακόμβη που διερράγει κι άφησε να φανεί λίγος ουρανός. Εκεί μέσα φώλιαζε το Μελένικο. Τα σπίτια ήταν κτισμένα μέσα στη χαράδρα και πάνω στα κύματα που σχημάτιζαν οι εδαφικές αναστατώσεις. Στο Μελένικο σχεδόν δεν υπήρχαν δρόμοι. Η χιαστή χαράδρα αποτελούσε τη μοναδική ρυμοτομία της πόλης. Στο βάθος της χαράδρας κυλά το ποτάμι το οποίο, όταν γεμίζει από τις βροχές βάζει την πόλη σε αποκλεισμό.

Χτισμένο σε μια τόσο στενή και καθόλου υγιεινή θέση το Μελένικο ήταν φυσικό να χτυπηθεί πολλές φορές από διάφορες συμφορές. Το καλοκαίρι του 1850, η πόλη και ολόκληρη η περιοχή, χτυπήθηκε από μεγάλη επιδημία χολέρας. Ο μητροπολίτης Διονύσιος, με εγκύκλιό του ενημέρωσε το ποιμνιό του για τα μέτρα προστασίας που έπρεπε να λάβει για να προφυλαχθεί από την ασθένεια, καθώς και για τον τρόπο ενδυμασίας⁵¹. Επίσης τη νύχτα της 29^{ης} προς την 30^ή Μαΐου του 1865, τρομερή πυρκαγιά απείλησε την πόλη προκαλώντας πολλές καταστροφές σε σπίτια και καταστήματα⁵².

Έως το 1913 σώζονταν 48 ναοί με πιο αξιόλογους τους Ταξιάρχες, την Παντάνασσα (Μπατάντσα) και την Αγία Τριάδα. Μαζί με τη βυζαντινή οικία του Μπάμπουρα, ξεχώριζε η οικία του Μελενίκιου μητροπολίτη πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ (από Σοφίας) κτισμένη το 1799, στην οποία στεγάστηκε για αρκετά χρόνια το επισκοπείο της πόλης. Η οικία διέθετε πολυτελή αίθουσα υποδοχής με ακτινωτό ήλιο να κοσμεί την οροφή, ενώ πολλά ξυλόγλυπτα και τοιχογραφίες με παραστάσεις της Κωνσταντινούπολης και διαφόρων μοναστηριών στόλιζαν το αρχοντικό⁵³.

Το 1853, αποφασίστηκε να ανακαινιστεί εκ θεμελίων η εκκλησία της Υπεραγίας Θεοτόκου της Τζεπινωτίσης, η οποία βρισκόταν στο νεκροταφείο της πόλης. Λόγω της μεγάλης δαπάνης, ο μητροπολίτης Διονύσιος, με εγκύκλιο του ζήτησε από τους χριστιανούς της πόλης και ιδιαίτερα από τους ενορίτες του Αγίου Νικολάου και των Αγίων Θεοδώρων να συνδράμουν την ανέγερση

⁵⁰ *L' Illustration*, No 3679 (Samedi 30 Aouût 1913) και Κυριακή Καραμανώλη-Κελίδου (μετάφρ.), «Μελένικο. Η αυτοκτονία μιας πόλης», περιοδικό *Γιατί*, τχ. 217-218 (1993) 7, 8.

⁵¹ *BMI*, 1952, σσ. 7-11, Μελενίκου Διονυσίου τοῖς ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς, εὐλαβεστάτοις ἱερεῦσι, τοῖς τιμίοις γέροισι, πρωτομαῖστοροισι καὶ μαῖστοροισι τῶν ἑσναφίων, 10.7.1850.

⁵² *AMB*, κώδ. 32, φ. 96, Χρήστος Αλερτζζούδης και Γεώργιος Αγγελίδης προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 29.8.1865.

⁵³ Δ. Καλλίμαχος, «Εθνικά ολοκαυτώματα -Το Βυζαντινόν Μελένικον», *Αναμνηστικόν 1912-1913* Αθήναι, έκδοση «Παναθηναίων», Μάιος 1914, σ. 34, 35, 36.

του ναού. Η συγκέντρωση του ποσού θα γινόταν με έρανο και καταγραφή των δωρητών. Την ίδια εποχή ανακαινίστηκαν και οι ναοί των Αγίων Αποστόλων και της Αγίας Βαρβάρας⁵⁴. Το 1905, στην πόλη λειτουργούσαν τέσσερις ενορίες⁵⁵ με τέσσερις ιερείς και υπήρχαν πάνω από πενήντα παρεκκλήσια, τα περισσότερα μάλιστα βυζαντινά. Υπήρχαν επίσης, δύο τζαμιά και ένα βουλγαρικό παρεκκλήσιο⁵⁶. Μητροπολιτικός ναός στο Μελένικο ήταν ο ναός του Αγίου Νικολάου, ο οποίος σώζεται έως σήμερα και φέρει θαυμάσιες τοιχογραφίες του 13^{ου} αιώνα⁵⁷.

Στο ναό του Αγίου Στεφάνου στο Μελένικο φυλασσόταν, έως το 1913 χειρόγραφο *Ευαγγελιστάριο* του 11^{ου} ή 12^{ου} αιώνα⁵⁸, το οποίο είδε και περιέγραψε το 1907 ο Perdizet, κατά την επίσκεψή του στην πόλη⁵⁹. Όταν οι Μελενίκιοι εγκατέλειψαν την πατρίδα τους, ζήτησαν καταφύγιο στο Σιδηρόκαστρο, στις Σέρρες, στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα. Όσοι κατέφυγαν στο Σιδηρόκαστρο, ανάμεσά τους και ο μητροπολίτης Μελενίκου, κατόρθωσαν να μεταφέρουν μαζί τους ιερά σκεύη, εικόνες, κώδικες, βιβλία και χειρόγραφα. Πολλά από τα κειμήλια αυτά, όπως και το προαναφερθέν *Ευαγγελιστάριο*, αργότερα για να προστατευτούν από τους Βουλγάρους, μεταφέρθηκαν στην Εθνική Βιβλιοθήκη και το Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών⁶⁰.

Οι Μελενίκιοι ευλαβούνταν ιδιαίτερος τον Άγιο Ιωάννη, της κοντινής γι' αυτούς, μονής της Ρίλα. Είχαν μάλιστα παραγγείλει, κατά το 1848, τη σύνθεση ελληνικής ακολουθίας προς τιμήν του αγίου, στο Νεόφυτο Ρίλσκι, ο οποίος κατά τα έτη 1821-1825, μαθήτευσε στην περίφημη σχολή του Μελενίκου, κοντά στο φημισμένο δάσκαλο Αδάμ Τσαπέκο τον Μετσοβίτη. Ο Νεόφυτος, προτίμησε, αντί να συνθέσει εκ νέου ακολουθία, να προχωρήσει σε μετάφραση της αντίστοιχης σλαβονικής. Ωστόσο, δεν υπάρχει καμία πληροφορία για το αν αυτή η μετάφραση πραγματοποιήθηκε. Τελικά, μετά από δέκα χρόνια, οι Μελενίκιοι επιθυμώντας διακαώς ελληνική ακολουθία του αγίου Ιωάννη της Ρίλας την παρήγγειλαν στον Ιάκωβο Κωφό από τη Νέα Σκήτη του Αγίου Όρους⁶¹.

---

⁵⁴ *BMI*, 1952, σσ. 41, 42. Μελενίκου Διονυσίου τοῖς ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς τῆς πόλεως Μελενίκου κτλ., 8.3.1853.

⁵⁵ Ο Ν. Σχινάς αναφέρει το 1885 ότι η πόλη διέθετε πέντε κεντρικούς ναούς, χωρίς να τους κατονομάζει, καθώς και δύο τεμένη (Ν. Σχινάς, *Οδοιπορικαί σημειώσεις*, σ. 429).

⁵⁶ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 87.

⁵⁷ Βλέπε σχετικά: Ανδρέας Ζυγγόπουλος, *Παρατηρήσεις εις τας τοιχογραφίας του Αγίου Νικολάου Μελενίκου*, Θεσσαλονίκη 1947.

⁵⁸ Ανδρέας Ζυγγόπουλος, *Το Ευαγγέλιον του Μελενίκου εις την Εθνικήν Βιβλιοθήκην Αθηνών*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 12, 13, 14, 46.

⁵⁹ Perdizet P, « Melnik et Rosno », *Bulletin de Correspondance Hellénique* 31 (1907) 23.

⁶⁰ Ανδρέας Ζυγγόπουλος, *Το Ευαγγέλιον του Μελενίκου*, σ. 13, 14.

⁶¹ Χριστίνα Μπουλάκη-Ζήση, « Ιακώβου Κωφού Νεασκητιώτου, Ασματική Ακολουθία του Αγίου Ιωάννου της Ρίλας », *Κληρονομία* 14 (1982) 93-95 και Δημ. Γόνης, *Ο όσιος Ιωάννης ο Ριλιώτης*, Αθήνα 1997, σ. 118-122.

Από τις αρχές σχεδόν του 19^{ου} αιώνα, είχε ιδρυθεί στο Μελένικο ταμείο αλληλοβοήθειας για την προστασία των χριστιανών από τους Τούρκους. Το αρχικό κεφάλαιο ήταν 5.000 λίρες και οι τόκοι του θα χρησιμοποιούνταν για την οργάνωση από την κοινότητα ενός είδους δικαστικού ή αστυνομικού σώματος. Όταν οι Τούρκοι έκλεβαν ή σκότωναν, το ταμείο αναλάμβανε να φροντίσει για την απελευθέρωση τυχόν αιχμαλώτων, τιμωρία των ενόχων και άλλα. Αυτό δείχνει ότι οι αυθαιρεσίες των Οθωμανών που οδήγησαν στην ανάγκη ενός τέτοιου μέτρου δεν ήταν λίγες. Η δράση του ταμείου αυτού σταδιακά περιορίστηκε. Ωστόσο, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, εξακολουθούσε να έχει κεφάλαιο 3.000 λιρών που προορίζονταν όμως αποκλειστικά για την ανακούφιση των φτωχών και απόρων⁶².

Κοινοτική οργάνωση

Η πόλη του Μελενίκου ξεχώριζε για την κοινοτική της οργάνωση. Το Μελένικο ήταν από τις πρώτες πόλεις⁶³, του υπόδουλου Ελληνισμού, που απέκτησε γραπτό κοινοτικό καταστατικό, τον Απρίλιο του 1813. Το *Καταστατικό* κάλυπτε πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής της πόλης, την πρόνοια και τα σχολεία και εφαρμόστηκε έως το 1860, αφού από το 1856 με το Χάττι Χουμαγιούν και με το Βεράτι του 1860, υποχρεώθηκε το Πατριαρχείο στη σύνταξη των «Εθνικών Κανονισμών», που προέβλεπαν τον τρόπο λειτουργίας των χριστιανικών κοινοτήτων. Οι ελληνικές κοινότητες στο εξής έπρεπε να λειτουργούν βάσει ομοιόμορφων κανονισμών εγκεκριμένων από το μητροπολίτη και το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Κάθε μεταβολή ή τροποποίηση των βασικών διατάξεων δεν επιτρεπόταν χωρίς την έγκριση του Πατριαρχείου⁶⁴.

Το *Καταστατικό* ή *Σύστημα*⁶⁵ της πόλης του Μελενίκου ψηφίστηκε από τη γενική συνέλευση των κατοίκων, επί αρχιερατείας του μητροπολίτη Ανθίμου, στις 1 Απριλίου 1813 και προέβλεπε την εκλογή, κατά την πρώτη εβδομάδα κάθε έτους από τη γενική συνέλευση των Μελενικίων, είκοσι πολιτών

---

⁶² Δ. Π., *ό.π.*, σ. 70.

⁶³ Ο παλαιότερος σωζόμενος κοινοτικός κανονισμός είναι αυτός της Μυκόνου του έτους 1649 (Γ. Ζερλέντης, *Σύστασις του Κοινού των Μυκονίων*, Εν Ερμουπόλει 1824, σ. 19).

⁶⁴ Πέτρος Πέννας, *Το Κοινόν Μελενίκου και το σύστημα διοικήσεώς του*, Αθήναι 1946, σ. 9. Για τους Γενικούς Κανονισμούς και την εφαρμογή των διατάξεων του Χάττι Χουμαγιούν βλ. *Γενικοί Κανονισμοί περί διευθετήσεως των εκκλησιαστικών και εθνικών πραγμάτων των υπό τον Οικουμενικόν Θρόνον διατελούντων ορθοδόξων χριστιανών υπηκόων της Α. Μεγαλιότητος του Σουλτάνου*, Κωνσταντινούπολις 1862, σ. 3-8.

⁶⁵ *Σύστημα ή Διαταγαί κατά κοινήν ψήφον άπάσης τής συνελεύσεως τής έν Μακεδονία πόλεως Μελενίκου προς πλειονα άφορωσαι βελτίωσιν τών έν αύτῃ Θείων οίκων, Σχολών τε και Νοσοκομείων και τής τών ένδεών άπάντων φιλανθρωποτέρας οίκονομίας τε και κηδεμονίας υπό φιλογενοῦς τινός και εύπατρίδου τής αύτῆς πόλεως διοργανωθεισαι τε και σχεδιασθεισαι και δαπάνη αύτου οικεία νῦν τό πρώτον εις φῶς άχθεισαι*, Έν Βιέννη τής Άουστρίας, εκ του τυπογραφείου Ίωάν. Βαρθ. Τζβεκίου πρώην Βενδῶτου, 1813.

ανεξάρτητα από την καταγωγή και την οικονομική τους κατάσταση⁶⁶. Στη συνέχεια οι είκοσι αυτοί εξέλεξαν τους τρεις «Επιτρόπους του Κοινού» και τους τρεις Εφόρους, με ξεχωριστές αρμοδιότητες αλλά συνυπεύθυνους για τη διαχείριση της περιουσίας της κοινότητας, την είσπραξη των φόρων, το διορισμό των επιτρόπων των ναών και των μαχαλάδων, τη συγκέντρωση του 1/3 του ποσού από το δίσκο των εκκλησιών⁶⁷, το φιλόπτωχο ταμείο κ.ά.⁶⁸.

Κύριο χαρακτηριστικό του *Κανονισμού των Μελενικίων* ήταν ο δημοκρατικός τρόπος διοίκησης και διαχείρισης των κοινών και της εκλογής των επιτρόπων, με μόνο κριτήριο το ήθος ανεξάρτητα από καταγωγή και οικονομική δυνατότητα. Επίσης ο ρόλος του μητροπολίτη περιοριζόταν στο να προϊσταται απλώς, χωρίς δηλαδή δικαίωμα παρέμβασης. Ανώτατη εξουσία στην πόλη ήταν μόνο η γενική συνέλευση των πολιτών της. Τα παραπάνω αποδεικνύουν πως ο συντάκτης του κειμένου, πιθανότατα Μελενίκιος της Βιέννης, όπου και εκδόθηκε το 1813 ο *Κανονισμός*, να είχε δεχτεί επιδράσεις από τις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης⁶⁹.

Το καταστατικό του 1813 υπέστη την πρώτη του μεταρρύθμιση το 1860. Ο Σπανδωνίδης αποδίδει το γεγονός, στην προσπάθεια του Μελενίκου πρώην σχολάρχη των εκπαιδευτηρίων του Μελενίκου, Δημητρίου Λάσκαρη να απαλλάξει τη λειτουργία των σχολείων από τον ασφυκτικό έλεγχο των εφόρων και επιτρόπων. Στην προσπάθειά του αυτή, βρήκε σύμμαχο τον Κωνσταντίνο Χρηστομάνο, επίτροπο των τριών κληροδοτημάτων υπέρ του Μελενίκου που βρίσκονταν στη Βιέννη, ο οποίος χωρίς συνεννόηση με το Κοινό της πόλης, διόρισε πέντε Μελενίκιους της Βιέννης, ως επιτρόπους, για τη διαχείριση των τόκων των κληροδοτημάτων.

Η πόλη δεν απέκτησε ολοκληρωμένο σύστημα διοίκησης έως το 1891,

---

⁶⁶ Με αυτόν τον τρόπο καταργούνταν όλες οι προηγούμενες αυστηρές διακρίσεις των πολιτών σε «Πράσινους» και «Σπανούς» κατάλοιπα της βυζαντινής εποχής ή η διάκριση των νεότερων χρόνων σε τσορμπατζήδες και υποχείριους (Π. Πέννας, *ό.π.*, σ. 19).

⁶⁷ Ο «Κανονισμός» προέβλεπε να περιέρχονται δύο δίσκοι στους ναούς. Τα έσοδα του πρώτου να πηγαίνουν στην εκκλησία, ενώ από τα έσοδα του δεύτερου, αφού παρακρατηθεί το 1/3 για το «Ταμείο των πτωχών» το υπόλοιπο να δίνεται για τη συντήρηση του ιερέα. Το «Κουτίον των πτωχών» περιφερόταν μια φορά την εβδομάδα και από όλα τα σπίτια της συνοικίας. Στις μονοκκλησιές και στις πανηγύρεις των ναών προβλεπόταν και τρίτος δίσκος αποκλειστικά για τους φτωχούς. Ο «Κανονισμός» ακόμη υποχρέωνε τους πνευματικούς να παρακινούν τους πιστούς να ευεργετούν με κληροδοτήματα το «Κοινό» και για να μνημονεύεται το όνομά τους αιώνια στους ναούς ως ευεργέτες της πόλης. Ακόμη προβλεπόταν συνδρομή του «Κοινού» για τον Πανάγιο Τάφο και τη Μονή Σινά με υποχρέωση των τελευταίων να μνημονεύουν στα δίπτυχα τους Μελενίκιους. Το ενδιαφέρον που δείχνει το «Καταστατικό» για τους φτωχούς, τα ορφανά και τους φυλακισμένους είναι συγκινητικό. Οι επίτροποι ήταν υποχρεωμένοι να επιβλέπουν την καλή λειτουργία των εκκλησιών και των σχολείων, καθώς και την άμεμπτο διαγωγή των ιερέων και των διδασκάλων (Π. Πέννας, *Το Κοινό Μελενίκου και το σύστημα διοικήσεώς του*, Αθήναι 1946, σ. 30-39).

⁶⁸ *Ό.π.*, σ. 16, 17.

⁶⁹ *Ό.π.*, σ. 20, 21.

οπότε σε γενική συνέλευση των πολιτών τροποποιήθηκε για δεύτερη φορά ο παλαιός *Κανονισμός* του 1813. Τότε ιδρύθηκε η *Εφορεία των Εκπαιδευτικών Καταστημάτων Μελενίκου*, αποτελούμενη από τέσσερις εφόρους και υπεύθυνη για τη διαχείριση της περιουσίας των σχολείων. Οι επίτροποι και έφοροι του παλαιού Καταστατικού συνέχισαν για ένα ακόμη έτος την θητεία τους, με περιορισμένες όμως αρμοδιότητες⁷⁰.

Η κατάσταση των κοινοτικών του Μελενίκου φαίνεται ότι κατά τη δεκαετία του 1880, δεν εξελίσσονταν ομαλά. Από το 1886, διάφορα *ιδιοτελή πάθη* προκάλεσαν διαιρέσεις στην κοινότητα και συνέβησαν αρκετές λογομαχίες κατά τις γενικές συνελεύσεις. Ωστόσο, τον Οκτώβριο του 1887, η κατάσταση ομαλοποιήθηκε. Πρόεδρος της Εφορείας ήταν ο Δημήτριος Λάσκαρης και έφοροι οι Αριστοτέλης Δημοκίδης, Ιω. Βάντσης, Βασίλειος Ανδρέου και Αναστάσιος Ιωαννίδης⁷¹. Η γενική συνέλευση του 1888 για την εκλογή των νέων μελών της εφοροεπιτροπής πραγματοποιήθηκε στις 20 Μαΐου⁷². Το 1889, την Εφορεία των κοινοτικών αποτελούσαν οι: Δ. Λάσκαρης, Δ. Χρήστου, Δ. Ζανλής και Ελευθέριος Παπαδημητρίου, ενώ η Εφορεία των Εκπαιδευτηρίων αποτελούνταν από τους: Λάζαρο Τσαρουχά, Δ. Π. Δημητριάδη, Θεόδ. Ανδρέου και Χ' Μιχαήλ Γιαννακού⁷³.

Τον Ιούνιο του 1890, πραγματοποιήθηκε στο μητροπολιτικό μέγαρο, προεδρεύοντας του μητροπολίτη Προκοπίου, η γενική συνέλευση των κατοίκων με σκοπό το διαχειριστικό έλεγχο και την εκλογή των κοινοτικών αρχών της πόλης. Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν μέσα σε κλίμα ομόνοιας, παρά τις αντίθετες προβλέψεις και ανέδειξαν τη νέα εξαμελή εφορεία της κοινότητας που την αποτελούσαν οι: Δ. Λάσκαρης, Θωμάς Σιβιά, Αριστοτέλης Δημοκίδης, Μιχαήλ Εμμανουήλ ταμίας και οι Ηλίας Κωνσταντίνου και Πολυζώης Θεοφανίδης επίτροποι· καθώς και την εφορεία των σχολείων που την αποτελούσαν οι: Δ. Π. Δημητριάδης, Λάζαρος Τσαρουχάς, Δημήτριος Λασ. Βαγγέλη, Δημήτριος Χ' Κώτσιου ταμίας. Οι Λάσκαρης, Δημητριάδης, Τσαρουχάς και Ηλίας Κωνσταντίνου είχαν διατελέσει μέλη και των προηγούμενων εφορειών και επανεξελέγησαν. Σε ό,τι δε αφορούσε τη μεταρρύθμιση του παλιού *Κανονισμού* της Κοινότητας αποφασίστηκε η σύσταση συντακτικής επιτροπής, η οποία υπό την προεδρεία του αρχιδιακόνου της μητρόπολης Προκοπίου Λαζαρίδη και μελών των Α. Ιωαννίδου, Μιχαήλ Πουγουρίδου, Αλεξάνδρου Ζλάτκου και Κ. Καλούση (γραμματέα) και κατόπιν συνεννοήσεως με τις δύο εφορείες της πόλης θα προέβαινε στη σύνταξη νέου Κανονισμού, βάσει των Κανονισμών Σερρών και Θεσσαλονίκης, ο οποίος θα αποσπελλόταν στο Πατριαρχείο προς έγκριση. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά ότι τα μέλη των νέων εφορειών *αναδείξαντες διά πειστικῶν*

⁷⁰ Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος. Ο νεκρός μακεδονικός ακρίτης*, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 110, 111.

⁷¹ «Εκ των Επαρχιών (Μελένικο 27.9.1887)», *Νεολόγος*, Τετάρτη 7.10.1887, σ. 3.

⁷² «Εκ των Επαρχιών (Μελένικο 16.5.1888)», *Νεολόγος*, Παρασκευή 27.5.1888, σ. 2, 3.

⁷³ «Εκ των Επαρχιών (Μελένικο 30.8.1889)», *Νεολόγος*, φ. 6071 (Τετάρτη 4.10.1889), σ. 1.

έπιχειρημάτων ότι οί ὅλως ἀκατάλληλοι διά τὰς παρούσας περιστάσεις προκατακλυσμαίοι (1813) κανονισμοί τῆς κοινότητος αἰτία ἐγίνοντο οὐ μόνον διαιρέσεων καί κομματικῶν παθῶν, ἀλλά καί βλάβης οὐ σμικρᾶς τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων ἔταμον νέαν ὁδόν προόδου προτείναντες τήν διαρρύθμισιν καί ἀναθεώρησιν αὐτῶν⁷⁴.

Το 1892 συντάχθηκε νέος ἐξ ὑπαρχῆς κανονισμός, σύμφωνα με τον οποίο ο μητροπολίτης ἀναλάμβανε πάλι τὸ ρόλο που εἶχε καὶ παλαιότερα ὡς ἀνώτατος ἐπόπτης του «Κοινού», ἐνῶ ἡ Δημογεροντία, ἀποτελούμενη ἀρχικά ἀπὸ οκτῶ καὶ στη συνέχεια ἀπὸ δέκα πρόσωπα ἐκλεγόταν ἐμμεσα ἀπὸ ογδόντα ἐκλέκτορες. Το 1896, τὰ προβλήματα που ὑπῆρχαν στὶς σχέσεις τῆς Δημογεροντίας με τὸ μητροπολίτη Κωνσταντῖνο, προκάλεσαν τὴν ἐπέμβαση τοῦ Πατριαρχείου που ζήτησε ἀπὸ τὸ μητροπολίτη νὰ συγκαλέσει τὴ γενικὴ συνέλευση τῆς πόλης γιὰ τὴν ἐκλογή νέας Δημογεροντίας με βάση τὸν *Κανονισμό*⁷⁵, καθὼς καὶ νὰ ενημερώσει τὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὴν ἐκλογή τῆς Δημογεροντίας⁷⁶. Το Πατριαρχεῖο, τὸ ἐπόμενο ἔτος, ἐνέκρινε τὴ Δημογεροντία που προέκυψε ἀπὸ τὶς ἐκλογές⁷⁷. Ὡστόσο οἱ παρεμβάσεις τοῦ μητροπολίτη Κωνσταντίνου στα κοινοτικά προσκάλεσαν νέα ἐπέμβαση τοῦ Πατριαρχείου τὸ 1899, με τὴν ὁποία ζήτησε ἀπὸ τὸ μητροπολίτη, τὴ διατήρηση τοῦ ἕως τότε καθεστώτος στὴ διαχείριση τῶν κοινῶν⁷⁸. Το 1902, ἡ Δημογεροντία διαιρέθηκε σε *Εφορεία τῶν Ἐκπαιδευτηρίων* καὶ *Εφορεία τῶν Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων* με πρόεδρο καὶ στὶς δύο, τὸν ἐκάστοτε μητροπολίτη⁷⁹.

Οικονομία

Απὸ οικονομικῆς πλευρᾶς, ἡ περιοχὴ παρήγαγε ρύζι, βαμβάκι, σουσάμι, κουκούλια καὶ γλυκάνισο. Κυρίως ὅμως, καὶ ἰδιαίτερα ἡ πόλη τοῦ Μελενίκου, διακρινόταν γιὰ τὴν παραγωγή ἐκλεκτοῦ οἴνου, ὀνομαστοῦ σε ὁλόκληρη τὴ Μακεδονία. Το ἐξαγόμενο προϊόν ἀνερχόταν σε 1.500.000 οκάδες. Γιὰ τὴν ἀποθήκευση τοῦ κρασιοῦ ὑπῆρχε ἀναπτυγμένη βιοτεχνία παρασκευῆς βαρελιῶν καὶ κάδων. Σημαντικὴ ἐπίσης ἦταν ἡ βιοτεχνία παραγωγῆς ἀλίπαστων καὶ ἡ μεταξουργία. Στὶς 20 Μαΐου 1856 οἱ μεταξουργοὶ τῆς πόλης ἀποφάσισαν νὰ διαθέσουν ἀπὸ ἕνα γρόσι γιὰ κάθε οκά τῆς παραγωγῆς τους στο Κοινὸ τῆς πόλης γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀυξανόμενων ἀναγκῶν του⁸⁰. Με τὴν γενικὴ ἐλάττωση τῆς ζήτησης τοῦ μεταξιοῦ, μετὰ τὸ 1880, τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο μεταξουργεῖο ἐκλείσαν καὶ οἱ κάτοικοι προσανατολίστηκαν σχεδὸν ἀπόκλει-

⁷⁴ «Ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν», *Νεολόγος*, φ. 6280 (Πέμπτη 21.6.1890), σ. 1 καὶ ΑΑ, ἔτος 22, περ. Β', φ. 39 (27.6.1890), σ. 304, 305.

⁷⁵ ΑΟΠ, κῶδ. 66, φ. 285, Τῶ Μελενίκου Κωνσταντίνῳ, 1896.

⁷⁶ ΑΟΠ, κῶδ. 66, φ. 335, Τῶ Μελενίκου Κωνσταντίνῳ, 1896.

⁷⁷ ΑΟΠ, κῶδ. 888, φ. 75, Τῶ Μελενίκου Κωνσταντίνῳ, 1897.

⁷⁸ ΑΟΠ, κῶδ. 909, φ. 49, Τῶ Μελενίκου Κωνσταντίνῳ, 1899.

⁷⁹ Κων. Τσώπρου, *Ἀναμνήσεις*, σ. 25-30.

⁸⁰ Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος. Ὁ νεκρὸς μακεδονικὸς ἀκρίτης*, σ. 184, 185.

στικά στην καλλιέργεια του αμπελιού και την παραγωγή κρασιού⁸¹. Ωστόσο, με την ανάπτυξη του βουλγαρικού εθνικισμού και την άρνηση των βουλγάρων χωρικών να εργαστούν στα κτήματα προκλήθηκε οικονομική καταστροφή στο ελληνικό στοιχείο, αυξήθηκαν τα προβλήματα και συνεπώς η περιοχή οδηγήθηκε σε οικονομικό μαρασμό. Σε αυτό το γεγονός οφείλεται και η παράξενη αυξομείωση του πληθυσμού της πόλης, αφού πολλοί, λόγω των συνθηκών, αναγκάζονταν να μεταναστεύσουν τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, όπου ζούσαν και εργάζονταν από τον 18^ο ακόμη αιώνα πολλοί Μελενίκιοι έμποροι⁸².

Ιδιαίτερα σημαντικά για την περιοχή ήταν τα ιαματικά λουτρά⁸³ της Μαρικώστινας⁸⁴, της Μπάνιτσας και του Δεμίρ Ισάρ⁸⁵.

Στην πόλη τελούνταν κάθε Σάββατο εβδομαδιαία αγορά (παζάρι) και λειτουργούσαν συντεχνίες (εσνάφια) χρυσοχόων, γουναράδων, ραπτάδων, υποδηματοποιών (παπουτσήδων), οινοπαραγωγών, βαφέων (μπογιατζήδων), αγωγιατών (κιρατζήδων), παντοπωλών (μπακάληδων)⁸⁶. Σημαντική επίσης για την οικονομία της περιοχής ήταν η εμποροπανήγυρη της Τορίτσα (Αγία Τριάδα), που γινόταν μιάμιση ώρα ΒΔ της πόλης, την Πέμπτη και την Παρασκευή πριν την Πεντηκοστή. Κατά την εμποροπανήγυρη αυτή λάμβανε χώρα μεγάλη αγοραπωλησία ζώων, μικρών και μεγάλων, ενώ το ύψος της ληψοδοσίας ανέρχονταν στις 3.000 οθωμανικές λίρες. Η αύξηση των ληστρικών φαινομένων στα τελευταία χρόνια του 19^{ου} αιώνα αποθάρρυνε τους αγοραστές και περιόρισε σταδιακά τις αγοραπωλησίες⁸⁷.

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα το Μελένικο ήταν από τα σπουδαιότερα εμπορικά κέντρα μεταξιού και βαμβακιού που εξάγονταν στην Αυστρία και τη Γαλλία, όπου πολλοί Μελενικιώτες είχαν ιδρύσει εμπορικούς οίκους. Το ελληνικό στοιχείο ασχολούνταν επίσης με τη βυρσοδεψία, κυρίως δε με την κατεργασία δερμάτων κατοικιών και προβάτων. Η δημιουργία, όμως, της σιδηροδρομικής γραμμής, μακριά από την πόλη εξαφάνισε τους παλιούς δρόμους των караβανιών και απομόνωσε το Μελένικο, περιορίζοντας αρκετά το εμπόριο

---

⁸¹ *Ό.π.*, σ. 25.

⁸² *Ό.π.*, σ. 26. Ο Σπανδωνίδης παραδίδει κατάλογο Μελενικίων που μετανάστευσαν σε διάφορες πόλεις της Ευρώπης (Βιέννη, Μάντσεστερ, Βουκουρέστι, Γιούρκεβο, Μπρασόβ, Τεμεσβάρ, Σίμπιου, Ρουσσούκ, Αθήνα) καθώς και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Κωνσταντινούπολη, Σέρρες, Θεσσαλονίκη) κατά το διάστημα 1790-1883 (*ό.π.*, σ. 27-29). Για το ίδιο θέμα βλέπε και Α. Karathanassis, *L' Hellénisme en Transylvanie*, Thessalonique 1989, σ. 33, 41 κε, 53, 124, 141, 209.

⁸³ Ι. Σιώρης, «Μεταλλικά ύδατα Μακεδονίας», *ΜΗΠΣΑ* I (1908) 235.

⁸⁴ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 88.

⁸⁵ Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός, *Δρομολόγιον*, σ. 400-404.

⁸⁶ Π. Πέννας, *Το Κοινόν Μελενίκου*, σ. 44 και Ν. Ιγγλέσης, *ό.π.*, σ. 87, 88. Στον κατάλογο των επαγγελματιών του Μελενίκου που περιλαμβάνει ο *Οδηγός* συναντούμε ονόματα αποκλειστικά Ελλήνων. Γιατροί ήταν οι Παν. Βάκης και ο Εμμανουήλ Αναστάσιος.

⁸⁷ «Έκθεσις της πνευματικής καταστάσεως τμημάτων τινών και πόλεων της ΒΑ. Μακεδονίας», *ό.π.*, σ. 3.

του⁸⁸. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η καλλιέργεια του αμπελιού και η παραγωγή κρασιού παρέμενε ως η κύρια ανασχόληση των περισσότερων κατοίκων του Μελενίκου. Περίφημος, έως και σήμερα, είναι ο «Μελενίκιος οίνος». Κατά την έναρξη της περιόδου του τρύγου, ο δημόσιος κήρυκας της πόλης καλούσε όποιον από τους κατοίκους επιθυμούσε να δουλέψει στα αμπέλια, με ημερομίσθιο οριζόμενο από τη Δημαρχία. Η περίοδος του τρύγου εγκαινιάζόταν και επισφραγιζόταν με χορούς και τραγούδια από τους εργάτες και τις εργάτριες στα σπίτια των κτηματιών, ενώ γενικότερα επικρατούσε ζωνρή κίνηση ανθρώπων και ευθυμία στην πόλη καθ' όλη την περίοδο του⁸⁹.

Η ετήσια παραγωγή των αμπελιών μόνο της πόλης του Μελενίκου έφτανε τα 15-20 χιλιάδες φορτία των εκατό οκάδων, ενώ η τιμή πώλησης έφτανε τα πενήντα γρόσια την οκά. Έτσι εξασφάλισαν κάποιο εισόδημα και οι φτωχότεροι των κατοίκων. Δυσκολίες ωστόσο υπήρχαν έντονες από το 1877, όταν σημειώθηκε έξαρση της ληστείας, με συνέπεια η σοδειά να μη μπορεί να μαζευτεί ελεύθερα και το εμπόριο να μαραζώνει. Επιπλέον οι συνεχείς φορολογικές επιβαρύνσεις των κατοίκων από την οθωμανική διοίκηση οδηγούσαν τον πληθυσμό σε απόγνωση και ανέχεια⁹⁰.

Το Μάρτιο του 1859, ο Έλληνας υποπρόξενος Σερρών Δ. Κανακάρης, για την καλύτερη εξυπηρέτηση των Ελλήνων υπηκόων που διέμεναν στο Μελένικο και ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο, όρισε ως επίτροπό του τον Έλληνα υπήκοο Ευστάθιο Ευσταθόπουλο, γιατρό στο επάγγελμα και κτηματία. Ο Ευσταθόπουλος θα μπορούσε από τη θέση του επιτρόπου του ελληνικού υποπροξενείου Σερρών να παρεμβαίνει μεταξύ των Ελλήνων υπηκόων και των επιτόπιων οθωμανικών αρχών και να εξομαλύνει τις δυσκολίες και εμπόδια, που οι τελευταίες συχνά παρενέβαλαν στους Έλληνες υπηκόους της περιοχής και στα οικονομικά συμφέροντά τους. Στις αρχές του καλοκαιριού του ίδιου έτους το Μελένικο επισκέφτηκε και ο υποπρόξενος Κανακάρης, ο οποίος στις συναντήσεις του με το διοικητή Αλή Μπέη και με το ντόπιο ισχυρό παράγοντα Μουράτ Μπέη, κατόρθωσε να ανατρέψει, σε σημαντικό βαθμό, την αρνητική για τους Έλληνες υπηκόους στάση των οθωμανικών αρχών⁹¹. Το Δεκέμβριο του ίδιου έτους, ο Κανακάρης με επιστολή του προς το Υπ. Εξ., αφού αναφέρεται στην επίκαιρη θέση του Μελενίκου ανάμεσα σε πλήθος βουλγαροφώνων χωριών, στα οποία επιδρά σημαντικά ως κέντρο ελληνικών σπουδών και τη μεγάλη απόσταση που το χωρίζει από τις Σέρρες, προτείνει την ίδρυση εκεί ελληνικού προξενικού πρακτορείου, η διεύθυνση του οποίου θα μπορούσε να ανατεθεί στον επισημότερο ή ικανότερο Έλληνα υπήκοο της πόλης. Η ίδρυση προξενικού πρακτορείου στο Μελένικο, κατά την άποψη του υποπροξένου, θα

---

⁸⁸ M. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελα*, σ. 179, 180.

⁸⁹ «Ιδιαίτερα αλληλογραφία (18.10.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4637 (15.10.1884), σ. 2.

⁹⁰ «Ιδιαίτερα αλληλογραφία (Σέρρες 27.6.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4554 (5.7.1884), σ. 2.

⁹¹ *ΑΥΕ*, 36/27, Υποπρόξ. Σερρών Δ. Κανακάρης προς Υπ. Βασιλικού Οίκου και Εξωτερικών, 227/22.7.1859/ 5930/6.8.1859.

λειτούργουσε ως ανάχωμα στην πανσλαβιστική προπαγάνδα που απειλούσε την περιοχή⁹². Δυστυχώς όμως, στο θέμα δεν δόθηκε συνέχεια από το ελληνικό Υπ. Εξ.

Έλληνες υπήκοοι Μελενίκου

Στην περιοχή Μελενίκου, στα μέσα του 1862, αναφέρονται ως Έλληνες υπήκοοι δεκατρείς γηγενείς⁹³. Οι άνθρωποι αυτοί φαίνονταν εγγεγραμμένοι σε κάποιο δήμο της ελληνικής επικράτειας και είχαν λάβει την ελληνική ιθαγένεια με πράξη ελληνικών αρχών, χωρίς όμως να είναι βέβαιο ότι τηρήθηκαν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις. Οι οθωμανικές αρχές αρνήθηκαν να δεχτούν τους γηγενείς, ως Έλληνες υπηκόους. Έτσι, για να τους εξαναγκάσουν να ζητήσουν την οθωμανική υπηκοότητα προέβησαν σε διώξεις και φυλακίσεις με αποτέλεσμα αυτοί να αποποιηθούν την ελληνική ιθαγένειά τους⁹⁴:

Α/Α	Όνοματεπώνυμο	Τόπος γέννησης	Δημότης (εγγεγραμ.)	Τίτλοι και βάση της εθνικότητας	Παρατηρήσεις
1	Ιω. Πανταζίδης	Μακεδονία	Αθηνών	Διαβ. Νομαρχ. Αττικής	Αμφίβολ. η Ελλ. Ιθαγένεια
2	Δημ. Λάσκαρης	Μακεδονία	Ν. Πέλλης	Διαβ. Προξ. Θεσ/νίκης	Αμφίβολ. η Ελλ. Ιθαγένεια
3	Αδ. Κ. Γερμάνης	Μακεδονία	Αθηνών	Διαβ. Προξ. Θεσ/νίκης	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»
4	Μιχ. Κ. Γερμάνης	Μακεδονία	Ν. Πέλλης	Διαβατήριο Προξ. Χίου	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»
5	Θωμάς Ζλατάνος	Μακεδονία	Αιγίνης	Διαβ. Πρεσβ. Κων/λεως	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»
6	Βασ. Ζλατάνου	Μακεδονία	Σύρου	Διαβ. Πρεσβ. Κων/λεως	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»
7	Άγγ. Σαφράνης	Μακεδονία	Πατρέων	Διαβ. Προξ. Βλαχίας	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»
8	Π. Μπαξεβάνης	Μακεδονία	Σύρου	Διαβ. Προξ. Βλαχίας	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»
9	Κων. Δημοκίδης	Μακεδονία	Αθηνών	Διαβατ. Προξ. Σερρών	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»
10	Δ. Κορδόπουλος	Μακεδονία	Λαμίας	Διαβ. Πρ. Βουκουρεστίου	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»
11	Π. Κωνσταντινίδης	Μακεδονία	Λαμίας	Διαβ. Πρ. Βουκουρεστίου	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»
12	Κ. Εμ. Συμέτζου	Μακεδονία	Λαμίας	Διαβ. Πρ. Βουκουρεστίου	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»
13	Δημ. Κ. Σαπκάρη	Μακεδονία	Ερμούπολεως	Διαβ. Πρακτ. Γιουργιόβης	Για τις Οθ. Αρχές «ραγιάς»

Σε αντίστοιχο κατάλογο των Ελλήνων υπηκόων της περιφέρειας Σερρών του 1875, για την επαρχία Μελενίκου αναφέρονται πέντε μόνο ονόματα Ελλήνων υπηκόων, γεγονός που σημαίνει ότι οι περισσότεροι από τον προηγούμενο κατάλογο αποποιήθηκαν την ελληνική ιθαγένεια και έλαβαν την οθωμανική⁹⁵:

	Όνοματεπώνυμο	Η λ	Επάγγελμα	Δημότης	Διαμονή	Βάση Εθνικότητας	Π/σεις
1	Δ. Α. Κορδόπουλος	37	έμπορος	Λαμίας	Μελένικο	1856/Διαβ. Γ. Προξ. Βλαχίας	
2	Θεόδ. Σπεράντσας	39	ιατρός	Σίφνου	Πετρίτσι	1868/Διαβ. Προξ. Θεσ/νίκης	ιθαγενής
3	Κων. Εμμ. Συμέτσος	43	έμπορος	Λαμίας	Δεμίρ Ισάρ	1860/Διαβ. Γ. Προξ. Βλαχίας	
4	Νίκας Αποστόλου	60	μεταπράτης	Λευκάδος	Μελένικο	Πρώην Ιόνιος υπήκοος	

⁹² ΑΥΕ, Υποπρόξ. Σερρών Γ. Κανακάρης προς Υπ. Βασιλικού Οίκου και Εξωτερικών Σχέσεων Α. Κουντουριώτη, 451/24.12.1859/100/5.1.1860.

⁹³ Ο Κατάλογος αναφέρει 152 ονόματα, χωρίς όμως τον ακριβή τόπο γέννησης ή καταγωγής. Τα 13 ονόματα του πίνακα επιλέχτηκαν από την παρατήρηση «Μελενίκιος» στο όνομά τους.

⁹⁴ «Όνομαστικός κατάλογος των εν Σέρραις αντιποιοιμένων Ελλην. Εθνικότητα», ΑΥΕ, 49/2, Υποπρόξ. Σερρών Βρατσάνος προς Υπ. Εξωτ. Σχέσεων, 201/8.6.1862/3761/18.6.1862.

⁹⁵ ΑΥΕ, 49/2, Υποπρόξ. Σερρών Γ. Ευαγγελίδης προς Υπ. Εξ. Α. Α. Κοντόσταυλο, 491/7.12.1875/10204/15.12.1875.

5	Α.π. Νικά Αποστόλου	20	αμπατζής	Λευκάδος	Μελένικο	Πρώην Ιόνιος υπήκοος
---	------------------------	----	----------	----------	----------	----------------------

Συμπληρωματικός κατάλογος που υποβλήθηκε στο ελληνικό Υπ. Εξ. τον Ιανουάριο του 1876, περιέχει άλλα τέσσερα ονόματα Ελλήνων υπηκόων της επαρχίας Μελενίκου που προστέθηκαν στην προηγούμενη κατάσταση⁹⁶:

	Όνοματεπώνυμο	Ηλ.	Επάγγελμα	Δημότης	Διαμονή	Παρ/σεις
1	Δημήτριος Λάσκαρις	54	διδάσκαλος	Νέας Πέλλης	Μελένικο	1844/ Διαβ. Διοίκησης Αττικής
2	Γεώργ. Δ. Στοιδής	37	ωρολογοποιός	Τήνου	Μελένικο	1848/ Πιστ. Δημ. Ερμουπόλεως
3	Ζλάτκος Στόικοβιτς	64	μεταπράτης	Αθηνών	Μελένικο	Έγγρ. Νομαρχίας Αττικής
4	Αντ. Μ. Γερμάνης	22	έμπορος	Νέας Πέλλης	Μελένικο	1859/ Πιστ. Δημ. Ν. Πέλλης

Ωστόσο μετά από εκκαθάριση του παλαιού μητρώου των Ελλήνων υπηκόων στην προξενική περιφέρεια Σερρών, κατά το 1912 στην επαρχία Μελενίκου κατοικούσαν με τις οικογένειές τους μόνο δύο Έλληνες υπήκοοι⁹⁷:

	Όνοματεπώνυμο	Ηλ.	Επάγγελμα	Δημότης	Διαμονή	Παρ/σεις
1	Μιλτιάδης Β. Βασιλείου	25	φωτογράφος	Αθηναίων	Γερμανία Μελένικο Μελένικο	1906/ Διαμον. Προξ. Φιλιππουπόλεως
	Σύζυγος	24				
	Τέκνο (γιος)	3				
2	Γεώργ. Μιχ. Χατζηδάκης	42	μεταλλειολόγος	Αδάμαντος Μήλου	Δεμίρ Ισάρ	1911/ Διαβ. Γ. Προξ. Βουδαπέστης
	Σύζυγος	30				
	Τέκνα: Ανδρέας	12				
	Αικατερίνη	10				
	:	8				
	Μιχαήλ	7				
Μελπομένη	5					
Ερασμία	1					

Τις ιατρικές του υπηρεσίες πρόσφερε στο Μελένικο ο Ζακύνθιος πρακτικός ιατρός και χειρουργός Αντώνιος Δημητρίου, ο οποίος από τα μέσα σχεδόν του 19^{ου} αιώνα, ζούσε και εργαζόταν εκεί. Δεν είναι γνωστό αν είχε λάβει την οθωμανική υπηκοότητα μια και το όνομά του δεν συμπεριλαμβάνεται στους προηγούμενους καταλόγους. Οι Μελενίκιοι έτρεφαν ιδιαίτερη εκτίμηση προς το πρόσωπό του γεγονός που φαίνεται σε ευχαριστήριο που δημοσιεύτηκε στο *Φάρο της Μακεδονίας* στις 28 Απριλίου του 1885, όπου εξέφρασαν την ευγνωμοσύνη τους προς αυτόν⁹⁸. Ωστόσο, η ανάγκη συνεχούς παρουσίας Έλληνα επιστήμονα γιατρού, που θα συνεργαζόταν με το ντόπιο γιατρό Δ. Πετρακίδη, επισημαίνεται δύο χρόνια αργότερα, το 1887⁹⁹.

⁹⁶ ΑΥΕ, 49/2, Υποπρόξ. Σερρών Γ. Ευαγγελίδης προς Υπ. Εξ. Α. Α. Κοντόσταυλο, 524/3.1.1876/358/17.1.1876.

⁹⁷ ΑΥΕ, Β'150, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Ανν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 344/18.7.1912/23118/4.8.1912.

⁹⁸ «Διατριβή», ΦΜ, φ. 942 (11.5.1885), σ. 3.

⁹⁹ «Εκ των Επαρχιών (Α. Τζουμαγιά 21.11.1887)», Νεολόγος, φ. 5547 (Τετάρτη 9.12.1887), σ. 3.

ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ (ΚΑΖΑΣ) ΠΕΤΡΙΤΣΙΟΥ

Ο καζάς Πετριτσίου περιλάμβανε μια πόλη, το Πετρίτσι και 66 χωριά, από τα οποία 40 χριστιανικά¹⁰⁰, 11 μουσουλμανικά¹⁰¹ και 15 μικτά¹⁰².

Στις αρχές τις δεκαετίας του 1870 συνέβη διοικητική μεταβολή στην υποδιοίκηση Πετριτσίου. Η υποδιοίκηση (καϊμακαμλίκι) υποβιβάστηκε σε δήμο (ναχιγιέ) και υπήχθη στην δικαιοδοσία της υποδιοίκησης Στρωμνίτης, ενώ παλαιότερα υπαγόταν ως διαμέρισμα στην τοπαρχία Μελενίκου. Ωστόσο, το 1875, λόγω της σπουδαιότητας της θέσης, της έκτασης και της αδυναμίας διοίκησης, η περιοχή αναβαθμίστηκε ξανά σε υποδιοίκηση και προσαρτήθηκε κατ' αίτηση των κατοίκων στο Σαντζάκι των Σερρών¹⁰³.

Ο Ελληνισμός της περιοχής σημείωσε μεγάλη συρρίκνωση στα τέλη του 19^{ου} αιώνα¹⁰⁴. Το 1910, στην περιφέρεια Πετριτσίου κατοικούσαν 1.585 Έλληνες, 13.304 σχισματικοί Βούλγαροι και 8.810 μουσουλμάνοι. Εκτός από την ελληνική κοινότητα Πετριτσίου, Έλληνες αποτελούσαν το χριστιανικό πληθυσμό και στα χωριά Στάρτσοβο (600), Μπογορόδιτσα (550), Τοπόλνιτσα (150), Κάμινα (125) και Γιαβούρνιτσα (60), ενώ Έλληνες κατοικούσαν και στο χωριό Σμολάρι (100) αποτελώντας όμως μειοψηφία, καθώς επικρατούσαν οι σχισματικοί¹⁰⁵. Το Στάρτσοβο παρέμεινε πιστό στον Ελληνισμό στο σύνολό του, έως το 1913, όταν οι κάτοικοι του ακολουθώντας τον ελληνικό στρατό εγκατέλειψαν το χωριό, παίρνοντας μαζί τους την εικόνα του προστάτη τους Αγίου Μηνά¹⁰⁶. Το χωριό αυτό, *άξιον μνείας και θαυμασμού*, όπως αναφέρει ο Γ. Χατζηκυριακού για την εμμονή του στον Ελληνισμό¹⁰⁷, κατοικούνταν από 150 σλαβόφωνες οικογένειες που ασχολούνταν με την καπνοκαλλιέργεια¹⁰⁸.

Στα όρια σχεδόν των καζάδων Πετριτσίου και Στρωμνίτης και στο δρόμο που οδηγούσε από τη Στρωμνίτσα στο Πετρίτσι, κοντά στο χωριό Μπάνσκο και στην τοποθεσία Ντόλιανη, γινόταν μεγάλη εμποροπανήγυρη, την

---

¹⁰⁰ Βογορόδιτσα, Σμολάρι, Τοπόλνιτσα, Γκάμπρινα, Μίτινο, Σιρμπάνι, Κίρνοβο, Μίχνοβο, Τσορίτσανι, Ρίμπνιτσα, Πραβομπρούτ, Δρένοβο, Γιάκοβο, Τόνσκο, Δραγούση, Γιοβάνοβο, Κριντζήλ, Ζανόγα, Κριτσιλτσα, Βελούσιτσα, Ιγράλιτσα, Μαχαλάς, Νικούντην, Καλύβες, Παλάτι, Ζεντελέτς, Τσαπάρεβο, Γκορέμε, Ρίμπνιτσα, Κλεπάλο, Ράσοδολ, Ντόμπρο Λάκκα, Βρακουποβίτσα, Μίκροβο, Ηγούμεντσα (12 συνοικίες), Κρούσιτσα, Μπάικοβο, Στίνικ, Μάντιλεν, Κιρπέλιοβο (Αθ. Χαλκιάπουλος, *Η Μακεδονία*, σ. 58, 59).

¹⁰¹ Λιάονιτσα, Ντιμίντοβο, Δράτσοβο, Γιούργεβο, Μέντοβο, Καμινίτσα, Σλίμνισα, Μπουντίλτσα, Μουσλή τσιφλίκ, Δρένοφτσα, Βύσανι (ό.π., σ. 60).

¹⁰² Γενί τσιφλίκ, Ελέσνιτσα, Κολάροβο, Κάμινα, Γιαβούρνιτσα, Κλιούτσκ, Σκίρτι, Κονάρινα, Στάρτσοβο, Ορμάνι, Βούξεν, Μοράσκα, Μπρέζνιτσα, Δόλιαντση, Μποροβίτσα (ό.π., σ. 59, 60).

¹⁰³ *Νεολόγος*, φ. 2059 (Δευτέρα 15/27.12.1875), σ. 3.

¹⁰⁴ M. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα*, σ. 186, 187.

¹⁰⁵ Αθ. Χαλκιάπουλος, ό.π., σσ. 58-60.

¹⁰⁶ Παν. Στάμος, *Το ηρωικόν Στάρτσοβον. Μια χαμένη πατρίδα*, Αθήναι 1979, σσ. 9, 10.

¹⁰⁷ Γ. Χατζηκυριακού, *Σκέψεις και εντυπώσεις*, σ. 233.

¹⁰⁸ Για το Στάρτσοβο βλέπε: Γ. Ι. Λιάος, «Το Στάρτσιοβο κατά τα έτη 1900-1913», *ΣΧ3* (1958) 226-234 και Παν. Στάμος, ό.π., Αθήναι 1979.

οποία μάλιστα περιγράφει και ο Ελβιγιά Τσελεμπή στο Seyahatname του (κεφ. XII)¹⁰⁹. Το πανηγύρι γινόταν στις αρχές του φθινοπώρου και συγκέντρωνε πλήθος κόσμου, διαφόρων φυλών και εμπορεύματα πολλών χωρών. Η περιοχή παρήγαγε ρύζι, σταφύλια, όσπρια αλλά και αφιόνι. Μεγάλη επίσης ήταν η παραγωγή μήλων καρυδιών και κάστανων ¹¹⁰.

Το Πετρίτσι βρίσκεται στο ΝΑ μέρος της αρχαίας Μαιδικής, στη θέση της αρχαίας Πέτρας, κοντά στη συμβολή των ποταμών Πόντου και Στρυμόνα¹¹¹. Η πόλη βρίσκεται σε ορεινή περιοχή, περιτριγυρισμένη από ψηλά δασωμένα βουνά γεμάτα από ζώα, αλλά και από ληστές τη μελετώμενη εποχή¹¹². Το 1885, κατοικούσαν από 4.500 – 5.000 περίπου κατοίκους των οποίων τα τρία τέταρτα ήταν Τούρκοι και οι υπόλοιποι Έλληνες και Βούλγαροι¹¹³. Το 1905, κατοικούσαν από 4.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 2.000 ήταν Τούρκοι, οι 1.000 Έλληνες και οι 1.000 Βούλγαροι¹¹⁴. Σε στατιστική του 1906 στην πόλη κατοικούσαν 1.200 τουρκικές οικογένειες, 200 βουλγαρικές και μόνο 150 ελληνικές¹¹⁵, ενώ σύμφωνα με στατιστική του 1910, στο Πετρίτσι κατοικούσαν 1.250 Έλληνες, 1.000 σχισματικοί Βούλγαροι και 5.500 μουσουλμάνοι¹¹⁶.

Η πόλη ήταν έδρα της ομώνυμης υποδιοίκησης καθώς και έδρα αρχιερατικού επιτρόπου του μητροπολίτη Μελενίκου¹¹⁷. Διέθετε δύο ναούς, του αγίου Νικολάου και της Παναγίας, καθώς και πέντε τζαμιά¹¹⁸.

Προβλήματα των χριστιανών της πόλης με τις οθωμανικές αρχές προκλήθηκαν το 1851, όταν οι πρώτοι επιχειρήσαν να οικοδομήσουν εκκλησία σε ερείπια παλαιότερου ναού τον οποίο αμφισβητούσαν οι Τούρκοι. Το ζήτημα παραπέμφθηκε σε επιτροπή μουλάδων που γνωμοδότησαν μετά από επιτόπια εξέταση, ότι τα ερείπια ανήκαν σε χριστιανικό ναό και όχι σε τζαμί ή μαγαζί ή χαβάζι(:). Ο μητροπολίτης Διονύσιος ζήτησε τη μεσολάβηση του Πατριαρχείου για την έκδοση φερμανιού για την εκ βάθρων ανακαίνιση του ερειπωμένου ναού¹¹⁹.

---

¹⁰⁹ Β. Δημητριάδης, *ό.π.*, σσ. 342-348 και Γιώργος Καφταντζής, «Δύο αρχαία πανηγύρια στην περιοχή των Σερρών», *Ορφείας* 10-12 (Ιούλιος-Δεκέμβριος 1983) 24-28.

¹¹⁰ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 14, 100. Στον κατάλογο των επαγγελματιών Πετριτσίου επικρατούσαν κυρίως μουσουλμάνοι.

¹¹¹ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 4866 (Τρίτη 30.6.1885), σ. 3.

¹¹² Βλέπε την περιγραφή της πόλης από τον Τσελεμπή (Β. Δημητριάδης, *ό.π.*, σσ. 349-352).

¹¹³ «Επαρχιακά» (ανταπόκριση 24.7.1885), *Νεολόγος*, φ. 4867 (Τετάρτη 31.7.1885), σ. 3.

¹¹⁴ Ν. Ιγγλέσης, *ό.π.*, σ. 99.

¹¹⁵ *BMI*, 1951, σ. 157, Μελενίκου Διονυσίου τῷ οἰκονόμῳ Πετριτζης παπά κ. Χρήστῳ, 5.8.1850.

¹¹⁶ Αθ. Χαλκιοπούλος, *Η Μακεδονία*, σ. 58.

¹¹⁷ Κατά τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής περιόδου το Πετρίτσι ανήκε στον καζά της Στρώμνιτσας και στο σαντζάκι του Κιουστεντίλ (Metodi Sokolski, *Le développement de quelques villes dans le sud des Balkans au XV et XVII siècles*, Beograd 1970, σσ.101,102).

¹¹⁸ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 99.

¹¹⁹ *BMI*, 1951, σσ. 66, 67, Μελενίκου Διονυσίου τῷ Ἀγιῷ Δέρκων, 26.5.1851.

ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ (ΚΑΖΑΣ) ΑΝΩ ΤΖΟΥΜΑΓΙΑΣ

Η περιφέρεια Άνω Τζουμαγιάς υπαγόταν, ώς το 1878, στην περιφέρεια Σαμακοβίου. Στα τέλη Ιουνίου του 1879 κατεχόταν από τα ρωσικά στρατεύματα που κατέλαβαν την περιοχή κατά το ρωσοτουρκικό πόλεμο. Την 1^η Ιουλίου, μετά από τη συνθήκη ειρήνης, η περιοχή επεστράφη στην οθωμανική διοίκηση και ο οθωμανικός στρατός ανακατέλαβε την περιοχή μετά την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων. Το ίδιο συνέβη και με τη γειτονική περιοχή του Ρασλοκίου. Το διαμέρισμα περιελάμβανε, εκτός από την πόλη, χωριά¹²⁰, τα οποία έμειναν έξω από την οριοθετική γραμμή της ιδρυόμενης (1878) Βουλγαρικής Ηγεμονίας και εντάχτηκαν στην ευρύτερη περιφέρεια (Σαντζάκι) Σερρών, με την οποία εξάλλου το διαμέρισμα της Α. Τζουμαγιάς γειτόνευε¹²¹.

Εκκλησιαστικώς η περιοχή υπαγόταν, ως το 1881, στη μητρόπολη Σαμακοβίου και στη συνέχεια υπήχθη στη μητρόπολη Μελενίκου. Ο μητροπολίτης Μελενίκου διατηρούσε στην πόλη επισκοπείο και επίτροπο¹²².

Το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα η υποδιοίκηση της Άνω Τζουμαγιάς κατοικούνταν από 9.000 περίπου βουλγαρόφωνους χριστιανούς, 6.000 μωαμεθανούς και 6.500 σχισματικούς Βουλγάρους¹²³. Ωστόσο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα τα παραπάνω δεδομένα άλλαξαν τραγικά για την πατριαρχική πλευρά, περιορίζοντας το ορθόδοξο πατριαρχικό ποίμνιο στη μικρή μόνο ελληνική κοινότητα της πόλης.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο καζάς περιελάμβανε 32 χωριά από τα οποία 26 χριστιανικά¹²⁴ με πληθυσμό 13.950 κατοίκους αποκλειστικά σχισματικούς Βουλγάρους και πέντε μουσουλμανικά¹²⁵ με 3.740 κατοίκους.

Η περιοχή ήταν γνωστή για τον περίφημο καπνό που παρήγαγε, καθώς και την ξυλεία της, για την επεξεργασία της οποίας υπήρχαν δύο εργοστάσια¹²⁶.

Η πόλη Άνω ή Δούπνιτσα ή Μπαλά ή Γκόρνα Τζουμαγιά, βρισκόταν μόλις σε απόσταση μίας ώρας και ενός τετάρτου με τα πόδια από τα βουλγαρικά

¹²⁰ Ο Ν. Σχινάς αναφέρει σαράντα (*Οδοιπορικοί σημειώσεις*, σ. 432).

¹²¹ «Ιδιαίτερα αλληλογραφία (Μελένικο 5.7.1879)», ΑΑ, φ. 93 (13.7.1879), σ. 1475.

¹²² ΑΥΕ, Π.Κ. 1889-1890 Βουλγαρικά, πρόξ. Σερρών Α. Μεταξάς προς πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 309/7.11.1890/3457/19.11.1890.

¹²³ Ν. Σχινάς, *ό.π.*, σ. 432.

¹²⁴ Άργατς, Μπαϊρλέρ, Μπίστριτσα, Βιλιαμζίνο, Γκάμπροβο, Γκράντοβο, Ντιμπουτσιτσα, Δένοβο, Ντουκατίτς, Ζελεάνιτσα, Κλεισούρα, Κίρτεβι, Λέσκο, Λίσκα, Λογκοτίτς, Μαρούλεβο, Μουστάντσα, Οράνοβο, Πάντεσι, Ποκρόβνικ, Ρίζεβο, Σαρτίνοβο, Τρόσκοβο, Τζέρεβο, Χτούμιτςα, Σεπεστέ (Αθ. Χαλκιόπουλος, *Η Μακεδονία*, σ. 64, 65).

¹²⁵ Μπαρίκοβο, Κρούπνικ, Οσένοβο, Σιμιτλί, Κάτω Σιμιτλί (*ό.π.*, σ. 65).

¹²⁶ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 122. Ο *Οδηγός* δίνει κατάλογο των επαγγελματιών της Α. Τζουμαγιάς όπου το ελληνικό στοιχείο φαίνεται ότι ασχολείται με το εμπόριο αποικιακών και υφασμάτων. Γιατρός στην πόλη ήταν ο Περικλής Ζιώγας.

σύνορα και αποτελούσε έδρα της ομώνυμης επαρχίας του Σαντζακίου των Σερρών, διοικούμενης από καϊμακάμη και στρατιωτικό διοικητή, ο οποίος είχε στις διαταγές του δύο συντάγματα στρατού.

Η πόλη της Άνω Τζουμαγιάς, σημαντικό στρατηγικό και εμπορικό κέντρο, απείχε 15 ώρες από το Μελένικο και γύρω στα 1880, είχε 10.000 κατοίκους, 2.000 περίπου κτήρια, εργαστήρια και χάνια¹²⁷. Δημοσίευμα του 1887, χαρακτηρίζει την Άνω Τζουμαγιά «... μέρος επίκαιρον καί έμπορικά άκμαϊον... πόλις έχουσα περί τάς χιλίας οικίας καί κατοίκους παρεπιδήμους, άποτελουμένους έκ Μελενικείων καί άλλων έκ διαφόρων μερών τής Μακεδονίας, έτι δέ καί έξ Ίουδαίων, καθόσον οί πρότερον έντόπιοι μετά τήν άνίδρυσιν τής βουλγαρικής ήγεμονίας πανοικει άνεχώρησαν καί έγκαθιδρύθησαν εκεί. Ήδη οί εύρισκόμενοι έμπορίου χάριν, ...μετέφερον καί τάς οικογενείας αύτων... ών προέξαρχος ό έξ Ίωαννίνων καταγόμενος κ. Γεώργιος Δόνος, μαθητής του άοιδίμου διδασκάλου Άναστασίου Σακελλαρίου, ό κ. Ίωάννης Χ" Κώτσιου, προμηθευτής των ζωοτροφιών του εύρισκομένου άυτοκρατορικού στρατού, ό κ. Διογένης Άδαμαντίδης δημοτικός ίατρός, ό κ. Σπυράκης φαρμακοποιός, οί κ. Καννίκη καί ό κ. Γιάγκος Καραλής διευθυντής του μονοπωλείου των καπνών. Έν τή ειρημένη πόλει έκ των όθωμανών διακρίνονται, ό έκ των προυχόντων Καδρη βέης, Βεκήρ έφέντης, τετιμημένοι άυτοκρατορικῶ διατάγματι καί μέ πολιτικόν βαθμόν ύπαλλήλων κυβερνητικῶν ώς καί ό μογενής κ. Γεώργιος Δόνος ώς συνεργήσαντες μετά τήν άνακήρυξιν τής βουλγαρικής ήγεμονίας εις τήν διευθέτησιν των νυν καθεστώτων διά τής βαθείας αύτων συνέσεως καί τής έπιρροής, ήν χαίρουσιν επί του πνεύματος του λαού»¹²⁸.

Κατά τον Ν. Σχινά, το 1885, η πόλη, κτισμένη σε πλαγιά με πολλές πηγές θερμού και πόσιμου νερού, κατοικούνταν από 4.000 κατοίκους τα 2/3 των οποίων ήταν Τούρκοι και το 1/3 χριστιανοί. Η πόλη είχε τρία τζαμιά και δύο ναούς¹²⁹. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στην πόλη λειτουργούσαν μία βουλγαρική εκκλησία (η παλιά εκκλησία της πόλης, αφιερωμένη στην Παναγία), ένα ρουμανικό παρεκκλήσιο, μικρός ελληνικός ευκτήριος οίκος, καθώς και μία συναγωγή και πέντε τζαμιά¹³⁰.

Λόγω της στρατηγικής σημασίας της πόλης, κατασκευάστηκαν πολλοί δρόμοι που συνέδεαν την Άνω Τζουμαγιά με όλα τα γειτονικά κέντρα. Το 1905 ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν στις 6.100 και αποτελούνταν από 4.000 Τούρκους, 1.250 Βούλγαρους, 350 Έλληνες (78 ελληνικές οικογένειες¹³¹), 300 ρουμανίζοντες βλαχοφώνους κτηνοτρόφους και 200 εβραίους¹³². Σε στατιστική του 1910 η πόλη αναφέρεται με 6.180 κατοίκους, από τους οποίους οι 4.500 ήταν

¹²⁷ Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός, *Δρομολόγιον*, σ. 405.

¹²⁸ «Έκ των Επαρχιών» (Α. Τζουμαγιά 19.10.1887), *Νεολόγος*, φ. 5518 (Πέμπτη 29.10.1887), σ. 3.

¹²⁹ Ν. Σχινάς, *Οδοιπορική σημειώσεις*, σ. 431.

¹³⁰ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 122.

¹³¹ Μ. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα*, σ. 143, σημ. 77.

¹³² Ν. Ιγγλέσης, *ό.π.*, σ. 122.

μουσουλμάνοι, οι 1.000 Βούλγαροι σχισματικοί, οι 480 Έλληνες και οι 200 βλάχοι ρουμανίζοντες¹³³.

Η ελληνική κοινότητα της Άνω Τζουμαγιάς σχηματίστηκε το 1890¹³⁴ και την απάρτιζαν 70 έως 80 περίπου οικογένειες, ανάμεσα σε 250 σχισματικών και 650-700 μουσουλμάνων. Οι ελληνικές οικογένειες κατάγονταν από το Μελένικο, το Κρούσοβο της Πελαγονίας και την Ήπειρο, ασχολούνταν με το εμπόριο και κυριαρχούσαν στην αγορά της πόλης, στην οποία επικρατούσα γλώσσα ήταν η ελληνική¹³⁵. Ως την εποχή του βουλγαρικού σχίσματος και πριν ακόμη αποσχισθούν οι βουλγαρικής καταγωγής σύννοικοί τους από την ορθόδοξη μητρόπολη Μελενίκου, οι Έλληνες εκκλησιάζονταν στον ίδιο ναό με τους Βουλγάρους και έστελναν τα παιδιά τους στο ίδιο σχολείο. Μετά όμως από την αποσκίρτηση των Βουλγάρων της πόλης στην εξουσία, διέκοψαν κάθε σχέση μαζί τους και προχώρησαν στην ίδρυση δικής τους σχολής, με τη βοήθεια μάλιστα των οθωμανών της πόλης και κυρίως του Οτμάν εφέντη, ο οποίος μεσολάβησε στην οθωμανική κυβέρνηση, ώστε να παραχωρηθεί οικόπεδο για την ανέγερση της ελληνικής σχολής και εκκλησίας.

Η ελληνική κοινότητα Άνω Τζουμαγιάς, για την τέλεση των θρησκευτικών της καθηκόντων ζήτησε, το 1890, από τον κυρίαρχο μητροπολίτη Μελενίκου, την αποστολή ιερέα, για την κάλυψη, προσωρινά σε ιδιωτική οικία, των θρησκευτικών της αναγκών. Ο μητροπολίτης Προκόπιος όμως, δεν απάντησε στα αιτήματα της κοινότητας, με συνέπεια το Πάσχα του 1891, οι Έλληνες της Άνω Τζουμαγιάς να στερηθούν των ακολουθιών αρνούμενοι να μεταβούν στο ναό των σχισματικών. Η κατάσταση επιδεινώθηκε όταν οι Βούλγαροι απαίτησαν για κάθε ταφή ορθοδόξου, στο κοινό νεκροταφείο, την καταβολή ποσού δέκα λιρών και όταν αυξήθηκαν τα αβάπτιστα παιδιά των Ελλήνων, λόγω της άρνησης να τα βαπτίσει σχισματικός ιερέας. Η αδιαφορία του μητροπολίτη για το ζήτημα της Άνω Τζουμαγιάς οδήγησε τους αντιπροσώπους της κοινότητας να ζητήσουν τη συμπάρασταση των Μελενικίων στη γενική συνέλευσή τους, στις 26 Μαΐου του 1891¹³⁶. Το ίδιο έτος το Πατριαρχείο έχοντας ενημερωθεί για την έλλειψη ιερέως στην ελληνική κοινότητα Άνω Τζουμαγιάς, με αποτέλεσμα οι πιστοί να μην τελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, ζήτησε από το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο να ενδιαφερθεί για το ζήτημα¹³⁷.

Τα Χριστούγεννα του 1893, προκλήθηκαν έντονα επεισόδια, από ενέργειες των σχισματικών της πόλης σε βάρος των δικαιωμάτων της ορθόδοξης

¹³³ Αθ. Χαλκιάπουλος, *Η Μακεδονία*, σ. 64, 65.

¹³⁴ *Νεολόγος*, φ. 7873 (Δευτέρα 4.9.1895), σ. 1.

¹³⁵ Γ. Χατζηκυριακού, *Σκέψεις και Εντυπώσεις*, σ. 234-239 και Π. Στάμος, *Ο μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος*, Αθήναι 1992, σσ. 243-245.

¹³⁶ «Τα εν Μελενίκω. Η Σεισάχθεια των Μελενικίων (29.5.1891)», *Νεολόγος*, φ. 6564 (Τρίτη 11.6.1891), σ. 1.

¹³⁷ *ΑΟΠ*, κώδ. 61, φ.193, Τῷ Μελενίκου Προκοπίῳ, 1891.

κοινότητας. Το Πατριαρχείο ζήτησε από το μητροπολίτη Μελενίκου Αλέξανδρο να καθησυχάσει τους χριστιανούς και να τους συστήσει υπομονή¹³⁸.

Το 1895 η μικρή ελληνική κοινότητα της Άνω Τζουμαγιάς ήταν η μόνη κοινότητα της περιοχής που αναγνώριζε την πνευματική δικαιοδοσία του μητροπολίτη Μελενίκου. Η κοινότητα για πέντε χρόνια στερούνταν εκκλησιαστικών ακολουθιών αρνούμενη να χρησιμοποιεί το βουλγαρικό ναό. Κατά τα μέσα του 1895 η κοινότητα μπόρεσε να οικοδομήσει ξύλινο παράπηγμα για ναό, αλλά εξαντλήθηκε οικονομικά και αποφάσισε να ζητήσει τη συνδρομή του Πατριαρχείου και των ομογενών της Κωνσταντινούπολης¹³⁹.

Τον Αύγουστο του 1895, ο διδάσκαλος Δ. Αποστολίδης μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, ως απεσταλμένος της κοινότητας, για την εισπραξη συνδρομών για την οικοδόμηση ναού και σχολείου. Ο Δ. Αποστολίδης επισκεπτόταν καθημερινά το Πατριαρχείο και πέτυχε ώστε αυτό να εκδώσει συστατικά απαραίτητα για τη διενέργεια εράνου μεταξύ των ομογενών¹⁴⁰. Αρωγοί της κοινότητας προσήλθαν αμέσως ο Μελενίκιος έμπορος και κάτοικος Σερρών Χρήστος Χατζηκώστας, ο οποίος δώρισε στην κοινότητα Άνω Τζουμαγιάς οικόπεδο υπεραρκετό για την οικοδόμηση ναού και σχολής, αξίας 100 λιρών, ο μητροπολίτης Σερρών Γρηγόριος Ζερβουδάκης, ο οποίος πρόσφερε το ποσό των 10 λιρών και αρκετοί άλλοι με μικρότερα ποσά, χωρίς όμως να καλύπτουν τις αναγκαίες δαπάνες για την οικοδόμηση λίθινου ναού¹⁴¹.

Τελικά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η ελληνική κοινότητα κατόρθωσε να αποκτήσει μικρό ναό, στον περίβολο του οποίου υπήρχε διώροφο κοινοτικό κτήριο. Ο κάτω όροφος χρησίμευε ως σχολείο, ενώ ο άνω ως μητρόπολη για τις επισκέψεις του μητροπολίτη Μελενίκου και χώρος συνεδριάσεων της δημογεροντίας και της εφορείας του σχολείου. Η κοινότητα συνέχιζε να εργάζεται για την ανέγερση ευπρεπούς ναού, σχέδιο του οποίου ζήτησε από το μητροπολίτη Ειρηναίο, αφού πρώτα εξασφάλισε τη δαπάνη από μεγάλη δωρεά ευεργέτη¹⁴².

Για τις ανάγκες του οθωμανικού στρατού που έδρευε στην πόλη και του στρατιωτικού νοσοκομείου που υπήρχε, διέμεναν κατά καιρούς σε αυτήν αξιόλογοι Έλληνες όπως ο γιατρός Θεοδωράκης βέης και ο αρχιφαρμακοποιός υποταγματάρχης Κωνσταντίνος Καλλισθένης, από τα Υψωμάθεια της Κωνσταντινούπολης, ο οποίος παρέμεινε στην Άνω Τζουμαγιά από το 1880 έως το 1887¹⁴³. Την ίδια εποχή, ως δημοτικός ιατρός υπηρετούσε στην πόλη, ο Διογένης Αδαμαντίδης¹⁴⁴.

¹³⁸ ΑΟΠ, κώδ. 63, φ.53, Τῶ Μελενίκου Αλεξάνδρω, 640/25.2.1893.

¹³⁹ *Νεολόγος*, φ. 7873 (Δευτέρα 4.9.1895), σ. 1.

¹⁴⁰ *Νεολόγος*, φ. 7878-9 (Σάββατο 9.9.1895), σ. 1.

¹⁴¹ «Ονομαστική εορτή του Οικουμενικού Πατριάρχου», *Νεολόγος*, φ.7874 (Τρίτη 5.9.1895), σ. 1.

¹⁴² Γ. Χατζηκυριακού, *ό.π.*, σσ. 234-239 και Π. Στάμος, *ό.π.*, σ. 243-245.

¹⁴³ «Εκ των Επαρχιών (29.11.1887)», *Νεολόγος*, φ. 5549 (Παρασκευή 11.12.1887), σ. 3.

¹⁴⁴ «Εκ των Επαρχιών (Α. Τζουμαγιά 21.11.1887)», *Νεολόγος*, φ. 5547 (Τετάρτη 9.12.1887), σ. 3.

ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ (ΚΑΖΑΣ) ΔΕΜΙΡ ΙΣΑΡ

Ο καζάς Δεμίρ Ισάρ περιλάμβανε την ομώνυμη κωμόπολη (Σιδηρόκαστρο), έδρα του καϊμακάμη¹⁴⁵, και 59 περίπου χωριά¹⁴⁶ από τα οποία 31 χριστιανικά¹⁴⁷, 19 μουσουλμανικά¹⁴⁸ και εννέα μικτά¹⁴⁹. Αμιγώς ελληνικός (ελληνόφωνος ή βουλγαρόφωνος) ήταν ο χριστιανικός πληθυσμός στα χωριά Λάτροβο (267)¹⁵⁰, Καμαρότι (105), Κιουπρί (397), Κουμλί (750), Μπαρακλή (343), Ράντοβο (230), Λαϊλιάς (400), Δερβέντ Τσιφλίκ (200), Βέτερνα¹⁵¹ (162) και Ράμνα (382 βλαχόφωνοι), ενώ Έλληνες κατοικούσαν ως πλειοψηφία ή μειοψηφία μαζί

¹⁴⁵ Ν. Σχινάς, *ό.π.*, σ. 424.

¹⁴⁶ Ο Σχινάς (*ό.π.*) αναφέρει 79 χωριά. Ο δε *Νεολόγος* [φ. 5180 (Παρασκευή 12.9.1886), σ. 2] τα ανεβάζει σε 94 συμπεριλαμβάνοντας σε αυτά και είκοσι χωριά της υποδιοίκησης Σερρών γύρω από την κωμόπολη της Κάτω Τζουμαγιάς. Από τα υπόλοιπα 79 τα 39 ήταν χριστιανικά, τα 14 μικτά και τα 20 οθωμανικά. Ο *Νεολόγος* ως άξια αναφοράς θεωρεί τα: Κάτω Τζουμαγιά, με 4.500 κατοίκους από τους οποίους χριστιανοί 3.500· Σπάτοβο, με 1.250 κατοίκους αποκλειστικά χριστιανούς· Κρούσοβο, με 2.240 κατοίκους εκ των οποίων μόνο οι σαράντα μωαμεθανοί· Άνω Πορρόια, με 3.420 κατοίκους, από τους οποίους οι 3.220 χριστιανοί βλαχόφωνοι· Κάτω Πορρόια, με 2.500 κατοίκους, εκ των οποίων οι 1400 μωαμεθανοί· Βέτρινα, με 1.850 κατοίκους εκ των οποίων μόνο οι 350 χριστιανοί· Συγκέλι, με 1350 κατοίκους, από τους οποίους οι 1150 χριστιανοί (μερικοί βλαχόφωνοι)· Γκολέσιοβο, με 1.350 χριστιανούς αποκλειστικά κατοίκους· Κίρτζοβο, με 1.250 κατοίκους, επίσης χριστιανούς· Πέτροβο, με 1.130 κατοίκους, από τους οποίους οι 950 χριστιανοί (μερικοί ελληνόβλαχοι)· Λέχοβο με 1.300 κατοίκους· Πυρίνι, με 1.100 κατοίκους (ελληνόφωνες το 1885)· Ράμνα, κατοικούμενη αποκλειστικά από ελληνόβλαχους· Σάβγιακο, με 1.200 χριστιανούς αποκλειστικά κατοίκους. Σημαντική η παρατήρηση του *Νεολόγου* ότι οι μόνες γραπτές γλώσσες στην περιοχή ήταν η ελληνική και η τουρκική («Εκθεσις της πνευματικής καταστάσεως τμημάτων τινών και πόλεων της ΒΑ. Μακεδονίας», *ό.π.*).

¹⁴⁷ Λάτροβο (Χορτερό), Καμαρότι (Καμαρωτό), Κιουπρί (Γεφυρούδι), Κουμλί (Αμμουδιά), Μπαρακλή (Βαλτερό), Σάβιακο (Βαμβακόφυτο), Σπάτοβο (Κοίμηση), Τσιφλιτζίκ (Στρυμονοχώρι), Ράντοβο (Χαρωπό), Πούλιοβο (Θερμοπηγή), Γέρμανη (Σχιστόλιθος), Λέσνιτσα (Φαιά Πέτρα), Λαϊλιάς, Κίρτσοβο (Καρυδοχώρι), Γκολέσοβο, Πέτροβο, Γιάννοβο, Λέχοβο (Κρασοχώρι), Πιπέριτσα, Χόντζια τσιφλίκ (Άνω Καρυδιά), Βράγκο τσιφλίκ (Κάτω Καρυδιά), Τρίγκα (Δαμάσκηνο), Ραϊκόφτσα (Καπνότοπος), Δραγοτίν (Προμαχώνας), Ρούπελ (Κλειδί), Κισισλίκι, Χατζή Βεϊλίκ (Βυρώνεια), Δερβέντ τσιφλίκ (Ακριτοχώρι), Ράμνα (Ομαλό), Λιπόσι (Φιλήρα) (Αθ. Χαλκιάπουλος, *Η Μακεδονία*, σ. 53, 54).

¹⁴⁸ Μουσατσάλη (Αετοφωλιά), Γκοντζελή (Ρεύματα), Ινανλί (Αμπέλα), Μαχμουτλή (Πολύβρυσο), Άρη μαχαλέ, Μουτουφλή, Μπουγιούκ Γκιουρέν, Τσιφλίκ Μαχαλέ (Λαγόνι), Καρατάς (Μέταλλο), Μπουγιούκ Μαχαλέ (Μεγαλοχώρι), Τζεγκί Μαχαλέ, Ομαρλί, Ελεζλί, Τσαβδαρλί, Εσκιτζή Μαχαλέ, Μισιλί, Πάλμες (Καστανούσα), Γλαμπόφτσα (Καλό Χωριό) (Χαλκιάπουλος, *ό.π.*, σ. 55).

¹⁴⁹ Τσερβίστα, Κρούσοβο (Αχλαδοχώρι), Σιγγέλι (Άγγιστρο), Βέτερνα (Νέο Πετρίτσι), Θεωωρίτσι (Θεοωράκι), Άνω Πορρόια, Κάτω Πορρόια, Μάτνιτσα (Μακρυνίτσα), Σιούγκοβο (Πλατανάκι), Σφέτα Πέτκα (Αγία Παρασκευή) (*ό.π.*, σσ. 53, 54). Ο *Οδηγός* του Ν. Ιγγλέση αναφέρει 58 χωριά εκ των οποίων 24 χριστιανικά, 15 μικτά και 19 τουρκικά (Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 64).

¹⁵⁰ Ο αριθμός δηλώνει τον πληθυσμό του χωριού με βάση τη στατιστική του Χαλκιάπουλου, *ό.π.*

¹⁵¹ Βλέπε την περιγραφή της πόλης από τον Ελβιγιά Τσελεμπή (Β. Δημητριάδης, *Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία*, σ. 356-359).

με σχισματικούς στα χωριά Σάβιακο (640), Σπάτοβο (150), Κρούσοβο (628), Άνω Πορρόια (790 από τους οποίους οι 725 βλαχόφωνοι). Πυρήνες ρουμανιζόντων υπήρχαν στα Άνω Πορρόια (352) και το Λιπόσι (80).

Με βάση τουρκική στατιστική του Καζά Δεμίρ Ισάρ, στηριζόμενη σε εγγραφές και ληξιαρχικά βιβλία της δεκαετίας του 1880, ο καζάς κατοικούνταν από 14.000 Ρωμαίους (Έλληνες), 14.000 Τούρκους και 7.000 Βουλγάρους¹⁵². Το 1885, η υποδιοίκηση Δεμίρ Ισάρ είχε πληθυσμό 53.220 συνολικά κατοίκους από τους οποίους χριστιανοί ήταν οι 38.885¹⁵³. Τον ίδιο χρόνο, ο πρόξενος Σερρών Ν. Φουντούλης αναφέρει για ολόκληρη την περιοχή, πάνω από την πόλη του Μελενίκου και για ολόκληρο το διαμέρισμα της Άνω Τζουμαγιάς, δηλαδή ουσιαστικά για τη βόρεια μακεδονική ζώνη, ότι *οὐδείς λαλεῖ τὴν Ἑλλάδα φωνήν*¹⁵⁴. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η υποδιοίκηση περιλάμβανε δύο δήμους (μουδιρλίκια): του Δεμίρ Ισάρ με 44 και των Πορροϊών με 19 χωριά¹⁵⁵.

Η επίδραση της πανσλαβικής προπαγάνδας είχε προκαλέσει προβλήματα, από νωρίς, στην ενότητα του χριστιανικού πληθυσμού της περιοχής. Σημαντική είναι η διαπίστωση του ιερομονάχου Γερβάσιου Σουμελίδη¹⁵⁶, τον οποίο ο μητροπολίτης Μελενίκου Διονύσιος απέστειλε ως ιεροκήρυκα στο Δεμίρ Ισάρ το 1862. Ο Γερβάσιος διαπίστωσε ότι οι χριστιανοί, τόσο του Δεμίρ Ισάρ όσο και των περιχώρων, ήταν μοιρασμένοι σε παρατάξεις με αποτέλεσμα η εκπαίδευση να αντιμετωπίζει έντονα προβλήματα. Ο ιερομόναχος Γερβάσιος, στα πρώτα κηρύγματά του μίλησε περί της αγάπης διαπιστώνοντας ότι οι κάτοικοι τον άκουγαν με προθυμία και ότι ήταν εξαιρετικά «ευάγωγοι»¹⁵⁷.

Η πόλη του Δεμίρ Ισάρ, πρωτεύουσα της ομώνυμης υποδιοίκησης (Καζά) και έδρα αρχιερατικού επιτρόπου του μητροπολίτου Μελενίκου στην περιοχή (για αρκετά χρόνια τη θέση αυτή κατείχε επίσκοπος με τον τίτλο του Δαφνουσίας), βρίσκεται σε απόσταση τεσσάρων ωρών Β.Δ. των Σερρών και σε απόσταση έξι ωρών με τα πόδια Ν. του Μελενίκου.

Σε ό,τι αφορά τον πληθυσμό ως τις αρχές του 19^{ου}, ο μουσουλμανικός πληθυσμός υπερτερούσε συντριπτικά του χριστιανικού, που έφτανε μόνο τις πέντε έως δέκα οικογένειες. Εξολοθρεύθηκε όμως από πανώλη, τις περιόδους 1816-1820 ή 1822 και 1836-1840, οπότε εξαφανίστηκε σχεδόν ολόκληρη μουσουλμανική συνοικία. Κατά την πανώλη πέθαναν χίλιοι περίπου Τούρκοι σε

¹⁵² ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 251/24.10.1903/3337/3.11.1903.

¹⁵³ «Εκθεσις της πνευματικής καταστάσεως τμημάτων τινών και πόλεων της ΒΑ. Μακεδονίας», ό.π., σ. 2.

¹⁵⁴ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Υπ. Εξ., 122/9.5.1885/923/17.5.1885.

¹⁵⁵ ΙΑΜ, Αρχείο Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, φάκ. 18, επαρχίες Σερρών και Σιντικής, σσ. 63, 64, «Υποβολή Εκθέσεως περί των επενεκτέων μεταρρυθμίσεων εις τα όρια της υποδιοικήσεως», Υποδιοικητής Σιδηροκάστρου προς Νομάρχη Σερρών, 1588/ Σιδηρόκαστρο 24.7.1914.

¹⁵⁶ Αργότερα μητροπολίτη Χαλδείας.

¹⁵⁷ ΑΙΜ, «Επιστολαί κληρικών 19^{ου} αιώνα», επιστολή 18, ιερομόναχος Γερβάσιος προς μητροπολίτη Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ 25.7.1862.

αντίθεση με πέντε ή έξι μόνο Έλληνες¹⁵⁸. Την περίοδο αυτή, συνέβη μαζική σχεδόν μετανάστευση Μελενικίων, όχι μόνο προς το Δεμίρ Ισάρ αλλά και προς ολόκληρη τη γύρω περιοχή, κάτι που δεν ήταν περιοδικό, αλλά συνεχιζόταν έως και την απελευθέρωση του 1913. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο ελληνικός πληθυσμός ανήλθε στις εξήντα οικογένειες.

Ο Ζώτος Μολοσσός δικαιολογεί τη μετανάστευση των Μελενικίων στο «πολυγύναικον» της πόλης του Μελένικου, από τις αρχές του 18^{ου}, όταν το Δεμίρ Ισάρ ήταν σχεδόν τουρκόπολη¹⁵⁹. Οι δε «Υπομνηματικά Σημειώσεις» αναφέρουν ότι *ο Μελένικος ως καλλιγύναιξ φημίζεται και αί γυναίκες αυτού εξακολουθοῦσι νά ζητῶνται ἀλλαχόθεν*¹⁶⁰. Οι Μελενίκιες συνέβαλαν σημαντικά στον γλωσσικό εξελληνισμό των κατοίκων του Δεμίρ Ισάρ, καθώς και στη θετική επίδραση στους τρόπους και τα ήθη. Σημαντική είναι η γλωσσική παρατήρηση ότι οι κάτοικοι του Δεμίρ Ισάρ αγαπούν ιδιαίτερα και χρησιμοποιούν στη γλώσσα τους τα υποκοριστικά σε -πουλο (ξυλόπουλο, γατόπουλο, κ.ά.). Στη ντοπιολαλιά των Ελλήνων της πόλης παρατηρείται, οι περισσότερες ξένες λέξεις που υπάρχουν να προέρχονται από την τουρκική παρά από τη βουλγαρική. Επιπλέον επίδραση στα ήθη των Ελλήνων του Δεμίρ Ισάρ είχε η μεγάλη επικοινωνία του με τις Σέρρες και τη Θεσσαλονίκη¹⁶¹, ιδιαίτερος δε μετά την κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής.

Η πόλη είχε σύμφωνα με το Σωτήριο Δημητριάδη, κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1870, συνολικά 700 οικογένειες, από τις οποίες οι 200 ήταν ελληνικές, συμπεριλαμβανομένων και των βουλγαροφώνων, οι 300 τουρκικές που αποτελούσαν και την πλειοψηφία, οι πενήντα ήταν οικογένειες Κιρκασιών, που μετανάστευσαν στην περιοχή από βορειότερα πριν από δέκα σχεδόν χρόνια και οι 150 οικογένειες αθιγγάνων χριστιανών ή μουσουλμάνων στο θρήσκευμα¹⁶². Οι βουλγαρόφωνοι προέρχονταν από τη γύρω περιοχή και ασχολούνταν κυρίως με τη γεωργία και την κηπουρική, ο δε γλωσσικός εξελληνισμός τους είχε προχωρήσει αρκετά¹⁶³.

Κατά το Ζώτο Μολοσσό, ο πληθυσμός του Δεμίρ Ισάρ κατά τη δεκαετία του 1880, ανερχόταν σε 500 περίπου ελληνικές οικογένειες, 100 σλαβικές και 200 μουσουλμανικές Κιρκασιών και Αθιγγάνων¹⁶⁴. Ο Ν. Σχινάς, στις «Οδοιπορικές Σημειώσεις» του, εμφανίζει το Δεμίρ Ισάρ το 1885, με πληθυσμό 600 οθωμανικών

---

¹⁵⁸ Σωτήριος Δημητριάδης, «Υπομνηματικά τινες σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου», *Παρνασσός* 2 (1878) 530.

¹⁵⁹ Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός, *Δρομολόγιον*, σ. 399.

¹⁶⁰ Σ. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 531.

¹⁶¹ *Ο.π.*, σ. 539, 540.

¹⁶² Βλέπε Σφήκα-Θεοδοσίου Αγγελική, «Απόπειρες εποικισμού Κιρκασιών στη Θεσσαλία (1874-1876)», *Εγνατία* 1 (1989) 261-275.

¹⁶³ Σ. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 531.

¹⁶⁴ Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός, *Δρομολόγιον*, σ. 399.

οικογενειών και 200 περίπου χριστιανικών¹⁶⁵.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η πόλη είχε 3.000 μουσουλμάνους κατοίκους, 1.200 ορθόδοξους πατριαρχικούς και 20 μόλις εξ αρχικούς¹⁶⁶. Το 1905 στην πόλη κατοικούσαν 4.500 κάτοικοι από τους οποίους οι 1.000 ήταν Έλληνες, οι 2.500 Τούρκοι, οι 700 Κιρκάσιοι, οι 250 Αθίγγανοι και οι 50 Βούλγαροι¹⁶⁷.

Οι σχισματικοί του Δεμίρ Ισάρ κατά το 1909 δεν ξεπερνούσαν τις 15 οικογένειες έναντι 250 ελληνικών και 800 μουσουλμανικών. Διέθεταν όμως παρεκκλήσιο στην κάτω συνοικία, όπου λειτουργούσε Βούλγαρος αρχιμανδρίτης, σχολείο και οικοτροφείο¹⁶⁸. Αναλυτικά, το 1909 ο πληθυσμός της πόλης ανερχόταν σε 4.700 κατοίκους από τους οποίους οι 3.000 ήταν Τούρκοι, οι 1.000 Έλληνες, οι 300 τουρκόγυφτοι, οι 200 Κιρκάσιοι, οι 150 χριστιανοί αθίγγανοι και οι 50 Βούλγαροι¹⁶⁹.

Το 1913, μετά τις μεταναστεύσεις που προκάλεσε ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος, κυρίως από και προς την περιοχή Μελενίκου, ο πληθυσμός του Δεμίρ Ισάρ ανερχόταν σε 6.000 Έλληνες, 9.000 μουσουλμάνους, 500 Αθίγγανους και 175 Βουλγάρους¹⁷⁰.

Το Δεμίρ Ισάρ κτίστηκε πάνω στα ερείπια αρχαίας πόλης, πιθανόν της Ηράκλειας Σιντικής, όπως φαίνεται από το πλήθος των αγαλμάτων, επιγραφών, ερειπίων κτισμάτων, φρουριών, εκκλησιών και άλλων, που κατά καιρούς, ακόμη από το 19^ο αιώνα, ανακαλύπτονταν¹⁷¹.

Περιγραφή της πόλης μας δίνουν οι προαναφερθείσες «Υπομνηματικάί τινες σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου» του Σωτηρίου Δημητριάδη¹⁷², η «Εκθεσις» του Νεολόγου Κωνσταντινουπόλεως¹⁷³, το άρθρο του διευθυντή των Σχολείων Γ. Στιβαρού¹⁷⁴, καθώς και οι «Μακεδονικές Μελέτες» του Β. Δ. Ζώτου Μολοσσού¹⁷⁵, οι οποίες παρά τις ορισμένες ιστορικές ανακρίβειες¹⁷⁶, δίνουν μια πολύ χαρακτηριστική εικόνα των τόπων, που περιγράφει κατά τα τέλη του 19^{ου}

---

¹⁶⁵ Ν. Σχινάς, *Οδοιπορική σημειώσεις*, σ. 424.

¹⁶⁶ Μ. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα*, σ. 194.

¹⁶⁷ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 64.

¹⁶⁸ Δ. Δ., «Συνοπτική περιγραφή της πόλεως Δεμίρ Ισσαρίου (16.12.1909)», *Αστήρ*, φ. 9 (Παρασκευή 18.12.1909) και Β. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τ. 1, Σέρρας 1991, σ. 150. Την ίδια εποχή η ελληνική κοινότητα διέθετε τρεις ιερείς (Ν. Ιγγλέσης, *ό.π.*, σ. 64).

¹⁶⁹ Γ. Στιβαρός, «Δεμίρ Ισσαρίον», *ΜΗΠΣΑ* 3 (1910) 214.

¹⁷⁰ Σ. Σκληρός, *Η Νέα Ελλάς*, σ. 199.

¹⁷¹ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 4865 (Δευτέρα 29.6.1885), σ. 2.

¹⁷² Σ. Δημητριάδης, «Υπομνηματικάί τινες σημειώσεις», σ. 529-548.

¹⁷³ *Ό.π.*, σημ. 153.

¹⁷⁴ Γ. Στιβαρός, *ό.π.*, σ. 213-216.

¹⁷⁵ Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός, *ό.π.*, σ. 398-403.

¹⁷⁶ Ο Ζώτος αναφέρει ότι παρατήρησε κοντά στο Σιδηρόκαστρο τα ίχνη της αρχαίας Δαφνουσίας σαφώς παρασυρόμενος από το γεγονός ότι στο Δεμίρ Ισάρ έδρευε ως αρχιερατικός επίτροπος ο τιτουλάριος επίσκοπος Δαφνουσίας, χωρίς ο παραπάνω τίτλος να έχει κάποια σχέση με την περιοχή.

αιώνα. Σύμφωνα με τις περιγραφές αυτές, το Δεμίρ Ισάρ είναι κτισμένο πάνω σε λόφο σε σχήμα ισοσκελούς τριγώνου, έχει ωραίους κήπους με οπωροφόρα δέντρα, λαχανικά, πολλές συκομορέες, θερμά νερά, καθώς και πολλούς υδρόμυλους.

Οι παραπάνω περιγραφές, αναφερόμενες στα ήθη των χριστιανών του Δεμίρ Ισάρ τα βρίσκουν χρηστά και την κοινωνία προοδευτική και φιλομαθή, επηρεαζόμενη όμως από τα τουρκικά ήθη, κυρίως από την τουρκική μουσική, τα τραγούδια και την κατάχρηση του ρακιού. Οι Έλληνες κατοικούσαν κυρίως στη συνοικία Βαρόσι, της οποίας ο ναός (Άγιος Γεώργιος) κτίστηκε το 1813 πάνω σε ερείπια παλαιότερου¹⁷⁷. Το 1866 έγινε επέκταση του ναού¹⁷⁸. Νεότερη περιγραφή του 20^{ου} αιώνα αναφέρει ότι στη συνοικία αυτή βρισκόταν, πιο πέρα από το ναό, το μητροπολιτικό οίκημα, όπου, στις αρχές του αιώνα, διέμενε ο μητροπολίτης Μελενίκου, κυρίως το χειμώνα, αλλά και το καταπληκτικό σε ύψος σχολείο, καθώς και τα σπίτια των πλουσίων Ελλήνων. Η αγορά, οι υπηρεσίες και τα καταστήματα βρίσκονταν στην άλλη πλευρά του ποταμού που διέσχισε την πόλη¹⁷⁹. Οι δύο συνοικίες ενώνονταν μεταξύ τους με ωραία πέτρινη τρίτοξη και ψηλή γέφυρα¹⁸⁰ που δυστυχώς κατεδαφίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι Έλληνες επικρατούσαν και στην κάτω συνοικία, στην οποία έκτισαν το ναό του Ευαγγελισμού. Οι ενέργειες για την οικοδόμηση ναού στην κάτω συνοικία ξεκίνησαν τον Οκτώβριο του 1895, με αποστολή από το μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνο, σχετικού «Ιστιλαμίου» στις οθωμανικές αρχές¹⁸¹. Η αίτηση άδειας, κατά τα έγγραφα, αφορούσε την ανέγερση εκκλησίας και σχολής στη συνοικία Εσκή Τζαμί¹⁸². Η καθυστέρηση έγκρισης της άδειας ανάγκασε το Μητροπολίτη να επανέλθει στις αρχές του 1897¹⁸³. Στις 25 Μαρτίου του 1907 τελέστηκαν τα εγκαίνια του νεόδμητου ναού της Ευαγγελίστριας στην κάτω συνοικία του Δεμίρ Ισάρ. Η επιτροπή του ναού με δημοσίευσμά της στην *Εκκλησιαστική Αλήθεια* Κωνσταντινουπόλεως, καλούσε τους χριστιανούς της περιοχής να στηρίξουν με την παρουσία τους και να ενθαρρύνουν ηθικά και υλικά όσους αγωνίστηκαν για το έργο, διακινδυνεύοντας ακόμη και τη ζωή τους¹⁸⁴.

Σημαντικές είναι οι αναφορές που γίνονται στις προαναφερθείσες περιγραφές και στους Τούρκους και τους αθίγγανους του Δεμίρ Ισάρ, για την

¹⁷⁷ Σήμερα στη θέση του υπάρχει νεότερος.

¹⁷⁸ *ΑΟΠ*, κώδ. 37, φ. 240, Τῶ Μελενίκου, 26.8.1866.

¹⁷⁹ Δ. Δ., ό.π., υποσημ. 168 και Β. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη ιστορία των Σερρών*, σ. 149.

¹⁸⁰ Ν. Σχινάς, *Οδοιπορικοί σημειώσεις*, σ. 424.

¹⁸¹ *ΑΜΘ*, 20/4/2921, Μελενίκου Κωνσταντίνος προς μητρ. Θεσσαλονίκης, Πετρίτσι 28.10.1895.

¹⁸² *ΑΟΠ*, κώδ. 65, φ. 233, Τῶ Μελενίκου Κωνσταντίνω, 1895.

¹⁸³ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2926, Μελενίκου Κωνσταντίνος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 1.9.1897 και *ΑΟΠ*, κώδ. 65, φ.336, Τῶ Μελενίκου Κωνσταντίνω, 1895.

¹⁸⁴ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 167.

καταγωγή και τη γλώσσα τους, καθώς και για τα ήθη τους, με ορισμένες πάντα ανακρίβειες, δικαιολογημένες όμως για την εποχή σχετικά κυρίως με την καταγωγή των τελευταίων¹⁸⁵. Οι Τούρκοι κατοικούσαν στον κάτω μαχαλά (συνοικία) ανάμεσα σε κήπους, με κλίμα και νερό, καλύτερα της χριστιανικής συνοικίας, ωστόσο 25 τουρκικές οικογένειες κατοικούσαν και στη χριστιανική συνοικία. Η πόλη διέθετε πέντε τεμένη, από τα οποία τέσσερα διέθεταν μιναρέ, ενώ υπήρχε ακόμη ένας μιναρές ερειπωμένος. Αξιόλογη είναι η αναφορά ότι ο μιναρές ενός εν λειτουργία τεμένους, στην άκρη της χριστιανικής συνοικίας, είχε στην κορυφή του μικρό σταυρό, ανάμεσα στις κεραίες της ημισελήνου. Η πόλη είχε ακόμη πέντε μεντρεσέδες με τριάντα ως σαράντα ιεροσπουδαστές, καθώς και δύο στοιχειώδη σχολεία στα οποία δίδασκαν χοτζάδες¹⁸⁶.

Στα μέσα 1862, υπό την προεδρεία του επισκόπου πρώην Τρίκκης Προκοπίου, αρχιερατικού επιτρόπου του μητροπολίτη Μελενίκου Διονυσίου, πραγματοποιήθηκε, σε κλίμα ομόνοιας, η εκλογή Δημογεροντίας στο Δεμίρ Ισάρ κατά τα πρότυπα άλλων πόλεων. Η Δημογεροντία αποτελούνταν από 13 μέλη, κυρίως των προκρίτων, ανάμεσα στους οποίους ξεχώριζαν ο γιατρός Δημητρούσης, ο Δημήτριος Φρόνης, ο Σωτηρίου και ο Αγγελούσης. Στη Δημογεροντία συμμετείχε επίσης και ο ιεροκήρυκας της περιοχής ιερομόναχος Γερβάσιος Σουμελίδης¹⁸⁷.

Οι πόροι της ελληνικής κοινότητας, κατά την δεκαετία του 1870, δεν ήταν λίγοι και ανέρχονταν σε πολλές χιλιάδες λίρες, παρά το γεγονός ότι η οικονομία της περιοχής περνούσε πολλές φορές κρίση. Το ταμείο του Κοινού διαχειριζόταν ο ετησίως εκλεγόμενος έφορος, ο οποίος, μετά τη λήξη της θητείας του, ήταν υπόχρεος να δίδει λογαριασμό στη γενική συνέλευση της κοινότητας. Κάθε έτος εκλεγόταν και ο επίτροπος της εκκλησίας για να διαχειρίζεται τα έσοδα από το παγκάρι. Οι συνελεύσεις της κοινότητας πραγματοποιούνταν στο οίκημα που διέμενε ο αρχιερατικός επίτροπος του μητροπολίτη Μελενίκου, ο οποίος συγκαλούσε και προήδρευε των συνελεύσεων. Ωστόσο τη δεκαετία του 1870, η κοινότητα Δεμίρ Ισάρ δεν διέθετε ακόμη Κανονισμό¹⁸⁸.

Οι εφοροεπίτροποι των *κοινών καταστημάτων* της ελληνικής κοινότητας, με βάση το τελευταίο καταστατικό της κοινότητας, εκλέγονταν από τη γενική συνέλευση των κατοίκων κάθε δύο χρόνια. Στις 18 Νοεμβρίου του 1884, πραγματοποιήθηκε υπό την προεδρεία του επισκόπου Δαφνουσίας Μεθοδίου, η γενική συνέλευση της πόλης με αντικείμενο την εκλογή των νέων μελών της *Εφορείας των Εκπαιδευτηρίων*. Από τις εκλογές αναδείχτηκαν έφοροι οι: Α. Κ. Οικονόμου, Π. Χαριζάνου, Δανιήλ Τάκος, Σ. Κωνσταντίνου, Ν. Σ. Συμέτζος,

---

¹⁸⁵ Σ. Δημητριάδης, «Υπομνηματικά τινες σημειώσεις», σ. 534, 535 και Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός, *Δρομολόγιον*, σ. 402, 403.

¹⁸⁶ Σ. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 535.

¹⁸⁷ *ΑΙΜ*, «Επιστολαί κληρικών 19^{ου} αιώνας», επιστολή 21, Ιερομόναχος Γερβάσιος προς μητροπολίτη Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ 20.10.1862.

¹⁸⁸ Σ. Δημητριάδης, *ό.π.*, σσ. 545, 546.

Λάσκαρις Αθανασίου και Δ. Θεοδωρίδης¹⁸⁹. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, με επιστολή του στους προκρίτους του Δεμίρ Ισάρ, εξέφρασε το ενδιαφέρον του αλλά και τη μέριμνά του για τα κοινοτικά της πόλης¹⁹⁰.

Κατά τη διετία 1907-1909, η εφοροεπιτροπή απαρτιζόταν από τους Θωμά παπά-Χαριζάνου, Αριστοτέλη Δ. Ιατρού (Κώτσιου), Γιαννάκη Σιόλα, Χρίστο Βασιλείου, Χρίστο Πολυχρονίδου, Δημήτριο Ιωάννου και Πέτρο Κωνσταντίνου. Την Πρωτοχρονιά του 1909, πραγματοποιήθηκε υπό την προεδρεία του μητροπολίτη Μελενίκου Αιμιλιανού η γενική συνέλευση των πολιτών του Δεμίρ Ισάρ, με σκοπό την ανάδειξη της νέας εφοροεπιτροπής. Η Επιτροπή που εξελέγη με ψηφοφορία, για τη διετία 1909-1911, αποτελούνταν από τους Αριστοτέλη Δ. Ιατρού, Θωμά παπά Χαριζάνου, Χρίστο Βασιλείου, Δημήτριο Ιωάννου καθώς και από τους νεοεκλεγέντες Δημήτριο Παναγιώτου, Στέφανο Ιωάννου και Θεόδωρο Κωνσταντίνου¹⁹¹.

Ως αρχιερατικός επίτροπος στο Δεμίρ Ισάρ και πρωτοσύγκελος της μητρόπολης Μελενίκου διορίστηκε, το 1902 από το μητροπολίτη Ιωακείμ, ο αρχιμανδρίτης Νεόφυτος, τέως ηγούμενος της μονής Μπουτκόβου¹⁹².

Από οικονομικής πλευράς, η υποδιοίκηση Δεμίρ Ισάρ παρήγαγε καπνό, σιτηρά, βαμβάκι, μετάξι, αφιόνι, σουσάμι¹⁹³, όσπρια και ξυλάνθρακες και κυρίως οπωροκηπευτικά¹⁹⁴. Η πόλη του Δεμίρ Ισάρ ήταν σπουδαίο κέντρο βυρσοδεψίας, με μεγάλη εξαγωγή κατεργασμένων δερμάτων¹⁹⁵. Οι κάτοικοι ασχολούνταν επίσης με την υφαντουργία ταπήτων, υφασμάτων και προσοφιών. Στο Δεμίρ Ισάρ γινόταν εβδομαδιαία αγορά κάθε Σάββατο ενώ οι επαγγελματίες ήταν οργανωμένοι στις συντεχνίες των κηπουρών, παντοπωλών και υποδηματοποιών¹⁹⁶.

Ο δεύτερος σε μέγεθος οικισμός της υποδιοίκησης Δεμίρ Ισάρ, τα Άνω Πορροία, είναι κτισμένα στις νότιες υπώρειες του δυτικού τμήματος της οροσειράς του Μπέλλες (Κερκίνης). Το χωριό είναι κτισμένο αμφιθεατρικά, σε δύο αντικρουστές πλευρές μιας χαράδρας που τη διαρρέουν άφθονα νερά¹⁹⁷.

Η ελληνική κοινότητα των Άνω Πορροϊών, αποτελούμενη στην πλειοψηφία της από βλαχόφωνους, ελληνόφωνους και λίγους σλαβόφωνους, ήταν η μεγαλύτερη της περιοχής. Η κωμόπολη ήταν έδρα μουδερής και είχε δύο μεγάλες συνοικίες, το Βαρόσι και τον *Πελοπόννησο* Μαχαλά, που πήρε το

¹⁸⁹ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 4674 (Παρασκευή 30.11.1884), σ. 3.

¹⁹⁰ *ΑΟΠ*, κώδ. 54, φ.116, «Τοις Δημογερόντοις(sic) και προκρίτοις Δεμίρ Ισάρ», 7.12.1884.

¹⁹¹ «Κοινότης Δεμίρ Ισσαρίου» ανταπόκριση 3.1.1909, *Αλήθεια*, φ. 873/157 (Τρίτη 6.1.1909), σ. 2.

¹⁹² *ΑΜΘ*, φάκ. 20/14/2949, Μελενίκου Ειρηναίος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Δεμίρ Ισάρ 21.2.1905/105.

¹⁹³ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 14.

¹⁹⁴ «Εκθεσις της πνευματικής καταστάσεως», *ό.π.* βλ. υποσημ. 154.

¹⁹⁵ Σ. Σκληρός, *Η Νέα Ελλάς*, σ. 205.

¹⁹⁶ Ν. Ιγγλέσης, *ό.π.*, σ. 64. Στον *Οδηγό* περιλαμβάνεται μεγάλος κατάλογος των επαγγελματιών του Δεμίρ Ισάρ.

¹⁹⁷ Πέτρος Πέννας, *Τα Άνω Πορροία το διαμάντι του Μπέλλες*, Αθήνα 1989, σ.10.

όνομά του εξαιτίας των ελληνόφωνων κατοίκων του και τέσσερις εκκλησίες: της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Δημητρίου και την κοιμητηριακή του Αγίου Νικολάου¹⁹⁸. Η κεντρική εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου πυρπολήθηκε, την Κυριακή του Θωμά του 1907, από τους ρουμανίζοντες του χωριού, σε συνεργασία με τους Βουλγάρους κομιτατζήδες, αλλά ανοικοδομήθηκε γρήγορα με φροντίδα του μητροπολίτη Αιμιλιανού και των κατοίκων¹⁹⁹. Μάλιστα συστήθηκε διμελής ερανική επιτροπή αποτελούμενη από τους Στέφανο Αθανασίου και Δημήτριο Μίχου, οι οποίοι θα μετέβαιναν στη Θεσσαλονίκη για τη συγκέντρωση συνδρομών²⁰⁰. Ανάμεσα σε αυτούς που συνεισέφεραν ήταν και το Πατριαρχείο, αποστέλλοντας χρηματική βοήθεια 50 λιρών για την ανοικοδόμηση του πυρποληθέντος ναού των Πορροϊών²⁰¹.

Ώς το 1883, στα Άνω Πορρόια υπήρχε μόνο μία κοινότητα. Το ίδιο έτος ομάδα βουλγαροφώνων κατοίκων προσχώρησε στο σχίσμα, προκαλώντας διαίρεση στην κοινότητα, καθώς και στους ναούς και τα σχολεία. Η διαίρεση προκλήθηκε από τις ενέργειες του Σερραίου Λελεγιάννη, ο οποίος ήταν όργανο της Εξαρχίας, σε συνεργασία με τον πρώην ελληνοδιδάσκαλο Στογιάννη Γκαϊγκάρωφ από το γειτονικό Μπουγιούκ Μαχαλέ και τον ηγούμενο της μονής Προδρόμου Σερρών Διονύσιο, που πέτυχαν τη λειτουργία στην κωμόπολη βουλγαρικής σχολής και ναού. Ρουμανική κοινότητα ιδρύθηκε, μετά το Σύνταγμα του 1908, από τον πρώην ελληνοδιδάσκαλο Ηλία Μπάρτζιο²⁰².

Το 1908, στα Άνω Πορρόια κατοικούσαν 125 οικογένειες Ελλήνων βλαχοφώνων, 40 οικογένειες βουλγαρικές, 100 τουρκικές και 40 ρουμανιζόντων. Στα γειτονικά Κάτω Πορρόια, ελληνόφωνη ήταν μόνο η οικογένεια του Ιωάννη Καγιάννου, ενώ υπήρχαν 200 οικογένειες τουρκικές και 300 βουλγαροφώνων των περισσότερων βουλγαριζόντων²⁰³.

---

¹⁹⁸ *ΑΜΘ*, φάκ. 12/5/2912, Δαφνουσίας Κωνσταντίνος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 4.10.1891. Για την ανοικοδόμηση της εκκλησίας Ά. Πορροϊών συστήθηκε ερανική επιτροπή από τους Ιω. Κώνστα και Ιω. Δημητρίου προκειμένου να μεταβεί στη Θεσσαλονίκη για τη συγκέντρωση συνδρομών.

¹⁹⁹ Π. Πέννας, *ό.π.*, σσ. 22, 23, 31, 32.

²⁰⁰ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/14/2957, Μελενίκου Αιμιλιανός προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Δεμίρ Ισάρ 8.8.1907/64.

²⁰¹ *ΑΟΠ*, κώδ. 80, φ.317, Τῶ Μελενίκου Αιμιλιανῶ, 5438/9.8.1907 και «Εκκλησιαστικά Χρονικά (10.8.1907)», *Εα* 31/έτος κζ' (1907) 485.

²⁰² *ΑΕΜΣ*, Τμήμα Ιστορικών Ερευνών, Αρχείο Γεωργίου Παπαηλιάκη/ά.κ., Πορρόια 1908.

²⁰³ *Ό.π.*

ΠΕΡΙΟΧΗ ΒΑΪΡΑΚΛΗ (ή ΚΑΤΩ) ΤΖΟΥΜΑΓΙΑΣ

Η περιοχή της Κάτω Τζουμαγιάς ή του *Μεγάλου Κάμπου*, όπως αλλιώς ονομαζόταν, ανήκε διοικητικά στον καζά των Σερρών, εκκλησιαστικά όμως υπαγόταν στη μητρόπολη Μελενίκου. Κέντρο της περιοχής ήταν η κωμόπολη Βαΐρακλή (Κάτω) Τζουμαγιά²⁰⁴. Κατά τη στατιστική του 1910 Έλληνες, ως πλειοψηφία ή ως μειοψηφία στο συνολικό χριστιανικό πληθυσμό, κατοικούσαν στα χωριά Ερνίκιοι (325)²⁰⁵, Μπαχτιάρ (175)²⁰⁶, Δελή Χασάν (80)²⁰⁷, Μπούτκοβο (520)²⁰⁸, Σταυρόσοβο ή Σταρός (56)²⁰⁹.

Η κωμόπολη Βαΐρακλή Τζουμαγιά κτισμένη σε μισή ώρα με τα πόδια απόσταση από την ανατολική όχθη του Στρυμόνα, απείχε τέσσερις ώρες ΒΔ των Σερρών και οκτώ ώρες νότια του Μελενίκου. Η κωμόπολη ιδρύθηκε τα πρώτα χρόνια του 19^{ου} αιώνα από βλαχόφωνο αρχικά πληθυσμό, προερχόμενο κυρίως από τη Βωβούσα της Ηπείρου, την Αβδέλλα, το Λειβάδι και άλλα ορεινά χωριά, διωγμένο από τις αυθαιρεσίες και την τυραννία του Αλή Πασά. Παράλληλα η κωμόπολη οικίστηκε και από βουλγαρόφωνο πληθυσμό προερχόμενο από τα γειτονικά χωριά. Έτσι δημιουργήθηκαν δύο χριστιανικές συνοικίες, η παλαιά στα ανατολικά και η νέα στα δυτικά, ενώ οι χίλιοι περίπου οθωμανοί και αθίγγανοι κατοίκησαν στο νότιο τμήμα. Με την πάροδο του χρόνου ο πληθυσμός της κωμόπολης αυξανόταν φτάνοντας στα 1885 συνολικά τους 4.870 κατοίκους²¹⁰.

Η κωμόπολη κατοικούνταν το 1885, κατά τη μαρτυρία του Ν. Σχινά²¹¹, από 570 χριστιανικές οικογένειες και τριάντα οθωμανικές, ενώ το 1905 ο πληθυσμός της ανερχόταν σε 4.000 κατοίκους από τους οποίους 3.500 ήταν Έλληνες, 300 Τούρκοι, 150 αθίγγανοι και 50 Βούλγαροι. Κατά το Χαλκιόπουλο, γύρω στα 1908, κατοικούσαν στην κωμόπολη 3.345 ορθόδοξοι Έλληνες, 140 σχισματικοί Βούλγαροι και 650 μουσουλμάνοι²¹². Με βάση στρατιωτικές

²⁰⁴ Η σημερινή Νέα Ηράκλεια Σερρών.

²⁰⁵ Ποντισμένο Σερρών.

Για την αντιστοιχία των παλαιών με τις νέες ονομασίες των χωριών καθώς και για τις διορθώσεις των ονομάτων χρησιμοποιήθηκε ο *Πίναξ μετονομασθεισών κοινοτήτων και συνοικισμών του κράτους* (Υπ. Εσωτερικών-Διεύθυνσις Τοπικής Αυτοδιοικήσεως), Αθήναι 1929, σ. 68-77.

²⁰⁶ Δενδρόφυτο

²⁰⁷ Μοναστηράκι

²⁰⁸ Κερκίνη

²⁰⁹ Σταυροδρόμι

²¹⁰ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 4865 (Δευτέρα 29.6.1885), σ. 2.

²¹¹ Ν. Σχινάς, *Οδοιπορικά σημειώσεις*, σ. 420.

²¹² Αθ. Χαλκιόπουλος, *Η Μακεδονία*, σ. 50. Ο Μακεδνός Αμύντωρ [«Η πεδιάς των Σερρών και η πόλις Βαΐρακλή Τζουμαγιά», *ΜΗΤΣΑ* 1 (1908) 260] δίνει για την ίδια εποχή πληθυσμό 10.000 συνολικά κατοίκων εκ των οποίων οι 8.000 Έλληνες (σλαβόφωνοι και βλαχόφωνοι), οι 1.200 Τούρκοι, οι 800 Αθίγγανοι (χριστιανοί και μωαμεθανοί) και οι σχισματικοί 20 οικογένειες. Η παραπάνω στατιστική σε σχέση με τις άλλες της ίδιας περιόδου εποχής φαντάζει υπερβολική.

στατιστικές στην περίοδο πριν τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο του 1912 η Κάτω Τζουμαγιά είχε συνολικό πληθυσμό 5.950 κατοίκους αποτελούμενο από 4.500 Έλληνες, 150 μόνο Βουλγάρους και 1.300 μουσουλμάνους²¹³. Το 1913 ωστόσο, μετά και τις μεταναστεύσεις του πολέμου η κωμόπολη έφτασε να έχει συνολικό πληθυσμό 10.000 κατοίκων από τους οποίους οι 8.000 ήταν Έλληνες (σλαβόφωνοι και βλαχόφωνοι), οι 1.200 μουσουλμάνοι και οι 800 Αθίγγανοι²¹⁴.

Στην Κάτω Τζουμαγιά υπήρχαν δύο ναοί (της σλαβόφωνης και της βλαχόφωνης συνοικίας), έδρευε αρχιερατικός επίτροπος του μητροπολίτη Μελενίκου και υπηρετούσαν πέντε ιερείς. Η κωμόπολη ήταν επίσης έδρα μουδέρη²¹⁵.

Ο Γ. Χατζηκυριακού περιγράφει την Κάτω Τζουμαγιά ότι «πλαισιούται από παντοία δέντρα μετά κήπων, ύψηλων οίκων και καθαρών οδών. Η έξοχή Τσάι έξωθεν τής πόλεως μετά πηγαίων υδάτων και κατάφυτος είναι άξια επίσκεψης. Έχει δέ άμαξιτάς και ήμιονικάς όδους συνδεούσας αυτήν μετά των άλλων πόλεων». Οι κάτοικοι ασχολούνταν με την σηροτροφία και την υφαντική²¹⁶, καθώς και την παραγωγή σαρώθρων, ψαθιών, κιλιμιών²¹⁷. Περιγραφή του 1908 παρουσιάζει την Κάτω Τζουμαγιά με σπίτια ψηλά και όμορφα χτισμένα, ανάμεσα σε ποικίλα δένδρα, οργωμένους κήπους με οπωροφόρα δέντρα και πολλά νερά και τη διαπίστωση: *πάντα ταύτα παρέχουσιν όψιν φασμαγορικής πόλεως*. Η κωμόπολη διέθετε ρυμοτομία, είχε μεγάλους και καθαρούς δρόμους και καλαίσθητα σπίτια²¹⁸.

Στην Κάτω Τζουμαγιά διεξαγόταν κάθε Παρασκευή σπουδαία εβδομαδιαία αγορά με προϊόντα όλων των γύρω περιοχών, κυρίως όμως κουκούλια και βαμβάκι²¹⁹. Ονομαστή ήταν επίσης για τη ζωαγορά της²²⁰ από την οποία τροφοδοτούνταν ολόκληρη σχεδόν η Ανατολική Μακεδονία, καθώς και για την πτηνοτροφία της²²¹. Εξαιτίας της μεγάλης εμπορικής κίνησης στην κωμόπολη λειτουργούσαν περί τα δέκα χάνια²²².

Το 1911, επί δημαρχίας Αθανασίου Σταμάτη, λόγω της συνεχούς ανάπτυξης του εμπορίου στην κωμόπολη, παρά τη μείωση που είχε προκαλέσει η χάραξη της σιδηροδρομικής γραμμής σε απόσταση από αυτή, αποφασίστηκε η ετήσια διοργάνωση εμποροπανήγυρης από τις 4 έως τις 8 Ιουλίου. Στην

²¹³ Επιτελική Υπηρεσία Ελληνικού Στρατού, *ό.π.*, σ. 5.

²¹⁴ Σ. Σκληρός, *Η Νέα Ελλάς*, σ. 204.

²¹⁵ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 122

²¹⁶ Γιώργος Καφταντζής, *Ιστορία της Ηράκλειας Νομού Σερρών*, Ηράκλεια 1973, σ. 26.

²¹⁷ Ν. Ιγγλέσης, *ό.π.*

²¹⁸ Μακεδνός Αμύντωρ, «Η πεδιάς των Σερρών και η πόλις Βαϊρακλή Τζουμαγιά», σ. 259.

²¹⁹ Ν. Ιγγλέσης, *ό.π.* Ο *Οδηγός* δίνει κατάλογο των επαγγελματιών της Κάτω Τζουμαγιάς αποτελούμενο αποκλειστικά από Έλληνες. Γιατρός της κωμόπολης ήταν ο Δ. Πάζης και φαρμακοποιός ο Θωμάς Βαλάσσης.

²²⁰ Σ. Σκληρός, *ό.π.*, σ. 205.

²²¹ Μακεδνός Αμύντωρ, *ό.π.*, σ. 263.

²²² Ν. Σχινάς, *Οδοιπορικοί σημειώσεις*, σ. 420.

πρώτη εμποροπανήγυρη του 1911 παρατηρήθηκε ζωηρότατη κίνηση που ξεπέρασε τις προβλέψεις²²³.

Η κωμόπολη, έως το 1894, ήταν διαιρεμένη σε δύο συνοικίες και δύο κοινότητες τη σλαβόφωνη και τη βλαχόφωνη, με τις δικές τους δημογεροντίες, τους δικούς τους ναούς και τα δικά τους σχολεία. Η διαίρεση αυτή έκανε τον ελληνισμό της κωμόπολης ευάλωτο στις ξένες προπαγάνδες, τη βουλγαρική και τη ρουμανική αντίστοιχα. Το 1894 με ενέργειες της μητρόπολης Μελενίκου και του ελληνικού προξενείου Σερρών, οι δύο κοινότητες συγκρότησαν την *Ορθόδοξη Ελληνική Κοινότητα Βαϊρακλή Τζουμαγιάς* και απέκτησαν κοινό κανονισμό, που ψηφίστηκε από τη γενική συνέλευση των κατοίκων στις 27 Αυγούστου του 1894, επικυρώθηκε από το μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνο στις 28 Αυγούστου και εγκρίθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στις 15 Μαρτίου του 1895²²⁴.

Ο *Κανονισμός* αποτελούνταν από οκτώ άρθρα και όριζε την εκλογή για ένα έτος έξι εφόρων και τεσσάρων επιτρόπων, ηλικίας άνω των τριάντα ετών. Την πρώτη Κυριακή του Ιουλίου κάθε έτος θα δινόταν ο διαχειριστικός λογαριασμός της εφοροεπιτροπής και η μητρόπολη θα διόριζε την εξελεγκτική επιτροπή και την επομένη δεύτερη Κυριακή θα γινόταν η λογοδοσία στη γενική συνέλευση των πολιτών της κοινότητας και η εκλογή της νέας εφοροεπιτροπής. Ο κανονισμός σε ιδιαίτερο άρθρο του (θ'), με την ονομασία «Προσωρινές διατάξεις», προέβλεπε την οικοδόμηση νέας κεντρικής σχολής της κωμόπολης και την αποδοχή της δωρεάς οικοπέδου για τον σκοπό αυτό από τον Αθανάσιο Σχινά²²⁵.

Ωστόσο, το καταστατικό του 1894 φαίνεται να τροποποιήθηκε αργότερα και κυρίως μετά το Σύνταγμα του 1908. Στις 20 Ιουνίου του 1910 πραγματοποιήθηκαν στην Κάτω Τζουμαγιά οι εκλογές για την ανάδειξη της νέας εφορείας των εκπαιδευτηρίων με αντικατάσταση των μισών μελών της παλαιάς εφορείας. Της γενικής συνέλευσης προήδρευε ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός. Στη νέα εφορεία που προέκυψε από τις εκλογές, πρόεδρος αναδείχτηκε ο γιατρός Δημήτριος Χρ. Πάζης, γνωστός για το ζήλο και τον ενθουσιασμό του²²⁶.

Η ένωση των δύο συνοικιών ωφέλησε ανυπολόγιστα την κοινότητα τόσο στον εθνικό τομέα, στις παραμονές της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα όσο και στον εκπαιδευτικό. Μετά το Σύνταγμα των Νεοτούρκων η κωμόπολη απέκτησε δημοτική αρχή με πρώτο δήμαρχο τον Αθ. Αθανασούλη. Την ίδια όμως εποχή πολιτικός διοικητής (μουδίρης) διετέλεσε ο Βούλγαρος Μίλαν Καλιμπάτσεφ από το Κιλκίς, που παρέμεινε ως το 1913²²⁷.

²²³ «Εμπορική Πανήγυρις Κάτω Τζουμαγιάς», *ΝΑ*, φ. 636/376 (Τετάρτη 13.7.1911), σ. 1.

²²⁴ *ΑΟΠ*, κώδ. 65, φ. 174, *Τω Μελενίκου Κωνσταντίνω*», 1895.

²²⁵ Γ. Καφταντζής, *ό.π.*, σ. 81-88.

²²⁶ Φιλαλήθης, «Κοινοτικά (Δεμίρ Ισάρ 25.6.1910)», *ΝΑ*, Παρασκευή 2.7.1910/326/27, σ.2

²²⁷ Γ. Καφταντζής, *ό.π.*, σ. 78, 79.

Η δημοσίευση ανταπόκρισης για την Κάτω Τζουμαγιά σε φύλλο της εφημερίδας *Αγών των Αθηνών* [φ. 47 (11.2.1900)], η οποία εξήρε τη φιλογένεια και τα ακραιφνή ελληνικά αισθήματα των κατοίκων της κωμόπολης προκάλεσε, κατά την ανάγνωσή της, ενθουσιασμό στο χριστιανικό πληθυσμό της κωμόπολης, ο οποίος σύσσωμος μετέβη στο διοικητήριο και τις οθωμανικές αρχές και απαίτησε την απόδοση των υπογραφών όσων είχαν παραπλανηθεί από τον ρουμανισμό και οι οποίοι δημόσια τον αποκήρυξαν και δήλωσε ότι η κοινότητα δεν θα ανεχθεί στο μέλλον ρουμανικές προπαγανδιστικές ενέργειες. Οι οθωμανικές αρχές ενήργησαν υπέρ των αιτημάτων της κοινότητας, απομακρύνοντας από την κωμόπολη τους προπαγανδιστές²²⁸.

Σημαντική εθνική δράση στην Κάτω Τζουμαγιά ανέπτυξε, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο γιατρός Κωνσταντίνος Αποστόλου Λογοθέτης από την Άρτσιστα της Ηπείρου. Ο Λογοθέτης εγκαταστάθηκε νέος στην Κάτω Τζουμαγιά και υπηρέτησε την πόλη και την περιοχή, όχι μόνο ως γιατρός, αλλά και ως πατριώτης βοηθώντας την κοινότητα και τον Ελληνισμό της περιοχής να ξεπεράσει τυχόν δυσκολίες κηρύσσοντας και εμπνέοντας πάντα την *εμμονή εις τα πάτρια*²²⁹.

---

²²⁸ «Μακεδονία (Σέρρες 14.4.1900)», *Αγών*, φ. 57 (Παρασκευή 21.4.1900), σ. 1.

²²⁹ *ΑΥΕ*, Γεν. Προξ. Θεσσαλονίκης προς Υπ. Εξ., 227(:)/1911 (συνημ. επιστολή εφόρων Κ. Τζουμαγιάς προς το μητροπολίτη Μελενίκου Αιμιλιανό, Κ. Τζουμαγιά 4.3.1911). Σε αναγνώριση της προσφοράς του προς την κοινότητα και λόγω της ένδειας του γιατρού στα γηρατειά του η κοινότητα ζήτησε τη μεσολάβηση του μητροπολίτη ώστε ο 18χρονος γιος του Λογοθέτη Αλέκος που έπασχε από νευρικό νόσημα να νοσηλευτεί σε σχετικό ίδρυμα.

meleniko.gr

Μητροπολίτες Μελενίκου και βοηθοί τους κατά την περίοδο 1850 - 1912¹

Αφειτηρία και πηγή για τη μελέτη της επισκοπικής ιστορίας της επαρχίας Μελενίκου αποτέλεσε ο παλαιός κώδικας της μητρόπολης Μελενίκου που ανάγεται στα τέλη του 16^{ου} αιώνα και που ευτυχώς είχε μελετηθεί για το θέμα αυτό πριν χαθεί. Το Σεπτέμβριο του 1882, ο *Ανατολικός Αστήρ* Κωνσταντινουπόλεως δημοσίευσε κατάλογο μητροπολιτών Μελενίκου από του έτους 1583 μ.Χ., βασισμένο στον αρχαίο, όπως αναφέρεται, κώδικα της μητρόπολης Μελενίκου, που επίσης χρονολογούνταν, κατά το δημοσίευμα, από το 1583². Τα στοιχεία του δημοσιεύματος είχαν αποσταλεί από άγνωστη πηγή του Μελενίκου. Πριν από τη σύσταση του κώδικα, τα ονόματα των μητροπολιτών Μελενίκου που καταγράφονταν, δίχως όμως χρονολογία, ήταν των Μακαρίου, Γερασίμου, Διονυσίου, Θεωνά, Νεοφύτου και Μεθοδίου. Ο κατάλογος αρχίζει με τον μητροπολίτη Μελενίκου Αναστάσιο (1583-1589) και τελειώνει με τον μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο (1875-1891)³.

Ο αντίστοιχος επισκοπικός κατάλογος Μελενίκου, που δημοσίευσε ο Άνθιμος Αλεξούδης το 1891, διαφέρει σε αρκετές περιπτώσεις από τον προηγούμενο, καθώς προσθέτει ενδιάμεσα αρκετά ονόματα αρχιερέων. Επίσης, αναφέρονται ως επίσκοποι Μελενίκου, χωρίς όμως γνωστή την εποχή αρχιερατείας τους, οι προαναφερθέντες από τον κώδικα της μητρόπολης Μακάριος, Γεράσιμος, Διονύσιος, Θεωνάς, Νεόφυτος και Μεθόδιος. Ο παραπάνω κατάλογος αρχίζει με τον πρώτο γνωστό σε ό,τι αφορά τη χρονολογία αρχιερατείας του μητροπολίτη Μελενίκου Θεόδωρο (1150) και λήγει, όπως και ο πρώτος κατάλογος, με τον μητροπολίτη Προκόπιο⁴.

Ο κατάλογος των μητροπολιτών Μελενίκου, που δημοσίευσε στην *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ο Ελευθέριος Ταπεινός, συγγραφέας της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας* του Μελενίκου με βάση τους κώδικες της μητρόπολης Μελενίκου, τους

---

¹ Βλ. τον πίνακα στο παράρτημα 1.

² «Εκκλησιαστικά», ΑΑ, περ. Β', φ. 52 (21/29.9.1882), σ. 404. Σημαντικές πληροφορίες για τους μητροπολίτες Μελενίκου κατά τον 17^ο αιώνα, καθώς και για τις εκκλησίες και τα μοναστήρια της περιοχής μπορεί κανείς να αντλήσει από τη μελέτη του Διονυσίου Βαλαή, *Μελένικο. Συμβολή στην εκκλησιαστική ιστορία κατά τον 17^ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1995.

³ Βλ. τον πίνακα 2 στο παράρτημα 1.

⁴ Άνθιμος Αλεξούδης, «Χρονολογικός Κατάλογος των από Χριστού αρχιερατευσάντων - ΑΒ' Μελενίκου», ΑΑ, περ. Β', φ. 39 (30/11.9.1891), σ. 309.

⁵ Ελευθέριος Ταπεινός, «Εκκλησιαστική Ιστορία της Επαρχίας Μελενίκου», ΕΑ 4/έτος γ' (1882-1883) 155-157, 267-269, 381-382· 15/έτος ια' (1891-1892) 286-287, 295-296, 318-319, 383-384· 16/έτος ιβ' (1892-1893) 54-56, 63-64, 79-80, 87-88, 95-96, 100-102, 126-128, 135-136, 143-144, 151-152, 159-160, 167-168, 182-184.

οποίους μελέτησε ο ίδιος προσωπικά, μπορεί να θεωρηθεί ο πιο πλήρης⁶. Ο κατάλογος αρχίζει με τον μητροπολίτη Μελενίκου Ιωάννη (1315-1318) και καταλήγει με τον μητροπολίτη Μελενίκου Αλέξανδρο Τριανταφυλλίδη (1892-1894). Ωστόσο, κατά την περίοδο 1520-1555, λείπουν τα ονόματα των μητροπολιτών Γερμανού και Δωροθέου, οι οποίοι σημειώνονται ως μητροπολίτες Μελενίκου σε πατριαρχική πράξη του 1732 για την επιβεβαίωση της σταυροπηγιακής αξίας της μονής Ροζινού⁷. Επίσης, πρόβλημα εμφανίζεται με την αρχιερατεία του Νεοφύτου Αργυρόπουλου (1559-1575) τον οποίο ο *Κώδικας* του Κριτία εμφανίζει ως Ιωάσαφ Αργυρόπουλο, μητροπολίτη πρώην Θεσσαλονίκης στον οποίο παραχωρήθηκε το 1566 προεδρικώς η Εξαρχία Μελενίκου και Περιθεωρίου από τον πατριάρχη Μητροφάνη Γ⁸.

Ο Ελευθέριος Ταπεινός, σε δημοσίευσμά του στην *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, αναφέρει επίσης ότι, κατά τον 14^ο αιώνα, στη μητρόπολη Μελενίκου υπέκειτο η επισκοπή Φερεμών, την έδρα της οποίας εντοπίζει στο βουλγαρόφωνο χωριό Περίνι (εκ παραφθοράς του Φερίνι ή Φερέμι) της υποδιοίκησης Μελενίκου, στα σύνορα σχεδόν με την επαρχία Νικοπόλεως (Νευροκοπίου)⁹. Το άρθρο του Ταπεινού αποτελούσε διορθωτική απάντηση στο προηγηθέν δημοσίευμα του Μηνά Χαμουδόπουλου για την ίδια επισκοπή. Ο Χαμουδόπουλος τοποθετούσε την έδρα της επισκοπής στο χωριό Τερλίζι του Νευροκοπίου και μάλιστα δημοσίευσε δύο επιστολές του επισκόπου Φερεμών Κυπριανού, καθώς και μία του μητροπολίτη Μελενίκου Μητροφάνη για την επισκοπή Φερεμών¹⁰.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η μητρόπολη Μελενίκου είχε τη ΛΒ' θέση στο Συνταγματίο του Οικουμενικού Πατριαρχείου¹¹ και ο μητροπολίτης της έφερε τον τίτλο του υπερτίμου και εξάρχου¹².

Η θέση της μητρόπολης Μελενίκου κατά τα Συνταγματία 1855-1912					Η σειρά της μητρόπολης Μελενίκου κατά τα Πατριαρχικά Βεράτια 1754-1901						
1855	1882/84	1887	1896	1907	1754	1757	1835	1860	1884	1887	1901
36	31	32	32	32	53	53	60	54	49/50	49/50	49/50

6 Τους καταλόγους του Ανθίμου Αλεξούδη και του Ελευθερίου Ταπεινού βλ. στους σχετικούς πίνακες 3 και 4 στο παράρτημα 1.

7 Ελένη-Νίκη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, *Νικόλαος Κριτίας, Βιογραφικά και Εργογραφικά*, Αθήνα 1984-1986, σ. 245-248.

8 Ό.π. και Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Συμβολαί εις την χρονολογίαν και ιστορίαν των μεταγενεστέρων πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως», *ΕΑ* 5/έτος δ' (1883-1884) 401 και Βασίλειος Μυστακίδης, «Διάφορα περί Θεσσαλονίκης σημειώματα», *ΕΦΣΚ* 27 (1895-1899) 374. Στο έγγραφο που δημοσιεύει ο Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς (ό.π.) αναφέρεται μάλιστα και η πρόθεση του Πατριάρχη να χειροτονήσει την ίδια εποχή επίσκοπο Πετρίτσης: «ἐπίσκοπον Πετρίτζης ἐν τῇ μητροπόλει Μελενίκου χειροτονηθῆναι ἐκρίναμεν, γινωσκέτω ὅτι εἰδήσει καὶ γνώμη τοῦ αὐτοῦ μητροπολίτου τοῦτο ἐγένετο.»

9 Ελευθέριος Ταπεινός, «Περί της επισκοπής Φερεμών μετ' επιδιορθωτικῶν σημειώσεων», *ΕΑ* 4/έτος γ' (1882-1883) 344, 345.

10 Μ. Χαμουδόπουλος, «Μνημεία εκκλησιαστικά ανέκδοτα», *ΕΑ* 4/έτος γ' (1882-1883) 330-333.

11 Παρασκευάς Κονόρτας¹¹, *Οθωμανικές Θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο*. Βεράτια για τους προκαθήμενους της Μ. Εκκλησίας (17^{ος} – αρχές 20^{ου} αιώνα), Αθήνα 1998, σ. 256, 279.

12 «Εκκλησιαστικά», *ΑΑ*, περ. Β', φ. 39 (30/11.9.1891), σ. 309.

Σε ό,τι αφορά την πόλη του Μελενίκου, έδρα της ομώνυμης εκκλησιαστικής επαρχίας, κατά τον 19^ο αιώνα σώζονταν, σε καλή ή ερειπιώδη κατάσταση στην πόλη περίπου 70 ναοί και παρεκκλήσια, από τα οποία περίπου 25 ανάγονταν στη βυζαντινή περίοδο. Πολλοί από τους παραπάνω ναούς ήταν ιδιωτικοί και παρεκκλήσια οικιών. Σήμερα δυστυχώς, μετά την καταστροφή του 1913, σώζονται μόνο πέντε: του Αγίου Αντωνίου, του Προδρόμου, του Αγίου Νικολάου, των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου και της Αγίας Βαρβάρας.

Σημαντικές είναι οι πληροφορίες που μας διέσωσε ο Δ. Καλλίμαχος για τους εκκλησιαστικούς θησαυρούς της πόλης, τους οποίους είδε ο ίδιος με τη βοήθεια του σκευοφύλακα Δ. Γιαννακού. Τη νύχτα της 4^{ης} Ιουλίου του 1913, όταν η πόλη είχε ελευθερωθεί από τον ελληνικό στρατό, ο Γιαννακού οδήγησε τον Δ. Καλλίμαχο στο «μυστηριώδες σιδηρούν δωμάτιον», που δεν ήταν άλλο από μια βυζαντινή κρύπτη στο δημοτικό σχολείο της συνοικίας των Αγίων Θεοδώρων, όπου μεταφέρθηκαν τα κειμήλια για ασφάλεια, μετά την πυρκαγιά του 1895, που κατέστρεψε το μητροπολιτικό μέγαρο και το μητροπολιτικό ναό, όπου βρισκόταν και το σκευοφυλάκιο¹³.

Ο Καλλίμαχος δεν μπόρεσε να δει τέσσερις περγαμηνούς κώδικες, οι οποίοι είχαν φυγαδευτεί για ασφάλεια στην Αθήνα. Ωστόσο, ανάμεσα στα κειμήλια που παρατήρησε, ήταν ένα αργυροεπίχρυσο Ευαγγέλιο του 1732, μια ποιμαντική ράβδος του μητροπολίτη Μελενίκου Λεοντίου του εκ Σερρών του έτους 1762 και ένας μεγάλος σταυρός αποτελούμενος από τρία τεμάχια. Ο τελευταίος, κατά την παράδοση, ανήκε στον κράλη Στέφανο Δουσάν, του οποίου σωζόταν και σκήπτρο¹⁴ που καταστράφηκε στην πυρκαγιά του μητροπολιτικού ναού στις 31 Δεκεμβρίου 1895¹⁵, κατά την οποία είχαν καταστραφεί και τα αρχεία της πόλης. Το σκήπτρο αυτό είχε δωρηθεί, σύμφωνα με δεύτερη παράδοση¹⁶, στη μητρόπολη Μελενίκου από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Παλαιολόγο. Ήταν κατασκευασμένο από διάφανο κρύσταλλο γεμάτο με μαργαριτάρια και πολύτιμους λίθους διαφόρων χρωμάτων. Ενδιαφέρον για την απόκτησή του είχαν δείξει Άγγλοι περιηγητές που επισκέφτηκαν την περιοχή¹⁷. Το σκήπτρο καταστράφηκε γιατί βρισκόταν πίσω από την πόρτα του Σκευοφυλακίου και

¹³ Κωνσταντίνος Τσώπρος, *Αναμνήσεις*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 35.

¹⁴ Ο Τσώπρος αναφέρει ότι το σκήπτρο ανήκε στον τσάρο των Βουλγάρων Σαμουήλ (σ. 36).

¹⁵ Η πυρκαγιά ξεκίνησε από τον δεύτερο όροφο του μητροπολιτικού μεγάρου και επεκτάθηκε στο γειτονικό μητροπολιτικό ναό από το σκευοφυλάκιο του οποίου οι Μελενίκιοι μπόρεσαν να περισώσουν τα περισσότερα κειμήλια. Ο Τσώπρος αναφέρει ότι η πυρκαγιά συνέβη στις 31 Δεκεμβρίου (ό.π., σ. 35) το ίδιο υποστηρίζει και ο G. F. Abbot που αναφέρει ότι η καταστροφή συνέβη την παραμονή της πρωτοχρονιάς [Abbott G., «Περιοδεία εν Μακεδονία (μετάφρ. Φιλίππου Δραγούμη)», ΣΧ 2 (1957) 281] ενώ ο Καλλίμαχος υποστηρίζει ότι η μητρόπολη κάηκε στις 30 Οκτωβρίου του 1895 [Δ. Καλλίμαχος, «Εθνικά ολοκαυτώματα -Το Βυζαντινόν Μελενίκον», *Αναμνηστικόν 1912-1913*, Αθήναι, έκδοση «Παναθηναίων», Μάιος 1914, σ. 40].

¹⁶ Ο Ελ. Ταπεινός υποστηρίζει την πρώτη άποψη ότι δηλαδή ήταν δώρο του Δουσάν.

¹⁷ Λεόντιος Μελενίκου, «Ο πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ Μελενίκιος», *Ταχυδρόμος*, φ. 750 (Δευτέρα 13.11.1900), σ. 3.

κάηκε έτοιμα μαζί της, ενώ τα περισσότερα κειμήλια μπόρεσαν να διασωθούν.

Το σπουδαιότερο κειμήλιο ωστόσο, ήταν ο περίφημος χρυσοκέντητος σάκκος του Μελενίκου, αφιέρωμα του μητροπολίτη Μελενίκου Ιωαννικίου (γύρω στα 1750). Ο σάκκος είχε ολόχρυσο φόντο και κεντημένες με ασήμι και χρυσάφι παραστάσεις αμπέλου και σταφυλιών. Μπροστά έφερε την παράσταση του Ευαγγελισμού, σε άλλα σημεία τη Θεοτόκο και τους Αποστόλους και πίσω ολόχρυσο δικέφαλο αετό¹⁸. Οι μητροπολίτες Μελενίκου χρησιμοποιούσαν τον παραπάνω σάκκο κατά τις ακολουθίες της Μ. Παρασκευής και του Εσπερινού της Ανάστασης¹⁹. Τον Ιούνιο του 1912 το Οικουμενικό Πατριαρχείο απέστειλε προς το μητροπολίτη Μελενίκου και τη Δημογεροντία της πόλη, επιστολή με την οποία ζητούσε τη μεταφορά του σάκκου στην Κωνσταντινούπολη²⁰: «...έν αρχαιότερα έποχῃ έν τῇ ίεραῦ ύμῶν Μητροπόλει διεσώζοντο πλειῖστα άρχαία κειμήλια Αύτοκρατορικά, ὧν τά πλειῖστα δυστυχῶς ὡς έκ τῆς άμελείας τῶν κατά καιρούς έντεταλμένων τῆν διατήρησιν αὐτῶν άπωλέσθησαν ἢ κατεστράφησαν ύπό τοῦ πυρός ἢ άλλων αίτίων. Μεταξύ τῶν κειμηλίων τούτων συγκαταλέγεται διασωζόμενος μέχρι τοῦ νῦν..., καί πολύτιμος τις άρχαίος άρχιερατικός σάκκος. Έπειδή δῆ ένδέχεται ίνα καί ὁ σάκκος ύποστῆ τῆν αὐτήν οίαν καί τά άλλια κειμήλια τύχην, προαγόμεθα... προτρέψασθαι ὅπως προφρόνως δωρηθῆ οὔτος εἰς τά Πατριαρχεῖα ὅπως κατατεθῆ έν τῷ Σκευοφυλακίῳ μεταξύ τῶν διαφόρων άλλων τιμαλφῶν καί κειμηλίων καί προφυλαχθῆ οὔτω δεόντως άπό τε τῆς τοῦ χρόνου έπηρείας καί άπό οίουδήτινος άλλου άπευκταίου ...».

Ο Δούμπας από τη Βιέννη, προσέφερε στη μητρόπολη Μελενίκου αρχιερατικά άμφια, προϊόν των περίφημων εργαστηρίων της Βιέννης. Τα άμφια αυτά στη συνέχεια, άγνωστο όμως πότε ακριβώς, και προς φύλαξη μεταφέρθηκαν στο Πατριαρχείο στην Κωνσταντινούπολη και τοποθετήθηκαν στο σκευοφυλάκιο²¹. Δεν είναι γνωστό εάν ο προαναφερθείς αρχιερατικός σάκκος είχε κάποια σχέση με τα παραπάνω άμφια, δώρα του Δούμπα.

Από την πυρκαγιά του 1895, σώθηκαν οι εικόνες, τα σκεύη, ο πολυέλαιος και το ξυλόγλυπτο τέμπλο του μητροπολιτικού ναού. Το τέμπλο μάλιστα, με την έξοδο των Μελενικίων από την πατρίδα τους το 1913, μεταφέρθηκε στο Σιδηρόκαστρο (Δεμίρ Ισάρ), από όπου όμως το άρπαξαν στη συνέχεια οι Βούλγαροι και το μετέφεραν στη μονή της Ρίλας²².

¹⁸ Δ. Καλλιμάχος, *ό.π.*, σ. 38, 39, 40.

¹⁹ Κων. Τσώπρος, *ό.π.*, σ. 36.

²⁰ *ΑΟΠ*, κώδ. 86, φ. 269-270, Τῷ Μελενίκου Κωνσταντίνῳ καί τῇ Δημογεροντία, 5168/6.6.1895. Δεν είναι γνωστό εάν τελικά ο σάκκος απεστάλη στην Κωνσταντινούπολη. Σε ερώτησή μου στο Πατριαρχείο δεν γνώριζε κανείς σχετικά με την ύπαρξη στο Σκευοφυλάκιο αρχιερατικού σάκκου προερχομένου από το Μελένικο.

²¹ Γ. Σωτηρίου, *Κειμήλια του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, Εν Αθήναις 1937, σ. 37 (σημ. 2), 41.

²² Κων. Τσώπρος, *Αναμνήσεις*, σ. 36.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΤΑΠΕΙΝΟΣ

(Σεπτέμβριος 1837 - 25.3.1875)

Ο Διονύσιος Ταπεινός ήταν Βυζάντιος στην καταγωγή. Γεννήθηκε στις 6 Αυγούστου του 1799 στο Διπλοκίονιο του Βοσπόρου και το κοσμικό του όνομα ήταν Ιωάννης. Οι γονείς του ονομάζονταν Ελευθέριος και Μαρία. Φοίτησε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή. Ως διάκονος διετέλεσε γραμματέας και ταμίας (κασσήςος: από της κάσσας) του μητροπολίτη Χαλκηδόνος Ζαχαρία και στη συνέχεια γραμματέας του Κοινού Πατριαρχικού Ταμείου²³. Το 1828, μαζί με τους μητροπολίτες Χαλκηδόνος Ζαχαρία πρόεδρο, Νικαίας Ιωσήφ, Ιωαννίνων Μελέτιο, Λαρίσης Μελέτιο και το Μ. Πρωτοσύγκελο, μετέβησαν στην Πελοπόννησο ως απεσταλμένοι της Υψηλής Πύλης για τον κατευνασμό των πνευμάτων λόγω της ελληνικής επανάστασης. Η παραπάνω ειρηνευτική, όπως χαρακτηρίστηκε, επιτροπή συναντήθηκε με τον Ιμπραήμ και τον Ιωάννη Καποδίστρια, χωρίς όμως να κατορθώσει κάτι από τους στόχους της²⁴.

Ο Διονύσιος εξελέγη μητροπολίτης Μελενίκου, τον Αύγουστο του 1837, από αρχιδιάκονος του Δέρκων Γερμανού²⁵. Διαδέχτηκε τον παραιτηθέντα Γρηγόριο Ψαριανό και ανέλαβε καθήκοντα στις 12 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους²⁶.

Το χρονικό διάστημα 1846-1848, προσκλήθηκε ως συνοδικός στην Κωνσταντινούπολη, όπως επίσης και κατά το έτος 1853²⁷. Το 1847, οι χριστιανοί της επαρχίας Μελενίκου, με αναφορά τους στον Πατριάρχη Άνθιμο Στ' Κουταλιανό, ζήτησαν την επιστροφή του μητροπολίτη τους στο Μελένικο²⁸.

Το 1850 οργανώθηκε κίνηση εναντίον του μητροπολίτη από το διδάσκαλο Γιοβάννη Σίμτζου, ο οποίος απέστειλε και αναφορά στο Πατριαρχείο²⁹. Την ίδια χρονιά, μεγάλη λύπη στο μητροπολίτη προκάλεσε η φυγή (αποσκίρτηση και λιποταξία στο κείμενο) του ιεροδιακόνου του Δαβίδ, από τη Θεολογική Σχολή της Χάλκης³⁰.

Το Φεβρουάριο του 1853, διαδόθηκε η φήμη ότι ο μητροπολίτης Διονύσιος ήταν άρρωστος για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η είδηση αυτή έφτασε ως τον Πατριάρχη και ανάγκασε το μητροπολίτη Διονύσιο να διαφεύσει τις φήμες περί

²³ Μ. Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικής Ιστορίας Μνημεία*, Αθήνησι 1922, τ. 1, σ. 64.

²⁴ Ελ. Ταπεινός, «Εκκλησιαστική Ιστορία της Επαρχίας Μελενίκου», *ΕΑ* 16/έτος ιβ' (1892-1893) 151.

²⁵ Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί Κατάλογοι», *Ορθοδοξία* 32 (1957) 90, 91.

²⁶ Ε. Ταπεινός, *ό.π.*, σ. 151, 152.

²⁷ Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος. Ο νεκρός μακεδονικός ακρίτης*, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 48.

²⁸ Ε. Ταπεινός, *ό.π.*, σ. 160.

²⁹ *ΒΜΙ*, 1951, σ. 227, Μελενίκου Διονύσιος προς υιούς μακαρίτου τζορμπατζή Στογιάννη, χ.η. Δυστυχώς δεν ήταν δυνατή η μελέτη των Αρχείων της Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Ωστόσο από προφορική μαρτυρία μου έγινε γνωστό ότι υπήρξε καταγγελία σε βάρος του μητροπολίτη Διονυσίου από τους επαρχιώτες του για αδιαφορία του για την ανάπτυξη της παιδείας στην επαρχία Μελενίκου.

³⁰ *ΒΜΙ*, 1951, σ. 136, 137, Μελενίκου Διονυσίου τῷ ... (αρχιμανδρίτη στην Κωνσταντινούπολη), χ.η.

διαρκούς ασθένειάς του³¹. Οι φήμες αυτές προέκυψαν από τη μακρά απουσία του μητροπολίτη από το ποίμνιό του. Ενδεχομένως ο Διονύσιος να καλλιεργούσε ο ίδιος τέτοιες διαδόσεις, για να δικαιολογήσει στο ποίμνιό του τη μακρά απουσία του στην Κωνσταντινούπολη, ακόμη και όταν τελείωνε η θητεία του ως συνοδικού. Τον Απρίλιο του 1853 οι Μελενίκιοι³² αιτήθηκαν ξανά, με επιστολή τους στον Οικουμενικό Πατριάρχη, την επιστροφή του μητροπολίτη τους στην έδρα του³³. Το ίδιο έτος ο μητροπολίτης Διονύσιος συνέδραμε την ανέγερση του Εθνικού Ορφανοτροφείου Κωνσταντινουπόλεως³⁴.

Ολόκληρη σχεδόν τη δεκαετία 1850-1860, ο Διονύσιος βρισκόταν συνεχώς στην Κωνσταντινούπολη, αρχικά ως συνοδικός και στη συνέχεια, υπηρετώντας την Εκκλησία από διάφορες θέσεις, αλλά μακριά από το ποίμνιό του, που επανειλημμένα είχε ζητήσει την επιστροφή του με επιστολές στο Πατριαρχείο, το οποίο απαντώντας επαίνεσε τους Μελενίκιους για την αγάπη προς τον επίσκοπό τους τον οποίο ήθελαν κοντά τους³⁵. Το 1857, ο Διονύσιος ήταν ένας από τους επτά κληρικούς στην Εθνοσυνέλευση της Κωνσταντινούπολης³⁶.

Κατά τη μακρόχρονη απουσία του από το Μελένικο, ο μητροπολίτης Διονύσιος διοικούσε την επαρχία μέσω επιτρόπων, κυρίως επισκόπων. Ο Διονύσιος ενημερωνόταν για την κατάσταση της επαρχίας του και από το μητροπολίτη Σερρών Ιάκωβο τον Πάτμιο (1846-1860). Τον Ιανουάριο του 1857, ο Ιάκωβος ενημέρωσε το μητροπολίτη Διονύσιο για διαφωνία των επιτρόπων του, τους οποίους κάλεσε στις Σέρρες για συμφιλίωση. Επίσης τον ενημέρωσε για το πρόβλημα που προέκυψε στις σχέσεις του μουδέρη Μελενίκου με τον καϊμακάμη. Το σημαντικότερο ωστόσο, είναι η αποκάλυψη από τον Σερρών Ιάκωβο, ότι πίσω από τις μεθοδεύσεις κατά του οικονόμου της μητρόπολης Μελενίκου βρισκόταν ο γραμματέας της μητρόπολης Δημήτριος Καλαβακίδης, ο οποίος προέβη και σε κατάσχεση γράμματος που απέστειλε ο μητροπολίτης Σερρών προς τον οικονόμο του μητροπολίτη Μελενίκου³⁷.

Στις 25 Ιουνίου του 1861 ο μητροπολίτης Διονύσιος με Πράξη του όριζε τα περί αρραβώνων και συνοικεσίων αρμόζοντα, ώστε να εξαλείψει τη μάστιγα του «τραχώματος», που δημιουργούσε πολλά προβλήματα ηθικής και οικονομικής φύσης στους Μελενίκιους και τους απομάκρυνε από τους αληθινούς σκοπούς της συζυγίας³⁸.

---

³¹ *BMI*, 1951, σ. 22, Μελενίκου Διονυσίου τῷ Οἰκουμεικῷ Πατριάρχη Γερμανῶ, 18.2.1853.

³² *BMI*, 1951, σ. 26, Οἱ πολῖτες Μελενίκου τῷ Οἰκουμεικῷ Πατριάρχη Γερμανῶ, 15.4.1853.

³³ *ΑΟΠ*, κῶδ. 29, φ. 58, Οἰκουμεικὸ Πατριαρχεῖο πρὸς τοὺς χριστιανούς του Μελενίκου, Φεβρουάριος 1853.

³⁴ *BMI*, 1951, σ. 23, Μελενίκου Διονυσίου τῷ Οἰκουμεικῷ Πατριάρχη Γερμανῶ, 23.3.1853.

³⁵ *ΑΟΠ*, κῶδ. 32, φ. 62, Οἰκουμεικὸ Πατριαρχεῖο πρὸς τοὺς χριστιανούς τοῦ Μελενίκου, 15.5.1853.

³⁶ Ελ. Ταπεινός, «Εκκλησιαστική ιστορία», σ. 159, 160.

³⁷ *Α/Μ*, «Επιστολαὶ κληρικῶν 19^{ου} αἰῶνος», επιστολὴ 8, Σερρῶν Ἰάκωβος πρὸς μητροπολίτη Μελενίκου, 8.1.1857.

³⁸ Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος*, σ. 188-190.

Στις 12 Απριλίου του 1864 οι χριστιανοί της επαρχίας Μελενίκου, με εντονότερη, αυτή τη φορά, αναφορά στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, ζήτησαν την άμεση επιστροφή του μητροπολίτη Διονυσίου στην επαρχία του³⁹. Ο Διονύσιος επέστρεψε στο Μελένικο το 1865 και το 1866 ξαναέκτισε, με δικές του δαπάνες και σχεδόν διπλάσια, τη μητρόπολή του, που είχε καεί⁴⁰. Ο μητροπολίτης Διονύσιος δεν έμεινε όμως για πολύ στην έδρα του, αφού, για μία ακόμη φορά, επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη.

Νωρίτερα, κατά την 1^η Ιουλίου του 1862 ο Διονύσιος απέστειλε ως πρωτοσύγκελο και επίτροπό του στο Δεμίρ Ισάρ, τον απόφοιτο της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης ιερομόναχο Γερβάσιο Σουμελίδη⁴¹ τον οποίο υποδέχτηκε με μεγάλη χαρά ο χριστιανικός πληθυσμός της περιοχής και του παρείχε κάθε εξυπηρέτηση στο έργο του. Με την άφιξή του ο ιερομόναχος Γερβάσιος ανέλαβε το κήρυγμα του Θείου Λόγου στο τμήμα του Δεμίρ Ισάρ και την κατήχηση στα σχολεία της πόλης⁴². Μάλιστα για την καλύτερη κατανόηση του κηρύγματος του εκ μέρους των βουλγαροφώνων χωρικών, ο Γερβάσιος άρχισε την εκμάθηση της βουλγαρικής γλώσσας⁴³.

Δύο χρόνια όμως αργότερα, το 1864, απεστάλη στο Δεμίρ Ισάρ, ως αρχιερατικός επίτροπος του μητροπολίτη Διονυσίου, ο σύγκελος ιερομόναχος Ανδρόνικος, από τη Μάδυτο της Θράκης, που είχε διατελέσει διάκονος του Σαμακοβίου Ματθαίου⁴⁴. Ο ιερομόναχος Ανδρόνικος θα ασχολούνταν με τις υποθέσεις των χριστιανών της περιφέρειας Δεμίρ Ισάρ, διενέξεις ανδρογύνων και άλλα, πολιτευόμενος με βάση τους νέους Κανονισμούς της Εκκλησίας. Επίσης έργο του θα ήταν η συγκέντρωση των αρχιερατικών δικαιωμάτων και των τυχερών και απόδοση λογαριασμού στο μητροπολίτη Διονύσιο. Η έκδοση των διαζυγίων θα ήταν ευθύνη του επιτρόπου-επισκόπου στο Μελένικο. Ο μηνιαίος μισθός του Ανδρονίκου ορίστηκε στα 400 γρόσια, αρχής γενομένης από τον Απρίλιο του 1864⁴⁵.

Στις αρχές του 1869 η Σύνοδος του Πατριαρχείου ενέκρινε το διορισμό βοηθού επισκόπου στο μητροπολίτη Μελενίκου Διονύσιο για την καλύτερη

---

³⁹ Ελ. Ταπεινός, «Εκκλησιαστική ιστορία», σ. 160.

⁴⁰ *Ο.π.*

⁴¹ Ο μετέπειτα (1864-1905) μητροπολίτης Χαλδείας Γερβάσιος (Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 478 και Φώτη Κουτσομπιά, *Ο μητροπολίτης Χαλδείας του Πόντου Γερβάσιος Σουμελίδης*, διπλωματική εργασία υποβληθείσα στη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ., 1994, σ. 43-44.

⁴² *ΑΙΜ*, «Επιστολαί κληρικών 19^{ου} αιώνας», επιστολή 18, 'Ιερομόναχος Γερβάσιος προς μητροπολίτη Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ 25.7.1862.

⁴³ *ΑΙΜ*, «Επιστολαί κληρικών 19^{ου} αιώνας», επιστολή 21, 'Ιερομόναχος Γερβάσιος προς μητροπολίτη Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ 20.10.1862.

⁴⁴ Ελ. Ταπεινός, *ό.π.*, σ. 160 σημ.5.

⁴⁵ *ΑΙΜ*, «Επιστολαί κληρικών 19^{ου} αιώνας», επιστολή 30, 'Ιερομόναχος Άνδρόνικος προς μητροπολίτη Μελενίκου, Κωνσταντινούπολη 28.3.1864.

διαποίμανση της επαρχίας μια και ο μητροπολίτης απουσίαζε τον περισσότερο καιρό στην Κωνσταντινούπολη⁴⁶.

Το 1870, οι χριστιανοί κάτοικοι των καζάδων Πετριτσίου και Δεμίρ Ισάρ, με αναφορές τους διαμαρτυρήθηκαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο κατά του μητροπολίτη τους, για τη μη πρόσκλησή τους στη συνέλευση, που θα εξέλεγε τον αντιπρόσωπο της επαρχίας Μελενίκου για την Εθνοσυνέλευση της Κωνσταντινούπολης⁴⁷.

Ο Μελενίκου Διονύσιος χρειάστηκε αρκετές φορές, με εντολή του Πατριαρχείου, να μεταβεί στην Άνω Τζουμαγιά της γειτονικής επαρχίας Σαμακοβίου για να τελέσει χειροτονίες ιερέων, λόγω αδυναμίας του οικείου μητροπολίτη⁴⁸. Επίσης, πολλές φορές προσκαλούνταν στη μονή της Ρίλας για την τέλεση χειροτονιών ιερομονάχων και ιεροδιακόνων της μονής, στην οποία μετέβαινε μετά από άδεια του Πατριαρχείου⁴⁹.

Ο μητροπολίτης Διονύσιος παραιτήθηκε από μητροπολίτης Μελενίκου, λόγω γήρατος και ασθενείας⁵⁰ στις 25 Μαρτίου του 1875 και έζησε εφησυχάζων στην Κωνσταντινούπολη, όπου πέθανε, στις 25 Νοεμβρίου του 1881 και τάφηκε στη μονή της Ζωοδόχου Πηγής Βαλουκλί⁵¹. Ο Διονύσιος είχε γνωστοποιήσει στο Πατριαρχείο την πρόθεσή του να παραιτηθεί λόγω γήρατος και ασθενειών και να προτείνει μάλιστα και το διάδοχό του που θα ήταν επιθυμητός στο ποίμνιο της επαρχίας Μελενίκου. Το Πατριαρχείο με επιστολή του, εξέφρασε τα συγχαρητήρια της Μ. Εκκλησίας για τη θαρραλέα απόφαση του⁵².

Από το 1857, στο Μελένικο υπηρέτησε, ως ιεροδιάκονος του μητροπολίτη Διονυσίου, ο Ανδρόνικος Παπανικολάου, Έλληνας υπήκοος, καταγόμενος από το δήμο Κλειτορίας της επαρχίας Καλαβρύτων. Όταν ο Διονύσιος παραιτήθηκε από τη μητρόπολη Μελενίκου, ο Ανδρόνικος, αφού έλαβε απολυτήριο από τον γέροντά του μητροπολίτη Διονύσιο, παρέμεινε ιδιωτεύων στο Μελένικο ασχολούμενος με την αμπελοκαλλιέργεια⁵³.

Η βιβλιοθήκη του μητροπολίτη Διονυσίου, μετά το θάνατό του περιήλθε στον ανεψιό του Ελευθέριο Ταπεινό, γιο του αδελφού του Γρηγορίου⁵⁴.

46 ΑΟΠ, κώδ. 54, φ. 22, Τῶ Μελενίκου Διονυσίῳ, 5.11.1869.

47 ΑΟΠ, κώδ. 41, φ. 122, Τῶ Μελενίκου Διονυσίῳ, 2134/11.5.1870.

48 ΑΟΠ, κώδ. 37, φ. 213, Οικουμενικό Πατριαρχείο προς κατοίκους καζά Άνω Τζουμαγιάς, 1.8.1866, κώδ. 39, φ.155, Τῶ Μελενίκου Διονυσίῳ, 1868, κώδ. 39, φ.190, Τῶ Μελενίκου Διονυσίῳ, 1868 και κώδ. 40, φ. 2, Τῶ Μελενίκου Διονυσίῳ, 11.1.1869.

49 ΑΟΠ, κώδ. 40, φ. 239, Τῶ Μελενίκου Διονυσίῳ, 12.9.1869.

50 «Γήρως ἔνεκα καὶ ἀσθενικῆς καταστάσεως μὴ ἐξαρκῶν εἰς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τῆς Ἐπαρχίας ταύτης» [Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 28].

51 ΕΑ 3/έτος β' (1881-1882) 132 και ΑΑ, έτος ΚΑ', περ. Β', φ.9 (2.12.1881), σ. 69.

52 ΑΟΠ, κώδ. 46, φ.71-72, Τῶ Μελενίκου Διονυσίῳ, 1202/12.2.1875. Ο Ελευθέριος Ταπεινός [«Εκκλησιαστική Ιστορία της Επαρχίας Μελενίκου», ΕΑ 16/έτος ιβ' (1892-1893) 160] μας διέσωσε το κείμενο της παραίτησης του μητροπολίτη Διονυσίου.

53 ΑΥΕ, 76/1, Υποπρόξ. Σερρών Γ. Ευαγγελίδης προς Υπ. Εξ. Α. Κοντόσταυλο, 95/11.3.1876/2479/29.3.1876.

54 Μ. Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικής Ιστορίας Μνημεία*, σ. 22, 73.

Κατά το πολύχρονο διάστημα των απουσιών του στην Κωνσταντινούπολη, ο μητροπολίτης Διονύσιος ποίμανε τη μητρόπολή του μέσω των παρακάτω επιτρόπων:

Ι. *Πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ* (1837-1839)

Καταγόταν από το Μελένικο και ήταν πνευματικό τέκνο του Λεοντίου Πολυζωΐδη⁵⁵, μητροπολίτη Μελενίκου (1769-1796) και συμμαθητής του ανεψιού του Αναστασίου Πολυζωΐδη. Τα πρώτα γράμματα διδάχτηκε στο Μελένικο κοντά στον Αδάμ Ζαπέκο και το Χριστόφορο Φιλητά⁵⁶. Αρχικά υπηρέτησε ως αρχιδιάκονος και επίτροπος στη μητρόπολη Μελενίκου και ήταν συνδρομητής σε πολλά βιβλία της εποχής⁵⁷. Εξελέγη μητροπολίτης Φαναριοφαρσάλων (1822) από όπου, το Μάρτιο του 1824 μετετέθη στη μητρόπολη Σόφιας και από το γεγονός αυτό, του έμεινε να ονομάζεται «*Ιωακείμ από Σοφίας*» μέχρι το τέλος της ζωής του.

Ως μητροπολίτης Σόφιας, ο Ιωακείμ έπεσε θύμα συκοφαντιών στις οθωμανικές αρχές με αποτέλεσμα να μεθοδευθεί τον Ιούνιο του 1830 η μετάθεσή του στη μητρόπολη Βιδινίου. Με παρέμβαση όμως του Οικουμενικού Πατριάρχη επέστρεψε στη Σόφια, μετά το θάνατο του διαδόχου του Θεοφάνη⁵⁸. Στη μητρόπολη Σόφιας ο Ιωακείμ είχε ως γραμματέα του, για τριάντα περίπου μήνες, τον μετέπειτα διάδοχό του στη μητρόπολη Ιωαννίνων και Οικουμενικό Πατριάρχη Ιωακείμ Β΄ Κοκκώδη. Ο Ιωακείμ (από Σοφίας) μάλιστα τον χειροτόνησε διάκονό του και του έδωσε και το όνομά του, Ιωακείμ⁵⁹.

---

⁵⁵ Γεννήθηκε στο Μελένικο και ήταν αδελφός του γνωστού για την παιδεία και την χρηστότητα των τρόπων του Χρήστου Πολυζώη, πατέρα του διακεκριμένου Αναστασίου Πολυζωΐδη. Αρχικά ο Λεόντιος μόνασε στο Άγιο Όρος και συγκεκριμένα στη Μεγίστη Λαύρα όπου διετέλεσε διάκονος του εξορισθέντος εκεί Γαβριήλ Νικομηδείας (Απόστολος Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, τ. 2-3, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 243). Το 1769 ο Λεόντιος εξελέγη μητροπολίτης Μελενίκου από Μέγας Αρχιδιάκονος της Μεγάλης Εκκλησίας επί πατριαρχίας Θεοδοσίου του από Θεσσαλονίκης. Ως μητροπολίτης Μελενίκου διετέλεσε συνοδικός το 1794 [*ΕΑ* 3 (1881-1882) 264]. Στο Μελένικο παρέμεινε για 27 έτη ως το 1796, οπότε μετατέθηκε στη μητρόπολη Καισαρείας της Καππαδοκίας, γενόμενος πρώτος στην τάξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου μητροπολίτης, επί πατριαρχίας Γερασίμου του από Δέρκων. Από τη μητρόπολη Καισαρείας ο Λεόντιος παραιτήθηκε οικειοθελώς στις 8 Οκτωβρίου του 1801 εξαιτίας σωματικής ασθένειας και γήρατος και «*ώς μή δυνάμενος οίκονομῆσαι τοῦ λοιποῦ αξιοπρεπῶς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ*» [Ελευθέριος Ταπεινός, «*Εκκλησιαστική Ιστορία της Μητροπόλεως Μελενίκου*», *ΕΑ* 16/έτος Ιβ' (1892-1893) 136]. Ο Λεόντιος άφησε τη φήμη του πολύ σπουδαιού και λόγιου αρχιερέα. Δυστυχώς δεν μας είναι γνωστή η ακριβής χρονολογία του θανάτου του, ούτε και ο τόπος ταφής του. Πιθανότατα όμως να επέστρεψε στο Μελένικο κοντά στους συγγενείς του, όπου και να πέθανε.

⁵⁶ Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, σ. 258.

⁵⁷ Ανθίμου Γαζή, *Λεξικόν Ελληνικής*, τ. 3, Βενετία 1816, κατάλογος συνδρομητών.

⁵⁸ *Ο.π.*

⁵⁹ Βασίλειος Σταυρίδης, *Οι οικουμενικοί Πατριάρχαι 1860-σήμερα*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 90.

Από επιστολές του Ιωακείμ προς τον μητροπολίτη Ηρακλείας Ιγνάτιο μαθαίνουμε ότι, κατά το 1828, μετά το θάνατο του Αθηνών Ανθίμου επιχείρησε ανεπιτυχώς να γίνει μητροπολίτης Αθηνών⁶⁰.

Το Σεπτέμβριο του 1830, εξελέγη μητροπολίτης Ιωαννίνων, από όπου απομακρύνθηκε δια συνοδικής πράξεως το 1835, με μεθόδευση του προστατευομένου του επισκόπου Δρυϊνουπόλεως, Ιωακείμ Κοκκώδη, ο οποίος και τον διαδέχτηκε στα Ιωάννινα⁶¹. Χειρόγραφο της Μονής Καστρίτσας τον εμφανίζει πολύ πλούσιο⁶², ενώ ο Ματθαίος Παρανίκας τον αποκαλεί «*Γέροντα έλλόγιμον καί εύσεβέστατον*»⁶³. Ως Ιωαννίνων ο Ιωακείμ υπήρξε, το 1832, ο νέος κτήτορας του μητροπολιτικού ναού του Αγίου Αθανασίου, που είχε κατεδαφιστεί κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Αλή Πασά από τα σουλτανικά στρατεύματα⁶⁴, καθώς και του μητροπολιτικού οικήματος. Μέριμνά του στα Ιωάννινα ήταν η ίδρυση σχολείων και εκκλησιών, χρησιμοποιώντας τις χορηγίες των μεγάλων ευεργετών της πόλης και της περιοχής. Η προσφορά του μητροπολίτη Ιωακείμ στα Ιωάννινα αναγνωρίστηκε το 1875, όταν η τοπική εκκλησία καθιέρωσε, με τη σύμφωνη γνώμη της κοινότητας Ιωαννίνων, να τελείται την Ε' Κυριακή των Νηστειών μνημόσυνο στη μνήμη του⁶⁵.

Από τα Ιωάννινα, ο Ιωακείμ, αφού παρέμεινε για ένα διάστημα στο Άγιο Όρος, επέστρεψε στην πατρίδα του, το Μελένικο, όπου έμεινε ως το τέλος της ζωής του το 1845. Τον Ιούλιο του 1837 και ως τις 20 Σεπτεμβρίου του 1839, ο πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ κλήθηκε να ποιμάνει, ως επίτροπος του μητροπολίτη Μελενίκου Διονυσίου Ταπεινού, που έλειπε συνοδικός στην Κωνσταντινούπολη, την επαρχία Μελενίκου.

Ο Ιωακείμ υπήρξε ένας από τους μεγάλους ευεργέτες του Κοινού Μελενίκου προσφέροντας, για φιλανθρωπικούς σκοπούς, το όχι ευκαταφρόνητο ποσό των 34.000 γροσίων. Ο Πατριάρχης Άνθιμος Στ', σε επιστολή του προς τον μητροπολίτη Μελενίκου Διονύσιο, στις 15 Δεκεμβρίου του 1845, του επιστά την προσοχή για το ποσό αυτό, ώστε να φυλάσσεται καλά και να μην κατασπαταληθεί αδικαιολογήτως⁶⁶. Ο Ιωακείμ έδειξε μεγάλο ζήλο και αφοσίωση στη διεύθυνση και την οικονομική διαχείριση της μητροπόλεως Μελενίκου. Σε λογαριασμό μάλιστα του έτους 1837 έγραφε προς το μητροπολίτη Διονύσιο: «*ίδού έχετε τήν έκκαθάρισιν του τής δουλεύσεώς μου λογαριασμού Σας, άμόλυντον μέχρι καί του όβολου έκ τών κηρίων, τυχηρών*

⁶⁰ Ευαγ. Σαβράμης, «Κώδιξ του Μητροπολίτη Ηρακλείας Ιγνατίου», *Θρακικά* 6 (1935) 241.

⁶¹ Λεόντιος Μελενίκου, «Ο πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ Μελενίκιος», *Ταχυδρόμος*, φ. 749 (Σάββατο 11.11.1900), σ. 3.

⁶² Φώτιος Οικονόμου, *Η εν Ιωαννίνοις Εκκλησία*, Αθήνα 1966, σ. 47.

⁶³ Ματθαίος Παρανίκας, *Σχεδιάσμα*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1867, σ. 52.

⁶⁴ Παν. Αραβαντινός, *Περιγραφή της Ηπείρου εις μέρη τρία*, μέρος Γ', Ιωάννινα 1984, σ. 138, 139. Στο ναό υπάρχει εικονογράφηση του Ιωακείμ ως κτήτορα του ναού.

⁶⁵ Λεόντιος Μελενίκου, «Ο πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ Μελενίκιος», *Ταχυδρόμος*, φ. 749 (Σάββατο 11.11.1900), σ. 3.

⁶⁶ Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, σ. 259.

καί φαμηλιατικῶν τῆς Θεοσώστου ἐπαρχίας Ὑμῶν, ἀποβλέποντα μόνον πρὸς ἰδίαν ὑμῶν ὠφέλειαν· ὅθεν εἰς ἀμοιβὴν τῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἀδελφικῆς μου προσπαθείας ἀπόκειται μοι ὁ τῆς ἀγάπης Ὑμῶν στέφανος, ὅτι τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγωνίσαι καὶ τὴν πίστιν τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης τετήρηκα»⁶⁷.

Χάρη στις ενέργειες του Ιωακείμ, στους πλούσιους Μελενίκιους του εξωτερικού οφείλονται οι μεγάλες δωρεές και τα κληροδοτήματα των τελευταίων προς τα σχολεία του Μελενίκου⁶⁸.

Το σπίτι του μητροπολίτη Ιωακείμ, μετά τη φοβερή πυρκαγιά στις 31 Δεκεμβρίου του 1895, που κατέστρεψε το μητροπολιτικό ναό και το επισκοπεῖο χρησιμοποιήθηκε ως μητροπολιτική κατοικία, από όπου στη συνέχεια πέρασε στην ιδιοκτησία της ελληνικής κοινότητας Μελενίκου. Το οἶκημα ἦταν μεγαλόπρεπο και διακοσμημένο με ζωγραφικές παραστάσεις ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ μυθολογία, μοναστηριῶν και πόλεων τῆς Ευρώπης. Στη μεγάλη αἴθουσα, υπήρχε στο υπέρθυρο το εξής ἐπιγράμμα⁶⁹:

*Χορὸς μὲν ἄμορφος ἀληθῶς ὄν φύσει
δόμος δ' ὠραῖος σφόδρα πέλω τέχνη
Ἐν τῷ ἐμῷ τοίνυν τρανῶς γε δεσπότη
πλείστας ὅσας χάριτας δὴ ἀναπέμπω
τῷ Κυρίῳ ἐν ἱεροῖς Ἰωακείμ
ποικίλον δὴπου ἔργον τυγχάνον ἐόν.
Ἄλλ' ὦ δέσποτα, εἶγε τῆδε τ' ἀγαθὰ
ποιοῦντα, ποῖα καὶ πόσα τ' ἐν οὐρανῷ;
Εἰ δὴ βιών ὧδε μεθέξεις κακίωνων.*

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1799⁷⁰

Ο Ιωακείμ πέθανε σε βαθύ γήρας στην πατρίδα του, το Μελένικο, το 1845 και ετάφη στο μονύδριο του Αγίου Νικολάου⁷¹, αφήνοντας τη φήμη του σεβάσμιου, χρηστοῦ, ευπαιδευτοῦ και ευαγγελικῶς πολιτευόμενου ιεράρχη.

2. Πρώην Τρίκης Προκόπιος (1857-1863)

⁶⁷ Ελ. Ταπεινός, «Εκκλησιαστική ιστορία», σ. 160.

⁶⁸ Λεόντιος Μελενίκου, «Ο πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ Μελενίκιος», *Ταχυδρόμος*, φ. 750 (Δευτέρα 13.11.1900), σ. 3.

⁶⁹ *Ὁ.π.*

⁷⁰ Το 1908 στην οικία του μητροπολίτη Ιωακείμ διέμενε ο γιατρός Πανάγος («Η παράδοξος πόλις Μελενίκου», *ΜΗΠΣΑ* I (1908) 125, 126).

⁷¹ Ο Μελενίκου Λεόντιος («Ο πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ Μελενίκιος», *ὁ.π.*) αναφέρει ὅτι ο Ιωακείμ ενταφιάστηκε στην εκκλησία τῆς Παναγίας ὅπου προσπάθησε ανεπιτυχῶς να βρει ἰχνη του τάφου του.

Ο Προκόπιος καταγόταν από το σλαβόφωνο χωριό Μελενικίτζι⁷² της επαρχίας Σερρών⁷³. Ο χαρακτηρισμός του ως Βουλγάρου την καταγωγή, που του προσέδωσαν οι υποπρόξενοι Σερρών Γ. Λαγκαδάς⁷⁴ και Αριστ. Μεταξάς⁷⁵, οφειλόταν περισσότερο στην πολιτεία του Προκοπίου στο Μελένικο παρά στη σλαβοφωνία του. Δεν μας είναι γνωστή η ακριβής χρονολογία γέννησής του, καθώς και οι σπουδές του. Η στενή όμως σχέση που είχε με τη μονή του Προδρόμου Σερρών, την οποία και ευεργέτησε, καθώς και η φιλία του με τον ηγούμενο της ίδιας μονής Θεοδόσιο⁷⁶, οδηγούν στο συμπέρασμα πιθανής φοίτησης του Προκοπίου στη σχολή της Μονής⁷⁷. Το 1849 διετέλεσε αρχιδιάκονος του Δέρκων Νεοφύτου, του από Δράμας (1835-1842), επί πατριαρχίας Ανθίμου Δ'⁷⁸.

Στις 14 Μαΐου του ίδιου έτους, ο Προκόπιος εξελέγη επίσκοπος Τρίκκης της μητροπόλεως Λαρίσης, διαδεχόμενος τον Ιωσήφ το Μετεωρίτη⁷⁹. Το Σεπτέμβριο όμως του 1854⁸⁰, παύεται από επίσκοπος με πατριαρχική και συνοδική απόφαση και εξορίζεται στη μονή Ιβήρων στο Άγιο Όρος, μαζί με άλλους επισκόπους, επειδή έλαβε μέρος και ευνόησε την επανάσταση του 1854 στη Θεσσαλία. Στο Άγιο Όρος παρέμεινε ως το 1857⁸¹. Από τον Ιούλιο του 1857 ως τις 20 Σεπτεμβρίου του 1863, ως πρώην Τρίκκης, ανέλαβε να ποιμάνει την επαρχία Μελενίκου ως εκπρόσωπος και επίτροπος του μητροπολίτου Μελενίκου Διονυσίου Ταπεινού, που έλειπε ως συνοδικός στην Κωνσταντινούπολη⁸².

---

⁷² Ελ. Ταπεινός, «Εκκλησιαστική ιστορία», σ. 167, 168. Παρότι είναι βέβαιη η καταγωγή του Προκοπίου από το Μελενικίτζι εντούτοις σε ένα έγγραφο του Υπουργείου εξωτερικών (ΑΥΕ, Β. Αρχείο 1884/ Σύλ. Διάδοσις Ελλ. Γραμμάτων, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Υπ. Εξ. Αλέξ. Κοντόσταυλο, 129/7.7.1884/1074/16.7.1884.) εμφανίζεται ο Προκόπιος ως καταγόμενος από το χωριό Κούλα (Παλαιόκαστρο) της επαρχίας Σερρών, κοντά στο Δεμίρ Ισάρ.

⁷³ Ιωάννης Μπάκας, «Ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος ο Σερραίος», *Μακεδονικά* 31 (1998) 262 και Χριστοφόρος Δημητριάδης, *Προσκυνητάριον της παρά τη πόλει των Σερρών σταυροπηγιακής Ιεράς Μονής του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου*, Λειψία 1904, σ. 61.

⁷⁴ «Οὗτος Βούλγαρος ὦν τό γένος» (ΑΥΕ, 76/1, Υποπρόξ. Σερρών Γ. Λαγκαδάς προς Υπ. Εξ., 200/1.10.1863/5584/15.10.1863).

⁷⁵ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Αρ. Μεταξάς προς πρεσβευτή Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 309/7.11.1890 /3457/19.11.1890.

⁷⁶ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Παπακωστόπουλος προς πρωθυπουργό Αλέξ. Κουμουνδούρο, 136/9.6.1881/1428/ 20.6.1881.

⁷⁷ Ιω. Μπάκας, *ό.π.*, σ. 263.

⁷⁸ ΕΑ, έτος 12, τ. 16 (1892-1893) 167, 168 και Ιω. Μπάκας, *ό.π.*

⁷⁹ Ν. Κ. Γιαννούλη, *Κώδικας Τρίκκης*, Αθήνα 1980, σ. 110.

⁸⁰ Θεόκλητος Φιλιππαιός, «Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως επισκοπαί και επίσκοποι», *Θεολογία* 31 (1960) 550 και Μ. Γεδεών, «Πατριαρχικές Πινακίδες», *ΕΑ* 3/έτος β' (1882) 443.

⁸¹ Απ. Βακαλόπουλος, *Η Ελληνική επανάσταση στη Θεσσαλία στα 1854*, Τρίκαλα 1989, σσ. 52, 84 και Δ. Κουτρούμπα, *Η επανάσταση του 1854 και αί έν Θεσσαλία ιδίαι έπιχειρήσεις*, Αθήνα 1976.

⁸² Στα Τρίκαλα διέμενε η χήρα του αδελφού του Ελισάβετ Οικονόμου. Μετά το 1881 και την προσάρτηση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα ο Προκόπιος έχασε κάθε επαφή με τους συγγενείς του εκεί και μόνο το 1883 μπόρεσε να τους στείλει μέσω της μητρόπολης Θεσσαλονίκης χρηματική βοήθεια (ΑΜΘ, φάκ. 20/4/2908, Μελενίκου Προκοπίος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης

Στο Μελένικο ο Προκόπιος εργάστηκε για την ειρηνική συμβίωση των χριστιανών ελληνοφώνων ή σλαβόφωνων με τους μουσουλμάνους, μεσολαβώντας συχνά στον Αγά του Μελενίκου, για την άρση άδικων αποφάσεων⁸³. Ωστόσο η στάση αυτή του Προκοπίου δεν άργησε να παρεξηγηθεί από τον υποπρόξενο Σερρών Γ. Λαγκαδά (1863) ως προδοτική και ότι διαπνεόταν από πανσλαβιστικές ιδέες⁸⁴. Η αφορμή δόθηκε, όταν ο Προκόπιος, στην προσπάθειά του να στελεχώσει την επαρχία Μελενίκου με μορφωμένους κληρικούς, εγκατέστησε στη μητροπολιτική περιφέρεια Μελενίκου, ιερείς από το μοναστήρι της Ρίλας, που όμως είχε ήδη καταστεί κέντρο της πανσλαβιστικής προπαγάνδας. Οι ιερείς αυτοί λειτουργούσαν στη βουλγαρική γλώσσα, στα χωριά που τοποθετούνταν, ενώ πρώτα η λειτουργία γινόταν αποκλειστικά στην ελληνική. Η παραπάνω ενέργεια του μητροπολίτη ωστόσο, δικαιολογείται από την τάση συμβιβασμού και τη διάθεση ικανοποίησης μερικών αιτημάτων των βουλγαροφώνων, των βορείων κυρίως περιοχών, από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, όταν, στις υποδιοικήσεις Πετρίτσης και Μελενίκου ο πληθυσμός της υπαίθρου ήταν στην πλειοψηφία του βουλγαρόφωνος. Το γεγονός αυτό το αναγνωρίζει και ο ίδιος ο κατήγορος του Προκοπίου, υποπρόξενος Λαγκαδάς σε έγγραφο του προς τον υπουργό των εξωτερικών Π. Δεληγιάννη⁸⁵.

Στις αναφορές του, ο υποπρόξενος Λαγκαδάς ζήτησε την ενεργοποίηση της ελληνικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη προς το μητροπολίτη Μελενίκου Διονύσιο, ώστε να παυθεί ο Προκόπιος από επίτροπος και να μετατεθεί σε μητρόπολη, που δεν θα βρισκόταν σε τόσο εθνικά κρίσιμη θέση, όπως το Μελένικο. Το έγγραφο του υποπροξενείου στάλθηκε στην Κωνσταντινούπολη, την 1^η Οκτωβρίου του 1863, ο Προκόπιος όμως, είχε ήδη εκλεγεί από τις 20 Σεπτεμβρίου μητροπολίτης Ερσεκίου (Ερζεγοβίνη)⁸⁶. Παρέμεινε στο Μελένικο έως τις 20 Ιανουαρίου του 1864. Ο Προκόπιος διαποίησε τη μητρόπολη Ερσεκίου για εννέα χρόνια⁸⁷. Στις 12 Μαΐου του 1875

Καλλίνικο, Μελένικο 26.3.1883/688 και *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2907, Μελενίκου Προκόπιος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 15.2.1883/674).

⁸³ *ΑΥΕ*, Υποπρόξ. Σερρών Κανακάρης προς Υπ. Εξ., 141/19.7.1860/6681/27.8.1860.

⁸⁴ *ΑΥΕ*, 76/1, Υποπρόξ. Σερρών Γ. Λαγκαδάς προς Υπ. Εξ., 200/1.10.1863/5584/15.10.1863.

⁸⁵ *ΑΥΕ*, Υποπρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 281/22.11.1863/6777/3.12.1863.

⁸⁶ Ιω. Μπάκας, «Ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος», σ. 265.

⁸⁷ Ελ. Ταπεινός, «Εκκλησιαστική ιστορία», σ. 168 και σημ. 1. Στα τέλη του 1874 ο Προκόπιος κάλεσε στο Μοστάρ, στην υπηρεσία της επαρχίας του τον ιερομόναχο Θεοδόσιο Προδρομίτη, από το Τερλήσιο του Νευροκοπίου, τον οποίο ο Προκόπιος είχε χειροτονήσει ιερέα, όταν ήταν επίτροπος ακόμα στη μητρόπολη του Μελενίκου, το 1864. Ο Θεοδόσιος ήταν ανεψιός του γνωστού ηγούμενου της Μονής Προδρόμου Σερρών Θεοδοσίου. Από νωρίς ενεπλάκη στα σχέδια της Βουλγαρικής Εξαρχίας, έδρασε γι' αυτήν και τελικά χειροτονήθηκε σχισματικός μητροπολίτης Σκοπίων, εκθέτοντας τον θείο του ηγούμενο Θεοδόσιο. Ο Προκόπιος συνέβαλε στην προσωρινή μεταστροφή του Θεοδοσίου και την επιστροφή του υπό το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ο τελευταίος όμως στην Ερζεγοβίνη σύναψε σχέσεις με επαναστατικά και αντιτουρκικά στοιχεία με αποτέλεσμα να φυλακιστεί. Στη συνέχεια αποφάσισε να εγκαταλείψει

μετατέθηκε στο Μελένικο επί πατριαρχίας Ιωακείμ Β'. Διαδέχτηκε το Διονύσιο Ταπεινό που είχε παραιτηθεί, στις 25 Μαρτίου του ίδιου έτους⁸⁸.

Χαρακτηριστική συνήθεια του Προκοπίου ήταν οι συχνές περιοδείες που πραγματοποιούσε σε όλες τις αρχιερατικές περιφέρειες της επαρχίας Μελενίκου⁸⁹.

Αμφιπόλεως Άνθιμος (Αύγουστος 1866-Δεκέμβριος 1867)

Ο Αμφιπόλεως Άνθιμος, το γένος έλκοντος εξ Ανατολής, εξελέγη επίσκοπος το 1854 από πρωτοσύγκελος του μητροπολίτη Φιλίππων και Δράμας Μελετίου Θεοφιλίδη (1861-1867) του «Απόδραμας», του οποίου διετέλεσε και βοηθός επίσκοπος⁹⁰.

Από τον Αύγουστο του 1866 έως τα τέλη του 1867, για δεκατέσσερις δηλαδή μήνες, μετά από σύσταση του μητροπολίτη Δράμας Αγαθαγγέλου (1861-1872) υπηρέτησε στο Μελένικο ως επίτροπος του μητροπολίτη Μελενίκου Διονυσίου, οπότε εξελέγη επίσκοπος Αρδαμερίου, το Δεκέμβριο του 1867⁹¹.

3. Σελευκείας Μελέτιος (1 Μαΐου 1869-5 Απριλίου 1874)

Την 7^η Μαΐου 1869, χειροτονήθηκε βοηθός του γηραιού και ασθενούντος μητροπολίτη Μελενίκου Διονυσίου, ο ιερομόναχος Μελέτιος Οικονομίδης από την Προικόννησο, με τον τίτλο του επισκόπου Σελευκείας⁹². Ο Μελενίκου Διονύσιος παρέμενε στην Κωνσταντινούπολη και στο Μελένικο θα τον αντιπροσώπευε ο βοηθός του Μελέτιος⁹³. Ο Μελέτιος ήταν αριστούχος απόφοιτος της Θεολογικής Σχολής Χάλκης του έτους 1864, ευπαίδευτος και ικανός ιεράρχης⁹⁴. Παρέμεινε στο Μελένικο ως την 5^η Απριλίου του 1874. Η απομάκρυνσή του από το Μελένικο, παρά τις προσπάθειες των κατοίκων να παραμείνει⁹⁵, οφειλόταν σε λόγους που είχαν διατυπωθεί στη Σύνοδο του Πατριαρχείου⁹⁶.

το Μοστάρ και το Οικουμενικό Πατριαρχείο και να προσχωρήσει ξανά στην Εξαρχία, η οποία αργότερα και τον χειροτόνησε επίσκοπο [Rudolf Grulich, *Die unierte Kirche in Mazedonien* (1856-1919), Würzburg 1977, σ. 73, 74].

⁸⁸ Μανουήλ Γεδεών, *Αποσημειώματα Χρονογράφου*, Αθήναι 1932, σ. 634.

⁸⁹ *Α/Μ*, «Επιστολαί κληρικών 19^{ου} αιώνας», επιστολή 21, 'Ιερομόναχος Γερβάσιος πρὸς μητροπολίτη Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ 20.10.1862.

⁹⁰ Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 331.

⁹¹ Ελ. Ταπεινός, *ό.π.*, σ. 160.

⁹² Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 14 και Θεόκλητος Φιλιππαιός, «Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, Επισκοπαί και Επίσκοποι», *Θεολογία* 32 (1961) 88. Ο Φιλιππαιός τοποθετεί την εκλογή του Σελευκείας Μελετίου το Μάρτιο αντί της 1^{ης} Μαΐου που την τοποθετεί ο Τσακόπουλος.

⁹³ «Διορισμοί Αρχιερέων κατά το έτος 1869», *Εκκλησιαστικά ή Εκκλησιαστικόν Δελτίον* 6 (1871) 26.

⁹⁴ «Θεολογική Σχολή Χάλκης», *ΕΑ*, έτος 19, τ. 23 (1899) 439.

⁹⁵ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 1848 (Πέμπτη 27/8.4.1875), σ. 3.

⁹⁶ *ΑΟΠ*, Κωδ. 45, φ.279, Τῷ Μελενίκου Διονυσίῳ. Περί ἀπολύσεως τοῦ Σελευκείας, 1874.

Ο Μελέτιος εξελέγη την 21^η Φεβρουαρίου του 1876 επίσκοπος Τρίκης όπου παρέμεινε έως το θάνατό του, το 1886 στην Αθήνα (διέμενε εκεί ως συνοδικός κατά τα έτη 1885-1886)⁹⁷.

Στις αρχές Απριλίου του 1875, λίγες μέρες μετά την παραίτηση του μητροπολίτη Διονυσίου, έφτασε ως προσωρινός επίτροπος στο Δεμίρ Ισάρ, κατόπιν Συνοδικής απόφασης, ο επίσκοπος Βράτσης Νεόφυτος⁹⁸, βοηθός επίσκοπος της μητρόπολης Δράμας και Ζιχνών για το τμήμα Νευροκοπίου. Η παρουσία και πολιτεία του Βράτσης στο Δεμίρ Ισάρ, άφησε πολύ καλές εντυπώσεις στους κατοίκους, οι οποίοι με αναφορά τους ζήτησαν από το Πατριαρχείο να επιτρέψει τη μόνιμη παραμονή του επισκόπου στην περιοχή τους. Ο επίσκοπος Βράτσης θεωρούνταν άνθρωπος αρκετά πεπειραμένος και με σύνεση, ώστε να μπορέσει να προστατέψει το ορθόδοξο ποίμνιο της περιοχής, καθώς και ολόκληρης της μητρόπολης Μελενίκου από τα βέλη της βουλγαρικής προπαγάνδας⁹⁹.

---

⁹⁷ Πολύκαρπος, μητροπολίτης Τρίκης και Σταγών, «Αρχιερείς Τρίκης και Σταγών από της απελευθέρωσης της Θεσσαλίας», *Τρικαλινά* 7 (1987) 170, 171 όπου και η φωτογραφία του Μελετίου.

⁹⁸ Επίσκοπος Βράτσης από τον Οκτώβριο του 1872 ως τον Ιούλιο του 1882 [Θεόκλητος Φιλιππαίος, *ό.π.* 32 (1961) 81].

⁹⁹ «Επαρχιακά», *ό.π.* υποσημ. 92.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Ο ΣΕΡΡΑΙΟΣ

(12.5.1875 - 28.8.1891)

Ο καταγόμενος από το Μελενικίτζι Σερρών μητροπολίτης Ερσεκίου Προκόπιος, μετά την παραίτηση του μητροπολίτη Μελενίκου Διονυσίου Ταπεινού, του οποίου είχε διατελέσει, την περίοδο 1857-1863, επίτροπος στο Μελένικο, μετατέθηκε στη μητρόπολη Μελενίκου το Μάιο του 1875¹⁰⁰.

Στο γνώριμό του Μελένικο, ως μητροπολίτης πλέον, ο Προκόπιος έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μόρφωση των μελλοντικών κληρικών της επαρχίας του. Αυτή τη φορά δεν στράφηκε, για την προσέλκυση κληρικών, προς τη Ρίλα, που είχε καταστεί ολοφάνερα κέντρο των πανσλαβιστών, αλλά στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών, όπου λειτουργούσε ιερατική σχολή¹⁰¹. Το Σεπτέμβριο του 1880 γράφει προς τον ηγούμενο του Προδρόμου, Θεοδόσιο και του συστήνει τον υποψήφιο σπουδαστή Βελίκη από το χωριό Λάτροβο της επαρχίας του να παρακολουθήσει τα μαθήματα της προσφάτως συσταθείσης σχολής του Προδρόμου μόνο για ένα έτος, με την υποχρέωση να γίνει, με το τέλος των σπουδών του ιερέας, καθώς και τον Αθανάσιο Στογιάννου από το Γολέσιοβο¹⁰².

Σε άλλη επιστολή του προς το Θεοδόσιο, στις 22 Οκτωβρίου του 1880, συστήνει το μαθητή Δαμιάνη, γιο του προκρίτου του χωριού Σάβιακο, ενώ τον Αύγουστο του επόμενου έτους διαβιβάζει συστατικό γράμμα των προκρίτων του Σάβιακου για τον υποψήφιο μαθητή Δημήτριο Μπόζικα¹⁰³.

Τον Αύγουστο του 1883, συστήνει στο μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, τον ανεψιό του, γιο του αδελφού του, Κωνσταντίνο Δεσποτίδη¹⁰⁴ που θα μετέβαινε στη Θεσσαλονίκη για συνέχιση των σπουδών του, ενώ το Σεπτέμβριο του 1883, ο Προκόπιος, με συστατική επιστολή, ζητά την εγγραφή στην ιερατική σχολή του Προδρόμου, ενός μαθητή από τη σχολή της Τζουμαγιάς, που προοριζόταν για ιερέας¹⁰⁵. Ο αριθμός των σπουδαστών στη Σχολή του Προδρόμου που προέρχονταν από την επαρχία Μελενίκου, δείχνει τον ιδιαίτερο ζήλο του Προκοπίου για τη μόρφωση των μελλοντικών στελεχών και συνεργατών του¹⁰⁶. Τη συμπαράσταση όμως και την αγάπη του προς τον κλήρο ο

¹⁰⁰ Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 28.

¹⁰¹ Γεώργιος Στογιόγλου, «Η Ιερατική Σχολή στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου Σερρών», *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου «Χριστιανική Μακεδονία - Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών»*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 133.

¹⁰² *Ο.π.*, σ. 150.

¹⁰³ *Ο.π.*, σ. 152.

¹⁰⁴ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2911, Μελενίκου Προκόπιος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 18.8.1883/725.

¹⁰⁵ Γ. Στογιόγλου, *ό.π.*, σ. 154.

¹⁰⁶ *Ο.π.*, σ. 165, (*Ε)Αλήθεια* I (1880-1881) 152 και *ΕΑ* 3/έτος β' (1881-1882) 690. Οι αριθμοί είναι αποκαλυπτικοί: Κατά το έτος 1880-1881, στην Ιερατική Σχολή του Προδρόμου, σε σύνολο 24 σπουδαστών, φοιτούσαν έξι μαθητές από την επαρχία Σερρών, έξι από την επαρχία Δράμας, έξι από την επαρχία Μελενίκου και έξι από τα γειτονικά προς τη Μονή χωριά. Κατά το επόμενο έτος 1881-1882, σε σύνολο είκοσι πέντε μαθητών, οι οκτώ προέρχονταν από την επαρχία

Προκόπιος την έδειξε με την αποστολή συνδρομών προς το γηροκομείο των ορθοδόξων κληρικών, το οποίο λειτουργούσε στη νήσο Πρώτη των Πριγκηποννήσων¹⁰⁷.

Ο Προκόπιος έδειξε παράλληλα ενδιαφέρον και για τα βουλγαρικά γράμματα. Μεριμνούσε για τα βουλγαρικά σχολεία της επαρχίας του και παρενρискόταν συχνά στις εκδηλώσεις τους ευχόμενος την «εν ειρήνη καί ομονοία» λειτουργία τους¹⁰⁸. Επίσης, ο Προκόπιος με επιστολή του προς τους εφόρους και προκρίτους της σλαβόφωνης συνοικίας Κάτω Τζουμαγιάς, συνιστούσε την εκμάθηση όλων των γλωσσών του τόπου, δηλαδή ελληνικά, βουλγαρικά και τουρκικά, βοηθώντας όμως με τον τρόπο αυτό, την εισαγωγή της βουλγαρικής στα σχολεία¹⁰⁹. Στην Κάτω Τζουμαγιά, ο Προκόπιος επιχείρησε, παρά τις αντιδράσεις των κατοίκων και του ελληνικού προξενείου Σερρών, να ιδρύσει βουλγαρικό σχολείο, ζητώντας και τη σύμπραξη των οθωμανικών αρχών για το σκοπό αυτό. Μαρτυρείται από το διδάσκαλο της κωμόπολης, Τόλιο Στεργίου, ότι ορισμένοι κάτοικοι, από τον ενθουσιασμό τους για τις ενέργειες του μητροπολίτη υπέρ αυτών ζητωκραύγαζαν δημόσια: «*Ζήτω η Βουλγαρία και ο Δεσπότης μας*»¹¹⁰.

Αξιοσημείωτη είναι η δήλωση του Προκοπίου σχετικά με την ίδρυση βουλγαρικών σχολείων. Όπως δηλώνει σε επιστολή που έστειλε από το Πετρίτσι προς τους βουλγαρόφωνους κατοίκους της συνοικίας της παλαιάς εκκλησίας της Κάτω Τζουμαγιάς, τον Ιούλιο του 1884, επιτρέπει την ίδρυση βουλγαρικών σχολείων διότι την επιτρέπει η οθωμανική κυβέρνηση, που παραχωρεί τις άδειες και το Πατριαρχείο, που ποτέ δεν εμπόδισε τη διδασκαλία των γλωσσών. Αν αυτό το απαγόρευε, τότε και αυτός υπακούοντας, δεν θα επέτρεπε τη λειτουργία τους στην επαρχία του. Παροτρύνει και πάλι τα πνευματικά του τέκνα να γνωρίζουν τις τρεις γλώσσες του τόπου (ελληνικά, βουλγαρικά και τουρκικά) και εάν μπορούν να μάθουν όλες τις γλώσσες του κόσμου¹¹¹. Εξηγεί όμως πως το Πατριαρχείο, βλέποντας την ιδιαίτερα καλή μεταχείριση του Βούλγαρου Εξάρχου από την Υψηλή Πύλη και φοβούμενο μήπως οι σλαβόφωνοι στη Μακεδονία κηρυχθούν σχισματικοί, εξαναγκάστηκε

Σερρών, οι επτά από την επαρχία Δράμας και οι δέκα από την επαρχία Μελενίκου. Το σχολικό έτος 1882-1883 από τους είκοσι έξι μαθητές που φοιτούσαν, εννέα προσήλθαν από τη μητρόπολη Σερρών, τέσσερις από τη μητρόπολη Δράμας, επτά από τη μητρόπολη Μελενίκου και έξι από τη μητρόπολη Νευροκοπίου (Ιω. Μπάκας, *ό.π.*, σσ. 266, 267).

¹⁰⁷ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ 4*/έτος γ' (1882-1883) 287.

¹⁰⁸ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 5748 (Πέμπτη 11 Αυγούστου 1888), σ. 3.

¹⁰⁹ *ΑΥΕ*, Β. Αρχείο 1884/ Σύλ. Διάδοσις Ελλ. Γραμμάτων, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Υπ. Εξ. Αλέξ. Κοντόσταυλο, 129/7.7.1884/ 1074/16.7.1884.

¹¹⁰ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Υπ. Εξ. Αλέξ. Κοντόσταυλο, 260/23.11.1884/173/7.12.1884.

¹¹¹ *Ό.π.* υποσημ. 109 (συνημ. επιστολή μητροπολίτη Προκοπίου προς τους προκρίτους και λοιπούς κατοίκους της συνοικίας παλαιάς εκκλησίας της Κάτω Τζουμαγιάς, Πετρίτσι, 13 Ιουλίου 1884).

να μην εμποδίσει τη διδασκαλία της βουλγαρικής γλώσσας στη μερίδα του ποιμνίου του που το επιθυμούσε¹¹². Έτσι ο Προκόπιος έδινε αφορμές για περισσότερες κατηγορίες σε βάρος του σε τέτοιο σημείο, που να θεωρείται προτιμότερο και λιγότερο επιβλαβές στον Ελληνισμό, το να είχε προσχωρήσει στους σχισματικούς. Η συνεχής μάλιστα εμφάνιση, στην επαρχία Μελενίκου, Βουλγάρων διδασκάλων, φανερών προπαγανδιστών της πανσλαβιστικής ιδέας, δημιούργησε ένα ιδιαίτερα αρνητικό κλίμα σε βάρος του Προκοπίου, ο οποίος σύμφωνα με τους χαρακτηρισμούς: «τόν έπιμενίδειον ύπνον εϋδει διά τά έν τῇ έπαρχία αύτοϋ συμβαίνοντα, ή δέ Μεγάλη Έκκλησία άδιαφορεϊ...»¹¹³.

Επί των ημερών του Προκοπίου έγινε η επέκταση των ορίων της μητρόπολης Μελενίκου προς βορρά, με την προσθήκη του τμήματος Άνω Τζουμαγιάς της μητρόπολης Σαμακοβίου. Η περιφέρεια Σαμακοβίου προσαρτήθηκε με τη Συνθήκη του Βερολίνου το 1878 στη Βουλγαρική Ηγεμονία και συγχρόνως στη βουλγαρική Εξαρχία, ενώ το τμήμα της Άνω Τζουμαγιάς παρέμεινε εντός των οθωμανικών ορίων. Με εντολή του Πατριαρχείου, το καλοκαίρι του 1881, ο μητροπολίτης Προκόπιος πραγματοποίησε ποιμαντική επίσκεψη στην πόλη, όπου του επιφυλάχτηκε, από το σύνολο των κατοίκων, θερμή υποδοχή, παρά τις αντίθετες πληροφορίες που ήθελαν τους κατοίκους της Άνω Τζουμαγιάς θερμούς οπαδούς της Εξαρχίας και πολέμιους του Πατριαρχείου. Στην αρχιερατική λειτουργία που πραγματοποιήθηκε, αναγνώσθηκαν τα Πατριαρχικά γράμματα που όριζαν το νέο πνευματικό καθεστώς του τμήματος Άνω Τζουμαγιάς, ενώ ο μητροπολίτης εκφώνησε κατάλληλο παραινετικό λόγο στη βουλγαρική, ώστε να γίνει καταληπτός από το σύνολο σχεδόν του εκεί ποιμνίου του¹¹⁴. Ανάλογη υποδοχή γνώρισε στην Άνω Τζουμαγιά και όταν την επισκέφτηκε, στις 21 Οκτωβρίου του 1888. Πολλοί χριστιανοί, πεζοί και ιππείς είχαν βγει έξω από την πόλη για να προϋπαντήσουν το μητροπολίτη τους. Στην αρχιερατική λειτουργία της Κυριακής 23 Οκτωβρίου, ο Προκόπιος μίλησε για τη χριστιανική πίστη και κάλεσε τους χριστιανούς να μείνουν πιστοί στο Πατριαρχείο. Το περιεχόμενο αυτό της ομιλίας του Προκοπίου είναι σημαντικό, αν αναλογιστεί κανείς τις κατηγορίες που συχνά του απηύθυναν για βουλγαρισμό. Ο Προκόπιος παρέμεινε στην Άνω Τζουμαγιά, ως τις 25 Νοεμβρίου 1888, οπότε επέστρεψε στο Μελένικο¹¹⁵.

Ο Προκόπιος συνάντησε, ως μητροπολίτης Μελενίκου, μεγάλες αντιδράσεις εναντίον του υποκινούμενες από το ελληνικό προξενείο Σερρών, που πολλές φορές ζήτησε τη μετάθεσή του από το Μελένικο, εξαιτίας όπως

¹¹² ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Υπ. Εξ. Αλέξ. Κοντόσταυλο, 260/23.11.1884/173/7.12.1884 (συνημ. έγγραφο 5).

¹¹³ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 5799 (Τετάρτη 19 Οκτωβρίου 1888), σ. 1.

¹¹⁴ «Εκκλησιαστικά», ΑΑ, φ. Β' 47 (20/19.8.1881), σσ. 367, 389.

¹¹⁵ ΑΑ, περ. Β', φ. 5 (28/2.11.1888), σ. 35 και φ. 10 (28/7.12.1888), σ. 80.

αναφέρεται, της εθνικά επικίνδυνης διαγωγής του εκεί¹¹⁶. Σε έγγραφό του ο πρόξενος των Σερρών προς το Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης αναφέρει για το μητροπολίτη Μελενίκου: «...ὅ τὴν ἐκκλησίαν προδίδων Μελενίκου εἶναι μυστικός καὶ ἐπικίνδυνος ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του ταύτης ὄργανον τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, εἶναι ἀνάγκη κατεπίγειουσα νὰ ἀπομακρυνθῆ ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν του ἀλλὰ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ταῦτα εἰς ἅ κρυφίως ραδιουργεῖ...»¹¹⁷.

Τον Ιανουάριο του 1881, μερίδα των χριστιανών κατοίκων του Δεμίρ Ισάρ διαμαρτυρήθηκε στον Οικουμενικό Πατριάρχη Ιωακείμ Γ' κατά του μητροπολίτη Προκοπίου, με αφορμή την απόλυση του πρωτοσύγκελου της μητρόπολης. Ταυτόχρονα στάλθηκε αναφορά από το Μελένικο υπέρ του μητροπολίτη, για το ίδιο θέμα, υπογεγραμμένη από 1.860 και άνω χριστιανούς, καθώς και πολλές μουχταρικές σφραγίδες, ανάμεσα στις οποίες του Μελενίκου και του Δεμίρ Ισάρ. Ταυτόχρονα, υπέρ του μητροπολίτη, στάλθηκε στο Πατριαρχείο, τον Ιανουάριο του 1881¹¹⁸, *μασπατάς* του τοπικού Συμβουλίου (Ιδαρέ Χεγετι)¹¹⁹.

Σχετική με την εμφάνιση των προπαγανδιστών είναι μία επιστολή-αναφορά που έστειλε ο Προκόπιος στο Πατριαρχείο στις 23 Ιανουαρίου του 1883. Ο Προκόπιος ενημέρωνε τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ'¹²⁰ για την κατάσταση στην επαρχία Μελενίκου με την επαναφορά από την οθωμανική κυβέρνηση, των παυθέντων βουλγαροδιδασκάλων, αποστολών της βουλγαρικής Εξαρχίας, που περιέρχονταν τα χωριά διχάζοντας τους κατοίκους, ακόμη και στο αναμφισβήτητα, κατά τον Προκόπιο, ελληνικό Μελένικο και έρχονταν αρωγοί στο έργο των «ληστών». Ο μητροπολίτης ζητούσε τη συμπαράσταση της Μ. Εκκλησίας και την ενέργειά της στην οθωμανική κυβέρνηση για την αντιμετώπιση της κατάστασης, που μόνο έριδες και ταραχές προξενούσε στον κόσμο. Στην αναφορά του, θεωρούσε αξιέπαινους τους διδασκάλους όταν περιορίζονται στα καθήκοντά τους, στη διάδοση δηλαδή της παιδείας στους ομοεθνείς τους και όχι όταν γίνονται προπαγανδιστές και προκαλούν έριδες και μίση στους χριστιανούς. Κατά τον Προκόπιο, σκοπός των βουλγαροδιδασκάλων προπαγανδιστών ήταν να προπαρασκευάσουν την προσκόλληση της *φιλάτης ήμῶν Μακεδονίας* (σύμφωνα με το κείμενο) στη Βουλγαρική Ηγεμονία. Ο Προκόπιος θεωρεί τον Πανσλαβισμό απειλή για την επαρχία του και αισθάνεται ψυχικό άλγος για την διάδοσή του¹²¹.

¹¹⁶ ΑΥΕ, Υπ. Εξ. προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 1590/27.10.1884 και 1079/30.5.1887.

¹¹⁷ ΑΥΕ, Πρόξενος Σερρών προς Προξενείο Θεσσαλονίκης, 1876 ά.α.

¹¹⁸ «Εκκλησιαστικά χρονικά», (Ε)Αλήθεια Ι (14.1.1881) 249.

¹¹⁹ «Εκκλησιαστικά», ΑΑ, περ. Β', φ. 16 (20/14.1.1881), σσ. 117-118.

¹²⁰ Η αναφορά του μητροπολίτη Προκοπίου ξεκινά ως εξής: «Καθῆκον ἱερόν λογιζόμενος, ἵνα τῶν ἐν τῇ κατ'ἐμῇ θεοσώστῳ Ἐπαρχίᾳ ἐκάστοτε συμβαινόντων διατηρῶ ἐνήμερον τὴν ὑμετέραν προσκυνητὴν μοι θειοτάτην Παναγιότητα».

¹²¹ ΑΥΕ, Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως προς Πρόεδρο του Συλλόγου Διάδοσης των Ελληνικών Γραμμάτων Παπαρηγόπουλο, 396/18.2.1883/228/21.2.1883.

Η ενημέρωση του Πατριαρχείου για κάθε πρόβλημα της επαρχίας του και η πιστή προσήλωση του Προκοπίου στην προϊστάμενη του αρχή δείχνει και την αφοσίωσή του στη Μεγάλη Εκκλησία.

Το 1883 ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Καλλίνικος ενημέρωσε το μητροπολίτη Προκόπιο για συκοφαντία μέσω του τύπου σε βάρος του και σε βάρος του προκατόχου του Διονυσίου. Οι συκοφάντες, κατά πάσα πιθανότητα ήταν οπαδοί της βουλγαρικής Εξαρχίας. Ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Καλλίνικος υποστήριξε ότι έπρεπε να ανασκευαστούν οι κατηγορίες και πως ανέλαβε ο ίδιος σχετική πρωτοβουλία σε συνεργασία με την εφημερίδα «Αυγή». Η κατηγορία σε βάρος του μητροπολίτη Διονυσίου Ταπεινού ήταν ότι το 1873, φυλάκισε τους προκρίτους και τους ιερείς των Πορροΐων γιατί εισήγαγαν τη βουλγαρική γλώσσα στην εκκλησία και η κατηγορία σε βάρος του μητροπολίτη Προκοπίου, ότι ενήργησε το 1881, για την εκδίωξη των βουλγαροδιδασκάλων, που με ορμητήριο τη Γαϊτάνινα Νευροκοπίου είχαν εγκατασταθεί στο Μελένικο και το Πετρίτσι. Ο Προκόπιος απάντησε ότι οι συκοφαντίες ήταν ψεύτικες γιατί έπραξε κάθε φορά πάντα σύμφωνα με το χρέος του ως μητροπολίτης στη Μακεδονία. Οι οθωμανικές αρχές έδιωξαν τους βουλγαροδιδασκάλους γιατί δεν είχαν άδεια. Όταν αυτοί, τον Ιανουάριο του 1883, επέστρεψαν με νόμιμες άδειες, ο ίδιος δεν μπορούσε να κάνει τίποτα ενάντιο στις κυβερνητικές διαταγές¹²².

Το ελληνικό προξενείο Σερρών, το Μάιο του 1883, προέβη σε νέες καταγγελίες, σε βάρος του γηραιού¹²³ μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου, με αφορμή την ίδρυση βουλγαρικών σχολείων σε όλη την επαρχία και σε αυτό ακόμη το Μελένικο και την εισαγωγή της βουλγαρικής γλώσσας στις εκκλησίες του Πετρίτσιου. Το Προξενείο δήλωσε ότι η συνεννόηση με το μητροπολίτη Μελενίκου για εθνικά θέματα καθίστατο όχι μόνο αδύνατη, εξαιτίας της φιλοβουλγαρικής στάσης του τελευταίου, αλλά και επικίνδυνη. Η απομάκρυνση του Προκοπίου από την έδρα του, θεωρήθηκε από το Προξενείο επιβεβλημένη, σε συνδυασμό και με την απομάκρυνση του επίσης επικίνδυνου για τα εθνικά ζητήματα μητροπολίτη Δράμας. Ωστόσο οι δύο περιπτώσεις διέφεραν σημαντικά. Κατά την άποψη του Προξενείου ο μητροπολίτης Δράμας δε θα ήταν δύσκολο να απομακρυνθεί, ενώ αντίθετα ο μητροπολίτης Μελενίκου έπρεπε με διακριτικό τρόπο να κληθεί αρχικά ως συνοδικός στην Κωνσταντινούπολη, ώστε να μην προκληθούν αντιδράσεις και να αναπληρωθεί από ικανό τοποτηρητή ελληνικών φρονημάτων, γνώστη της βουλγαρικής γλώσσας και της κατάστασης του τόπου. Με την κατάλληλη ευκαιρία ο Προκόπιος θα μετετίθετο σε ασιατική επαρχία ή θα αναλάμβανε προεδρικώς κάποια άλλη και ο τοποτηρητής του θα εκλεγόταν μητροπολίτης Μελενίκου. Το Προξενείο όμως προέβη και σε άλλη πρόταση. Συμφωνεί με την αναφορά των

¹²² *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2909, Μελενίκου Προκόπιος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 27.4.1883/679.

¹²³ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 15/έτος 1α' (1891-1892) 210 και *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 100/12.5.1887/1019/ 28.5.1887 (σημειώσεις Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως 29.7.1887).

κατοίκων της περιφέρειας Δεμίρ Ισάρ προς το Πατριαρχείο, με την οποία ζητούν την τοποθέτηση επισκόπου για την περιοχή τους. Το Προξενείο προτείνει την απόσπαση της περιοχής του Δεμίρ Ισάρ από τη μητρόπολη Μελενίκου, είτε ως ανεξάρτητη αρχιεπισκοπή, είτε με την ενσωμάτωσή της στην μητρόπολη Σερρών. Οι κάτοικοι του Δεμίρ Ισάρ, για την υποστήριξη της αναφοράς τους, ζήτησαν και την βοήθεια των ομογενών της Κωνσταντινούπολης Ζαρίφη και Μαυρογένη¹²⁴.

Η επιθυμία του τμήματος Δεμίρ Ισάρ να αυτονομηθεί από τη μητρόπολη Μελενίκου και το μητροπολίτη της και να αποκτήσει δικό του επίσκοπο, δημιούργησε πολλά προβλήματα στον Προκόπιο, γιατί τα επιχειρήματα για τη σύσταση μιας τέτοιας ιδιαίτερης επισκοπής στηρίχθηκαν κυρίως στις κατηγορίες εναντίον του και όχι τόσο στις πραγματικές ανάγκες του τόπου, που όντως έκαναν αναγκαία την ίδρυση μιας τέτοιας επισκοπής. Η αρχή είχε γίνει με το διορισμό τιτουλαρίων επισκόπων, υπευθύνων για το τμήμα Δεμίρ Ισάρ, με τον τίτλο «Δαφνουσίας»¹²⁵.

Το Μάιο του 1883, ορισμένοι από τους κατοίκους του Δεμίρ-Ισάρ επανήλθαν στο αίτημά τους εκφράζοντας τα παράπονά τους προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, με τα οποία επεδίωκαν το διορισμό επισκόπου, για την κάλυψη των θρησκευτικών τους αναγκών. Το Πατριαρχείο ενημέρωσε το μητροπολίτη Προκόπιο, ο οποίος άφησε το θέμα στην κρίση του Πατριάρχη και της Συνόδου, που προχώρησαν στη χειροτονία επισκόπου ως βοηθού του μητροπολίτη Μελενίκου. Στις 30 Μαΐου του 1883, κατόπιν εντόνων αιτήσεων των κατοίκων του καζά Δεμίρ Ισάρ αλλά και των πιέσεων της ελληνικής διπλωματίας στις Σέρρες και την Κωνσταντινούπολη, το Πατριαρχείο προχώρησε στην εκλογή επισκόπου, αρμοδίου για το τμήμα Δεμίρ Ισάρ, του αρχidiaκόνου της

---

¹²⁴ ΑΥΕ. Πρόξ. Σερρών Ναπολ. Μπέτσος προς Υπ. Εξ. Αλέξ. Κοντόσταυλο, 189/13.5.1883/641/29.5.1883.

¹²⁵ Κατά τους χρόνους που μελετούμε επίσκοποι Δαφνουσίας εξελέγησαν οι εξής:

1. Ιερομόναχος Χαρίτων, αρχιερατικός προϊστάμενος Χάσκιοϊ (Ιούνιος 1848).
2. Αρχidiaκόνος Μεθόδιος Παπαεμμανουήλ (Σερραίος) (30.3.1883-16.3.1887). Βοηθός επίσκοπος του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου «πρός έπιτροπικήν έπίσκεψιν τών έν τῷ τμήματι Δεμίρ Ίσαρίω εύλογημένων έπαρχιωτῶν αύτου Χριστιανῶν», στη συνέχεια εξελέγη μητροπολίτης Δεβρών, Σκοπείων.
3. Ιεροδιάκονος Κωνσταντίνος Χατζηαποστόλου (Ιούνιος 1887-14.1.1892), ως τιτουλάριος βοηθός του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου στη συνέχεια εξελέγη μητροπολίτης Λιτίσης, Μελενίκου.
4. Ιεροδιάκονος Βασίλειος Παπαχρήστου (Ιανουάριος 1893-Μάιος 1894), ως τιτουλάριος βοηθός του μητροπολίτη Μελενίκου Αλεξάνδρου. Στη συνέχεια εξελέγη μητροπολίτης Λιτίσης.
5. Αρχιμανδρίτης Παρθένιος (Ιούλιος 1895- 20 Μαρτίου 1899), ως τιτουλάριος βοηθός του μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνου. Στη συνέχεια εξελέγη επίσκοπος Πολυανής.

Βλ. Θ. Φιλίππαιου, «Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως επισκοπαί και επίσκοποι», *Θεολογία* 32 (1961) 84 και Αιμιλ. Τσακόπουλου, «Επισκοπικοί κατάλογοι», *Ορθοδοξία* 32 (1957) 319- 33 (1958) 161, 162, 169, 289, 292, 294, 302.

μητρόπολης Σερρών και Σερραίου Μεθοδίου Παπαεμμανουήλ¹²⁶, με τον τίτλο του επισκόπου Δαφνουσίας. Η εξέλιξη αυτή ικανοποίησε το ελληνικό Υπ. Εξ. και φυσικά τους κατοίκους της περιφέρειας του Δεμίρ Ισάρ.¹²⁷

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ Γ', αν και δέχεται ότι πολλές φορές ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος κατηγορήθηκε ως σλαβόφιλος, εντούτοις θεωρεί ανυπόστατες τις κατηγορίες και χωρίς αδιάψευστα τεκμήρια. Κατηγορίες που, κατά τη γνώμη του Πατριάρχη, οφείλονταν αποκλειστικά στην αδράνεια του μητροπολίτη και την αδιαφορία του για τα σχολεία και τις αδελφότητες. Η απόφαση του Πατριαρχείου για το διορισμό τιτουλάριου επισκόπου, υπεύθυνου για το τμήμα Δεμίρ Ισάρ, έδωσε προσωρινή λύση στο θέμα και κατά την άποψη του Πατριαρχείου θα προετοίμαζε τη νόμιμη και αθόρυβη αντικατάσταση του γηραιού μητροπολίτη Μελενίκου¹²⁸. Το 1887 ο Πατριάρχης Διονύσιος Ε', σε απάντησή του προς την ελληνική πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, θεωρεί ότι ο μητροπολίτης Μελενίκου επί σαράντα χρόνια υπηρετεί την Εκκλησία χωρίς η Εξαρχία να μπορέσει να αποσπάσει από αυτόν χωριά της επαρχίας του. Πιστεύει μάλιστα, πως η μετάθεση του μητροπολίτη αυτού μπορούσε να προκαλέσει γεγονότα και καταστάσεις, την ευθύνη των οποίων δεν επιθυμούσε να αναλάβει το Πατριαρχείο¹²⁹.

Στις 18 Νοεμβρίου του 1883, ο Προκόπιος απευθύνεται με επιστολή του προς τον σύγκελό του στο Πετρίτσι και ορίζει την εισαγωγή της σλαβονικής στον αριστερό χορό της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου και την ανάγνωση μόνο του αποστόλου και του Ευαγγελίου στην ελληνική και στη σλαβονική, στην εκκλησία της Παναγίας Πετριτσίου. Ο μητροπολίτης κάνει ρητή διάκριση μεταξύ της σλαβονικής, την οποία επιτρέπει, από τη βουλγαρική την οποία απαγορεύει, σύμφωνα και με τις οδηγίες του Πατριαρχείου για την απαγόρευση των βουλγαρικών μεταφράσεων. Αξιοσημείωτη στην επιστολή είναι η ρήση του μητροπολίτη «...*έγώ είμαι χριστιανός όρθόδοξος Μακεδών και*

¹²⁶ «Ιδιαίτεροι αλληλογραφία (Σέρρες 17/29.5.1883)». *Νεολόγος*, φ. 4240 (25.5.1883), σ. 2. Θεοκλήτου Φιλιππαίου, *ό.π.*, σ. 84 και *ΕΑ* 4/έτος γ' (31.5.1883) 539.

¹²⁷ *ΑΟΠ*, κώδ. 56, φ. 177, Τζω Μελενίκου Προκοπίω. Περί τῆς όρκωδοσίας του ἑπισκόπου αὐτοῦ Δαφνουσίας γραπτῶς ἢ ἐν τῇ ἐπισκοπῇ αὐτοῦ συνωδᾶ τοῖς προνομίοις», 10.10.1886.

¹²⁸ *ΑΥΕ*, Υπ.Εξ. προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 774/21.6.1883.

¹²⁹ *ΑΥΕ*, 1887/α.α.κ.θ., Ναούμ διερμηνέας Ελλ. Πρεσβείας Κωνσταντινουπόλεως προς Υπ.Εξ., 30.3.1887. Για τις θέσεις του Ιωακείμ του Γ' καθώς και για τη σύγκρουση των δύο κέντρων της Κωνσταντινούπολης δηλαδή και της Αθήνας σε ότι αφορά κυρίως την ελληνική εκπαιδευτική πολιτική στη Μακεδονία βλ. Χρ. Καρδαράς, *Ιωακείμ Γ'- Χαρίλαος Τρικούπης. Η Αντιπαράθεση*, Αθήνα 1998 και Σοφία Βούρη, *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας. Εκκλησία και Κράτος 1889-1995*, Αθήνα 1999. Ο Πατριάρχης Ιωακείμ Γ' πίστευε ότι για την προάσπιση των συμφερόντων του αλύτρωτου Ελληνισμού χρειαζόταν σύνεση, μετριοπάθεια και προγραμματισμός και όχι μεγαλοστομίες, εθνικιστικές εξάρσεις και προκλητικές ενέργειες εκ μέρους των προξένων, των διδασκάλων και του *Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*. Ο Ιωακείμ πίστευε ότι η οικουμενική πολιτική του Πατριαρχείου και των αρχιερέων του ήταν η μόνη ικανή να συγκρατήσει τους πληθυσμούς στην Ορθοδοξία και στην ιδέα του Ελληνισμού (Χρ. Καρδαράς, *ό.π.*, σ. 33, 34).

ὅσοι κατοικοῦν τὴν Μακεδονίαν λέγονται Μακεδόνες...» Η παραπάνω ρήση του μητροπολίτη, ερμηνεύτηκε αμέσως από την ελληνική διπλωματία ως ομολογία του ότι είναι βουλγαρόφων, ίσως όμως να φανέρωνε το ενδιαφέρον του για όλο του το ποίμνιο, αυτό που το διακρίνουν τα κοινά χαρακτηριστικά της πίστης (ορθόδοξοι) και της διαμονής στον ίδιο τόπο (Μακεδονία), χωρίς φυλετικές ή γλωσσικές διακρίσεις¹³⁰.

Το ελληνικό Υπ. Εξ. το Δεκέμβριο του 1883, έλαβε και αυτό θέση κατά του Προκοπίου και ζήτησε την αθόρυβη απομάκρυνσή του από την έδρα του. Το σημαντικό είναι η άποψη ότι, έως τη στιγμή εκείνη, δεν ενοχλούσε η πολιτική του μητροπολίτη: «...ή μέχρι τοῦ νῦν πολιτεία του ἦτο ἀπαθής καί ἀδιάφορος ὡς πρὸς πᾶσαν τῶν Βουλγάρων ἐνέργειαν ἀπὸ τινος ὅμως ἤδη χρόνου ἤρξατο φανερώς ὑποστηρίζων τοὺς ἀγῶνας ἐκείνων διὰ προτροπικῶν πρὸς τὰς κοινότητες Τζουμαγιᾶς καί Πετριτσης ἐπιστολῶν πρὸς ἀποδοχὴν βουλγάρων διδασκάλων, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι καθότι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐπιτρέπει τὴν ἐλευθέραν λειτουργίαν τῶν σχολείων πάσης ἐθνότητος οὕτω καί ἡ Ἐκκλησία δεόν νά μὴ παρακωλύη τὴν κανονικὴν αὐτῶν πρόοδον»¹³¹.

Ο «ακήρυκτος πόλεμος» όμως, μεταξύ του μητροπολίτη Προκοπίου και του ελληνικού προξενείου Σερρών δεν είχε τοπικό χαρακτήρα, αλλά γενικεύτηκε με τις συνεχείς αναφορές που αποστέλλονταν στο Πατριαρχείο. Το ζήτημα του μητροπολίτη Μελενίκου απέκτησε τέτοια διάσταση στον ελληνικό τύπο της Κωνσταντινούπολης, που προκάλεσε διαμάχη μεταξύ των εφημερίδων. Από την εχθρική προς το μητροπολίτη πλευρά στάθηκε ο *Νεολόγος*, ενώ με τη φιλική ο *Ανατολικός Αστήρ* και η *Βυζαντίς*¹³². Χαρακτηριστικό είναι ένα δημοσίευμα του *Ανατολικού Αστέρος*: «Καί πάλιν ὑψώθησαν φωναί ἐκ Πετριτσης, οὐ μόνον κατὰ τοῦ σεβασμιωτάτου μητροπολίτου κ. Προκοπίου ἀλλά καί κατὰ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτοῦ αἰδεσιμωτάτου παπαῦ Χρήστου. Εἶναι δέ αἱ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐκτοξευόμεναι μομφαί καί ἐκ γνωστῶν προερχομένων πηγῶν. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται φωναί εἶναι ὡς αἱ τοῦ βοῶντος ἐν ἐρήμῳ»¹³³.

Ανώνυμο δημοσίευμα τον Ιανουάριο του 1884, κατήγγειλε τον μητροπολίτη Μελενίκου και το διδάσκαλο Δημήτριο, απόφοιτο του Πανεπιστημίου Αθηνών, ως ὄργανα των Βουλγάρων στο Μελένικο και ότι με ενέργειες των παραπάνω παρεμποδίζεται η ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας στην περιοχή, καθώς και ότι σε έναν από τους ναούς της πόλης εγκαταστάθηκε βουλγαρικής καταγωγής ιερέας¹³⁴.

¹³⁰ Ὁ.π. υποσημ. 106 (ΑΥΕ, συνημ. επιστολή μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου προς τον σύγκελο Πετριτσης, Μελένικο 18.11.1883).

¹³¹ ΑΥΕ, Υπ. Εξ. προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 1659/9.12.1883.

¹³² «Εκ των Επαρχιών», *Νεολόγος*, φ. 7156 (Σάββατο 9.7.1888), σ. 3. Για τις σχέσεις των Ελλήνων Προξένων και των μητροπολιτών του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη Μακεδονία βλ. Σοφία Βούρη, *Πηγές της ιστορίας της Μακεδονίας. Εκκλησία και Κράτος*, σ. 36-38.

¹³³ «Εκκλησιαστικά Ειδήσεις», ΑΑ, περ. Β', φ. 13 (28/31.12.1888), σ. 103.

¹³⁴ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφίαί (16.1.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4432 (Πέμπτη 26.1.1884), σ. 2.

Οι αποφάσεις του μητροπολίτη για την εισαγωγή της σλαβονικής στους ναούς του Πετριτσίου, καθώς και οι διευκολύνσεις που παρείχε στη λειτουργία του βουλγαρικού σχολείου υπό τον βουλγαροδιδάσκαλο Κωνσταντίνωφ από το χωριό Γαϊτανίνοβο, όπως και στην εκλογή βουλγαριστών, ως εφοροεπιτρόπων των σχολείων, προκάλεσαν την αποστολή αναφορών των προκρίτων της κοινότητας και των εφόρων των ελληνικών σχολείων Πετριτσίου προς τον πρόεδρο του *Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών*, στις 7 και στις 18 Ιουνίου 1884, στις οποίες καταγγέλλουν το μητροπολίτη ότι λαμβάνει και εκτελεί οδηγίες των σχισματικών¹³⁵. Οι πρόκριτοι και οι εφοροεπίτροποι Πετριτσίου δεν δέχτηκαν ως δικαιολόγηση των ενεργειών του μητροπολίτη την ειρήνευση, την αγάπη και τον συμβιβασμό των κατοίκων, όπως ο ίδιος ο Προκόπιος τους δήλωσε. Οι πρόκριτοι του Πετριτσίου ζήτησαν ξεχωριστές δημογεροντίες και εφοροεπιτροπές, ώστε να περισωθεί, κατά τη γνώμη τους, όσο το δυνατό μεγαλύτερο τμήμα του Ελληνισμού της περιοχής¹³⁶.

Αφορμή για δριμύτατες κατηγορίες σε βάρος του μητροπολίτη Μελενίκου, έδωσε επίσης η κυκλοφορία επιστολής του προς τον επίσκοπο Δαφνουσίας, στις 29 Ιουνίου του 1884, στην οποία αναφέρει το Φίλιππο της Μακεδονίας όχι με τον ελληνικό τίτλο «Βασιλεύς», αλλά με το σλαβικό «Κράλης», παραπέμποντας ταυτόχρονα τον ενδιαφερόμενο¹³⁷ να μάθει περί της αληθινής καταγωγής του Φιλίππου, στον Γ' Ολυνθιακό του Δημοσθένη. Το τι υπονοούσε είναι φανερό. Απόσπασμα της επιστολής αυτής παρέδωσε στο προξενείο Σερρών ο μητροπολίτης Σερρών¹³⁸.

Το προξενείο Σερρών, τον Οκτώβριο του 1884 ζήτησε, για μια ακόμη φορά και πάση θυσία, να κληθεί ο μητροπολίτης Μελενίκου ως συνοδικός στην Κωνσταντινούπολη για να τον απομακρύνει έτσι από την επαρχία του¹³⁹. Οι κατηγορίες ήταν ότι εισήγαγε τη βουλγαρική γλώσσα στους ναούς της επαρχίας του και ότι επέτρεψε τη λειτουργία βουλγαρικών σχολείων, με σκοπό να εισάγει το βουλγαρικό φρόνημα στους κατοίκους και να τους φανατίσει.

---

¹³⁵ *Ο.π.* υποσημ. 109 [*ΑΥΕ*, συνημ. αναφορά των προκρίτων και των εφόρων Πετριτσίου προς τον πρόεδρο του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών, Πετρίτσι 7.6.1884 (υπάρχουν στο κείμενο περί της 29 υπογραφές κατοίκων Πετριτσίου, Σταρτσόβου, Μπογορόδιτσας, Κιρναλόβου)].

¹³⁶ *Ο.π.* υποσημ. 109 [*ΑΥΕ*, συνημ. αναφορά των προκρίτων (έξι υπογραφές) και των περυσινών εφόρων Πετριτσίου (έξι υπογραφές) προς τον πρόεδρο του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών, Πετρίτσι 18.6.1884].

¹³⁷ *Ο.π.* υποσημ. 109 (*ΑΥΕ*, Ερώτημα στο μητροπολίτη Προκόπιο σχετικά με την ονομασία του Φιλίππου ως κράλη της Μακεδονίας κατέθεσε τηλεγραφικά ο γιατρός της Κάτω Τζουμαγιάς Χρήστος Γεωργιάδης από το Δεμίρ Ισάρ όπου βρισκόταν στις 28.6.1884).

¹³⁸ *Ο.π.* υποσημ. 109 (*ΑΥΕ*, συνημ. επιστολή μητρ. Προκοπίου προς επίσκοπο Δαφνουσίας, 29.6.1884 και επιστολή εμπόρου Κων. Συμέτζου εκ Δεμίρ Ισάρ προς τον Πρόξενο Ν. Φουντούλη, Δεμίρ Ισάρ 2.7.1884).

¹³⁹ *ΑΥΕ*, Πρέσβης Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτος προς Υπ. Εξ., 3803/11.2.1891 και *ΑΥΕ*, Προξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 225/11.10.1884.

Χαρακτηριστική είναι η φράση του προξένου Σερρών Ν. Φουντούλη για τον Προκόπιο, τον Ιούλιο του 1884, ότι «...ρίψας χάμω τό προσωπεϊόν και έξωτερικεύσας πάνυ τεχνηέντως τά ένδόψυχά του, έφάνη υπό τήν άληθή μορφήν, οίος άνέκαθεν ήτο...»¹⁴⁰.

Το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου, το Πατριαρχείο, με επιστολή του στο μητροπολίτη Προκόπιο αναφορικά με τα παράπονα κατοίκων του Πετριτίου κατά των συνοίκων τους βουλγαριστών, παρείχε οδηγίες σχετικά με τη στάση και τις ενέργειες της μητρόπολης απέναντι σε όσους αμφισβητούσαν το έως τότε εκκλησιαστικό καθεστώς. Το Πατριαρχείο, όπως δηλώνεται στην επιστολή, ενημερωνόταν συνεχώς από το μητροπολίτη Προκόπιο, για τις ενέργειες των βουλγαριστών στο Πετρίτσι και συνιστούσε στο μητροπολίτη, να φροντίσει με αγάπη για τη σύναψη των διεστώτων και την παύση των φυλετικών ερίδων, αντιζηλιών και κομματικών παθών εκεί, καθώς και την εξομάλυνση των διαφορών¹⁴¹.

Ωστόσο και ο *Νεολόγος* μερικές φορές δημοσίευε επαινετικά σχόλια και κρίσεις τελείως διαφορετικές από αυτές των ανταποκριτών του: «*ὤς γνωστόν, έπαρχίαι τινές τής Μακεδονίας και ίδια ο Μελένικος, τό Δεμίρ Ίσάρ, ο Νευροκόπος, ή Ζίχνη κλπ. περικυκλωθεΐσαι υπό του πανσλαυϊσμοῦ ένκινδύνευον ν' άπολέσωσι τήν όρθόδοξον πίστιν και τά έλληνικά γράμματα ύφ' ών προηγουμένως οί έπίδρομείς έφωτίσθησαν. Οί άκάματοι όμως μητροπολίται Σερρών Δράμας και Μελενίκου διά τής άξιεπαΐνου ύπομονής και διά εύαγγελικών τρόπων και μέσων κατώρθωσαν, έκτός μικρών είσέτι έξαιρέσεων να έπαναφέρωσι είς τά πάτρια τους άποπλανηθέντας, τά δ' έλληνικά εκπαιδευτήρια, άτινα κατά δεκάδας έουστήθησαν και είς αύτάς τάς άπωτάτους πολίχνας τών έπαρχιών των, μαρτυροῦσι τόν θρίαμβον του τε άγίου Δράμας κ. Γερμανοῦ, του άγίου Σερρών κ. Ναθαναήλ και του άγίου Μελενίκου κ. Προκοπίου, οῦς μάτην αντίπαλοί τινες κατά τό φαινόμενον φιλοπάτριδες πίπτοντες κατ' αύτῶν κατηγοροῦσιν ως βουλγαρόφρονας, αύτοί οὔτοι καθαροί πανσλαυϊστές όντες*»¹⁴².

Δεν είναι ξεκάθαρα ακόμη τα αίτια που προκάλεσαν την εχθρότητα ανάμεσα στον μητροπολίτη Προκόπιο και στους αδελφούς Ταπεινού, συγγενείς του πρώην μητροπολίτου Μελενίκου Διονυσίου Ταπεινού, οι οποίοι φαίνεται ότι βρισκονταν πίσω από τα δημοσιεύματα του *Νεολόγου* σε βάρος του

¹⁴⁰ *Ο.π.* υποσημ. 109.

¹⁴¹ *ΑΟΠ*, κώδ. 54, φ. 22, Τῷ Μελενίκου Προκοπίῳ, 3068/5.11.1884.

¹⁴² «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 3554 (Τρίτη 20/1.2.1881), σ. 3. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η απάντηση του προέδρου του *Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* Παπαρρηγόπουλου προς τον Χαρίλαο Τρικούπη σχετικά με τις κατηγορίες που αποδίδονταν στον μητροπολίτη Προκόπιο και που στηρίζονταν στην υποτιθέμενη βουλγαρική καταγωγή του (βουλγαρόφωνος): «...αν ο Μελενίκου είναι βουλγαρικής καταγωγής, ομοίας καταγωγής είναι και ο Σκοπέων (Παΐσιος), ο δικαίως παρά πάντων υμνούμενος ως ο ένθερμος του Ελληνισμού πρόμαχος...» (Χρ. Καρδαράς, *Ιωακείμ Γ'- Χαρ. Τρικούπης. Η αντιπαράθεση*, Αθήνα 1998, σ. 119-121).

μητροπολίτη. Επιστολή που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Βυζαντίς*¹⁴³ της Κωνσταντινούπολης, από το Πετρίτσι δήθεν προερχομένης, περιείχε πλήθος συκοφαντιών κατά του διδασκάλου Πετριτσίου Νικολάου Γρ. Ταπεινού και του αδελφού του, γιατρού Φ. Ταπεινού. Η επιστολή προσπαθούσε να υπερασπίσει το μητροπολίτη Μελενίκου από τις εναντίον του κατηγορίες χρησιμοποιώντας επιχειρήματα εναντίον των δύο αδελφών Ταπεινού. Ακόμη περισσότερο περιπλέκει την κατάσταση το ότι ο διδάσκαλος Νικόλαος Ταπεινός είχε σύζυγό του την ανεψιά του μητροπολίτη Προκοπίου¹⁴⁴. Είναι πάντως γεγονός ότι η ελληνική κοινότητα Πετρίτσας στάθηκε αρνητική απέναντι στον Προκόπιο όχι μόνο εξαιτίας των δύο Ταπεινών.

Με αφορμή τη μεγάλη ανάπτυξη της βουλγαρικής προπαγάνδας στο Πετρίτσι, ο μητροπολίτης Μελενίκου κατηγορήθηκε διότι επέμενε να συμπεριφέρεται ως ποιμενάρχης όλων, ανεξαρτήτως εθνικής επιλογής: «...καίτοι τήν πολιτείαν τῆς Ἐξαρχίας καί τῶν ὀργάνων αὐτῆς ἐκ τοῦ πλησίον βλέπει, ἐξακολουθεῖ νά ἀποκαλῆ αὐτούς τέκνα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καί νά εὐλογεῖ αὐτούς καί τά σχολεῖα αὐτῶν νά ἐπισκέπτηται καί νά καλεῖ αὐτούς σέ συμπόσια καί δείπνα»¹⁴⁵.

Το ζήτημα της πλήρους αυτονόμησης της αρχιερατικής περιφέρειας Δεμίρ-Ισάρ από τη μητρόπολη Μελενίκου επανήλθε, τον Ιανουάριο του 1887. Η εκλογή του Δαφνουσίας Μεθοδίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο των Δεβρών και το αβέβαιο της εκλογής και τοποθέτησης νέου επισκόπου στο Δεμίρ Ισάρ, προκάλεσε την αποστολή αναφοράς της εφορίας του κοινού Δεμίρ Ισάρ προς τον πρόξενο των Σερρών Δ. Βιτάλη, με την παράκληση να προωθήσει το ζήτημα λόγω της σπουδαιότητας και της επικαιρότητας του διαμερίσματος Δεμίρ Ισάρ και της ανάγκης στήριξης του Ελληνισμού της περιοχής, με την αποστολή επισκόπου¹⁴⁶. Η χειροτονία του Τενεδίου Κωνσταντίνου Χατζηαποστόλου, ως επισκόπου Δαφνουσίας, με την υποστήριξη μάλιστα του ελληνικού προξενείου Σερρών έδωσε λύση στο ζήτημα¹⁴⁷.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, λαμβάνοντας συνεχώς επιστολές, κατά του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου, από μέρος του ποιμνίου του, έδωσε εντολή στο μητροπολίτη να φροντίσει για την υποστήριξη του *ἀπό ἀνέκαθεν καθεστῶτος* στην πόλη του Πετριτσίου, αναφορικά με τα δικαιώματα των

¹⁴³ «Ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν», *Νεολόγος*, φ. 7156 (Σάββατο 9 Ιουλίου 1888), σ. 3 και 5799 (Τετάρτη 19 Οκτωβρίου 1888), σ. 1.

¹⁴⁴ «Ἰδιαιτέραι Ἀλληλογραφίαι (Πετρίτσι, 27.1.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4444 (Παρασκευή 10.2.1884), σ. 2 και «Ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν», *Νεολόγος*, (Σάββατο 20.2.1888), σ. 2.

¹⁴⁵ «Ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν (Πετρίτσι 23.3.1888)», *Νεολόγος*, φ. 5595 (Τετάρτη 4.5.1888), σ. 3.

¹⁴⁶ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Δ. Βιτάλης προς Υπ. Εξ., 100/12.5.1887/1019/28.5.1887 [συνημ. αναφορά της εφορίας του κοινού Δεμίρ Ισάρ (υπάρχει κυκλική σφραγίδα με την επιγραφή «Κοινότης Δεμίρ Ισσαρίου 1878» καθώς και έξι υπογραφές εφόρων) προς τον Έλληνα Πρόξενο Σερρών Δ. Βιτάλη, Δεμίρ Ισάρ 20.4.1887].

¹⁴⁷ *Ο.π.*

Ελλήνων και των Βουλγάρων της πόλης¹⁴⁸, καθώς και να μεριμνήσει για την εξοικονόμηση των πραγμάτων στην επαρχία του, αναφορικά με τα αιτήματα που προέβαλλαν οι βουλγαρόφωνοι χριστιανοί¹⁴⁹.

Στις αρχές Οκτωβρίου του 1890 ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος μετέβη στην Άνω Τζουμαγιά, όπου διέμεινε ένα περίπου μήνα. Οι κάτοικοι της πόλης τον υποδέχτηκαν αρχικά με σεβασμό, στη συνέχεια όμως, όταν ο μητροπολίτης επεχείρησε να εισπράξει το *εμβατικόν* (δικαίωμα) του αυτοί του το αρνήθηκαν. Οι προσπάθειες του Προκοπίου να οργανώσει και να θέσει σε εφαρμογή και στο Μελένικο ένα σταθερό σύστημα αρχιερατικής επιχορηγίας, όπως με επιτυχία εφήρμοσε στη μητρόπολη Ερσεκίου¹⁵⁰, αποτέλεσαν μία ακόμη αφορμή να κατηγορηθεί, ανάμεσα στα άλλα, και για φιλοχρηματία¹⁵¹.

Ο μητροπολίτης εμπρός στην κατάσταση αυτή, θυμωμένος από την άρνηση του ποιμνίου του, έφυγε για το Μελένικο αναθέτοντας την είσπραξη του ποσού στον καϊμακάμη της περιοχής επ' αμοιβή, όπως συνήθως γινόταν. Με την αναχώρηση όμως του μητροπολίτη και κάτω από την πίεση και τις ραδιουργίες της βουλγαρικής προπαγάνδας με επικεφαλής τον διαβόητο βουλγαροδιδάσκαλο Καλιμάντζαλη¹⁵², η περιοχή αποσκίρτησε, σχεδόν στο σύνολό της, από τη μητρόπολη Μελενίκου και σε όλους τους ναούς άρχισε το μνημόσυνο του Βουλγάρου Εξάρχου¹⁵³.

Η απροσδόκητη αυτή κίνηση των ιερέων της Άνω Τζουμαγιάς είχε σημαντική επίδραση στα εκκλησιαστικά πράγματα της μητρόπολης Μελενίκου και συνέβαλε στη σταδιακή αποσκίρτηση στο σχίσμα της πλειοψηφίας των χριστιανών σε ολόκληρη την επαρχία Μελενίκου¹⁵⁴. Την αποστασία των ιερέων διευκόλυνε και η διακοπή της επικοινωνίας για αρκετές ημέρες με το Μελένικο, λόγω των πλημμυρών, καθώς και η αργία των ελληνικών μητροπόλεων λόγω του προνομιακού ζητήματος, επιτρεπομένων μόνο των μυστηρίων του γάμου και της βάπτισης, όπως και της κηδείας με ένα μόνο ιερέα και χωρίς πομπή¹⁵⁵.

Στις αρχές του Νοεμβρίου του 1890, ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος ανακάλεσε το μέτρο της αργίας των εκκλησιών με τη δικαιολογία ότι παρεκλήθη από τις τοπικές οθωμανικές αρχές και τους οθωμανούς προκρίτους Μελενίκου. Στην πραγματικότητα όμως, από φόβο μήπως το παράδειγμα της Άνω Τζουμαγιάς, που πρόσφατα είχε αποσκιρτήσει στο σχίσμα, ακολουθήσει και το

¹⁴⁸ ΑΟΠ, κώδ. 61, φ. 206, Τῶ Μελενίκου Προκοπίω, 1891.

¹⁴⁹ ΑΟΠ, κώδ. 61, φ. 264, Τῶ Μελενίκου Προκοπίω, 1891.

¹⁵⁰ Ιω. Μπάκας, «Ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος», σ. 265.

¹⁵¹ ΑΥΕ, Π.Κ. 1889-1890 Βουλγαρικά, Πρόξ. Σερρών προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 309/ 7.11.1890/3457/19.11.1890.

¹⁵² Ο.π.

¹⁵³ Ο.π.

¹⁵⁴ ΑΥΕ, Π.Κ. 1889-1890 Βουλγαρικά, Πρόξ. Σερρών Α. Μεταξάς προς Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 300/31.10.1890/3902/31.12.1890.

¹⁵⁵ ΑΥΕ, 1890/21, Πρόξ. Σερρών Α. Μεταξάς προς Υπ. Εξ. Στ. Δραγούμη, 299/31.10.1890/2433/6.3.1890.

Μελένικο. Ωστόσο τέτοιος κίνδυνος δεν υπήρχε μια και το μέτρο του κλεισίματος των εκκλησιών εφαρμόστηκε μόνο στο Μελένικο, πόλη καθαρά ελληνική μέσα σε βουλγαρική και βουλγαρόφωνη «Σαχάρα», όπως αναφέρει έγγραφο του ελληνικού προξενείου Σερρών¹⁵⁶.

Διαφορετική εικόνα για τον Προκόπιο δίνει το 1881 ο πρόξενος των Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος, όταν ο Πατριάρχης Ιωακείμ Γ', του οποίου ήταν γνώριμος και φίλος, του ζήτησε πληροφορίες για τους αρχιερείς της προξενικής περιφέρειας Σερρών. Ο Παπακωστόπουλος του απάντησε για το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο: «...σήμερον τίποτε δέν ήμπορώ νά είπω κατά του Ίεράρχου τούτου. Ήννόησεν τά σημεία τῶν καιρῶν καί τήν ανάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος παρέχει τῷ Συλλόγῳ (εννοεί τον Φιλεκπαιδευτικό) τήν ἑαυτοῦ πρόθυμον συνδρομήν καί σύμπραξιν ἐν ἅπασι τοῖς διαμερίσμασι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς του καί συνετέλεσε οὐ σμικρόν εἰς τήν προαγωγήν τῶν ἐνεργειῶν του (ενν. του συλλόγου)...»¹⁵⁷.

Ο Προκόπιος επίσης ενδιαφέρθηκε και για τους φυλακισμένους που κατάγονταν από τη μητρόπολή του, κυρίως γι' αυτούς που άδικα είχαν τιμωρηθεί και για αυτούς που είχαν οικογένειες. Πολλές φορές μάλιστα ζήτησε τη μεσολάβηση του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης στη Γενική Διοίκηση για την αποφυλάκιση πνευματικών του τέκνων¹⁵⁸.

Το Πατριαρχείο πάντοτε πρόσφερε τη στήριξη του στο μητροπολίτη Προκόπιο. Ιδιαίτερα όμως υποστηρίχτηκε από τον πατριάρχη Διονύσιο Ε', με τον οποίο γνωρίζονταν από πολλά χρόνια, όταν ακόμη ο Προκόπιος ήταν διάκονος του Δέρκων. Ο Διονύσιος Ε', απαντώντας στον υπάλληλο της ελληνικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη Ναούμ σχετικά με τις κατηγορίες σε βάρος του Προκοπίου σημείωνε ότι: «...Ὁ Ἅγιος Μελενίκου ποιμάνει ἐπαρχίας κατοικουμένας τό πλεῖστον ὑπό ἑλληνοφῶνων οὓς ἡ βουλγαρική προπαγάνδα δέν ἠδυνήθη νά ἀποσπάσῃ μέχρι τοῦδε ἐκ τῶν κόλπων τῆς Μ. Εκκλησίας χάριν τῆς προσπαθείας τοῦ ἐν λόγῳ Μητροπολίτου.... Ἡ εἰς τάς παρούσας περιστάσεις μετάθεσις τοῦ Μητροπολίτου Μελενίκου δύναται νά φέρῃ λίαν σοβαρά ἀποτελέσματα ὧν τήν εὐθύνη δέν ἐπιθυμεῖ ν' ἀναλάβῃ (εννοείται ο Πατριάρχης)...»¹⁵⁹.

Σε αναφορά του Ναούμ προς την ελληνική πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, σχετικά με το μητροπολίτη Προκόπιο, αλλά και περί του αιτήματος του

¹⁵⁶ Ο.π. υποσημ. 151.

¹⁵⁷ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Παπακωστόπουλος προς Πρωθ. και Υπ. Εξ. Α. Κουμουνδούρο, 136/9.6.1881/1428/20.6.1881.

¹⁵⁸ Πάσχος από το χωριό Κίρτσοβο (ΑΜΘ, φάκ. 20/4/2903, Μελενίκου Προκόπιος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 29.1.1881/334), Χρήστος Στέφας από το χωριό Δερέ Μαχαλέ (ΑΜΘ, φάκ. 20/4/2904, Μελενίκου Προκόπιος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 26.8.1881) και Μήτσας Ζλάτκου από την Πολιάνιτσα Μελενίκου (ΑΜΘ, φάκ. 20/4/2905, Μελενίκου Προκόπιος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 16.10.1881/478).

¹⁵⁹ ΑΥΕ, Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως 112/30.3.1887/881/2.4.1887 (επιστολή Ναούμ) και Ιω. Μπάκας, «Ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος», σ. 274, 275.

Δεμίρ Ισάρ για απόκτηση επισκόπου¹⁶⁰, αναφέρονται τα εξής από συνομιλία του με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Διονύσιο, στις 29 Ιούλιο του 1887. Η αναφορά δίνει χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας του Προκοπίου, που απαντούν σε πολλές κατηγορίες σε βάρος του: «*Ἡ Α.Θ. Παναγιότης εἰς ἣν ἀνεκοίνωσα, ἐν καιρῷ, τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν (περὶ του Προκοπίου), μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἐξακολουθεῖ πάντοτε νὰ ἔχη τὴν αὐτὴν, ἣν καὶ προηγουμένως ἰδέαν, περὶ τοῦ Ἁγ. Μελενίκου ὡς καὶ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τυχόν μεταθέσεως αὐτοῦ. Ἄλλως τε δέ, μοὶ προσέθηκεν, ὅτι καὶ ὁ πρό τινος καιροῦ ἐνταῦθα εὑρισκόμενος πρῶην Ἐπίσκοπος Δαφνουσίας νῦν δέ Ἀρχιεπίσκοπος Δεβρῶν (Μεθόδιος) δέν παρέστησε τὰ πράγματα ὡς χρήζοντα συντόνου ἐνεργείας τῶν Πατριαρχείων, ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἔδωκε λίαν ἀγαθὰς πληροφορίας περὶ τοῦ Μητροπολίτου του.*

Ἡ Α. Παναγιότης, ὅπως μοὶ ἀποδείξῃ ἔτι μᾶλλον, ὅτι ὁ Ἁγ. Μελενίκου δέν εἶναι τοιοῦτος οἶος νομίζεται, μοὶ εἶπεν, ὅτι, τελευταίως, ἐνῶ ἡδύνατο μόνος νὰ προβῆ εἰς τὸν διορισμὸν ἐπισκόπου Δαφνουσίας ἐζήτησε τοιοῦτον παρὰ τῶν Πατριαρχείων, ἅτινα καὶ ἔσπευσαν νὰ διορίσωσιν ἄνδρα δεδοκιμασμένον, τὸν Κυρ. Κωνσταντῖνον ἐκ Τενέδου, ἀνεψιὸν τοῦ πρῶην Μητροπολίτου Προύσης.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης μοὶ προσέθηκεν ἐπίσης ὅτι, ὡς νῦν ἔχουσι τὰ πράγματα εἶναι ἀδύνατον ἡ Μ. Ἐκκλησία νὰ κηρύξῃ ἀνεξάρτητον τὴν Ἐπισκοπήν ταύτην.

Ὁ Ἁγ. Μελενίκου, μοὶ εἶπεν ἐν τέλει ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἴσως δέ καὶ ὁ ἀρχαιότερος τῶν Ἀρχιερέων. Οὐδέποτε μέχρι τοῦδε καθυστέρησε τὰς περὶ τῶν ἐθνικῶν ἰδρυμάτων συνδρομάς του, τουθ' ὅπερ κατὰ μίμησιν ἀρχιερέων τινων, ἡδύνατο ἴσως νὰ πράξῃ, ἐάν πράγματι εἶχε τόσας συμπαθείας ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων»¹⁶¹.

Ὡς συνοδικὸς στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Προκόπιος δὲν ἔχασε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὴν ευκαιρία νὰ δείξει, τὸ μεγάλο καὶ πραγματικὸ τοῦ ενδιαφέρον γιὰ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς παιδείας στὴ Μακεδονία. Ὑπήρξε μάλιστα ἓνα ἀπὸ τὰ ἀξιότιμα μέλη τῆς *Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος*¹⁶². Αἰξίζει νὰ αναφερθοῦν τὰ λόγια τοῦ Νικολάου Β. Τσούλκα, στὴ λογοδοσία τῆς Ἀδελφότητος, τοῦ ἔτους 1885-1886¹⁶³: «*Ἐν τῷ ἰδιοκτητῷ τῆς Ἀδελφότητος Ἀγιάσματι, τὸ ὁποῖον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τοῦ ὀβολουῦ τοῦ συντρέχοντος χριστωνύμου ποιμνίου, συντηρεῖ κατὰ μέγα τὴν Σχολὴν (Τσοτυλίου), ἐτελέσαμεν πάσας τὰς τελετὰς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τῆς Ἀγίας Μεγαλομάρτυρος Μαρίνης, τὰ μνημόσυνα τῶν ἀοίδιμων εὐεργετῶν*

¹⁶⁰ ΑΟΠ, κώδ. 57, φ.123, Τῷ Μελενίκου Προκοπίῳ. Περὶ διορισμοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου-ἐπισκόπου ἐν τῷ τμήματι Δεμίρ Ἰσαρίω», 27.5.1887.

¹⁶¹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Δ. Βιτάλης πρὸς Υπ.Εξ., 100/12.5.1887/1019/28.5.1887 (συνημ. ἔγγρ. Ναοῦμ 29.7.1887).

¹⁶² Νικόλαος Β. Τσούλκας, *Ετήσια λογοδοσία τῆς Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος τοῦ ἔτους 1885-1886*, Κωνσταντινούπολη 1886, σ. 4 καὶ Ιω. Μπάκας, *ὁ.π.*, σ. 275.

¹⁶³ Ν. Τσούλκας, *ὁ.π.*, σ. 26.

Ζαννή Σκυλίτση Στεφάνοβικ και Κωνσταντίνου Σίσκου μετά του Αρχιερέως Αγίου Μελενίκου κυρίου Προκοπίου, του βαθυσεβάστου ήμων πατρός και ποιμενάρχου, τρίς αύτοκλήτως ιεουργήσαντος και τρίς ενί έτει φιλοδωρήσαντος ήμας ανά μίαν λίραν Τουρκίας, έκτός τής προθύμου έτησίως συνδρομής του. Νομίζομεν ότι λησμονούμεν μέγα καθήκον νά μή αναφέρωμεν τόν τρανόν ζήλον του Σεβαστοῦ ήμων τούτου πατρός και τας φιλαγάθους προθέσεις...».

Ο Προκόπιος υπήρξε συνεργάτης και δωρητής του *Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών*, από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής του, όταν ήταν μητροπολίτης Ερσεκίου στην Ερζεγοβίνη. Το 1875 προσέφερε στο σύλλογο ενίσχυση 100 φράγκων¹⁶⁴.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έδειξε και για την ανέγερση ναών. Οι περισσότεροι ναοί των χωριών της επαρχίας Μελενίκου, ανάγουν την ίδρυσή τους στα χρόνια της αρχιερατείας του¹⁶⁵.

Το 1887 ο μητροπολίτης Προκόπιος υπέβαλε στο Πατριαρχείο αίτημα για την τροποποίηση της «φήμης» του, κάτι όμως που δεν αποδέχτηκε το Πατριαρχείο¹⁶⁶.

Ως μητροπολίτης Μελενίκου, ο Προκόπιος διετέλεσε συνοδικός για ενάμισι περίπου έτος (20.2.1885-16.8.1886)¹⁶⁷ και εφοροταμίας της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης¹⁶⁸. Σε έγγραφο του Προξενείου Σερρών¹⁶⁹ φαίνεται ότι ο Πατριάρχης Ιωακείμ Δ' απομάκρυνε, κατόπιν όμως εντόνων παρακλήσεων, τον Προκόπιο από το Μελένικο καλώντας τον ως συνοδικό στην Κωνσταντινούπολη και υποσχόμενος ότι με την πρώτη ευκαιρία θα τον αντικαταστήσει. Η αλήθεια, όμως, είναι ότι ο Προκόπιος κλήθηκε συνοδικός κατά το Συνταγμάτιο, μη δυναμένων των μητροπολιτών Φιλαδελφείας και Μεσημβρίας να παραστούν ως συνοδικοί¹⁷⁰. Στις 2 Δεκεμβρίου του 1886 ο *Νεολόγος* δημοσίευσε αγγελία θανάτου του μητροπολίτη¹⁷¹. Η *Βυζαντις* στις 4 Δεκεμβρίου όμως τη διέψευσε σχολιάζοντας ότι ουδέποτε στα Πατριαρχεία έφτασε ανάλογη είδηση¹⁷².

Οι διαφορετικές εκτιμήσεις για το πρόσωπο του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου και οι διαφορετικού περιεχομένου ανταποκρίσεις από το Μελένικο

¹⁶⁴ «Έκθεσις των πεπραγμένων του 4^{ου} και 5^{ου} από της συστάσεως έτους», *ΜΦΣΣ* 4-5 (1875) 5.

¹⁶⁵ *ΑΟΠ*, κώδ. 57, φ.253, Τῶ Μελενίκου Προκοπίῳ, 22.9.1887 και *ΑΟΠ*, κώδ. 58, φ.240, Τῶ Μελενίκου Προκοπίῳ, 20.7.1888.

¹⁶⁶ *ΑΟΠ*, κώδ. 57, φ.243, Τῶ Μελενίκου Προκοπίῳ, 15.9.1887.

¹⁶⁷ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ*, έτος 4, τ.6 (884-1885) 230 (20.2.1885) και 9 (1886) 364 (31.8.1886).

¹⁶⁸ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 9 (1886) 263.

¹⁶⁹ *ΑΥΕ*, Υπ. Εξ. προς τον έκτακτο απεσταλμένο στην Κωνσταντινούπολη Ιωάν. Κουντουριώτη, 1957/5.8.1886.

¹⁷⁰ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 6/έτος ε' (1884-1885) ΙΙΙ (1.12.1884).

¹⁷¹ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 5249 (Τρίτη 2 Δεκεμβρίου 1886), σ. 2 και Ιω. Μπάκας, *ό.π.*, σ. 276.

¹⁷² «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 5252 (Παρασκευή 5 Δεκεμβρίου 1886), σ. 3.

την ίδια εποχή, που κατακλύζουν τα έντυπα της Κωνσταντινούπολης, αυξάνουν τη σύγχυση γύρω από το πρόσωπό του.

Τον Ιούνιο του 1889, η Σύνοδος επέτρεψε, ύστερα από κυβερνητική άδεια, στον Προκόπιο να μεταβεί στη Βιέννη για τη θεραπεία των ματιών του¹⁷³. Ο Προκόπιος έπασχε από καταρράχτη και στους δύο οφθαλμούς¹⁷⁴. Με βάση ανταπόκριση του *Ανατολικού Αστέρου*, η αναχώρηση του μητροπολίτη, στα τέλη Αυγούστου του 1889, για τη Βιέννη με σκοπό τη θεραπεία των ματιών του¹⁷⁵, προκάλεσε λύπη στο ποίμνιό του που συνέρρεε στη μητρόπολη για να τον αποχαιρετήσει. Την ημέρα της αναχώρησης, οι κάτοικοι της πόλης, μικροί και μεγάλοι, δείχνοντας την αγάπη και το σεβασμό τους προς το γηραιό μητροπολίτη τους, κατέκλυσαν την αγορά του Μελενίκου για να τον δουν και να του ευχηθούν γρήγορη επάνοδο. Αρκετοί συνόδευσαν τον ποιμενάρχη τους ως το χωριό Κρομμυδά, τρεις ώρες μακριά από την πόλη. Ο μητροπολίτης Προκόπιος χαρακτηρίζεται, στο δημοσίευμα, προσηνής και γλυκύτατος στους τρόπους. Εκείνο όμως το προσόν που του αναγνωρίζεται περισσότερο είναι ότι κατόρθωσε να συγκρατήσει το ποίμνιό του πιστό στη Μεγάλη Εκκλησία και την επαρχία του αδιάσπαστη, αποκλείοντας και εμποδίζοντας την ανάπτυξη κάθε προπαγάνδας. Γι αυτό άλλωστε το Οικουμενικό Πατριαρχείο ποτέ δεν έδωσε προσοχή στις επιπόλαιες κατακρίσεις μερικών, στο πρόσωπο του καλοκάγαθου, όπως αναφέρεται, μητροπολίτη Προκοπίου¹⁷⁶.

Το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, προσκλήθηκε κατά το Συνταγμάτιο, για μια ακόμη φορά ως συνοδικός. Έτσι κλήθηκε να επιστρέψει από τη Βιέννη στην Κωνσταντινούπολη και όχι στο Μελένικο¹⁷⁷. Δυστυχώς δεν υπάρχουν πληροφορίες αν τελικά ο Προκόπιος μετέβη στην Κωνσταντινούπολη ή επέστρεψε στην έδρα του.

Κατά την απουσία του από το Μελένικο ο Προκόπιος άφηνε αντιπρόσωπό του στην πόλη τον αρχιδιάκονό του Προκόπιο Λαζαρίδη¹⁷⁸, απόφοιτο της Χάλκης, ικανό και ευπαιδευτο κληρικό, που γρήγορα κέρδισε τη συμπάθεια των Μελενικίων, κυρίως στις συνελεύσεις των εφοροεπιτροπών του κοινού και των εκπαιδευτηρίων.

¹⁷³ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ*, 3/έτος β' (1888-1889) 257 (14.6.1889).

¹⁷⁴ «Εκ των Επαρχιών», *Νεολόγος*, φ. 7156 (Σάββατο 9.7 1888), σ. 3.

¹⁷⁵ Για τις διαγνώσεις των γιατρών βλέπε «Εκκλησιαστικά Ειδήσεις», *ΑΑ*, περ. Β', φ. 50 (28/13.9.1889), σ. 392 και «Εκκλησιαστικά», *ΑΑ*, περ. Β', φ. 7 (29/15.11.1889), σ. 52.

¹⁷⁶ «Ιδιαιτέρα Αλληλογραφία εκ Μελενίκου(27.8.1889)», *ΑΑ*, περ. Β', φ. 51 (28/2.11.1888), σ. 396.

¹⁷⁷ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 13/έτος θ' (1888-1889) 354.

¹⁷⁸ Από τα Τύανα του Ικονίου, απόφοιτος της Χάλκης του έτους 1889 [*ΕΑ* 23/έτος ιθ' (1899) 468]. Ο Προκόπιος Λαζαρίδης διετέλεσε τιτουλάριος επίσκοπος Αμφιπόλεως (1894-1899), μητροπολίτης Δυρραχίου (1899-1906), μητροπολίτης Φιλαδελφείας (1906-1911) και μητροπολίτης Ικονίου (1911-1923). Ο Λαζαρίδης αναμείχθηκε στο ζήτημα της Τουρκοορθόδοξης εκκλησίας και εκλέχθηκε προκαθήμενός της ενεργώντας πάντα προς όφελος του ποιμνίου του, της ορθοδοξίας και του Οικουμενικού Πατριαρχείου και αντίθετα από τις παράνομες και ανθελληνικές ενέργειες του Παπα Ευθύμ. Πέθανε στις 30.3.1923 (βλ. Αλέξης Αλεξανδρής, «Η απόπειρα δημιουργίας Τουρκοορθόδοξης Εκκλησίας», *ΔΚΜΣ* 4 (1983) 172, 183 και σημ. 88, 184-193.

Η παρουσία του Προκοπίου Λαζαρίδη στο Μελένικο, δείχνει το ενδιαφέρον του μητροπολίτη Προκοπίου για την πνευματική ανάπτυξη του ποιμνίου του. Μάλιστα είχε φροντίσει να αποσταλούν στη Χάλκη, σε διάφορες εποχές τέσσερις Μελενίκιοι, που δυστυχώς όμως δεν συμπλήρωσαν εκεί τις σπουδές τους. Η ενεργοποίηση του Προκοπίου Λαζαρίδη ως ιεροκήρυκα της μητροπόλης Μελενίκου, ικανοποίησε το χριστιανικό πληθυσμό της περιοχής, που όπως φαίνεται από ευχαριστήριες επιστολές του προς το μητροπολίτη Μελενίκου, είχε στερηθεί για πολλά χρόνια το κήρυγμα του Θείου Λόγου¹⁷⁹. Σε ευχαριστήριο της κοινότητας Πετριτσίου αποκαλύπτεται η κηρυκτική ικανότητα του Λαζαρίδη και ο άριστος χειρισμός από μέρος του της τουρκικής γλώσσας, την οποία πολλές φορές χρησιμοποιούσε για να γίνεται περισσότερο αντιληπτός από το σύνολο του πληθυσμού. Την ίδια ικανοποίηση εξέφρασε με επιστολή της και η κοινότητα της Κάτω Τζουμαγιάς προς το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο που απέστειλε στις 8 Μαρτίου 1890: «*Ὁ πρό ἡμερῶν εἰς τὴν ἡμετέραν κωμόπολιν σταλείς ὑφ' ἡμῶν ἀρχιδιάκονος κ. Προκόπιος Λαζαρίδης λίαν ἠὲ χαρίστησε τὴν πνευματικὴν ποίμνην ὑμῶν, διὰ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας, ἣν μετ' ἄκρας εὐπροσηγορίας καὶ θρησκευτικοῦ ζήλου ἀνέπτυξεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐκκλησίας. Μὴ δυνάμενοι δέ ν' ἀποσιωπήσωμεν τὴν ζωηρὰν ἐντύπωσιν, ἣν ἐλάβομεν ἐκ τῆς εὐσυνειδήτου ἐπιτελέσεως τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τοῦ ἱεροκήρυκος, ὡς καὶ τὴν ἡμετέραν κεντρικὴν ὑπὲρ τῶν εἰς τὴν πνευματικὴν ποιμαντορίαν ὑμῶν ἐμπιστευθέντων πνευματικῶν τέκνων μέριμναν, γράφομεν τὴν παροῦσαν, δι' ἧς ἐκφράζομεν ὑμῖν τὰς ἀπείρους ἡμῶν εὐχαριστίας, παρακαλοῦντες ἅμα τε ὑμᾶς, ὅπως καὶ αὐθις ἀποστείλητε τὸν ἱεροκήρυκα, ὅποτεν κρίνητε εὐλογον, ἵνα ποτίσῃ ἡμᾶς διὰ τοῦ γάλακτος τῆς ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας...*»¹⁸⁰.

Ο Προκόπιος Λαζαρίδης ἔφυγε ἀπὸ τὸ Μελένικο στὰ τέλη Μαΐου τοῦ 1891, λίγους μῆνες πρὶν τὸ θάνατο τοῦ γέροντός του, μητροπολίτη Προκοπίου (Αύγουστος 1891¹⁸¹), ὅταν προσελήφθη ὡς ἱεροκήρυκας στὴν περιφέρεια Ἀδᾶ Παζαρίου Νικομηδείας, ὅπου χειροτονήθηκε πρεσβύτερος¹⁸².

Στις ἀρχές τοῦ 1891, ὁ μητροπολίτης Προκόπιος ἐνημέρωσε τὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὴν πνευματικὴ κατάσταση τῶν χριστιανῶν τῆς Ἄνω Τζουμαγιάς, ἡ πλειοψηφία τῶν ὁποίων δὲν ἀναγνώριζε τὴ δικαιοδοσία τοῦ μητροπολίτη Μελενίκου, ἐξαιτίας τῆς ἐπιτυχούς προπαγάνδας τῶν ὁργάνων τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας. Ὁ μητροπολίτης Προκόπιος πρότεινε στὸ Πατριαρχεῖο τὴν ἰδρυση ἀνεξάρτητης ἐπισκοπῆς γιὰ τὴν περιφέρεια τῆς Ἄνω

179 «Ἐκκλησιαστικά», ΑΑ, φ. Β' 24 (29/14.3.1890), σ. 189.

180 «Ἐκκλησιαστικά», ΑΑ, φ. Β' 25 (29/21.3.1890), σ. 196. Τὴν ἐπιστολὴ συνόδευαν οἱ ἐξῆς υπογραφές. Εφορία παλαιᾶς ἐκκλησίας: Δημήτριος παπὰ Ἀθανασίου, Κύρος Δέλιου. Εφοροεπ. νέας ἐκκλησίας: Ἀθαν. Παπανικολάου, Γεώργιος Δημητρίου, Γεώργιος Τασίκα, Δημήτριος Μ. Μπιζιάλα, Νικόλ. Δούκα ἐπίτροπος.

181 «Ἐκκλησιαστικά», ΑΑ, περ. Β', φ. 38 (30/4.9.1891), σ. 299.

182 «Ἐκκλησιαστικά», ΑΑ, περ. Β', φ. 24 (30/29.5.1891).

Τζουμαγιάς με την απόσπασή της από τη μητρόπολη Μελενίκου. Η Σύνοδος του Πατριαρχείου, αφού μελέτησε το ζήτημα, αποφάσισε το διορισμό τιτουλάριου επισκόπου για το τμήμα Άνω Τζουμαγιάς, βοηθού του κυρίαρχου μητροπολίτη Μελενίκου. Μάλιστα την απασχόλησε και το θέμα της εκλογής του καταλλήλου προσώπου που θα αναλάμβανε τη θέση¹⁸³. Ο θάνατος του μητροπολίτη Προκοπίου και η εξαφάνιση σχεδόν, με εξαίρεση τη μικρή ελληνική κοινότητα της Άνω Τζουμαγιάς, του ποιμνίου της μητρόπολης Μελενίκου στην περιοχή και της προσχώρησης των χριστιανών στην Εξαρχία, κατέστησαν την παραπάνω απόφαση του Πατριαρχείου ανεφάρμοστη.

Η «συμπεριφορά» του μητροπολίτη Προκοπίου απείλησε και τις σχέσεις τις ελληνικής κυβέρνησης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Είναι χαρακτηριστικά τα όσα αναφέρει, τον Ιούνιο του 1891, έγγραφο της ελληνικής Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη: «...έάν μή ούτως ή άλλως ό ανάξιος και επικίνδυνος Μητροπολίτης Μελενίκου απομακρυνθῆ τῆς ἐπαρχίας του ή Ἑλληνική Κυβέρνησις θά λάβη πλέον τό ἐνδόσιμον νά σκεφθῆ έάν ή άδιαφορία του Πατριαρχείου εἰς ίκανά σπουδαίας έννοιας αίτήματά της δέον νά επιβάλη αὐτή τήν διαρρῦθμισιν άλλοίων πρός τό Φανάριον σχέσεων. Ἐλπίζω ότι ή σκληρή στάσις θά ένισχύση τό τοιοῦτο διάβημά μου ή έπιφέρη τό άποτέλεσμα ύπέρ οὔ από τοσούτων έτών έργαζόμεθα και όπερ έματαίωσε μέχρι τουδε ή προστασία ἤς τυγχάνει ό Μητροπολίτης Μελενίκου ή οί φόβοι οὔς έμπνέει ή έκ τῆς ἐπαρχίας του άπομάκρυνσις...»¹⁸⁴. Σύμφωνα με τις θέσεις της Πρεσβείας είχε βρεθεί από την πρώτη στιγμή ο μητροπολίτης Ηρακλείας Γερμανός, ενώ το όλο θέμα απασχόλησε κατά προτεραιότητα τη Σύνοδο του Πατριαρχείου¹⁸⁵.

Ανταπόκριση του *Νεολόγου* από το Μελενικό στις 29 Μαΐου του 1891, σαν να γνώριζε ο γράφων τον, μετά από λίγους μήνες, θάνατο του μητροπολίτη Προκοπίου, ανέφερε σχετικά με την πολιτεία του Προκοπίου στη διαποίμανση και διοίκηση της επαρχίας Μελενίκου: «Ἐπέστη ή υπό τῆς θείας Προνοίας ώρισμένη στιγμή, καθ' ἣν μέλλει ν' άπαλλαγῆ ή ἐπαρχία Μελενίκου του κάμφθέντος υπό του βάρους τῶν έτών και κατά συνεπίαν πρός οὔδέν χρησίμου πλέον άρχιερέως αὐτῆς κ. Προκοπίου, όστις επί τοσαῦτα έτη άμφιβόλω πολιτεία χρώμενος και τήν μητέρα Ἐκκλησίαν παραπλανῶν ποικιλοτρόπως, κατώρθωσε νά σχηματίσωσι τήν ιδέαν οί τήν άνωτάτην πηδαλιουχίαν τῆς Ἐκκλησίας έν ταῖς χερσί κατέχοντες ότι αὐτός μόνος εἶναι ό κατάλληλος πρός διοίκησιν τῆς πολυταράχου δῆθεν ταύτης ἐπαρχίας!!! Οὔτος πάντοτε έν ταῖς τυχόν έμπιπτούσαις ύποθέσεσι προσεπάθει νά ύπεκφεύγη, όπως μή γείνη πρόξενος δυσαρρεσκείας εἰς οὔδένα, καταπατῶν οὔτω τό δίκαιον και τήν αλήθειαν, έπ' έσχάτων δέ ένεκα του γήρως έπαθεν άνίατον πῆρωσιν τῶν όφθαλμῶν του, έξ οὔ κατά μυριάδας τά άτοπα και τά κωμικά συνέβαινον κατά τάς τελετάς και ίεροπραξίας, καθ' άς έλάμβανε παρ' έαυτῶ τινά τῶν ίερέων,

¹⁸³ ΑΟΠ, κώδ.61, φ.71, Τῶ Μελενίκου Προκοπίῳ, 595/16.2.1891.

¹⁸⁴ ΑΥΕ, Πρέσβης Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτος προς Υπ. Εξ., 1744/29.6.1891.

¹⁸⁵ ΑΥΕ, Πρέσβης Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτος προς Υπ. Εξ., 3803/11.2.1891.

ὅπως ἐν εἴδει ὑποβολέως τῷ ἀναγινώσκῃ τὰς ἱεράς εὐχάς. Τὴν ἐκ τούτου προερχομένην χασμωδίαν πᾶς τις εὐκόλως δύναται νὰ ἐννοήσῃ· ἂν προστεθῇ ὁμως ὅτι ἡ Α. Σεβασμιότης μόνον τὰ κοινὰ γράμματα γινώσκει, τότε ἐναργῶς ὡς ἐν εἰκόνι διαγράφεται ἡ λυπηρὰ σκηνή, ἡ συμβαίνουσα ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν ναοῖς.

Ἔσον δ' ἀφορᾶ τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν, ἀπὸ πολλοῦ ἡ Πανιερότης του ἔπαυσεν ἐνεργοῦσα καὶ πράττουσα συμφώνως τῇ ἑαυτῆς θελήσει, ὑπήκουε δέ εἰς τὰ νεύματα καὶ τὰς εἰσηγήσεις τῶν συμβούλων του, ἀνδρῶν ἀμαθῶν καὶ πρὸς πᾶσαν πραγματείαν ἀχρήστων, σκοπὸν καὶ τέρμα τῶν πράξεων αὐτῶν ἐχόντων τὴν πλήρωσιν τοῦ βαλαντίου καὶ τοῦ στομάχου των, ἐν οἷς διαπρέπει ὁ οἰκονόμος καὶ ἐν ἀπουσίᾳ ἐπίτροπος αὐτοῦ Παπᾶ Στογιάννης, ὅστις παρέσχε πράγματα τῇ Ἐκκλησίᾳ βουλγαροδιδάσκαλος ὡς ἄλλοτε ἐν Κάτω Τζουμαγιᾶ, ὁπόθεν παραλαβὼν αὐτόν ὁ ἀγ. Μελενίκου ἐκ συμπαθείας πρὸς ὁμοεθνή ἐχειροτόνησε κατ' ἀρχάς διάκονον καὶ μετὰ τινὰς μῆνας καὶ ἱερέα, προικοδοτήσας αὐτῷ καὶ τὸν τίτλον τοῦ Οἰκονόμου.

Αἱ ἀτοπίαί καὶ παρανομίαί τῶν συμβούλων αὐτῶν τοῦ ἀρχιερέως, δι' ἃς εὐθύνεται οὐκ ὀλίγον καὶ αὐτός, μὴ παραιτηθεὶς ἐγκαίρως, διήγειραν τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ ἐν Μελενίκῳ, Ἄνω Τζουμαγιᾶ, Κάτω Τζουμαγιᾶ, Δεμίρ Ἰσσαρίῳ καὶ ἐν Πετρίτση καὶ ἐν γένει καθ' ἅπασαν τὴν στένουσαν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἀβελτέρων τούτων ἀνθρώπων ἐπαρχίαν...»¹⁸⁶.

Ο Προκόπιος ἀπεβίωσε, σε μεγάλη ηλικία¹⁸⁷ (το 1887 ἦταν ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἀρχιερέων¹⁸⁸), στὴν ἐδρα του τὸ Μελένικο, στις 28 Αὐγούστου 1891¹⁸⁹. Ο ἐνταφιασμὸς του ἐγίνε στὸν περίβολο τοῦ μονυδρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸ Μελένικο¹⁹⁰, ἐνῶ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος ὀρίστηκε ὁ Δαφνουσίας Κωνσταντῖνος¹⁹¹ (τοποτηρητὴς ἦταν ὁ Σερρών), ὁ ὁποῖος καὶ τὸν κήδευσεν¹⁹².

Τὸ ζήτημα τῆς περιουσίας τοῦ Προκοπίου ἀπασχόλησε ἀρκετὰ τὸ Πατριαρχεῖο, ἀπὸ τὴν ἀρνήσιν κυρίως τοῦ Χακίμη (δικαστῆ) τοῦ Μελενίκου νὰ παραδώσῃ τὰ κλειδιά τοῦ χρηματοκιβωτίου τοῦ ἀποθανόντος, στὸν ἐκπρόσωπο τοῦ Πατριαρχείου, διάκονο Κωνσταντῖνο Μικρούλη, ὁ ὁποῖος γιὰ

¹⁸⁶ «Τα ἐν Μελενίκῳ», *Νεολόγος*, φ. 6564 (Τρίτη 11.6.1891), σ. 1.

¹⁸⁷ «Ἐκκλησιαστικά Χρονικά», *ΕΑ* 15/ἔτος 1α' (1891-1892) 210 (Παρασκευὴ 30.8.1891).

«Θάνατος Μητροπολίτου Μελενίκου - Τηλεγραφήματα ἀποσταλλέντα εἰς τὰ Πατριαρχεῖα παρὰ τῆς Δημογεροντίας καὶ τοῦ Πρωτοσυγκέλλου Μελενίκου ἠγγεῖλαν τὸν θάνατον τοῦ γηραιοῦ Μητροπολίτου Μελενίκου ἐπισυμβάντος τὴν πρωίαν τῆς Τετάρτης. Ἡ Α.Σ. ὁ ἅγιος Τοποτηρητὴς ἐνετείλατο τηλεγραφικῶς τοῖς αὐτόθι ἀρμοδίοις, ὅπως οὔτοι συνωδᾶ τοῖς κανονισμοῖς προβῶσιν εἰς τὰ ἀπαιτούμενα διαβήματα περὶ τῆς σφραγίσσεως τῆς περιουσίας τοῦ ἀοιδίμου ἱεράρχου».

¹⁸⁸ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών πρὸς Υπ. Εξ., 100/12.5.1887/1019/28.5.1887 (σημ. Πρεσβ. Κων/λεως, Πέρα 29.7.1887).

¹⁸⁹ Θεοκλήτου Φιλιππίου, *ὁ.π.*, τ. 31, σ. 531.

¹⁹⁰ «Ἐκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 16/ἔτος 1β' (1892-1993) 168.

¹⁹¹ «Ἐκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 15/ἔτος 1α' (1891-1892) 217 (6.9.1891) καὶ 226 (13.9.1891).

¹⁹² *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Πόγγης πρὸς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 82/29.4.1894/222/10.5.1894.

το λόγο αυτό είχε μεταβεί στο Μελένικο¹⁹³. Με διάβημα του Πατριαρχείου στην Υψηλή Πύλη εκδόθηκε διαταγή προς τον Χακίμη και το θέμα φάνηκε να τακτοποιείται. Ωστόσο, δημοσίευμα του Οκτωβρίου του 1891, κατηγορήσε τους δύο ανεπιούς του μητροπολίτη Προκοπίου Αθανάσιο και Κωνσταντίνο Δεσποτίδη ότι ιδιοποιήθηκαν από την περιουσία του θείου τους πάνω από 3.000 λίρες και αντικείμενα αξίας, αφήνοντας στο Πατριαρχείο ελάχιστα¹⁹⁴. Επί αρχιερατείας του Μελενίκου Κωνσταντίνου το 1895, το θέμα επανήλθε¹⁹⁵.

Ο ανεπιός του Προκοπίου Αθανάσιος Δ. Δεσποτίδης, το 1907, με αίτησή του, ζήτησε από την Ιερά Σύνοδο του Πατριαρχείου να εγκρίνει την ανέγερση μνημείου στο Μελένικο για την τοποθέτηση των οστών του θείου του. Η Σύνοδος ενέκρινε το αίτημα, στις 26 Μαρτίου του 1907¹⁹⁶. Διάδοχος του Προκοπίου στο Μελένικο τοποθετήθηκε, με κάποια καθυστέρηση λόγω της χηρείας του Οικουμενικού Θρόνου, ο από Πρεσπών και Αχριδών Αλέξανδρος Τριανταφυλλίδης, αρχιερέας με πολυσχιδή δραστηριότητα¹⁹⁷.

Μεθόδιος Παπαεμμανουήλ επίσκοπος Δαφνουσίας
(Μάρτιος 1883-Μάρτιος 1887)

Καταγόταν από τις Σέρρες και ήταν αριστούχος απόφοιτος της Χάλκης του έτους 1879¹⁹⁸. Υπηρέτησε αρχικά ως ιεροδιάκονος του Σερραίου μητροπολίτη Γάνου και Χώρας Τιμοθέου, με τη σύσταση του οποίου γράφτηκε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης και στη συνέχεια προσελήφθη ως αρχιδιάκονος και πρωτοσύγκελος του μητροπολίτη Σερρών Ναθαναήλ¹⁹⁹.

Το Μάιο του 1883, ο Μεθόδιος χειροτονήθηκε επίσκοπος Δαφνουσίας, αρχιερατικός επίτροπος του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου, με έδρα το Δεμίρ Ισάρ. Ιδιαίτερα εκτιμήθηκε η γλωσσομάθειά του, καθώς ήταν γνώστης της βουλγαρικής και της τουρκικής γλώσσας και κυρίως της κατάστασης που επικρατούσε στην περιοχή²⁰⁰. Τη χειροτονία του νέου επισκόπου τέλεσε ο ίδιος ο κυρίαρχος μητροπολίτης, Μελενίκου Προκόπιος, συγχωροστατούντων του αρχιεπισκόπου Νευροκοπίου και του επισκόπου Ελευθερουπόλεως²⁰¹.

¹⁹³ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 15/έτος ια' (1891-1892) 258 (11.10.1891).

¹⁹⁴ «Ειδήσεις και Πληροφορίες (Μελένικο 30.9.1891)», *Νεολόγος*, φ. 6662 (Τετάρτη 9.10.1891), σ. 2 και *Κωνσταντινούπολις*, φ. 212 (Σάββατο 21.9.1891).

¹⁹⁵ *ΑΟΠ*, κώδ. 65, φ. 335, Τῶ Μελενίκου Κωνσταντίνῳ, 1895.

¹⁹⁶ *ΑΟΠ*, κώδ. 80, φ. 374, Τῶ Μελενίκου Αιμιλιανῶ, 1809/26.3.1907.

¹⁹⁷ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 16/έτος ιβ' (1892-1893). Βλ. και *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 225/11.10.1884 καθώς και *ΑΥΕ*, Υπ. Εξ. προς Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως 1590/27.10.1884.

¹⁹⁸ *ΕΑ* 23/έτος ιθ' (1899) 485.

¹⁹⁹ Ιω. Μπάκας, «Σερραίοι μητροπολίτες ανά τη χερσόνησο του Αίμου κατά τον 19^ο αιώνα», Ανακοίνωση στο συνέδριο: *Η Ορθοδοξία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Παρελθόν, παρόν, μέλλον*, Νιγρίτα Σεπτέμβριος 1898.

²⁰⁰ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 10/έτος ζ'2 (1886-1887) 478.

²⁰¹ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 4/έτος γ' (31.5.1883) 539.

Ο επίσκοπος Δαφνουσίας Μεθόδιος χαρακτηρίζεται από τον Πρόξενο Σερρών Ν. Φουντούλη ως *προθύμως προσφερόμενος εἰς πᾶν τό ἀφορῶν τούς ἐθνικούς σκοπούς*, σε σύγκριση με την «αδιαφορία» που έδειχνε ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος²⁰².

Στις 7 Μαΐου του 1887, ο Μεθόδιος προήχθη στη μητρόπολη Δεβρών και Βελισσού²⁰³, την οποία ποίμανε για μία σχεδόν τετραετία «*ἐκ τῶν πολλῶν περιπετειῶν τε καί θλιβερῶν καί τῆς παθούσης ὑγείας παραίτησιν ὑποβαλλόντος*». Το 1891 εξελέγη, από πρώην Δεβρών, να ποιμάνει τη μητρόπολη Σκοπίων, την οποία υπηρέτησε μέχρι του θανάτου του που συνέβη τα ξημερώματα της Κυριακής 17 Νοεμβρίου του 1896²⁰⁴.

Κωνσταντίνος Χ" Αποστόλου επίσκοπος Δαφνουσίας
(Μάρτιος 1887-Ιανουάριος 1892)

Ο Κωνσταντίνος εξελέγη από ιεροδιάκονος, τον Ιούνιο του 1887, ως τιτουλάριος επίσκοπος Δαφνουσίας, αρχιερατικός επίτροπος του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου στο Δεμίρ Ισάρ²⁰⁵. Καταγόταν από την Τένεδο και φοίτησε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης από όπου αποφοίτησε το 1880²⁰⁶, ενώ ως το Σεπτέμβριο του 1886 υπηρέτησε ως υπογραμματέας της Ιεράς Συνόδου²⁰⁷.

Ως επίσκοπος Δαφνουσίας ο Κωνσταντίνος συχνά επαινείται για το ενδιαφέρον του στο κήρυγμα του Θείου λόγου, όχι μόνο στο Δεμίρ Ισάρ, αλλά και στα χωριά της υποδιοίκησης τα οποία επισκεπτόταν συχνά. Ο Κωνσταντίνος, επισκεπτόταν επίσης πολύ συχνά και τα σχολεία των κοινοτήτων της δικαιοδοσίας του²⁰⁸. Η έλλειψη ιεροκήρυκα στη μητρόπολη Μελενίκου ήταν αισθητή, έτσι, η κηρυκτική ικανότητα του επισκόπου Κωνσταντίνου γινόταν πολλές φορές αντικείμενο επαίνων.

Ο επίσκοπος Δαφνουσίας Κωνσταντίνος λόγω της ασθένειας του κυριάρχη του, μητροπολίτη Προκοπίου, χρειάστηκε να τον αναπληρώσει για μεγάλο διάστημα, κάνοντας περιοδείες στο Πετρίτσι και την υπόλοιπη επαρχία τελώντας και τις χειροτονίες²⁰⁹. Την Κυριακή της Ορθοδοξίας του 1888, ο Δαφνουσίας Κωνσταντίνος μίλησε σε πολυπληθές ακροατήριο στο μητροπολιτικό ναό του Μελενίκου για την αναστήλωση των ιερών εικόνων και

²⁰² «Προϋπολογισμός της εκπαιδεύσεως της δικαιοδοσίας του Προξενείου Σερρών διά το σχολικόν έτος 1884-1885», *ΑΥΕ*, 1885/Β' Αρχείο, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Σύλλογο προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, 136/19.7.1884.

²⁰³ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 10/έτος ζ'2 (1886-1887) 232.

²⁰⁴ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 20/έτος ιστ' (1896-1897) 320.

²⁰⁵ Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 169.

²⁰⁶ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 23/έτος ιθ' (1899) 442.

²⁰⁷ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, (Τετάρτη 24.9.1886), σ. 2.

²⁰⁸ «Εκκλησιαστικά», *ΑΑ*, περ. Β', φ. 13 (28/31.12.1888), σ. 101.

²⁰⁹ «Εκ των Επαρχιών (Μελένικο 13.6.1888)», *Νεολόγος*, φ. 7156 (Σάββατο 9.7.1888), σ. 3.

περί του σκοπού της νηστείας, κάνοντας το ποίμνιο να αισθανθεί περισσότερο επιτακτική την ανάγκη διορισμού ιεροκήρυκα στην περιοχή²¹⁰.

Ο επίσκοπος Κωνσταντίνος, από τις 28 Αυγούστου του 1891 έως τις 11 Ιανουαρίου του 1892, διετέλεσε επίτροπος του τοποτηρητή της μητρόπολης Μελενίκου, λόγω της χηρείας της, μετά το θάνατο του Προκοπίου. Δημοσίευμα του Σεπτεμβρίου του 1891, πλέκει το εγκώμιο του επισκόπου Δαφνουσίας προτείνοντάς τον ως μητροπολίτη Μελενίκου: «*Ὁ ἅγιος Δαφνουσίας ἀρχιερεὺς θεολόγος, πεπειραμένος καὶ κάτοχος τῶν τριῶν τοῦ τόπου γλωσσῶν, εἰδήμων δέ τοῦ τόπου, χαίρει τὴν ὑπόληψιν ἐκ μέρους τῶν ἐκεῖσε καὶ ἐνταῦθα διοικητηρίων ἀμέριστον, κατέκτησε δέ τὴν συμπάθειαν καὶ ἀγάπην οὐ μόνον τῶν πολιτῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ ἀπάντων τῶν χωρικῶν διὰ τὸ εὐθύδικον καὶ τὸ δραστήριον αὐτοῦ, ἐν γένει δέ περικοσμεῖται ὑπὸ πολλῶν ἐμφύτων τε καὶ ἐπικτήτων πλεονεκτημάτων, ὥστε οὐδὲν ἐλάττωμα ἔχει καθ' ἡμᾶς, ἐκτός πλεον ἂν νομίζη (τις) ἐλάττωμα ἢ ἔγκλημα τὸ ὅτι «οὐ δυσὶ Κυρίοις ἐπιθυμεῖ δουλεύειν» ὡς ὁ τέως κυριάρχης του (ενν. το μητροπολίτη Προκόπιο). Εὐτύχημα ὅθεν θέλομεν θεωρήσει μέγα διὰ τὴν ὅλην ἐπαρχίαν τὸν παρά τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας διορισμὸν αὐτοῦ ὡς πνευματικοῦ ποιμένος, ὅστις φιλεῖ καὶ φιλεῖται παρά τοῦ ποιμνίου...»²¹¹. Στις 11 Ιανουαρίου του 1892 ο Κωνσταντίνος εξελέγη μητροπολίτης Λιτίτζης²¹².*

210 «Ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν (Μελένικο 15.3.1888)», *Νεολόγος*, (Τρίτη 22.3.1888), σ. 3.

211 «Εἰδήσεις καὶ Πληροφορίαι (30.9.1891)», *Νεολόγος*, φ. 6662 (Τετάρτη 9.10.1891), σ. 2

212 Αἰμ. Τσακόπουλος, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι», σ. 287.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

(Ιανουάριος 1892-Απρίλιος 1894)

Ο Αλέξανδρος Τριανταφυλλίδης καταγόταν από τη Σηλυβρία της Θράκης²¹³, στην οποία γεννήθηκε την 1^η Φεβρουαρίου του 1840. Οι γονείς του ονομάζονταν Τριαντάφυλλος και Δέσποινα. Φοίτησε αρχικά στο σχολείο της πατρίδας του και στη συνέχεια στη σχολή του αγιοταφικού μετοχίου στο Φανάρι, από όπου, το 1854 μετέβη για σπουδές στη Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυρού των Ιεροσολύμων. Μετά την αποφοίτησή του το 1861, στάλθηκε ως διάκονος, στη Μολδαβία, στην εκεί εξουσία του Αγίου Τάφου. Μετά την κατάσχεση των μοναστηριακών κτημάτων από την κυβέρνηση Α. Κούζα, επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη όπου ανέλαβε για αρκετά χρόνια διευθυντής στη σχολή του αγιοταφικού μετοχίου στην Κωνσταντινούπολη και συνάμα ιεροκήρυκας στο μετόχι. Τον Οκτώβριο του 1873 χειροτονήθηκε ιερέας και την ίδια χρονιά εξελέγη επίσκοπος Λαμφάκου, βοηθός του μητροπολίτη Κυζίκου, ως τον Απρίλιο του 1880. Από τη θέση εκείνη εξελέγη μητροπολίτης Πρεσπών και Αχριδών, όπου υπηρέτησε για δώδεκα περίπου χρόνια, έως τις 11 Ιανουαρίου 1892, οπότε μετετέθη στη μητρόπολη Μελενίκου²¹⁴.

Ο Ελευθέριος Ταπεινός αναφερόμενος στον μητροπολίτη Αλέξανδρο σημειώνει: «...ό εύκλεώς διευθύνων τούς οΐακας τουΐ Μητροπολιτικούΐ Θρόνου Μελενίκου»²¹⁵. Ωστόσο, τελείως διαφορετική ήταν η άποψη του Έλληνα προξένου στο Μοναστήρι Ναπ. Μπέτσου, ο οποίος σε έγγραφό του προς την ελληνική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη²¹⁶, στο πρόσωπο του μητροπολίτη Μελενίκου Αλεξάνδρου ανέφερε ότι ο τέως μητροπολίτης Πρεσπών Αλέξανδρος κυβέρνησε την επαρχία του *έλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ* και ότι η παρατηρούμενη για τον Ελληνισμό της περιοχής άσχημη κατάσταση οφειλόταν στην ανικανότητα, την αδιαφορία και την αδράνεια του τέως μητροπολίτη²¹⁷.

²¹³ Ελπινίκη Σταμούλη Σαράντη, *Από την Ανατολική Θράκη. Η Σηλυβρία με τα γύρω της χωριά*, τ. 1, Αθήναι 1956, σ. 16 σημ.14.

²¹⁴ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ15/έτος 1α'* (1891-1892) 369.

²¹⁵ Ελ. Ταπεινός, «Εκκλησιαστική ιστορία», σ. 182, 183.

²¹⁶ *ΑΥΕ*, 1892/Β', Πρόξ. Βιτωλίων Ναπ. Μπέτσος προς Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως, 34/28.1.1892.

²¹⁷ Σοφία Βούρη, *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας. Εκκλησία και Κράτος 1889-1905*, Αθήνα 1999, σ. 122. Ο εθνικισμός των τελών του 19^{ου} αιώνα έδωσε την αφορμή στα δύο κέντρα του Ελληνισμού, Φανάρι και Αθήνα, να εκδηλώσουν την ηγεμονική τους διάθεση σχετικά με την τύχη του αλύτρωτου Ελληνισμού προκαλώντας συνεχή προβλήματα στις σχέσεις των Ελλήνων προξένων με τους κατά τόπους μητροπολίτες του Πατριαρχείου. Η αντιπαράθεση αυτή θα ατονήσει με την έναρξη του 20^{ου} αιώνα και την προσέγγιση της εθνικής γραμμής του νεοελληνικού κράτους από το Πατριαρχείο κατά τη δεύτερη πατριαρχία του Ιωακείμ Γ' (Χρ. Καρδαράς, *Ιωακείμ Γ'- Χαρ. Τρικούπης*, σ. 16, 18). Με τη συνθήκη της Λωζάνης το Φανάρι θα καταθέσει τον ηγεμονικό του ρόλο και η Αθήνα αναδεικνύεται ως το μοναδικό κέντρο του απανταχού Ελληνισμού (Ανδρ. Νανάκης, *Η χηρεία του Οικουμενικού Θρόνου και η εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη 1818-1922*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 38-42, 163).

Η εκλογή του μητροπολίτη Αλεξάνδρου²¹⁸ έγινε δεκτή με ικανοποίηση από τη δημογεροντία του Μελενίκου²¹⁹ και τις ελληνικές προξενικές αρχές των Σερρών και κυρίως από την έντονη δραστηριότητα που επέδειξε τις πρώτες μέρες για την αποκατάσταση των «κακώς εχόντων», κατά την άποψη τους, στην επαρχία του. Ωστόσο η ελληνική κοινότητα του Δεμίρ Ισάρ τάχτηκε κατά του Αλεξάνδρου, επειδή ο τελευταίος αρνήθηκε να ικανοποιήσει το αίτημά της για το διορισμό επισκόπου Δαφνουσίας, όπως κατά το παρελθόν, για τη διαποίμανση του διαμερίσματος Δεμίρ Ισάρ. Αντίθετα ο μητροπολίτης Αλέξανδρος προέβη στο διορισμό ιερέα ως επιτρόπου για το παραπάνω διαμέρισμα²²⁰.

Με την άφιξη του Αλεξάνδρου στο Μελένικο αποσκίρτησε στο σχίσμα ο οικονόμος παπά Στογιάννης, ο οποίος συνέχισε να παραμένει στο Μελένικο ως εκπρόσωπος της Εξαρχίας, χωρίς όμως να έχει ποίμνιο στην πόλη και φυσικά ναό. Οι Μελενίκιοι, με τρεις αναφορές στις οθωμανικές αρχές τάχτηκαν ενάντια στην παραμονή σχισματικού ιερέα στην πόλη τους²²¹. Πρόβλημα δημιουργήθηκε και από την ολοένα μεγαλύτερη χρήση της βουλγαρικής γλώσσας στους ναούς χωριών της επαρχίας Μελενίκου. Ο μητροπολίτης Αλέξανδρος ζήτησε οδηγίες από το Πατριαρχείο για την αντιμετώπιση του ζητήματος²²².

Σημαντική ήταν η συμβολή του μητροπολίτη Αλεξάνδρου στην εξουδετέρωση του βουλγαρικού κινδύνου στην Κάτω Τζουμαγιά. Ο μητροπολίτης κατόρθωσε να ανοίξει την κλειστή από τις οθωμανικές αρχές εκκλησία και να επαναφέρει τους, παρασυρμένους από την Εξαρχία, κατοίκους στους κόλπους του Πατριαρχείου²²³.

Ερωτηματικά προκαλεί επιστολή του Πατριαρχείου, το 1892, με την οποία ζητούσε από το μητροπολίτη Αλέξανδρο να χρησιμοποιεί ευλαβέστερο ύφος στα γράμματα του προς τη Μ. Εκκλησία²²⁴. Δεν είναι γνωστό γιατί ο μητροπολίτης δεν χρησιμοποιούσε το κατάλληλο ύφος και τι πρόβλημα είχε δημιουργηθεί στις σχέσεις του με το Πατριαρχείο.

Στα τέλη Νοεμβρίου του 1893, ο μητροπολίτης Αλέξανδρος εισήχθη στο νοσοκομείο της ελληνικής κοινότητας Σερρών με κίρρωση του ήπατος και κατά τις διαγνώσεις των γιατρών χωρίς ελπίδες να επιζήσει. Η ασθένεια του μητροπολίτη προκάλεσε συγκίνηση και ενδεικτικοί είναι οι χαρακτηρισμοί του

---

²¹⁸ Συνυποψήφιοι του ήταν ο Στρωμνίτης Καλλίνικος και ο επίσκοπος Πολυανής Ιωακείμ [«Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 15/έτος ια' (1891-1892) 369].

²¹⁹ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 15/έτος ια' (1891-1892) 370.

²²⁰ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 126/1.5.1892.

²²¹ *ΑΜΘ*, φάκ. 14/20/2915, Μελενίκου Προκόπιος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 7.9.1892.

²²² *ΑΟΠ*, κώδ. 64, φ.105, Τῶ Μελενίκου Ἀλεξάνδρω, 1993.

²²³ Νικόλαος Γκαρπολάς, *Ιστορικά Σελίδες. Πως η Μακεδονία παρέμεινε Ελληνική*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1933, σ. 9.

²²⁴ *ΑΟΠ*, κώδ. 62, φ.251, Τῶ Μελενίκου Ἀλεξάνδρω, 1892.

προξένου Σερρών Α. Πόγγη για την προσωπικότητά του: «*ἄριστος ἱεράρχης, ὀξυδερκής, ἐνεργητικός, εὐρυμαθής, πεπειραμένος, πατριώτης*»²²⁵.

Η ακροσφαλής υγεία του μητροπολίτη Αλεξάνδρου και οι συνεχείς (τέσσερις) εγχειρήσεις που υπέστη, προκάλεσαν την ανησυχία των ελληνικών διπλωματικών αρχών, οι οποίες, στις αρχές του 1894, ζήτησαν πληροφορίες από το ελληνικό προξενείο Σερρών για την κατάσταση της υγείας του μητροπολίτη. Η μητρόπολη Μελενίκου αντιμετώπιζε συνεχή προβλήματα διαποιμάνσης, η προσωρινή όμως βελτίωση της υγείας του Αλεξάνδρου, σταμάτησε κάθε σκέψη και κάθε ενέργεια για αντικατάστασή του. Η περίπτωση του μητροπολίτη Αλεξάνδρου ήταν ιδιαίτερα θετική για τις ελληνικές διπλωματικές αρχές μια και ο Αλέξανδρος διέθετε προσωπική περιουσία και δεν πίεζε για την παροχή της επιχορήγησης²²⁶. Τα εισοδήματα της μητρόπολης Μελενίκου την ίδια εποχή είχαν περιοριστεί σε μόλις εξήντα λίρες, ποσό με το οποίο ήταν αδύνατο να συντηρηθεί ἱεράρχης και το επίδομα του Υπ. Εξ. προς το μητροπολίτη Μελενίκου, είχε διακοπεί λόγω της «φιλοβουλγαρικής» συμπεριφοράς του προηγούμενου μητροπολίτη Προκοπίου²²⁷.

Η επιδείνωση της υγείας του μητροπολίτη Μελενίκου Αλεξάνδρου και η αδυναμία άσκησης των καθηκόντων του, με κίνδυνο για τον Ελληνισμό της επαρχίας, απασχόλησε την ελληνική πρεσβεία Κωνσταντινούπολης και το ελληνικό Υπ. Εξ.²²⁸. Η ασθένεια του μητροπολίτη και η προοπτική αντικατάστασης ή διαδοχής του έθεσε και το θέμα της βιωσιμότητας της μητρόπολης Μελενίκου και της συντήρησης από αυτής του αρχιερέα. Η επαρχία, με εξαίρεση την ελληνικότητα, όπως συνεχώς αναφέρεται, πόλη του Μελενίκου, τη χριστιανική συνοικία του Δεμίρ Ισάρ, τις κοινότητες Κάτω Τζουμαγιάς και Ράμνας και ορισμένα χωριά, κατοικούμενα κυρίως από βλαχόφωνο πληθυσμό, συνολικά δηλαδή πεντακόσιες οικογένειες, κατοικούνταν από βουλγαρικό και βουλγαρόφωνο πληθυσμό που είχε προσχωρήσει στην Εξαρχία. Έτσι, εκ των πραγμάτων δεν ήταν σε θέση από μόνη της να συντηρήσει αρχιερέα χωρίς βοήθημα, το οποίο και αυτό ανέρχονταν μόλις στις εξήντα λίρες ετησίως ως επίδομα από την *Ε.Ε.Ε.Π*²²⁹. Το πρόβλημα έγινε οξύτερο όταν ο νέος επίσκοπος Δαφνουσίας Βασίλειος Παπαχρήστου (1893-1894)²³⁰ ζήτησε μερίδιο

²²⁵ *ΑΥΕ*, Π.Κ./1894/ Μακεδονικά, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως, 180/26.11.1893/644/13.12.1893.

²²⁶ *ΑΥΕ*, Υπ. Εξ. προς Πρόξ. Σερρών, 28/31.1.1894.

²²⁷ *ΑΥΕ*, Υπ. Εξ. προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 1181-1197/23.12.1893/2/5.1.1894.

²²⁸ *ΑΥΕ*, Π.Κ./1894, Πρέσβης Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτος προς Υπ. Εξ., 22/17.1.1894 και Υπ.Εξ 428/12.5.1894.

²²⁹ *ΑΥΕ*, Π.Κ./1894/Μακεδονικά, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως, 180/26.11.1893/644/13.12.1893.

²³⁰ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ*16/έτος ιβ' (1892-1893) 373.

στα τυχερά του διαμερίσματος Δεμίρ Ισάρ²³¹. Ο Μελενίκου Αλέξανδρος πέθανε στις 27 Απριλίου του 1894 στο Μελένικο²³².

Ως έξαρχος για την παραλαβή της περιουσίας²³³ του αποθανόντος μητροπολίτη, διορίστηκε από την Σύνοδο ο μητροπολίτης Λιτίτζης Βασίλειος Παπαχρήστου ο από Δαφνουσίας και τέως αρχιερατικός επίτροπος Δεμίρ Ισάρ²³⁴. Ο μητροπολίτης Λιτίτζης επισκέφτηκε την παλιά του αρχιερατική περιφέρεια και λειτούργησε στο Δεμίρ Ισάρ. Κατά την παραμονή του δέχτηκε την αίτηση επιστροφής του τέως σχισματικού Μιχαήλ Κώστα και προχώρησε στην έκδοση επιτιμίων κατά του εργάτη Θωμά Βαγγέλη που παραχώρησε οικία του για τη στέγαση του βουλγαρικού σχολείου²³⁵, του Δημητρίου Ντούφτσιου, βλάχου από τα Πορρόια και του τέως εφημερίου Δεμίρ Ισάρ, Δημητρίου για προσχώρηση στο Σχίσμα και για ηθικά σκάνδαλα. Οι παραπάνω τρεις, κάτοικοι όλοι του Δεμίρ Ισάρ, είχαν μετατραπεί σε όργανα της βουλγαρικής προπαγάνδας και προσπαθούσαν να προκαλέσουν διαίρεση στην ελληνική κοινότητα Δεμίρ Ισάρ²³⁶.

Πριν ακόμη το θάνατο του μητροπολίτη Αλεξάνδρου, η εφοροδημογεροντία του Δεμίρ Ισάρ, με επιστολή της στον Οικουμενικό Πατριάρχη και την Ιερά Σύνοδο στις 29 Μαρτίου 1894, ζήτησαν όχι μόνο την αποστολή επισκόπου για το διαμέρισμα του Δεμίρ Ισάρ, αλλά την πλήρη αυτονόμηση της περιοχής τους μαζί με τη γειτονική περιοχή της Κάτω Τζουμαγιάς από τη μητρόπολη Μελενίκου. Στην παραπάνω επιστολή η εφοροδημογεροντία προσπάθησε να αποδείξει την αναγκαιότητα της ίδρυσης μητρόπολης για το Δεμίρ Ισάρ και την παράλληλη βιωσιμότητά της, καθώς και τη βιωσιμότητα του υπολοίπου της μητρόπολης Μελενίκου. Η εγκατάσταση μητροπολίτη στο Δεμίρ Ισάρ, θα προσέδιδε κύρος στην τοπική εκκλησία έναντι της οθωμανικής διοίκησης, κύρος που δε το εξασφάλιζε η παρουσία απλού επισκόπου²³⁷. Ο πρόξενος Σερρών ωστόσο, έκρινε περισσότερο χρήσιμο το διορισμό βοηθού επισκόπου, ο οποίος μπορεί να αποσταλεί σε οποιοδήποτε σημείο της μητρόπολης Μελενίκου κάθε φορά που υπήρχε ανάγκη. Ο νέος μητροπολίτης Μελενίκου Κωνσταντίνος συμφώνησε αρχικά στο διορισμό επισκόπου στο Δεμίρ Ισάρ και μάλιστα στα πρόσωπα που υπέδειξε η εφοροδημογεροντία της πόλης (επισκόπους Προκόπιο και Νικόδημο στην Κωνσταντινούπολη). Ωστόσο προβληματισμό προκάλεσε το ύψος του επιδόματος του επισκόπου και ο τρόπος χορήγησής του²³⁸.

---

²³¹ *ΑΥΕ*, 1893/Γα, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως, 156/26.9.1893/565/ 8.10.1893.

²³² *Νεολόγος*, φ. 7408 (Παρασκευή 29.4.1894), σ.2.

²³³ Η *ΕΑ* δημοσίευσε απολογισμό της Επιτροπής Αρχιερατικών Περιουσιών για την περιουσία του Μελενίκου Αλεξάνδρου [«Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 22/έτος ιη' (1898) 248].

²³⁴ *Νεολόγος*, φ. 7418 (Τετάρτη 11.5.1894), σ. 2.

²³⁵ Το 1894 λειτουργούσε με 11 μόνο μαθητές εκ των οποίων μόνο οι 2 ήταν από το Δεμίρ Ισάρ.

²³⁶ «Λόγοι και έργα Βουλγάρων εν Μακεδονία», *Νεολόγος*, φ. 7433 (Τρίτη 31.5.1894), σ. 1.

²³⁷ *ΑΥΕ*, 1894/Π.Κ. Μακεδονικά /Γ/Α, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Έκτακτο απεσταλμένο στην Κωνσταντινούπολη Πρέσβη Ν. Μαυροκορδάτο, 133/25.7.1894/526/2.8.1894.

²³⁸ *Ο.π.*

Βασίλειος Παπαχρήστου επίσκοπος Δαφνουσίας

(Ιανουάριος 1893-Απρίλιος 1894)

Στις συνεχείς αιτήσεις των κατοίκων της περιφέρειας Δεμίρ Ισάρ στο Οικουμενικό Πατριαρχείο για τη χειροτονία και αποστολή επισκόπου ως αρχιερατικού επιτρόπου του μητροπολίτη Μελενίκου στην περιοχή τους, τον Ιανουάριο του 1893 η Ιερά Σύνοδος επέλεξε τον επίσκοπο Λεύκης Λεόντιο για τη θέση αυτή. Ωστόσο όμως ο επίσκοπος Λεύκης Λεόντιος δεν αποδέχτηκε το διορισμό του²³⁹.

Έτσι, στις 14 Φεβρουαρίου του 1893 εξελέγη ως βοηθός επίσκοπος του μητροπολίτη Μελενίκου, με ευθύνη την διαποίμανση των χριστιανών του διαμερίσματος Δεμίρ Ισάρ, υπό τον τίτλο του επισκόπου Δαφνουσίας²⁴⁰, ο διάκονος Βασίλειος Παπαχρήστου, καθηγητής των ιερών μαθημάτων στο γυμνάσιο της Αδριανούπολης²⁴¹. Ο Βασίλειος καταγόταν από το Άνω Λάμποβο της Ηπείρου, όπου γεννήθηκε το 1858 και ήταν απόφοιτος του έτους 1882 της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Είχε διατελέσει ιεροκήρυκας στο Αργυρόκαστρο και καθηγητής στο Ζωγράφειο διδασκαλείο και διδάσκαλος των ιερών μαθημάτων στις Σέρρες. Στις 3 Μαΐου του 1894 ο Βασίλειος εξελέγη μητροπολίτης Λιτίτζης²⁴² από όπου το 1897 μετετέθη στη μητρόπολη Βελεγράδων και στη συνέχεια το 1909 στη μητρόπολη Δρυϊνουπόλεως. Πέθανε στην Αθήνα στις 26 Φεβρουαρίου του 1936²⁴³.

---

²³⁹ «Εκ των Επαρχιών», *Νεολόγος*, φ. 7034 (Δευτέρα 18.1.1893), σ. 2.

²⁴⁰ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 16/έτος ιβ' (1892-1893) 373. Συνυποψήφιους είχε τον πρωτοσύγκελο του μητροπολίτη Νικαίας Προκόπιο Λαζαρίδη, γνωστό στην περιοχή μια και είχε διατελέσει αρχιδιάκονος του Μελενίκου Προκοπίου, και τον αρχιμανδρίτη Γερμανό Θεοτοκά.

²⁴¹ «Επιχώρια», *ΦΜ*, φ. 1657 (Σάββατο 30.1.1893), σ. 1.

²⁴² «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 18/έτος ιδ' (1894-1895) 73.

²⁴³ Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 300, 417. Για τον μητροπολίτη Δρυϊνουπόλεως Βασίλειο Παπαχρήστου βλ. σχετική διπλωματική εργασία του Β. Παπαχρήστου υποβληθείσα στη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΤΖΗΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

(Μάιος 1894 - Μάρτιος 1899)

Τον Αλέξανδρο Τριανταφυλλίδη διαδέχτηκε ο μητροπολίτης Λιτίτζης Κωνσταντίνος, ο οποίος είχε διατελέσει στο παρελθόν (1887-1892) επίσκοπος Δαφνουσίας και αρχιερατικός επίτροπος του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου στο Δεμίρ Ισάρ.

Παρά τις καλές εντυπώσεις που είχε αφήσει ως επίσκοπος Δαφνουσίας, η πολιτεία του Κωνσταντίνου ως μητροπολίτη Μελενίκου προκάλεσε την αντίδραση του ποιμνίου του, όχι μόνο στην έδρα του το Μελένικο, αλλά και στο Δεμίρ Ισάρ, οι κάτοικοι των οποίων, με αναφορές τους στο Πατριαρχείο, ζητούσαν την παρέμβαση του Πατριάρχη²⁴⁴.

Το όνομα του μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνου είχε αναμιχθεί, ακόμη από την εποχή που ήταν μητροπολίτης Λιτίτζης σε ηθικά σκάνδαλα²⁴⁵. Συγκεκριμένα, κατηγορήθηκε για τη συγκατοίκηση με «ανεψιά» του, ελευθέρων ηθών, προκαλώντας σκάνδαλο στην τοπική κοινωνία του Μελενίκου. Παρά τις συνεχείς διαμαρτυρίες του ποιμνίου του, ο μητροπολίτης στάθηκε ανένδοτος στο θέμα της απομάκρυνσης της γυναίκας από τη μητρόπολη. Το σκάνδαλο αυτό, καθώς και η παντελής αδράνεια του μητροπολίτη για τα εθνικά και εκπαιδευτικά ζητήματα του τόπου, έδωσαν την αφορμή σε πολλές κοινότητες της περιοχής να προσχωρήσουν στο Σχίσμα. Χαρακτηριστικό ήταν ότι ποτέ δεν παραβρέθηκε σε συνεδρίαση στο Διοικητήριο της πόλης, ως μέλος του τοπικού συμβουλίου που ήταν, για την υπεράσπιση του ποιμνίου του και των δικαιωμάτων του²⁴⁶.

Σε επιστολή Μελενικίων στις 2 Ιουλίου του 1896 προς το ελληνικό προξενείο Σερρών περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια η ιδιωτική ζωή του μητροπολίτη Κωνσταντίνου. Σημαντική είναι η διαπίστωση με την οποία αρχίζει η επιστολή: «*Ἐνῶ οἱ κρατοῦντες ἡμέραν παρ' ἡμέραν μεταβάλλουσι σύστημα καί καταβάλλουσι τήν δέουσαν προσοχήν περί τήν ἐκλογήν καί τόν διορισμόν τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων, ἡ Ἐκκλησία ἀπ' ἐναντίας ἐξακολουθεῖ τηροῦσα τό ἀρχαῖον σύστημα ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν Μητροπολιτῶν διορίζουσα συνήθως ἄνδρας ἄνευ ἱεροπρεποῦς συμπεριφορᾶς μηδεμίαν κεκτημένους πείραν καί ἀνικάνους νά διοικήσωσιν ἐπαρχίαν καί μάλιστα μικτήν, ὅποια ἡ ἡμετέρα ἐπαρχία Μελενίκου, ἐνώ μακράν πάσης εὐνοίας καί συμπαθείας πρός τό τσιρακλίκι ὤφειλεν ἐν ταῖς σημεριναῖς περιστάσεσι νά καταβάλῃ τήν μεγαλυτέραν προσοχήν ἐν τῇ ἐκλογῇ καί τῶ διορισμῶ αὐτῶν...*»²⁴⁷.

²⁴⁴ «Εκκλησιαστικά χρονικά», ΕΑ 23/έτος 10' (1899) 241.

²⁴⁵ «Εκκλησιαστικά χρονικά», ΕΑ 18/έτος 18' (1894-1895) 73. Συνυποψήφιος είχε τον επίσκοπο Κλαυδιουπόλεως Αμβρόσιο και τον πρωτοσύγκελο του Αδριανουπόλεως Κωνσταντίνο.

²⁴⁶ ΑΥΕ, Πρόξ. Ιω Στορνάρας προς Υπ.Εξ. Αλ. Σκουζέ, 170/22.9.1896/2550/5.10.1896.

²⁴⁷ Ο.π. (συνημμένη επιστολή Μελενικίων προς το Πρόξ. Σερρών, Μελένικο 2.7.1896).

Στις αρχές του 1895, οι Βούλγαροι του καζά Πετριτσιού, με αναφορά προς την Εξαρχία ζήτησαν το διορισμό Βουλγάρου επισκόπου για την περιοχή τους²⁴⁸.

Η ανεπάρκεια του μητροπολίτη Κωνσταντίνου να εκτελέσει ευσυνειδήτως τα καθήκοντά του, ανάγκασαν τον Έλληνα πρόξενο Σερρών Α. Πόγγη, το Μάιο του 1895, να ζητήσει από την πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης να ενεργήσει για την άμεση εκλογή καταλλήλου προσώπου, με εθνικά αισθήματα και πείρα, ως επισκόπου Δαφνουσίας, για την αρχιερατική περιφέρεια Δεμίρ Ισάρ. Ο Πρόξενος μάλιστα δε δίστασε να προτείνει και τη σύσταση ιδιαίτερης επισκοπής με έδρα το Δεμίρ Ισάρ για την αντιμετώπιση της τραγικής κατάστασης, από την έλλειψη ικανού ιεράρχη²⁴⁹. Στην υπόθεση της εκλογής επισκόπου Δαφνουσίας βοήθησε και το γεγονός, ότι ο μητροπολίτης Λιτίτζης Βασίλειος, που είχε διατελέσει προηγουμένως επίσκοπος Δαφνουσίας, ανέλαβε προσωρινά, την εποχή αυτή, τη Μεγάλη Πρωτοσυγκελλία του Πατριαρχείου. Ο μητροπολίτης Βασίλειος ήταν γνώστης της κατάστασης στην επαρχία Μελενίκου και της ανάγκης ύπαρξης επισκόπου, στο Δεμίρ Ισάρ· γι' αυτό υποσχέθηκε ότι θα ενεργήσει για την άμεση εκλογή επισκόπου, πριν υποδείξει κάποιον υποψήφιο στο Πατριαρχείο ο μητροπολίτης Μελενίκου. Ο επίσκοπος Δαφνουσίας θα λάμβανε σαράντα λίρες ως αρχιερατικά δικαιώματα και άλλες εξήντα ως επιχορήγηση²⁵⁰. Τον Ιούλιο του 1895 εξελέγη ως επίσκοπος Δαφνουσίας ο Παρθένιος Γκόλιας (1895-1899)²⁵¹.

Πρόβλημα ωστόσο προκλήθηκε όταν το Πατριαρχείο έθεσε ως όρο να συμπεριληφθεί ο μητροπολίτης Μελενίκου στην κατηγορία των εμπερίστατων αρχιερέων, τους οποίους η ελληνική πολιτεία ενίσχυε με το επίδομα των 100 οθ. λιρών ετησίως. Επίσης όρισε την καταβολή στον ίδιο μητροπολίτη και του επιδόματος που αναλογούσε στον επίσκοπο Δαφνουσίας, ο οποίος εφεξής θα λάμβανε το επίδομά του από τον κυρίαρχο μητροπολίτη του. Το ελληνικό Υπ.Εξ. δέχτηκε τον πρώτο όρο αλλά όχι όμως τον δεύτερο από φόβο, μήπως τυχόν φιλοχρηματία αρχιερέως στερήσει το επίδομα του υπ' αυτόν επισκόπου. Η παραίτηση όμως του Οικουμενικού Πατριάρχη Νεοφύτου Η' σταμάτησε την εξέλιξη της υπόθεσης. Ο μητροπολίτης Μελενίκου Κωνσταντίνος σε επιστολή του προς το ελληνικό προξενείο Σερρών στις 4 Σεπτεμβρίου 1894, επεσήμανε τη δύσκολη οικονομική θέση της μητρόπολης Μελενίκου μετά την αποσκίρτηση στην Εξαρχία του μεγαλύτερου μέρους του ποιμνίου της (σε αναφορά γίνεται λόγος για τα δύο τρίτα) και τη μη εκπλήρωση από το εναπομείναν τμήμα, των υποχρεώσεων του προς τη μητρόπολη, η οποία παράλληλα έπρεπε να συντηρήσει αρχιερέα, επίσκοπο, αρχιερατικούς επιτρόπους και σχολεία. Σύμφωνα με τον μητροπολίτη Μελενίκου ήταν αδύνατη κάθε σκέψη για

²⁴⁸ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 26/2.2.1895.

²⁴⁹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 85/6.5.1895.

²⁵⁰ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 85/6.5.1895 (συνημμένη απάντηση της Πρεσβείας, 2.6.1895).

²⁵¹ Θεόκλητος Φιλιππαιός, «Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως επισκοπαί και επίσκοποι», σ. 84.

διορισμό επισκόπου στο Δεμίρ Ισάρ, τη στιγμή που ολόκληρη η μητρόπολη δε μπορούσε να συντηρήσει τον ίδιο της το μητροπολίτη²⁵².

Στις 2 Μαΐου του 1896, συνήλθε στο Μελένικο η γενική συνέλευση των πολιτών, με αντικείμενο την εξεύρεση λύσης στο μητροπολιτικό πρόβλημα. Η συνέλευση εξέλεξε εξαμελή επιτροπή, η οποία με τρόπο αθόρυβο, ώστε να μη προκληθεί περισσότερη ανυποληψία σε βάρος του ορθοδόξου κλήρου, θα αναλάμβανε να ενημερώσει με αναφορά της το Πατριαρχείο για την ανήθικη συμπεριφορά του μητροπολίτη Κωνσταντίνου και να ζητήσει την απομάκρυνσή του. Η αναφορά εστάλη με εντεταλμένο της επιτροπής ώστε να ενημερώσει και προφορικά το Πατριαρχείο, το οποίο όμως, κατά την άποψη του Έλληνα προξένου στις Σέρρες, δεν έδειξε ότι αντιλαμβανόταν τη σοβαρότητα του ζητήματος. Η επιτροπή, για να προχωρήσει το θέμα αποφάσισε την συνεχή όχληση του Πατριαρχείου, με αναφορές εναντίον του μητροπολίτη Κωνσταντίνου από ολόκληρη την επαρχία, αλλά και την επί τόπου εξεύρεση λύσης, χωρίς την αναμονή των αποφάσεων του Πατριαρχείου²⁵³.

Η βιωσιμότητα της μητρόπολης Μελενίκου τέθηκε ξανά στις αρχές του 1895, παράλληλα με τη μητρόπολη Νευροκοπίου. Ο νόμος της οθωμανικής κυβέρνησης περί της κτήσης των ναών, που επέτρεψε στους σχισματικούς να αποκτήσουν τους περισσότερους ναούς στη μητροπολιτική περιφέρεια Μελενίκου, καθώς και η σημαντική συρρίκνωση του ποιμνίου, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο θέμα. Το ποιμνιο της μητρόπολης Μελενίκου περιορίστηκε στην πόλη του Μελενίκου και στις διασκορπισμένες ελληνοβλαχικές κοινότητες της Άνω Τζουμαγιάς (100 οικογένειες), Πορροϊών, Ράμνας, Πετρόβου (20 οικογένειες) και των κοινοτήτων Δεμίρ Ισάρ και Κάτω Τζουμαγιάς²⁵⁴.

Σημαντικό πλήγμα για τον Ελληνισμό και τη μητρόπολη Μελενίκου αποτέλεσε η αποτέφρωση από φοβερή πυρκαγιά του μητροπολιτικού μεγάρου στο Μελένικο, καθώς και του διπλανού ιστορικού καθεδρικού ναού του Αγίου Νικολάου στις 31 Δεκεμβρίου του 1895. Από την πυρκαγιά καταστράφηκαν πολύτιμα ιερά κειμήλια της μητρόπολης, μεγάλης αξίας, τα περισσότερα δωρεές βυζαντινών αυτοκρατόρων²⁵⁵. Ο μητροπολίτης αναγκάστηκε να εγκατασταθεί στο σπίτι του Μελενίκιου μητροπολίτη πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ (+1845), το οποίο είχε κληροδοτηθεί στην κοινότητα. Ταυτόχρονα το Πατριαρχείο ζήτησε πληροφορίες για το γεγονός από το μητροπολίτη²⁵⁶. Το Μάρτιο του 1896 συγκροτήθηκε ερανική επιτροπή, αποτελούμενη από τον Αθανάσιο Ιωαννίδη και το γιατρό Νικόλαο Αθανασιάδη προκειμένου να μεταβεί

---

²⁵² *ΑΥΕ*, 1894/ Π.Κ. Μακεδονικά /Γ/Α, Υπ. Εξ. προς Έκτακτο απεσταλμένο στην Κωνσταντινούπολη Πρέσβη Ν. Μαυροκορδάτο, 1472/3.11.1894/744/8.11.1894.

²⁵³ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Ιω Στορνάρας προς Υπ.Εξ. Αλ. Σκουζέ, 170/22.9.1896/2550/5.10.1896 (συνημμένη επιστολή Μελενικίων προς το Προξενείο Σερρών, Μελένικο Μακεδονίας 2.7.1896).

²⁵⁴ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ.Εξ, 30/17.2.1895/214/2.3.1895.

²⁵⁵ *Ο.π.* υποσημ. 253, (συνημμένη επιστολή Μελενικίων προς το Πρόξ. Σερρών, 2.7.1896).

²⁵⁶ *ΑΟΠ*, κώδ. 66, φ. 26, Τῶ Μελενίκου Κωνσταντίνῳ, 1896.

στην Θεσσαλονίκη για τη συγκέντρωση συνδρομών για την αποκατάσταση των ζημιών²⁵⁷.

Το ζήτημα ίδρυσης επισκοπής, υπό την μητρόπολη Μελενίκου, για την περιοχή του Δεμίρ Ισάρ, επανήλθε για μία ακόμη φορά στα μέσα του 1897. Η προηγούμενη πρακτική της τοποθέτησης τιτουλαρίων επισκόπων -Δαφνουσίας- ως αρχιερατικών επιτρόπων του τμήματος Δεμίρ Ισάρ, αντιμετωπιζόταν πάντα με επιφύλαξη από τους εκάστοτε μητροπολίτες Μελενίκου, κυρίως στο ζήτημα της επιχορήγησης των εξήντα λιρών, τις οποίες η μητρόπολη Μελενίκου έπρεπε να καταβάλει για τη συντήρηση του επισκόπου, καθώς και για τον περιορισμό των εσόδων από τα δεσποτικά δικαιώματα της περιοχής. Παρότι η μητρόπολη Μελενίκου λάμβανε για τη συντήρηση του μητροπολίτη εκατό λίρες, εντούτοις οι μητροπολίτες της ενεργούσαν πάντα υπονομευτικά έναντι των επισκόπων. Το ζήτημα οξύνθηκε ακόμη περισσότερο όταν ο μητροπολίτης Κωνσταντίνος θεώρησε ότι καταργούμενης της επισκοπικής θέσης Δεμίρ Ισάρ, θα περιερχόταν στον ίδιο και στον εκάστοτε μητροπολίτη Μελενίκου και το επίδομα των εξήντα λιρών που προοριζόταν για τον επίσκοπο Δαφνουσίας. Η παραπάνω επιθυμία του μητροπολίτη διατάραξε τις σχέσεις του με τον επίσκοπο Δαφνουσίας Παρθένιο.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, επιθυμώντας να αποκαταστήσει την τάξη στην εθνικά και εκκλησιαστικά κρίσιμη επαρχία Μελενίκου, απέστειλε στο μητροπολίτη Κωνσταντίνο και στον επίσκοπο Παρθένιο αυστηρές συστάσεις, ορίζοντας τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του καθένα, ώστε να επέλθει ξανά η αρμονία και η συνεργασία μεταξύ τους. Όρισε στο μητροπολίτη Κωνσταντίνο να καταβάλλει μηνιαίο μισθό στον επίσκοπό του 300 γρόσια, αντί των 500 που είχαν οριστεί παλαιότερα, καθώς και την παραχώρηση στον επίσκοπο, του δικαιώματος να λαμβάνει τα «τυχερά» από τις ιεροπραξίες σε όλη την περιφέρεια Δεμίρ Ισάρ. Στο δε επίσκοπο Παρθένιο όριζε να συγκεντρώνει υπέρ του μητροπολίτη του, την αρχιερατική επιχορήγηση του τμήματος Δεμίρ Ισάρ και να ακολουθεί τις οδηγίες του κυρίαρχου μητροπολίτη του, τυγχάνοντας απλός αρχιερατικός επίτροπος και όχι ανεξάρτητος επίσκοπος²⁵⁸.

Το μητροπολίτη Κωνσταντίνο βάραινε και η κατηγορία, προερχόμενη από το ελληνικό προξενείο Σερρών, ότι εξαιτίας δικών του ραδιουργιών και αθέμιτων μέσων, προέκυψε έντονη έριδα μεταξύ του επισκόπου Δαφνουσίας και της κοινότητας Δεμίρ Ισάρ και διαίρεση των κατοίκων, για την αντιμετώπιση των οποίων το Προξενείο έστειλε στο Δεμίρ Ισάρ τον ιεροκήρυκα των Σερρών αρχιμανδρίτη Γρηγόριο Ωρολογά και το γιατρό Χρυσάφη. Κατά την Κυριακή του Θωμά του 1898, ομάδα κατοίκων του Δεμίρ Ισάρ εμπόδισαν την ομαλή τέλεση της λειτουργίας από τον επίσκοπο Δαφνουσίας Παρθένιο. Το Πατριαρχείο ζήτησε από το μητροπολίτη Κωνσταντίνο να μεταβεί στο Δεμίρ Ισάρ και να τιμωρήσει τους δράστες²⁵⁹.

²⁵⁷ *ΑΜΘ*, 14/20/2924, Μελενίκου Κωνσταντίνος προς μητρ. Θεσσαλονίκης, Μελένικο 10.3.1896.

²⁵⁸ *ΑΟΠ*, κώδ. 889, φ. 202, Τῷ Μελενίκου Κωνσταντίνῳ καὶ τῷ ἐπίσκοπῳ Δαφνουσίας Παρθενίῳ, 698/24.2.1898.

²⁵⁹ *ΑΟΠ*, κώδ. 889, φ. 173, Τῷ Μελενίκου Κωνσταντίνῳ, 2168/1.5.1898.

Η εθνική σημασία του Δεμίρ Ισάρ και η ενότητα των χριστιανών κατοίκων της πόλης, κατά την άποψη του Προξενείου, απαιτούσε την άμεση απομάκρυνση του μητροπολίτη, του οποίου οι αψυχολόγητες ενέργειες, η πλεονεξία και η αβελτηρία οδήγησαν πολλές κοινότητες στο βουλγαρικό σχίσμα. Μάλιστα σε πολλές κοινότητες, ανάμεσά τους στο Δεμίρ Ισάρ και στα Πορρόια δεν δίστασε να διορίσει ως εφόρους των σχολείων, άτομα αμφίβολης εθνικής συνείδησης ή ανήκοντα στη βουλγαρική προπαγάνδα. Πρόταση του Προξενείου ήταν η διακοπή της επιχορήγησης προς το μητροπολίτη, ώστε να αναγκαστεί να παραιτηθεί από τη θέση του, αλλά και η μετάθεση του επισκόπου Δαφνουσίας Παρθενίου, του οποίου αν και η πολιτεία δεν υπήρξε κακή, εντούτοις όμως επιβαλλόταν για την ηρεμία των κατοίκων του Δεμίρ Ισάρ²⁶⁰ και η ταχεία αντικατάστασή του από άλλον ικανό²⁶¹.

Το Πατριαρχείο είχε ζητήσει, στα μέσα του 1898, από τον επίσκοπο Δαφνουσίας να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη, ώστε να δώσει στη Σύνοδο εξηγήσεις για την κακή συνεργασία του με τον κυρίαρχο μητροπολίτη του²⁶², μια και είχαν υποβληθεί εναντίον του εκθέσεις από το μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνο, καθώς και από χριστιανούς της περιοχής που παρακινήθηκαν σε αυτή τους την ενέργεια πιεζόμενοι από το μητροπολίτη τους. Η Σύνοδος του Πατριαρχείου, αφού άκουσε την απολογία του Δαφνουσίας Παρθενίου, τον αθώωσε παμπηφεί και του επέτρεψε να επανέλθει στο Δεμίρ Ισάρ²⁶³.

Η εξέλιξη όμως ήταν ραγδαία για το μητροπολίτη Κωνσταντίνο. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, μετά από συνεχείς αναφορές των κατοίκων των διαφόρων τμημάτων της επαρχίας Μελενίκου και των πόλεων Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ και Βαίρακλή Τζουμαγιάς σε βάρος του Κωνσταντίνου αποφάσισε, τον Αύγουστο του 1898, να ζητήσει την απολογία του μητροπολίτη²⁶⁴. Η Σύνοδος όμως έκρινε την απολογία ανεπαρκή και έστειλε στο Μελένικο εξ αρχικώς αρχικά το μητροπολίτη Σερρών Γρηγόριο Ζερβουδάκη για να ερευνήσει επιτόπου την κατάσταση²⁶⁵ και στη συνέχεια το μητροπολίτη Βοδενών Νικόλαο, ο οποίος, μετά από έρευνα που διεξήγαγε επιτόπου υπέβαλε στη Σύνοδο σχετική έκθεση, βάσει της οποίας η Σύνοδος προχώρησε στην παύση του μητροπολίτη Κωνσταντίνου από τη μητρόπολη Μελενίκου το Μάρτιο του 1899²⁶⁶ και τον περιορισμό του στο Άγιο Όρος και συγκεκριμένα στη μονή Ιβήρων. Στο μεταξύ, μέλη της δημογεροντίας Μελενίκου κατήγγειλαν το

---

²⁶⁰ *ΑΟΠ*, κώδ. 889, φφ.330-331, Τῷ Μελενίκου Κωνσταντίνῳ σχετικά πρὸς τὰ ἐν Δεμίρ Ἰσαρίῳ συμβάντα κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Δαφνουσίας, 4508/12.8.1898.

²⁶¹ *ΑΥΕ*, Β' αρχείο/1898, Πρόξ. Σερρών Ι. Στορνάρης προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 45/29.6.1898.

²⁶² *ΑΟΠ*, κώδ. 889, φ.193, Τῷ ἐπισκόπῳ Δαφνουσίας Παρθενίῳ· περὶ ἀμέσου ἐλεύσεως εἰς Βασιλεύουσαν πρὸς παροχὴν πληροφοριῶν διὰ τὰ ἐν Δεμίρ Ἰσαρίῳ συμβάντα, Μάιος 1898 καὶ «*Εκκλησιαστικά χρονικά* (5.6.1898)», *ΕΑ* 22/έτος ιη' (1898) 201.

²⁶³ «*Εκκλησιαστικά χρονικά* (17.7.1898)», *ΕΑ* 22/έτος ιη' (1898) 249.

²⁶⁴ «*Εκκλησιαστικά χρονικά* (21.8.1898)», *ΕΑ* 22/έτος ιη' (1898) 291.

²⁶⁵ «*Εκκλησιαστικά χρονικά* (9.10.1898)», *ΕΑ* 22/έτος ιη' (1898) 365.

²⁶⁶ «*Εκκλησιαστικά χρονικά*», *ΕΑ* 23/έτος ιθ' (1899) 82.

μητροπολίτη, για μία ακόμη φορά, στο Πατριαρχείο²⁶⁷. Η Πατριαρχική Σύνοδος διόρισε γενικό αρχιερατικό επίτροπο στο Μελένικο έως την εκλογή νέου μητροπολίτη, τον ιερέα Σταύρο²⁶⁸. Η παραπάνω απόφαση ικανοποίησε τη δημογεροντία της πόλης, η οποία εξέφρασε τις ευχαριστίες της προς τον Πατριάρχη και τη Σύνοδο²⁶⁹.

Το χρονικό διάστημα 1894-1900 αρχιερατικός επίτροπος του μητροπολίτη Μελενίκου στην Άνω Τζουμαγιά διετέλεσε ο αρχιμανδρίτης Ευγένιος Δόμβρας²⁷⁰.

Ο πρώην Μελενίκου Κωνσταντίνος εξελέγη το 1906 μητροπολίτης Γάνου και Χώρας και το 1909 μητροπολίτης Αγχιάλου²⁷¹. Απεβίωσε το 1922.

Παρθένιος Γκόλιας επίσκοπος Δαφνουσίας (Ιούλιος 1895-Μάρτιος 1899)

Στις 4 Ιουλίου του 1895 εξελέγη τιτουλάριος επίσκοπος Δαφνουσίας, βοηθός του μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνου, ο αρχιμανδρίτης Παρθένιος Γκόλιας²⁷². Ο Παρθένιος καταγόταν από τη Σιάτιστα, είχε καρεί μοναχός στην μονή του οσίου Νικάνορος Ζάβορδας και διατελέσει πρωτοσύγκελος στη μητρόπολη Μυτιλήνης.

Ως επίσκοπος Δαφνουσίας ο Παρθένιος ήλθε πολλές φορές σε προστριβές με τον κυρίαρχο του, μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνο εξαιτίας και του ιδιόμορφου χαρακτήρα του τελευταίου. Πολλές φορές το Πατριαρχείο ζήτησε τις εξηγήσεις και των δύο για τις σχέσεις τα προβλήματα μεταξύ τους και τους κάλεσε σε απολογία στην Κωνσταντινούπολη το 1899. Το Μάιο του 1897 το Πατριαρχείο με επιστολή του προς τον επίσκοπο Δαφνουσίας Παρθένιο, του υπενθύμισε τη θέση του ως διορισμένου βοηθού και τιτουλαρίου επισκόπου του μητροπολίτη Μελενίκου και ότι δεν είχε το δικαίωμα να δρα αυτοβούλως, αλλά πάντα σύμφωνα με τις οδηγίες του κυρίαρχου μητροπολίτη. Ο επίσκοπος Παρθένιος, όπως συμπεραίνεται, λειτουργούσε ως επίσκοπος ιδιαίτερης επισκοπής, εκμεταλλευόμενος τη διάσταση που υπήρχε μεταξύ των κοινοτήτων και του μητροπολίτη, προκαλώντας όμως την αντίδραση του μητροπολίτη Μελενίκου. Δυστυχώς από τη διαμάχη αυτή απειλούνταν τα εκκλησιαστικά και εθνικά συμφέροντα στην περιοχή²⁷³.

²⁶⁷ ΑΟΠ, Κώδ. 909, φ.41, Τζ̣ Μελενίκου Κωνσταντίνω, Φεβρουάριος 1899.

²⁶⁸ «Εκκλησιαστικά χρονικά», ΕΑ 23/έτος ιθ' (1899) 82.

²⁶⁹ Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 107.

²⁷⁰ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 225/120.5.1910.

²⁷¹ Αιμ. Τσακόπουλος, *ό.π.*, σ. 409, 416.

²⁷² *Ό.π.*, σ. 294 και «Εκκλησιαστικά χρονικά», ΕΑ 19/έτος ιε' (1895-1896) 146. Συνυποψήφιους είχε τους πρωτοσύγκελους των μητροπόλεων Ηρακλείας Πολύκαρπο Ψωμιάδη και Αδριανουπόλεως Κωνσταντίνο.

²⁷³ ΑΟΠ, κώδ. 888, φ. 104, Τζ̣ Δαφνουσίας Παρθενίω, 1309/2.5.1897.

Ο Παρθένιος έμεινε ως επίτροπος στο Δεμίρ Ισάρ έως τις 20 Μαρτίου του 1899 οπότε εξελέγη επίσκοπος Πολυανής. Το 1907 εξελέγη μητροπολίτης Δεβρών και το 1913 μητροπολίτης Μελενίκου (1913-1921)²⁷⁴.

meleheniko.gr

---

²⁷⁴ Αιμ. Τσακόπουλος, *ό.π.*, σ. 302, 411 και «Εκκλησιαστικά Χρονικά», *ΕΑ* 37/έτος λγ' (1913) 311. Για τη μητρόπολη Μελενίκου συνυποψήφιος είχε τον επίσκοπο Αμφιπόλεως Ευγένιο και τον επίσκοπο Χριστουπόλεως Αμβρόσιο Νικολαΐδη, βοηθό του μητροπολίτη Σερρών Αποστόλου.

ΛΕΟΝΤΙΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ

(29 Απριλίου 1899 – 15 Φεβρουαρίου 1901)

Ο Λεόντιος ήταν απόφοιτος της Ριζαρείου Σχολής και της Θεολογικής Σχολής Αθηνών. Δίδαξε στο Ζάπειο Γυμνάσιο και στο Ιωακείμειο Παρθεναγωγείο και υπηρέτησε στη μητρόπολη Θεσσαλονίκης ως πρωτοσύγκελος του μητροπολίτη Γρηγορίου Καλλιδή. Το Σεπτέμβριο του 1885, εξελέγη από την επαρχιακή σύνοδο Θεσσαλονίκης επίσκοπος Κίτρους²⁷⁵. Στις 12 Αυγούστου του 1893, εξελέγη επίσκοπος Παραμυθίας και τον Ιούνιο του 1895, μητροπολίτης της ίδιας επαρχίας που ανυψώθη σε μητρόπολη²⁷⁶. Στις 13 Φεβρουαρίου του 1896 μετετέθη στη μητρόπολη Φιλαδελφείας²⁷⁷ και από εκεί στις 29 Απριλίου του 1899 στη μητρόπολη Μελενίκου²⁷⁸ «*Κωνσταντίνου παυθέντος τέλεον άπ' αύτῆς διά τούς έν τοῖς πρακτικοῖς τῆς Συνόδου έκτεθεμένους λόγους (29 Απριλίου)*»²⁷⁹. Ο Λεόντιος έφτασε στην έδρα του, το Μελένικο, το Σάββατο 19 Ιουνίου 1899, όπου έτυχε εγκάρδιας υποδοχής εκ μέρους του ποιμνίου του²⁸⁰.

Στην εκλογή του, κατά την άποψη του ελληνικού προξενείου Σερρών, το Πατριαρχείο δεν κινήθηκε με την κατάλληλη περίσκεψη. Η επαρχία Μελενίκου είχε καταστεί από τις πλέον εμπερίστατες μητροπόλεις της Μακεδονίας. Με την αλλοπρόσαλλη πολιτεία του ο Λεόντιος έφερε περισσότερη ανωμαλία και σύγχυση, όχι μόνο στα κοινοτικά του Δεμίρ Ισάρ, στα οποία κλήθηκε να δώσει λύση αμέσως μετά την εκλογή του, αλλά και σε ολόκληρη την επαρχία Μελενίκου.

Ο Λεόντιος, αφού εγκαταστάθηκε στο Μελένικο, παρέμεινε εκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα εφησυχάζων και μη επιθυμώντας να προβεί σε καμία ενέργεια προς όφελος του ποιμνίου του²⁸¹. Έως τα τέλη του 1899, δεν είχε επισκεφθεί καμία από τις κοινότητες της μητρόπολής του, παρά τον κίνδυνο που οι περισσότερες αντιμετώπιζαν από τους σχισματικούς Βουλγάρους. Αλλά και η πολιτεία του στο Μελένικο χαρακτηρίστηκε *ανοίκειος* προκαλώντας δυσανεμία στην κοινότητα, που έβλεπε ανικάνους για την περίσταση αρχιερείς να διαδέχονται ο ένας τον άλλο και απροθυμία στην εκτέλεση κάθε εθνικού έργου. Ο Έλληνας πρόξενος Σερρών δεν διστάζει να χαρακτηρίσει το μητροπολίτη *παράφρονα*²⁸².

²⁷⁵ Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 166.

²⁷⁶ *Ό.π.*, σ. 291.

²⁷⁷ *Ό.π.*, σ. 295.

²⁷⁸ Συνυποψήφιοι του ήταν ο μητροπολίτης Κολωνίας Λεόντιος και ο επίσκοπος Αμφιπόλεως Προκόπιος [«Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 23/έτος 1θ' (1899) 129].

²⁷⁹ Αιμ. Τσακόπουλος, *ό.π.*, σ. 166, 291, 295, 302 και Θεόκλητος Φιλιππαιός, «Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως επισκοπαί και επίσκοποι», σ. 536, 539, 360, 531.

²⁸⁰ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 23/έτος 1θ' (1899) 171.

²⁸¹ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρας προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 7/18.Ι.1900.

²⁸² *Ό.π.*

Ο Λεόντιος, αντί να φροντίσει να συμφιλιώσει τις δύο αντιμαχόμενες περί τα κοινοτικά παρατάξεις του Δεμίρ Ισάρ, αντιθέτως πήρε θέση υπέρ της μιας από αυτές. Για να την υποστηρίξει μάλιστα περισσότερο, προέβη στη μετάθεση της έδρας του, από το Μελένικο, στο Δεμίρ Ισάρ, προκαλώντας τον κίνδυνο της εγκατάλειψης του Μελενίκου, ενός από τα πιο ισχυρά ίσως ερείσματα του Ελληνισμού στη Μακεδονία, αλλά και της υποχώρησης του Ελληνισμού σε ολόκληρη την περιοχή του. Ως λόγο, ο μητροπολίτης ανέφερε την απομόνωση του Μελενίκου από ορθόδοξα χωριά, μια και ολόκληρη σχεδόν η περιφέρεια του είχε προσχωρήσει στο Σχίσμα, ενώ αντίθετα στην περιφέρεια του Δεμίρ Ισάρ υπήρχε συμπαγής ορθόδοξος πατριαρχικός πληθυσμός, που κατοικούσε σε πολλά χωριά της περιφέρειας. Το Πατριαρχείο, με συνοδική απόφαση, αφού έκρινε το θέμα, ζήτησε την τήρηση των έως τότε καθεστώτων, αρνούμενο να δεχτεί την ενέργεια του μητροπολίτη Λεοντίου²⁸³. Η παρουσία του μητροπολίτη στο Δεμίρ Ισάρ, όξυνε τις κομματικές διαμάχες στην πόλη και προκάλεσε το κλείσιμο των σχολείων²⁸⁴.

Ο Λεόντιος δεν προκάλεσε προβλήματα μόνο στο Δεμίρ Ισάρ, αλλά και σε ολόκληρη την επαρχία του, την οποία έκρινε σκόπιμο να μην την επισκεφτεί, προτιμώντας την ασφάλεια της έδρας του. Έτσι, δεν επισκέφτηκε την κοινότητα Άνω Πορροΐων, στην οποία εγκαταστάθηκε ρουμανοδιδάσκαλος, μετά από πολλές προσπάθειες και παρά τη σθεναρή αντίσταση της πλειοψηφίας των κατοίκων. Μόνη η παρουσία του αρχιερέα θα μπορούσε να αποτρέψει το συμβάν, αλλά ο Λεόντιος έκρινε να μην ανταποκριθεί στις παρακλήσεις των κατοίκων²⁸⁵.

Αλλά και στο Πετρίτσι αρνήθηκε να πάει, όταν τον κάλεσε η κοινότητα, με αποτέλεσμα οι Βούλγαροι να καταλάβουν βίαια το νεκροταφείο και την εκκλησία του, ενώ η παρουσία του μητροπολίτη θα μπορούσε να τους αποτρέψει από ένα τέτοιο εγχείρημα. Ο Λεόντιος μάλιστα, προχώρησε και στο επόμενο ατόπημα, απέλυσε το δάσκαλο, που με την έγκριση του Προξενείου είχε διορίσει η κοινότητα και διόρισε πάλι ως διδάσκαλο τον Γεροβασιλίου, υπεύθυνο, κατά την άποψη του Προξενείου, για πολλά κακά που συνέβησαν στην πόλη κατά το παρελθόν και με την αρωγή του πρώην μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνου²⁸⁶. Ωστόσο και ο Έλληνας πρόξενος Σερρών Ιω. Στορνάρης δεν φαίνεται να ήταν αμέτοχος σε όλα όσα συντάρασαν τις ελληνικές κοινότητες της περιοχής από αντιπαλότητα στο μητροπολίτη²⁸⁷. Γενικά η κατάσταση ως προς των έλεγχο των κοινοτικών και κυρίως των εκπαιδευτικών πραγμάτων, όπου υπήρχαν και οι επιχορηγήσεις της

283 *ΑΟΠ*, κώδ. 909, φ. 235, Τῶ Μελενίκου Λεοντίῳ, 3872/17.7.1899.

284 Μενίκιος, «Μακεδονία (Σέρρες 10.2.1900)», *Αγών*, φ. 49 (Παρασκευή 25.2.1900), σ. 3.

285 *Ο.π.* υποσημ. 281.

286 *Ο.π.*

287 *ΑΥΕ*, 1900/Προξ. Σερρών, Επιστολή Χρήστου Γεωργιάδη προς Οικ. Πατριάρχη, Κ. Τζουμαγιά 12.2.1900.

Εκπαιδευτικής Επιτροπής Αθηνών, ξεπερνούσε την τοπική αντιπαράθεση μητροπολίτη και προξένου και ήταν απόρροια της διάστασης μεταξύ των δύο κέντρων του Ελληνισμού Φαναρίου και Αθηνών.

Η ελληνική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη προέβη πολλές φορές σε έντονες παραστάσεις στο Πατριαρχείο για τη διαγωγή και πολιτεία του Λεοντίου. Ο πατριάρχης Κωνσταντίνος Ε' (1897-1901) εξέφρασε τη λύπη του για την πρωτοφανή, όπως τη χαρακτήρισε, για τη Μεγάλη Εκκλησία, συμπεριφορά μητροπολίτη, τον οποίο κάλεσε σε απολογία στην Κωνσταντινούπολη. Ο Λεόντιος προσπάθησε, ανεπιτυχώς όμως, να αποφύγει τη μετάβασή του στην Πόλη, εκβιάζοντας την κοινότητα Μελενίκου να αποστείλει στο Πατριαρχείο επιστολή ότι δήθεν είναι άκρως απαραίτητη η παρουσία του μητροπολίτη στην επαρχία του²⁸⁸.

Ο Λεόντιος παρέμεινε στο Μελένικο έως το Φεβρουάριο του 1901, οπότε μετατέθηκε στη μητρόπολη Κασσανδρείας²⁸⁹ και από εκεί, αφού πρώτα είχε τεθεί σε προσωρινή διαθεσιμότητα, στη μητρόπολη Αίνου στις 8 Αυγούστου 1903²⁹⁰. Ο Λεόντιος παύτηκε με συνοδική απόφαση από μητροπολίτης Αίνου στις 27 Ιανουαρίου του 1907²⁹¹.

---

²⁸⁸ *ΑΥΕ*, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως προς Υπ. Εξ. Α. Ρωμάνο, 596/25.7.1900/1830/31.7.1900 και Αναπλ. Πρόξ. Σερρών Παπαπαύλου προς Υπ. Εξ. Α. Ρωμάνο, 249/12.8.1900/2011/17.8.1900.

²⁸⁹ Απόστολος Γλαβίνας, «Αρχιερείς Κασσανδρείας», *Μακεδονικά* 22 (1982) 255 και Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 399, 404, 405, 411.

²⁹⁰ *Ό.π.*, σ. 404, 405. Ο Τσακόπουλος του δίνει λανθασμένα το επίθετο Ευστρατιάδης αντί του ορθού Ελευθεριάδης.

²⁹¹ *Ό.π.*, σ. 411.

ΙΩΑΚΕΙΜ ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ

(27 Φεβρουαρίου 1901 – 18 Οκτωβρίου 1903)

Ο Ιωακείμ²⁹², κατά κόσμο Αλκιβιάδης, γεννήθηκε στη Χίο το 1859 και ήταν γιος του εμπόρου Δημητρίου Φορόπουλου. Αρχικά, μόνασε στη μονή Ιβήρων, όμως μετά από παράκληση του πατέρα του έφυγε για να σπουδάσει στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης το 1876. Όταν αποφοίτησε το 1880 χειροτονήθηκε διάκονος από τον προστάτη του Πατριάρχη Ιωακείμ Γ'²⁹³. Το 1881 συνέχισε τις σπουδές του στο εξωτερικό, σταλμένος από τον Ιωακείμ Γ' στην Αγγλία και στη Γερμανία (Μόναχο, Ιένα, Λειψία)²⁹⁴. Επιστρέφοντας, μετά από παράκληση του μητροπολίτη Καισαρείας Ιωάννη Αναστασιάδη, ανέλαβε για ένα έτος τη διεύθυνση της Ροδοκανακείου Ιερατικής Σχολής Καισαρείας, αρνούμενος τη διεύθυνση της Ιερατικής Σχολής Μπαλατά Κωνσταντινουπόλεως.

Εξαιτίας της σχέσης του με τον Ιωακείμ Γ', ο Ιωακείμ Φορόπουλος διώχτηκε από τους αντιπάλους του τέως πατριάρχη για μια τριετία, ως το 1891, οπότε ζήτησε και έλαβε την προστασία του Ιεροσολύμων Γερασίμου και εγκαταστάθηκε στο αγιοταφικό μετόχι στο Φανάρι, όπου ασχολήθηκε με τη Βιβλιοθήκη και την καταλογογράφηση των χειρογράφων που υπήρχαν εκεί. Το 1892 μετέβη στη Σμύρνη, όπου συμμετείχε στη διεύθυνση του Ελληνικού Νοσοκομείου και από εκεί στην πατρίδα του τη Χίο. Με την ανάρρηση στον πατριαρχικό θρόνο του Ανθίμου Ζ' (1895-1896) προσκλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και ανέλαβε τη διεύθυνση του Αρχείου του Πατριαρχείου²⁹⁵ για έξι έτη, ερευνώντας παράλληλα και συγγράφοντας πάνω από 17 έργα²⁹⁶.

Ο Ιωακείμ εξελέγη μητροπολίτης Μελενίκου²⁹⁷ από αρχιεφύλακας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, επί πατριαρχίας Κωνσταντίνου Ε'²⁹⁸. Στην εκλογή του Ιωακείμ, η Σύνοδος διχάσθηκε. Τον ψήφισαν μόνο επτά αρχιερείς, οι οποίοι στη συνέχεια και τον χειροτόνησαν, με επικεφαλής το μητροπολίτη Προύσης Ναθαναήλ. Αντίθετοι ήταν οκτώ, αλλά ο ένας από αυτούς, ο μητροπολίτης Αδριανουπόλεως Κύριλλος ψήφισε τον επίσκοπο Παμφίλου Μελισσηνό²⁹⁹.

Η Δημογεροντία του Μελενίκου, με επιστολή της στο Πατριαρχείο εξέφρασε τις ευχαριστίες της για την εκλογή του Ιωακείμ³⁰⁰. Ωστόσο πρόβλημα προέκυψε κατά τη χειροτονία του Ιωακείμ στον Πατριαρχικό ναό, όταν αυτός στην ομολογία του δεν αναφέρθηκε καθόλου στον Πατριάρχη Κωνσταντίνο

²⁹² Για τη ζωή και τη δράση του Ιωακείμ βλέπε Αθανασίου Γερομιχαλού, *Η εθνική δράσις του μητροπολίτου Πελαγονίας Ιωακείμ Φορόπουλου και αι εκθέσεις αυτού*, Θεσσαλονίκη 1968.

²⁹³ Απόστολος Γλαβίνας, «Επιστολές Αφοσίωσης προς τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ'», *Ανθηφόρος Μητροπολίτου Δέρκων Κωνσταντίνου*, Αθήνα 2001, σ. 199-225.

²⁹⁴ Αθ. Γερομιχαλός, *ό.π.*, σ.12.

²⁹⁵ *Ό.π.*, σ. 13-15 (Ο Ιωακείμ ως αρχιεφύλαξ του Οικ. Πατριαρχείου) και Απ. Γλαβίνας, «Η Εκκλησιαστική Ιστορία στην Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης», *Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης*, Αθήνα 1991, σ. 181-182.

²⁹⁶ Νικόλαος Λ. Φορόπουλος, «Ιωακείμ», *ΘΗΕ* 6 (Αθήνα 1965) 1104-1106.

²⁹⁷ Συνυποψήφιοί του ήταν ο επίσκοπος Παμφίλου Μελισσηνός και ο προϊστάμενος Τζιβαλιού αρχιμ. Αγαθάγγελος Παπαναστασιάδης [«Εκκλ. Χρονικά (2.3.1901)», *ΕΑ* 25/έτος κα' (1901) 86].

²⁹⁸ Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 399, 405.

²⁹⁹ Μανουήλ Γεδεών, *Πατριαρχικά Εφημερίδες (1500-1913)*, Αθήνα 1938, σ. 473.

³⁰⁰ «Εκκλησιαστικά χρονικά (9.3.1901)», *ΕΑ* 25/έτος κα' (1901) 89.

Ε'³⁰¹. Από τον Ιωακείμ ζητήθηκε να υποβάλει απολογητική έκθεση για το συμβάν, ενώ παράλληλα συγκροτήθηκε τριμελής επιτροπή αρχιερέων για την εξέταση του ζητήματος, η οποία και τον απάλλαξε από τις κατηγορίες³⁰². Ο Ιωακείμ έφτασε στην επαρχία του στις 20 Ιουνίου του 1901 και έτυχε εγκάρδια υποδοχής από το ποίμνιό του, στο Δεμίρ Ισάρ³⁰³.

Τον Αύγουστο του 1901, το Πατριαρχείο απαντώντας σε σχετικό ερώτημα του μητροπολίτη Ιωακείμ περί του τρόπου εισόδου των σχισματικών στη δικαιοδοσία της μητρόπολης Μελενίκου, όρισε η εισδοχή να γίνεται με την επίδοση λίβελου πίστης, ανάγνωση συγχωρητικής ευχής, τέλεση του Αγίου Ευχελαίου και χρίση με το άγιο έλαιο. Η παραπάνω διαδικασία ορίστηκε με την προϋπόθεση ότι οι προσερχόμενοι είχαν βαπτισθεί και μυρωθεί κανονικά και όχι από τους σχισματικούς. Ως προς το νομικό δε σκέλος, οι προσερχόμενοι τέως σχισματικοί όφειλαν να στέλνουν στις οθωμανικές αρχές αναφορά όπου θα δήλωναν την επάνοδό τους στην κανονική Εκκλησία και την επιθυμία να απογραφούν σχετικά³⁰⁴.

Τη μητρόπολη Μελενίκου απασχολούσε για μια πενταετία και πλέον (1896-1901) το ζήτημα της ανοικοδόμησης ναού και σχολής στο χωριό Μπούτκοβο. Οι αρχές αρνούνταν να δεχθούν την πλήρη κυριότητα του οικοπέδου στη μητρόπολη ως βακουφικού, αντιθέτως τη δεχόταν ως «ταχσικάτ», υπόχρεου δηλαδή δεκάτης³⁰⁵.

Το Σεπτέμβριο του 1901 ο μητροπολίτης Μελενίκου Ιωακείμ ζήτησε με επιστολή του από το μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, την ανεύρεση τριών ιερέων ώστε να αναλάβουν αρχιερατικοί επίτροποι στις τρεις αρχιερατικές περιφέρειες της μητρόπολης Μελενίκου, δηλαδή Πετριτσίου, Δεμίρ Ισάρ και Άνω Τζουμαγιάς. Οι ιερείς έπρεπε να γνωρίζουν υποχρεωτικά την τουρκική γλώσσα και εάν ήταν δυνατό και τη βουλγαρική. Ο μισθός τους θα ήταν ετησίως 24 λίρες και θα είχαν μερίδιο στα τυχερά ως ιερείς και πνευματικοί. Ο επίτροπος της Άνω Τζουμαγιάς δεν θα είχε συνεφημέριο, ενώ μαζί με τους άλλους δύο (Πετριτσίου, Δεμίρ Ισάρ) θα υπήρχε από ένας συνεφημέριος με τον οποίο θα μοιράζονταν τα τυχερά³⁰⁶. Τον Αύγουστο του 1902 το Εθνικό Ταμείο ενέκρινε επίδομα πέντε λιρών στο μητροπολίτη Ιωακείμ για την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων του³⁰⁷.

Στις 18 Οκτωβρίου του 1903 ο Ιωακείμ μετετέθη στη μητρόπολη Πελαγονίας όπου σημείωσε μεγάλη εκκλησιαστική και εθνική δραστηριότητα³⁰⁸. Πέθανε ως μητροπολίτης Πελαγονίας στις 31 Ιανουαρίου 1909.

³⁰¹ «Εκκλησιαστικά χρονικά (23.3.1901)», *ΕΑ* 25/έτος κα' (1901) 112.

³⁰² «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 25/έτος κα' (1901) 112 και Αθ. Γερομιχαλός, *ό.π.*, σ. 16.

³⁰³ «Εκκλησιαστικά χρονικά (20.6.1901)», *ΕΑ* 25/έτος κα' (1901) 288.

³⁰⁴ *ΑΟΠ*, κώδ. 961, φ. 238, Τῶν Μελενίκου Διονυσίω, 4259/13.8.1901.

³⁰⁵ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2939, Μελενίκου Ιωακείμ προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Δεμίρ Ισάρ 28.12.1901/270 και *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2927, Μελενίκου Κωνσταντίνος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Φανάρι Κωνσταντινούπολης 28.9.1898.

³⁰⁶ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2938, Μελενίκου Ιωακείμ προς μητρ. Θεσσαλονίκης, Μελένικο 17.9.1901.

³⁰⁷ «Εκκλησιαστικά χρονικά (9.8.1902)», *ΕΑ* 26/έτος κβ' (1902) 351.

³⁰⁸ Βλέπε σχετικά Κων. Βαβούσκου, *Η συμβολή του Ελληνισμού της Πελαγονίας εις την ιστορίαν της νεωτέρας Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη 1959 και Νικολάου Γεωργιάδη, *Όσα έγγραφα στο Μοναστήρι 1903-1912*, Θεσσαλονίκη 1984 και Αθ. Γερομιχαλού, *ό.π.*

ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ ΠΑΝΤΟΛΕΟΝΤΟΣ

(23 Οκτωβρίου 1903-Αύγουστος 1906)

Ο Ειρηναίος γεννήθηκε στη Χάλκη στις 25 Νοεμβρίου του 1864³⁰⁹ και το κοσμικό του όνομα ήταν Εμμανουήλ. Η μητέρα του καταγόταν από τη Νάξο. Σε ηλικία εννέα ετών οι γονείς του ανέθεσαν την ανατροφή του στο γέροντα π. Αρσένιο, στη σκήτη του Αγίου Σπυριδωνος Χάλκης, ο οποίος ανέλαβε τις σπουδές του, αρχικά στην Αστική σχολή της Χάλκης και στη συνέχεια στη Θεολογική σχολή, όπου κατά τη διάρκεια των σπουδών του χειροτονήθηκε διάκονος από τον Δέρκων Καλλίνικο. Από τη σχολή αποφοίτησε με άριστα το 1890 και κατόπιν ανέλαβε ιεροκήρυκας στην Εμπορική Σχολή της Χάλκης, καθώς και στη μητρόπολη Ζάνθης. Το 1891 στάλθηκε με υποτροφία για σπουδές στη Θεολογική Ακαδημία του Κιέβου, όπου έμεινε έως το 1895. Επιστρέφοντας, τοποθετήθηκε καθηγητής της Εκκλησιαστικής Ιστορίας, της Ομιλητικής, της Εγκυκλοπαιδείας της Θεολογίας και της Σλαβικής Φιλολογίας στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης. Το 1896 χειροτονήθηκε πρεσβύτερος από τον πατριάρχη Άνθιμο Ζ' Τσάτσο. Το 1898, λόγω ασθένειας του σχολάρχη Γερμανού Γρηγορά ανέλαβε προσωρινά τη διεύθυνση της Σχολής. Ο Ειρηναίος παρέμεινε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης έως το Νοέμβριο του 1903³¹⁰.

Στις 23 Οκτωβρίου του 1903 ο Ειρηναίος εξελέγη από τη Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου μητροπολίτης Μελενίκου³¹¹ και στις 2 Νοεμβρίου χειροτονήθηκε αρχιερέας στο ναό της Θεολογικής Σχολής. Ο Ειρηναίος έφτασε στο Δεμίρ Ισάρ³¹² στις 19 Δεκεμβρίου του 1903 όπου έτυχε θερμής υποδοχής σύμφωνα με δημοσίευμα της εποχής: «*Τὴν ἐσπέραν τῆς Παρασκευῆς ἀφίκετο ὁ ἀνυπομόνως ἀναμενόμενος νέος ποιμενάρχης ἡμῶν Εἰρηναῖος. Ἡ ἡμέρα καίτοι ἐργάσιμος οὐχ ἦττον ἐνεδύθη ἐορτάσιμον στολήν, ἡ δέ χαρά ὄλων τῶν ὀρθοδόξων ἐζωγραφίζετο εἰς τὰ πρόσωπα αὐτῶν. Οἱ μαθηταὶ μετὰ τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ, ἅπας ὁ κληρὸς καὶ πάντες οἱ πρόκριτοι ὑπεδέχθησαν μετ' ἀνυποκρίτου καὶ ἀνεκλαλήτου χαρᾶς τὸν Μητροπολίτην, ὁ δέ χορὸς τῶν μαθητῶν ἐμελψε διάφορα ἄσματα πρὸς τὸν ἀφιχθέντα ποιμενάρχην, ὃν συνῶδευσαν ἐν μεγάλῃ τάξει ἐκ τοῦ ναοῦ, ἔνθα ἀνεγνώσθη τὸ συνοδικὸν καὶ πατριαρχικὸν τοῦ ἐνθρονισμοῦ αὐτοῦ, μέχρι τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, ὅπου ἐδέχθη τὰς ἐπισκέψεις τοῦ ποιμνίου του»³¹³.*

Ο νέος μητροπολίτης Μελενίκου βρήκε το ποίμνιο της μητρόπολης του αρκετά περιορισμένο, εξαιτίας του βουλγαρικού σχίσματος. Στην υποδιοίκηση

³⁰⁹ Απ. Γλαβίνας, «Αρχιερείς Κασσανδρείας», σ. 257.

³¹⁰ Παν. Στάμος, *Ο Μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος*, Αθήναι 1970, σσ. 13-20.

³¹¹ Συνυποψήφιους είχε τον βοηθό του μητροπολίτη Αδριανουπόλεως επίσκοπο Μυρέων Στέφανο και τον Σερραίο ιεροκήρυκα-καθηγητή του Γυμνασίου Σερρών αρχιμανδρίτη Θεοδώρητο Βασματζίδη (ό.π., σ. 21 και «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 27/έτος κγ' (1903) 321.

³¹² Το Δεμίρ Ισάρ άτυπα είχε παγιωθεί ως χειμερινή έδρα του μητροπολίτη Μελενίκου. Ιδιαιτέρως ο μητροπολίτης Ειρηναίος το χρησιμοποιούσε ως έδρα του.

³¹³ «Μητροπολίτης Μελενίκου», *ΦΘ*, φ. 400 (Κυριακή 21.12.1903).

Μελενίκου, εκτός από την πόλη, δεν υπήρχε άλλη κοινότητα που να υπάγεται πνευματικά στη μητρόπολη. Στην υποδιοίκηση Άνω Τζουμαγιάς, μόνο η μικρή ελληνική κοινότητα της πόλης εξακολουθούσε να τελεί υπό το μητροπολίτη Μελενίκου. Το ίδιο συνέβαινε περίπου και στην υποδιοίκηση Πετριτσίου, όπου εκτός από την ελληνική κοινότητα της πόλης υπήρχαν και δύο χωριά (Στάρτσοβο και Μπογορόδιτσα). Μόνο στην υποδιοίκηση του Δεμίρ Ισάρ, υπήρχε ποίμνιο σε 21 περίπου χωριά και αυτό δικαιολογεί την ολοένα και αυξανόμενη παραμονή του μητροπολίτη στο Δεμίρ Ισάρ, που ουσιαστικά εξελίχτηκε σε δεύτερη έδρα της μητρόπολης³¹⁴. Επίσης πιστά, στο μητροπολίτη Μελενίκου, παρέμεναν η Κάτω Τζουμαγιά και τα γύρω από αυτήν χωριά.

Στην αρχή της αρχιερατείας του ο Ειρηναίος ήλθε σε ρήξη με τον καϊμακάμη του Δεμίρ Ισάρ³¹⁵, αργότερα όμως, πέτυχε να έχει την εύνοια των οθωμανικών αρχών ώστε απερίσπαστος να αφοσιωθεί στην εκκλησιαστική αλλά και εθνική οργάνωση της επαρχίας του. Χαρακτηριστικό του έργου του είναι η ίδρυση επί των ημερών του, στο Μελένικο, πολλών αδελφοτήτων κυριών, όπως: «Πέτρου και Παύλου», «Η Αγία Παρασκευή» και «Η Αρμονία». Η τελευταία ιδρύθηκε μετά από προτροπή του μητροπολίτη τη Μεσοπεντηκοστή (26.4) του 1906, στο ναό του αγίου Χαραλάμπους στο Μελένικο³¹⁶.

Το 1906, η άριστη συνεργασία του μητροπολίτη Μελενίκου Ειρηναίου και του ελληνικού προξενείου Σερρών, έδωσε τέλος στις μακροχρόνιες αντιπαραθέσεις των δύο αυτών εκπροσώπων του Ελληνισμού. Ο μητροπολίτης αποδέχτηκε τον διορισμό των διδασκάλων και τον κανονισμό των σχολικών προγραμμάτων της επαρχίας του από το Προξενείο, με το μόνο όρο να λαμβάνει η μητρόπολη γνώση των ονομάτων των διοριζομένων, καθώς και την υποχρέωση των διοριζομένων διδασκάλων να προσέρχονται στο Δεμίρ Ισάρ, όπου διέμενε ο μητροπολίτης, για να τους γνωρίζει προσωπικά. Επίσης ο μητροπολίτης ζήτησε από το Προξενείο να τον ενημερώνει για κάθε ζήτημα που αφορά την επαρχία και το ποίμνιό του³¹⁷.

Ο Ειρηναίος σημείωσε έντονη εθνική δραστηριότητα, προσπαθώντας όχι μόνο να διαφυλάξει το εναπομείναν ποίμνιο της μητρόπολης Μελενίκου από τη βουλγαρική και ρουμάνικη προπαγάνδα -χαρακτηριστική ήταν η βοήθεια και στήριξη που πρόσφερε στον Ελληνισμό του Σταρτσόβου και του Πετριτσίου- αλλά και να το αυξήσει. Ο Ειρηναίος γνώριζε πολύ καλά σλαβωνικά και τα χρησιμοποιούσε πολύ συχνά στην επικοινωνία του με το σλαβόφωνο ποίμνιό του, σε σημείο να κατηγορηθεί στο Πατριαρχείο ότι εργάζεται για τον εκβουλγαρισμό της επαρχίας του³¹⁸. Επί αρχιερατείας του, σημειώνεται μερική

³¹⁴ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 87.

³¹⁵ *ΑΥΕ*, Υπ. Εξ. προς Προξ. Σερρών, 2819/26.9.1903.

³¹⁶ Π. Στάμος, *Ο μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος*, σ. 28.

³¹⁷ *ΑΥΕ*, Υπ. Εξ. προς Πρόξενο Σερρών, 1594/1906.

³¹⁸ *ΑΟΠ*, κώδ. 77, φ.71, Τῷ Μελενίκου Ειρηναίῳ· περί χρήσεως τῆς σλαβωνικῆς ἐν τῇ Θ. Λειτουργίᾳ, 1375/1904 και Π. Στάμος, *ό.π.*, σ. 48. Σχετικά με την πολιτική των μητροπολιτών

επιστροφή σχισματικών χωριών που υπό καθεστώς τρομοκρατίας είχαν αποσπασθεί τα προηγούμενα χρόνια από τη μητρόπολη Μελενίκου³¹⁹.

Ιδιαίτερα ο μητροπολίτης Ειρηναίος ενδιαφέρθηκε για την ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας και την ομαλή λειτουργία των εκπαιδευτηρίων της επαρχίας του. Παρότρυνε το Μελενίκιο Γεώργιο Βάντση να δωρίσει το σπίτι του για τη στέγαση των εκπαιδευτηρίων Μελενίκου. Παράλληλα φρόντισε και για την ανοικοδόμηση του κτηρίου του Γυμνασίου της πόλης. Ενδιαφέρθηκε για την οικοδόμηση σχολείων στο Δεμίρ Ισάρ, στο Πετρίτσι, στη Ράμνα και γυμναστηρίου στην Κάτω Τζουμαγιά, προσφέροντας ο ίδιος μεγάλα χρηματικά ποσά. Συνήθιζε ως έπαθλο να μοιράζει στους μαθητές την Καινή Διαθήκη. Ενδιαφέρον επίσης έδειξε για τα προβλήματα των διδασκάλων της επαρχίας του και των οικογενειών τους³²⁰.

Ανάμεσα στις άλλες ενέργειες του μητροπολίτη Ειρηναίου ήταν η έκδοση, το 1905, φερμανίου για το κτίσιμο κωδωνοστασίου στο Μελένικο³²¹, καθώς και η ανοικοδόμηση νέου μητροπολιτικού οικήματος. Το νέο επισκοπείο κτίστηκε μετά την πυρπόληση και αποτέφρωση του παλαιότερου, το 1895. Οι Μελενίκιοι έδειξαν ιδιαίτερο ζήλο στην ανοικοδόμησή και στην επίπλωσή του, ώστε να ανταποκρίνεται στο κύρος και την αίγλη της μητρόπολης Μελενίκου και παρά τις αντιδράσεις των σχισματικών. Για τα έξοδα οικοδόμησης καταβλήθηκαν το ένα τρίτο της περιουσίας του μητροπολίτη Μελενίκου Αλεξάνδρου, καθώς και προσφορές των Μελενικίων³²². Επίσης ενδιαφέρθηκε για την οικοδόμηση ναού στην κάτω συνοικία του Δεμίρ Ισάρ και την κατασκευή κωδωνοστασίου³²³. Επισκεπτόταν συχνά τα χωριά της επαρχίας του και στήριζε τους χριστιανούς, μοιράζοντάς τους ακόμη και οικονομική βοήθεια. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Ίωνα Δραγούμη, ότι βρήκε το Δεσπότη να μοιράζει χρήματα στους κατοίκους του Δεμίρ Ισάρ η αγορά του οποίου, τις προηγούμενες μέρες είχε πληγεί από μεγάλη πυρκαγιά³²⁴.

Ο Ειρηναίος δυστυχώς, παρέμεινε στο Μελένικο ως μητροπολίτης μόνο για τρία χρόνια. Τον Αύγουστο του 1906 ανέλαβε με απόφαση της Εφορείας της Σχολής και της Συνόδου, τη διεύθυνση της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Ο μητροπολίτης αναχώρησε από το Μελένικο στις 6 Αυγούστου του 1903. Στη διεύθυνση της Σχολής παρέμεινε ως τον Ιούλιο του 1907, οπότε στις 27 Ιουλίου εξελέγη μητροπολίτης Κασσανδρείας θέση στην οποία παρέμεινε ως το θάνατό του, στις 16 Αυγούστου του 1945³²⁵.

του Πατριαρχείου στη Μακεδονία και την αντιπαράθεσή τους με τους κατά τόπους Έλληνες προξένους βλ. υποσημ. 217.

³¹⁹ *Ο.π.*, σ. 28-34.

³²⁰ *Ο.π.*, σ. 35-39.

³²¹ «Κατάλογος αυτοκρατορικών φερμανίων έτους 1905», *ΕΑ*, έτος 26, τ. 30 (1906) 44.

³²² «Μητρόπολις Μελενίκου – Ευφρόσυνος άγγελμα (23.6.1906)», *ΕΑ* 30/έτος κστ' (1906) 307.

³²³ Π. Στάμος, *Ο μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος*, σ. 40, 41.

³²⁴ *Ο.π.*, σ. 42.

³²⁵ *Ο.π.*, σ. 48, 49, 53.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ ΒΑΣΜΑΤΖΙΔΗΣ

(Αύγ. 1906 – 2 Σεπτεμβρίου 1906)

Γεννήθηκε στις Σέρρες στα τέλη Ιουνίου του 1867 από φτωχούς γονείς το Δημήτριο και τη Βασιλική³²⁶ και το κοσμικό του όνομα ήταν Θεόδωρος. Νήπιο ακόμα έμεινε ορφανός από μητέρα και υιοθετήθηκε από την εύπορη οικογένεια των Κωνσταντίνου και της Ευθυμίας Βασματζή³²⁷. Ποθώντας να ακολουθήσει το διδασκαλικό επάγγελμα φοίτησε για τρία χρόνια στο φημισμένο Διδασκαλείο *Μαρούλη* των Σερρών, αποφοιτώντας το 1885, με το βαθμό του πρωτοβάθμιου δημοδιδασκάλου.

Ως δάσκαλος υπηρέτησε αρχικά στο Μελένικο από όπου όμως, λόγω των κοινοτικών διενέξεων παραιτήθηκε μέσα σε τρεις εβδομάδες, στο χωριό Στανός, στη Λιαρίγκοβη (Αρναία) και στην Ιερισσό της επαρχίας Αρδαμερίου, καθώς και στο Μέγα Καζαβίτι και τις Μαριές της Θάσου³²⁸. Με εισήγηση του μητροπολίτη Μαρωνείας και κατόπιν Σερρών Κωνσταντίνου Βαφείδη εισήχθη στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης το 1890. Από τον ίδιο μητροπολίτη, που στο μεταξύ είχε μετατεθεί στη μητρόπολη Νικοπόλεως και Πρεβέζης, χειροτονήθηκε διάκονος το 1894 στην Πρέβεζα, όπου είχε καταφύγει λόγω των σεισμών της Κωνσταντινούπολης.

Το 1895 μετέβη στην Κωνσταντινούπολη για να συνεχίσει τις σπουδές του στη Χάλκη κάτω από την προστασία του Ιεροσολύμων Νικοδήμου. Λόγω της ασθενικής του κράσης με δυσκολία παρακολουθούσε τις σπουδές του. Μετά την αποφοίτησή του με άριστα το 1897³²⁹, χειροτονήθηκε ιερέας στις Κυδωνιές και διορίστηκε αρχιερατικός επίτροπος του Εφέσου Ιωακείμ, στα Βρύουλα.

Το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου επέστρεψε στις Σέρρες και από το Μάιο του 1900 ξανά στην Κωνσταντινούπολη ως προϊστάμενος του νοσοκομειακού ναού του αγίου Νικολάου Γαλατά³³⁰ και διδάσκαλος των θρησκευτικών, στο αρρεναγωγείο και στο παρθεναγωγείο του Γαλατά. Η αγάπη του όμως προς τη γενέτειρά του τον έκανε να δεχθεί μετά από έναν σχεδόν χρόνο, τη θέση του καθηγητή των Ιερών στο Γυμνάσιο και στο Παρθεναγωγείο Σερρών, καθώς και τη θέση του ιεροκήρυκα, κηρύττοντας δύο φορές κάθε Κυριακή, μία σε ναό της πόλης και μία στην αίθουσα της Αστικής Σχολής, κατά το Κυριακό μάθημα, στο οποίο συνέρεαν πλήθη χριστιανών, ανδρών και γυναικών³³¹.

³²⁶ Θα 'θελα να ευχαριστήσω το Νιγριτινό κ. Τάκη Μπίμπα, συγγενή εκ μητρός του αείμνηστου Θεοδώρητου, για την παραχώρηση αδημοσίευτης φωτογραφίας του Θεοδώρητου ως αρχιμανδρίτου.

³²⁷ Πέτρος Πέννας, *Ιστορία των Σερρών*, Αθήνα 1966, σ. 442-445.

³²⁸ Αθ. Καραθανάσης, *Ο Ελληνισμός και η μητρόπολη του Νευροκοπίου κατά τον Μακεδονικό Αγώνα*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 56, 57 όπου και βιβλιογραφία για τον Θεοδώρητο.

³²⁹ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 23/έτος ιθ' (1899) 470.

³³⁰ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 27/έτος κγ' (1903) 451, 452.

³³¹ Ευστράτιος Ευστρατιάδης, *Μακεδονία*, Αθήνα 1903, σ. 111.

Ο Θεοδώρητος εξελέγη μητροπολίτης Νευροκοπίου και Ρασλοκίου στις 23 Οκτωβρίου του 1903³³² και στις 16 Νοεμβρίου του 1903, σε ηλικία μόλις 36 ετών χειροτονήθηκε, στο μητροπολιτικό ναό των Σερρών, παρουσία πλήθους κόσμου. Η χειροτονία του στις Σέρρες και όχι στην Κωνσταντινούπολη ήταν απαίτηση των συμπατριωτών του³³³. Ο Θεοδώρητος έφτασε στο Νευροκόπι στις 29 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, όπου του επιφυλάχθηκε θερμή υποδοχή. Υπηρέτησε σε αυτή την προβληματική, λόγω των εθνοφυλετικών ανταγωνισμών, μητρόπολη ως το θάνατό του, στις 15 Αυγούστου του 1907, αρνούμενος να δεχθεί τη μετάθεσή του στη μητρόπολη Μελενίκου το 1906³³⁴. Ως Μητροπολίτης Μελενίκου ο Θεοδώρητος εξελέγη στις 22 Αυγούστου του 1906. Δεν αποδέχθηκε όμως τη μετάθεσή του και παραιτήθηκε από τη μητρόπολη Μελενίκου στις 2 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Ο Θεοδώρητος παρακάλεσε, με επιστολή του, το Πατριαρχείο να ανακαλέσει τη μετάθεσή του και να παραμείνει έτσι στο Νευροκόπι. Αντίστοιχη θερμή παράκληση προς το Πατριαρχείο εξέφρασε και η ελληνική κοινότητα Νευροκοπίου³³⁵.

Ο Θεοδώρητος, ενδιαφερόταν για τους αναξιοπαθούντες της επαρχίας του και συνεργαζόταν άψογα με τους τοπικούς παράγοντες³³⁶. Ήταν αρχιερέας με βαθιά μόρφωση, κύρος και ηθικό ανάστημα, αυστηρός τηρητής του καθήκοντος και χρηστός στους τρόπους και την πολιτεία του³³⁷.

---

³³² Αιμ. Τσακόπουλος, *ό.π.*, σ. 405.

³³³ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 27/έτος κγ' (1903) 458, 489.

³³⁴ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 30/έτος κστ' (1906) 413, 439.

³³⁵ Συνυποψήφιοι ήταν ο επίσκοπος Χριστουπόλεως Ιωακείμ και ο αρχιμ. Φώτιος Παγιώτας [Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 409 και «Εκκλησιαστικά χρονικά (7.9.1906)», *ΕΑ* 30/έτος κστ' (1906) 413, 439.

³³⁶ Αθ. Καραθανάσης, *Ο Ελληνισμός και η Μητρόπολη Νευροκοπίου*, σ. 62-65.

³³⁷ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 476.

ΑΙΜΙΛΙΑΝΟΣ ΔΑΓΓΟΥΛΑΣ

(2 Σεπτεμβρίου 1906 – 8 Δεκεμβρίου 1911)

Ο Αιμιλιανός, κατά κόσμο Επαμεινώνδας Δάγγουλας, γεννήθηκε στην Αρτάκη της επαρχίας Κυζίκου το 1866. Φοίτησε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και μετά την αποφοίτησή του, προσελήφθη ως διδάσκαλος αρχικά στην πατρίδα του και στη συνέχεια στο Ζωγράφειο Γυμνάσιο της Κωνσταντινούπολης. Στη συνέχεια εισήχθη στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης υπό την προστασία του πρώην Ιεροσολύμων Νικοδήμου. Διάκονος χειροτονήθηκε το 1898 και πρεσβύτερος το 1899³³⁸.

Ο διορισμός του μητροπολίτη Μελενίκου Ειρηναίου στη θέση του σχολάρχη της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, το καλοκαίρι του 1906 και η απομάκρυνσή του από το Μελένικο, όπου είχε διακριθεί για την δραστηριότητά του, προκάλεσε όπως ήταν φυσικό, απορία και ερωτηματικά στις ελληνικές διπλωματικές αρχές για το μέλλον της επαρχίας αυτής, κυρίως μετά την άρνηση του μητροπολίτη Νευροκοπίου Θεοδώρητου Βασματζίδη, επίσης ικανού ιεράρχη, να δεχτεί τη μετάθεσή του στη μητρόπολη Μελενίκου. Ωστόσο, η εκλογή του αρχιμανδρίτη Αιμιλιανού Δάγγουλα, προϊσταμένου του ναού της Παναγίας Καφατιανής στο Γαλατά, ως μητροπολίτη Μελενίκου, προκάλεσε την ικανοποίηση της ελληνικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, γιατί ο νέος μητροπολίτης ήταν, κατά την κρίση της Πρεσβείας, αρκετά μορφωμένος, νοήμων, ιεροπρεπής στο ήθος, δραστήριος, αφοσιωμένος στο καθήκον, νέος στην ηλικία (40χρονος) και θερμός πατριώτης.

Η εκλογή του Αιμιλιανού πραγματοποιήθηκε στις 2 Σεπτεμβρίου του 1906³³⁹ και κατά την ελληνική πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, προοιωνίζε περαιτέρω θετική εξέλιξη για την, σημαντική για τον Ελληνισμό, μητροπολιτική περιφέρεια Μελενίκου³⁴⁰. Λίγες μέρες αργότερα, στις 12 Σεπτεμβρίου του 1906, το Πατριαρχείο απέστειλε στη μητρόπολη Μελενίκου άμφια, αντιμήνια και λειτουργικά βιβλία για τις ανάγκες των ενοριών που οι ναοί τους είχαν διαρπαγεί και βεβηλωθεί από τους Βουλγάρους³⁴¹.

Ο Αιμιλιανός έφθασε στο Μελένικο, στις 11 Νοεμβρίου του 1906 και οι κάτοικοι της πόλης του επεφύλαξαν θερμή υποδοχή και δεξίωση. Στις αρχές Δεκεμβρίου, επέστρεψαν υπό τη μητρόπολη Μελενίκου, τα εξαιτίας της τρομοκρατίας αποσχισθέντα εξαρχικά χωριά Μίτινο και Σιρμπάν³⁴². Το Μάρτιο του 1907 πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια του ναού της Ευαγγελίστριας στην κάτω συνοικία του Δεμίρ Ισάρ³⁴³. Στα τέλη Απριλίου το Πατριαρχείο απέστειλε χρηματική βοήθεια στους πλημμυροπαθείς του Μελενίκου³⁴⁴.

³³⁸ Βλέπε και Ιωάννης Κωνσταντινίδης, «Αιμιλιανός Δάγγουλας», *ΘΗΕ* 1 (Αθήνα 1962).

³³⁹ Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 409, 410. Ο Αιμιλιανός είχε συνυποψήφιους τον Σερραίο ηγούμενο της μονής του Χριστού Πριγκήπου Γεράσιμο Θεολογίδη και τον αρχιμανδρίτη Μελέτιο Λουκάκη [«Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 30/έτος κστ' (1906) 439].

³⁴⁰ *ΑΥΕ*, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως (Ι. Γρυπάρης) προς Υπ. Εξ., 742/7.9.1906.

³⁴¹ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 30/έτος κστ' (1906) 453

³⁴² *Ό.π.*, σ. 570, 629.

³⁴³ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 167.

³⁴⁴ *Ό.π.*, σ. 250.

Η έντονη εθνική δραστηριότητα του Αιμιλιανού προκαλούσε το φθόνο των Βουλγάρων και κυρίως των βουλγαρικών συμμοριών που δρούσαν στην περιοχή, όπως αυτής του Τσοδομίρ. Σε επιστολή του προς το Πατριαρχείο από το Δεμίρ Ισάρ, όπου βρισκόταν στις 9 Αυγούστου του 1907, ο Αιμιλιανός κατήγγειλε σχέδιο δολοφονίας του από την παραπάνω συμμορία κατά τη μετάβασή του από το Δεμίρ Ισάρ στο Μελένικο για την τέλεση του μνημοσύνου του Μελενίκιου Γεωργίου βοεβόδα (Βάντση), ο οποίος είχε ευεργετήσει την κοινότητα του Μελενίκου με μία οικία και σαράντα λίρες. Ευτυχώς για το μητροπολίτη, τα σχέδια της συμμορίας έγιναν αντιληπτά από τον Τούρκο διοικητή Δεμίρ Ισάρ Χαμδή εφέντη, ο οποίος και τον πληροφόρησε σχετικά. Ο Αιμιλιανός ζήτησε από το Πατριαρχείο να ενημερώσει την οθωμανική κυβέρνηση ώστε αυτή να μεριμνήσει για την ασφάλειά του³⁴⁵.

Τα Θεοφάνεια του 1908, ο μητροπολίτης Αιμιλιανός χοροστάτησε στην κατάδυση του Τιμίου Σταυρού, σε υδρόμυλο στην Κάτω Τζουμαγιά, καθώς και στα εγκαίνια του νεοανεγερθέντος, με δαπάνες των κατοίκων της κωμόπολης στρατιωτικού σταθμού, για την ασφάλεια της περιοχής³⁴⁶, ενώ το Μάρτιο του ίδιου χρόνου, στα πλαίσια περιοδείας του, επισκέφτηκε το χωριό Κρούσοβο του Δεμίρ Ισάρ, όπου οι κάτοικοι του επεφύλαξαν θερμότατη υποδοχή με τη συμμετοχή των μαθητών και μαθητριών των ελληνικών εκπαιδευτηρίων του χωριού. Στο Κρούσοβο ο μητροπολίτης ασχολήθηκε με την τακτοποίηση των κοινοτικών ζητημάτων και κυρίως με την τόνωση του εθνικού και θρησκευτικού αισθήματος των κατοίκων³⁴⁷.

Στις 9 Ιανουαρίου του 1910 πέθανε και θάφτηκε στο Δεμίρ Ισάρ η μητέρα του μητροπολίτη, Ελένη Δάγγουλα³⁴⁸.

Η έλλειψη μορφωμένων κληρικών ήταν ένα από τα πολλά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει ο μητροπολίτης Αιμιλιανός και για το λόγο αυτό προσπάθησε να πείσει κυρίως εκπαιδευτικούς που διακρίνονταν για το ήθος και την αγαθότητα της ψυχής τους να στελεχώσουν τον κλήρο της μητρόπολης Μελενίκου. Οι προσπάθειες του μητροπολίτη δεν έμειναν χωρίς αποτέλεσμα και επί των ημερών του αρκετοί μορφωμένοι, από την περιοχή και από μακρύτερα, χειροτονήθηκαν. Την Κυριακή 10 Οκτωβρίου του 1910, στο μητροπολιτικό ναό του Μελενίκου, χειροτονήθηκε ιερέας για την Κάτω Τζουμαγιά, ο για πολλά έτη διδάσκαλος εκεί Δ. Πασχαλιάς³⁴⁹.

Ο μητροπολίτης Αιμιλιανός παρέμεινε στο Μελένικο έως τις 8 Δεκεμβρίου του 1911, οπότε μετετέθη στη μητρόπολη Γρεβενών, μετά το μαρτυρικό θάνατο του προκατόχου του Αιμιλιανού Γρεβενών³⁵⁰. Ο Αιμιλιανός υπηρέτησε ως μητροπολίτης και στη μητρόπολη Ελευθερουπόλεως από τις 13.3.1924 έως τις 9.11.1927, οπότε απεβίωσε στην Αθήνα³⁵¹.

³⁴⁵ «Διωγμός Ορθοδόξων», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 531.

³⁴⁶ Κ. Α. Οικ., «Εκ Τζουμαγιάς», *ΦΘ*, φ. 763 (Τρίτη 15.1.1908), σ. 2.

³⁴⁷ Στρυμών, «Εκ Δεμίρ Ισάρ. Δύο Εορταί», *ΦΘ*, περ. Β', φ. 797 (3.4.1908), σ. 2.

³⁴⁸ «Δεμίρ Ισάρ 12.1.1910. Θάνατος μητέρας μητροπολίτου Μελενίκου», *ΝΑ*, φ. 489/190 (Κυριακή 16.1.1910), σ. 3.

³⁴⁹ «Χειροτονία του Δ. Πασχαλιά εις ιερέα από τον Μελενίκου Αιμιλιανό», *ΝΑ*, φ. 417/118 (Κυριακή 17.10.1910), σ. 3.

³⁵⁰ Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», σ. 425.

³⁵¹ «Νεκρολογία», *Ορθοδοξία* 2 (1927) 375.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΣΗΜΙΑΔΗΣ

(10 Ιανουαρίου 1912 - 1913)

Ο Κωνσταντίνος Ασημιάδης γεννήθηκε στην Καλλιόπολη το 1872. Φοίτησε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης από όπου αποφοίτησε το 1902 και στη συνέχεια υπηρέτησε ως πρωτοσύγκελος κοντά στο μητροπολίτη Νικομηδείας Φιλόθεο Βρυνένιο, τον από Σερρών. Το 1908 χειροτονήθηκε επίσκοπος Χαριουπόλεως ως ανταμοιβή για την *εύδόκιμον δράσιν του υπέρ τῆς ἐκπαιδεύσεως*. Μητροπολίτης Μελενίκου εξελέγη στις 10 Ιανουαρίου του 1912³⁵², έχοντας συμπληρώσει οκτώ χρόνια περίπου στην υπηρεσία του μητροπολίτη Νικομηδείας. Ο Κωνσταντίνος έφτασε στην επαρχία του το Μάρτιο του 1912³⁵³.

Στον Μελενίκου Κωνσταντίνο το 1912, χορηγήθηκε το τελευταίο γνωστό μητροπολιτικό βεράτι από Σουλτάνο (περίοδος Νεοτούρκων). Το κείμενο του βερατίου μάλιστα, αναφέρει ότι ο μητροπολίτης Μελενίκου υπάγεται στην *πνευματική δικαιοδοσία τοῦ πατριαρχικοῦ ἀξιώματος τῶν Ρωμαίων Κωνσταντινουπόλεως καί ἐξαρτημένων περιοχῶν (Rum Patrikligi daire –i ruhaniyesi dahilinde)*, κάνοντας για πρώτη φορά νύξη για συγκεκριμένη εδαφική δικαιοδοσία του Πατριάρχη, την οποία ταυτίζει με την εκκλησιαστική-πνευματική³⁵⁴.

Ο μητροπολίτης Κωνσταντίνος βρήκε μαρτυρικό θάνατο στο Δεμίρ Ισάρ (Σιδηρόκαστρο), όπου διέμενε με τη μητέρα και την αδελφή του στις 25 Ιουνίου 1913, από τους Βουλγάρους που είχαν καταλάβει την πόλη κατά τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο³⁵⁵. Είχε συλληφθεί από το Βούλγαρο αστυνόμο Δεμίρ Ισάρ Μίτκα Μιλίγκωφ και κατακρεουργήθηκε από τους στρατιώτες του 12^{ου} συντάγματος, με επικεφαλής το λοχαγό Άγγελο Δημητρίεφ. Μαζί του θανατώθηκε ο πρωθιερέας Σταύρος και ο πρόκριτος Παπαχαριζάνος³⁵⁶.

---

³⁵² Αιμ. Τσακόπουλος, *ό.π.*, σ. 425.

³⁵³ Συνυποψήφιους είχε τον επίσκοπο Πέτρας Πολύκαρπο και τον αρχιμ. Ιωάννη Ανδρεάδη ηγούμενο της μονής Χριστού Πριγκήπου («Εκκλ. χρονικά (10.1.1912)», *ΕΑ* 36/έτος λβ' (1912) 21. Οι Μελενίκιοι με επιστολή τους στο Πατριαρχείο πριν ακόμη τεθούν οι υποψηφιότητες είχαν οι ίδιοι ζητήσει την εκλογή του επισκόπου Χαριουπόλεως μη επιθυμώντας, για ανεξήγητους λόγους, την εκλογή του Χριστουπόλεως Αμβροσίου, βοηθού του μητροπολίτη Σερρών και του επισκόπου Μελιτουπόλεως τα ονόματα των οποίων είχαν ακουστεί ως πιθανά υποψήφια για τη μητρόπολη Μελενίκου (Απ. Γκισδαβίδης, «Πως κατεκυρώθη εις τους Βουλγάρους το Μελένικον», εφημ. *Η Πρόοδος*, περ. Β', φ. 3206 (Κυριακή 30.6.1957).

³⁵⁴ Παρασκευάς Κονόρτας, *Οθωμανικές θεωρήσεις για το οικουμενικό Πατριαρχείο*, σ. 103, 215.

³⁵⁵ «Θάνατος μελών διοικούσης Εκκλησίας», *ΕΑ* 38/έτος λδ' (1914) 4.

³⁵⁶ Γιώργος Καφταντζής, *Ιστορία της Ηράκλειας Νομού Σερρών*, Ηράκλεια 1974, σ. 97.

Στις 7 Ιουλίου του 1913 πραγματοποιήθηκε στο Πατριαρχείο προεξάρχοντος του Οικουμενικού Πατριάρχου Γερμανού Ε' μνημόσυνο για τον Μελενίκου Κωνσταντίνο και τους συν αυτό σφαγιασθέντας υπό των Βουλγάρων («Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 37/έτος λγ' (1913) 226.

Διάδοχός του εκλέχτηκε, το Σεπτέμβριο του 1913, ο τέως Δεβρών και Βελισσού Παρθένιος Γκόλιας, ο οποίος είχε υπηρετήσει στην περιοχή ως επίσκοπος Δαφνουσίας (Ιούλιος 1895-Μάρτιος 1899)³⁵⁷.

---

³⁵⁷ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 37/έτος λγ' (1913) 311. Ο Παρθένιος ήταν Σιατιστινός στην καταγωγή. Για την εθνική του δράση, ως μητροπολίτης Μελενίκου, εξορίστηκε το 1915 από τους Βουλγάρους στη Σούμλα αρχικά και στη συνέχεια για τρία χρόνια στο μοναστήρι Τρογιάν στην Πλεύνα της Βουλγαρίας. Επέστρεψε ταλαιπωρημένος από τις κακουχίες και με αρκετά κλονισμένη υγεία στη μητρόπολή του, στο Σιδηρόκαστρο το 1918. Πέθανε στις 29 Ιουνίου του 1921 και θάφτηκε στο μητροπολιτικό ναό του Σιδηροκάστρου [Γεώργιος Μπόντας, «Ο Σιατιστινός μητροπολίτης Μελενίκου και Σιδηροκάστρου Παρθένιος Γκόλιας», *Δυτικομακεδονικά Γράμματα* 11 (Κοζάνη 2000) 331, 332 όπου και φωτογραφία του μητροπολίτη].

Μοναστήρια της μητρόπολης Μελενίκου και η προσφορά τους στον Ελληνισμό της περιοχής

ΜΟΝΗ ΡΟΖΙΝΟΥ

Το μοναστήρι αυτό¹, μετόχι της μονής Ιβήρων του Αγίου Όρους, ανάγει την ίδρυσή του στο 13^ο αιώνα και βρίσκεται σε απόσταση μιάμισης ώρας, με τα πόδια, βόρεια από την πόλη του Μελενίκου. Η μονή τιμάται επ' ονόματι του Γενεθλίου της Θεοτόκου από όπου πήρε και το βουλγαρικό όνομα «Ρόζεν»². Παλαιότερα όμως, ετιμάτο επ' ονόματι του Αγίου Γεωργίου. Στο μοναστήρι υπάρχει και δεύτερη εκκλησία, αυτή του Ταξιάρχη. Η μονή περιβάλλεται από διπλό περίβολο στο μέσο του οποίου υπάρχει το Καθολικό, ενώ γύρω βρίσκονται τα κελιά των μοναχών καθώς και οι ξενώνες.

Το καθολικό ανακαινίσθηκε, σύμφωνα με επιγραφή, στις 5 Ιουλίου του 1732. Τον Αύγουστο του 1761, με νεότερη πράξη του Πατριάρχη Ιωαννικίου Γ' επιβεβαιώθηκε η σταυροπηγική αξία του μοναστηριού, το οποίο όμως, μαζί με τα υποκείμενα σε αυτό κτήματα και ναούς υπήχθησαν ως μετόχια στη μονή των Ιβήρων³. Στις 10 Ιουλίου του 1662 κτίστηκε και ο κοιμητηριακός ναός της μονής αφιερωμένος στον Τιμίο Πρόδρομο, με αξιόλογες τοιχογραφίες⁴, στον οποίο κάθε χρόνο, στις 24 Ιουνίου, τελούνται μνημόσυνο υπέρ των αφιερωτών της μονής. Το μοναστήρι καταστράφηκε, στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, από πυρκαγιά, στην οποία κάηκαν πολλά έγγραφα από το αρχείο της⁵.

Η μονή Ροζινού, ανοικοδομήθηκε από τους χριστιανούς της επαρχίας Μελενίκου, οι οποίοι στη συνέχεια ζήτησαν από το Πατριαρχείο την επαναβεβαίωση της σταυροπηγικής αξίας, καθώς και των τεσσάρων εκκλησιών (Παναγίας Ταμπαγίας, Αγίων Αποστόλων, Προφήτου Ηλιού και Αγίου Γεωργίου) που αποτελούσαν εξαρτήματα της μονής. Η επαναβεβαίωση έγινε με σιγίλιο του Πατριάρχη Παΐσιου το 1832. Στο παρεκκλήσι του Αγίου Μοδέστου, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, υπήρχε αντίγραφο της εικόνας της Πορταΐτισσας καθώς και η εικόνα της Παναγίας από το διαλυμένο μοναστήρι της Παναγίας Ταμπαγίας κοντά στο χωριό Κοβάτζοβο. Στη μονή ανήκαν επίσης και οι ναοί: Αγίων Αποστόλων (Πέτρο Τζέρκφα) στο χωριό

¹ Για το μοναστήρι βλέπε στο έργο της Elka Bakalova, *Rojenski Manastir*, Sofia 1990 όπως και Νικ. Δόβας, «Ρόζεν», στο έργο *Ιερά Προσκυνήματα Προπύργια της Ορθοδοξίας*, Αθήνα, σ. 117-118.

² Βλέπε: Ελ. Ταπεινός, «Η περί το Μελενίκον ιστορική Μονή Ροζινού», *ΜΗΠΣΑ* 5 (1912) 94-97.

³ Ελένη-Νίκη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, *ό.π.*, σ. 245-248. Βλέπε και S. Kissas, «Contribution to the history of Rozen Monastery near Melnik», *Cyrrillomethodianum* 11(1987) 195-213.

⁴ Magdalena Stojanova, «The cemetery church of Rozen Monastery», *Balkan Studies* 28(1987) 26, 27.

⁵ Κατά τον Ελ. Ταπεινό το μοναστήρι κάηκε στα τέλη του 17^{ου} αιώνα (*ό.π.*, σ. 95)

Σφουγγάροβο Μελενίκου, του Αγίου Παντελεήμονα, του Ταξιάρχη και της Κεχαριτωμένης μέσα στο Μελένικο⁶.

Το μοναστήρι του Ροζινού διοικούνταν, μαζί με τα τρία γειτονικά τσιφλίκια που κατείχε, από ηγούμενο που η μονή των Ιβήρων έστελνε, για περίοδο πέντε ετών⁷. Μετά την παρέλευση της πενταετίας ο ηγούμενος αντικαθίστατο από άλλον. Το 1835, ηγούμενος του μοναστηριού ήταν ο Φιλιππουπολίτης ιερομόναχος Γρηγόριος⁸. Τον Οκτώβριο του 1855, ο μητροπολίτης Μελενίκου Διονύσιος ανακοίνωσε στη μονή Ιβήρων την ανάληψη της ηγουμενίας του μετοχίου του Ροζινού από τον Ανανία Ιβηρίτη, στη θέση του Ανθίμου Ιβηρίτη, που είχε παυθεί αρκετό καιρό πριν και επέστρεψε στη μετάνοιά του (μονή Ιβήρων)⁹. Ο προηγούμενος Άνθιμος είχε παραμείνει στο Μελένικο μέχρι την τακτοποίηση των δοσοληψιών και οικονομικών εκκρεμοτήτων του. Ο Άνθιμος, λόγω των κακών σχέσεων του με το διάδοχό του Ανανία και των αλληλοσυκοφαντιών που προέκυψαν, εγκατέλειψε το Ροζινό και εγκαταστάθηκε προσωρινά και κατά προτροπή του μητροπολίτη Μελενίκου Διονυσίου, στο Σιναϊτικό μετόχι που υπήρχε μέσα στο Μελένικο. Ο Άνθιμος είχε διατελέσει και παλαιότερα ηγούμενος του Ροζινού¹⁰.

Την ίδια εποχή στη μονή Ιβήρων εφησύχαζε ο πρώην Τρίκκης Προκόπιος, ο οποίος θα αναλάμβανε, το 1857, επίτροπος του μητροπολίτη Διονυσίου στο Μελένικο και στη συνέχεια, το 1875, θα τον διαδεχόταν στον αρχιερατικό θρόνο της επαρχίας Μελενίκου. Η μονή Ιβήρων και οι αντιπρόσωποί της στο Ροζινό ίσως να διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο στην προώθηση του Προκοπίου στις παραπάνω θέσεις.

Πρόβλημα στη μονή προέκυψε το 1850, με τους τζεφλήκαρους (εργάτες του τσιφλικίου) της μονής και με τα δικαιώματα που έπρεπε να λαμβάνει η κυρίαρχη μονή των Ιβήρων. Ο μητροπολίτης Διονύσιος Ταπεινός, μεσολαβώντας, πρότεινε, οι τζεφλήκαροι να δίνουν στη μονή το ήμισυ της παραγωγής των σταφυλιών και να σέβονται τα δικαιώματα της μονής. Οι τζεφλήκαροι δεν δέχτηκαν τους όρους αυτούς, με τη δικαιολογία ότι εξυπηρετούσαν το μοναστήρι με διάφορες αγγαρείες. Στην υπόθεση παρενέβη ο μουδέρης Μελενίκου και ο Κωνσταντίνος Καρύδας, προεστός και λογοθέτης της πόλεως Μελενίκου, ώστε οι τζεφλήκαροι να πειστούν να δεχτούν τη νέα συμφωνία¹¹.

⁶ Ελ. Ταπεινός, «Η περί το Μελένικον ιστορική μονή Ροζινού», σ. 96.

⁷ «Χρονικά και Ανάλεκτα (16 Σεπτεμβρίου)», *Νεολόγος*, φ. 6353 (Πέμπτη 20.9.1890), σ. 2. Ο Ελ. Ταπεινός αναφέρει κάθε τέσσερα χρόνια (ό.π., σ. 97)

⁸ Δημήτριος Καλαβακίδης, *Μελέτη εις το Άγιον Πάσχα, Εν Κωνσταντινουπόλει 1836*, σ. 85

⁹ *BMI*, 1951, σ.113-115, Μελενίκου Διονυσίου τῷ ἁγίῳ Σηλυβρίας Ἰωαννικίῳ εὕρισκομένῳ ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τῶν Ἰβήρων, 6.10.1853.

¹⁰ *BMI*, 1951, σ.146-148, Μελενίκου Διονυσίου τοῖς σεβασμίοις πατράσι τοῦ ἱεροῦ Μοναστηρίου τῶν Ἰβήρων, Μελενίκοθεν 9.8.1855.

¹¹ *BMI*, 1951, σ. 138, 139, Μελενίκου Διονυσίου τοῖς ὀσιωτάτοις πατράσι τῆς ἱερᾶς, σεβασμίας καὶ σταυροπηγιακῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων, 7.10.1850.

Η μονή Ροζινού υπήρξε ο σύνδεσμος της μητρόπολης Μελενίκου με το Άγιο Όρος. Τον Ιούνιο του 1851, μέσω του ηγουμένου της μονής Ροζινού και της μονής Ιβήρων, ο μητροπολίτης Διονύσιος απέστειλε τον κατάλογο των καταγεγραμμένων στο «Νοφούζ Ντεφτερί» Μελενίκιων που βρίσκονταν στο Άγιον Όρος, ώστε οι τελευταίοι να πληρώσουν το χάρατσι που τους αναλογούσε. Η μονή των Ιβήρων θα παρέδιδε τον κατάλογο στους Επιτρόπους του Αγίου Όρους, ώστε αυτοί να ενεργήσουν σχετικά¹².

Κατά την πανήγυρη της μονής στις 8 Σεπτεμβρίου, που διαρκούσε τρεις μέρες¹³, συγκεντρώνονταν πλήθη κόσμου από το Μελένικο και τη γύρω περιοχή. Επίσης πολλοί Μελενίκιοι μετέβαιναν στη μονή για αναψυχή¹⁴. Η μονή είχε υπό την κυριότητά της ολόκληρο το χώρο μεταξύ των χωριών Μποβίστα και Ζιατκόβου¹⁵.

Το χρονικό διάστημα 1881-1885, ηγούμενος της μονής διετέλεσε ο ιβηρίτης ιερομόναχος Άνθιμος, ο οποίος όμως δεν έδειξε την πρέπουσα διαγωγή προκαλώντας ηθικά σκάνδαλα¹⁶.

Τον Οκτώβριο του 1885, όπως αναφέρεται σε δημοσίευμα της εποχής, βουλγαρική συμμορία κοιμιτατζήδων «*παρά τό Μελένικον καί έν τῇ μονῇ Ροζινῶν καλουμένη ἡ Παναγίας εἰσβάλουσα ἠχμαλώτισε τόν Ἡγούμενον ὄν καί ἀπέλυσε νῦν, μετά τήν δόσιν λύτρων πολλῶν, ὡς λέγεται καί φρικώδη τυραννίαν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ ψυχορραγῶν οὔτος πατήρ ἔχει τό ὄμμα πρός τήν ἄλλην ζωήν ἐστραμμένον. Μεταξύ τῆς συμμορίας ταύτης ὑπῆρξε καί ληστής ὑπηρετήσας ἄλλοτε τῷ ὀσίῳ πατρί, παρ' οὔ ἀφηρέθη καί τό οὔς διά μαχαίρας ὑπ' αὐτοῦ*»¹⁷.

Το 1902, ο μητροπολίτης Μελενίκου Ιωακείμ, με έκθεσή του, ενημέρωσε το Πατριαρχείο για το σκανδαλώδη ιδιωτικό βίο των οικονόμων του ιβηριτικού μετοχίου Ροζινού. Ο μητροπολίτης Ιωακείμ έκανε λόγο για εκκλησιαστική επικοινωνία και συλλειτουργία των μοναχών με τους σχισματικούς. Το Πατριαρχείο ζήτησε από την κυρίαρχη μονή των Ιβήρων να λάβει τα προσήκοντα μέτρα κατά των Ιβηριτών πατέρων του Ροζινού που την εκθέτουν¹⁸.

Σύμφωνα με τηλεγράφημα του επιτρόπου της μονής Ιβήρων στο Μελένικο Δημοκίδη¹⁹, βουλγαρική συμμορία εισήλθε, την Παρασκευή 23 Μαΐου του 1908,

¹² *BMI*, 1951, σ. 140, Μελενίκου Διονυσίου τοῖς ὀσιωτάτοις Ἐπιτρόποις τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Μελενίκοθεν 7.6.1853.

¹³ Ελ. Ταπεινός, «Η περί το Μελένικον ιστορική μονή Ροζινού», σ. 97.

¹⁴ «Ἰδιαίτεροι Αλληλογραφία (ανταπόκριση, 12.9.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4616 (20.9.1884), σ. 2.

¹⁵ «Συνέντευξις μετά του υποδιοικητοῦ Μελενίκου. Το ζήτημα Ροζινού», *ΝΑ*, φ. 673/74 (Κυριακή 21.8.1911), σ. 2.

¹⁶ «Χρονικά και Ανάλεκτα (16 Σεπτεμβρίου)», *Νεολόγος*, φ. 6353 (Πέμπτη 20.9.1890), σ. 2.

¹⁷ *ΦΜ*, φ. 988 (Τετάρτη 23.10.1885), σ. 2.

¹⁸ *ΑΟΠ*, κώδ. 74, φ. 383, Τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῶν Ἰβήρων περί τοῦ Ἰβηριτικοῦ μετοχίου Ροζινού εἰς Μελένικον, 6472/21.9.1902.

¹⁹ «Η μονή της Ροζινού», *ΜΗΠΣΑ* I (1908) 126-129.

στη μονή Ροζινού και δολοφόνησε τον ιερέα της μονής Μελέτιο, 35 ετών, καταγόμενο από την Τένεδο και τρεις γυναίκες, την υπηρέτρια Ελένη Πασπαλούδη, 65-70 ετών, την εγγονή της επίσης Ελένη, 8-10 ετών και την εργάτρια Βαρβάρα, η οποία βλαστολογούσε στα αμπέλια της μονής και λόγω βροχής είχε καταφύγει εντός του μοναστηριού²⁰. Ο ηγούμενος του μοναστηριού μόλις που πρόλαβε να διαφύγει τη σφαγή και να καταφύγει στο Μελένικο, από όπου ειδοποίησε την κυρίαρχη μονή των Ιβήρων. Η μονή Ιβήρων τηλεγράφησε για το γεγονός στο Πατριαρχείο και ζήτησε τη μεσολάβηση του μητροπολίτη Μελενίκου, για την κήδευση των θυμάτων, καθώς και τις ενέργειες του στις τοπικές αρχές για την τιμωρία των ενόχων²¹.

Η μονή των Ιβήρων, για την καλύτερη απόδοση του μετοχίου του Ροζινού, προχωρούσε στην ενοικίαση των κτημάτων του. Το 1910, ενοικιαστής ήταν ο Γάλλος Georges Putois, -ψευδώνυμο του Έλληνα υπαξιωματικού του Ελληνικού Ναυτικού Γεωργίου Τριανταφυλλίδη²²-, σταλμένου από το Εθνικό Κέντρο Αθηνών για την υπεράσπιση της μονής και της γύρω περιοχής. Κατά του Putois και της μονής, οι Βούλγαροι των γειτονικών χωριών, με την παρακίνηση του κομιτάτου, ξεκίνησαν δικαστικό αγώνα για την διεκδίκηση των κτημάτων, κυρίως αμπελιών, του μετοχίου²³. Η ελληνική διπλωματία, αντιλαμβανόμενη τη σημασία του μετοχίου για την επιβίωση του Ελληνισμού της περιοχής και την προστασία του Μελενίκου, ανέλαβε την πρωτοβουλία να ενεργήσει για την επιτυχία της δίκης, υπέρ των ελληνικών συμφερόντων και για τη στήριξη στην ορθοδοξία, του χωριού Ροζινού, που πρόσφατα είχε αρνηθεί το βουλγαρικό σχίσμα, με την αποστολή Έλληνα διδασκάλου, που όμως τελικά δεν τοποθετήθηκε²⁴.

Από τις αρχές του 1911, ξεκίνησε μια έντονη διεκδυστίδα μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων, για την κυριότητα της μονής Ροζινού. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους οι οθωμανικές αρχές ενέκριναν την παράδοση του μοναστηριού στους Βουλγάρους και απεστάλη τουρκικός στρατός για την εφαρμογή της απόφασης²⁵.

Ωστόσο, το οθωμανικό υπουργείο δικαιοσύνης ανακοίνωσε στον Καπουκεχαγιά των Πατριαρχείων, στις 5 Μαΐου του 1911, περί της μονής Ροζινού, ότι, διαβάζοντας τα ανάλογα φιρμάνια, σχημάτισε την πεποίθηση ότι το μοναστήρι ανήκει στους ορθοδόξους (πατριαρχικούς)²⁶ και συγκεκριμένα στη μονή των

20 «Διωγμός Ορθοδόξων», *ΕΑ* 32/έτος 28 (1908) 300.

21 *Ό.π.*, σ. 264.

22 Κων. Τσώπρος, *Αναμνήσεις*, σ. 42-45 όπου περισσότερες πληροφορίες.

23 Α.Λ., «Ειδήσεις εκ Μελενίκου (4.9.1911)», *ΝΑ*, φ. 691/92 (Πέμπτη 8.9.1911), σ. 2.

24 *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Σακελλαριάδης προς Υπ. Εξ., 81/13.3.1910/245/19.3.1910.

25 *ΑΥΕ*, τηλεγρ. Πρόξ. Θεσσαλονίκης προς Υπ. Εξ., 7.4.1911 και Τηλεγρ. Πρόξ. Σερρών Σακελλαριάδη προς Υπ. Εξ., 9.4.1911.

26 *ΑΥΕ*, τηλ. Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως προς Πρόξ. Σερρών και Θεσσαλονίκης, 5.5.1911.

Ιβήρων²⁷. Την επόμενη μέρα (6.5.1911) η οθωμανική κυβέρνηση διέταξε το νομάρχη (Βαλή) Θεσσαλονίκης να παραδώσει το μοναστήρι στους Έλληνες²⁸.

Κατόπιν των παραπάνω, την Κυριακή 8 Μαΐου 1911, ο ναός της μονής παραδόθηκε, με απόφαση της οθωμανικής κυβέρνησης, στην ελληνική πλευρά. Τις ευχαριστίες του για το γεγονός εξέφρασε, από το Δεμίρ Ισάρ στις 8 Μαΐου, ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός²⁹. Για την ικανοποίηση των σχισματικών της περιοχής, η οθωμανική κυβέρνηση αποφάσισε τη χορήγηση σε αυτούς 2.000, λιρών καθώς και οικοπέδου, εντός του αγροκτήματος της μονής, για την οικοδόμηση ιδιαίτερου ναού για αυτούς, όπως και δωματίων για τη φιλοξενία προσκυνητών. Στις αντιδράσεις των Ελλήνων ότι το οικόπεδο είναι μοναστηριακό, η οθωμανική διοίκηση επικαλέστηκε το δικαίωμα κατάσχεσης για λόγους κοινής ωφέλειας³⁰.

Στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1911, ειδική επιτροπή, κατόπιν διαταγής της Νομαρχίας Θεσσαλονίκης, αφού μετέβη στη μονή Ροζινού, καθόρισε οικόπεδο 35.000 τετρ. πήχεων για την οικοδόμηση του βουλγαρικού σχισματικού ναού (μοναστηρίου), σε απόσταση εκατό μόλις μέτρων από το μοναστήρι. Η αποζημίωση της μονής για την απαλλοτρίωση του οικοπέδου της, ορίστηκε στο ευτελές ποσό των πενήντα οθωμανικών λιρών. Από τον καθορισμό τέτοιας μεγάλης έκτασης, έγινε φανερό ότι δεν επρόκειτο απλά για την οικοδόμηση εκκλησίας για την κάλυψη των θρησκευτικών αναγκών των σχισματικών κατοίκων της γύρω περιοχής, αλλά για την ανέγερση μοναστηριακού κτιριακού συγκροτήματος. Σε τηλεγράφημά του προς το ελληνικό Υπ. Εξ. ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός εκθέτει τις ανησυχίες του για τα σχέδια των Βουλγάρων και την αναστάτωση που θα επιφέρει στην περιοχή ένα οικοδόμημα τέτοιου μεγέθους, ζητώντας παράλληλα τη μεσολάβηση του υπουργείου ώστε να ανασταλεί η απαλλοτρίωση τόσης έκτασης και η οικοδόμηση μοναστηρίου αντί απλού ναού³¹. Το θέμα πήρε επικίνδυνη τροπή όταν το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου ο μουτσαρίφης Σερρών εκτίμησε το οικόπεδο και πρόσφερε, στον Δημήτριο Δημοκίδη, αντιπρόσωπο της μονής Ιβήρων στο Μελένικο, το ποσό των 50 μόνο οθωμανικών λιρών, δηλώνοντας παράλληλα ότι θα προχωρήσει στην απαλλοτρίωση του οικοπέδου, υπέρ των Βουλγάρων, για το κτίσιμο εκκλησίας και χωρίς τη συγκατάθεση της κυριάρχου μονής. Μάλιστα για την ανέγερση του βουλγαρικού ναού, η οθωμανική κυβέρνηση χορηγούσε το ποσό των 2.000 λιρών³².

²⁷ «Η Εκκλησία της Ροζινούς», *ΝΑ*, φ. 577/278 (Τετάρτη 4.5.1911), σ. 1 και *ΑΥΕ*, Τηλεγρ. Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως προς Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος, 5.5.1911.

²⁸ *ΑΥΕ*, Τηλεγρ. Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως προς Υπ. Εξ., 6.5.1911.

²⁹ «Βλέμματα της *Ν. Αληθείας* ανά το κράτος. Η Ροζινού», *ΝΑ*, φ. 582/283 (Τρίτη 10.5.1911), σ. 3.

³⁰ «Συνέντευξις μετά του υποδιοικητού Μελενίκου. Το ζήτημα Ροζινού», *ΝΑ*, φ. 673/74 (Κυριακή 21.8.1911), σ. 2.

³¹ Αιμιλιανός μητρ. Μελενίκου, «Η μονή Ροζινούς (16.9.1911)», *ΝΑ*, φ. 702/103 (19.9.1911), σ. 1.

³² *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 650/12.12.1912.

Τον Ιανουάριο του 1912 εξαφανίστηκε, πιθανότατα από, πιστά στο Σαντάνσκι, όργανα του βουλγαρικού Κομιτάτου ο Νικόλαος Τζέλας, ένας εκ των Ελλήνων φυλάκων της Μονής, ενώ παράλληλα ασκούνταν πιέσεις στους υπόλοιπους δύο Έλληνες φύλακες, καθώς και στους οθωμανούς, να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους και να αφήσουν το μοναστήρι ανυπεράσπιστο, ώστε ευκολότερα να καταληφθούν τα κτήματά του³³.

Στις 20 Μαΐου του 1912 δολοφονήθηκε ο προϊστάμενος του μετοχίου ιερομόναχος Συνέσιος από την ομάδα του Ιωάννη Πούνκιου η οποία και συνελήφθη, μετά από μαρτυρία του Βουλγάρου προεστού του χωριού Ροζινό, Νικολάου Ζάικου, τον οποίο το Κομιτάτο για την ενέργειά του αυτή επιχείρησε να δολοφονήσει³⁴. Ο ιερομόναχος Συνέσιος δολοφονήθηκε κατά τη μετάβασή του στο χωριό Λόποβο, καλεσμένος από τους βλαχόφωνους του χωριού για να λειτουργήσει εκεί³⁵. Η Σύνοδος του Πατριαρχείου εξέφρασε την οδύνη της για το γεγονός, καλώντας παράλληλα την οθωμανική κυβέρνηση να προστατεύσει τους ορθόδοξους της Μακεδονίας³⁶.

Το μοναστήρι του Ροζινού υφίσταται ως σήμερα ως ένα από τα μεγαλύτερα και αξιολογότερα μοναστήρια της Βουλγαρικής Εκκλησίας.

---

³³ *ΑΥΕ*, Πρόξ., Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 42/23.1.1912.

³⁴ *ΑΥΕ*, Πρόξ., Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 292/15.6.1912.

³⁵ *ΑΥΕ*, Πρόξ., Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 251/26.5.1912/2531/4.6.1912.

³⁶ «Εκκλησιαστικά χρονικά», *ΕΑ* 36/έτος λβ' (1912) 189.

ΜΟΝΗ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ (ΣΠΗΛΑΙΩΤΙΣΣΗΣ)

Η μονή της Θεοτόκου του Σπηλαίου ιδρύθηκε το 1220³⁷, στην ανατολική άκρη του οροπεδίου του Αγίου Νικολάου στα νότια του Μελενίκου και αφιερώθηκε, κατά μία άποψη, στη μονή Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους προ του 1322³⁸, ενώ κατά μία άλλη, η αφιέρωση της μονής της Θεοτόκου της Πηγής, μαζί με πολλά κτήματα στη μονή Βατοπαιδίου έγινε το 1486 (ή και λίγο πριν³⁹) από τον Μελενίκιο μοναχό Μάξιμο (κατά κόσμο Μανουήλ) Χρυσάφη και επικυρώθηκε με Σιγίλιο του πατριάρχη Συμεών⁴⁰. Φαίνεται όμως πως συχνά, κατά το πέρασμα των χρόνων, οι διάφοροι μητροπολίτες Μελενίκου αναμιγνύονταν στα εσωτερικά του Βατοπαιδινού μονυδρίου του Σπηλαίου, ώστε αρκετές φορές να χρειαστεί η παρέμβαση και αυτού του Πατριάρχη⁴¹.

Στη μονή υπήρχαν τρεις ναοί: της Αγίας Ζώνης, του Αγίου Κωνσταντίνου και του Αγίου Σπυρίδωνα⁴², όπου συνήθως γίνονταν οι εξομολογήσεις, ενώ έξω από το μοναστηριακό συγκρότημα βρισκόταν ο κοιμητηριακός ναός του Προδρόμου⁴³. Η μονή πέρασε πολλές φορές οικονομικές δυσκολίες.

Το 1663, ο ιερέας Συμεών αφιερώνει στο Βατοπαίδι και το μονύδριο της Παναγίας Ταμπάγιας ή Ταμπαγιάς⁴⁴ στο Κοβάτσοβο Μελενίκου, δηλωτικό της μακραιώνης παρουσίας της Μονής Βατοπαιδίου στο χώρο εκείνο και των σχέσεών της με τους κατοίκους της περιοχής⁴⁵. Ωστόσο το μονύδριο της Ταμπάγιας προσαρτάται ως εξάρτημα της σταυροπηγιακής μονής του Ροζινού και το 1761 τίθεται, μαζί με την τελευταία, υπό τον έλεγχο της μονής Ιβήρων. Στο Βατοπαίδι ανήκε ολόκληρο το χωριό Σουσίτσα Μελενίκου, τα ονόματα των κατοίκων του οποίου, μνημονεύνταν από τους πατέρες της μονής⁴⁶.

---

37 Jean B. Papadopoulos et père Arkadios Vatopedinos, *Un acte officiel du despote Alexis Sthlavos au sujet du couvent de Speleotissa près de Melenicon*, Sofia 1933. Για το μοναστήρι αυτό βλ. Γ. Φουρτούνας-Ε. Φουρτούνα, *Μελένικο. Η πορεία του ανά τους αιώνες*, Σιδηρόκαστρο 2002, σ.94, 95. όπου φωτογραφίες της μονής καθώς και της εφεστίου εικόνας της Αγίας Ζώνης

38 Ιωακείμ Παπάγγελος, «Τα μετόχια στην Ελλάδα, Μ. Ασία, Βουλγαρία και Σερβία», *Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου: Παράδοση-Ιστορία-Τέχνη*, τ. 1, Άγιον Όρος 1996, σ. 88.

39 Κρίτων Χρυσοχοΐδης, «Από την Οθωμανική κατάκτηση ως τον 20^ο αι.», *Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου: Παράδοση-Ιστορία-Τέχνη*, τ. 1, Άγιον Όρος 1996, σ. 58

40 Η κυριότητα της μονής Σπηλαίου διεκδικήθηκε και από τη Μεγίστη Λαύρα τον 14^ο αιώνα με αστήρικτες όμως αιτιάσεις (Μανουήλ Γεδεών, *Μνεία των προ εμού*, Αθήνα 1936, σ. 127).

41 Σωφρόνιος Ευστρατιάδης, «Ιστορικά μνημεία του Άθω», *Ελληνικά* 3 (1930) 40, 52-55.

42 *ΑΜΒ*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Νικόδημος Βατοπαιδινός προς μονή Βατοπαιδίου, Μελένικο 15.9.1833.

43 *Μοναστήρια της Εγνατίας Οδού*, τ. 2, Αθήνα, Υπ. Πολιτισμού, 1999, σ. 134.

44 Δεν σώζεται σήμερα

45 Κρίτων Χρυσοχοΐδης, «Από την Οθωμανική κατάκτηση ως τον 20^ο αι.», σ. 64.

46 *ΑΜΒ*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Νικόδημος Βατοπαιδινός προς μονή Βατοπαιδίου, Μελένικο 10.5.1834.

Εξαιτίας του βατοπαιδινού μετοχίου στο Μελένικο αναπτύχθηκαν αρκετά οι σχέσεις των κατοίκων της πόλης με την αγιορείτικη μονή. Το 1802, είχε τοιχογραφηθεί ο νάρθηκας του παρεκκλησίου του Αγίου Νικολάου στο Βατοπαιδι, με δαπάνες των χριστιανών της επαρχίας Μελενίκου, όπως αναφέρει σχετική επιγραφή⁴⁷. Συχνά η Αγία Ζώνη της Θεοτόκου ερχόταν στην πόλη προς ευλογία των κατοίκων⁴⁸. Το μοναστήρι του Σπηλαίου εξάλλου, εόρταζε, εκτός από την Κοίμηση της Θεοτόκου και την Αγία Ζώνη, θαυματουργή εικόνα της οποίας βρισκόταν στο καθολικό. Το 1832, Μελενίκιοι αφιέρωσαν στο Σπήλαιο 86 στρέμματα αμπελοχώραφα⁴⁹.

Σημαντικές καταστροφές υπέστη το μοναστήρι όπως και ολόκληρη η επαρχία Μελενίκου από τους καταστροφικούς σεισμούς που συντάραξαν την περιοχή στα τέλη της δεκαετίας του 1820 και κυρίως στις 31 Μαΐου του 1829. Ο ηγούμενος ιερομόναχος Ναθαναήλ⁵⁰, με επιστολή του ενημέρωσε τη μονή Βατοπαιδίου για την ολοκληρωτική καταστροφή του Σπηλαίου. Δεν έμεινε όρθιος κανένας από τους ναούς και τα κτήρια. Σαν να μην έφτανε η καταστροφή, την Τρίτη 12 Νοεμβρίου του ίδιου έτους, η πόλη του Μελενίκου επλήγη από συμμορία Γκέγκηδων, πενήντα περίπου ατόμων, η οποία για τέσσερις μέρες λεηλατούσε την πόλη. Το μονύδριο του Σπηλαίου γνώρισε πρώτο την αγριότητά τους. Από αυτό πήραν ό,τι είχε σωθεί από τους σεισμούς: ασημικά, ιερά σκεύη, άγια λείψανα, σταυρούς, ευαγγέλιο και ρούχα. Τους δύο πατέρες της μονής, τον ηγούμενο Ναθαναήλ και τον γερο-Κοσμά, αφού τους βασάνισαν ετοιμάστηκαν να τους περάσουν σαν περιλαίμιο πυρακτωμένο σίδερο. Οι πατέρες σώθηκαν την τελευταία στιγμή από σφοδρό σεισμό, που έκανε τους Γκέγκηδες να εγκαταλείψουν τα θύματά τους. Οι μοναχοί του Σπηλαίου, παρά την καταστροφή, δεν εγκατέλειψαν το μοναστήρι για να μην περάσει αυτό στον έλεγχο της οθωμανικής εξουσίας, αλλά πρόχειρα επισκέυασαν το καθολικό για να λειτουργούν και ένα δωμάτιο για να μένουν, με τη βοήθεια του Μελενικίου Δημητρίου Νικολάου. Ο ηγούμενος Ναθαναήλ ζήτησε τη συνδρομή του Βατοπαιδίου στην αναστήλωση της μονής, καθώς και την αποστολή ιερών λειψάνων και τιμίου σταυρού, ώστε να μπορέσουν να περιέλθουν για αγιασμούς στα χωριά και έτσι να εξοικονομήσουν χρήματα για το μοναστήρι⁵¹.

Ο ηγούμενος Νικόδημος, το 1833, ανακαίνισε εκ θεμελίων το μοναστήρι, το οποίο βρισκόταν σε άθλια κτιριακή κατάσταση⁵². Οι Μελενίκιοι ζήτησαν από τη

47 Ιωακείμ Παπάγγελος, «Τα μετόχια στην Ελλάδα», σ. 300.

48 *AMB*, κώδ. 116, 53/φ. 138.

49 *AMB*, κώδ. 124 (1825-1833), 24/φ. 136. Μελένικο 1832.

50 Δ. Καλαβακίδης, *Μελέτη εις το Άγιον Πάσχα*, σ. 85.

51 *AMB*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Ναθαναήλ Βατοπαιδινός προς μονή Βατοπαιδίου, Μελένικο 18.12.1829.

52 *AMB*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Νικόλαος Βατοπαιδινός προς μονή Βατοπαιδίου, Μελένικο 15.9.1833.

μονή Βατοπαιδίου, το 1837, να ενδιαφερθεί και να ανακαινίσει το μονύδριο γιατί αυτό κινδύνευε να πέσει⁵³. Το 1842 ηγούμενος ήταν ο ιερομόναχος Δανιήλ⁵⁴.

Τον Ιούνιο του 1855, πέθανε, ο τότε ηγούμενος του Σπηλαίου, αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος, του οποίου σώζεται λεπτομερής κατάλογος των προσωπικών του ειδών⁵⁵. Ο αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος αντιμετώπισε πολλά προβλήματα στη συμβίωσή του με τους ιερομόναχους του Σπηλαίου παπα-Κοσμά, που επιθυμούσε την ηγουμενία του μετοχίου, και παπα-Θεοφάνη. Αυτοί τον συκοφάντησαν στο Βατοπαιδί ότι ήταν σοβαρά άρρωστος και ανίκανος να διοικήσει το μονύδριο, κάτι που διέψευσε ο Σωφρόνιος, με επιστολή του προς την κυρίαρχη μονή. Στην παραπάνω επιστολή ο Σωφρόνιος αναφέρει τους αγώνες του για να ανορθώσει ξανά το μοναστήρι του Σπηλαίου, ενώ οι άλλοι συμμοναστές του επιθυμούσαν να το κατακλέψουν και να το αφανίσουν και κυρίως να το αποκόψουν από την κυρίαρχη μονή και να το εντάξουν υπό τον έλεγχο του κοινού των Μελενικίων, όπως συνέβη με τη γειτονική μονή του Ταξιάρχη⁵⁶.

Παράλληλα με τους ηγουμένους, η μονή Βατοπαιδίου όριζε και επίτροπό της στο Μελένικο. Το 1858 παραιτήθηκε ο επίτροπος του Βατοπαιδίου Μελενίκιος Εμμανουήλ Θεοφάνης και ζήτησε από τη μονή να τον αντικαταστήσει⁵⁷. Νέος επίτροπος ανέλαβε ο Γεώργιος Αγγελίδης⁵⁸.

Το Σεπτέμβριο του 1853, ο υποδιδάσκαλος Μελενίκου Νικόλαος παπά Κώστα είχε καταγγείλει στη μονή Βατοπαιδίου τον επίτροπο Εμμ. Θεοφάνη για ανάρμοστη συμπεριφορά απέναντι στον άρρωστο ηγούμενο του Σπηλαίου αρχιμανδρίτη Σωφρόνιο⁵⁹, καθώς και την προσπάθεια του παπά Κοσμά να αναλάβει, όπως και έγινε το διάστημα 1855-1860, την ηγουμενία στο μονύδριο⁶⁰.

Την ηγουμενία της μονής του Σπηλαίου (Μεγάλου Σπηλαίου στο έγγραφο) ανέλαβε, το 1860, ο αρχιμανδρίτης Γρηγόριος⁶¹. Οι Μελενίκιοι, με επιστολή τους στο Βατοπαιδί εξέφρασαν την ικανοποίησή τους για την εκλογή του Γρηγορίου. Φαίνεται ωστόσο, ότι το μοναστήρι του Σπηλαίου αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα επιβίωσης, κυρίως εξαιτίας της διαρπαγής των κτημάτων της από καταπατητές. Ο Γρηγόριος, με έγγραφό του στο

---

53 *AMB*, κώδ. 127 (1834-1851), 26/φ. 98 και 39/φ. 151.

54 *AMB*, κώδ. 118, 50/φ. 293, Ι.Μ. Βατοπαιδίου προς ηγούμενο Δανιήλ, 1842.

55 *AMB*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Μελένικο 1855.

56 *AMB*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος προς μονή Βατοπαιδίου, Μελένικο 25.4.1845.

57 *AMB*, κώδ. 17(1858), 95/φ. 428.

58 *AMB*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), «Κατάστιχον των Ιερών σκευών του εν Μελενίκω Βατοπαιδίου Μονυδρίου του Σπηλαίου», Μελένικο 25.11.1860.

59 *AMB*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος προς μονή Βατοπαιδίου, Μελένικο 15.9.1843.

60 *AMB*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), υποδιδάσκαλος Νικόλαος παπά Κώστα προς μονή Βατοπαιδίου, Μελένικο 12.9.1853.

61 *AMB*, κώδ. 22 (1860-1862), φ. 283.

Βατοπαίδι, ζήτησε την αποστολή όλων των εγγράφων και του φερμανίου που αναφέρονται στην κτηματική περιουσία του μοναστηριού στο Μελένικο, ώστε να μπορέσει να αποσπάσει τα διαρπαγέντα κτήματα προς όφελος του μονυδρίου⁶². Το μοναστήρι του Σπηλαίου είχε πέσει σε τέτοια παρακμή και χρειάστηκε μεγάλη προσπάθεια από τον ηγούμενο Γρηγόριο για να το αναδείξει ξανά *άπό μηδαμινού και καταφρονημένου ιεροῦ καταγωγίου εἰς σεβαστόν*. Σύμφωνα με τις αναφορές που έδινε ο ηγούμενος στην κυρίαρχη μονή Βατοπαιδίου, η κτιριακή κατάσταση του Σπηλαίου δεν επέτρεπε καν τη διαμονή μέσα σε αυτό⁶³.

Η κακή κατάσταση του Σπηλαίου αποδιδόταν στην πλήρη αδιαφορία του προηγούμενου Κοσμά για τη συντήρηση και ανακαίνιση των κτηρίων. Ο ηγούμενος Γρηγόριος, στην προσπάθειά του να ανορθώσει το μοναστήρι φύτεψε 3.000 κλήματα, επισκεύασε και επιδιόρθωσε τα παρεκκλήσια, ξοδεύοντας πολλές φορές από δικά του χρήματα. Την ίδια εποχή, η έλλειψη ιερέα και πόρων συντήρησης οδήγησε τον τσορμπατζή του χωριού Σουσίτσα Μελενίκου να ζητήσει την υπαγωγή της εκκλησίας του χωριού του, αφιερωμένης στον Άγιο Γεώργιο, στη μονή Βατοπαιδίου, ώστε η τελευταία να φροντίσει για την αποστολή ιερέα σε αυτό⁶⁴. Ακόμη, οι κάτοικοι του χωριού Πυρίνι Μελενίκου ζήτησαν από τη μονή Βατοπαιδίου να αγοράσει το βουνό τους, ώστε με τα χρήματα που θα έπαιρναν, να πλήρωναν τα κυβερνητικά χρέη του χωριού⁶⁵.

Ως ιδιοκτησία της Βατοπαιδινής μονής Σπηλαίου αναφέρεται και ο ναός του αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στη συνοικία Ποταμός του Μελενίκου. Η εκκλησία, με την πάροδο των ετών, είχε εντελώς καταστραφεί. Οι κάτοικοι της συνοικίας, προκειμένου να καλύψουν και τις λειτουργικές τους ανάγκες, συγκέντρωσαν μεταξύ τους τα απαιτούμενα χρήματα και φρόντισαν για την έκδοση φερμανίου που θα τους επέτρεπε να οικοδομήσουν ξανά το ναό. Ο ηγούμενος Γρηγόριος, αντιλαμβανόμενος ότι η μονή θα έχανε το μετόχι της, αν η οικοδόμηση του ναού γινόταν από τους κατοίκους, ζήτησε τη χρηματική βοήθεια της κυρίαρχης μονής Βατοπαιδίου, ώστε ο ναός να ανεγερθεί με δαπάνες της μονής και να κατακυρωθεί σε αυτήν⁶⁶. Τον Απρίλιο του 1870, η κοινότητα Κρουσόβου Δεμίρ Ισάρ ζήτησε την οικονομική ενίσχυση του Βατοπαιδίου για την οικοδόμηση του ναού της, αφιερωμένου στον Προφήτη Ηλία, που είχε καταστραφεί από πυρκαγιά. Επίσης ζήτησε εικόνες και άμφια για τις ανάγκες του ναού⁶⁷.

---

62 *AMB*, κώδ. 23 (1860-1863), φ. 162, Μελένικο 28.2.1861.

63 *AMB*, κώδ. 35, φ. 326, Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 1.1.1868.

64 *AMB*, κώδ. 23 (1860-1863), φ.162, Μελένικο 28.2.1861 και φ. 175, Μελένικο 28.4.1861.

65 *AMB*, κώδ. 22(1860-1862), 69.1/φ.534 και 23(1860-1863), 51.3/φ. 267.

66 *AMB*, κώδ. 23, φ. 263, Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 21.11.1862.

67 *AMB*, κώδ. 38(1868-1871), 37/φ.324, Κοινότης Κρουσόβου προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, 5.4.1870.

Το 1872, στο μοναστήρι του Σπηλαίου υπηρετούσαν οι ιερομόναχοι Βαρθολομαίος και Κλήμης, καθώς και ο ιεροδιάκονος Νεόφυτος⁶⁸. Το 1870 όπως και το 1878, ηγούμενος ήταν ο ιερομόναχος Άνθιμος Βατοπαιδινός, τον οποίο διαδέχτηκε ο ιερομόναχος Βησσαρίων⁶⁹.

Πρόβλημα προκάλεσε στην κυρίαρχη μονή του Βατοπαιδίου, τον Ιούνιο του 1886, η παρουσία του ηγούμενου του Σπηλαίου, Μιχαήλ, στις εξετάσεις του μικρού βουλγαρικού σχολείου Μελενίκου, γεγονός που προκάλεσε την παύση του⁷⁰. Το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου ηγούμενος ανέλαβε ο ιερομόναχος Δαμιανός⁷¹.

Πολλές φορές, οι ηγούμενοι του Σπηλαίου αντιμετώπισαν προβλήματα από τις επεμβάσεις των μητροπολιτών Μελενίκου, οι οποίοι με αναφορές τους, τους κατήγγειλαν στο Βατοπαίδι. Στα τέλη του 1889, κρίση δημιουργήθηκε στις σχέσεις του μητροπολίτη Μελενίκου με τον ηγούμενο του Σπηλαίου Τιμοθέο. Ο Προκόπιος, με επιστολή του στο Βατοπαίδι χαρακτήριζε τον Τιμόθεο ανίκανο. Μία από τις κατηγορίες ήταν ότι ο ηγούμενος δε γνώριζε τη βουλγαρική γλώσσα, η γνώση της οποίας ήταν απαραίτητη, κατά τον μητροπολίτη, για την περιοχή⁷².

Ο μητροπολίτης Μελενίκου Κωνσταντίνος εξεδίωξε, τον Ιούλιο του 1894, τον ηγούμενο του Σπηλαίου Μιχαήλ, λόγω της σκανδαλώδους συμπεριφοράς του τελευταίου, όπως ισχυρίστηκε προς τη μονή Βατοπαιδίου ο μητροπολίτης⁷³. Ωστόσο και το Βατοπαίδι είχε παράπονα για τη συμπεριφορά και τις επεμβάσεις του μητροπολίτη Κωνσταντίνου στο Σπήλαιο και ζήτησε από αυτόν εξηγήσεις το 1897⁷⁴.

Επιστάτης και διαχειριστής του Σπηλαίου για μια τριετία ανέλαβε, τον Αύγουστο του 1895, ο ιερομόναχος Άνθιμος Βατοπαιδινός ο οποίος παρέλαβε από τον ιερομόναχο Δωρόθεο με όρους: α) να διατηρεί στο μοναστήρι εφημέριο και υπηρεσία, β) να αποδίδει στην κυρίαρχη μονή Βατοπαιδίου 5 λίρες ετησίως γ) κατά το πρώτο έτος οι 5 λίρες να δοθούν για την επισκευή του Σπηλαίου και δ) να διατηρήσει την κινητή περιουσία της μονής ως τη λήξη της θητείας του⁷⁵.

---

68 *AMB*, κώδ. 46, φ. 91, Μελένικο Σεπτέμβριος 1872.

69 *AMB*, κώδ. 56, φφ. 616-621, Άνθιμος ιερομ. Βατοπαιδινός προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 13.12.1870.

70 «Εκ των επαρχιών» (2/14.7.1886), *Νεολόγος*, φ. 5130 (Σάββατο 12.7.1886), σ. 3.

71 *AMB*, κώδ. 3, φ. 367, Αρχιερατική Αλληλογραφία, Επιστολή 87, Μελενίκου Προκόπιος προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 1886.

72 *AMB*, κώδ. 3, φ. 444, Αρχιερατική Αλληλογραφία, Μελενίκου Προκόπιος προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 6.11.1889.

73 *AMB*, κώδ. 3, φ. 545, Αρχιερατική Αλληλογραφία, Μελενίκου Κωνσταντίνος προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 16.7.1894.

74 *AMB*, κώδ. 3, φ. 575, Αρχιερατική Αλληλογραφία, Μελενίκου Κωνσταντίνος προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 1897.

75 *AMB*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Συμφωνητικό, Μελένικο 1895.

Με την είσοδο του 20^{ου} αιώνα το ενδιαφέρον της μονής Βατοπαιδίου για τη μονή Σπηλαίου ατόνησε σημαντικά, μια και το μετόχι δεν παρείχε καμιά ωφέλεια στη μονή, αλλά αντίθετα, της ήταν οικονομικό βάρος. Τον Ιούνιο του 1902, ο μητροπολίτης Μελενίκου Ιωακείμ Φορόπουλος ζήτησε από τη μονή Βατοπαιδίου να παραχωρήσει την κυριότητα του Σπηλαίου στην κοινότητα Μελενίκου και να καταστεί έτσι το Βατοπαίδι ευεργέτης της πόλης⁷⁶.

Η μονή Βατοπαιδίου απάντησε αμέσως θετικά, μια και η αφιέρωση, όπως αναφέρει το έγγραφο, του Σπηλαίου στην κοινότητα θα γινόταν με στόχο την ενίσχυση των εκπαιδευτηρίων της πόλης και η μονή Βατοπαιδίου πρωτοστατούσε πάντα σε έργα που προήγαγαν την παιδεία. Ο μητροπολίτης Ιωακείμ, με έγγραφό του, ευχαρίστησε για την παραχώρηση του μονυδρίου της Αγίας Ζώνης, όπως το αναφέρει⁷⁷.

Το 1907, η διαχείριση των εισοδημάτων της μονής παραδόθηκε για μια δεκαετία στη μητρόπολη Μελενίκου, για τη συντήρηση των ελληνικών εκπαιδευτηρίων της πόλης⁷⁸.

Στο μοναστήρι του Σπηλαίου οι Μελενίκιοι γιόρταζαν τη μεγάλη γιορτή του Ευαγγελισμού. Μετά το τέλος της λειτουργίας οι προσκυνητές απλώνονταν στο γύρω χώρο και διασκέδαζαν με τη συνοδεία μουσικών οργάνων⁷⁹.

Η μονή της Σπηλαιώτισσας είχε την ίδια τύχη με την πόλη του Μελενίκου μετά την καταστροφή του 1913. Σήμερα σώζονται μόνο ερείπιά της. Μοναδικό κειμήλιο, που διασώθηκε στο Σιδηρόκαστρο είναι η εφέστια και θαυματουργή εικόνα της Τιμίας Ζώνης της Θεοτόκου που οι Μελενίκιοι πήραν μαζί τους με την αναχώρησή τους από την πατρίδα, τον Αύγουστο του 1913 και τοποθέτησαν στο ναό του Αγίου Δημητρίου Σιδηροκάστρου, όπου βρίσκεται έως σήμερα και τιμάται ως πολιούχος της πόλης.

Τέλος, από τη μονή του Σπηλαίου σώζονται τρεις κατάλογοι των ιερών σκευών, αμφίων, λειτουργικών βιβλίων και άλλων αντικειμένων, των ετών 1855, 1860 και 1886⁸⁰.

---

⁷⁶ *AMB*, κώδ. 5, φ. 27, Αρχιερατική Αλληλογραφία, Μελενίκου Ιωακείμ προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 15.6.1902.

⁷⁷ *AMB*, κώδ. 5, φ. 30, Αρχιερατική Αλληλογραφία, Μελενίκου Ιωακείμ προς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 5.8.1902.

⁷⁸ Κρίτων Χρυσοχοΐδης, «Από την Οθωμανική κατάκτηση ως τον 20^ο αι.», σ. 69.

⁷⁹ «*Εν Συμβάν εν Μελενίκω*», *ΝΑ*, φ. 259 (Σάββατο 10.4.1910), σ. 3.

⁸⁰ *AMB*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Μελένικο 25.11.1860 και 1.9.1886.

ΜΟΝΥΔΡΙΟ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Το μοναστηράκι του Αγίου Νικολάου του Κάστρου, όπως ονομαζόταν, ήταν κτίσμα του 14^{ου} αιώνα και βρισκόταν ακριβώς πάνω από την πόλη, στην κορυφή ενός λόφου, με υπέροχη θέα προς αυτήν. Το μοναστηράκι αυτό ανήκε στην ελληνική κοινότητα της πόλης και σε αυτό υπήρχαν οι τάφοι των μητροπολιτών του Μελενίκου⁸¹.

Μοναδική αναφορά παρουσίας μοναχών σε αυτό βρίσκουμε στις 24 Μαρτίου του 1881, όταν πέθανε ο ηγούμενος του μικρού αυτού μοναστηριού Γρηγόριος Αγιονικολαΐτης⁸².

Το Νοέμβριο του 1885 δύο τάγματα οθωμανικού στρατού από την περιοχή της Καρατζόβας (Αριδαίας) έφτασαν στο Μελένικο με σκοπό να διανυκτερεύσουν στην πόλη. Αν και υπήρχαν σπίτια για να τους φιλοξενήσουν, όπως του δημάρχου και των άλλων μελών του ιδαρέ-συμβουλίου, το δεύτερο τάγμα αρνήθηκε να φιλοξενηθεί εκεί, προτιμώντας οι στρατιώτες του να διανυκτερεύσουν, ακόμη και με τη βία, στα τρία μονύδρια της πόλης. Οι Μελενίκιοι επιστάτες διαμαρτυρήθηκαν για αυτό στον Καϊμακάμη και επιχείρησαν να προστατέψουν τα μοναστήρια, κλειδώνοντάς τα και αφήνοντας μερικούς φύλακες για την ασφάλειά τους. Οι στρατιώτες με την κάλυψη και την προτροπή της Διοίκησης επιχείρησαν να καταλάβουν βίαια τα δύο πρώτα μοναστήρια. Αφού δεν τα κατάφεραν εκεί, προχώρησαν στο τρίτο μοναστήρι, αυτό του Αγίου Νικολάου, το οποίο και κατέλαβαν, δέρνοντας ανηλεώς τους φύλακες και υπηρέτες και λεηλατώντας τα πάντα, για τα οποία καμιά τιμωρία δεν τους επεβλήθη⁸³.

Η ελληνική κοινότητα Μελενίκου, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, έδειξε ιδιαίτερη φροντίδα για το δρόμο που ένωνε την πόλη με το μοναστήρι αυτό⁸⁴.

Της μονής του Αγίου Νικολάου, που γνώρισε κι αυτή την ίδια καταστροφή με την πόλη το 1913, σώζεται, στο Κτηματολόγιο του Κοινού Μελενίκου, πρακτικό παράδοσης παραλαβής των σκευών της εκκλησίας, των βιβλίων και άλλων αντικειμένων του έτους 1901, μεταξύ των ιερέων Βασιλείου Παναγιώτη και Γεωργίου Ζλάτκου. Το πρακτικό υπέγραφε ο μητροπολίτης Μελενίκου Ιωακείμ⁸⁵.

81 Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 87. βλ. και Γ. Φορτούνας, *Μελένικο*, σ. 92, 93.

82 *ΑΜΒ*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Μελενίκου Προκόπιος προς μονή Βατοπαιδίου, Μελένικο 26.3.1881.

83 «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 4964 (Τετάρτη 27.11.1885), σ. 2.

84 Δ. Π. (μεταφρ.), «Μελένικον», *ΜΗΠΣΑ* 1 (1908) 73, 74 και Μ. Paillarès, *ό.π.*, σ. 184.

85 Πέτρος Πέννας, «Το Κτηματολόγιον του Κοινού Μελενίκου», *ΣΧ* 5 (1969) 106.

ΜΟΝΥΔΡΙΟ ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Ή ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

Το μοναστήρι αυτό είχε σχήμα τραπέζιου και βρισκόταν στο χείλος απότομης χαράδρας, πάνω από την πόλη, από τον καθεδρικό ναό της οποίας μπορούσε να φτάσει κανείς στο μοναστήρι, ακολουθώντας μονοπάτι. Η μονή είχε δύο ναούς: του Αγίου Χαράλαμπος και των Ταξιαρχών καθώς και το παρεκκλήσιο του Προδρόμου στην είσοδό του. Οι δύο ναοί στεγαζόνταν υπό κοινή στέγη, ενώ ο τρίτος του Προδρόμου, βρισκόταν έξω από τον περίβολο. Ο Άγιος Χαράλαμπος φημιζόταν για τις τοιχογραφίες του που σώζονταν σχεδόν ακέραιες ως την καταστροφή της μονής το 1913. Σήμερα στο μοναστήρι αυτό μόνο τα θεμέλια μαρτυρούν την ύπαρξή του⁸⁶. Στην αυλή του οι νέοι του Μελενίκου έπαιζαν ένα παιχνίδι που ονομαζόταν «Κουκλί», βυζαντινής προέλευσης⁸⁷.

Ως μονή των Ταξιαρχών αναφέρεται σε κατάλογο συνδρομητών ενός έργου του Δημητρίου Καλαβακίδη. Η μητέρα του συγγραφέα, Άννα, δώρισε γύρω στα 1835, ένα βιβλίο του γιου της στο μοναστήρι⁸⁸.

Το μικρό αυτό μοναστήρι ανήκε στην ελληνική κοινότητα της πόλης⁸⁹. Ωστόσο από έγγραφο της μονής Βατοπαιδίου δίνεται η πληροφορία ότι ήταν παλαιότερα μετόχι αγιορείτικης μονής, πιθανόν του Ζωγράφου ή του Χιλανδαρίου, από την οποία πέρασε, για άγνωστους λόγους στην κυριαρχία του Κοινού Μελενίκου⁹⁰. Στο μοναστήρι των Ταξιαρχών ανήκε και η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου που βρισκόταν στο τσιφλίκι του Ζλάτκου. Σημαντικά ανακαίνισε το μονύδριο και τα μετόχια του, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ο πρώην αρχιδιάκονος του μητροπολίτη Χαλκηδόνος Ιωάσαφ, ο οποίος είχε αναλάβει τη διοίκηση της μονής⁹¹.

86 *Μοναστήρια της Εγνατίας Οδού*, ό.π., σ. 133. Βλ. και Γ. Φουρτούνας, *Μελένικο*, σ. 93, 94.

87 Κων. Τσώπρος, *Αναμνήσεις*, σ. 45.

88 Δ. Καλαβακίδη, *Μελέτη εις το Άγιον Πάσχα*, σ. 86. Εκεί αναφέρονται και τα ονόματα των Μαρίας, Ελένης και Αναστασίας Καλαβάκη συγγενισσών κατά πάσα πιθανότητα του Δημητρίου Καλαβακίδη.

89 Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 87.

90 *ΑΜΒ*, φάκ. 30/α.α – μετόχιον Μελενίκου (1809-1886), Αρχιμανδρίτης Σωφρόνιος προς μονή Βατοπαιδίου, *Μελένικο* 25.4.1845.

91 Πέτρος Πέννας, «Το Κτηματολόγιον του Κοινού Μελενίκου», σ. 98, 100, 112.

ΜΟΝΗ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΚΑΡΑΔΑΧΗΣ ή ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΟΥΤΚΟΒΟΥ

Αναφορά για το μοναστήρι αυτό ως μονή Παναγίας Καραδάχης κάνει ο Δημήτριος Φιλιππίδης το 1906. Το τοποθετεί στα δυτικά της λίμνης Μπουτκόβου, όπου κατά το παρελθόν εικάζει ότι βρισκόταν η Ηράκλεια Σιντική⁹². Ωστόσο, όπως αποδεικνύεται από έγγραφα της μητρόπολης Θεσσαλονίκης, που χρησιμοποιούν και τις δύο ονομασίες ταυτόχρονα, η μονή αυτή ταυτίζεται με την αναφερόμενη στην ίδια περιοχή μονή Αγίου Γεωργίου Μπουτκόβου⁹³.

Η μονή βρισκόταν βορειοδυτικά της λίμνης Μπουτκόβου (σημερινής Κερκίνης), σε κορυφή λόφου, κοντά στο χωριό Δελή Χασάν (Μοναστηράκι). Το καθολικό της μονής, το μοναδικό κτίσμα της οποίας σώζεται ως σήμερα, αφιερωμένο στον άγιο Γεώργιο, θεμελιώθηκε το 1805 και ολοκληρώθηκε το 1834. Χορηγός για την ανέγερση στάθηκε ο Τούρκος αγάς Δελή Χασάν μετά από ευεργεσία που δέχτηκε από τον άγιο⁹⁴.

Τα τελευταία χρόνια του 19^{ου} αιώνα έως την απελευθέρωση της περιοχής το 1913, το μοναστήρι με τη γύρω περιοχή του, υπήχθη στη δικαιοδοσία του επισκόπου Πολυανής, ως ενίσχυση της επισκοπής του, η οποία είχε απολέσει ουσιαστικά το βόρειο τμήμα της. Το καθεστώς ωστόσο δεν ήταν ξεκάθαρο γιατί και ο μητροπολίτης Μελενίκου λάμβανε επιχορήγηση από το μοναστήρι αυτό⁹⁵.

Το διάστημα 1900-1902, ηγούμενος της μονής ήταν ο αρχιμανδρίτης Νεόφυτος, αργότερα πρωτοσύγκελος του μητροπολίτη Μελενίκου, ο οποίος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το μοναστήρι, ύστερα από απειλές των περιοίκων Βουλγάρων και τον φόβο των Βουλγάρων ληστανταρτών. Πρόβλημα δημιουργήθηκε μεταξύ του ηγουμένου και του κυρίαρχου επισκόπου Πολυανής Παρθενίου, όταν ο τελευταίος αρνήθηκε να θεωρήσει τους λογαριασμούς της μονής, ώστε ο Νεόφυτος να απαλλαγεί νόμιμα των καθηκόντων του, παρά την αποστολή νέου ηγουμένου. Το ζήτημα της απόδοσης των λογαριασμών της μονής απασχόλησε το Νεόφυτο για αρκετά χρόνια αργότερα⁹⁶.

Ο ρόλος της μονής αυτής, κατά το Μακεδονικό Αγώνα, ήταν ιδιαίτερα σημαντικός για την περιοχή μια και το μοναστήρι ήταν έδρα της ελληνικής ανταρτικής ομάδας που ήταν υπεύθυνη για την περιοχή Μπέλλες. Για τον

⁹² Δημήτριος Φιλιππίδης, *Η Μακεδονία*, Αθήναι 1906, σ. 72.

⁹³ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/14/2942, Μελενίκου Ιωακείμ προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 13.6.1902/600.

⁹⁴ Πέτρος Πέννας, *Τα Άνω Πορόια Σερρών. Το διαμάντι του Μπέλλες*, Αθήναι 1989, σ. 81, 85.

⁹⁵ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/14/2944, Μελενίκου Ιωακείμ προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Αθανάσιο, Δεμίρ Ισάρ 13.9.1903/1502.

⁹⁶ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/14/2948, Αρχιμ. Νεόφυτος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Δεμίρ Ισάρ 22.1.1905 και 2950, Αρχιμ. Νεόφυτος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 24.2.1905.

παραπάνω λόγο η μονή είχε γίνει στόχος των βουλγαρικών ομάδων, οι οποίες ωστόσο δεν μπόρεσαν να καταλάβουν το μοναστήρι. Το 1905, ηγούμενος της μονής ήταν ο ιερομόναχος Αμβρόσιος Παρασχάκης ή παπα-Παντελής, ο οποίος υπογράφει σε συμφωνητικό μεταξύ Ελλήνων οπλαρχηγών της περιοχής στις 10 Αυγούστου 1905. Το 1906 το μοναστήρι ήταν έδρα της τοπικής επιτροπής Ποροΐων για το Μακεδονικό Αγώνα⁹⁷.

Την περίοδο 1912-1913, οι Βούλγαροι κατάφεραν να εκδιώξουν από το μοναστήρι τον ηγούμενο Πέτρο και να εγκαταστήσουν τον εξαρχικό ιερέα του γειτονικού χωριού Δελή Χασάν Ηλία⁹⁸. Μετά την απελευθέρωση, η μονή έπαψε να λειτουργεί και για μεγάλο χρονικό διάστημα λειτουργούσε ως ενοριακός ναός του γειτονικού χωριού Μοναστηράκι (Δελή Χασάν)⁹⁹.

Στο διαμέρισμα της Άνω Τζουμαγιάς υπήρχαν τα μοναστήρια του Τσερκόβου¹⁰⁰ και του Αγίου Δημητρίου¹⁰¹. Το τελευταίο κτίστηκε από τον Κώνστα Δώνου Σερπασλή (ή Σίρπασλη), ο οποίος με αίτησή του ζήτησε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, να αποστείλει το μητροπολίτη Μελενίκου Διονύσιο για να εγκαινιάσει το ναό της μονής, λόγω αδυναμίας του κυρίαρχου μητροπολίτη Σαμακοβίου, στον οποίο υπαγόταν έως το 1881, η περιοχή Άνω Τζουμαγιάς¹⁰². Τα εγκαινία τέλεσε ο επίτροπος του μητροπολίτη Διονυσίου, επίσκοπος πρώην Τρίκκης Προκόπιος¹⁰³.

---

⁹⁷ Συμεών Πασχαλίδης, «Μονή Αγίου Γεωργίου ή Μπουτκόβου», *Τα μοναστήρια της Μακεδονίας. Α' Ανατολική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 433, 434.

⁹⁸ Αθ. Αγγελόπουλος, «Ο Ελληνισμός της Δοϊράνης και ο επίσκοπος Πολυανής Φώτιος Παγιώτας», *ΕΕΘΣΠΘ* 25 (1980) 481, 482.

⁹⁹ Σ. Πασχαλίδης, *ό.π.*, σ. 436. Πρόσφατα το μοναστήρι επανασυστάθηκε με την εγκατάσταση μικρής γυναικείας αδελφότητας.

¹⁰⁰ «Βουλγαρικοί βιαιοπραγίαι», *ΕΑ* 32/έτος κη' (1908) 266.

¹⁰¹ Δεν κατέστη δυνατό να διευκρινίσω εάν επρόκειτο για δύο διαφορετικές μονές ή μία. Κάτοικοι του σημερινού Μπλαγκόεβγκραντ (Άνω Τζουμαγιάς) δεν μπόρεσαν να μου το διευκρινίσουν, το ίδιο και ο μητροπολίτης Νευροκοπίου Ναθαναήλ της Βουλγαρικής Εκκλησίας.

¹⁰² *ΑΟΠ*, κώδ. 34, φ.354, Οικουμενικό Πατριαρχείο προς Κώνστα Δώνου Σερπασλή, 29.8.1862.

¹⁰³ *ΑΟΠ*, κώδ. 34, φ.354, Τῶ Μελενίκου Διονυσίῳ, 29.8.1862.

Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1850 - 1912

Η μητρόπολη Μελενίκου εκτεινόταν στα όρια των υποδιοικήσεων (καϊμακαμλικίων) Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ, Πετριτσίου και Άνω Τζουμαγιάς -η τελευταία προστέθηκε στην επαρχία Μελενίκου πολύ αργότερα, το 1881, - καθώς και σε ορισμένα χωριά του καζά Σερρών γύρω από την Κάτω Τζουμαγιά. Ελληνικός πληθυσμός -αν εξαιρέσει κανείς το διαμέρισμα της Άνω Τζουμαγιάς, όπου υπήρχε αμιγής βουλγαρικός πληθυσμός- υπήρχε συμπαγής στο διαμέρισμα Δεμίρ Ισάρ και την περιοχή Κάτω Τζουμαγιάς και αραιός, σε σχέση με το βουλγαρικό στοιχείο, στα διαμερίσματα Μελενίκου και Πετριτσίου. Ωστόσο και στις περιοχές όπου αριθμητικά μειονεκτούσε, το ελληνικό στοιχείο διακρινόταν για το δυναμισμό του και την επίδρασή του στο σύνολο πληθυσμό, κυρίως μέσω της ελληνικής παιδείας¹.

Οι πρώτες σημαντικές πληροφορίες για την ελληνική εκπαίδευση στις υποδιοικήσεις Μελενίκου, Πετριτσίου και Δεμίρ Ισάρ δίδονται στις «Σημειώσεις» του Έλληνα προξένου Σερρών Γ. Α. Λαγκαδά, το Νοέμβριο του 1863². Σύμφωνα με τις «Σημειώσεις» αυτές η υποδιοίκηση Μελενίκου αποτελούνταν από την πόλη του Μελενίκου για την οποία ο πρόξενος Λαγκαδάς σημειώνει ότι είναι «ή πόλις ή διαδόσασα τόν έλληνισμόν εις πλείστα τῆς έπαρχίας Σερρών μέρη· διακρίνονται δέ μέχρις σήμερον οί κάτοικοι Μελενίκου επί πατριωτισμῶ», και περίπου εβδομήντα χωριά εκ των οποίων τα είκοσι οθωμανικά τα δε υπόλοιπα χριστιανικά³. Οργανωμένα ελληνικά σχολεία λειτουργούσαν στην πόλη του Μελενίκου, τουλάχιστον από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα⁴: ένα Ελληνικό με τρεις διδασκάλους και εξήντα μαθητές, ένα παρθεναγωγείο με μία διδασκάλισσα και ογδόντα μαθήτριες και ένα αλληλοδιδασκτικό με ένα διδάσκαλο και διακόσιους

¹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 164/91/14.7.1879/7610/20.7.1879.

² ΑΥΕ, 1863/77/2, Πρόξ. Σερρών Λαγκαδάς προς Υπ. Εξ. Δηλιγιάννη, 281/22.11.1863/6777/9.12.1863.

³ Ο Λαγκαδάς χαρακτηρίζει τα χριστιανικά χωριά και στις τρεις υποδιοικήσεις ως *βουλγαρικά*, στηριζόμενος όχι στην εθνικότητα των κατοίκων, αλλά στη βουλγαροφωνία τους. Πιστεύει δε ότι οι κάτοικοι, κυρίως των πόλεων Πετριτσίου και Δεμίρ Ισάρ, μιλούν την ελληνική εξαιτίας των επαφών τους με τους Μελενικίους. Η θέση αυτή του Λαγκαδά αποτελεί μια πρόωμη αντιμετώπιση των βουλγαροφώνων από την ελληνική διπλωματία, η οποία στη συνέχεια θα λάβει πιο ώριμη θέση και θα τους θεωρήσει μέρος του Ελληνισμού.

⁴ Ματθαίος Παρανίκας, *Σχεδίασμα*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1867, σ. 52.

μαθητές. Στην υπόλοιπη υποδιοίκηση Μελενίκου είκοσι μόλις χωριά διέθεταν γραμματοδιδασκάλους.

Πριν από το 1819 ελληνοδιδάσκαλος στο χωριό Γολέσοβο της επαρχίας Μελενίκου διετέλεσε ο εκ Τερλιζίου του Νευροκοπίου μοναχός και λόγιος συγγραφέας Ιωάννης Συμεωνίδης⁵, αυτός «*ἠϋρεν ἐκεῖ τό σχολεῖον κεκλεισμένον, καί ἔμεινεν ἐκεῖ παιδαγωγός, ἵνα μανθάνη ἐκεῖ τά παιδιά τῆς χώρας, ἐπειδή οἱ ἐκεῖ χριστιανοί ἦσαν καλοί ἄνθρωποι, καί ὁ τόπος ἦτον ἥσυχος, καί διά τοῦτον ἔμεινεν ἐκεῖ*»⁶.

Στην υποδιοίκηση Πετριτίου, κατά τις «Σημειώσεις», ελληνικά σχολεία υπήρχαν μόνο στο Πετρίτσι που κατοικούνταν από οθωμανούς και βουλγαρόφωνους χριστιανούς. Η πόλη διέθετε δύο σχολεία, ένα Ελληνικό με ένα διδάσκαλο και τριάντα μαθητές και ένα αλληλοδιδασκτικό με ένα επίσης διδάσκαλο και εξήντα μαθητές. Στην υπόλοιπη υποδιοίκηση δεν υπήρχε, σε κανένα σχεδόν χωριό, όχι μόνο γραμματοδιδάσκαλος, αλλά ούτε και ναοί και μόλις τα τελευταία χρόνια κτίστηκαν τέσσερις.

Η υποδιοίκηση Δεμίρ Ισάρ περιλάμβανε την πόλη του Δεμίρ Ισάρ και την κωμόπολη των Άνω Πορροϊών, καθώς και 86⁷ περίπου χωριά. Ελληνικά σχολεία λειτουργούσαν: δύο στο Δεμίρ Ισάρ, ένα Ελληνικό με ένα διδάσκαλο και εξήντα μαθητές και ένα αλληλοδιδασκτικό με ένα διδάσκαλο και ογδόντα μαθητές.

Στην περιοχή της Κάτω Τζουμαγιάς που υπαγόταν στην περιφέρεια Σερρών λειτουργούσε μόνο ένα *ελληνοαλληλοδιδασκτικό* στη Τζουμαγιά με ένα διδάσκαλο και πενήντα μαθητές.

Σε λόγο του Φιλίππου Ιωάννου στην Ακαδημία Αθηνών, το 1871, με τίτλο *Διάδοσις τῆς ἐν Ἑλλάδι πνευματικῆς κινήσεως εἰς τοὺς ἔξω ὁμογενεῖς*, η Μακεδονία παρουσιάζεται διαιρεμένη σε είκοσι εκπαιδευτικά τμήματα. Η επαρχία Μελενίκου αποτελούσε το 18^ο τμήμα με τίτλο: *Τό τοῦ Μελενίκου καί Πετριτζίου (Σιντικῆς)*. Στο τμήμα αυτό αναφέρονται μόνο δύο αλληλοδιδασκτικά σχολεία από ένα στο Μελένικο και στο Πετρίτσι με 160 συνολικά μαθητές και ένα σχολεῖο *κορασίων* στο Μελένικο με 50 περίπου μαθήτριες⁸. Ωστόσο δεν αποκλείεται η ύπαρξη *ιδιορρύθμων*, όπως αναφέρεται, ιδιωτικών σχολείων και σε μερικά ακόμη χωριά της επαρχίας. Τα σχολεία αυτά ήταν προσωποπαγή, όχι οργανωμένα και τακτικά και λειτουργούσαν αποκλειστικά με την ευθύνη κάποιου δασκάλου, πιθανόν κληρικού, που αναλάμβανε με

⁵ Ιω. Μπάκας, «Ο εκ Τερλιζίου του Νευροκοπίου Ιωάννης Συμεωνίδης μοναχός και λόγιος στη Βουλγαρία των αρχών του 19ου αι.», *Πρακτικά Α' διαβαλκανικού Συνεδρίου «Οι πνευματικές σχέσεις του Ελληνισμού με τους Βαλκανικούς λαούς (18ος-20ος αι.)*», Κομοτηνή 1999, σ. 81-89.

⁶ Ιωάννης Συμεωνίδης, *Οδηγός της Ευσεβείας*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1850, σ. 124, 125.

⁷ Ο αριθμός των χωριών της περιφέρειας Δεμίρ Ισάρ δεν είναι ο ίδιος στις διάφορες πηγές (βλέπε σχετικό κεφάλαιο).

⁸ Φίλιππος Ιωάννου, «Διάδοσις της εν Ἑλλάδι πνευματικῆς κινήσεως εἰς τοὺς ἔξω ὁμογενεῖς», *Νεολόγος*, φ. 767 (Τρίτη 27/9 Μαΐου 1871), σ. 3

ορισμένο αντιμίσθιο, τη διδασκαλία των παιδιών του χωριού για άγνωστο χρονικό διάστημα.

Σε «Εκθεση» της *Εκπαιδευτικής Επιτροπής του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως*, των ετών 1871-1872 αναφέρεται η τραγική εικόνα της ελληνικής εκπαίδευσης στην περιοχή⁹: «...έν ταῖς ἐπαρχίαις Δράμας καί Μελενίκου τά πλείστα τῶν χωρίων στεροῦνται πόρων σταθερῶν. Ἐν ἅπασι σχεδόν τοῖς σχολείοις ὑπάρχει εἷς μόνον διδάσκαλος ἔχων πολλούς μαθητάς, ἐν πολλοῖς διευθύνων τό τε ἑλληνικόν καί τό ἀλληλοδιδακτικόν· καί οὔτος ἀνίκανος καί ἀμαθής ὡς ἐπί τό πολύ· διδασκαλία ὅλως ἄσκοπος ἄνευ συστήματος καί τάξεως. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μελενίκου ἐν μόνον παρθεναγωγεῖον ὑπάρχει ἐν τῇ πρωτευούσῃ, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἀπόλυτος ἀνάγκη ὅπως συστή τοιοῦτο πρό πάντων ἐν Ζαλαχόβω, Ράχοβα, Ζίχνη καί ἐν Ὑπωρινοῖς (Πορρόια). Ἐν τῇ κωμοπόλει Τζουμαγιᾶ ὡς καί ἐν Πετρίτση ὑπάρχει ἀνάγκη συστάσεως σχολῆς ἑλληνικῆς... Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν χωρίων αἱ τῶν σχολείων οἰκοδομαί εἰσὶν ἐτοιμόρροποι· πολλά στεροῦνται καί ἐφοριῶν. Πολλοί μαθηταί ἔνεκα πενίας ἀποσύρωνται ἀκαίρως...». Ο παραπάνω σύλλογος, για την ενίσχυση του ελληνικού σχολείου στο Πετρίτσι, απέστειλε, το επόμενο έτος, χρηματικό βοήθημα 10 οθ. λιρών¹⁰.

Το 1879, η εκπαιδευτική κατάσταση της περιοχής δεν ήταν καλύτερη. Πολλά χωριά δεν είχαν καθόλου σχολεία, σε μερικά υπήρχαν τα λεγόμενα *ναρθηκοσχολεία*, λειτουργούσαν δηλαδή στους νάρθηκες των εκκλησιών, σε κάποια άλλα *ελληνοβουλγαρικά*¹¹ σχολεία και βέβαια τα ελληνικά σχολεία που είχαν ιδρυθεί τα προηγούμενα χρόνια και υπολειπόμενα. Η κακή λειτουργία των ελληνικών σχολείων οφειλόταν στην έλλειψη πόρων λόγω της μεγάλης ένδειας των κατοίκων, κυρίως γεωργών, της νέκρωσης του εμπορίου λόγω της ανασφάλειας και της εξαντλητικής φορολογίας, αλλά και εξαιτίας της πλήρους αδιαφορίας και απροθυμίας των κατοίκων να συνδράμουν τα σχολεία. Την αδιαφορία αυτή επιδείκνυαν κυρίως οι δυνάμενοι να βοηθήσουν οικονομικά, οι οποίοι για τη διδασκαλία των παιδιών τους προτιμούσαν να προσλάβουν οικοδιδάσκαλο. Για τη συντήρηση των σχολείων απέμενε μόνο η βοήθεια και συμπαράσταση που ερχόταν από έξω, από τους αποδήμους δηλαδή και από τους διάφορους Συλλόγους της Κωνσταντινούπολης και της Αθήνας. Την εποχή αυτή ο *Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* μισθοδοτούσε τη νηπιαγωγό του Μελενίκου. Για την ετήσια συντήρηση των ελληνικών σχολείων της περιοχής Δεμίρ Ισάρ (Δεμίρ Ισάρ, Τζουμαγιά, Πορρόια) απαιτούνταν το ποσό των 125 οθωμανικών λιρών, ενώ

⁹ «Εκθεσις της Εκπαιδευτικής Επιτροπής», *ΕΦΣΚ* 6 (1871-1872) 192, 193.

¹⁰ «Εκθεσις της Εκπαιδευτικής Επιτροπής», *ΕΦΣΚ* 7 (1872-1873) 213.

¹¹ Αδιευκρίνιστος τύπος σχολείου (ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηληγιάννη, 164/91/14.7.1879/7610/ 20.7.1879).

αντίστοιχα για το σχολείο του Πετριτσιού, το ποσό των 75 οθωμανικών λιρών¹².

Στο νότιο τμήμα της μητρόπολης Μελενίκου, εκτός του Δεμίρ Ισάρ, κατά το 1885, λειτουργούσαν 28 συνολικά σχολεία. Συγκεκριμένα: μία αστική σχολή στην Κάτω Τζουμαγιά και τέσσερα παρθεναγωγεία, δύο στην Κάτω Τζουμαγιά και δύο στα Άνω Πορρόια (ένα ελληνικό και ένα βουλγαρικό), καθώς και επτά δημοτικές σχολές, μία στην Κάτω Τζουμαγιά, δύο στα Άνω Πορρόια (μία ελληνική και μία βουλγαρική) και από μία στα χωριά Λάτροβο, Κρούσοβο, Συγκέλι και Ράμνα. Συνολικά στην επαρχία λειτουργούσαν 16 γραμματοδιδασκαλεία στα χωριά Σάβγιακο, Μπαρακλή, Ερνί Κιόι, Ράδοβο, Γερμάνι, Ραϊκόφτσα, Λέχοβο, Πέτροβο, Γκολέσοβο, Πυρίνι, Βέτρινα, Χατζή Μπεϊλίκ, Μπουγιούκ Μαχαλέ, Κοβάτζιοβο, Κίρτζοβο (βουλγαρικό) και Τσερέσνιτσα (βουλγαρικό). Στα παραπάνω σχολεία φοιτούσαν περί τους 1.058 μαθητές και 340 μαθήτριες από τους οποίους οι 250 μαθητές και οι 200 μαθήτριες, στα σχολεία της Κάτω Τζουμαγιάς. Τα δύο προηγούμενα χρόνια είχαν λειτουργήσει γραμματοδιδασκαλεία στο Σπάτοβο, το οποίο έκλεισε λόγω κοινοτικών διενέξεων και στη Μαρικώστινα που έκλεισε λόγω έλλειψης πόρων¹³. Η παραπάνω εκπαιδευτική κατάσταση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι ορισμένα σχολεία τα χαρακτηρίζει ως βουλγαρικά χωρίς τα χωριά αυτά να είχαν προσχωρήσει στην Εξαρχία ή να είχαν συμπτύξει βουλγαρική κοινότητα. Τα παραπάνω βουλγαρικά ονομαζόμενα σχολεία λειτουργούσαν υπό την εποπτεία της μητρόπολης Μελενίκου και την άδεια των οθωμανικών αρχών και όφειλαν την ίδρυσή τους στη διάθεση του μητροπολίτη Προκοπίου να ικανοποιήσει μερικά από τα αιτήματα του βουλγαρόφωνου ποιμνίου του.

Για το βουλγαρόφωνο χωριό Στάρτσοβο κατοικούμενο από διακόσιες περίπου οικογένειες, αναφέρεται στις πηγές ότι *έλληνίζει υπέρ πᾶν ἄλλο*. Οι κάτοικοί του παρείχαν στο διδάσκαλο τροφή, κατοικία και καύσιμη ύλη και ποτέ δεν επέτρεψαν την εγκατάσταση βουλγαροδιδασκάλου στο χωριό τους. Το προξενείο Σερρών ανέλαβε να εξασφαλίσει για το χωριό αυτό καλύτερο διδάσκαλο ενώ αύξησε και την επιχορήγηση κατά οκτώ οθωμανικές λίρες σε σχέση με το προηγούμενο σχολικό έτος¹⁴.

Αρωγός στην αντιμετώπιση των οικονομικών και λειτουργικών αναγκών στην επαρχία Μελενίκου, ερχόταν συχνά ο *Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών*, από την ίδρυσή του ακόμα. Μέλη του παραπάνω συλλόγου ήταν στη Τζουμαγιά ο Γ. Α. Βασιλόπουλος και στο Δεμίρ Ισάρ οι Στογιάννης

¹² Ό.π. και Ιωάννης Τσικόπουλος γραμματέας, «Εκθεσις», ΜΦΣΣ ΙΙ (1881) πίνακες τέλους.

¹³ «Εκθεσις της πνευματικής καταστάσεως τμημάτων τινών και πόλεων της ΒΑ. Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 5180 (Παρασκευή 12.9.1886), σ. 2.

¹⁴ «Προϋπολογισμός της εκπαιδεύσεως της δικαιοδοσίας του Προξενείου Σερρών διά το σχολικόν έτος 1884-1885», *ΑΥΕ*, 1885/Β' Αρχείο, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Σύλλογο προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, 136/19.7.1884.

Κωνσταντίνου, Δημ. Ηλία και Αναστ. Κ. Οικονόμου. Ο Σύλλογος έστειλε πολλές φορές βιβλία σε σχολεία απόρων κοινοτήτων της περιοχής¹⁵.

Το 1881 τα σχολεία της επαρχίας Μελενίκου λάμβαναν οικονομική βοήθεια (επικουρία) 335,88 οθωμανικών λιρών συνολικά από το *Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων της Αθήνας*, καθώς και τη *Φιλεκπαιδευτική και Φιλανθρωπική Αδελφότητα της Κωνσταντινούπολης* εκ των οποίων 70 η πόλη του Μελενίκου, 93,50 η πόλη του Πετριτσίου και ένα χωριό του καζά, 97,38 το διαμέρισμα Δεμίρ Ισάρ και 75 το αντίστοιχο της Κάτω Τζουμαγιάς¹⁶.

Την ίδια περίοδο (1881) ο *Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών* διαπιστώνει¹⁷: «ὠθαύτως ἐπωφελήθημεν εἰς τὰς ἐκπαιδευτικὰς ἡμῶν ἐνεργείας τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν τοῦ ἁγίου Μελενίκου κ. Προκοπίου κατὰ τὰ διαμερίσματα τὰ εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ δικαιοδοσίαν ὑπαγόμενα. Λύπης ἀφορμὴν παρέσχεν ἡμῖν ἐν τῷ τμήματι τούτῳ μόνον ἢ μὴ κατὰ πάντα εὐάρεστος κατάστασις τῆς δημοτικῆς ἐν Τζιομαγιᾶ σχολῆς, διαταραχθεῖσα ἐκ τῆς συνεχοῦς διαφωνίας τῶν διδασκάλων. Ἀλλά, παροδικὸν θεωροῦντες τὸ κακὸν τοῦτο, ἐπανειλημμένως συνεστήσαμεν μακροθυμίαν καὶ ἀνεκτικότητα εἰς τὸν διευθυντὴν αὐτῆς κύριον Ι. Χατζόπουλον».

Η εκπαιδευτική κατάσταση στα ελληνικά σχολεία της επαρχίας Μελενίκου κατά το σχολικό έτος 1884-1885 παρουσίαζε την παρακάτω εικόνα:

Σχολικό έτος 1884-1885	Σχολεία	Μαθητές	Μαθήτριες
Καζάς Μελενίκου	11	305	223
Καζάς Πετριτσίου	17	560	291
Καζάς Δεμίρ Ισάρ	34	728	334
Καζάς Άνω Τζουμαγιάς	7	261	14

Από τον παραπάνω πίνακα απουσιάζουν τα σχολεία της περιοχής Κάτω Τζουμαγιάς που διοικητικά υπάγονταν στον Καζά Σερρών και εκκλησιαστικώς στη μητρόπολη Μελενίκου¹⁸. Ενδιαφέρον και εδώ παρουσιάζει το γεγονός ότι στην υποδιοίκηση Άνω Τζουμαγιάς όπου κατοικούσε συμπαγής βουλγαρικός πληθυσμός η ελληνική εκπαίδευση εμφανίζεται με επτά σχολεία.

Σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό προϋπολογισμό του ελληνικού προξενείου Σερρών για την επαρχία Μελενίκου, κατά το σχολικό έτος 1884-1885, διατέθηκαν στις δικαιούχες κοινότητες συνολικά 652 οθωμανικές λίρες από τα χορηγούμενα ποσά που διέθετε ο *Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* της Αθήνας, μέσω του προξενείου Σερρών¹⁹.

Στην υποδιοίκηση του Πετριτσίου παρατηρείται υποχώρηση του Ελληνισμού σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια, όπου μόνο ελληνικά σχολεία υπήρχαν. Μόνο σαράντα οικογένειες παρέμειναν πιστές στο Οικουμενικό

¹⁵ Ιω. Τσικόπουλος γραμματεὺς, «Ἐκθεσις», πίνακας τέλους (βλ. πίνακα 6 στο παράρτημα 1).

¹⁶ Ὁ.π., σ. 9.

¹⁷ Ὁ.π., σ. 14, 15.

¹⁸ «Ἐκπαιδευτικὴ σημασία Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 4866 (Τρίτη 30.6.1885), σ. 3.

¹⁹ Ὁ.π. υποσημ. 14 (βλ. και πίνακα 7 στο παράρτημα 1).

Πατριαρχείο, οι περισσότερες βλάχων και μερικές Αλβανών. Το Προξενείο ευελπιστούσε ότι η απομάκρυνση του μητροπολίτη Προκοπίου ίσως ανέτρεπε την εις βάρος του Ελληνισμού κατάσταση, στην επίκαιρη θέση όπου βρισκόταν το Πετρίτσι²⁰.

Αντίθετα από ό,τι συνέβη στο Πετρίτσι, η κατάσταση στο Δεμίρ Ισάρ προκαλούσε μεγάλη ικανοποίηση, ώστε να τολμάται η διαπίστωση ότι το Δεμίρ Ισάρ κατέλαβε τη θέση του Μελενίκου ως προς την ελληνικότητα και τη σημασία του για τον Ελληνισμό. Η πόλη, πέρα από τις εξήντα λίρες που λάμβανε ως επιχορήγηση, διέθετε από δικούς της πόρους άλλες διακόσιες. Κατά το σχολικό έτος 1884-1885, η κοινότητα έλαβε επιπλέον ενίσχυση 25 λιρών ώστε να μπορέσει να συστήσει ελληνικό σχολείο και στην κάτω συνοικία. Τα παιδιά της συνοικίας αυτής που κατοικούνταν στην πλειοψηφία από βουλγαρόφωνους αναγκάζονταν να διανύουν απόσταση ενός τετάρτου για τη μετάβασή τους στα κεντρικά σχολεία της πόλης²¹.

Αξιοσημείωτη είναι η βαρύτητα που δίνεται στην οικονομική ενίσχυση των βλαχόφωνων κοινοτήτων Λατρόβου, Σπατόβου, Ράμνας (εβδομήντα βλάχικες οικογένειες), Πετρόβου (τριάντα βλάχικες οικογένειες)²².

Η σπουδαιότερη βλαχόφωνη κοινότητα της περιοχής ήταν τα Άνω Πορρόια. Η κωμόπολη αποτελούσε κέντρο του Ελληνισμού και ασκούσε σημαντική επιρροή στο βουλγαρόφωνο περίγυρο. Η απόπειρα των Βουλγάρων να ιδρύσουν σχολείο απέτυχε και έτσι στα σχολεία των Πορροϊών μαζί με τους βλαχόφωνους μαθητές, το 1885, φοιτούσαν και σαράντα βουλγαρόφωνοι²³.

Το πρώτο οργανωμένο ελληνικό σχολείο στην κωμόπολη αυτή λειτούργησε το 1837, με διδάσκαλο τον ιερέα Θεόδωρο και βοηθό τον Ιωάννη Τσουραπτσή. Ωστόσο η κωμόπολη διέθετε σχολείο από το 1819, όταν κατέφθασαν πρόσφυγες βλαχόφωνοι, μετά από τους διωγμούς του Αλή Πασά²⁴. Βουλγαρικό σχολείο λειτούργησε για πρώτη φορά το 1885²⁵. Νέο κτήριο σχολείου χτίστηκε το 1872 στο προαύλιο της εκκλησίας και στέγασε όλα τα σχολεία των Πορροϊών. Σημαντικές πληροφορίες για την ελληνική εκπαίδευση στην κωμόπολη, καθώς και σχεδόν πλήρη κατάλογο των διδασκάλων και διδασκαλισσών που υπηρέτησαν σε αυτήν, μας δίνει ο Πέτρος Πέννας²⁶.

---

²⁰ Ό.π.

²¹ Ό.π. υποσημ. 14.

²² Ό.π.

²³ Ό.π.

²⁴ ΑΕΜΣ, Τμήμα Ιστορικών Ερευνών, Αρχείο Γεωργίου Παπαηλιάκη/ ά.κ., Πορρόια 1908.

²⁵ Πέτρος Θ. Πέννας, *Τα Άνω Πορρόια το διαμάντι του Μπέλλες*, Αθήνα 1989, σ. 54, 55.

²⁶ Ό.π., σ. 52-68. Στο νέο σχολείο (αρρένων και θηλέων) δίδαξαν κατά χρονολογική σειρά οι: Δημήτριος Διδασκάλου από τα Α. Πορρόια, 1875 (διτάξιο)- Παναγιωτάκης από τη Νιγρίτα και η σύζυγός του Ευθυμία, 1877-1887- Δ. Ζωγραφίδης και η σύζυγός του Σουλτάνα, Νικόλαος Δημητρίου, Ελένη Μόσχου, Στέργιος Ψάλτης, 1888-1889- Νικόλαος Μπάτζιος από τα Α. Πορρόια, Σουλτάνα Μάλαμα, Πηνελόπη Δημητρίου, Ιάκωβος Τριανταφύλλου, Ιάκωβος

Κατά το σχολικό έτος 1884-1885, η κοινότητα Άνω Πορροΐων ζήτησε, από το *Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων*, αύξηση του διδακτικού προσωπικού μαζί με το σχετικό επίδομα και αποστολή καλύτερων διδασκάλων, στους οποίους η κοινότητα θα χορηγούσε μισθό, κατοικία και θέρμανση. Κατά το ίδιο σχολικό έτος δύο βλαχόφωνοι μαθητές από τα Πορρόια, οι γιοι του Ι. Μόσχου, φοιτούσαν ως υπότροφοι στο οικοτροφείο Σερρών. Οι νέοι αυτοί, αρχικά είχαν φοιτήσει, επηρεασμένοι από τη ρουμανική προπαγάνδα, στο ρουμάνικο σχολείο της Θεσσαλονίκης²⁷.

Η κωμόπολη Κάτω Τζουμαγιά διέθετε χριστιανικό πληθυσμό που αποτελούνταν από βουλγαρόφωνους και βλαχόφωνους (3.000 συνολικά κατοίκους περίπου). Οι τελευταίοι διακρίνονταν ιδιαίτερα για τον ακραιφνή ελληνισμό στα ήθη και το χαρακτήρα, τη φιλογένεια και τη φιλοπατρία τους ώστε, όπως αναφέρεται, να μπορεί να ονομάσει κανείς την Κάτω Τζουμαγιά ως *Μέτσοβον της Μακεδονίας*. Η κοινότητα, έχοντας να αντιπαλέψει το βουλγαρισμό, που επιβουλεύονταν το σύνολο βουλγαρόφωνο στοιχείο, αλλά και το ρουμανισμό, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας, ώστε σύντομα να καταστεί προπύργιο και εστία των ελληνικών γραμμάτων για ολόκληρη την επαρχία Μελενίκου²⁸.

Κατά το σχολικό έτος 1886-1887, ενισχύθηκαν οικονομικά οι κοινότητες Γερμάν, Δεμίρ Ισάρ, Λατρόβου, Μαρικωστινόβου, Μελενίκου, Μπουτκόβου, Πετριτσιού, Άνω Πορροΐων, Ράμνας, Σταρτσιόβου, βλαχόφωνης Κάτω Τζουμαγιάς και βουλγαρόφωνης Κάτω Τζουμαγιάς για τη συντήρηση των σχολείων τους²⁹.

Οι αποστολές των χρημάτων από την *Επιτροπή* αιτιολογούνταν πάντα, ενώ τον τρόπο πληρωμής στους δικαιούχους καθόριζε το Ελληνικό Προξενείο

Φωτάκης Κωνσταντινουπολίτης (όχι όλοι ταυτόχρονα), 1890-1897- Ανδρέας Τσοϊδης, 1898 (τριτάξιο)- Χρήστος Λάππας, Βασούδα Παπαδοπούλου Σερραία, Γεώργιος Τζελέπης από τα Α. Πορρόια, 1900- Στέργιος Βάκης Σερραίος, Ιωάννης Καλαμαρτζής από την Κ. Τζουμαγιά, Βασούδα Παπαδοπούλου, 1902- Αθανάσιος Αυξεντιάδης από τη Βέροια, Δημήτριος Μουταφτσής από τα Α. Πορρόια, Ευαγγελία Βαλαμώτη Σερραία, 1904 (τετρατάξιο)- Κωνσταντίνος Παπανικολάου από το Πρόσνικ Σερρών, Τιμολέων Εμμανουήλ γιατρός, Ευλαλία Νικολαΐδου και Σιφώ σερραίες, 1908- Χρήστος Γεωργίου Βιτσιάνος Νιγριτινός (ψευδώνυμο του Γεωργίου Μιχαήλ Παπαηλιάκη από την Κάνδανο Κρήτης), Νικόλαος Σαμολαδάς, Άννα Παπαθεοδώρου, Μαρία Θωμά Πέννα (το διάστημα 1900-1902 δίδαξε στη Ράμνα και το διάστημα 1902-1908 στην Κ. Τζουμαγιά), Παναγιώτης Παναγιωτίδης από τα Α. Πορρόια, 1910-1913- Θεοχαρίδης Σερραίος, διευθυντής στη θέση του Παπαηλιάκη, διδασκάλισσες Δήμητρα και Νίνα. Ως διευθυντής υπηρέτησε στα σχολεία των Α. Πορροΐων και ο Χρήστος Καλαμάρης κατά το 1908.

²⁷ *Ο.π.* υποσημ. 14.

²⁸ Γεώργιος Χατζηκυριακού, *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονίαν (1905-1906)*, Θεσσαλονίκη ²1962, σ. 144.

²⁹ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Διον. Βιτάλης προς *ΕΕΕΕΠ*, 70/8.4.1887/162/27.4.1887 και «Πίναξ αποδείξεων των καταβληθέντων χρημάτων διά τας επαρχίας Νευροκόπου και Μελενίκου (6.6.1887)», *ΑΥΕ*, Πρόξ. Διον. Βιτάλης προς *ΕΕΕΕΠ*, 116/8.6.1887/353/27.6.1887 (βλ. πίνακα 8 στο παράρτημα 1).

Σερρών το οποίο υπέβαλε και τις σχετικές εκθέσεις για την κατάσταση των σχολείων και την ανάγκη αύξησης ή και μείωσης της επιχορήγησης³⁰.

Το επόμενο σχολικό έτος 1887-1888, η *Επιτροπή προς Ενίσχυση της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας* στην Αθήνα, μέσω του ελληνικού προξενείου Σερρών, απέστειλε ξανά τις προβλεπόμενες χρηματικές ενισχύσεις στα ελληνικά σχολεία της περιοχής. Το ύψος των οικονομικών παροχών της *Επιτροπής* ήταν ανάλογο με τις εκπαιδευτικές ανάγκες της κάθε κοινότητας και των ιδίων πόρων που αυτή διέθετε για τη στήριξη των σχολείων της. Σε βασικές γραμμές τα ποσά παρέμειναν τα ίδια³¹. Το ίδιο σχολικό έτος οι δικαιούχοι οικονομικών επιχορηγήσεων από την *Ε.Ε.Ε.Π.* ήταν οι παρακάτω κοινότητες³².

	Κοινότητες	Δικαιούχοι
1		Ο επίσκοπος Δαφνουσίας
2	Πετρίτσι	Διδάσκαλος Φώτιος Ταπεινός
3	Πετρίτσι	Διδασκάλισσα Μαρία Ιωάννου
4	Πορρόια	Διδάσκαλος Νικόλαος Μπάτσιος
5	Πορρόια	Διδασκάλισσα Σουλτάνα Μάλαμα
6	Κ. Τζουμαγιά (βουλγαρόφωνη συνοικία)	Διδασκάλισσα Κομνηνή Ζωγράφου
7	Κ. Τζουμαγιά (βουλγαρόφωνη συνοικία)	Διδασκάλισσα Αθηνά Καρέτσα

Το 1889 στον κατάλογο των κοινοτήτων που δέχονταν επιχορήγηση από την *Επιτροπή* προστέθηκαν και νέες κοινότητες (Ερνίκιοϊ, Κουμλί και Πετρόβου), ενώ η ενίσχυση προς το χωριό Μπούτκοβο διακόπηκε. Επίσης παρατηρείται κάποια αυξομείωση στις επιχορηγήσεις κάποιων κοινοτήτων³³:

Σε ό,τι αφορά τη βλαχόφωνη κοινότητα της Ράμνας, προξενική έκθεση του 1899 προς την *Ε.Ε.Ε.Π.* αναφέρει, κατά το σχολικό έτος 1894-1895, περικοπή της επιχορήγησης σε 16 λίρες, διότι η κοινότητα λάμβανε ετήσιο κληροδότημα 15 λιρών. Με το επίδομα της επιτροπής πληρώνονταν οι μισθοί των διδασκάλων Κων. Αστεριάδη και Ζωής Μηνά³⁴.

Κατά το σχολικό έτος 1894-1895, σύμφωνα με τη *Στατιστική των Ελληνικών Σχολείων*, η ελληνική εκπαίδευση στην επαρχία Μελενίκου (στη

³⁰ «Προϋπολογισμός Εκπαιδευτικών δαπανών», *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Δ. Βιτάλης προς Υπ. Εξ., 26/2.2.1887/1560/20.2.1887 και «Γενικός Πίναξ των κατά το σχολικό έτος 1886-1887 καταβληθέντων χορηγημάτων», *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Δ. Βιτάλης προς *ΕΕΕΕΠ*, 247/18.9.1887/736/8.9.1887 (βλ. πίνακα 9 στο παράρτημα 1).

³¹ «Πίναξ επιχορηγουμένων Ελληνικών κοινοτήτων εν τη Ευρωπαϊκή Τουρκία», *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Δ. Βιτάλης προς *ΕΕΕΕΠ*, 218/27.8.1888 (βλ. πίνακα 10 στο παράρτημα 1).

³² «Πίναξ αποδείξεων πληρωμής διά το σχολικόν έτος 1887-1888», *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Δ. Βιτάλης προς *ΕΕΕΕΠ*, 15.10.1888.

³³ «Πίναξ συνδρομών εις νέας κοινότητας» και «Γενικός Πίναξ συνδρομών της εν Αθήναις Επιτροπής προς Ενίσχυσιν της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας κατά την περιφέρειαν του Προξενείου Σερρών διά το Σχολικόν έτος 1889-1890», *ΑΥΕ*, Πρόξ. Δ. Βιτάλης προς *ΕΕΕΕΠ*, 26.6.1889 (βλ. πίνακα 11 στο παράρτημα 1).

³⁴ *ΑΥΕ*, 1899/Γ', Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς *ΕΕΕΕΠ*, 236/21.6.1899/180/30.6.1899.

Στατιστική παρουσιάζεται ως καζάς Δεμίρ Ισάρ και Μελενίκου) εμφανίζει την παρακάτω εικόνα³⁵:

	Δημοτικές ή αστικές σχολές			Γραμματοδιδασκαλεία			Παρθεναγωγεία Νηπιαγωγεία			Σύνολο			Δαπάνη
	Σ	Δ	Μ	Σ	Δ	Μ	Σ	Δ	Μ	Σ	Δ	Μ	Φρ.
Δεμίρ Ισάρ	1	4	102	1	1	18	2	3	90	4	8	210	5.750
Μελένικο	2	5	290				2	3	100	4	8	390	6.200
Άνω Τζουμαγιά	1	1	50							1	1	50	920
Βέτερνα				1	1	15				1	1	15	115
Ερνικιοί				1	1	22				1	1	22	276
Κρούσοβο	1	1	25							1	1	25	690
Κουμλί				1	1	40				1	1	40	575
Κιουπρί ³⁶				1	1	18				1	1	18	345
Κάτω Τζουμαγιά	1	1	390				4	4	240	5	10	630	2.500
Μπαρακλί				1	1	20				1	1	20	322
Μαρικώσινα				1	1	15				1	1	15	230
Πετριτσι	1	2	60				1	1	30	2	3	90	1.610
Πυρίνη				1	1	30				1	1	30	414
Πορρόια	1	2	95				1	1	65	2	3	160	1.725
Ρ'αδοβο				1	1	15				1	1	15	138
Στάρτσοβο	1	1	40							1	1	40	460
Ράμνα	1	1	38							1	1	38	690
Σουσίτσα				1	1	40				1	1	40	460
Ρουπέλι				1	1	15				1	1	15	230
Λ'ατροβο				1	1	30				1	1	30	460
Σάβγιακο				1	1	40				1	1	40	460
Σπάτοβο				1	1	20				1	1	20	391
Συγκέλι				1	1	25				1	1	25	345
Σύνολο	10	23	1.090	15	15	363	10	12	525	35	50	1.978	25.306

Το 1895 σύμφωνα με στατιστική του ελληνικού προξενείου Σερρών για τα ελληνικά σχολεία στην υποδιοίκηση Δεμίρ Ισάρ λειτουργούσαν 25 σχολεία με 30 διδασκάλους και διδασκάλισσες και 964 μαθητές και μαθήτριες, στην υποδιοίκηση Πετριτσιού 3 σχολεία με 3 διδασκάλους και διδασκάλισσες και 122 μαθητές και μαθήτριες και στην υποδιοίκηση Μελενίκου 2 σχολεία με 7 διδασκάλους και διδασκάλισσες και 370 μαθητές. Συνολικά τα ελληνικά σχολεία στους τρεις

³⁵ Στατιστική των Ελληνικών Σχολείων εν τοις βιλαετίοις Θεσσαλονίκης και Βιτωλίων της Μακεδονίας κατά το σχολικό έτος 1894-1895, Θεσσαλονίκη 1896, σ. 18, 34.

³⁶ Η επιθυμία των κατοίκων του χωριού Κιουπρί να ανεγείρουν κτήριο για τη στέγαση του σχολείου τους, από το 1891 ακόμη, και η ατυχής μεσολάβηση του τυχοδιώκτη Χατζή Πέτρου για τη συλλογή εράνων στην περιφέρεια Σερρών, στην τότε ελληνική επικράτεια και στην Αίγυπτο, προκάλεσαν προβλήματα στην κοινότητα του Κιουπρί, που είδε τα χρήματα των εράνων να τα καρπώνονται τρίτοι. Το κτήριο του σχολείου κτίστηκε από το διαμένοντα στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου Ιωάννη Χ' Πέτρου και τις αδελφές του, Όλγα διαμένουσα επίσης στην Αλεξάνδρεια, Χρυσάνθη και Άρτεμη διαμένουσες στο Κάιρο, στη μνήμη του πατέρα τους. Το κτήριο αυτό, στις αρχές του 1911, καταλήφθηκε από τους Βουλγάρους οπαδούς του Σαντάνσκη (σαντραλιστές) μαζί με την εκκλησία, κατόπιν αδειας των οθωμανικών αρχών και χρειάστηκε η επέμβαση του ελληνικού προξενείου Σερρών στη δωρήτρια οικογένεια Χ' Πέτρου για να αποδοθεί πάλι στους ομογενείς κατοίκους του Κιουπρί [ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 180/23.4.1908/2398/30.5.1908, ΑΥΕ, Υπ. Εξ. προς Πρόξ. Αλεξάνδρειας 6825/ 21.3.1911 και Πρόξ. Αλεξάνδρειας προς Υπ. Εξ. 1184/16.3.1911 και ΝΑ, φ. 506/204 (Κυριακή 6.2.1911), σ. 3].

καζάδες ανέρχονταν στα 30 με 40 εκπαιδευτικούς και 1.456 συνολικά μαθητές και μαθήτριες³⁷.

Για την πραγματοποίηση της στατιστικής, δόθηκε ειδικός πίνακας προς συμπλήρωση στους διδασκάλους. Ο πίνακας ζητούσε επιπλέον στοιχεία για τον πληθυσμό και την εθνικότητα των κατοίκων της κάθε κοινότητας εκτός από τα σχολεία που λειτουργούσαν και το προσωπικό τους καθώς και τις δαπάνες λειτουργίας τους. Στόχος ήταν να υπάρχει μια συνολική εικόνα για την κάθε κοινότητα και τους κατοίκους της, χρήσιμη σε κάθε περίπτωση. Με βάση ένα τέτοιο πίνακα, για την περιοχή της Κάτω Τζουμαγιάς έχουμε τα παρακάτω στοιχεία κατά το 1895³⁸:

Χωριό	Πληθυσμός		Εθνικότη	Σχολεία αρρένων				Παρθεναγωγεία				Νηπιαγωγεία				οθ.λ
	Οικ	Άτομ		A	M	Δ	Έτος ίδρ.	A	M	Δ	Έτος ίδρ.	A	M	Δ	Έτος ίδρ.	
Τζουμαγιά	500		Ελληνόβλαχοι	1	30	5	1870	1	90	3	1870	1	30	1	1894	28 3
	250		B/φων.	1	30	1										
		200	Τούρκοι Αθίγγ.	1	17	1	1882									15
Οσμανλιέ		300	Τούρκοι	1	20	1	1883									10
		10	B/φων.													
Μπαρακλί	60		B/φων.	1	30	1	1884									15
	40		Τούρκοι	1	15	1	1884									10
Ερνίκιοϊ		400	Τούρκοι	1	20	1	1884									10
		100	B/φων.	1	20	1	1884									
Σπάτοβο	200		B/φων.	1	30	1	1884									10

B/φων = βουλγαρόφωνοι, A = αριθμός, M = μαθητές, Δ = διδάσκαλοι

Σύμφωνα με μελέτη που εξέδωσε η εταιρεία *Ελληνισμός* το 1896, για την κατάσταση της ελληνικής παιδείας στην επαρχία Μελενίκου και Πετριτσίου, όπως αναφέρεται, προκύπτει ότι λειτουργούσαν συνολικά 29 σχολεία με 34 διδασκάλους και 1.180 μαθητές εκ των οποίων τα οκτώ ήταν δημοτικά με έντεκα διδασκάλους και 480 μαθητές, τα τέσσερα παρθεναγωγεία με έξι διδασκάλισσες και 225 μαθήτριες, τα τρία νηπιαγωγεία με τρεις διδασκάλισσες και 125 μαθητές και τέλος τα 14 γραμματοδιδασκαλεία με 14 διδασκάλους και 350 μαθητές και μαθήτριες³⁹.

Το σχολικό έτος 1897-1898, η χρηματική βοήθεια της *Επιτροπής προς Ενίσχυση της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας* διατέθηκε για την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών ορισμένων μόνο κοινοτήτων της επαρχίας Μελενίκου. Οι κοινότητες αυτές διατηρούσαν ελληνικά σχολεία αλλά δεν μπορούσαν να καλύψουν όλα τα έξοδα λειτουργίας τους καθώς και τους μισθούς των

³⁷ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Υπ. Εξ., 235/4.10.1895/1554/19.10.1895.

³⁸ Ό.π. (συνημμένο έγγραφο 2 (31.7.1895)).

³⁹ Μακεδονία, ήτοι μελέτη οικονομική, γεωγραφική, ιστορική και εθνολογική της Μακεδονίας, . Πειραιάς, έκδοση Εταιρείας ο «Ελληνισμός», 21896, σ. 129.

διδασκάλων που υπηρετούσαν σε αυτές. Οι κοινότητες και τα χορηγούμενα σε αυτές ποσά ήταν⁴⁰:

	Όνομα κοινότητας	Δικαιούχος πληρωμής	Ετήσιο επίδομα
1	Βαρακλή	Διδάσκαλος Γ. Στογιάννου	5 οθωμανικές λίρες.
2	Δεμίρ Ισάρ	Εφορεία των Σχολείων	80
3	Κρούσοβο	Διδάσκαλος Απόστολος Σακελλαρίδης	20
4	Λάτροβο	Διδάσκαλος Τριαντ. Κωνσταντίνου	10
5	Μπούτκοβο	Διδάσκαλος Π. Δ. Κορδόπαλος	10
6	Μελένικο	Εφορεία των Σχολείων	50
	Πετρίτσι	Διδάσκαλος Ευάγγελος Γεροβασιλείου	58 συνολικά
7		Διδασκάλισσα Μ. Τενκετζή	
8	Πορρόια (Άνω)	Διδάσκαλος Α. Τοδίδης	60
9	Ρούπελ	Διδάσκαλος Μ. Κωνσταντίνου	5
10	Ράδοβο	Διδάσκαλος Αθ. Θεοδώρου	5
11	Ράμνα	Διδάσκαλος Κ. Χρηστίδης	15
12	Σουσίτσα	Διδάσκαλος Ι. Κοτάρης	10
13	Στάρτσιοβο	Διδάσκαλος Κ. Αγγελίδης	20

Οι ετήσιες επιχορηγήσεις που έλαβαν κοινότητες και διδάσκαλοι της επαρχίας Μελενίκου από την *Επιτροπή προς Ενίσχυση της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας*, κατά το επόμενο σχολικό έτος 1898-1899, κατανεμήθηκαν ως εξής⁴¹:

	Όνομα κοινότητας	Δικαιούχος πληρωμής	Ετήσιο επίδομα
1	Ερνι Κιόι	Διδάσκαλος Ιωάννης Κυριακίδης	5
2	Κουμλί	Διδάσκαλος Γεώργιος Α. Ευαγγέλου	7
	Κρούσοβο ⁴²	Διδάσκαλος Απόστολος Σακελλαρίδης	32 συνολικά
3		Διδασκάλισσα Αθηνά Καφταντζή	
4	Λάτροβο	Διδάσκαλος Αθανάσιος Θεοδώρου	10
5	Μπούτκοβο	Διδάσκαλος Δημήτριος Ν. Μουταφτσής	10
6	Πετρίτσι	Διδασκάλισσα Ευαγγελία Φιλίππου	63
	Πορρόια (Άνω)	Διδάσκαλος Χρήστος Λάππας	60 συνολικά
7		Διδάσκαλος Γ. Τζελέπης	
		Διδασκάλισσα Καλλιόπη Σπύρου	
8	Ράδοβο	Διδάσκαλος Δ. Μελκίδης	5
9	Ράμνα	Διδάσκαλος Κωνσταντίνος Αστεριάδης	15
10	Σταρός	Διδάσκαλος Χρήστος Παπαϊωάννου	12
11	Στάρτσιοβο ⁴³	Διδάσκαλος Μιχαήλ Δ. Πόρναλης	20
	Σπάτοβο	Διδάσκαλος Χρήστος Ι. Σαρακύρος	21 συνολικά
12		Εφημέριος Παπαδημήτριος	
13	Τζουμαγιά (Κάτω)	Κοινότητα	244

Λόγω των μεγάλων οικονομικών αναγκών της κοινότητας Κρουσόβου, ο διδάσκαλος Απόστολος Σακελλαρίδης μετέβη, το Μάιο του 1898, στην Κωνστα-

⁴⁰ ΑΥΕ, φ. 1898/Γ'/α., Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς ΕΕΕΕΠ, 58/6.8.1898/214/ 22.8.1898 και φ. 1899/Γ'/α., Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς ΕΕΕΕΠ, 147/30.1.1899/71/ 5.3.1899.

⁴¹ ΑΥΕ, φ. 1899/Γ'/α., Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς ΕΕΕΕΠ, 310/21.10.1899/385/ 22.11.1899.

⁴² Τον Απρίλιο του 1898 το Πατριαρχείο πρόσφερε συνδρομή 10 λιρών για τη Σχολή του Κρουσόβου (ΑΟΠ, Κώδ. 889, φ. 163, Τῷ Μελενίκου Κωνσταντίνω, Απρίλιος 1898).

⁴³ Το 1900 υπηρέτησε στο χωριό αυτό ο Κωνσταντίνος Ποιμενίδης και από τον επόμενο χρόνο ο Αντώνιος Πλουμής με τη Φωτεινή Αλατά (Παπαδημητρίου) [Παν. Στάμος, *Το ηρωικόν Στάρτσιοβον. Μια χαμένη πατρίδα*, Αθήναι 1979, σ. 14, 15].

ντινούπολη, για τη συλλογή εράνων από τους ομογενείς και τα σωματεία της Πόλης. Για τον ίδιο σκοπό ζήτησε και την οικονομική ενίσχυση της ελληνικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη⁴⁴.

Σε στατιστική των σχολείων της επαρχίας Μελενίκου και Δεμίρ Ισάρ του 1899 αναφέρεται⁴⁵:

1899	Α΄ Βαθμίδα (Δημοτικά)	Μικτά κοινοτικά	Παρθναγωγεία και νηπιαγωγεία	Σύνολο	Δαπάνες
Σχολεία	10	15	10	35	25.306 γαλλ. φράγκ.
Διδάσκαλοι	23	15	12	50	
Μαθητές	1090	363	525	1978	

Το επόμενο σχολικό έτος 1900-1901 στο βουλγαρόφωνο χωριό Σταρός της υποδιοίκησης Δεμίρ Ισάρ, εγκαταστάθηκε βουλγαροδιδάσκαλος, ο οποίος κατέλαβε με τη βία το σχολείο, εμποδίζοντας τη μειοψηφούσα μερίδα του χωριού που παρέμεινε πιστή στο Πατριαρχείο, να λειτουργήσει εκεί σχολείο. Τελικά με την επέμβαση των οθωμανικών αρχών, στα τέλη Νοεμβρίου του 1900 παραδόθηκε η μία από τις δύο αίθουσες του σχολείου για τη λειτουργία της ελληνικής σχολής⁴⁶.

Στον εκπαιδευτικό προϋπολογισμό που κατέθεσε το ελληνικό προξενείο Σερρών για το σχολικό έτος 1902-1903, η επαρχία Μελενίκου επιδοτήθηκε με το ποσό των 914 οθ. λιρών. Ύστερα από αίτηση του μητροπολίτη Μελενίκου Ιωακείμ, τη χρονιά αυτή ενισχύθηκαν σημαντικά τα σχολεία του Δεμίρ Ισάρ, εξαιτίας της οικονομικής καταστροφής της κοινότητας από τη μακροχρόνια ανώμαλη κατάσταση των κοινοτικών ζητημάτων της πόλης, όπως και τα σχολεία της συνοικίας Ποταμός του Μελενίκου⁴⁷.

Την ίδια εποχή, δηλαδή 1902-1903, παρουσιάστηκαν αρκετές στατιστικές των σχολείων των διαφόρων εθνοτήτων που υπήρχαν στην Μακεδονία. Με βάση τη στατιστική της βουλγαρικής Εξαρχίας για τα βουλγαρικά και του Οικουμενικού Πατριαρχείου (1902) για τα ελληνικά σχολεία μπορούμε να κάνουμε κάποια σύγκριση με τη βοήθεια του παρακάτω πίνακα⁴⁸:

Περιοχές	Σχολεία		Διδάσκαλοι		Μαθητές εγγεγρ.		Μαθητές παρόντες	
	Έλλ.	Βούλ	Έλλ.	Βούλ	Έλλ.	Βούλγ.	Έλληνες	Βούλγαροι
Δεμίρ Ισάρ	35	23	55	31		883	1.641	664
Πετριτσίου		8		14		263		133
Μελενίκου		26		25		716		505
Άνω Τζουμαγιάς		18		21		527		360
Σύνολο		75		91		2.389		1.662

⁴⁴ ΑΥΕ, 1899/4 Εκπαιδευτικά Μελενίκου, Διδάσκαλος Απ. Μ. Σακελλαρίδης προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, Κωνσταντινούπολη 23.5.1898 και 15.6.1898.

⁴⁵ Cleanthes Nikolaidis, *La Macédoine*, Berlin 1899, σ. 140.

⁴⁶ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ραφαήλ προς Υπ. Εξ. Άθ. Ρωμάνο, 411/2.12.1900/3262/20.12.1900.

⁴⁷ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς ΕΕΕΕΤ, 153/23.7.1902/177/30.7.1902 (βλ. πίνακα 12 στο παράρτημα 1).

⁴⁸ «Περί εθνολογικής, γλωσσολογικής και κοινωνικής καταστάσεως των εν Μακεδονία χριστιανικών φυλών», *Ελληνισμός* 12 (1909) 269, 474.

Τα αριθμητικά δεδομένα της ελληνικής εκπαίδευσης παρότι μικρότερα σε αριθμό σχολείων και διδασκάλων σε σχέση με τη βουλγαρική εκπαίδευση, εντούτοις σε αριθμό παρόντων μαθητών, δηλαδή μαθητών που δεν εγκατέλειψαν τις σπουδές τους στη διάρκεια του σχολικού έτους παρουσιάζουν τα ίδια ποσοστά περίπου.

Κατά το 1904 το ελληνικό προξενείο Σερρών επιχορηγούσε χρηματικά τους δασκάλους και τις Εφορείες των παρακάτω ελληνικών κοινοτήτων της επαρχίας Μελενίκου⁴⁹:

	Όνομα κοινότητας	Δικαιούχος πληρωμής	Ετήσιο επίδομα
1	Βέτερνα	Διδάσκαλος Ιωάννης Ιωαννίδης	15 οθωμανικές λίρες.
2	Δελή Χασάν Μαχαλά	Διδάσκαλος Αβραάμ Στεργίου	15
3	Δεμίρ Ισάρ	Εφορεία των Σχολείων	100
4	Ερνί Κιόι ⁵⁰	Διδάσκαλος Ιωάννης Κυριακίδης	10
		Διδασκάλισσα Μαρία Ιωάννου	15
5	Καμαρότι	Διδάσκαλος Ιωάννης Κυριακίδης	10
		Εφημέριος παπά Ευάγγελος	3
6	Κιουπρί	Διδάσκαλος Αθανάσιος Θεοδώρου	15
		Διδασκάλισσα Αν. Χ' Μιχαήλ	15
7	Κουμλί	Διδασκάλισσα Αναστασία Ιωάννου	15
		Διδάσκαλος Ιωάννης Βάσιος	14
8	Κρούσοβο ⁵¹	Διδάσκαλος Κωνσταντίνος Αγγελίδης	25

⁴⁹ ΑΥΕ, φ. 1904/αακ., Πρόξ. Ιω. Στορνάρης προς ΕΕΕΕΠ, 64/31.1.1904, 65/31.1.1904 (ενίσχυση προσελθόντων υπό το πατριαρχείο χωριών) και 193/25.6.1904, «Κατάσταση εκπαιδευτικών χορηγημάτων 1903-1904».

⁵⁰ Πότε ακριβώς ιδρύθηκε σχολείο στο χωριό αυτό δεν είναι γνωστό. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα λειτουργούσε με ένα διδάσκαλο, ενώ το 1908 είχε δύο διδασκάλους και 100 περίπου παιδιά (Ανδρέας Αρβανίτης, *Η Μακεδονία εικονογραφημένη*, Αθήναι 1910, σ. 132). Το χωριό αυτό, κατοικούνταν από εδραίους ρομ χριστιανούς. Η σχολή στεγάστηκε σε καινούργιο κτήριο μόλις το 1908. Οι κάτοικοι του Ερνί Κιόι διακρίνονταν για την προσήλωσή τους στην Ορθοδοξία και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, παρά τις προσηλυτιστικές προσπάθειες που έγιναν σε βάρος του. Εντυπωσιακή ήταν η τέλεση της πανήγυρης του Αγίου Γεωργίου στο ναό του χωριού, στην οποία συμμετείχαν κάτοικοι των διπλανών χωριών και κυρίως της Κάτω Τζουμαγιάς. Στην πανήγυρη του 1908, συμμετείχε ο ιεροψάλτης της Κάτω Τζουμαγιάς Θωμάς Κεραμεύς. Στο πλαίσιο αυτού του πανηγυριού γινόταν δημοπρασία δώρων προς όφελος της εκκλησίας και του σχολείου [Κ.Α.Ο., «Μία Πανήγυρις (25 Απριλίου)», ΦΘ, περ. Β', φ. 809 (Πέμπτη 1.5.1908), σ. 2]. Στις 17 Μαΐου του 1908, πραγματοποιήθηκαν οι εξετάσεις της προκαταρκτικής σχολής Ερνί Κιόι. Για τη διδασκαλία των πρώτων βασικών γραμμάτων στα μικρά παιδιά, το χωριό προσέλαβε διδασκάλισσα την Ελισάβετ Α. Τόπκα. Οι κάτοικοι έδειχναν ιδιαίτερο ζήλο στην ελληνοπρεπή μόρφωση των παιδιών τους, τα οποία, παρά την απόσταση, δεν δισταζαν να τα στείλουν στην κεντρική σχολή της Κάτω Τζουμαγιάς. Με παρότρυνση τους, παρακίνησαν τους εφοροεπιτρόπους της κωμόπολης να ιδρύσουν σχολείο στο χωριό τους για τα μικρότερα παιδιά, έτσι ώστε αυτά να αποφύγουν τον κόπο της διανυόμενης απόστασης προς τα σχολεία της Κάτω Τζουμαγιάς [Κ.Α., «Εκ Βαρακλή Τζουμαγιάς- Σχολικά εξετάσεις», ΦΘ, περ. Β', φ. 818 (Πέμπτη 22.5.1908), σ. 2].

⁵¹ Ο κατά το 1903 διδάσκαλος Κρουσόβου Περικλής Αστεριάδης δολοφονήθηκε από τους Βουλγάρους μαζί με τον ιερέα του χωριού Ιωάννη από το Καταφύγι της Μακεδονίας, καθώς επέστρεφαν από τις Σέρρες στο Κρούσοβο στις 19.10.1903. Τον Ιούνιο του 1902 οι Βούλγαροι

		Διδασκάλισσα Πηνελόπη Βασιλείου	15
9	Λάτροβο	Διδασκάλισσα Μαρ. Χ΄ Κώτσιου	15
		Διδάσκαλος Δημήτριος Μουταφτσής	15
10	Λιπός	Διδάσκαλος Γιουβ. Χ΄ Παπά	3
		Ετήσιο χορήγημα ιερέως π. Γιάννη	3
11	Μπογορόβιτσα	Διδάσκαλος Νικ. Γιανκούλα	10
12	Μπαχτιάρι	Διδάσκαλος Ιωάννης Βασιλείου	10
13	Μπαρακλί	Διδάσκαλος Νικόλαος Πόπτης	12
14	Μπούτκοβο	Διδάσκαλος Αθανάσιος Ιωαννίδης	15
15	Μελένικο	Εφορεία των Σχολείων	65
		Διδάσκαλος Ευάγγελος Γεροβασιλείου	20
		Διδάσκαλος Κωνσταντίνος Νικόλτσιος	25
16	Πετριτσι	Διδασκάλισσα Βασιλική Γεωργίου	20
		Διδασκάλισσα Αναστασία Βασματζή	20
17	Πορρόια	Διδάσκαλος Κ. Παπανικολάου	35
		Διδάσκαλος Τιμ. Εμμανουήλ	25
18	Ράδοβο	Διδάσκαλος Ιωάννης Αγγελίδης	18
19	Ράμνα	Διδάσκαλος Ιωάννης Καπετάνος	15
		Διδασκάλισσα Μαρία Γεωργίου	10
20	Στάρτσιοβο	Διδάσκαλος Αντώνιος Αυξεντιάδης	22
		Διδασκάλισσα Φωτεινή Αλατά ⁵²	15
21	Σάβγιακο	Διδάσκαλος Αστέριος Αποστολίδης	18
		Διδασκάλισσα Χρυσάνθη Νικολάου	15
22	Σπάτοβο	Διδάσκαλος Χρ. Σαρακύρος	17
		Διδασκάλισσα Καρολίνα Οικονόμου	15
23	Τζουμαγιά (Κάτω)	Εφορεία των Σχολείων	170
24	Χαζνατάρ	Διδάσκαλος Κωνσταντίνος Χωδιάκης	12
25	Χατζή Μπελίκ	Διδάσκαλος Δημήτριος Σαρακύρος	6
		Διδασκάλισσα Αγαθή Κωνσταντίνου	3
26		Επιθεωρητής Σχολείων Λάζαρος Κούσης	70

Το σημαντικό στις επιχορηγήσεις αυτές είναι ότι περιλαμβάνουν τα ονόματα των δικαιούχων εκπαιδευτικών δίνοντάς μας έτσι αρκετές πληροφορίες για τους διδασκάλους που υπηρετούσαν στην κάθε κοινότητα. Κατά το ίδιο έτος η ελληνική και η βουλγαρική εκπαίδευση στην επαρχία Μελενίκου παρουσίαζε την παρακάτω εικόνα⁵³:

Ελληνικά Σχολεία διαμερίσματος Μελενίκου				
	Γραμ/διδασκαλ.	Δημοτικά	Παρθεναγωγεία	Σύνολο
Σχολεία	16	9	10	35
Διδάσκαλοι	16	23	16	55
Μαθητές	280	846	515	1.641
Βουλγαρικά Σχολεία				
	Καζάς Μελενίκου	Καζάς Πετριτσίου	Καζάς Δεμίρ Ισάρ	Καζάς Α. Τζουμαγιάς
Σχολεία	26	8	23	18
Διδάσκαλοι	24	14	31	21
Μαθητές (στην αρχή του έτους)	717	293	883	527

είχαν δολοφονήσει και το μouxτάρη του χωριού Ιωάννη Μπουρουβάνη (Π. Στάμος, *Το ηρωικόν Στάρτσοβο*, σ. 46 σημ. 39).

⁵² Η Φωτεινή Αλατά (Παπαδημητρίου) υπηρέτησε τα έτη 1905-1905 και 1906-1911 στο Στάρτσιοβο Πετριτσίου συμβάλλοντας στη διατήρηση του ελληνικού φρονήματος των κατοίκων. Το έτος 1905-1906 υπηρέτησε στο Δεμίρ Ισάρ για ασφάλεια από τους Βουλγάρους (Βλέπε: Π. Στάμος, *ό.π.*).

⁵³ Ant. Spiliotopoulos, *La Macédoine et l' Hellénisme sa force et ses droits*, Athènes 1904, σ. 90, 97, 98.

Μαθητές(παρόντες στις εξετάσεις)	505	133	464	360
----------------------------------	-----	-----	-----	-----

Το 1905 το ελληνικό προξενείο Σερρών συντηρούσε ως υποτρόφους τους παρακάτω εννέα μαθητές και μαθήτριες προερχόμενους από την επαρχία Μελενίκου⁵⁴:

	Κοινότητες	Υπότροφοι	Ποσό υποτροφίας
1	Πορρόια	Χρυσάνθη Γεωργίου	10 οθωμανικές λίρες
2	Πορρόια	Αναστάσιος Παπά Αναστασίου	2
3	Σάβγιακο	Ιωάννης Μπουζίκη	10
4	Κρούσοβο	Νικόλαος Ρούντσιος	8
5	Κρούσοβο	Αθανάσιος Παπά Ιωάννου	8
6	Κιουπρί	Ηλίας Αθανασίου	4
7	Κουμλί	Δημήτριος Βάσιου	4
8	Κουμλί	Ιωάννης Αθανασίου	4
9	Κάτω Τζουμαγιά	Ιωάννης Π. Σάνδρος ⁵⁵	5

Το Σεπτέμβριο του 1905 η *Επίκουρος των Μακεδόνων Επιτροπή* έστειλε στο ελληνικό προξενείο Σερρών, για τα παιδιά του σχολείου της Ράμνας 65 στολές. Ωστόσο το Προξενείο έκρινε σωστό να μη τις μοιράσει στα παιδιά της Ράμνας, από φόβο μήπως εξαιτίας της ομοιόμορφης εμφάνισης, τα παιδιά γίνουν στόχος των βουλγαρικών συμμοριών⁵⁶.

Το 1905 δημοσιεύτηκε στο Λονδίνο στατιστικός πίνακας που αποδίδει την κατάσταση της παιδείας όλων των χριστιανικών εθνοτήτων της Μακεδονίας. Ειδικότερα για την επαρχία Μελενίκου αναφέρει⁵⁷:

Διαμερίσματα	Σχολεία		Διδάσκαλοι		Μαθητές	
	Ελληνικά	Βουλγαρικά	Έλληνες	Βούλγαροι	Έλληνες	Βούλγαροι
Δεμίρ Ισάρ	19	23	23	31	561	464
Πετριτσιού	4	8	5	14	125	133
Μελενίκου	4	26	11	25	355	505
Άνω Τζουμαγιάς	1	18	1	21	30	360

Στο Στάρτσοβο⁵⁸, με παρότρυνση της διδασκάλισσας Μ. Θεοφάνους ιδρύθηκε τον Δεκέμβριο του 1908, φιλόμουση αδελφότητα με στόχο τη *διανοητικήν ανάπτυξιν της κοινότητος και την σύστασιν Αναγνωστηρίου*. Πρώτος πρόεδρος της νεοσύστατης Αδελφότητας εκλέχτηκε ο Αναστάσιος Παπακωνσταντίνου⁵⁹.

Τον Οκτώβριο του 1908, ανέλαβε διευθυντής των ελληνικών σχολείων Άνω Πορροϊών, με το ψευδώνυμο του Νιγριτινού Χρήστου Γεωργίου

⁵⁴ «Πίναξ των υπό του Προξενείου συντηρουμένων μαθητών και μαθητριών», *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. (1.2.1905), 90/13.5.1905.

⁵⁵ Τζουμαγιώτης διδάσκαλος. Υπηρέτησε στην Κάτω Τζουμαγιά την περίοδο 1904-1908. Ο πατέρας του Πέτρος υπηρέτησε ως διδάσκαλος γύρω στο 1885 (Γιώργος Καφταντζής, *Ιστορία της Ηράκλειας Νομού Σερρών*, Ηράκλεια 1973, σ. 117, 121).

⁵⁶ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Μ. Τσαμαδός προς Γεν. Προξ. Θεσσαλονίκης, 188/21.9.1905.

⁵⁷ *The population of Macèdonia. Evidence of the Christian schools*, London 1905, σ. 20.

⁵⁸ Π. Δ., «Στάρτσοβον», *ΜΗΠΣΑ* 3 (1910) 324.

⁵⁹ «Φιλόμουσος Αδελφότης Σταρτσόβου», *Αλήθεια*, φ. 866/150 (Τρίτη 23.12.1908).

(Βιτσιάνου), ο Κρητικός δικηγόρος Γεώργιος Παπαηλιάκης. Το σχολείο την εποχή αυτή είχε 107 μαθητές⁶⁰. Τον Ιούνιο του 1909, ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός απέστειλε τον Χρήστο Γεωργίου στα γειτονικά χωριά Ράμνα και Μπούτκοβο για να εποπτεύσει τη διεξαγωγή των εξετάσεων των σχολείων και να υποβάλει σχετική έκθεση⁶¹. Στις 7 Δεκεμβρίου του 1909, ο μουδέρης των Πορροΐων επισκέφτηκε τα σχολεία της ελληνικής κοινότητας Άνω Πορροΐων σε ώρα μαθημάτων. Με τη συνοδεία του διευθυντή των σχολείων Χρήστου Γεωργίου, ο μουδέρης παρακολούθησε μάθημα τουρκικής, γεωγραφίας και ιστορίας στην Ε' τάξη, μένοντας ευχαριστημένος από την επίδοση των μαθητών, τους οποίους παρότρυνε να συνεχίσουν την αγάπη τους προς τα γράμματα⁶².

Στον εκπαιδευτικό προϋπολογισμό του προξενείου Σερρών, κατά το σχολικό έτος 1909-1910 οι επιχορηγήσεις παρέμειναν ίδιες με αυτές του προϋπολογισμού του προηγούμενου έτους ανερχόμενες σε 1.239 οθωμανικές λίρες⁶³. Αύξηση ωστόσο παρατηρείται στον εκπαιδευτικό προϋπολογισμό του 1912-1913, τον τελευταίο που συνέταξε το ελληνικό προξενείο Σερρών όπου προβλεπόταν οικονομική βοήθεια σε 27 κοινότητες της επαρχίας Μελενίκου, ανερχόμενη συνολικά σε 1.427 οθωμανικές λίρες⁶⁴.

Το σχολικό έτος 1911-1912, στην υποδιοίκηση Δεμίρ Ισάρ λειτουργούσαν 19 ελληνικά σχολεία με 23 διδασκάλους και διδασκάλισσες και 561 μαθητές και μαθήτριες, έναντι 23 βουλγαρικών με 31 διδασκάλους και διδασκάλισσες και 664 μαθητές και μαθήτριες⁶⁵.

---

⁶⁰ ΑΕΜΣ, Τμήμα Ιστορικών Ερευνών, Αρχείο Γεωργίου Παπαηλιάκη/ ά.κ., Χρήστος Γεωργίου προς μητροπολίτη Μελενίκου, Α. Πορροΐα 2.12.1908.

⁶¹ Ο.π., Μελενίκου Αιμιλιανός προς Χρήστο Γεωργίου, χ.η.

⁶² ΑΕΜΣ, Τμήμα Ιστορικών Ερευνών, Αρχείο Γεωργίου Παπαηλιάκη/ ά.κ., Πορροΐα 1908 και «Εν Άνω Πορροΐοις», ΝΑ, φ. 162 (Παρασκευή 11.12.1909), σ. 2.

⁶³ Α ΥΕ, Πρόξ. Σερρών Πολυχρονιάδης προς ΕΕΕΕΠ, 600/1.11.1909/207/10.11.1909 (βλ. πίνακα 13 στο παράρτημα 1).

⁶⁴ Α ΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς ΕΕΕΕΠ, «Εκπαιδευτικός Προϋπολογισμός προξενικής Περιφέρειας Σερρών κατά το σχολικό έτος 1912-1913», 1912 βλέπε και 232/4.6.1912/93/28.1.1913 με μερικές όμως μικροδιαφορές και τελικό ποσό για την επαρχία Μελενίκου 1728 οθωμανικές λίρες (βλ. πίνακα 14 στο παράρτημα 1).

⁶⁵ Σωτήριος Σκληρός, *Η Νέα Ελλάς*, Εν Αλεξανδρεία 1913, σ. 205.

ΜΕΛΕΝΙΚΟ

Το πρώτο ελληνικό σχολείο στο Μελένικο ιδρύθηκε, κατά τον Τρύφωνα Ευαγγελίδη, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα⁶⁶. Αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας στην πόλη διεδραμάτισε ο μητροπολίτης Μελενίκου Άνθιμος (1796-1820). Επί αρχιερατείας του, το 1813, η γενική συνέλευση των Μελενικίων ψήφισε «Κανονισμό» ή «Σύστημα» διοίκησης του «Κοινού» της πόλης, που φρόντιζε ανάμεσα στα άλλα και για την ομαλή λειτουργία των δύο σχολείων του Μελενίκου. Η κατάσταση αυτή ίσχυσε έως το 1860, οπότε άλλαξε και ο «Κανονισμός»⁶⁷.

Ο «Κανονισμός» της κοινότητας Μελενίκου του 1813, προέβλεπε ότι οι επίτροποι του Κοινού και οι έφοροι, με συνεργασία θα φρόντιζαν την ίδρυση ενός σχολείου (των κοινών γραμμάτων) με ένα διδάσκαλο *«ἐπιτήδειον εἰς τοῦτο τό ἔργον καί καλῆς διαγωγῆς, ὅστις χρεωστεῖ νά κάμῃ τούς νέους νά γνωρίσουν τά 24 γράμματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀλφαβήτου· νά τούς γυμνάσῃ νά ἀναγινώσκουν ἐλεύθερα καί τέλος νά τούς διδάξῃ τήν κατήχησιν τῆς Ἁγίας ἡμῶν Πίστεως, πρὸς δέ καί ἤθη χρηστά»*. Στη φροντίδα των Επιτρόπων και των Εφόρων ήταν και η ίδρυση του Ελληνικού Σχολείου με δύο διδασκάλους (αρχιδιδάσκαλο και υποδιδάσκαλο). Ο πρώτος όφειλε να ήταν *τιμίας καί ἐναρέτου ζωῆς καί δυνατός «εἰς τό νά φωτίσῃ τούς μαθητάς του, ἀναδεικνύοντας αὐτούς ἀξιούς τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος»*. Ο αρχιδιδάσκαλος θα διδασκε στον πάνω όροφο του σχολείου, ενώ στον κάτω θα διδασκε ο υποδιδάσκαλος. Ο τελευταίος όφειλε να είναι και αυτός *«καλῆς διαγωγῆς, χρηστῶν ἠθῶν καί ἰκανός στό νά παραδίδῃ εἰς τούς ἀρχαρίους τῶν νέων τάς ἀρχάς τῆς Γραμματικῆς καί τά ἀπαιτούμενα αὐτοῖς μαθήματα»*. Οι διδάσκαλοι θα λάμβαναν μισθό μόνο από την «Κάσσα (Ταμείο) του Κοινού» ενώ απαγορευόταν να λαμβάνουν οποιοδήποτε ποσό ή δώρα από ντόπιους ή ξένους μαθητές της σχολής. Οι επίτροποι όφειλαν μία φορά την εβδομάδα να επισκέπτονται τη σχολή και οι έφοροι δύο φορές το μήνα ώστε να εξετάζουν την σωστή εκτέλεση των καθηκόντων διδασκάλων και διδασκομένων. Οι έφοροι και επίτροποι είχαν το δικαίωμα να προβαίνουν σε απόλυση του διδασκάλου που κρινόταν ανεπαρκής, κυρίως στο ήθος, καθώς και να αποβάλουν του σχολείου, τον αμελή ή κακού ήθους μαθητή, όταν μετά από τρεις νουθεσίες παρέμενε αδιόρθωτος, ανεξάρτητα από την καταγωγή και την οικονομική επιφάνεια του πατέρα του. Οι διδάσκαλοι όφειλαν παρουσία των εφόρων και επιτρόπων μία ή δύο φορές το χρόνο να εξετάζουν τους μαθητές πάνω στις γνώσεις που διδάχτηκαν και να επιβραβεύουν με βραβεία, κατάλληλα ετοιμασμένα από τους

⁶⁶ Τρύφων Ευαγγελίδης, *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, τ. 1, Αθήναι 1936, σ. 131, 132 και Αθ. Καραθανάσης, «Τα ελληνικά σχολεία στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία», *Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 50.

⁶⁷ Τον κανονισμό δημοσίευσε ο Πέτρος Πέννας (*Το Κοινόν Μελενίκου και το σύστημα διοικήσεώς του*, Αθήναι 1946).

επιτρόπους και εφόρους και χειροκροτήματα, όσους πετυχαίνουν, ενώ αντίθετα, προβλέπονταν επιπλήξεις για τους αμελείς. Ιδιαίτερη φροντίδα λαμβανόταν για τους φτωχούς μαθητές, ώστε απερίσπαστοι να συνεχίσουν τη φοίτησή τους στο σχολείο⁶⁸.

Το 1831, πρώτη ανάμεσα στις πόλεις της Μακεδονίας η πόλη του Μελενίκου ίδρυσε σχολείο εισάγοντας σε αυτό την αλληλοδιδασκτική μέθοδο Μελενίκου διαδασκάλου αποφοίτου της Εθνικής Κεντρικής Σχολής Αιγίνης. Στο σχολείο αυτό μαθήτευσαν μαθητές, όχι μόνο από το Μελένικο αλλά και από τις Σέρρες, τη Φιλιππούπολη και τα Βελεσά.⁶⁹

Κατά τα έτη 1804-1820, 1823-1830 και 1839-1852, στην ελληνική σχολή της πόλης δίδαξε ο Μετσοβίτης Αδάμ Τσαπέκος ή Τσαπέκος, προσδίδοντας στη σχολή μεγάλη αίγλη και καθιστώντας την κέντρο των ελληνικών γραμμάτων για ολόκληρη τη βορειοανατολική Μακεδονία και τη νότια Βουλγαρία ακόμη⁷⁰. Πολλοί Βούλγαροι κληρικοί και ιδίως μοναχοί της Ρίλας, όπως οι Νεόφυτος Ρίλσκι, Δαμασκηνός Ρίλσκι και Ιγνάτιος Ρίλσκι⁷¹, φοίτησαν στη σπουδαία ελληνική σχολή της πόλης. Τον Τσαπέκο διαδέχτηκε ο επίσης Ηπειρώτης σπουδαίος διδάσκαλος και λόγιος Χριστοφόρος Φιλητάς -διδάσκαλος του σπουδαίου Μελενίκου και Έλληνα νομικού και δικαστή Αναστασίου Πολυζωΐδη⁷²- και αργότερα ο Χριστόφορος Προδρομίτης, από το 1863-1868⁷³.

Για την εξοικονόμηση των πόρων λειτουργίας της σχολής Μελενίκου φρόντισαν οι Μελενίκιοι απόδημοι⁷⁴, κυρίως στη Βιέννη⁷⁵. Υπήρχαν όμως και

---

⁶⁸ Π. Πέννας, *Το Κοινόν Μελενίκου*, άρθρα 20, 21, 22.

⁶⁹ «Έκθεσις της πνευματικής καταστάσεως τμημάτων τινών και πόλεων της ΒΑ. Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 13, σ. 3.

⁷⁰ Βλ. κατάλογο συνδρομητών εκ Μελενίκου στο έργο Φραγκίσκου Σοαΐου (μετάφρ. Γρηγορίου ιεροδιακόνου Κωνσταντά Μηλιώτου), *Στοιχεία της Λογικής, Μεταφυσικής και Ηθικής*, Ενετίησιν 1804, σ. 370. Για τον Τσαπέκο βλ. Μιχ. Τρίτος, *Η Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου (1659-1924). Η θρησκευτική, εθνική και κοινωνική της προσφορά*, Ιωάννινα 1991, σ.116. Ο Τσαπέκος πέθανε στο Μελένικο το 1854.

⁷¹ Τ. Βαφειάδης, «Ιγνάτιος Ρίλσκι», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 12, Αθήναι, σ. 841.

⁷² Για τον Πολυζωΐδη βλέπε: Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, τ. 2-3, σ. 243-250.

⁷³ *Ο.π.*, σ. 233-241.

⁷⁴ Βλέπε: Αθ. Καραθανάσης, «Από την πολιτισμική δραστηριότητα των ελληνικών εμπορικών κοινοτήτων της Τρανσυλβανίας», *Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 37.

⁷⁵ Βλ. Ευστρατιάδη Σωφρονίου, μητρ. Λεοντουπόλεως, «Εκ του Αρχείου της εν Βιέννη Ελληνικής Κοινότητος», *Εκκλησιαστικός Φάρος* Αλεξανδρείας 10 (1912) 449-482 και Σπ. Λάμπρου, «Κώδιξ ἐν ᾧ συνεισφέρονται ὄλαι αἱ πράξεις τῆς ἐν Βιέννη τῶν Τουρκομεριτῶν Ἀδελφότητος, εἰς τὰ περί τῆς ἐκκλησίας, ὅσαι παρὰ τῶν ἐκλελεγμένων κοινῆ γνώμη εἰς τὰς συνελεύσεις ἐκτελοῦνται», *Νέος Ελληνομνήμων*, τ. 18, Αθήναι 1924, σ. 51, 52, 54, 69, 279, 283, 381 καθώς και του ίδιου, «Ἱστορία τοῦ ἐν Οὐγγαρία καὶ Αὐστρία Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ», *Νέος Ελληνομνήμων*, τ. 8, Αθήναι 1911, σ. 279.

Μελενίκιοι που παρέμειναν στο Μελένικο και δώρισαν ολόκληρη ή μέρος της περιουσίας τους για την άρτια λειτουργία των σχολείων της πόλης τους⁷⁶.

Το «Καταστατικό» του 1813 προέβλεπε ιδιαίτερες παραινήσεις προς τους Μελενίκιους ώστε αυτοί να ευεργετούν το «Κοινό Ταμείο» της πόλης⁷⁷. Ευεργέτες των σχολείων του Μελενίκου και γενικά της πατρίδας τους, με διαθήκη τους ήταν οι: Κόπανος (το 1791), Μανασσής Ηλιάδης⁷⁸, Χατζηνούλης (το 1820), πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ (το 1845), Αναστάσιος Παλατίδης (το 1848), Γεώργιος Βάντζης (το 1905) καθώς και οι Γεώργιος Χατζηνικολάου και Αναστάσιος Κεσίσης⁷⁹. Στο *Κτηματολόγιο του Κοινού*, το μόνο που σώθηκε από τα αρχεία που οι Μελενίκιοι μετέφεραν στο Σιδηρόκαστρο το 1913, εξαιτίας της φωτιάς που έβαλαν οι Βούλγαροι, το 1941, στο υπόγειο που φυλασσόταν, υπάρχει, από αντιγραφή από το *Α' Καθολικό του Κοινού*, μακροσκελής κατάλογος των ευεργετών και συνδρομητών των σχολείων του Μελενίκου, το χρονικό διάστημα 1791-1819, με σημαντικά ονόματα Μελενικίων⁸⁰.

Ο Αναστάσιος Παλατίδης, γιατρός και συγγραφέας, που πέθανε στη Βιέννη το 1848, άφησε με διαθήκη του, υπέρ των σχολείων του Μελενίκου, 3.000 λίρες κατατεθειμένες στην Τράπεζα της Βιέννης, καθώς και μετοχές της Εθνικής Τράπεζας⁸¹. Από τους ετήσιους τόκους του κληροδοτήματος όχι μόνο θα συντηρούνταν, αλλά θα βελτιώνονταν και θα τελειοποιούνταν τα σχολεία του Μελενίκου και θα κτίζονταν νέα εκπαιδευτήρια και για τα δύο φύλα⁸².

Ο μητροπολίτης Διονύσιος, με εγκύκλιό του προς τον κλήρο και το λαό της μητρόπολής του, πέντε χρόνια μετά τη δωρεά, το 1853, τους καλεί να επαινούν και να εγκωμιάζουν τον ευεργέτη αιωνίως για τη λαμπρή χρηματική προσφορά προς τα εκπαιδευτήρια της πατρίδας του.

Από ευγνωμοσύνη για τη μεγάλη δωρεά του Αναστασίου Παλατίδη στη γενέτειρά του, αποφασίστηκε, σε συνέλευση των προκρίτων της πόλης, να τελείται ετησίως, κάθε δεύτερη Κυριακή της μεγάλης Τεσσαρακοστής και μάλιστα με μονοκκλησιά στο ναό της μητρόπολης, αρχιερατική λειτουργία, με

---

⁷⁶ Για τη διαθήκη του Μανασσή Ηλιάδη βλ.: Κ. Π. Ζαβιτζιάνας, *Αρχεία Εθνικών Ευεργετών*, μέρος Α', τχ. Ε', Αθήναι 1930, σ. 214-216.

⁷⁷ Π. Πέννας, *Το Κοινό Μελένικου*, σ. 32, 33.

⁷⁸ Οι Μελενίκιοι τον θεωρούσαν μέγα ευεργέτη των εκπαιδευτηρίων και της πόλης τους, την οποία ευεργέτησε δύο φορές. Την πρώτη δίνοντας στο Κοινό Μελένικου το ποσό των 3.350 φιορινιών και τη δεύτερη το 1806 με το ποσό των 8.720 φιορινιών για τη συντήρηση των σχολείων, τις αμοιβές των εκπαιδευτικών και για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Ο Μανασσής Ηλιάδης πέθανε στο Βουκουρέστι το 1785 (Απ. Γκισδαβίδης, *ό.π.*, σ. 233). Βλ. και Χαρίσης Πούλιος, «Κατάλογος τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Μακεδόνων», *ΜΗΠΣΑ* 4 (1911) 172.

⁷⁹ Σκεύος Γ. Ζερβός, *Εθνικά Κληροδοτήματα και Δωρεαί*, Εν Αθήναις 1925, σ. 835 και Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, σ. 268, 269.

⁸⁰ Π. Πέννας, *ό.π.*, σ. 16 σημ. 2 και σ. 17 σημ. 1.

⁸¹ Σκεύος Ζερβός, *ό.π.*, σ. 744, 745.

⁸² *ΒΜΙ*, 1952, σ. 40-42, Μελενίκου Διονυσίου τοῖς ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς τῆς πόλεως Μελενίκου κτλ., 8.3.1853.

συλλείτουργο όλων των ιερέων της πόλης και μνημόσυνο με κηροδοσία, κόλυβα και τα σχετικά έθιμα στη μνήμη του και υπέρ αναπαύσεως της ψυχής του⁸³.

Σύμφωνα με τη διαθήκη του Παλατίδη⁸⁴, τη διαχείριση του κληροδοτήματος θα είχε η ελληνική κοινότητα του Αγίου Γεωργίου Βιέννης. Ο όρος αυτός της διαθήκης προκάλεσε στην αρχή προβλήματα στις σχέσεις της κοινότητας Μελενίκου με τους διαχειριστές, καθώς και με τον *Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο* Κωνσταντινουπόλεως, χωρίς όμως να μπορεί εξακριβωθεί ο λόγος, ενδεχομένως εξαιτίας της μεγάλης καθυστέρησης στη λήψη του ποσού από τους Μελενίκους. Ο Απ. Γκισδαβίδης αναφέρει ότι το πρόβλημα αυτό φάνηκε ιδιαίτερα έντονο στα χρόνια που υπηρετούσε ως διδάσκαλος ο Μελενίκιος Δημήτριος Καλαβακίδης και ήταν ένας από τους λόγους που παραιτήθηκε⁸⁵. Ωστόσο το γεγονός εξηγείται καλύτερα από τον Πέτρο Σπανδωνίδη, ο οποίος θεωρεί ως αιτία της διατάραξης των σχέσεων μεταξύ των Μελενίκιων διαχειριστών των κληροδοτημάτων στη Βιέννη και των επιτρόπων και εφόρων του Κοινού της πόλης, την ενέργεια του Μελενίκιου διαχειριστή στη Βιέννη Κωνσταντίνου Χρηστομάνου να διορίσει πέντε Μελενίκιους της Βιέννης για τη διαχείριση των τόκων των κληροδοτημάτων, χωρίς να έλθει σε συνεννόηση με το Κοινό της πόλης, καθώς και την προσπάθεια του πρώην σχολάρχη Μελενίκου Δημητρίου Λάσκαρη, το 1860, να προκαλέσει τροποποίηση του Καταστατικού του 1813, ώστε να αποδεσμεύσει τα εκπαιδευτήρια από τον ασφυκτικό έλεγχο των επιτρόπων και εφόρων του Κοινού. Ο Λάσκαρης, στην προσπάθειά του βρήκε σύμμαχο τον προαναφερθέντα διαχειριστή του κληροδοτήματος Κωνσταντίνο Χρηστομάνο⁸⁶.

Το 1850, ο μητροπολίτης Μελενίκου Διονύσιος Ταπεινός, με εγκύκλιό του διατύπωσε κανόνες για την είσοδο των παιδιών στο σχολείο. Σύμφωνα με τους κανόνες αυτούς: η εγγραφή των παιδιών στο αλληλοδιδασκτικό δεν έπρεπε να γίνεται πριν αυτά συμπληρώσουν τα έξι τους χρόνια· διοριζόταν ως επίτροπος στο αλληλοδιδασκτικό ο διδάσκαλος Δημήτριος Καλαβακίδης από τον οποίο και θα λάμβαναν τις συστατικές επιστολές οι υποψήφιοι μαθητές· υπεύθυνοι για την ευταξία και επιμέλεια των μαθητών στο σχολείο θα ήταν οι γονείς τους⁸⁷.

---

⁸³ *BMI*, 1952, σ. 40-42, Μελενίκου Διονυσίου τοῖς ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς τῆς πόλεως Μελενίκου κτλ., 8.3.1853. Το μνημόσυνο του Παλατίδη συνεχίζεται ως σήμερα την ημέρα των Τριών Ιεραρχών από τους συλλόγους των Μελενίκιων του Σιδηροκάστρου. Το Παλατίδειο Γυμνάσιο Σιδηροκάστρου είναι σήμερα ο αποδέκτης της κληρονομιάς του ευεργέτη (Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, σ. 263, 264, 266).

⁸⁴ Το κείμενο της διαθήκης βλέπε: *ό.π.*, σ. 264-265 και Π. Πέννα, «Συμβολή εις την ιστορίαν του Μελενίκου», *ΣΧ* 2 (1957) 124-125.

⁸⁵ Απ. Γκισδαβίδης, *ό.π.*, σ. 213, 242, 251.

⁸⁶ Πέτρος Σπανδωνίδης, *Μελένικος. Ο νεκρός μακεδονικός ακρίτης*, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 110.

⁸⁷ *BMI*, 1952, σ. 12, 13, Μελενίκου Διονυσίου πρὸς τοὺς κληρικοῖς, εὐλαβ. ἱερεῖς, τιμίους γέροντας, πρωτομαῖστορας καὶ μαῖστορας τῶν ἑσναφίων, 21.4.1950.

Το 1853, στο χώρο της πατρικής οικίας του Παλατίδη και με χρήματα της δωρεάς του, ανεγέρθηκε στο όνομά του, σχολείο για την εκπαίδευση των κοριτσιών, δηλαδή το Παρθεναγωγείο της πόλης, ώστε, όπως αναφέρει η παραπάνω εγκύκλιος του μητροπολίτη Διονυσίου, να μαθαίνουν τα κορίτσια όχι μόνο τα ιερά γράμματα, αλλά και χειροτεχνήματα από ειδική διδασκάλισσα που επρόκειτο να διοριστεί. Στόχος του νέου σχολείου ήταν να προσφέρει συστηματικότερα τα αναγκαία θρησκευτικά και ηθικά μαθήματα, καθώς και τα απαραίτητα για την βιοτεχνική και οικονομική επιμόρφωση των κοριτσιών⁸⁸. Το 1835 λειτουργούσαν στο Μελένικο Ελληνική Σχολή και αλληλοδιδασκτικό με οργανωμένες εφορίες⁸⁹.

Το 1838 ο διδάσκαλος Δημήτριος Καλαβακίδης ίδρυσε στο Μελένικο το τυπογραφείο του. Ο Καλαβακίδης υπήρξε και συγγραφέας των έργων⁹⁰, που εξέδωσε από το τυπογραφείο του, το οποίο διατηρήθηκε ως το 1843⁹¹. Το 1839,

⁸⁸ *BMI*, 1952, σ. 40-42, Μελενίκου Διονυσίου τοῖς ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς τῆς πόλεως Μελενίκου κτλ., 8.3.1853.

⁸⁹ Δ. Καλαβακίδης, *Μελέτη εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα*, σ. 85.

⁹⁰ Βλ. Δ. Γκίνη-Βαλ. Μέξα, *Ελληνική Βιβλιογραφία*, τ. 1 (1800-1839), Αθήναι 1939, σ. 447 (3070), 454 (3117) και τ. 2 (1840-1855), Αθήναι 1941, σ. 21 (3385), 490 (6817).

3070. *Χαρακτήρ Χρηστοηθοῦς ἀνθρώπου, ἤτοι Χρηστοηθείας Ἐπιτομή* περιέχουσα εἰς κεφάλαια ὀκτώ τὰ χαρακτηριστικότερα τοῦ χρηστοηθοῦς ἀνθρώπου ἐπεξεργασθεῖς ὑπὸ Δημητρίου Καλαβακίδου Μελενικίου εἰς χρῆσιν τῆς ἐν Μελενίκῳ Νεολαίας. Ἐκδοσις πρώτη. Ἐν Μελενίκῳ. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Δημητρίου Καλαβακίδου. 1838 (8^{ον}, σ. 28).

3117. *Ἐγχειρίδιον* περιέχον γνώμας, ἀποφθέγματα, ἱστορίας, ἀστεία, μύθους, ἐπιστολάς, ἐκδοθέν ὑπὸ Δημητρίου Καλαβακίδου Μελενικίου εἰς χρῆσιν τῆς ἐν Μελενίκῳ Νεολαίας. Ἐκδοσις πρώτη. Ἐν Μελενίκῳ. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Δημητρίου Καλαβακίδου. 1839 (16^{ον}, σ. 22).

3385. *Στοιχειώδης Ἱερά Κατήχησις* περιέχουσα σύντομον διδασκαλίαν τῶν τριῶν θεολογικῶν ἀρετῶν ἐν ἧ προσετέθη καὶ παράρτημα περὶ Σταυροῦ συντεθέντα ὑπὸ Δ. Καλαβακίδου Μελενικίου. Ὑπὸ δὲ τῆς κεντρικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πνευματικῆς Ἐπιτροπῆς θεωρηθέντα καὶ Ἐγκριθέντα πρὸς κοινὴν χρῆσιν τῆς Ὁρθοδόξου Νεολαίας. Ἐκδοσις δευτέρα. Ἐν Μελενίκῳ. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Δημητρίου Καλαβακίδου. 1840 (8^{ον} μικρόν, σ. βί50)

6817. *Φυλλάδιον* περιέχον Ἀπλοελληνικοθωμανικοὺς διαλόγους καὶ λέξεις περιεργότερας, ἐρανισθέν εἰς χρῆσιν τῶν ἀρχαρίων ἀμφοτέρων τῶν γλωσσῶν ὑπὸ Δ(ημητρίου) Κ(αλαβακίδου) Μ(ελενικίου). Ἐκδοσις πρώτη. Ἐν Μελενίκῳ. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Δημητρίου Καλαβακίδου. 1839 (16^{ον}, σ. 32).

⁹¹ Ντίνος Χριστιανόπουλος, *Ελληνικές εκδόσεις μακεδονικῶν πόλεων πλην τῆς Θεσσαλονίκης ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1759-1913)*, Καβάλα, ΙΛΑΚ, 2000, σ. 21-26.

Ο Χριστιανόπουλος επιπλέον αναφέρει και τα εξής έργα του Καλαβακίδη:

1. *Χαρακτήρ Χρηστοηθοῦς ἀνθρώπου, ἤτοι Χρηστοηθείας Ἐπιτομή* περιέχουσα εἰς κεφάλαια ὀκτώ τὰ χαρακτηριστικότερα τοῦ χρηστοηθοῦς ἀνθρώπου ἐπεξεργασθεῖς ὑπὸ Δημητρίου Καλαβακίδου Μελενικίου εἰς χρῆσιν τῆς ἐν Μελενίκῳ Νεολαίας. Ἐκδοσις δευτέρα ἐν ἧ προσετέθη Παράρτημα πᾶν ὠφέλιμον περὶ Πατριωτισμοῦ. Ἐν Μελενίκῳ. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Δημητρίου Καλαβακίδου. 1838 (σ. 34).
2. *Δημητρίου Καλαμπακίδου, Ἑλληνική Πρακτικὴ Γραμματικὴ. Μελένικον, 1839.*
3. *Δημητρίου Καλαμπακίδου, Μέλισσα νεωτέρα. Μελένικον, 1843. (τχ. Ἰανουαρίου καὶ Φεβρουαρίου 1843, 16^{ον}, σ. 16116).*

Για τα έργα του Καλαβακίδη βλέπε επίσης: Απ. Γκιοδαβίδης, *Σελίδες του μακεδονικοῦ Ελληνισμοῦ*, σ. 255-258.

με εντολή του πατριάρχη Γρηγορίου του Στ' Φουρτουσιάδη του από Σερρών, εξέδωσε στην Κωνσταντινούπολη πραγματεία σχετικά με το «Πασχάλιο»⁹². Ο Καλαβακίδης δίδαξε ως σχολάρχης στο Μελένικο τα έτη 1830-1832 και 1847-1850⁹³. Επίσης υπήρξε γραμματέας του Κοινού από το 1857-1867 και από το 1868-1876⁹⁴, καθώς και της μητρόπολης Μελενίκου.

Το 1851, ανέλαβε διδάσκαλος-σχολάρχης, μετά την παραίτηση του Κωνσταντίνου Σπανδωνίδη, ο Μελενίκιος Δημήτριος Α. Λάσκαρης⁹⁵, ο οποίος, βοηθούμενος από τον Ιωάννη Βασματζίδη, δίδαξε κατά τα έτη 1851-1853⁹⁶. Πρόβλημα ωστόσο δημιουργούσε η ελληνική υπηκοότητα του Λάσκαρη, μια και η οθωμανική διοίκηση δεν εξέδιδε την απαιτούμενη άδεια για να αναλάβει καθήκοντα. Ο μητροπολίτης Διονύσιος ζήτησε από το Πατριαρχείο⁹⁷ να

⁹² Δημήτριος Καλαβακίδης, *Μελέτη εις το Άγιον Πάσχα*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1836. Το παραπάνω βιβλίο ο Καλαβακίδης το συνέγραψε το 1832 όταν βρισκόταν στη μονή Εικοσιφοινίσσης (σ. ε). Στον κατάλογο των συνδρομητών του έργου (σ. 81-89) δίνεται κατάλογος των μαθητών της σχολής του Μελενίκου (σ. 87): *Αδάμος Ζαπέκος αρχιδιδάσκαλος, Πολυζώης Λαμπαδαρίου υποδιδάσκαλος, μαθητές: Κωνσταντίνος Σπανδωνίδης, Εμμ. Κ. Καρύδα, Ιωακείμ παρά τω αρχιδιδασκάλω, Διαμαντής Ι. Ζαπέκος εκ Σερρών, Θωμάς παπά Αθανασίου, Κωνσταντίνος Θεοφάνους, Άνθιμος διάκονος του Αγίου Μελενίκου Βυζάντιος, Αθανάσιος Κ. Καρύδα, Δημήτριος Αναστασίου, Λάσκαρις και Κωνσταντίνος υιοί του Κ. Ζλάτκου, Δημ. Μανικάτη μιχτζή, Αθανάσιος Κωνσταντίνου, Δημ. Γεωργίου Βασματζή, Αναστάσιος Δήμου βαφέως, Δημήτριος Αγγελίδης, Στέφανος Δημητρίου από τζεφλήκιον, Ιωάννης Νικολάου, Κωνσταντίνος Μιχαλάκη βαφέως, Αγγελάκης παναγιώτου Γούναρη*. Επίσης στον κατάλογο των συνδρομητών του παραπάνω έργου αντλούμε και τα ονόματα των οφικιάλων της μητρόπολης Μελενίκου: *Κωνσταντίνος Καρύδας Λογοθέτης, Ιωάννης Δ. Σκευοφύλαξ, Κωνσταντίνος Μανόλιτζου Χαρτοφύλαξ, Λάσκαρις Βαγγέλη Ιερομνήμων, Ιωάννης Κ. Ζλατάνου Δομέστιχος, Κύτος Χ. Μ. Υπομνηματογράφος, Γιακουμής Ν. Ζωγράφος Λαμπαδάριος*. Βλέπε και Τρ. Ευαγγελίδη, *ό.π.*, σ. 131, 132 [1836 έκτυπouται εν τῷ πατριαρχικῷ τυπογραφείῳ Κωνσταντινουπόλεως, εἰς φυλλάδιον ἐκ σελίδων 100, ἢ Μελέτη εις τό ἅγιον Πάσχα, τοῦ ἐκ Μελενίκου Δημητρίου Καλαβακίδου διδασκάλου τῷ 1832 ἐν τῇ μονῇ Κοσινίτζης, ἐγκριθεῖσα πρότερον ἐν χειρογράφοις ἀπό τοῦ ἐν Μελενίκῳ διδασκάλου Ἀδάμ Ζαπέκου. Ἡ μελέτη συνοδικῶς ἐνεκρίθη ἐπί Κωνσταντίου Α', προσεφωνήθη δ' εἰς τόν Γρηγόριον Στ', ἐφ' οὗ καί ἐξεδόθη (Μ. Γεδεών, *Πατριαρχικά Εφημερίδες*, Αθήναι 1938, σ. 401].

⁹³ Ντίνος Χριστιανόπουλος, *ό.π.*, σ. 27. Περισσότερα για τη ζωή και το έργο του Δ. Καλαβακίδη καθώς και για τις εκδόσεις του εκτός Μελενίκου βλέπε Stathis N. Kekridis, «A Teacher from Melnik, Writer, Publisher, and Distributor of School Textbooks», *Education in the Balkans: From the Enlightenment to the founding of the Nation-States (Nikos P. Terzis ed.)*, Thessaloniki 2000, σ. 395-404. Ο κ. Κεκρίδης μελέτησε τη «Συλλογή Μελενίκου» (υπ' αριθμ. Γρ. 137) στην Εθνική Βιβλιοθήκη «Κύριλλος και Μεθόδιος» της Σόφιας, όπου εντόπισε αντίγραφα των τετραδίων της αλληλογραφίας (16.11.1826-1846) του Δ. Καλαβακίδη, αντίστοιχα των οποίων υπάρχουν και στη Βιβλιοθήκη της μονής Ιβήρων, το βιβλιοθηκάριο της οποίας π. Θεολόγο ευχαριστώ για τη βοήθειά του στη μελέτη τους.

⁹⁴ Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος, Ο νεκρός μακεδονικός Ακρίτης*, σ. 36.

⁹⁵ Ο Σπανδωνίδης μας διασώζει ένα συμφωνητικό του Λάσκαρη με την κοινότητα Μελενίκου του 1852, καθώς και ένα συστατικό του Μελενίκου Διονυσίου για τον ίδιο κατά το ίδιο έτος (Π. Σπανδωνίδης, *ό.π.*, σ. 191, 192).

⁹⁶ *Ό.π.*, σ. 36.

⁹⁷ *ΑΟΠ*, κώδ. 28, φ. 109, Οικουμενικό Πατριαρχείο προς μητροπολίτη Μελενίκου, 3.8.1851.

ενεργήσει στην Υψηλή Πύλη για το διορισμό του Λάσκαρη, αν ο τελευταίος δεν πεισθεί να αλλάξει υπηκοότητα και να λάβει την οθωμανική⁹⁸. Τελικά το πρόβλημα λύθηκε⁹⁹ και ο Λάσκαρης υπέγραψε συμφωνητικό με την κοινότητα της πόλης που προέβλεπε τους παρακάτω όρους¹⁰⁰:

1. Ο Λάσκαρης να λαμβάνει δίδακτρα 4.000 γρόσια πληρωμένα ανά τρίμηνο από τους επιτρόπους του Κοινού Μελενίκου.
2. Καμία εξωτερική επέμβαση δεν θα επιτρεπόταν στη διεύθυνση του σχολείου. Κάθε πρόταση για μεταρρύθμιση έπρεπε να συζητηθεί προηγουμένως.
3. Ο Λάσκαρης όφειλε να δέχεται τα εισερχόμενα στο σχολείο παιδιά διδάσκοντάς τους με προθυμία την ελληνική γλώσσα και όλα όσα συμπλήρωναν την εγκύκλιο εκπαίδευση.

Το διάστημα 1853-1857, ως διδάσκαλος στο Μελένικο φέρεται ο Κωνσταντίνος Μανίδης, με υποδιδάσκαλο επίσης τον Βασματζίδη. Ο Βασματζίδης, την περίοδο 1857-1859, υπηρέτησε στο Μελένικο ως αρχιδιδάσκαλος με βοηθό τον Ιωάννη Βογιατζή¹⁰¹. Την περίοδο 1859-1862 δίδαξε ως σχολάρχης ο Μανόλης Ζαχαριάδης.

Κατά τα έτη 1860-1862 η ελληνική σχολή Μελενίκου παρέμεινε χωρίς σχολάρχη αναγκάζοντας το Κοινό της πόλης να προβεί, χωρίς όμως αποτέλεσμα, σε αναζήτηση καταλλήλου, στα Ιωάννινα, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη¹⁰². Η μη λειτουργία της σχολής δεν θα πρέπει να θεωρείται άσχετη με τα προβλήματα που προέκυψαν το 1860 όταν ο Δημήτριος Λάσκαρης επιχείρησε τροποποίηση του Καταστατικού του Κοινού, ώστε να απαλλάξει τη σχολή από τον έλεγχο των επιτρόπων και εφόρων του Κοινού. Το 1860, τη διαχείριση της σχολικής περιουσίας ανέλαβαν, βάσει του τροποποιημένου καταστατικού, οι τέσσερις έφοροι της νεοσυσταθείσης *Εφορείας των Εκπαιδευτικών Καταστημάτων*. Η Εφορεία αυτή διατηρήθηκε έως την ψήφιση του Καταστατικού του 1892, οπότε δημιουργήθηκαν με τη διάσπαση της Δημογεροντίας δύο νέες εφορείες με πρόεδρο τον εκάστοτε μητροπολίτη: η

⁹⁸ *BMI*, 1951, σ. 265, 266. Άποδεικτικόν δοθέν παρά τῶν προκρίτων τῆς πόλεως Μελενίκου τῷ Ἁγίῳ Μελενίκου κυρίῳ Διονυσίῳ, 10.8.1851.

⁹⁹ Το Οικουμενικό Πατριαρχείο απάντησε πως ο Λάσκαρης ως Μελενίκιος και εκ τούτου εκ γενετής οθωμανός υπήκοος, μπορούσε να αναλάβει τη θέση του διδασκάλου στο Μελένικο. Η απαγόρευση των οθωμανικών αρχών δεν ίσχυε γι' αυτόν. Ωστόσο, για μεγαλύτερη άνεση στο έργο του έπρεπε να ζητήσει να λάβει την οθωμανική υπηκοότητα αρνούμενος ταυτόχρονα την ελληνική (*BMI*, 1953, σ. 5, 6, Τῷ Μητροπολίτῃ Μελενίκου - Ζήτημα ὑπηκοότητος Δημ. Λασκάρεως, 3.8.1851.

¹⁰⁰ *BMI*, 1951, σ. 267, Συμφωνητικόν μεταξύ τῶν πολιτῶν Μελενίκου καί τοῦ συμφωνηθέντος ἐν τῇ Σχολῇ Μελενίκου διδασκάλου Δημητρίου Α. Λασκάρεως κατά τὸ ἔτος 1851, 28.8.1851.

¹⁰¹ Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, σ. 270. Ο Βασματζίδης το 1867 μετέβη για σπουδές στη Γερμανία και στη συνέχεια το 1899 ίδρυσε στην Κωνσταντινούπολη με τη χρηματική ενίσχυση του Κοινού Μελενίκου το «Λύκειο Βασματζίδου». Το 1867 συνέγραψε στο Μόναχο το σύγγραμμα «Μακεδονία και Μακεδόνες» (Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος, Ο νεκρός μακεδονικός Ακρίτης*, σ. 40).

¹⁰² *Ο.π.*, σ. 36.

Εφορεία των Εκπαιδευτηρίων και η Εφορεία των Φιλανθρωπικών Καταστημάτων.

Έκθεση του *Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως (Ε.Φ.Σ.Κ.)* για την κατάσταση της ελληνικής εκπαίδευσης στην οθωμανική επικράτεια, των ετών 1873-1874, αποδεικνύει τις φιλότιμες προσπάθειες των Μελενίκων να ανυψώσουν την ελληνική εκπαίδευση της πόλης τους στην παλιά της αίγλη, αλλά και το ενδιαφέρον τους να στηρίξουν τους αδύναμους οικονομικά μαθητές στη συνέχιση των σπουδών τους: «...έκθεσις τῶν ἐφόρων τῶν ἐν Μελενίκῳ σχολείων, διαβιβασθεῖσα ἡμῖν διὰ τοῦ ἀρχιερέως (Διονυσίου Ταπεινού) πληροφορεῖ τὸν Σύλλογον ὅτι ἡ πόλις αὕτη κέκτηται ἐν ἑλληνικόν, ἐν παρθENAΓωγεῖον καὶ ἐν ἀλληλοδιδασκτικόν καὶ ὅτι τὸ μὲν ἑλληνικόν ἔχει τεσσαράκοντα καὶ πέντε μαθητάς, τὸ δὲ παρθENAΓωγεῖον πεντήκοντα μαθητριάς καὶ τὸ ἀλληλοδιδασκτικόν ἑκατὸν εἴκοσι παῖδας. Ἀπονέμομεν μετ' εὐχαριστήσεως τὸν ὀφειλόμενον ἔπαινον τῇ κοινότητι Μελενίκου ἐπὶ τῇ φιλομουσίᾳ ἣν ἐπιδείκνυσιν ἐν τῇ διατηρήσει τῶν ἐκπαιδευτηρίων αὐτῆς, ἰδίᾳ δ' ἐν τῇ ὑποστηρίξει τῶν παρ' αὐτῇ ἀπόρων μαθητῶν...»¹⁰³.

Σε έκθεση, επίσης, του 1873, του ίδιου Συλλόγου, αναφέρεται ότι το Μελένικο, πόλη με μόλις 2.500 κατοίκους (τους λιγότερους ίσως στην ιστορία του), διέθετε ελληνικό σχολείο πριν από έναν αιώνα περίπου. Το 1873, η πόλη διέθετε ένα αλληλοδιδασκτικό που ιδρύθηκε το 1831 και ένα παρθENAΓωγεῖο που ιδρύθηκε το 1853. Τα σχολεία αυτά συντηρούνταν από κληροδοτήματα, με χρηματικά ποσά που εισπράττονταν κάθε εξάμηνο από την επιτροπή «*Εξάδα*» του Αγίου Γεωργίου Βιέννης και ανέρχονταν στις 160 οθωμανικές λίρες, καθώς και από ενοίκια κτημάτων και τόκους κεφαλαίων τοκιζομένων στο ίδιο το Μελένικο, με τα οποία συμπληρωνόταν το ποσό των 24.000 γροσίων, που απαιτούσε η ετήσια δαπάνη συντήρησης και λειτουργίας των σχολείων. Η εφορεία των σχολείων του Μελενίκου κατά το 1873, ζήτησε από τον *Ε.Φ.Σ.Κ.* βιβλία και κυρίως το οθωμανικό λεξικό και τη γραμματική του Αδοσίδη. Χαρακτηριστική της κατάστασης της παιδείας στο Μελένικο την εποχή αυτή είναι η παρακάτω παρατήρηση του Ξενοφώντος Ζωγράφου, μέλους της εκπαιδευτικής επιτροπής του *Ε.Φ.Σ.Κ.*: «*Ἡ μικρά αὕτη κωμόπολις ἐπὶ τινος πέτρας ἰδρυμένη, κρημνοῖς δὲ καὶ φάραγξι πάντοθεν στεφανωμένη κατὰ τὸν Κεδρηνόν, δέν δύναται νά παράσχη τοῖς κατοίκοις εὐπορίαν καὶ πλοῦτον ἐφ' ὧ καὶ οἱ νεαροὶ μαθηταὶ ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἀτάκτως ἀκολουθοῦσι τὰς σπουδὰς αὐτῶν, καὶ ταχέως παραιτοῦντες τὰς τῶν σχολῶν ἔδρας ἀπέρχονται ζητοῦντες ἄρτον οὐ στεροῦνται*»¹⁰⁴.

¹⁰³ «Έκθεσις της Εκπαιδευτικής Επιτροπής», *ΕΦΣΚ* 8 (1873-1874) 261.

¹⁰⁴ Ξενοφών Ζωγράφος, «Περί της καταστάσεως της παιδείας εν ταις διαφόροις επαρχίαις της αυτοκρατορίας» έκθεση της εκπαιδευτικής επιτροπής του *ΕΦΣΚ*, *Νεολόγος*, φ. 1340 (Σάββατο 30/12.7.1873), σ. 3

Το σχολικό έτος 1872-1873 στο σχολείο του Μελενίκου υπηρέτησε για πολύ μικρό χρονικό διάστημα ως διδάσκαλος ο Θεόδωρος Βασματζίδης, ο μετέπειτα μητροπολίτης Νευροκοπίου και Μελενίκου Θεοδώρητος¹⁰⁵.

Το 1874, η πόλη διέθετε Ελληνικό σχολείο με 45 μαθητές, παρθεναγωγείο με πενήντα μαθήτριες και αλληλοδιδασκτικό με 120 μαθητές¹⁰⁶. Τα σχολεία αυτά στεγάζονταν σε κτήριο στη συνοικία των Αγίων Θεοδώρων¹⁰⁷.

Σύμφωνα με στοιχεία που δημοσίευσε η *Οικονομική Επιθεώρησης* Κωνσταντινουπόλεως, κατά το 1878 λειτουργούσαν στο Μελένικο ένα ανώτερο¹⁰⁸ σχολείο και ένα δημοτικό, καθώς και τέσσερα δημοτικά σε άλλα χωριά της επαρχίας. Το σύνολο των μαθητών στην επαρχία Μελενίκου ανέρχόταν στους 313 μαθητές¹⁰⁹.

Την περίοδο 1877-1879, σχολάρχης ανέλαβε για μια ακόμη φορά ο Μελενίκιος Δημήτριος Λάσκαρης, τον οποίο αντικατέστησε ο επίσης Μελενίκιος Νικόλαος Ζωγραφίδης το διάστημα 1879-1881¹¹⁰.

Κατά το σχολικό έτος 1879-1880, η ελληνική κοινότητα Μελενίκου απευθύνθηκε στο *Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης* για την αποστολή διδασκάλου στο Μελένικο¹¹¹. Από το ίδιο έτος (1880)¹¹² άρχισε να λειτουργεί και το νηπιαγωγείο της πόλης¹¹³.

Το επόμενο σχολικό έτος 1881-1882, η Ελληνική σχολή της πόλης μετασηματίστηκε αρχικά σε επτατάξια και κατόπιν σε δεκατάξια Αστική Σχολή υπό τη διεύθυνση του διακεκριμένου Αθανασίου Φυλακτού από την Κάτω Τζουμαγιά, με σπουδές στο πανεπιστήμιο Αθηνών και τη Γερμανία¹¹⁴.

Το σχολικό έτος 1883-1884, που τη διεύθυνση ανέλαβε ο Κ. Σγουρός, η Σχολή αριθμούσε 100 περίπου μαθητές. Το νηπιαγωγείο αριθμούσε 165 νήπια υπό τη διεύθυνση της Μαρίας Δημητριάδου, ενώ το παρθεναγωγείο, αριθμούσε μόλις 21 μαθήτριες υπό τη διεύθυνση της Ελπινίκης Γιούρκα. Την εφορεία των σχολείων, την ίδια εποχή αποτελούσαν οι Α. Νικολάου, Ι. Χ" Μιχαλάκη, Δ. Ε. Λάσκαρης και Μ. Α. Πουγγουρίδου, ενώ την εφορεία του Κοινού οι Δ. Λάσκαρης,

¹⁰⁵ Ιωάννης Θεοδωρίδης πρόεδρος, διδ. Ιατρικής, «Εκθεσις των πεπραγμένων κατά το τρίτον από της συστάσεως έτος» (από 4.6.1872-27.5.1873), *ΜΦΣΣ* 3 (1873) 15, 37, 49, 53.

¹⁰⁶ Κων. Καλλίδης, «Εκθεσις της εκπαιδευτικής επιτροπής της ενεστώσης καταστάσεως των εν ταις επαρχίαις ημετέρων εκπαιδευτικών καταστημάτων αναγνωσθείσα εν τη επετείω εορτή του ΕΦΣΚ τη 5^η Μαΐου 1874», *Νεολόγος*, φ. 1641 (Δευτέρα 15/27.7.1874), σ. 3.

¹⁰⁷ Π. Πέννας, «Το Κτηματολόγιο του Κοινού Μελενίκου», *ΣΧ* 5 (1969) 98.

¹⁰⁸ Δεν διευκρινίζεται εάν το σχολείο αυτό ήταν Ελληνικό (τύπος σχολείου) ή Αστική σχολή.

¹⁰⁹ «Η εν Μακεδονία εκπαιδευσις», *ΑΑ*, φ. 27 (7.4.1878), σ. 427.

¹¹⁰ Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος, Ο νεκρός μακεδονικός Ακρίτης*, σ. 36.

¹¹¹ *Εκθεσις Πεπραγμένων Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης* 7 (1880) 15

¹¹² Άλλού αναφέρεται ότι το νηπιαγωγείο της πόλης ιδρύθηκε το 1865 [Αθανάσιος Φυλακτός, *Λόγοι Εκπαιδευτικοί και Πανηγυρικοί*, Αθήναι 1966, σ. 28 (Επίτομοι ιστορικά πληροφορία περί των Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων του αλύτρωτου Ελληνισμού, εις α εδίδαξεν ο Αθανάσιος Φυλακτός)].

¹¹³ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 4865 (Δευτέρα 29.6.1885), σ. 2.

¹¹⁴ Αθ. Φυλακτός, *ό.π.*, σ. 5, 28.

παλαιός διδάσκαλος, Χ" Δημήτριος Στογιάννου, Κήπος Χ" Μιχαλάκη, Κ. Κομλής και Ι. Γεωργίου. Οι εξετάσεις των σχολείων της πόλης, κατά το 1884, πραγματοποιήθηκαν σε τρεις συνεχόμενες Κυριακές (24 Ιουνίου, 1 και 8 Ιουλίου)¹¹⁵. Η αστική σχολή διέθετε πλούσια βιβλιοθήκη¹¹⁶ με αρκετά παλαιότυπα, ελάχιστα των οποίων σήμερα σώζονται στη βιβλιοθήκη του Γυμνασίου Σιδηροκάστρου¹¹⁷.

Το επόμενο σχολικό έτος 1884-1885, το *ελληνικότατον* -όπως το χαρακτηρίζει προξενική αναφορά- Μελένικο συντηρούσε:

α') Αστική σχολή συμπεριλαμβάνουσα και τμήμα Ελληνικού με 104 μαθητές και τέσσερις διδασκάλους υπό τη διεύθυνση του γηραιού Δ. Α. Λάσκαρη, ο οποίος είχε υπηρετήσει και παλαιότερα επί δέκα χρόνια στην ίδια σχολή. Οι εξετάσεις του 1885 πραγματοποιήθηκαν στις 23 Ιουνίου.

β') Παρθεναγωγείο¹¹⁸ με 52 μαθήτριες διηρημένο σε τρεις τάξεις, από τις οποίες οι δύο κατώτερες αποτελούνταν από δύο τμήματα η κάθε μια. Τα μαθήματα των ελληνικών και των μαθηματικών της ανώτερης τάξης δίδασκε ο σχολάρχης Δ. Λάσκαρης, ενώ τα υπόλοιπα οι δύο διδασκάλισσες του παρθεναγωγείου.

γ') Νηπιαγωγείο με 150 νήπια και δύο διδασκάλισσες. Συνολικά στα ελληνικά σχολεία Μελενίκου φοιτούσαν 306 μαθητές και μαθήτριες σε σύνολο πληθυσμού 3.000 κατοίκων¹¹⁹.

Για τα παραπάνω σχολεία δαπανούνταν διακόσιες οθωμανικές λίρες προερχόμενες κυρίως από κληροδοτήματα. Σημαντική όμως είναι η διαπίστωση της προξενικής αναφοράς ότι η πόλη αυτή εγκαταλείφθηκε από το ενδιαφέρον του ελληνικού κράτους, ενώ οι Βούλγαροι με την ανοχή ή και σύμπραξη του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου μπόρεσαν να ιδρύσουν μέσα στην πόλη τέλεια σχολεία με μαθητές από τη γύρω περιοχή. Το ελληνικό προξενείο Σερρών για να αντιμετωπίσει την κατάσταση ανέλαβε, διά του *Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων*, να καλύπτει το ποσό των ογδόντα λιρών που απαιτούνταν για το μισθό του σχολάρχη. Κατά την άποψη του προξένου Σερρών, το Μελένικο, η βορειότερη ελληνική πόλη της Μακεδονίας, έπρεπε να στηριχθεί γιατί δεν απειλούνταν μόνο από τις βουλγαρικές ενέργειες, αλλά και από τον ίδιο τον επίσκοπό της¹²⁰.

Την ίδια εποχή οι οθωμανοί κάτοικοι της πόλης διατηρούσαν σχολείο με 10 μόνο μαθητές, ενώ παρατηρείται έντονη δραστηριότητα από τη βουλγαρική πλευρά. Με ενέργειες του Βουλγάρου πράκτορα Σαράφωφ, λειτούργησαν

¹¹⁵ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφία» Μελένικο, 11.7.1884, *Νεολόγος*, φ. 4572 (Παρασκευή 9.8.1884), σ. 2.

¹¹⁶ Αθ. Φυλακτός, *Λόγοι εκπαιδευτικοί και πανηγυρικοί*, σ. 28.

¹¹⁷ Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος. Ο νεκρός μακεδονικός Ακρίτης*, σ. 37, 38.

¹¹⁸ Το Παρθεναγωγείο στεγαζόταν σε κτήριο στη συνοικία του Αγίου Νικολάου – Παντελή [Π. Πέννας, «Συμβολή εις την ιστορίαν του Μελενίκου. Κτηματολόγιο του Κοινού Μελενίκου», *ΣΧ* 5 (1969) 98].

¹¹⁹ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», *ό.π.*, σ. 2.

¹²⁰ «Προϋπολογισμός της εκπαίδευσέως», *ό.π.*, υποσημ. 14.

βουλγαρικά σχολεία στο Μελένικο (με 50 μαθητές) και στο Πετρίτσι, καθώς και στα χωριά Κρέσνα, Δεβρένι, Καλυμάντσα, Γερμάνι, Πορρόια¹²¹.

Το βουλγαρικό σχολείο Μελενίκου, κατά το προηγούμενο σχολικό έτος 1883-1884, διέθετε περίπου τους διπλάσιους¹²². Στα τέλη του 1887 με ενέργειες του βουλγαριστή Κωνσταντίνωφ από το χωριό Καλλιμάντζα, ο οποίος δρούσε και ως επόπτης των βουλγαρικών σχολείων της επαρχίας και διατηρούσε άριστες σχέσεις με τον καϊμακάμη Μελενίκου, κατελήφθη παράνομα το σπίτι των αδελφών Μαντζούρη οι οποίοι εργάζονταν ως έμποροι στη Δούπνιτσα. Η κατάληψη έγινε με σκοπό να εγκατασταθούν στο σπίτι αυτό οι δύο βουλγαροδιδάσκαλοι και οι 10-15 μαθητές του βουλγαρικού σχολείου, όλοι τους προερχόμενοι από τα γειτονικά χωριά, μια και μέσα στην πόλη δεν κατοικούσαν Βούλγαροι. Η κατάληψη προκάλεσε τη διαμαρτυρία της ελληνικής κοινότητας, που ειδοποίησε τους ιδιοκτήτες του σπιτιού για τα γεγονότα¹²³. Οι βουλγαριστές διέθεταν στο Μελένικο και άλλη οικία στη συνοικία της Αγίας Βαρβάρας, την οποία αγόρασε ο Χ" Παπά Δημήτριος από το χωριό Τσιρένιτσα Μελενίκου έναντι 2.000 γροσίων και την οποία, αφού αφιέρωσε στο βουλγαρικό έθνος και την επισκέυασε με συνδρομές, την ενοικίασε με το ποσό των 20 χρυσών φράγκων στο βουλγαροδιδάσκαλο Σπάσο. Ο Χ" Παπά Δημήτριος είχε από χρόνια ασπαστεί το βουλγαρισμό, είχε επισκεφθεί στο Μεσοχώρι του Βοσπόρου το Βούλγαρο Έξαρχο και ήταν μέλος της βουλγαρικής «Όψτινας»¹²⁴.

Το Μάιο του 1885 συνήλθε στο Μελένικο η γενική συνέλευση της πόλης υπό την προεδρεία του επισκόπου Δαφνουσίας Μεθοδίου, ο οποίος για το σκοπό αυτό είχε μεταβεί στο Μελένικο από το Δεμίρ Ισάρ και ο οποίος συνέβαλε σημαντικά στην ομαλή διεξαγωγή της συνέλευσης. Κατά τη συνέλευση πραγματοποιήθηκε η λογοδοσία των εφορειών των εκπαιδευτηρίων και του κοινού και ακολούθως έγιναν οι αρχαιρεσίες για την ανάδειξη των νέων εφορειών¹²⁵.

Κατά το σχολικό έτος 1885-1886, στα μητρώα της Αστικής σχολής Μελενίκου γράφτηκαν 100 μαθητές οι οποίοι διδάσκονταν από τρεις διδασκάλους. Κάθε τάξη διαιρούνταν σε δύο τμήματα, ώστε το σχολείο συνολικά να δίνει την εικόνα του εξαταξίου. Στο μάθημα των ελληνικών το πρώτο τμήμα δίδαχτηκε «Κύρου Ανάβαση» και την «Προς Δημόνικον παραινέσιον», στο δε μάθημα των μαθηματικών, δίδαχτηκε αριθμητική από τη σύνθετη μέθοδο των τριών μέχρι τέλους και γεωμετρία μέχρι των τετραπλεύρων. Το Παρθεναγωγείο αριθμούσε 40 μαθήτριες μοιρασμένες σε δύο τάξεις με δύο διδασκάλισσες, ενώ το νηπιαγωγείο αριθμούσε 180 νήπια με δύο νηπιαγωγούς (η νεότερη ήταν απόφοιτη του Αρσακείου). Το παραπάνω

¹²¹ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφία» Σέρρες, 25.2.1883, *Νεολόγος*, φ.4175 (Παρασκευή 4.3.1883), σ. 2.

¹²² *Ό.π.*

¹²³ «Εκ των Επαρχιών» 29.11.1887, *Νεολόγος*, φ. 5549 (Παρασκευή 11.12.1887), σ. 3.

¹²⁴ «Εκ των Επαρχιών» Α. Τζουμαγιά 21.11.1887, *Νεολόγος*, φ. 5547 (Τετάρτη 9.12.1887), σ. 3.

¹²⁵ «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 4825 (Τρίτη 11.6.1885), σ. 3.

σχολικό έτος η *Εφορεία των Εκπαιδευτηρίων* της πόλης αποφάσισε την εισαγωγή της διδασκαλίας της τουρκικής γλώσσας.

Παράλληλα οι οθωμανοί του Μελενίκου διατηρούσαν γραμματοδιδασκαλείο με 50 μαθητές και ένα διδάσκαλο, ενώ οι Βούλγαροι διατηρούσαν σχολή με σαράντα μαθητές, κυρίως από τα γύρω χωριά με δύο διδασκάλους¹²⁶. Παρά τις πολύχρονες αντιδράσεις των Μελενικίων οι Βούλγαροι κατάφεραν να αποκτήσουν άδεια για το σχολείο τους από την οθωμανική κυβέρνηση, το οποίο λειτούργησαν συνάγοντας μαθητές από τα γύρω βουλγαρόφωνα χωριά¹²⁷.

Από το Σεπτέμβριο του 1885 τα ελληνικά σχολεία Μελενίκου διηύθυνε ο Κίμων Αϊνατζόγλου από τη Νεάπολη της Καππαδοκίας, απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής και κάτοχος της οθωμανικής γλώσσας, βοηθούμενος από το Δημοσθένη Θεοδώρου Δόδο, από το Ροδολίβος της επαρχίας Δράμας και απόφοιτο της σχολής «Μαρούλη» στις Σέρρες. Οι παραπάνω διδάσκαλοι, νέοι στην ηλικία, διακρίνονταν για τη σεμνότητα, τη φιλογένεια και την εργατικότητα τους, γεγονός που ικανοποιούσε την εφορεία των σχολείων, αλλά και τους μαθητές. Οι διδάσκαλοι αυτοί ακολουθούσαν και για τα σχολεία του Μελενίκου, το πρόγραμμα διδασκαλίας των σχολείων των Σερρών και απέλυαν τους μαθητές μόλις την 11^η το απόγευμα τουρκική ώρα (περίπου στις 17:00 μμ). Κατά το σχολικό έτος 1886-1887, ο Δημοσθένης Δόδος ανέλαβε τη διδασκαλία των ελληνικών και στο δεύτερο ανώτερο τμήμα της σχολής¹²⁸.

Ωστόσο, το σχολικό έτος 1885-1886, στο Μελένικο δεν ξεκίνησε με τους καλύτερους οιωνούς. Η πρόσληψη του Αϊνατζόγλου και δύο ακόμη διδασκάλων και η απόλυση του διδασκάλου Σγουρού¹²⁹ από τη θέση του, προκάλεσαν την αντίδραση της αντιπολιτευόμενης στους εφόρους μερίδας, με επικεφαλής τον Δ. Λ. Βαγγέλη, που ζητούσε την επαναπρόσληψη του Σγουρού. Η αντιπολιτευόμενη μερίδα, χωρίς να έχει κανένα δικαίωμα με βάση τον κανονισμό των σχολείων, έπεισε τον πρόεδρο του συμβουλίου της παιδείας για την επαρχία Μελενίκου, οθωμανό Αλή εφέντη να παρέμβει, διατάζοντας την απόλυση του ενός εκ των διορισθέντων διδασκάλων και την επαναπρόσληψη του Σγουρού στη θέση του. Ο Αλή εφέντης επιχείρησε με τη βοήθεια της αστυνομίας, τη σύλληψη των νέων διδασκάλων από το επισκοπείο όπου κατέλυαν και αφού απέτυχε σε αυτό, διέταξε στις 9 Σεπτεμβρίου, ημέρα του αγιασμού και της εγγραφής των μαθητών, το κλείσιμο του σχολείου και την

¹²⁶ «Εκθεσις της πνευματικής καταστάσεως τμημάτων τινών και πόλεων της ΒΑ. Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 13, σ. 3.

¹²⁷ «Ιδιαίτερα Αλληλογραφία», *ΦΜ*, φ. 1010 (15.1.1886), σ. 2.

¹²⁸ «Εκ των Επαρχιών», *Νεολόγος*, φ. 5573 (Πέμπτη 14. 1.1888), σ. 3.

¹²⁹ Ο Σγουρός μετά την απόλυσή του από το Μελένικο και αφού διαπραγματεύτηκε ανεπιτυχώς διδασκαλικές θέσεις στην Κ. Τζουμαγιά και το Πράβι, επέστρεψε πάλι στο Μελένικο επιδιώκοντας τον επαναδιορισμό του [«Επαρχιακά» Θεσσαλονίκη 17.9.1885, *Νεολόγος*, φ. 4913 (Πέμπτη 26.9.1885), σ. 3].

απόλυση των διδασκάλων. Μετά από αλλεπάλληλες συσκέψεις του Αλή εφέντη με τους εφόρους και κυρίως με την αντιπολιτευτική ομάδα, προτάθηκε ως λύση, την οποία εξαναγκάστηκε να αποδεχτεί και η εφορεία των σχολών, να απολυθεί ο νεότερος των διδασκάλων *ως μικρός τό σώμα* και να λάβει αποζημίωση δέκα τουρκικές λίρες από τις σαράντα του μισθού του, είκοσι ο αντικαταστάτης του (πρώην δημοδιδάσκαλος) και δέκα ο Σγουρός. Σημαντικό στην όλη υπόθεση είναι ότι κατηγορείται και ο απουσιάζων ως συνοδικός στην Κωνσταντινούπολη, μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος, διότι όρισε ως αντιπρόσωπό του κληρικό νεαρό και εκ της απειρίας του δεν θα μπορούσε να αντιταχθεί στις παρανομίες του Αλή εφέντη¹³⁰.

Στις εξετάσεις του 1886 παραβρέθηκαν πολλοί οθωμανοί επίσημοι. Η γενική εκτίμηση ήταν ότι οι διευθυντές της αστικής σχολής Κίμων Αϊνατζόγλου, του παρθεναγωγείου Ελπινίκη Γιούρκα και του νηπιαγωγείου Μαρία Δημητριάδου εργάστηκαν με ιδιαίτερο ζήλο¹³¹.

Το σχολικό έτος 1887-1888 άρχισε στις 15 Σεπτεμβρίου. Με απόφαση της *Εφορείας των Εκπαιδευτηρίων* η διεύθυνση του Παρθεναγωγείου ανατέθηκε στην Χρυσάνθη Πετκούση, απόφοιτο του Παρθεναγωγείου Σερρών και *ευπαίδευτο* διδασκάλισσα. Φαίνεται ότι το Παρθεναγωγείο Μελενίκου αντιμετώπιζε προβλήματα γιατί η νέα διευθύντρια κλήθηκε να αντιμετωπίσει τα «κακώς κείμενα»¹³².

Η γιορτή των Τριών Ιεραρχών του 1888 γιορτάστηκε στην πόλη με ιδιαίτερη λαμπρότητα. Στην τελετή παραβρέθηκε ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος και πλήθος κόσμος. Το λόγο εκφώνησε ο διευθυντής της Ελληνικής σχολής Κίμων Αϊνατζόγλου, εξαιρώντας τη δύναμη των γραμμάτων και καλώντας τους πάντες στην καλλιέργειά τους. Την εκδήλωση πλαισίωσαν ύμνοι και τραγούδια από τις μαθήτριες του παρθεναγωγείου υπό τη διεύθυνση των διδασκαλισσών Μαρίας Δημητριάδου και Χρυσάνθης Πετκούση¹³³.

Οι εξετάσεις του 1888 πραγματοποιήθηκαν στις 30 Ιουνίου, εορτή των Αγίων Αποστόλων. Πρώτα ξεκίνησε το νηπιαγωγείο, το οποίο διηύθυνε η Φανή Αγαθονίκου Ιατροπούλου. Στις 4 Ιουλίου άρχισαν οι εξετάσεις του Παρθεναγωγείου και του αρρεναγωγείου. Στις εξετάσεις παρέστησαν όλοι οι οθωμανοί αξιωματούχοι του καζά Μελενίκου. Το προσωπικό του αρρεναγωγείου αποτελούσαν ο διευθυντής Κίμων Αϊνατζόγλου με βοηθό τον Κωνσταντίνο Καλούση, στη θέση του παραιτηθέντος Δημοσθένη Θεοδώρου Δόδου, ο οποίος είχε διοριστεί στα Μουδανιά της επαρχίας Προύσης¹³⁴.

Στις 30 Ιουνίου του 1888, άρχισε τις εξετάσεις του και το βουλγαρικό σχολείο της πόλης το οποίο αποτελούνταν από τριάντα μόνο μαθητές με

---

¹³⁰ Ό.π.

¹³¹ «Εκ των επαρχιών (8/20.7.1886)», *Νεολόγος*, φ. 5133 (Τετάρτη 16.7.1886), σ. 2.

¹³² «Εκ των Επαρχιών (Μελένικο 27.9.1887)», *Νεολόγος*, φ. 5495 (Τετάρτη 7.10.1887), σ. 3.

¹³³ «Εκ των Επαρχιών (7.2.1888)», *Νεολόγος*, φ. 5595 (Σάββατο 20.2.1888), σ. 2

¹³⁴ «Εκ Μελενίκου (από 2.8.1888)», *Νεολόγος*, φ. 5748 (Πέμπτη 11.8.1888), σ. 3.

διδάσκαλο το Σπάσο από το χωριό Γαϊτάνινα Μελενίκου. Στις εξετάσεις του βουλγαρικού σχολείου παραβρέθηκε ο διάκονος της μητρόπολης Μελενίκου Κωνσταντίνος Καλλιμάντζαλης, επόπτης των βουλγαρικών σχολείων της περιοχής, ενώ για δύο ώρες παραβρέθηκε και ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος, ο οποίος δειήθηκε για την προαγωγή του σχολείου, φίλησε τα παιδιά και ευχήθηκε να λειτουργεί με ειρήνη και ομόνοια. Ο βουλγαροδιδάσκαλος Σπάσος συμβούλευε τους χωρικούς της περιφέρειας να συστήσουν παντού βουλγαρικά σχολεία. Στο γειτονικό του Μελενίκου Σφέτι Βράτς, ενώ το 1884 είχε συσταθεί ελληνικό γραμματοδιδασκαλείο, το 1888 εγκαταστάθηκε οριστικά βουλγαροδιδάσκαλος από την Κρέσνα¹³⁵.

Μετά την αποχώρηση του διευθυντή Κίμωνα Αϊνατζόλου (αναφέρεται και ως Αναστασιάδης) τη διεύθυνση της Αστικής Σχολής ανέλαβε, το σχολικό έτος 1889-1890, ο Κωνσταντίνος Καλούσης, απόφοιτος του διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, ο οποίος διοργάνωσε τη σχολή κατά τα νεότερα συστήματα. Η αστική σχολή αποτελούνταν από επτά τάξεις εκ των οποίων η μία προγυμνασιακή. Μαζί με τον Καλούση διορίστηκαν ως διδάσκαλοι ο Ν. Ζωγραφίδης, πρώην διδάσκαλος στο Νευροκόπι και ο ντόπιος Δ. Δημοκίδης, απόφοιτος του Γυμνασίου Σερρών. Διδάσκαλος των τουρκικών προσελήφθη ο Μελενίκιος Μαχμούτ εφέντης. Στο παρθεναγωγείο συνέχισαν να υπηρετούν οι Χρυσάνθη Πετκούση και η Καλλιόπη Δεληγιάννη και στο νηπιαγωγείο η Μ. Καρατζούλη, ενώ προσελήφθη για το νηπιαγωγείο η Παπακώτσιου¹³⁶.

Καταστροφικό για τα σχολεία του Μελενίκου ήταν το 1893, όταν τα εκπαιδευτήρια της πόλης πυρπολήθηκαν από τους Βουλγάρους προπαγανδιστές του Πανσλαβισμού¹³⁷.

Κατά το 1896, το διοικητικό συμβούλιο του *Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης* αποφάσισε να χορηγήσει, από το κληροδότημα του Στεφάνου Ζαφειροπούλου, χάρτες στα σχολεία Μελενίκου, Κάτω Τζουμαγιάς και Άνω Πορροΐων¹³⁸. Είχε προηγηθεί, το 1893, αποστολή έκθεσης των εφόρων των σχολών του Μελενίκου προς τη σύζυγο του Στεφάνου Ζαφειροπούλου¹³⁹. Την ίδια εποχή, η κοινότητα Μελενίκου ζήτησε από την Ελένη Ζαρίφη στην Κωνσταντινούπολη να ευεργετήσει την κοινότητα με το ποσό των 70 λιρών¹⁴⁰.

Σχολάρχης των σχολείων Μελενίκου την περίοδο 1900-1913, διετέλεσε ο Σιατιστινός Γεώργιος Σφήκας¹⁴¹. Από το 1896 και ως το 1912, ως καθηγητής στο

¹³⁵ *Ο.π.*

¹³⁶ «Εκ των Επαρχιών» Μελένικο, 30.8.1889, *Νεολόγος*, φ. 6071 (Τετάρτη 4.10.1889), σ. 1.

¹³⁷ Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός, *Δρομολόγιον της Ελληνικής Χερσονήσου*, τ. 1, τχ. 4 (*Μακεδονικά Μελέται*), Εν Αθήναις 1887, σ. 404 και Απ. Γκιςδαβίδης, *ό.π.*, σ. 193.

¹³⁸ *Έκθεσις Πτεπραγμένων Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης* 23 (1896) 18.

¹³⁹ *ΑΟΠ*, κώδ. 63, φ. 128, Τῶ Μελενίκου Ἀλεξάνδρω, 1893.

¹⁴⁰ *ΑΟΠ*, κώδ. 888, φ. 260, Τῶ Μελενίκου Κωνσταντίνω, 1897.

¹⁴¹ Μετά την οριστική κατάληψη της πόλης από τους Βουλγάρους το 1913, διετέλεσε σχολάρχης των σχολείων του Δεμίρ Ισάρ έως το 1916, οπότε συνελήφθη από τους Βουλγάρους. Μετά από εικοσαήμερη φυλάκιση μεταφέρθηκε στη Βράνινα, κοντά στο Μελένικο, όπου μετά από οκτώ

ημιγυμνάσιο Μελενίκου υπηρετούσε ο Μελενίκιος Γάιος Λαζάρου, ο οποίος προηγουμένως είχε διδάξει στο Στάρτσοβο κατά το σχολικό έτος 1895-1896. Ο Λαζάρου διετέλεσε ως το 1912 γραμματέας της μητρόπολης Μελενίκου, καθώς και γραμματέας του *Συλλόγου των Ευελπίδων Μελενίκου*¹⁴².

Το καλοκαίρι του 1900 η κοινότητα Μελενίκου αντιμετώπισε πρόβλημα με την εξεύρεση καταλλήλου προσώπου για να αναλάβει τη διεύθυνση της αστικής σχολής της πόλης. Ο υποψήφιος όφειλε να είναι διδάκτωρ της φιλολογίας του Εθνικού Πανεπιστημίου, να έχει πείρα και ήθος. Ο μισθός του καθοριζόταν στις 60 λίρες. Ο μητροπολίτης Μελενίκου ζήτησε, με επιστολή του, από το μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Αθανάσιο τη συμβολή του στην ανεύρεση διευθυντή με τα παραπάνω προσόντα¹⁴³.

Οι πρόκριτοι της συνοικίας Ποταμός του Μελενίκου διαμαρτυρήθηκαν, το Νοέμβριο του 1902, στο ελληνικό προξενείο Σερρών, ότι η εφορεία των εκπαιδευτηρίων Μελενίκου αδιαφορεί για την ελληνική εκπαίδευση των παιδιών της συνοικίας, της οποίας οι κάτοικοι στην πλειοψηφία τους ήταν βουλγαρόφωνοι και κινδύνευαν από τη συνεχή εγκατάσταση βουλγαρικών οικογενειών, από την γύρω περιοχή, εκεί. Με υπόδειξη του μητροπολίτη Μελενίκου, το ελληνικό Προξενείο διόρισε στη συνοικία ένα διδάσκαλο και μία νηπιαγωγό, αλλά μετά από λίγο καιρό ο μητροπολίτης μετέφερε το διδάσκαλο στην κεντρική σχολή της πόλης, αποσπώντας τον από το προάστιο, οδηγώντας δύο προκρίτους του Ποταμού να στείλουν, από αγανάκτηση, τα παιδιά τους στη βουλγαρική σχολή, με κίνδυνο να παρασύρουν και άλλους¹⁴⁴.

Το 1905, στο Μελένικο λειτουργούσε εννεατάξιο αρρεναγωγείο με οκτώ διδασκάλους και 185 μαθητές υπό τη διεύθυνση του Γ. Σφήκα, πεντατάξιο παρθεναγωγείο με τρεις διδασκάλισσες και 140 μαθήτριες, καθώς και μία μικτή σχολή στη συνοικία Ποταμός με τέσσερις τάξεις, ένα διδάσκαλο, μία διδασκάλισσα και 55 μαθητές¹⁴⁵. Κατά τον Μ. Paillarès, το 1906, η ελληνική κοινότητα διέθετε δύο σχολεία αρρένων, ένα θηλέων και ένα νηπιαγωγείο με οκτώ διδασκάλους, πέντε διδασκάλισσες, 250 αγόρια και 150 κορίτσια. Ενδιαφέρουσα είναι η πληροφορία του Paillarès ότι στα σχολεία αυτά, τα παιδιά μάθαιναν μουσική και συγκροτούσαν χορωδίες εφάμιλλες με εκείνες του Παρισιού¹⁴⁶. Στην πόλη λειτουργούσαν επίσης οι ακόλουθες αδελφότητες: η

ημέρες ημιγυμνος και βόσκοντας χοίρους πέθανε από αστία αφήνωντας σύζυγο και πέντε παιδιά («Πίναξ εμφανίων τα ονόματα των υπό των Βουλγάρων και Τούρκων φονευθέντων εν τη Αν. Μακεδονία λειτουργών της Παιδείας», *ΙΑΜ*, Γ.Δ.Μ. φάκ. 95, 24.1.1917. Την ίδια τύχη είχε και ο καθηγητής του ημιγυμνασίου Τζουμαγιάς Ευάγ. Σχινάς, ο οποίος πέθανε εξόριστος στην Πλεύνα της Βουλγαρίας το 1916 από το ξύλο, τις κακουχίες και την πείνα (ό.π.).

¹⁴² Α. Δ. Κ., «Φυσιογνωμιαί του Μελενίκου. Γάιος Λαζάρου(1876-1950)», *ΣΧ* 4 (1963) 315, 316.

¹⁴³ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/14/2934, Μελενίκου Λεόντιος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Αθανάσιο, Μελένικο 31.7.1900.

¹⁴⁴ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς *ΕΕΕΕΠ*, 242/25.11.1902./2707/5.12.1902.

¹⁴⁵ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 87.

¹⁴⁶ Μ. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα. Τα πύρινα χρόνια 1903-1907*, Αθήνα 1993, σ. 180.

«Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών», ο «Σύλλογος των Ευελπίδων Μελενίκου» (έτος ίδρυσης 1904)¹⁴⁷, η «Αδελφότης Πέτρου και Παύλου» και η «Αδελφότης της Αγίας Παρασκευής»¹⁴⁸. Το Νοέμβριο του 1906, συστήθηκε στο Μελένικο με ενέργειες του μητροπολίτη Αιμιλιανού, η «Φιλόπτωχος Αδελφότης η "Αγάπη"»¹⁴⁹.

Κατά την εορτή των Τριών Ιεραρχών του 1905, ο μητροπολίτης Μελενίκου Ειρηναίος κατόρθωσε να πείσει τους Μελενίκιους για την ανάγκη να ανεγείρουν σχολή που να περιλαμβάνει μαζί την αστική σχολή και το ημιγυμνάσιο. Τα παραπάνω σχολεία έως τότε στεγάζονταν σε ακατάλληλα και μακρινά μεταξύ τους κτήρια. Ο μητροπολίτης Μελενίκου για την οικοδόμηση του νέου σχολείου προσέφερε είκοσι λίρες, ενώ συνολικά την ημέρα εκείνη συγκεντρώθηκε το ποσό των 175 λιρών¹⁵⁰.

Το Φεβρουάριο του 1905, έγινε για τον ίδιο σκοπό, μια σημαντική δωρεά από το Μελενίκιο Γεώργιο Βάντση, ο οποίος με διαθήκη του προσέφερε, για τη στέγαση του αρρεναγωγείου της πόλης, ευρύχωρη κατοικία που διέθετε στο Μελένικο¹⁵¹. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο απέστειλε ευχετήριο στον Γεώργιο Βάντση για τη δωρεά του¹⁵². Το κείμενο της διαθήκης του Γ. Βάντση σε ό,τι αφορά τη δωρεά του προς τα εκπαιδευτήρια της Ελληνικής κοινότητας Μελενίκου αναφέρει τα εξής: «...ὁ ὑποφαινόμενος Βάντσης Γεωργίου, οἰνοπαραγωγός τό ἐπάγγελμα, κάτοικος τῆς πόλεως Μελενίκου.... στ) Διατάσσω τόν γενικόν κληρονόμον μου, ὅπως ἀμέσως μετά τόν θάνατόν μου, πληρώσῃ δέκα (ἀριθ. 10) λίρας Τουρκίας, ὑπέρ μνημοσύνου μου εἰς τό Κοινόν Μελενίκου. ζ) Ἴδῃ τήν 12ην Ἰουλίου τοῦ 1904 ἔτους ἐν τῇ ἐκτάκτῳ συνεδριάσει τῆς δημογεροντίας, τῇ γενομένη ὑπό τήν προεδρείαν τοῦ Πανιερωτάτου Μητροπολίτου (Ειρηναίου), ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 333 πρακτικοῦ, ἀποβλέπων εἰς τάς ἀνάγκας τῆς κοινότητος, ἔδωρησάμην τά ἀνήκοντά μοι μερίδια ἐκ τῆς οἰκίας ἣτις χρησιμεύει σήμερον ὡς Στρατιωτικόν Νοσοκομεῖον, ὅπως καταλλήλως διασκευαζομένη ἀποβῆ Κοινοτικόν Ἀρρεναγωγεῖον»¹⁵³.

Τον επόμενο χρόνο 1906, ο μητροπολίτης Μελενίκου Ειρηναίος κατόρθωσε να αποσπάσει από την οθωμανική κυβέρνηση φερμάνι για την ανέγερση της νέας Σχολής Μελενίκου¹⁵⁴ στο οικόπεδο της οικίας του Βάντση. Με την άφιξη

¹⁴⁷ Για το Σύλλογο αυτό βλέπε: Κων. Τσώπρος, *Αναμνήσεις*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 39.

¹⁴⁸ Ν. Ιγγλέσης, *ό.π.*, σ. 87.

¹⁴⁹ «Επιστολαί εξ επαρχιών. Γράμμα του μητροπολίτη Μελενίκου» (Πετρίτσι 14.12.1906), *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 14.

¹⁵⁰ «Μελένικο», *Αλήθεια*, φ. 845/129 (Τετάρτη 26.11.1908), σ. 2.

¹⁵¹ «Εκκλησιαστικά χρονικά (26.4.1905)», *ΕΑ* 29/έτος κέ' (1905) 201.

¹⁵² *ΑΟΠ*, κώδ. 78, φ.96, Τῶ Μελενίκου Ειρηναίω, 1904/1905.

¹⁵³ Κ. Π. Ζαβιτζιάνος, *Αρχαία Εθνικών Ευεργετών*, σ. 103, 104. Η διαθήκη δημοσιεύτηκε στις 16 Οκτωβρίου 1923 από το Πρωτοδικείο Σερρών. Τη διαθήκη επικύρωσε ο μητροπολίτης Ειρηναίος και υπέγραψαν επτά μέλη της Δημογεροντίας Μελενίκου (Ι. Κ. Σπανδωνίδης, Εμμανουήλ Γ. Γιούρη, Δημήτριος Α. Κέση, Δημ. Γιαλούσης, Ελευθ. Π. Δάνδρης, Ι. Α. Κεοίσης).

¹⁵⁴ *ΑΟΠ*, Κώδ. 79, φ. 150, Τῶ Μελενίκου Ειρηναίω, 3511/24.5.1906.

του νέου μητροπολίτη Αιμιλιανού, το 1906, ενισχύθηκαν οι προσπάθειες για τη συγκέντρωση χρημάτων με σκοπό την οικοδόμηση της *Ελληνικής Σχολής Μελενίκου* στο παραπάνω οικόπεδο¹⁵⁵. Χαρακτηριστική είναι η παρότρυνση προς τους απανταχού Μελενικίους, από τις στήλες του *Φάρου της Μακεδονίας*, να ενισχύσουν τα σχολεία της πατρίδας τους: «*ὝΜελενίκιοι, οἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διαμένοντες, τί πρὸς ταῦτα σκέπτεσθε; Ἡ πατρίς πρὸς ὑμᾶς προσμειδᾷ καὶ ἐν ἡμῖν σεμνυνομένη ἀγάλλεται καὶ γαυριᾷ. Στρέψατε τὰ ὄμματα ἡμῶν πρὸς τοὺς γενεθλίους βράχους καὶ τὰς ρομαντικὰς κοιλάδας τῆς λησμονηθείσης ταύτης γωνίας καὶ θὰ παρατηρήσητε μετὰ πόσης δυσκολίας καὶ ἀγώνων ὑπερφυσικά ἀγωνίζονται οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν νὰ ἐκκινήσωσι τὸν τροχόν, ὅστις ἐκπαιδευτικὴ πρόοδος καὶ ἀνάπτυξις, καλεῖται. Χύσατε ἔλαιον εἰς τὸν ἐσκωριασμένον τοῦτον τροχόν καὶ διευκολύνετε τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων ἵνα οὕτω ἔχητε τὴν εὐλογίαν τῆς φίλης πατρίδος, ἣτις ἀείποτε διὰ τὴν πρόοδον καὶ εὐημερίαν τῶν τέκνων αὐτῆς εὐχεται*»¹⁵⁶.

Η νέα Σχολή αποπερατώθηκε το φθινόπωρο του 1908 και στις 2 Νοεμβρίου του ίδιου έτους πραγματοποιήθηκαν από το μητροπολίτη Αιμιλιανό, τα εγκαίνιά της. Κατά την τελετή, τον πανηγυρικό εκφώνησε ο διευθυντής των σχολείων Γ. Σφήκας, ενώ ο μητροπολίτης προέτρεψε τους Μελενικίους να συνεχίσουν το ενδιαφέρον τους για την παιδεία οικοδομώντας και παρθεναγωγείο. Την εκδήλωση έκλεισαν ποιήματα και τραγούδια των μαθητών υπό τη διεύθυνση του διδασκάλου Γάιου Λαζάρου, καθώς και ο ύμνος προς των ευεργέτη των σχολών του Μελενίκου Αναστάσιο Παλατίδη. Στην τελετή παραβρέθηκαν και οθωμανοί υπάλληλοι και ο χιλιάρχος Σαφέντ εφέντης, ο οποίος μίλησε υποσχόμενος τη συμπάρσταση των οθωμανικών αρχών¹⁵⁷.

Την ίδια εποχή το βουλγαρικό σχολείο της πόλης συγκέντρωνε από τη γύρω περιοχή συνολικά 100 μαθητές και μαθήτριες με πέντε διδασκάλους και δύο διδασκάλισσες. Οι περισσότεροι των μαθητών ήταν οικότροφοι του βουλγαρικού οικοτροφείου της πόλης. Οι οθωμανοί διέθεταν προκαταρκτική σχολή με δύο τάξεις γυμνασίου (ρουσδιέ), με 40 μαθητές και προκαταρκτικό παρθεναγωγείο με μία διδασκάλισσα και δώδεκα μαθήτριες¹⁵⁸.

.....λίρες¹⁵⁹. Μετά τη συνήθη λειτουργία, τελούμενης με μονοκκλησιά, στο .....

¹⁵⁵ 'Ο.π.

¹⁵⁶ 'Ο.π.

¹⁵⁷ «Μελένικο», *Αλήθεια*, φ. 845/129 (Τετάρτη 26.11.1908), σ. 2.

¹⁵⁸ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 87. Ο Paillarès αναφέρει το βουλγαρικό σχολείο με 30 μόνο μαθητές.

¹⁵⁹ Μ. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα*, σ. 180.

¹⁶⁰ 'Ορβηλος, «Γραμμάτων Τελεταί» Μελένικο, 4.2.1908, *ΦΘ*, περ. Β', φ. 809 (Πέμπτη 1.5.1908), σ. 2.

Σπανδωνής Σπανδωνίδης οργάνωσαν ερασιτεχνικό θεατρικό όμιλο που έδινε παραστάσεις στο παλαιό δημοτικό της συνοικίας των Αγίων Θεοδώρων, που είχε διασκευασθεί σε θέατρο¹⁶¹.

Σημαντική ήταν πάντα, σε όλες τις εκδηλώσεις της ελληνικής κοινότητας Μελενίκου, η συμμετοχή του μουσικού ομίλου *Η Τερψιχόρη*¹⁶² υπό τη διεύθυνση του μουσικοδιδασκάλου και διδασκάλου Ευαγγέλου Γεροβασιλείου του Ολυμπίου. Δυστυχώς το Νοέμβριο του 1907, ο αξιόλογος αυτός άνθρωπος, απήχθη και δολοφονήθηκε από τους Βουλγάρους, καθώς πήγαινε να δει την οικογένειά του στο Πετρίτσι. Τη θέση του στη διεύθυνση του μουσικού ομίλου ανέλαβε ο Αναστάσιος Πετκούσης¹⁶³.

Στα τέλη του 1908 συστήθηκε στο Μελένικο, από τους νέους της πόλης, όμιλος ερασιτεχνών με την επωνυμία «Όμιλος Φιλομούσων». Το νέο σωματείο κατόρθωσε μέσα σε δεκαπέντε μέρες να καταρτίσει και να παρουσιάσει (διδάξει) το πατριωτικό δράμα του Κεμάλ βέη «Βατάν (πατρίδα)». Στην παράσταση εκτός του πλήθους των Μελενικίων παραβρέθηκαν πολλοί οθωμανοί αξιωματικοί οι οποίοι συνεχάρησαν στο τέλος τα μέλη του ομίλου¹⁶⁴. Μετά το 1908, στην πόλη λειτουργούσε ημιγυμνάσιο, καθηγητής στο οποίο ήταν ο Μελενίκιος Δ. Δημοκίδης¹⁶⁵.

Στις 12 Δεκεμβρίου του 1909 δόθηκε από την αδελφότητα κυριών Μελενίκου η «Αρμονία», ευεργετική καλλιτεχνική χοροεσπερίδα στην αίθουσα του θεάτρου του συλλόγου των «Ευελπίδων» Μελενίκου. Στη χοροεσπερίδα έπαιξε το μουσικό τμήμα του συλλόγου, υπό τη διεύθυνση του μουσικοδιδασκάλου Α. Παπαδημητρίου. Το διοικητικό συμβούλιο της «Αρμονίας» αποτελούσαν η πρόεδρος Ευαγγελία Παπανούσκα, η αντιπρόεδρος Ελένη Γερμάνη, η γραμματέας Αναστασία Ανδρεάδου, διευθύντρια του παρθεναγωγείου, η ταμίας Ελίζα Ι. Μαντζουρίδου και οι σύμβουλοι Ελένη Πέικου, Ευαγγελία Χ' Κώτσου, Χρυσάνθη Ν. Βέτσου, Καλλιόπη Παντζούρη, Φωτεινή Παρασκευοπούλου και Δ. Γιαννακού¹⁶⁶.

Στις 4 Απριλίου του 1910 η ίδια αδελφότητα «Αρμονία» γιόρτασε την επέτειο ίδρυσής της. Η εκδήλωση ξεκίνησε με λειτουργία και στη συνέχεια δεξίωση στο θέατρο, όπου παραβρέθηκαν πάνω από εκατό μέλη της αδελφότητας με επικεφαλής το μητροπολίτη Αιμιλιανό και τη δημογεροντία της κοινότητας. Χαρακτηριστικό της δραστηριότητας της αδελφότητας ήταν η λειτουργία υφαντουργείου με διευθυντή τον Μιχαήλ Γιαννακού. Μετά την εκδήλωση πραγματοποιήθηκαν οι αρχαιρεσίες της αδελφότητας, κατά τις

---

¹⁶¹ Κ. Τσώπρος, *Αναμνήσεις*, σ. 46.

¹⁶² Ιδρύθηκε κατά τα πρότυπα του ομωνύμου μουσικού ομίλου των Σερρών.

¹⁶³ Όρβηλος, *ό.π.*

¹⁶⁴ *Ό.π.*

¹⁶⁵ «Ο Αστήρ ανά τας επαρχίας» (Μελένικο 23.12.1909), *Αστήρ*, φ. 13 (Τετάρτη 30.12.1909), σ. 1 και Βασίλης Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τ. 1, Σέρρας 1991, σ. 159.

¹⁶⁶ *Ό.π.* σημ. 102, σ. 160.

οποίες εξελέγησαν πρόεδρος η Ευαγγελία Παπανούσκα, αντιπρόεδρος η Ελένη Γερμάνη, γραμματέας η Αναστασία Ανδρεάδου, ταμίας η Ελίζα Ι. Μαντζουρίδου και σύμβουλοι οι Καλλιόπη Ι. Μαντζουρίδου, Ευαγγελία Χ' Κώτσου, Ελένη Ν. Κούσκα, Ουρανία Π. Τζεβελέκη, Καλλιόπη Ι. Κεσίση και Αικατερίνη Γ. Σιββά¹⁶⁷.

Το σχολικό έτος 1909-1910, στην πόλη του Μελενίκου λειτουργούσαν: εννεατάξιο αρρεναγωγείο, που αποτελούνταν από το ημιγυμνάσιο¹⁶⁸ και την αστική σχολή, με οκτώ διδασκάλους και 185 μαθητές· πεντατάξιο Παρθεναγωγείο με τρεις διδασκάλισσες και 140 μαθήτριες· τετρατάξια μικτή σχολή της συνοικίας Ποταμού, με ένα διδάσκαλο, μία διδασκάλισσα και 65 μαθητές και μαθήτριες¹⁶⁹.

Στα τέλη του 1910, το Οικουμενικό Πατριαρχείο εξέφρασε προς το Μελενίκιο Γεώργιο Πέικο την ευαρέσκειά του για τη φιλόκαλο, όπως ονομάζεται, δωρεά του προς τα σχολεία της γενέτειράς του¹⁷⁰.

Το 1910, σοβαρό πρόβλημα δημιούργησε η επιθυμία του υποπρακτορείου Μελενίκου του νεοτουρκικού κομιτάτου *Ένωσις και Πρόοδος*, να διορίσει δωρεάν καθηγητή των τουρκικών για τα ελληνικά σχολεία Μελενίκου. Ο προτεινόμενος από το κομιτάτο ήταν πρόσωπο ανήθικο και μέθυσο. Ο διευθυντής των σχολείων, για να μη δημιουργήσει ζήτημα παρέπεμψε τους εκπροσώπους του κομιτάτου στο μητροπολίτη, τα δικαιώματα όμως του οποίου, επί της ελληνικής εκπαίδευσης, αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν. Ο μητροπολίτης, παρά τον κίνδυνο που έκρυβε η όλη υπόθεση προχώρησε στο διορισμό καθηγητή της τουρκικής, δικής του επιλογής¹⁷¹.

Οι εξετάσεις των εκπαιδευτηρίων Μελενίκου του 1911 πραγματοποιήθηκαν για το ημιγυμνάσιο στις 30 Ιουνίου και για το Παρθεναγωγείο στις 3 Ιουλίου. Οι προφορικές εξετάσεις πραγματοποιήθηκαν στη μεγάλη και μεγαλόπρεπη αίθουσα του θεάτρου του «Συνδέσμου των Ευελπίδων». Στις εξετάσεις του ημιγυμνασίου μίλησε ο μητροπολίτης, ο διευθυντής Γ. Σφήκας, καθώς και μερικοί από τους παριστάμενους οθωμανούς επισήμους, όπως ο εκπρόσωπος του καϊμακάμη και ο εισαγγελέας. Στις αντίστοιχες εξετάσεις του παρθεναγωγείου οι μαθήτριες εξέθεσαν μερικά από τα εργόχειρά τους, προκαλώντας τις άριστες εντυπώσεις των παρισταμένων. Τις εκδηλώσεις συνόδευε η μαντολινάτα του «Συνδέσμου των Ευελπίδων»¹⁷².

Την Κυριακή 28 Αυγούστου 1911, ο βουλευτής της περιοχής στο οθωμανικό κοινοβούλιο Δίγκας που επισκέφτηκε το Μελενικό και μίλησε στην αίθουσα του

¹⁶⁷ Β. Τζανακάρης, *ό.π.*, σ. 170.

¹⁶⁸ Για το ημιγυμνάσιο βλέπε: Κ. Τσώπρος, *ό.π.*, σ. 46-47.

¹⁶⁹ Γ. Χατζηκυριακού, «Η ζωτικότητα και υπεροχή του ελληνικού στοιχείου της Μακεδονίας», *ΜΗΠΣΑ* 6 (1913) 57.

¹⁷⁰ *ΑΟΠ*, κώδ. 84, φ.550, Τῶ Μελενίκου Αίμιλιανῶ, 9650/15.12.1910.

¹⁷¹ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 501/1910.

¹⁷² «Γραμμάτων Τελεταί», *ΝΑ*, φ. 633/34 (Κυριακή 10.7.1911), σ.2.

θεάτρου, παρότρυνε τους Μελενίκιους να προχωρήσουν στην ίδρυση «Πολιτικού Συνδέσμου», ο οποίος θα βρισκόταν σε άμεση σχέση με τον αντίστοιχο Σύνδεσμο των Σερρών¹⁷³.

Το 1913, το τελευταίο δηλαδή έτος των Ελλήνων στο Μελένικο, σε σύνολο 600 ελληνικών οικιών, 130 τουρκικών και 55 αθιγγανικών λειτουργούσαν τα εξής ελληνικά σχολεία: ημιγυμνάσιο με οκτώ διδασκάλους και 178 μαθητές, πεντατάξιο παρθεναγωγείο με τέσσερις διδασκάλισσες και 120 μαθήτριες, νηπιαγωγείο με μία νηπιαγωγό και σαράντα νήπια, καθώς και τετρατάξια αστική σχολή με δύο διδασκάλους και πενήντα μαθητές¹⁷⁴.

Την τριετία 1910-1913, ως διδάσκαλος των ελληνικών και των θρησκευτικών στο παρθεναγωγείο Μελενίκου και εφημέριος του μητροπολιτικού ναού υπηρετούσε ο ιερέας Γεώργιος, καταγόμενος από την Αδριανούπολη, ο οποίος και αντιπροσώπευε στο Μελένικο το μητροπολίτη, όταν αυτός συνήθως έμενε στο Δεμίρ Ισάρ¹⁷⁵.

---

¹⁷³ Α. Λ., «Ειδήσεις εκ Μελενίκου (4.9.1911)», *ΝΑ*, φ. 691/92 (Πέμπτη 8.9.1911), σ.2.

¹⁷⁴ Δ. Καλλίμαχος, «Εθνικά ολοκαυτώματα -Το Βυζαντινόν Μελένικον», *Αναμνηστικόν 1912-1913*, Αθήναι, έκδοση «Παναθηναίων», Μάιος 1914, σ. 34, 35.

¹⁷⁵ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/14/8405, Μητρόπολις Μελενίκου, 8.4.1913.

ΠΕΤΡΙΤΣΙ

Για την ελληνική εκπαίδευση στο Πετρίτσι έχουμε πληροφορίες κατά τα τέλη μόνο του 19^{ου} αιώνα. Το 1880, ο *Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών* απέστειλε στην πόλη ένα δάσκαλο και μία νηπιαγωγό, καθώς και διδακτικά βιβλία (144 τόμοι) για να διανεμηθούν στους μαθητές. Ο *Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* της Αθήνας είχε αναλάβει την καταβολή εξ' ολοκλήρου των μισθών του δασκάλου και της νηπιαγωγού¹⁷⁶.

Η διεύθυνση του νηπιοπαρθεναγωγείου Πετριτσίου, κατά το σχολικό έτος 1879-1880, ανατέθηκε στην Αικατερίνη Κατσαρού, η οποία τοποθετήθηκε στη θέση αυτή σταλμένη από το *Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Θεσσαλονίκης*¹⁷⁷.

Βούλγαρος διδάσκαλος επιχείρησε να εγκατασταθεί στο Πετρίτσι, για πρώτη φορά το 1881, όπως συνέβη και στη γειτονική Στρώμνιτσα. Όμως ο αρχιερατικός επίτροπος του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου με δραστήριες ενέργειες κατόρθωσε να τον αναγκάσει να φύγει από την πόλη¹⁷⁸.

Κατά το σχολικό έτος 1882-1883 λειτουργούσαν στο Πετρίτσι ελληνική σχολή, με 90 μαθητές υπό τη διεύθυνση του Ν. Γρ. Ταπεινού και νηπιαγωγείο με 70 μαθήτριες υπό τη διεύθυνση της Σερραίας Μαρίας Ιωάννου. Ο Ν. Ταπεινός διορίστηκε ως διδάσκαλος Πετριτσίου, το σχολικό έτος 1881-1882, αποσταλείς από τον πρόεδρο του *Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών* Κ. Χόνδρου· αντικατέστησε δε τον από διετίας διδάσκαλο Πετριτσίου Σερραίο Κωνσταντίνο Αποστολίδη¹⁷⁹.

Οι μαθητές και οι μαθήτριες, λόγω του αγροτικού χαρακτήρα της περιοχής δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν τακτικά τα μαθήματα και κυρίως να συμμετέχουν στις εξετάσεις του Ιουνίου, εξαιτίας του φόρτου των γεωργικών εργασιών. Έτσι στις εξετάσεις του 1884, προσήλθαν μόνο 15 μαθητές που παρακολούθησαν τα μαθήματα (ελληνικών, τουρκικών και άλλων) των τριών ανωτέρων τάξεων, 20 μαθητές των κατώτερων τάξεων και 25 μαθήτριες του νηπιαγωγείου. Κατά το επόμενο σχολικό έτος ο αριθμός των μαθητών μειώθηκε σε 45 και των μαθητριών του νηπιαγωγείου σε 50. Το ίδιο έτος το βουλγαρικό σχολείο της πόλης λειτουργούσε με 50 μαθητές υπό τη διεύθυνση του Κίτσου Κωνσταντινώφ Μαυρίεφ (από Μαυρουδής), καταγόμενου από το Γαϊτανίνοβο Πετριτσίου¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Λουκάς Δημητριάδης γραμματεύς, «Εκθεσις (8.6.1881)», *ΜΦΣΣ* 10 (1880) 7, 9.

¹⁷⁷ *Έκθεσις Πεπραγμένων Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης* 7 (1880) 16 και Κυριάκος Μπονίδης, *Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως φορείς εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία (1869-1914)*, Θεσσαλονίκη-Αθήνα 1996, σ. 241.

¹⁷⁸ «Εκ Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 3789 (Παρασκευή 6.11.1881), σ. 3.

¹⁷⁹ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφία (Πετρίτσι, 27.1.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4444 (Παρασκευή 10.2.1884), σ. 2.

¹⁸⁰ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφία (Μελένικο, 19.8.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4601 (Παρασκευή 31.8.1884), σ. 2.

Το σχολικό έτος 1883-1884 ήταν αρκετά δύσκολο για τα σχολικά πράγματα του Πετριτσίου, εξαιτίας των διεκδικήσεων των βουλγαροφρόνων κατοίκων και κυρίως από την υποστήριξη που φαίνεται ότι ελάμβαναν οι τελευταίοι από το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο. Σε επιστολή του μητροπολίτη προς την εφορεία των σχολείων του Πετριτσίου, στις 24 Σεπτεμβρίου του 1883, από την έναρξη δηλαδή του σχολικού έτους, φαινόταν οι προσπάθειες των βουλγαριζόντων, αλλά και του μητροπολίτη, για την κατάληψη μέρους των εκπαιδευτηρίων από τη βουλγαρόφρονη μερίδα: «*Αξιότιμοι έφοροι τῆς καθ' ἡμᾶς πόλεως Πετρίτσης... εἰς ἀπάντησίν σας λέγομεν ὅτι ἐάν τό ἐπάνω σχολεῖον εἶναι μέ κυβερνητικήν διαταγήν κτισμένον βουλγαρικόν, δικαιούνται νά τό λάβωσι. Καλόν δέ θά ἦτο νά εὔρητε μίαν οἰκίαν διά νά διδάσκη ὁ βουλγαροδιδάσκαλος...*». Για το ίδιο θέμα ο μητροπολίτης ξαναστέλνει από το Μελένικο επιστολή προς τους εφόρους Πετριτσίου στις 4 Οκτωβρίου του 1883: «*Αξιότιμοι έφοροι τῶν σχολείων τῆς καθ' ἡμᾶς κωμοπόλεως Πετρίτσης... νά ἐπιτρέψητε τῇ ἐτέρᾳ μερίδι (ενν. τη βουλγαρόφρονη) ἢ ἐν αὐτῇ τῇ ἐλληνικῇ σχολῇ καί ἐν αὐτῶ τῶ ἐλληνικῶ παρθυναγωγείῳ νά συνδιδάξωσιν ὁ τε διδάσκαλος καί ἡ νηπιαγωγός, ἢ χορηγήσητε αὐτῇ τό ἐν τῶν σχολείων...*»¹⁸¹.

Τέσσερις μέρες αργότερα, στις 8 Οκτωβρίου του 1883, ο μητροπολίτης επανέρχεται πιέζοντας την κοινότητα Πετριτσίου με την υπ' αριθμό 739 εγκύκλιό του: «*Αξιότιμοι κύριοι έφοροι καί ἐπίτροποι τῶν ἐκπαιδευτηρίων καί τῶν ἐκκλησιῶν, τίμιοι πρόκριτοι καί λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι χριστιανοί τῆς πόλεως Πετρίτσης... Σᾶς προτρέπομεν χάριν τῆς ἡσυχίας καί ἀδελφικῆς ἀγάπης ἡμῶν νά τοῖς παραχωρήσητε (ενν. τους βουλγαροφρόνους) τό σχολεῖον τοῦτο, προσέτι καί τά ἔξοδα διά θέρμανσιν καί ἄλλα ἀναγκαῖα χρειάζονται δι' ὅλα τά σχολεῖα, ἐλληνικά τε καί βουλγαρικά, ἄρρενά τε καί θηλυκά, ὡς καί τά ἀγῶγια τῶν διδασκάλων καί διδασκαλισσῶν νά δίδωνται ἀπό τά παγκάρια τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπί τούτοις καλόν εἶναι, ἂν ἐγκρίνητε τά εἰσοδήματα τῶν ἐκκλησιῶν νά συναθροίζονται εἰς μίαν κοινήν κάσσαν πρός ἀποφυγήν μεταξύ ἡμῶν διενέξεων...*»¹⁸².

Βέβαια η περίπτωση του Πετριτσίου διέφερε σημαντικά από εκείνη του Μελενίκου, όπου δεν υπήρχε βουλγαρική μερίδα και το κοινό ταμείο (κάσα) των εκκλησιών αφορούσε αποκλειστικά την ελληνική εκπαίδευση της πόλης. Αντίθετα το κοινό ταμείο στο Πετρίτσι θα οδηγούσε στο μοίρασμα των εσόδων των εκκλησιών μεταξύ της ελληνικής και της βουλγαρικής πλευράς, σε βάρος βέβαια της ελληνικής.

Για τις «φιλοβουλγαρικές» κινήσεις του μητροπολίτη Μελενίκου, στάλθηκε στο Πατριαρχείο αναφορά των κατοίκων Πετριτσίου, με πολλές μάλιστα

¹⁸¹ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφία (Κάτω Τζουμαγιά, 18.1.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4431 (Τετάρτη 25.1.1884), σ. 2.

¹⁸² *Ο.π.*

υπογραφές¹⁸³. Με την ανοχή του μητροπολίτη, οι Βούλγαροι προχώρησαν στην ίδρυση αδελφότητας και ταμείου για τη συντήρηση των ιδρυμάτων τους, ενώ διεκδικούσαν την αποκλειστική τέλεση της λειτουργίας στο ναό του Αγίου Νικολάου, στην άνω συνοικία της πόλης. Ταυτόχρονα αύξησαν τον αριθμό των διδασκάλων τους, από έναν που είχαν, σε τρεις¹⁸⁴. Η πρόφαση του μητροπολίτη Προκοπίου, για τις παραπάνω ενέργειές του, ήταν ότι η διδασκαλία της βουλγαρικής επιτασσόταν από τις οθωμανικές αρχές Πετριτσίου, Σερρών και Θεσσαλονίκης, οι οποίες επιθυμούσαν για τους βουλγαρόγλωσσους χριστιανούς να διδάσκονται τη γλώσσα τους. Ωστόσο, οι ίδιες οθωμανικές αρχές ήταν αυτές που δεν επέτρεπαν και αντιθέτως έκλειναν τα βουλγαρικά σχολεία, όπως συνέβη και στην περίπτωση του Πετριτσίου¹⁸⁵.

Στο Πετρίτσι λειτουργούσαν, κατά το 1885, δύο ελληνικά σχολεία¹⁸⁶, δημοτική σχολή και παρθεναγωγείο με 70 περίπου μαθητές και μαθήτριες, δύο βουλγαρικά και τρία οθωμανικά στα οποία οι μαθητές διδάσκονταν τα στοιχειώδη κατά το αρχαίο οθωμανικό σύστημα¹⁸⁷.

Το 1885, οι εξετάσεις των ελληνικών σχολείων Πετριτσίου, έγιναν στα μέσα Ιουλίου, με τη συμμετοχή πλήθους κόσμου, αλλά και των διδασκάλων του βουλγαρικού σχολείου. Ο διδάσκαλος Φώτιος Ταπεινός, ο οποίος τους τελευταίους μήνες του σχολικού έτους αναπλήρωσε τον αδελφό του Νικόλαο, που μετέβη για υπόθεσή του στην Κωνσταντινούπολη, κατόρθωσε γρήγορα με τη μέθοδο και συμπεριφορά του να κερδίσει την εκτίμηση των μαθητών και των γονιών τους¹⁸⁸.

Το 1887, οι έφοροι των σχολείων του Πετριτσίου, με επιστολή τους στον *Μακεδονικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο* Σερρών αιτήθηκαν το διορισμό διδασκάλου, λαμβανομένων υπόψη των αναγκών της ελληνικής κοινότητας. Ο Σύλλογος δεν απάντησε στο αίτημα των εφόρων του Πετριτσίου, ώστε αυτοί να αναγκαστούν να στείλουν και δεύτερη επιστολή, καθώς και τηλεγράφημα, με το οποίο να ζητούν πληροφορίες για το αποτέλεσμα των αιτήσεών τους¹⁸⁹.

Στις αρχές του σχολικού έτους 1887-1888, η ελληνική κοινότητα Πετριτσίου ανανέωσε το συμφωνητικό της με τους από τριετίας διδασκάλους της κοινότητας, δηλώνοντας ικανοποιημένη από τη λειτουργία των σχολείων.

---

¹⁸³ *Αυγή* Κωνσταντινουπόλεως, Πέμπτη 5/17.1.1884. Αντίθετα ο συντάκτης του *Ανατολικού Αστέρως* Κωνσταντινουπόλεως Β. Δ. Καλλιφρονάς την ίδια χρονική περίοδο εκθειάζει ως *ελληνοπρεπή* το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο και χαρακτηρίζει τις αναφορές εναντίον του ως συκοφαντίες [*Νεολόγος*, φ. 4431 (Τετάρτη 25.1.1884), σ. 2].

¹⁸⁴ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφία (Πετρίτσι, 27.1.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4444 (Παρασκευή 10.2.1884), σ. 2.

¹⁸⁵ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφία (Κ. Τζουμαγιά, 18.1.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4431 (Τετάρτη 25.1.1884), σ. 2.

¹⁸⁶ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 113, σ. 3.

¹⁸⁷ «Επαρχιακά (24.7.1885)», *Νεολόγος*, φ. 4867 (Τετάρτη 31.7.1885), σ. 3.

¹⁸⁸ *Ο.π.* υποσημ. 186.

¹⁸⁹ «Εκ των Επαρχιών», *Νεολόγος*, φ. 5573 (Πέμπτη 14.1.1888), σ. 3.

Ωστόσο, με αυτή τη θέση δεν συμφωνούσε μέρος των κατοίκων, οι οποίοι προχώρησαν στην πρόσληψη νέου διδασκάλου και διδασκαλίσσης, τους οποίους εγκατέστησαν σε ιδιωτική οικία, προκαλώντας έτσι διαίρεση στην κοινότητα¹⁹⁰. Επιπλέον στα τέλη του 1887, ο διοικητής Πετριτσίου Χατζή Μουσταφά εφέντης κατόπιν και βουλγαρικών ενεργειών έκλεισε τα ελληνικά σχολεία της πόλης, αρρεναγωγείο και παρθεναγωγείο, με το αιτιολογικό ότι οι διδάσκοντες σε αυτά δεν διέθεταν το απαραίτητο δίπλωμα (Μουαρείφ Κομισιόν). Η πράξη αυτή του διοικητή ήταν παράνομη και δεν στηριζόταν σε κανέναν νόμο, τη στιγμή μάλιστα που επέτρεπε στο γιο και την κόρη του ιερέα Χρήστου, αρχιερατικού επιτρόπου Πετριτσίου, να διδάσκουν στο βουλγαρικό σχολείο της πόλης, χωρίς να κατέχουν όχι μόνο δίπλωμα, αλλά και τις στοιχειώδεις γνώσεις για το λειτούργημά τους¹⁹¹. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, έχοντας ενημερωθεί για το γεγονός, έδωσε εντολή στο μητροπολίτη Προκόπιο να φροντίσει για την επαναλειτουργία της σχολής¹⁹². Τα ελληνικά σχολεία μπόρεσαν να λειτουργήσουν από τις αρχές Μαρτίου του 1888, κατόπιν εντόνων παραστάσεων και διαμαρτυριών της ελληνικής κοινότητας¹⁹³. Ωστόσο, τον Ιανουάριο του 1889, δημιουργήθηκε πάλι πρόβλημα διότι ο διευθυντής των ελληνικών εκπαιδευτηρίων Πετριτσίου Κ. Ι. Βαλάνος δεν διέθετε την απαιτούμενη άδεια των οθωμανικών αρχών¹⁹⁴.

Το Μάιο του 1887, οι σχισματικοί του Πετριτσίου πραγματοποίησαν γιορτή στη μνήμη των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου, προστατών των βουλγαρικών γραμμάτων, με την παρουσία του αρχιερατικού επιτρόπου του μητροπολίτη Μελενίκου, γεγονός που προκάλεσε για μια ακόμη φορά την αντίδραση της ελληνικής κοινότητας. Το Πατριαρχείο ζήτησε εξηγήσεις και πληροφορίες για το συμβάν¹⁹⁵.

Η έναρξη των μαθημάτων των σχολείων για το σχολικό έτος 1888-1889 πραγματοποιήθηκε τη Δευτέρα, 26 Σεπτεμβρίου. Στα μητρώα των ελληνικών σχολείων γράφτηκαν πάνω από 100 μαθητές και μαθήτριες. Σημαντική είναι η είδηση ότι πολλοί από αυτούς, το προηγούμενο έτος, ήσαν μαθητές του βουλγαρικού σχολείου της πόλης. Τρεις μάλιστα, κατοικούσαν στο ίδιο σπίτι με τη διδασκάλισσα του βουλγαρικού νηπιαγωγείου Παντελής Καρά Ιορδάνου. Η εξέλιξη αυτή εξηγείται και από την πλήρη επικράτηση, στην αγορά του Πετριτσίου, της ελληνικής γλώσσας, γεγονός που ώθησε τους γονείς να επιζητούν τα παιδιά τους να τη γνωρίζουν¹⁹⁶.

¹⁹⁰ «Εκ των Επαρχιών (Μελένικο 27.9.1887)», *Νεολόγος*, φ. 5495 (Τετάρτη 7.10.1887), σ. 3.

¹⁹¹ «Εκ των Επαρχιών (Μελένικο 7.2.1888)», *Νεολόγος*, φ. 5595 (Σάββατο 20.2.1888), σ. 2

¹⁹² *ΑΟΠ*, κώδ. 58, φ.74, Τῶν Μελενίκου Προκοπίω, 18.12.1887.

¹⁹³ «Εκ των Επαρχιών (Μελένικο, ανταπόκριση 15.3.1888)», *Νεολόγος*, Τρίτη 22.3. 1888, σ. 3.

¹⁹⁴ «Εκ των Επαρχιών (Εκ Δεμίρ Ισάρ, 22.1.1889)», *Νεολόγος*, φ. 5881 (Παρασκευή 2.2.1889), σ. 1.

¹⁹⁵ *ΑΟΠ*, κώδ. 58, φ.3, Τῶν Μελενίκου Προκοπίω, 25.9.1887.

¹⁹⁶ «Εκ Πετριτσίου (από 2.10.1888)», *Νεολόγος*, φ. 5792 (Τρίτη 11.10.1888), σ. 3.

Την Κυριακή 16 Ιουλίου του 1889, πραγματοποιήθηκαν, με την παρουσία πλήθους κόσμου οι ετήσιες προφορικές εξετάσεις των ελληνικών εκπαιδευτηρίων Πετριτσίου, τα οποία διηύθυνε ο απόφοιτος του Διδασκαλείου Σερρών Κ. Ι. Βαλάνος. Η εκδήλωση ξεκίνησε με δοξολογία και ύμνο που έψαλλαν οι μαθητές. Στη συνέχεια ο διευθυντής πραγματοποίησε έκθεση της *γραμματολογικής, στατιστικής και ηθικής καταστάσεως* των Εκπαιδευτηρίων και μίλησε για το μεγαλείο της ελληνικής γλώσσας σε σχέση με τη βουλγαρική. Μετά τον ύμνο προς το Σουλτάνο που έψαλλαν οι μαθητές άρχισαν οι εξετάσεις των Θρησκευτικών, Ελληνικών, Μαθηματικών και άλλων μαθημάτων με ερωτήσεις, στις οποίες οι μαθητές απάντησαν με ευστοχία, ικανοποιώντας τους παρευρισκομένους και την εφορεία των εκπαιδευτηρίων¹⁹⁷.

Το 1891, το Πετρίτσι διέθετε ελληνική σχολή τεσσάρων τάξεων με 60 μαθητές και Παρθεναγωγείο επίσης τεσσάρων τάξεων με 40 περίπου μαθήτριες. Το ίδιο έτος οι Βούλγαροι διέθεταν σχολείο αρρένων με 80-90 μαθητές και τρεις διδασκάλους και σχολή θηλέων με 25-30 μαθήτριες και μία διδασκάλισσα. Τα βουλγαρικά σχολεία στεγαζόνταν το ένα δίπλα στο άλλο, σε κτήριο που παρεχώρησε σε αυτούς ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος το 1883, όταν αυτοί αποτελούσαν μία κοινότητα με τους Έλληνες. Η διάθεση όμως του κτηρίου στους Βουλγάρους, παρά τις έντονες διαμαρτυρίες των Ελλήνων και της ιδιοκτήτριας ελληνικής κοινότητας, έγινε εις βάρος των ελληνικών σχολείων και κυρίως του παρθεναγωγείου, που στεγαζόταν σε ακατάλληλο κτήριο¹⁹⁸.

Οι εξετάσεις του 1891 της ελληνικής σχολής, διευθυνομένης από το Φώτιο Ταπεινό, πραγματοποιήθηκαν στις 29 Ιουνίου με την παρουσία του καϊμακάμη, του ιεροδίκη και προκρίτων, οθωμανών και χριστιανών. Την επόμενη 30 Ιουνίου πραγματοποιήθηκαν οι εξετάσεις του παρθεναγωγείου, που διηύθυνε η Μαρία Ταπεινού. Ο αρχιερατικός επίτροπος Πετριτσίου δεν παραβρέθηκε στις εξετάσεις των ελληνικών σχολείων, προτιμώντας το βουλγαρικό σχολείο, στην αίθουσα του οποίου ήταν προκλητικά αναρτημένη η εικόνα του Βουλγάρου Εξάρχου. Στις εξετάσεις του βουλγαρικού σχολείου τελέστηκε αγιασμός από σχισματικό ιερέα¹⁹⁹.

Με την παύση του μητροπολίτου Μελενίκου Κωνσταντίνου Χ' Αποστόλου το 1899, και την απομάκρυνση του διδασκάλου Γεροβασιλείου²⁰⁰, ο οποίος κατά

---

¹⁹⁷ «Εκ των Επαρχιών», *Νεολόγος*, φ. 6011 (Παρασκευή 21.7.1889), σ. 1.

¹⁹⁸ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Αν. Μεταξάς προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 151/22.5.1891 (συνημ. επιστολή διδασκάλου Πετριτσίου Φωτίου Ταπεινού προς τον Πρόξενο Σερρών Αν. Μεταξά, Σέρρες 25.5.1891). Προκαλεί κατάπληξη η θέση του προξένου Σερρών Ιω. Στορνάρη ότι ο διδάσκαλος Γεροβασιλείου δρούσε σε βάρος του Ελληνισμού στο Πετρίτσι (πρόκειται για τον Ευάγγελο Γεροβασιλείου τον κατοπινό μάρτυρα του Ελληνισμού στην περιοχή το Νοέμβριο του 1907). Ίσως η θέση αυτή να οφείλεται σε διαφωνία του δασκάλου με την πολιτική του Προξενείου.

¹⁹⁹ «Ειδήσεις-Πληροφορίες», *Νεολόγος*, φ. 6600 (Τετάρτη 24.7.1891), σ. 2.

²⁰⁰ Για την εθνική δράση του διδασκάλου Γεροβασιλείου βλ.: Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, σ. 206, 207 (εκθέσεις μητροπολίτη Μελενίκου Αιμιλιανού).

την άποψη -λανθασμένη όπως αποδείχθηκε- του Έλληνα προξένου στις Σέρρες Ιω. Στορνάρη, για πολλά έτη δρούσε σε βάρος του Ελληνισμού, η ελληνική κοινότητα Πετριτσίου μπόρεσε να ησυχάσει, δυστυχώς όμως για λίγο. Με την άφιξη του νέου μητροπολίτη Λεοντίου, τα εκπαιδευτικά της πόλης δεν απέφυγαν νέα αναταραχή. Στα τέλη του 1899, ο μητροπολίτης απέλυσε το δάσκαλο που είχε διορίσει το ελληνικό προξενείο Σερρών και αναδιόρισε τον Γεροβασιλείου²⁰¹.

Ο πρόκριτος της Κάτω Τζουμαγιάς Χρήστος Γεωργιάδης, σε επιστολή του στον Οικουμενικό Πατριάρχη, το Φεβρουάριο του 1900, χαρακτηρίζει τον διδάσκαλο Γεροβασιλείου ικανό και ρέκτη και θεωρεί υπεύθυνο για την κατάσταση των εκπαιδευτικών του Πετριτσίου, τον πρόξενο Στορνάρη, ο οποίος απέλυσε τους δασκάλους του Πετριτσίου μόνο εξαιτίας της αντιπαλότητάς του με το μητροπολίτη Μελενίκου Λεόντιο. Η κοινότητα Πετριτσίου αρνήθηκε να αποδεχτεί τους δασκάλους που διόρισε το Προξενείο, το οποίο στη συνέχεια διέκοψε την επιχορήγηση της *Εκπαιδευτικής Επιτροπής* προς τα σχολεία της πόλης, για τα έτη 1899 και 1900²⁰². Τα παραπάνω γεγονότα δεν είναι άσχετα των κοινοτικών ερίδων που εμφανίζονται την ίδια εποχή, σε όλες σχεδόν τις ελληνικές κοινότητες της περιοχής, αλλά και σε ολόκληρο σχεδόν τον Ελληνισμό της οθωμανικής επικράτειας. Στην κοινότητα Πετριτσίου φαίνεται ότι υπήρχαν δύο μερίδες, η μία του μητροπολίτη και η άλλη του Προξένου, οι οποίες με επίκεντρο τα εκπαιδευτικά ζητήματα προσπαθούσαν να λάβουν τη διακυβέρνηση των κοινοτικών, σε βάρος όμως της εθνικής προσπάθειας και του Ελληνισμού συνολικά.

Στις 16 Οκτωβρίου του 1908 πραγματοποιήθηκαν από το μητροπολίτη Μελενίκου Αιμιλιανό τα εγκαίνια της νέας σχολής του Πετριτσίου, με τη συμμετοχή πλήθους κόσμου και την παρουσία του ιεροκήρυκα της μητρόπολης Αθανασιάδη ο οποίος μίλησε σχετικά. Την ίδια μέρα πραγματοποιήθηκε και η έναρξη του συσσιτίου των απόρων μαθητών που στεγάστηκε στο κτήριο της μητρόπολης στο Πετρίτσι²⁰³.

Στα τέλη του 1908, λειτούργησε στο Πετρίτσι οικοτροφείο²⁰⁴, το οποίο συνέβαλε σημαντικά στην ενίσχυση του εναπομείναντος Ελληνισμού του διαμερίσματος και το οποίο συντηρούνταν από το κληροδότημα της *Τσουφλείου Επιτροπής* με το ποσό των τετρακοσίων οθωμανικών λιρών²⁰⁵. Τα

---

²⁰¹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 7/18.1.1900. Καταγγέλθηκε από τον πρόξενο Στορνάρη, ότι ο μητροπολίτης δωροδοκήθηκε από κάποιον Ζήκα κάτοικο Πετριτσίου, άνθρωπο ανήθικο, συνδεόμενο όμως με το μητροπολίτη.

²⁰² ΑΥΕ, 1900/Προξ. Σερρών, Επιστολή Χρ. Γεωργιάδη προς Οικ. Πατριάρχη, Κάτω Τζουμαγιά 12.2.1900.

²⁰³ «Εγκαίνια Σχολής και Συσσιτίου Πετρίτσας», *Αλήθεια*, φ. 820/104 (Κυριακή 30.10.1908), σ. 3.

²⁰⁴ Για τη σημασία των οικοτροφείων βλ. Κλεάνθης Νικολαΐδης, «Πως πρέπει να εργασθώμεν εν Μακεδονία. Σύστασις οικοτροφείων εν Μακεδονία», *Αγων*, φ. 28 (Παρασκευή 1.10.1899), σ. 1, 2.

²⁰⁵ ΑΥΕ, Υπ. Εξ. Κ. Μαυρομιχάλης προς Πρόξ. Σερρών, 6785/20.10.1909.

εγκαίνια του οικοτροφείου πραγματοποίησε το Νοέμβριο του 1908 ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός²⁰⁶.

Σύμφωνα με τον κανονισμό του, το οικοτροφείο διοικούνταν από διευθυντή με τη βοήθεια δύο διδασκάλων που ασκούσαν επιμελητεία εναλλάξ κάθε εβδομάδα και επέβλεπαν τους μαθητές κατά τη μελέτη, το γεύμα, το δείπνο, την τάξη κατά τα διαλείμματα, την κατάκλιση και την πρωινή έγερση, καθώς και την καθαριότητα του οικοτροφείου. Το φαγητό παρασκευαζόταν από μαγείρισσα, η οποία εκτελούσε και καθήκοντα καθαρίστριας και μοιραζόταν στους τροφίμους του οικοτροφείου, σύμφωνα με ορισμένο πρόγραμμα. Εκτός της μαγείρισσας, στο προσωπικό ανήκε επίσης και ένας φύλακας, ο οποίος εκτελούσε και χρέη φροντιστού. Το ψωμί, που διανέμετο στους μαθητές, παρασκευαζόταν από αλεύρι με αναλογίες σίτου 30%, σίκαλης 10% και αραβοσίτου 60%. Η παρεχόμενη καύσιμη ύλη κάθε μήνα ετίθετο σε μειοδοσία από αρμόδια τετραμελή επιτροπή. Τα υπόλοιπα τρόφιμα αγοράζε χονδρικώς ή λιανικώς ο διευθυντής, σε συνεννόηση πάντα με την επιτροπή, η οποία έλεγχε κάθε μήνα τις αποδείξεις. Οι λογαριασμοί τηρούνταν σε δύο βιβλία, ένα για τις ημερήσιες αγορές τροφίμων και άλλο για τις μηνιαίες δαπάνες. Πέρα από τα δύο παραπάνω βιβλία τηρούνταν και βιβλίο απογραφής για τα έπιπλα και σκεύη του οικοτροφείου. Για την πρόσληψη οικοτρόφων μαθητών, απαραίτητη ήταν η συστατική επιστολή του μητροπολίτη Μελενίκου. Ειδικά για το διαμέρισμα Πετριτσίου, η πρόσληψη των τροφίμων γινόταν σε συνεννόηση του διευθυντή με την τετραμελή επιτροπή και των εφοροεπιτρόπων των διαφόρων χωριών. Η ετήσια δαπάνη για τους μεν εσωτερικούς τροφίμους ανερχόταν στις 6 οθωμανικές λίρες και 3½ για τους εξωτερικούς²⁰⁷.

Το 1905, διορίστηκε δάσκαλος στο Πετρίτσι ο πρώην δάσκαλος Πορροίων Κωνσταντίνος Παπανικολάου, ο οποίος από το 1909-1910 ανέλαβε και τη διεύθυνση του σχολείου, καθώς και του *Ελληνικού Οικοτροφείου Πετρίτσης*²⁰⁸. Το ίδιο έτος εκδόθηκε η άδεια ανέγερσης της νέας σχολής αρρένων του Πετριτσίου²⁰⁹. Το θεμέλιο λίθο της σχολής έθεσε το Δεκέμβριο του 1906, ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός²¹⁰.

Σε επιστολή του προς το Πατριαρχείο, στα τέλη του 1906, ο μητροπολίτης Αιμιλιανός, αναφέρει το πρόβλημα εξεύρεσης ιερέων και διδασκάλων για τα χωριά της περιφέρειας Πετριτσίου, που επέστρεψαν από το σχίσμα στη δικαιοδοσία της μητρόπολης Μελενίκου (Μίτινο, Σιρμπάνι, Κάμενα

²⁰⁶ «Εκ Δεμίρ Ισσαρίου 20.11.1908», *Αλήθεια*, φ. 843/127 (Κυριακή 23.11.1908), σ. 2.

²⁰⁷ *ΑΥΕ*, 1910/Β34, Πρόξ. Μ. Σακελλαριάδης προς Υπ. Εξ., 571/13.12.1910/8837/ 13.4.1910.

²⁰⁸ Π.Πέννας, *Τα Άνω Πορόια το διαμάντι του Μπέλλες*, Αθήνα 1989, σ. 59.

²⁰⁹ *ΑΟΠ*, Κώδ. 78, φ.98, Τῶ Μελενίκου Ειρηναίω, 1905/26.4.1905.

²¹⁰ «Επιστολαί εξ επαρχιών. Γράμμα του μητροπολίτου Μελενίκου (Πετρίτσι 14.12.1906)», *ΕΑ* 31 (1907) 14, 15.

και Κολάροβο) έχοντας υποφέρει πολλά από τις καταπιέσεις, τις βιαιοπραγίες και τη φορολογία των κομιτατζήδων²¹¹.

Κατά τον Μ. Paillarès, το 1906, η πόλη διέθετε δύο ελληνικά σχολεία με 90 μαθητές και μαθήτριες συνολικά²¹². Ωστόσο, κατά τον Γ. Χατζηκυριακού η ελληνική κοινότητα της πόλης συντηρούσε την ίδια εποχή (1905-1906) αστική σχολή με πέντε τάξεις, τρεις διδασκάλους και 120 μαθητές, παρθεναγωγείο με τρεις τάξεις, δύο διδασκάλισσες και 65 μαθήτριες, νηπιαγωγείο με μία διδασκάλισσα και 45 νήπια. Ο Χατζηκυριακού αναφέρει και το ελληνικό οικοτροφείο²¹³ που λειτουργούσε στο Πετριτσι με εξήντα οικοτρόφα αγόρια και κορίτσια. Την ίδια εποχή λειτουργούσε μία τουρκική σχολή με 140 μαθητές και μία βουλγαρική με 120 μαθητές και μαθήτριες²¹⁴.

Με ιδιαίτερη λαμπρότητα, η ελληνική κοινότητα Πετριτσιού γιόρταζε κάθε χρόνο τη γιορτή των Τριών Ιεραρχών, προστατών της ελληνικής παιδείας. Ο εορτασμός γινόταν μετά τη θεία λειτουργία, στην κατάλληλα διακοσμημένη αίθουσα της αστικής σχολής. Ο εορτασμός του 1908, έγινε με μεγαλοπρέπεια, παρουσία επισήμων, του αρχιερατικού επιτρόπου παπα Γεωργίου και πλήθος κόσμου. Λόγο εξεφώνησε ο διευθυντής των σχολών Δημήτριος Νικόλτσιου, ενώ διαλόγους και ποιήματα απήγγειλαν οι μαθητές του νηπιαγωγείου, υπό τη διεύθυνση της νηπιαγωγού Χαρίκλειας Μαυρίδου και της διδασκάλισσας Κατίνας Ψαλίδα. Την εκδήλωση έκλεισαν τραγούδια από τους μεγαλύτερους μαθητές υπό τη διεύθυνση του διδασκάλου της ωδικής Βασιλείου Λάσκαρη²¹⁵.

---

²¹¹ *Ο.π.*

²¹² Μ. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα*, σ. 190.

²¹³ Σ. Ν. Δ., «Τα Τσούφλεια εκπαιδευτήρια εν Μακεδονία», *ΜΗΠΣΑ* 2 (1909) 298-301.

²¹⁴ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 99, 100.

²¹⁵ Στρυμών, «Γραμμάτων Τελεταί», *ΦΘ*, περ. Β', φ. 773 (Πέμπτη 7.2.1908), σ. 2.

ΑΝΩ ΤΖΟΥΜΑΓΙΑ

Για την ελληνική εκπαίδευση στην Άνω Τζουμαγιά δεν διαθέτουμε πολλές πληροφορίες. Από τις «Εκθέσεις» του *Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης* γνωρίζουμε ότι κατά το σχολικό έτος 1881-1882, ο παραπάνω σύλλογος απέστειλε στην Άνω Τζουμαγιά τη νηπιαγωγό Αναστασία Βλαχάβα²¹⁶.

Με την έναρξη του σχολικού έτους 1887-1888, οι Έλληνες της Α. Τζουμαγιάς ζήτησαν με αίτησή τους προς τον *Μακεδονικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Σερρών* την αποστολή διδασκάλου. Το ίδιο αίτημα εξέφρασαν και προς το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο, κατά την επίσκεψή του στην Άνω Τζουμαγιά, όπου του επιφυλάχτηκε λαμπρή υποδοχή εκ μέρους της κοινότητας και των πολιτικών και στρατιωτικών αρχών της πόλης. Ο *Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος* των Σερρών, ικανοποιώντας το αίτημα της κοινότητας Άνω Τζουμαγιάς έστειλε εκεί ως διδάσκαλο το Νικόλαο Ταπεινό, ο οποίος για έξι χρόνια είχε εργαστεί στο Πετρίτσι. Το διδάσκαλο δέχτηκε φιλοφρόνως ο Τούρκος διοικητής Ιζζέτ μπέης, μετά από σύσταση του μητροπολίτη Προκοπίου και μερίμνησε για την εύρεση κατάλληλου οικήματος για τη στέγαση του ελληνικού σχολείου²¹⁷.

Το 1891, ιδρύθηκε το νηπιαγωγείο της ελληνικής κοινότητας, οι εξετάσεις του οποίου την ίδια χρονιά έγιναν με μεγάλη επισημότητα και στις οποίες παραβρέθηκαν ο υποδιοικητής, ο ιεροδίκης και πολλοί οθωμανοί και υπάλληλοι της διοίκησης. Η έναρξη των εξετάσεων έγινε με θρησκευτικό ύμνο μόνο και ύμνο προς το Σουλτάνο, χωρίς ιεροτελεστία, μια και η κοινότητα στερούνταν ιερέα. Ο μητροπολίτης Προκόπιος, παρά τις συνεχείς αιτήσεις της κοινότητας, δεν φρόντιζε για την αποστολή κληρικού και έτσι οι Έλληνες της πόλης παρέμεναν χωρίς λειτουργία, βάπτισμα των παιδιών τους και αγιασμό, καθώς αρνούνταν να δεχτούν αγιαστική πράξη από σχισματικό ιερέα²¹⁸.

Το 1892, ο ναός και το σχολείο της ορθόδοξης - πατριαρχικής κοινότητας κατελήφθησαν από τους σχισματικούς, ενώ το Πατριαρχείο ανέλαβε αγώνα στην οθωμανική κυβέρνηση για να επιτύχει την απόδοση του σχολείου ξανά στην πατριαρχική μερίδα²¹⁹. Ο μητροπολίτης Αλέξανδρος επιχείρησε, προκειμένου να λειτουργήσει το σχολείο, να μετατρέψει σε σχολή ένα δωμάτιο οικίας, ζητώντας ανεπιτυχώς την άδεια των οθωμανικών αρχών. Η ενέργεια του όμως αυτή προκάλεσε την αντίδραση του Πατριαρχείου, που τη θεώρησε επιπόλαιη και επικίνδυνη στον αγώνα για τη διεκδίκηση του κτηρίου από τους σχισματικούς και συνέστησε στο μητροπολίτη προσοχή σε κάθε κίνηση²²⁰.

²¹⁶ *Πρακτικά Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης* 10 (1882) 10.

²¹⁷ «Εκ των Επαρχιών» Α. Τζουμαγιά 19.10.1888, *Νεολόγος*, φ. 5518 (Τετάρτη 4.11.1887), σ. 3.

²¹⁸ «Ειδήσεις και Πληροφορίες. Σχολειακά Άνω Τζουμαγιάς», *Νεολόγος*, φ. 6611 (Πέμπτη 8.8.1891), σ. 3.

²¹⁹ *ΑΟΠ*, κώδ. 62, φ.311, Τζω Μελενίκου Άλεξάνδρω, 4486/22.8.1892.

²²⁰ *ΑΟΠ*, κώδ. 62, φφ.397-398, Τζω Μελενίκου Άλεξάνδρω, 5397/29.9.1892.

Το σχολικό έτος 1894-1895, διδασκάλισσα στην Άνω Τζουμαγιά ήταν η Μαρία Τενεκετζή, η οποία αντιμετώπιζε προβλήματα αμοιβής λόγω των μικρών οικονομικών δυνατοτήτων της κοινότητας²²¹. Την ίδια εποχή ως διδάσκαλος υπηρετούσε στην πόλη ο Δημήτριος Αποστολίδης, τον οποίο η κοινότητα εξουσιοδότησε να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη για τη συγκέντρωση συνδρομών για την ανέγερση του σχολείου²²².

Η κοινότητα τελικά, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, απέκτησε ιδιόκτητο σχολείο στον κάτω όροφο κοινοτικού κτηρίου, στον περίβολο του ελληνικού ναού. Στο σχολείο διδασκαν ένας διδάσκαλος και μία διδασκάλισσα, βοηθούμενοι από τον ιερέα της κοινότητας²²³.

Η ελληνική κοινότητα Άνω Τζουμαγιάς δεχόταν, κατά το 1896, από το *Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*, ετήσιο βοήθημα 35 οθωμανικών λιρών για τη λειτουργία των σχολείων της²²⁴.

Το 1905, η ελληνική κοινότητα συντηρούσε πεντατάξια μικτή σχολή, με ένα διδάσκαλο, δύο διδασκάλισσες και 70 μαθητές. Η ρουμανική κοινότητα που προήλθε από την διάσπαση της ελληνικής στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, την ίδια εποχή διατηρούσε σχολή με δύο διδασκάλους, μία διδασκάλισσα και 50 μαθητές, ενώ η αντίστοιχη βουλγαρική συντηρούσε σχολή με τέσσερις διδασκάλους, δύο διδασκάλισσες και 150 συνολικά μαθητές²²⁵. Στην πόλη της Άνω Τζουμαγιάς λειτουργούσαν τέσσερα τουρκικά σχολεία με 300 μαθητές, καθώς και ένα σχολείο τύπου Ρουσδιέ²²⁶.

Το καλοκαίρι του 1909, το Οικουμενικό Πατριαρχείο έδωσε εντολή στον μητροπολίτη Μελενίκου Αιμιλιανό να μεταβεί στην Άνω Τζουμαγιά και να φροντίσει για τη δωρεά, προς την ελληνική κοινότητα και τα σχολεία της, από τους εμπόρους της Κωνσταντινούπολης Σταύρο Κουμλή και Στέφανο Σπύρου²²⁷.

---

²²¹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 195/16.11.1895 (συνημ. επιστολή μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνου, Δεμίρ Ισάρ 11.11.1894).

²²² *Νεολόγος*, φ. 7873 (Δευτέρα 4.9.1895), σ. 1.

²²³ Γ. Χατζηκυριακού, *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονία*, Αθήναι ²1962, σ. 234-239 και Π. Στάμος, *Ο μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος*, Αθήναι ³1992, σ. 244.

²²⁴ ΑΥΕ, Υπ. Εξ. προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 918/4.12.1896.

²²⁵ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 122.

²²⁶ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 4866 (Τρίτη 30.6.1885), σ. 3.

²²⁷ ΑΟΠ, Κώδ. 83, φ.338, Τῶν Μελενίκου Ἀλεξάνδρω, 3704/3.8. 1909.

ΔΕΜΙΡ ΙΣΑΡ

Το Δεμίρ Ισάρ απέκτησε σχετικά νωρίς σχολείο. Το πρώτο σχολείο της κωμόπολης κτίστηκε το 1832, στον περίβολο του ναού και με δαπάνες της εκκλησίας. Ο πρώτος διδάσκαλος ήταν Μελενίκιος, δίδαξε στο Δεμίρ Ισάρ για τέσσερα χρόνια και λάμβανε μισθό 600-1000 γρόσια, οι δε μαθητές ανέρχονταν στους 40 έως 50, ηλικίας έως 18 ετών. Το 1836 αναφέρεται ότι στην πόλη δίδασκε κοινά γράμματα, Οκτώηχο δηλαδή και Ψαλτήρι, ελληνοδιδάσκαλος από το Τερλίτζι της επαρχίας Νευροκοπίου.

Το «Ελληνικό»²²⁸ σχολείο ιδρύθηκε το 1844 με 15 μαθητές στην αρχή και με Μελενίκιο δάσκαλο. Στο σχολείο αυτό δίδαξαν, με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο, πάνω από εκατό Μελενίκιοι καθώς και πέντε Ηπειρώτες (Ζαγορήσιοι) από τους οποίους τελευταίος ο Ιωάννης Δ. Ζήκος, ο οποίος συνέβαλε αποφασιστικά στην οργάνωση του σχολείου με βάση τις νέες παιδαγωγικές μεθόδους²²⁹. Κατά την εποχή των δύο ηπειρωτών διδασκάλων Αναστασίου Γ. Κώτσιου²³⁰ και του Μιχαήλ Γρατσίου, τελειοφοίτων της Ζωσιμαίας σχολής και μαθητών του Αναστασίου Σακελλαρίου, το σχολείο του Δεμίρ Ισάρ λειτουργούσε σε άριστη κατάσταση, λόγω και της οικονομικής ευμάρειας των κατοίκων εκείνη την εποχή, με 25 ως 30 μαθητές²³¹.

Ωστόσο, το 1850 φαίνεται ότι το σχολείο του Δεμίρ Ισάρ αντιμετώπιζε πρόβλημα λειτουργίας που το οδήγησε σε κλείσιμο. Ο μητροπολίτης Μελενίκου, με επιστολή του στον οικονόμο ιερέα Αλέξιο στο Δεμίρ Ισάρ, του ζήτησε να φροντίσει με κάθε θυσία, προτρέποντας, καθοδηγώντας και συμβουλευοντας τους προκρίτους, να λειτουργήσει το σχολείο, ώστε να μη διασκορπιστούν οι μαθητές του λόγω του κλεισίματός του.

Το πρόβλημα λειτουργίας του σχολείου είχε σχέση με το διδάσκαλο Εμμανουήλ Ζαχαριάδη, ο οποίος παραιτήθηκε από τη θέση του για προσωπικούς μάλλον λόγους, προκαλώντας αμηχανία στην κοινότητα και παράλυση του σχολείου²³². Για το λόγο αυτό ο μητροπολίτης ζήτησε από τους προκρίτους²³³ να φροντίσουν για τον αναξιοπαθούντα διδάσκαλο, αλλά και να ενδιαφερθούν και για την εξεύρεση και άλλου ικανού. Ο μητροπολίτης Διονύσιος ζήτησε επίσης τη συνεργασία του οικονόμου (ιερέα) με το δημογέροντα Δημητρούση Κότζου (Κώτσιου), στον οποίο αποστέλλει ιδιαίτερα επιστολή για την έναρξη των μαθημάτων. Ο μητροπολίτης χαρακτηρίζει την παιδεία ως *θεοφιλέστατον και βιωφελέστατον σύστημα*, το οποίο οι κάτοικοι του Δεμίρ

²²⁸ Εννοείται ο γνωστός τύπος (βαθμίδα) σχολείου.

²²⁹ Σωτήριος Δημητριάδης, «Υπομνηματικά τινές σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου», *Παρνασσός* 2 (1878) 543 και Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός, *Δρομολόγιον*, σ. 400.

²³⁰ Ο Σωτήριος Δημητριάδης υπήρξε μαθητής του [Σ. Δημητριάδης, *ό.π.*, σ. 544].

²³¹ *Ό.π.*

²³² *BMI*, 1951, σ. 223, 224, Μελενίκου Διονύσιος τῷ τιμιωτάτῳ ἡμετέρῳ ἐπιτρόπῳ τῆς πολιτείας Δεμισαρίου κύρ Δημητρούση Κότζου καί τοῖς τιμίοις προκρίτοις Χριστιανοῖς τῆς κωμοπόλεως ταύτης, 28.3.1850.

²³³ *BMI*, 1952, σ. 21, Μελενίκου Διονυσίου τοῖς τιμίοις προκρίτοις τῆς πολιτείας Δεμισαρίου, χ.η.

Ισάρ, *θεόθεν φωτισθέντες*, σκέφτηκαν να συστήσουν για την υπόληψη της πατρίδας τους και το φωτισμό της νεολαίας τους²³⁴.

Από δεύτερη, ωστόσο, επιστολή που απέστειλε ο μητροπολίτης Μελενίκου στον ίδιο πρόκριτο του Δεμίρ Ισάρ, προκύπτει πως αιτία του κλεισίματος του σχολείου φαίνεται να ήταν οι κοινοτικές διαμάχες που συγκλόνιζαν την πόλη την περίοδο εκείνη. Η χριστιανική κοινότητα, όπως μας αποκαλύπτει η επιστολή, είχε χωριστεί σε δύο μερίδες. Ο μητροπολίτης Διονύσιος προσπάθησε να επιτύχει συμφωνία των μερίδων για την εξεύρεση διδασκάλου, με τη μεσολάβηση του Κωνσταντίνου Π΄ Χαριζάνου και του οικονόμου Αλεξίου στους οποίους απέστειλε επιστολές²³⁵.

Τη δεκαετία του 1860 λειτουργούσε στο Δεμίρ Ισάρ αλληλοδιδασκτικό και *Ελληνικό* σχολείο. Το 1861, απόφοιτος της σχολής των Σερρών, καταγόμενος από το Δεμίρ Ισάρ, εισήγαγε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο, διδάσκοντας στην πόλη για τρία χρόνια. Μετά το θάνατό του, τον διαδέχτηκε ο συμπατριώτης του Δανιήλ Δ. Τάκος, ο οποίος μετέφερε στο σχολείο του Δεμίρ Ισάρ όλες τις νέες παιδαγωγικές μεθόδους²³⁶.

Το Σεπτέμβριο του 1862, το μάθημα της κατήχησης στο *Ελληνικό* σχολείο, καθώς και την κατήχηση και ερμηνεία του Ευαγγελίου κάθε Κυριακή στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο, ανέλαβε ο ιερομόναχος Γερβάσιος Σουμελίδης, κατόπιν μητροπολίτης Χαλδείας²³⁷.

Σύμφωνα με την έκθεση του 1873 του *Ε.Φ.Σ.Κ.*, στην πόλη του Δεμίρ Ισάρ, λειτουργούσαν, από δέκα περίπου χρόνια πριν²³⁸, δύο σχολές: *Ελληνική* με ελάχιστους μαθητές *ένεκα τῆς δυστυχίας τῶν κατοίκων*, όπως αναφέρεται, και δημοτική με 90 παιδιά, διδασκόμενα από δύο διδασκάλους. Οι δαπάνες συντήρησης και λειτουργίας των σχολείων αυτών ανέρχονταν σε 120 οθωμανικές λίρες, οι ενενήντα εκ των οποίων προέρχονταν από τόκο κεφαλαίου δανειζόμενο με εγγύηση από τους κατοίκους και το υπόλοιπο του ποσού από τα εισοδήματα της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου. Το μόνο αίτημα της εφορείας των ελληνικών σχολείων από τον *Ε.Φ.Σ.Κ.* ήταν η αποστολή διδακτικών βιβλίων για τους άπορους μαθητές²³⁹.

Το Δεμίρ Ισάρ, πόλη με δραστήριο Ελληνισμό, παρουσίαζε συνεχές ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της ελληνικής εκπαίδευσης. Έτσι κατά το σχολικό έτος 1875-1876, διαπιστώνεται από τον *Ε.Φ.Σ.Κ.* ότι: *«Κάλλιον εύτυχῶς ἔχουσι τὰ εκπαιδευτικά ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μελενίκου, διότι οἱ φιλότιμοι κάτοικοι τοῦ Δεμίρ*

²³⁴ *BMI*, 1951 σ. 158, Μελενίκου Διονυσίου τῷ ἡμετέρῳ Οἰκονόμῳ τῆς πολιτείας Δεμιρσαρίου πατᾶ κύρ Ἀλεξίῳ, 9.8.1850.

²³⁵ *BMI*, 1951 σ. 225, Μελενίκου Διονυσίου τῷ ἡμετέρῳ ἐπιτρόπῳ τῆς πολιτείας Δεμιρσαρίου κύρ Δημητρούση Κότζου, χ.η.

²³⁶ Σ. Δημητριάδης, «Υπομνηματικάί τινες σημειώσεις», *ό.π.*

²³⁷ *AIM*, «Επιστολαί κληρικών 19^{ου} αἰῶνος», επιστολή 18, Ιερομόναχος Γερβάσιος προς μητροπολίτη Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ 25.7.1862. Για τον Γερβάσιο Σουμελίδη βλ. Φώτης Κουτσουπιάς, *Ο μητροπολίτης Χαλδείας του Πόντου Γερβάσιος Σουμελίδης*, διπλωματική εργασία υποβληθείσα στη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ., 1994.

²³⁸ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 113, σ. 2.

²³⁹ Ξενοφών Ζωγράφος, «Περί της καταστάσεως της παιδείας», σ. 3.

Ίσαρίου κέκτηνται Ἀδελφότητα Φιλοπροοδευτικὴν καλουμένην, ἥτις διατηρεῖ μὲν ἑλληνικὴν καὶ ἀλληλοδιδασκτικὴν σχολήν, προϋτίθετο δέ, ὅτε ἔγραφεν ἡμῖν ἐκεῖθεν, νὰ συστήσῃ παρθεναγωγεῖον καὶ νηπιαγωγεῖον, συνάμα δέ νὰ ἰδρύσῃ σχολεῖα εἰς τὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀπάσῃ 75 χωρία, ὡς ὀλίγιστα εἶχον τοιαῦτα, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ὑπὸ τῶν σχισματικῶν πολεμουμένου Ἑλληνισμοῦ καὶ πρὸς κραταίωσιν τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων ἐν χώρα, ἧς οἱ κάτοικοι βουλγαρόφωνοι μὲν τὸ πλεῖστον, ἀλλ' ἀνεγνωρισμένοι καὶ ἀδιαφιλονίκητοι εἰσὶν Ἑλληνες»²⁴⁰. Ἡ νεοσύστατη ἀδελφότητα ἀπέστειλε τὸν κανονισμό τῆς στὸν *Ἑλληνικό Φιλολογικό Σύλλογο* στὴν Κωνσταντινούπολη²⁴¹.

Στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1870, τὸ δημοτικὸ σχολεῖο εἶχε 70 μαθητὲς καὶ τὸ *Ἑλληνικό* 19. Λόγω τῆς ἔλλειψης Παρθεναγωγείου στὸ δημοτικὸ σχολεῖο φοιτοῦσαν 30 κορίτσια. Τὰ σχολεῖα λειτουργοῦσαν σὲ ἀριστη κατάστασι, συντηρούμενα ἀπὸ τὸ κοινοτικὸ ταμεῖο καὶ τὴ σχολικὴ περιουσία, ἐνῶ καὶ ὁ ναὸς συνεισέφερε ετησίως περὶ τις 3.000 γρόσια. Τὰ ἔσοδα ποῦ προέκυπταν κάλυπταν τοὺς μισθοὺς τῶν δύο διδασκάλων, ἐνῶ ὁ βοηθὸς τοῦ δημοδιδασκάλου, ὁ ὁποῖος τελούσε καὶ χρέη ψάλτη στὸ ναὸ πληρωνόταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ παγκάρη τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ὁ διδάσκαλος τοῦ *Ἑλληνικοῦ* σχολεῖου λάμβανε ετησίως 65 λίρες, ὁ διευθυντὴς τοῦ δημοτικοῦ 40 καὶ ὁ βοηθὸς τοῦ 30. Ὡστόσο πολλὰ χρήματα δαπανοῦνταν ἀνωφελῶς, λόγω τῆς κακῆς τοποθέτησής καὶ διαχειρίσής τους, σὲ βάρος βέβαια τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων καὶ τῆς περαιτέρω ἐξέλιξής τους²⁴².

Κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1880, τὰ σχολεῖα τοῦ Δεμίρ Ἰσάρ εἶχαν 400 μαθητὲς καὶ 300 μαθήτριες²⁴³, διδασκόμενους με τὴ νέα παιδαγωγικὴ μέθοδο, ποῦ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὸ παιδαγωγικὸ συνέδριο τῶν Σερρών ποῦ πραγματοποιήθηκε στὶς 10 με 14 Ὀκτωβρίου τοῦ 1873, με διοργανωτὴ τὸ *Μακεδονικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Σερρών*, γιὰ τὴν ἀντιμετώπισι τῶν εκπαιδευτικῶν ζητημάτων καὶ τὴν οργάνωσι τοῦ εκπαιδευτικοῦ ἔργου²⁴⁴. Κύριος εἰσηγητὴς στὸ συνέδριο ἦταν ὁ διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Σερρών Δημήτριος Μαρούλης, κοντὰ στὸν ὁποῖο μαθήτευσαν πολλοὶ διδάσκαλοι ἀπὸ τὴν ἐυρύτερη περιφέρεια τῶν Σερρών.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1884, ὁ κίνδυνος μήπως οἱ Βούλγαροι προλάβουν καὶ ἰδρῦσουν σχολὴ στὴν κάτω συνοικία τοῦ Δεμίρ Ἰσάρ, οδήγησε τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα στὴν ἀπόφασι νὰ ἰδρῦσει δημοτικὴ σχολὴ στὴ συνοικία αὐτή. Τὰ ἐγκαίνια τῆς σχολῆς αὐτῆς πραγματοποιήθηκαν πανηγυρικὰ, με τὴ συμμετοχὴ τοῦ ἐπισκόπου Δαφνουσίας καὶ πλήθους κόσμου. Τὸν καθιερωμένο λόγο ἐξεφώνησε ὁ διευθυντὴς τῶν ἑλληνικῶν σχολείων Δ. Α. Οικονόμου²⁴⁵.

²⁴⁰ «Ἐκθεσις τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς», *ΕΦΣΚ* 10 (1875-1876) 190.

²⁴¹ *Ο.π.*, σ. 151.

²⁴² Σ. Δημητριάδης, «Υπομνηματικαὶ τινες σημειώσεις», σ. 544, 545.

²⁴³ Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός, *Δρομολόγιον*, σ. 400.

²⁴⁴ *ΑΥΕ*, Υποπροξ. Σερρών Γεννάδης πρὸς Υπ. Εξ., 401/12.10.1873/8965/ 27.10.1873.

²⁴⁵ «Ἐπαρχιακά» ἀνταπόκρισι 24.10.1884, *Νεολόγος*, φ. 4649 (Τρίτη 30.10.1884), σ. 2.

Η πόλη συνέχισε να διατηρεί τα δύο σχολεία και κατά το 1885, δηλαδή το *Ελληνικό* και το δημοτικό²⁴⁶ που λειτουργούσαν ενιαία με πάνω από 90 μαθητές και ήταν διηρημένα σε έξι ή επτά τάξεις. Στα σχολεία αυτά δίδασκαν τρεις διδάσκαλοι, υπό τη διεύθυνση του ηπειρώτη Δημητρίου Οικονόμου, αποφοίτου του γυμνασίου Ιωαννίνων, που προσελήφθη στη θέση αυτή από το 1882. Η πόλη διατηρούσε και δεύτερο δημοτικό σχολείο με 40 μαθητές και ένα διδάσκαλο. Το παρθενγωγείο, δημιούργημα από το 1880 της *Φιλοπροοδευτικής Αδελφότητας* του Δεμίρ Ισάρ, περιλάμβανε την ίδια εποχή πάνω από 60 μαθήτριες, διδασκόμενες από μία παρθενγωγό. Συνολικά στα ελληνικά σχολεία της πόλης φοιτούσαν 190 παιδιά σε σύνολο 200 χριστιανικών οικογενειών και όταν ο οθωμανικός πληθυσμός ήταν υπερτριπλάσιος²⁴⁷.

Το σχολικό έτος 1880-1881, ο *Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης* απέστειλε στο Δεμίρ Ισάρ τον Αθανάσιο Ρίζο, ως διδάσκαλο του Ελληνικού σχολείου²⁴⁸. Πρόβλημα ωστόσο, δημιουργούσε η, από το 1882 ακόμη, διάθεση του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου να εισάγει και τη διδασκαλία της βουλγαρικής γλώσσας στα σχολεία της πόλης, όπως την είχε εισάγει πολλές φορές και στο κήρυγμα²⁴⁹.

Κατά την εορτή των Τριών Ιεραρχών του 1885, που γιορτάστηκε με λαμπρότητα και παρουσία πλήθους κόσμου στην αίθουσα της ελληνικής σχολής, μίλησε ο διευθυντής Δημήτριος Α. Οικονόμου²⁵⁰.

Στις εξετάσεις της αστικής σχολής του 1886, παραβρέθηκαν ο καϊμακάμης Αλή Νιζαμή εφέντης, ο καδής και πλήθος κόσμου. Προηγήθηκε τελετή στην οποία προεξήρχε ο επίσκοπος Δαφνουσίας Μεθόδιος. Ικανοποιητικές ήταν οι εντυπώσεις από τις εξετάσεις του παρθενγωγείου, στο οποίο δίδασκαν οι αδελφές Ελένη και Αικατερίνη Γαδέση²⁵¹.

Η εναρκτήρια εκδήλωση για σχολικό έτος 1888-1889 πραγματοποιήθηκε στη μεγάλη αίθουσα της αστικής σχολής Δεμίρ Ισάρ την Κυριακή 18 Σεπτεμβρίου. Παραβρέθηκαν ο πρόεδρος της *Φιλοπροοδευτικής Αδελφότητας* Κ. Ε. Συμέτζος, ο οποίος και μίλησε στην εκδήλωση, ο γραμματέας και διδάσκαλος Αντώνιος Αβραμίδης και πλήθος κόσμου. Τον αγιασμό τέλεσε ο πρωτόπαπας Ιωάννης, συνοδευόμενος και από τον δεύτερο ιερέα του ναού, λόγω της απουσίας του επισκόπου Δαφνουσίας Κωνσταντίνου.

Κατά το ίδιο σχολικό έτος, λειτούργησαν στο Δεμίρ Ισάρ: α') πρότυπη πλήρης αστική σχολή με τρεις διδασκάλους και 105 μαθητές, β') καλά καταρτισμένη δημοτική σχολή στην κάτω συνοικία, εξαρτώμενη από την κεντρική αστική σχολή, με ένα δημοδιδάσκαλο και 35 μαθητές και γ')

²⁴⁶ «Εκθεσις της πνευματικής καταστάσεως τμημάτων τινών και πόλεων της ΒΑ. Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 13, σ. 2.

²⁴⁷ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 113, σ. 2.

²⁴⁸ *Εκθεσις Πτεπραγμένων Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης* 8 (1880) 13.

²⁴⁹ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφία (Κάτω Τζουμαγιά 18.1.1884)», *Νεολόγος*, φ. 4431 (Τετάρτη 25.1.1884), σ. 2.

²⁵⁰ «Επαρχιακά» ανταπόκριση 6.2.1885, *Νεολόγος*, φ. 4729 (Δευτέρα 11.2.1885), σ. 3.

²⁵¹ «Εκ των επαρχιών» 8/20.7.1886, *Νεολόγος*, φ. 5133 (Τετάρτη 16.7.1886), σ. 2.

νηπιαγωγείο και παρθεναγωγείο μέχρι β' τάξης *Ελληνικού* υπό τη διεύθυνση της Μαρίας Δημητρίου και μίας νηπιαγωγού με 80 μαθήτριες. Συνολικά ο αριθμός των μαθητών και μαθητριών ανερχόταν στους 220, εκ των οποίων οι 27 προέρχονταν από την περιφέρεια²⁵². Τα ελληνικά σχολεία και το παρθεναγωγείο Δεμίρ Ισάρ επισκέφθηκε, στα μέσα Μαρτίου του 1888, ο υπεύθυνος για το τμήμα Δεμίρ Ισάρ, βοηθός του μητροπολίτη Μελενίκου, επίσκοπος Δαφνουσίας Κωνσταντίνος, ο οποίος εξέφρασε την ικανοποίησή του από τις παραδόσεις των διδασκάλων και την ανταπόκριση των μαθητών και μαθητριών²⁵³.

Στις 26 Ιουνίου του ίδιου χρόνου πραγματοποιήθηκαν με μεγάλη επισημότητα οι ετήσιες εξετάσεις των σχολείων Δεμίρ Ισάρ, παρουσία του επισκόπου Δαφνουσίας Κωνσταντίνου, της εφοροδημογεροντίας, του προεδρείου της *Φιλοπροοδευτικής Αδελφότητας* και πλήθους κόσμου. Στην έναρξη των εξετάσεων και μετά από τη συνήθη τελετή, μίλησε ο διευθυντής των σχολείων Γ. Στιβαρός. Την ίδια μέρα ξεκίνησαν και οι εξετάσεις των σχολείων της Ράμνας και άλλων κοινοτήτων της περιφέρειας που έληξαν στις 4 Ιουλίου²⁵⁴.

Με ιδιαίτερη λαμπρότητα γιορτάστηκε το επόμενο έτος (1889), η εορτή των Τριών Ιεραρχών. Στον εσπερινό της γιορτής, που τελέστηκε από τον επίσκοπο Δαφνουσίας Κωνσταντίνο, συμμετείχαν όλα τα σχολεία του Δεμίρ Ισάρ. Στη συνέχεια κλήρος, λαός και μαθητές μετέβησαν στην κατάλληλα διακοσμημένη μεγάλη αίθουσα της αστικής σχολής, όπου οι μαθητές έψαλλαν και τραγούδησαν κατάλληλα υπό τη διεύθυνση του Αντωνίου Αβραμίδη, διδασκάλου της αστικής σχολής στην οποία δίδασκαν επίσης οι Αθανάσιος Ε. Γρέδης και Κ. Δ. Εμμανουηλίδης. Ακολούθησαν τραγούδια από τις μαθήτριες του παρθεναγωγείου, υπό τη διεύθυνση της Μαρίας Δημητριάδου, διευθύντριας του παρθεναγωγείου, στο οποίο ως βοηθός διδασκάλισσα υπηρετούσε επίσης η Αικατερίνη Σταυρίδου²⁵⁵. Τον πανηγυρικό της ημέρας εξεφώνησε ο διευθυντής των σχολείων Γ. Στιβαρός, μιλώντας για την ύψιστη αποστολή του έθνους, την επίδραση της ελληνικής παιδείας στην πρόοδο και τον πολιτισμό του ανθρώπινου γένους κατά τους αρχαίους, μέσους και νεότερους χρόνους. Τη γιορτή έκλεισαν αστείοι διάλογοι, τραγούδια και ποιήματα από τους μαθητές, τις μαθήτριες και τα νήπια. Στην εκδήλωση παραβρέθηκαν όλα τα μέλη της εφορείας των εκπαιδευτηρίων, καθώς και ο πρόεδρος της *Φιλοπροοδευτικής Αδελφότητας* Κ. Σ. Συμέτζος²⁵⁶.

Στις αρχές του σχολικού έτους 1889-1890, οι Βούλγαροι κάτοικοι του Δεμίρ Ισάρ (3.000 Οθωμανοί, 2.000 Έλληνες και 500 Βούλγαροι) επιχείρησαν την ίδρυση βουλγαρικού σχολείου στην πόλη, συγκεντρώνοντας είκοσι περίπου

²⁵² «Εκ Δημήρ Ισαρίου» από 24.9.1888, *Νεολόγος*, φ. 5786 (Τρίτη 4.10.1888), σ. 3.

²⁵³ «Εκ των Επαρχιών» Μελένικο, ανταπόκριση 15.3.1888, *Νεολόγος*, Τρίτη 3.5.1888, σ. 3.

²⁵⁴ «Εκ των Επαρχιών» Δεμίρ Ισάρ, 8.7.1888, *Νεολόγος*, φ. 5723 (Δευτέρα 18.7.1888), σ. 2.

²⁵⁵ «Χρονικά και Ανάλεκτα» περιγραφή της κηδείας της Ελένης Κ. Οικονόμου το γένος Πούγγουρα, *Νεολόγος*, φ. 5828 (Παρασκευή 25.11.1888), σ. 2.

²⁵⁶ «Εκ των Επαρχιών», *Νεολόγος*, φ. 5884 (Τρίτη 7.2.1889), σ. 1.

μαθητές, κυρίως από τα χωριά της περιοχής²⁵⁷. Ωστόσο, τα τέλη του 1891, σημειώνεται σημαντική υποχώρηση της βουλγαρικής εκπαίδευσης σε ολόκληρο τον καζά, εξαιτίας της έλλειψης χρηματικών μέσων. Πολλά βουλγαρικά σχολεία αναγκάστηκαν να διαλυθούν, ενώ οι μαθητές περιορίστηκαν στο ένα τρίτο του αρχικού αριθμού²⁵⁸.

Το Μάιο του 1894, ο επίσκοπος Δαφνουσίας Βασίλειος ζήτησε τη μεσολάβηση του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Αθανασίου στη Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης, ώστε να ανακληθεί η άδεια λειτουργίας του βουλγαρικού σχολείου, που στεγαζόταν σε ιδιόκτητη οικία στη βουλγαρόφωνη συνοικία του Δεμίρ Ισάρ και συγκέντρωνε παιδιά από τα γύρω χωριά²⁵⁹.

Εξαιτίας των σοβαρών κοινοτικών διενέξεων που συντάραξαν την κοινότητα του Δεμίρ Ισάρ [ζήτημα γιατρού Αριστοτέλη (βλέπε σχετικό κεφάλαιο για τα κοινοτικά του Δεμίρ Ισάρ)], διεκόπη, το Σεπτέμβριο του 1900, η λειτουργία των σχολείων, τα οποία άνοιξαν λίγο αργότερα, με διαταγή της οθωμανικής διοίκησης²⁶⁰.

Τα σχολεία της πόλης άρχισαν τη λειτουργία τους κατά το σχολικό έτος 1900-1901, χωρίς την έγκριση και οικονομική συμπαράσταση του προξενείου Σερρών, από την προσκείμενη στο γιατρό Αριστοτέλη μερίδα, η οποία διόρισε δύο διδασκάλους και δύο διδασκάλισσες ακατάλληλους, κατά το χαρακτηρισμό του Προξενείου, για τη θέση αυτή και χωρίς διδακτικά βιβλία για τους μαθητές. Το νηπιαγωγείο μάλιστα, στα τέλη Οκτωβρίου του 1900, δεν είχε ακόμη λειτουργήσει λόγω της μη προσέλευσης μαθητών²⁶¹. Τους διδασκάλους τους είχε διορίσει η παράταξη του γιατρού Αριστοτέλη χωρίς να έλθει προηγουμένως σε συνεννόηση με το ελληνικό προξενείο Σερρών και τη μητρόπολη Μελενίκου, προτιμώντας τη συνεργασία των οθωμανικών αρχών²⁶². Έτσι ο πρόξενος Σερρών Στορνάρης αναγκάστηκε να προβεί στην τοποθέτηση των παλαιών διδασκάλων σε νέες θέσεις, διαθέτοντας επίσης αλλού το ποσό που προοριζόταν για την ενίσχυση των σχολείων του Δεμίρ Ισάρ²⁶³.

Μετά τη σύλληψη του γιατρού και των συνεργατών του από τις οθωμανικές αρχές άρχισε, με αρκετή καθυστέρηση, η ομαλή λειτουργία των σχολείων, με μαθητές αρχικά μόνο από την αντίπαλη προς τον Αριστοτέλη παράταξη. Η άσχημη κατάσταση των κοινοτικών του Δεμίρ Ισάρ, περιόρισε τα εισοδήματα της εκκλησίας, από την οποία συντηρούνταν εν μέρει το σχολείο αλλά και ο νεωκόρος, σε πενήντα μόνο λίρες, όταν σε κανονικές περιόδους οι

²⁵⁷ *Α.Υ.Ε.*, Πρόξ. Σερρών Α. Μεταξάς προς Υπ. Εξ., 320/15.11.1890/2785/1.12.1890 και 334/5.12.1890/2789/18.12.1890.

²⁵⁸ *Α.Υ.Ε.*, Πρόξ. Σερρών Μεταξάς προς Υπ. Εξ., Δεληγιώργη 25.10.1891/2022/4.11.1891.

²⁵⁹ *Α.Μ.Θ.*, φάκ. 14/20/1055, Δαφνουσίας Βασίλειος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Αθανάσιο, Μελένικο 1.5.1894. Ο Βασίλειος βρισκόταν στο Μελένικο ως επίτροπος μετά το θάνατο του μητροπολίτη Αλέξανδρου.

²⁶⁰ *Α.Υ.Ε.*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 372/23.10.1900.

²⁶¹ *Α.Υ.Ε.*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ., 203/27.10.1900.

²⁶² *Α.Υ.Ε.*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 372/23.10.1900 βλέπε και *Α.Υ.Ε.*, 1900/Πρόξ. Σερρών, Επιστολή Χρήστου Γεωργιάδη προς Οικουμενικό Πατριάρχη, Βαϊρακλή Τζουμαγιά 12.2.1900.

²⁶³ *Α.Υ.Ε.*, Εκπαιδευτικά, Υπ. Εξ. προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 3278/29.12.1900.

πόροι της κοινότητας από την εκκλησία και τις εισπράξεις ενοικίων, ανέρχονταν σε 130 λίρες ετησίως²⁶⁴.

Στις αρχές του 20^{ου} τα σχολεία του Δεμίρ Ισάρ αντιμετώπισαν έντονο στεγαστικό πρόβλημα. Με ενέργειες του μητροπολίτη Μελενίκου Ειρηναίου, το 1905, τα σχολεία στεγάστηκαν στο σπίτι του μακαρίτη ευεργέτη της κοινότητας Νικολάου Συμέτζου²⁶⁵.

Κατά τον Μ. Paillarès το 1906, στο Δεμίρ Ισάρ λειτουργούσαν δύο σχολεία αρρένων με 70 και 30 μαθητές αντίστοιχα και ένα παρθεναγωγείο με 80 μαθήτριες. Για το ίδιο διάστημα ο Γ. Χατζηκυριακού αναφέρει ότι στην πόλη λειτουργούσαν: επτατάξιο αρρεναγωγείο με τέσσερις διδασκάλους και 90 μαθητές, τετρατάξιο παρθεναγωγείο με δύο διδασκάλισσες και 80 μαθήτριες, καθώς και μικρή μικτή σχολή και νηπιαγωγείο στην κάτω συνοικία με ένα διδάσκαλο, μία διδασκάλισσα και 30 μαθητές²⁶⁶.

Την ίδια εποχή, οι Βούλγαροι διέθεταν ένα σχολείο αρρένων με είκοσι περίπου παιδιά από τα γύρω χωριά και ένα σχολείο θηλέων χωρίς όμως μαθήτριες. Για τα σχολεία αυτά είχαν τέσσερις δασκάλους και δύο δασκάλες αφοσιωμένους αποκλειστικά στην προπαγάνδα²⁶⁷.

Στην κάτω συνοικία του Δεμίρ Ισάρ, όπου και ο ναός του Ευαγγελισμού, συστήθηκε το 1907, ομώνυμη *Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών*. Στις 25 Μαρτίου 1908, κατά τον εορτασμό του πρώτου έτους από την ίδρυσή της, πραγματοποιήθηκε εκδήλωση στη μεγάλη αίθουσα του παρθεναγωγείου, κατά την οποία μίλησε η πρόεδρος της αδελφότητας *Ευαγγελισμός* Ελένη Π. Παπαχαριζάνου, καθώς και ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός. Την ίδια μέρα πραγματοποιήθηκαν και οι αρχαιρεσίες της αδελφότητας, στις οποίες επανεξελέγησαν πρόεδρος η Ελένη Παπαχαριζάνου, ταμίας η Αικατερίνη Πολυχρονίδου, γραμματέας η Χρυσάνθη Σαράφη, ενώ ως μέλη εξελέγησαν οι Θεοπέμτη Στεφάνου, Ευθυμία Χρίστου, Θεοπέμτη Κωνσταντίνου²⁶⁸, Ελένη Ουζουνίδου και Βαϊτσα Μιχαήλ²⁶⁹.

Τον Ιανουάριο του 1909, λειτουργούσε στο Δεμίρ Ισάρ *Εθνικός Πολιτικός Σύνδεσμος* κατά το πρότυπο άλλων πόλεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο *Εθνικός Πολιτικός Σύνδεσμος* ιδρύθηκε από τους άντρες του Δεμίρ Ισάρ σχεδόν αμέσως μετά τη συνταγματική μεταρρύθμιση του 1908, είχε ως επίτιμο πρόεδρο το μητροπολίτη Μελενίκου Αιμιλιανό, ενώ πρόεδρος από την ίδρυσή του, ανέλαβε ο Γ. Στιβαρός.

Πολύ γρήγορα ο Σύνδεσμος απέκτησε μουσικό τμήμα με τον τίτλο «*Μουσικός Όμιλος Ορφεύς*» και διαπλαστικό τμήμα με τον τίτλο «*Αναγνωστήριο*», στο οποίο συγκεντρώθηκαν πλήθος ποικίλων εφημερίδων και λαϊκών αναγνωσμάτων. Με πρωτοβουλία του Συνδέσμου, στις 18 Ιανουαρίου

²⁶⁴ Α ΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ραφαήλ προς Υπ. Εξ. Αθ. Ρωμάνο, 406/3.1.1901/22/26.1.1901.

²⁶⁵ Π. Στάμος *Ο μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος*, σ. 45.

²⁶⁶ Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος*, σ. 64.

²⁶⁷ Μ. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα*, σ. 194.

²⁶⁸ Το 1909 διετέλεσε ταμίας της αδελφότητας.

²⁶⁹ Στρυμών, «*Εκ Δεμίρ-Ισάρ. Δύο Εορταί*», *ΦΘ*, περ. Β', φ. 797 (3.4.1908), σ. 2, 3.

του 1909, δόθηκε *καλλιτεχνική εσπερίδα* με χορό κατά την οποία δόθηκε από τους μαθητές και τις μαθήτριες των ελληνικών σχολείων παράσταση κωμωδίας με μεγάλη επιτυχία και απαγγέθηκαν μονόλογοι και ποιήματα με εθνικό περιεχόμενο. Στις 25 Ιανουαρίου του ίδιου έτους, ο Σύνδεσμος πραγματοποίησε χορό για την οικονομική ενίσχυση της *Φιλοπτώχου Αδελφότητας Κυριών* Δεμίρ Ισάρ²⁷⁰.

Ο *Εθνικός Σύνδεσμος* πραγματοποίησε σε ειδική τελετή, την Κυριακή της Ορθοδοξίας του 1909, την εκταφή των οστών του δολοφονηθέντος, το 1906, διδασκάλου Κρουσόβου Περικλή Αστεριάδη και στη συνέχεια μνημόσυνο στο μητροπολιτικό ναό του αγίου Γεωργίου για όλους όσους θυσιάστηκαν για τον Ελληνισμό, χοροστατούντος του μητροπολίτη Αιμιλιανού. Στην εκδήλωση συμμετείχε η *Φιλόπτωχος Αδελφότητας Κυριών «Ο Ευαγγελισμός»*, καθώς και ο *Σύνδεσμος* των μαθητών και μαθητριών Δεμίρ Ισάρ *Η Πρόοδος*.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας ο Σύνδεσμος στην κατάλληλα διαμορφωμένη και επιπλωμένη αίθουσα του Αναγνωστηρίου του οργάνωσε διάλεξη «Περί Γεωπονίας» με ομιλητή το γεωπόνο, καθηγητή στο *Αγροκήπιο* Κάτω Τζουμαγιάς και επιμελητή των κοινοτικών κτημάτων, Αριστοτέλη Γαζή²⁷¹, ο οποίος ανέπτυξε το θέμα της καλλιέργειας της ελιάς στην περιοχή του Δεμίρ Ισάρ, μια και το έδαφος ήταν πρόσφορο για μια τέτοια καλλιέργεια. Την εκδήλωση πλαισίωσαν μουσικά τα μέλη του *Μουσικού Ομίλου «Όρφεύς»*²⁷². Ο *Εθνικός Πολιτικός Σύνδεσμος* Δεμίρ Ισάρ, αν και ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα εντούτοις γρήγορα (μέσα του 1909) έπεσε σε μαρασμό²⁷³.

Στα τέλη του 1909, στο Δεμίρ Ισάρ λειτουργούσε επτατάξια Αστική σχολή με εξήντα μαθητές και τρεις διδασκάλους υπό τη διεύθυνση του Γ. Στιβαρού και τετρατάξιο παρθεναγωγείο με 90 νήπια και μαθήτριες υπό τη διεύθυνση της Ελένης Θ. Ουζουνίδου. Ο προϋπολογισμός της κοινότητας για τις εκπαιδευτικές και τις άλλες δαπάνες, ανερχόταν σε 250 περίπου οθωμανικές λίρες. Οι πόροι συνέχιζαν να προέρχονται από το παγκάρι των εκκλησιών και τα ενοίκια τεσσάρων καταστημάτων. Την ίδια εποχή, το βουλγαρικό σχολείο διέθετε 40 μαθητές, εκ των οποίων οι 30 διέμεναν στο βουλγαρικό οικοτροφείο, επειδή προέρχονταν από τη γύρω περιοχή²⁷⁴. Στην πόλη λειτουργούσε και ένα οθωμανικό σχολείο Ρουσδιέ²⁷⁵.

Ευεργέτες της κοινότητας και των σχολείων υπήρξε ο Μελενίκιος Νικόλαος Συμέτζος, ταμίας, για αρκετά χρόνια, της κοινότητας Δεμίρ Ισάρ, ο οποίος μετά το θάνατό του, στις 15.5.1901, κληροδότησε 100 λίρες στα σχολεία της πόλης, το δε σπίτι του το άφησε ως μητροπολιτική κατοικία. Προς τιμή του ευεργέτη στον

²⁷⁰ «Εθνικός Σύνδεσμος Δεμίρ Ισσαρίου», *Αλήθεια*, φ. 896/180 (Πέμπτη 3.2.1909), σ. 3.

²⁷¹ ΦΘ, περ. Β', φ. 1005 (Σάββατο 21.2.1909), σ. 1

²⁷² «Ο εν Δεμίρ Ισσαρίω Εθνικός Σύνδεσμος (17 Φεβρουαρίου 1909)», *Αλήθεια*, φ. 910/194 (Σάββατο 21.2.1909), σ. 2.

²⁷³ Δ. Δ., «Συνοπτική περιγραφή της πόλεως Δεμίρ Ισσαρίου (16.12.1909)», *Αστήρ*, φ. 9 (Παρασκευή 18.12.1909) και Β. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη ιστορία των Σερρών*, σ. 150.

²⁷⁴ Β. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη ιστορία των Σερρών*, σ. 149, 150.

²⁷⁵ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 113, σ. 3.

περίβολο του μητροπολιτικού ναού του Αγίου Γεωργίου, οι κάτοικοι του Δεμίρ Ισάρ έστησαν μνημείο. Ο Συμέτζος κληροδότησε και στα σχολεία της πατρίδας του Μελενίκου 250 λίρες. Ευεργέτης του Δεμίρ Ισάρ υπήρξε και ο Δημήτριος Χρ. Αλεξίδης, ο οποίος κληροδότησε στην κοινότητα δύο καταστήματα στην αγορά²⁷⁶.

Φιλοπροοδευτική Αδελφότης Δεμίρ Ισάρ

Η *Φιλοπροοδευτική Αδελφότης* Δεμίρ Ισάρ ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1874 με ενέργειες φιλογενών κατοίκων της πόλης, με σκοπό να βοηθήσει τον τόπο μέσω της ενίσχυσης της ελληνικής παιδείας και με την παροχή βοηθημάτων και άλλων υλικών παροχών στους απόρους²⁷⁷. Η επέτειος εορτή της αδελφότητας ορίστηκε την πρώτη Ιανουαρίου κάθε έτους²⁷⁸.

Με δαπάνες της αδελφότητας συντηρούνταν το ελληνικό και το αλληλοδιδασκτικό σχολείο, ενώ η ίδια η αδελφότητα ενδιαφέρθηκε για την ίδρυση παρθεναγωγείου και νηπιαγωγείου της πόλης²⁷⁹, καθώς και οικοτροφείου για τα άπορα παιδιά των γειτονικών περιοχών²⁸⁰.

Η αδελφότητα αριθμούσε, κατά το 1884, 120 τακτικά μέλη, πέντε επίτιμα, δύο μεγάλους ευεργέτες, τρεις ευεργέτες και δώδεκα δωρητές και διατηρούσε υποτρόφους στο Διδασκαλείο Μαρούλη στις Σέρρες, καθώς και άλλους δύο στο Δεμίρ Ισάρ. Τον Ιανουάριο του 1884, γιορτάστηκαν τα δεκάχρονα από την ίδρυση της. Στην εκδήλωση μίλησε ο τέως πρόεδρος της Εμμ. Συμέτζος. Συγκίνηση προκάλεσαν στο μνημόσυνο που πραγματοποίησε η αδελφότητα για τον Αργυρό Βάκη, έναν από τους ιδρυτές της και μεγάλο ευεργέτη της, οι λόγοι των Δ. Οικονόμου και Μ. Γράτιου²⁸¹.

Κατά το 1885 πρόεδρος της αδελφότητας ήταν ο Α. Οικονόμου²⁸². Στις 20 Ιανουαρίου του ίδιου έτους, παρουσία και του επισκόπου Δαφνουσίας Μεθοδίου, αρχιερατικώς υπευθύνου για το τμήμα Δεμίρ Ισάρ, έγιναν οι αρχαιρεσίες της. Πρόεδρος εξελέγη ο Κ. Ε. Συμέτζος, ταμίας ο Λάσκαρης Αναστασίου, γραμματέας ο Θεοχάρης Βέτσης και σύμβουλοι οι Στογ. Κωνσταντίνου, Παναγιώτης Βάκης και Δ. Θεοδωρίδης. Το 1885, η αδελφότητα διέθετε 128 μέλη και κεφάλαιο 21.764 γροσίων. Σημαντικές ευεργεσίες προς την αδελφότητα προσέφεραν έως το έτος αυτό, οι Π. Σ. Βάκης, τελειόφοιτος της Ιατρικής σχολής Αθηνών, Κ. Τσιακαλίδης, Δ. Κόπανος και Δ. Αλεξανδρίδης²⁸³.

²⁷⁶ Γ. Στιβαρός, «Δεμίρ Ισάριον», *ΜΗΤΣΑ* 3 (1910) 214, 215.

²⁷⁷ Σ. Δημητριάδης, *Υπομνηματικά τινες σημειώσεις*, σ. 546, 547.

²⁷⁸ Κ. Ε. Συμέτζος, «Λογοδοσία», *Νεολόγος*, φ. 5762 (Σάββατο 3.9.1888), σ. 3.

²⁷⁹ «Εκθεσις της Εκπαιδευτικής Επιτροπής (1875-1876)», *ΕΦΣΚ* 10 (1875-1876) 190.

²⁸⁰ «Εκθεσις της πνευματικής καταστάσεως τμημάτων τινών και πόλεων της ΒΑ. Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 13, σ. 2.

²⁸¹ «Ιδιαιτερά Αλληλογραφία» (Σέρραις, 22 Φεβρουαρίου), *Νεολόγος*, φ. 4460 (1.3.1884), σ. 1, 2. Κατά τον απολογισμό 1883 μνημονεύεται ο θάνατος της Σουλτάνας Μπασλή, δωρήτριας της αδελφότητας και του Δημ. Λιόντα Σαπουντζή, μέλους της.

²⁸² «Επαρχιακά (6.2.1885)», *Νεολόγος*, φ. 4729 (Δευτέρα 11.2.1885), σ. 3.

²⁸³ «Επαρχιακά (22.1.1885)», *Νεολόγος*, φ. 4723 (Σάββατο 2.2.1885), σ. 3.

Οι αρχαιρεσίες της *Φιλοπροοδευτικής Αδελφότητας* του έτους 1886 πραγματοποιήθηκαν στις 16 Φεβρουαρίου. Μετά από αγιασμό που τέλεσε ο επίσκοπος Δαφνουσίας Μεθόδιος, ο πρόεδρος της αδελφότητας Κ. Εμμ. Συμέτζος πραγματοποίησε τη λογοδοσία του συλλόγου. Τα μέλη της αδελφότητας ανέρχονταν σε 108, οι ευεργέτες σε τρεις, οι δωρητές σε 31 και οι μεγάλοι ευεργέτες σε έξι, εκ των οποίων δύο ήταν ο γιατρός Αριστοτέλης Δ. Κώτσιου από το Δεμίρ Ισάρ και ο δημοσιογράφος της Αθήνας Βλάσιος Γαβριηλίδης. Τα έσοδα της αδελφότητας από τους τόκους, τις συνδρομές και τα λαχεία ανέρχονταν σε 6.791 γρόσια, ενώ τα έξοδα σε 1.791, αφήνοντας περίσσειμα 5.000 γρόσια. Η συνολική δε περιουσία του συλλόγου ανέρχονταν σε 26.764 γρόσια. Η αδελφότητα στήριξε άπορους μαθητές των σχολείων του Δεμίρ Ισάρ, μοιράζοντάς τους δωρεάν βιβλία και γραφική ύλη. Στους στόχους της αδελφότητας ήταν η ίδρυση οικοτροφείου για τους μαθητές που προέρχονταν από τα χωριά. Από τις αρχαιρεσίες εκλέχτηκαν οι Κ. Ε. Συμέτζος πρόεδρος, Λάσκαρης Αναστασίου ταμίας, Γεώργιος Στιβαρός, γραμματέας, Ι. Κωνσταντίνου, Π. Βάκης και Δ. Θεοδωρίδης σύμβουλοι²⁸⁴.

Την 1^η Μαρτίου του 1887, η *Φιλοπροοδευτική Αδελφότητα Δεμίρ Ισάρ* πραγματοποίησε τη γενική συνέλευσή της, με την παρουσία του επισκόπου Δαφνουσίας Μεθοδίου και με τη συμμετοχή πλήθους κόσμου. Της εκδήλωσης προηγήθηκε αγιασμός, ενώ λόγοι εξεφωνήθηκαν από τον πρόεδρο Κ. Ε. Συμέτζο για τα πεπραγμένα του λήξαντος έτους, από τον ταμία Λάσκαρη Αναστασίου για την οικονομική κατάσταση του σωματείου και από το γραμματέα Γ. Θ. Στιβαρό. Ακολούθησαν ύμνοι και τραγούδια από μαθητές και μαθήτριες και οι αρχαιρεσίες της αδελφότητας στις οποίες εξελέγησαν ξανά στην ίδια θέση οι Συμέτζος, Αναστασίου και Στιβαρός, ενώ ως σύμβουλοι στη θέση των Στ. Κωνσταντίνου, Π. Σ. Βάκη και Θ. Θεοδωρίδου, που αποχώρησαν, εξελέγησαν οι Ν. Ε. Συμέτζος, Δ. Δ. Τάκου και Θ. Κ. Παπαχαριζάνου²⁸⁵.

Η γενική συνέλευση της αδελφότητας του επόμενου έτους πραγματοποιήθηκε, με πλήρη απαρτία των μελών της και πλήθος ακροατηρίου, την Κυριακή 10 Απριλίου 1888. Ο πρόεδρος της αδελφότητας Κ. Ε. Συμέτζος²⁸⁶, συγκινημένος ανέγνωσε τη λογοδοσία του λήξαντος έτους 1887 και τις ενέργειες του συλλόγου κατά το νέο έτος. Στη συνεδρίαση παρέστη και ο επίσκοπος Δαφνουσίας Κωνσταντίνος, ο οποίος παρότρυνε το ακροατήριο να ενεργεί με αγάπη και σύμπνοια όπως απαιτούν τα καθήκοντα του καλού χριστιανού και του καλού πατριώτη και εξήρε το έργο της αδελφότητας και ιδιαίτερα του προέδρου της Κ. Συμέτζου, τον οποίο κάλεσε να μη παραιτηθεί των καθηκόντων του προέδρου. Η συνεδρίαση μετά τους λόγους του ταμία Λάσκαρη Αναστασίου και του γραμματέα Γ. Θ. Στιβαρού προέβη με μυστική ψηφοφορία σε αρχαιρεσίες από τις οποίες εξελέγησαν ο Θωμάς Κ. Παπαχαριζάνου ταμίας και οι Νικόλαος Ε. Συμέτζος, Δανιήλ Δ. Τάκου και

²⁸⁴ «Εκ των Επαρχιών», *Νεολόγος*, φ. 5040 (Παρασκευή 21.3.1886), σ. 2.

²⁸⁵ «Εκ των Επαρχιών» Δεμίρ Ισάρ 16.3.1887, *Νεολόγος*, φ. 5360 (Τετάρτη 22.4.1887), σ. 2, 3.

²⁸⁶ Πρόεδρος της Αδελφότητας από το 1882 (Κ. Ε. Συμέτζος, «Λογοδοσία», *Νεολόγος*, φ. 5762 (Σάββατο 3.9.1888), σ. 3).

Αριστοτέλης Δ. Κώτζιου σύμβουλοι. Στη θέση του γραμματέα και επειδή ο Γ. Στιβαρός ήταν επιφορτισμένος με πολυειδείς εργασίες, εξελέγη ο Α. Αβραμίδης. Η συνέλευση, μετά από πρόταση του Θωμά Κ. Παπαχαριζάνου, εξέλεξε οκταμελή επιτροπή με σκοπό την αναθεώρηση του ισχύοντος κανονισμού της αδελφότητας και την εξεύρεση προσφορότερων μέσων για την αύξηση των πόρων της²⁸⁷.

Κατά τον απολογισμό του 1888, δεκάτου τετάρτου έτους από την ίδρυση της αδελφότητας, τα τακτικά μέλη της ανέρχονταν σε 108, από τα οποία διαγράφηκαν δεκαπέντε ως μη καταβάλλοντα, την κατά τον κανονισμό, ορισθείσα συνδρομή. Επίσης ανακηρύχθηκαν έξι επίτιμα μέλη, τα οποία ηθικά και υλικά ωφέλησαν την αδελφότητα, πέντε μεγάλοι ευεργέτες, εννέα ευεργέτες και είκοσι επτά δωρητές. Η αδελφότητα εξέφρασε την ευγνωμοσύνη της για τη γενναιόδωρη προσφορά τους προς αυτήν, στους εν Δεμίρ Ισάρ: επίσκοπο Δαφνουσίας Κωνσταντίνο, Ν. Ε. Συμέτζο, Χρ. Αλεξίου, Π. Οικονόμου, Μιχαήλ Ι. Σίγκου, Αριστοτέλη Δ. Κώτζιου ιατρό, Παναγιώτη Σ. Βάκη ιατρό, Δανιήλ Δ. Τάκο, Λάσκαρη Αναστασίου, Δ. Θεοδωρίδη, Δ. Βαλαμιώτη, Θ. Κωνσταντίνου, Μ. Σωτηριάδη και Θ. Κ. Παπαχαριζάνου· στο Δ. Καπάνη στη Θεσσαλονίκη, στο Β. Γαβριηλίδη στην Αθήνα, στο Μιχαήλ εφέντη Καφταντζόγλου στα Ιωάννινα, στον Προύσης Ναθαναήλ, στην αδελφότητα της μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών, στον προηγούμενο Θεοδόσιο και στον ηγούμενο της Μελέτιο, στους Μελενικίους Κίμωνα Αναστασιάδη και Δημοσθένη Δόδο, στους διδασκάλους της Κάτω Τζουμαγιάς Δ. Γ. Δαμάνη και Παντελή Μαυρομιχάλη και σε όσους άλλους από το Δεμίρ Ισάρ, τις Σέρρες και την Κάτω Τζουμαγιά, ενίσχυσαν κατά την προηγούμενη χρονιά την Αδελφότητα²⁸⁸.

Κατά το συλλογικό έτος 1887-1888, η *Φιλοπροοδευτική Αδελφότητα Δεμίρ Ισάρ* πραγματοποίησε δεκατρείς συνεδριάσεις. Στην τελευταία συνεδρίαση εξελέγη εξελεγκτική επιτροπή, αποτελούμενη από τους επίσκοπο Δαφνουσίας Κωνσταντίνο, Στογιάννο Κωνσταντίνου, Αριστοτέλη Δ. Κώτζιου και Αναστάσιο Οικονόμου για την επιθεώρηση του ταμείου και τη σύνταξη του γενικού ισολογισμού. Ο ισολογισμός παρουσίαζε έσοδα από συνδρομές, προσφορές και τόκους 5.240,25 γρόσια, έξοδα 3.417,75 και υπόλοιπο 1822,5. Η συνολική περιουσία της αδελφότητας ανέρχονταν στα 31.199,5 γρόσια (η τουρκική λίρα υπολογίζεται προς 103 γρόσια). Τα τακτικά μέλη της αδελφότητας ανέρχονταν σε 93, τα επίτιμα σε έξι, οι μεγάλοι ευεργέτες της ανέρχονταν στους πέντε, οι ευεργέτες στους εννιά και οι δωρητές στους 25. Η αδελφότητα διατηρούσε δύο υποτρόφους στο παρθεναγωγείο Σερρών, δύο στο παρθεναγωγείο Δεμίρ Ισάρ και δύο στην αστική σχολή, ενώ παράλληλα φρόντιζε για πολλούς άπορους μαθητές και μαθήτριες²⁸⁹. Επίσης η αδελφότητα είχε στην κατοχή της οκτώ αρχαίες μαρμάρινες πλάκες που βρέθηκαν στο Δεμίρ Ισάρ και τη γύρω περιοχή²⁹⁰.

²⁸⁷ «Εκ των Επαρχιών» Δεμίρ Ισάρ 17.4.1888, *Νεολόγος*, Τρίτη 22.3. 1888, σ. 3.

²⁸⁸ *Ό.π.*

²⁸⁹ «Εκπαιδευτικά Δεμίρ Ισάρ», *ΑΑ*, έτος 27, περ. Β', φ. 49 (8.9.1884), σ. 390.

²⁹⁰ *Ό.π.* βλ. υποσημ. 287.

Με την ίδια λαμπρότητα γιορτάστηκε την 1^η Ιανουαρίου του 1889, η 16^η επέτειος εορτή της *Φιλοπροοδευτικής Αδελφότητας*²⁹¹, ξεκινώντας με θεία λειτουργία, με μνημόσυνο και αρτοκλασία, στην οποία προεξήρχε ο επίσκοπος Δαφνουσίας Κωνσταντίνος και στη συνέχεια, με ειδική εκδήλωση σε κατάλληλα διαμορφωμένη αίθουσα, όπου ο πρόεδρος Κ. Ε. Συμέτζος μίλησε για το ρόλο της αδελφότητας και τη δράση της, όχι μόνο στο Δεμίρ Ισάρ και το διαμέρισμά του αλλά ακόμη πιο πέρα: Συντηρεί τους άπορους μαθητές. Διατηρεί υποτρόφους με στόχο να τους αναδείξει στη συνέχεια διδασκάλους. Προστατεύει τα ορφανά και τους φτωχούς. Αγωνίζεται για την ίδρυση οικοτροφείου όπου θα διαμένουν οι φτωχοί μαθητές των γειτονικών χωριών και για το οποίο στηρίζει τις ελπίδες της σε ευεργέτη στην Κωνσταντινούπολη, από τον οποίο περιμένει απάντηση. Κατά την παραπάνω πανηγυρική συνεδρίαση γράφτηκε ως τακτικό μέλος και δωρητής της αδελφότητας ο διδάσκαλος Κάτω Τζουμαγιάς Ν. Παπαπέτρου, μαζί με τη μνηστή του μελενίκια Ελισάβετ Κ. Κουρδούπαλου²⁹².

Σε ό,τι αφορά το εκπαιδευτικό έργο της αδελφότητας την ίδια εποχή, αυτή μεριμνούσε για την παροχή βιβλίων και ο,τιδήποτε αναγκαίο για τη σχολική φοίτηση όλων των απόρων αλλά και των ευφύων μαθητών και μαθητριών. Με δικές της δαπάνες συντηρούσε δύο υπότροφες μαθήτριες στο παρθεναγωγείο Σερρών, την Ελένη Θωμά και την Βασιλική Ιωάννου, με σκοπό να τις αναδείξει διδασκάλισσες και δύο άλλες, την Βασιλική Αγγέλου και τη Δήμητρα Ιωάννου στο παρθεναγωγείο του Δεμίρ Ισάρ. Επίσης συντηρούσε δύο υπότροφους στην αστική σχολή Δεμίρ Ισάρ, το Δημήτριο Δ. Πλαταρίδη και το μελενίκιο Γ. Κωνσταντίνου με σκοπό να τους αναδείξει διδασκάλους.

Η αδελφότητα δεν περιοριζε τη δραστηριότητά της μόνο στην πόλη του Δεμίρ Ισάρ, αλλά ενίσχυε με βιβλία και οδηγίες για τη σωστή λειτουργία τους και τα σχολεία της περιοχής και ασκούσε εποπτεία σε αυτά. Για τους μαθητές μάλιστα από τα χωριά αυτά που επιθυμούσαν να συνεχίσουν τη φοίτησή τους στα σχολεία του Δεμίρ Ισάρ, η αδελφότητα σχεδίαζε την ίδρυση και λειτουργία οικοτροφείου²⁹³.

Χωρίς να διαλυθεί επίσημα, η λειτουργία της αδελφότητας ατόνησε ώσπου έπαψε να λειτουργεί.

²⁹¹ ΑΑ, έτος 28, περ, Β', φ. 14 (4.1.1889), σ. 108.

²⁹² «Χρονικά και Ανάλεκτα (Εκ Δεμίρ Ισάρ, 2.1.1889)», *Νεολόγος*, φ. 5864 (Τρίτη 10.1.1889), σ. 3.

²⁹³ Κ. Ε. Συμέτζος, «Λογοδοσία», βλ. υποσημ. 286.

ΒΑΪΡΑΚΛΗ (ή ΚΑΤΩ) ΤΖΟΥΜΑΓΙΑ

Στις 15 Μαΐου του 1836, κτίστηκε στην παλαιά συνοικία της κωμόπολης, με δαπάνη και των δύο χριστιανικών συνοικιών, εκκλησία στο νάρθηκα της οποίας και στα γύρω από αυτήν κτίσματα δίδασκε γραμματοδιδάσκαλος. Την 1^η Απριλίου του 1848, στον περίβολο της ίδιας εκκλησίας, ιδρύθηκε ευρύχωρη αλληλοδιδασκτική σχολή, μέρος της οποίας αργότερα και αφού διασκευάστηκε κατάλληλα χρησίμευσε ως παρθεναγωγείο. Τον Αύγουστο του 1851, ο μητροπολίτης Μελενίκου Διονύσιος συνέστησε στο μητροπολίτη Αδριανούπολεως Γεράσιμο, τον από τριών ετών διδάσκαλο της κωμόπολης Γεώργιο για την ελληνική σχολή της Αδριανούπολης²⁹⁴.

Η νέα συνοικία, ανταγωνιζόμενη την παλαιά, ίδρυσε το 1859, το δικό της ναό, στον περίβολο του οποίου έκτισε ευρύχωρο διόροφο κτήριο, δωρεά του Δημητρίου Παπούλη, για τη στέγαση της ελληνικής σχολής και του παρθεναγωγείου της²⁹⁵. Ο Δ. Παπούλης δώρισε κι ένα τσιφλικι κοντά στο χωριό Τοπόλνιτσα για τη συντήρηση του σχολείου²⁹⁶.

Κατά το σχολικό έτος 1881-1882, ο *Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης* απέστειλε, στην Κάτω Τζουμαγιά, τη νηπιαγωγό Αναστασία Βλαχάβα²⁹⁷.

Το βουλγαρικό σχολείο πρωτολειτούργησε στην Κάτω Τζουμαγιά κατά το σχολικό έτος 1883-1884. Ιδρύθηκε, μετά από αναφορά κατοίκων προς το διευθυντή της βουλγαρικής σχολής Σερρών Πέτρο Σαράφωφ, στις 6 Οκτωβρίου 1883. Στην αναφορά τους, εκδήλωναν την επιθυμία, τα παιδιά τους να μαθαίνουν όλες τις γλώσσες του τόπου, τουρκικά, ελληνικά, βουλγαρικά και ζητούσαν την αποστολή διδασκάλου που να ανταποκρίνεται στις παραπάνω απαιτήσεις. Σύντομα ο Σαράφωφ απέστειλε στην Κάτω Τζουμαγιά το βουλγαροδιδάσκαλο Μάρκο, γνώστη και της τουρκικής, καταγόμενο από την περιοχή του Νευροκοπίου. Η βουλγαρική σχολή έλαβε αμέσως την άδεια λειτουργίας από τις οθωμανικές αρχές, καθώς και την ευχή και την ευλογία του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου (15 Νοεμβρίου 1883)²⁹⁸. Λειτουργήσε αρχικά άτυπα, μόνο για πέντε μήνες, σε δωμάτιο ενός χανίου με 20 μαθητές και διδάσκαλο το νεωκόρο της εκκλησίας. Στη συνέχεια όμως, στεγάσθηκε σε οικία παρακείμενη στο ελληνικό σχολείο, με 70 περίπου μαθητές από την κωμόπολη και τα γειτονικά βουλγαρόφωνα χωριά. Λόγω της γειτονίας, πολλές φορές οι

²⁹⁴ *BMI*, 1951 σ. 68, Μελενίκου Διονύσιος προς τον μητροπολίτη Αδριανούπολεως, 5.8.1851.

²⁹⁵ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 113, σ. 2.

²⁹⁶ Γιώργος Καφταντζής, *Ιστορία της Ηράκλειας Νομού Σερρών*, Ηράκλεια 1973, σ. 105, 107.

²⁹⁷ Κυρ. Μπονιδης, *Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι*, σ. 243.

²⁹⁸ *ΑΥΕ*, Β. Αρχείο 1884/ Σύλ. Διάδοσις Ελλ. Γραμμάτων, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Υπ. Εξ. Αλέξ. Κοντόσταυλο, 129/7.7.1884/1074/16.7.1884 (συνημ. επιστολή μητρ. Μελενίκου Προκοπίου προς τους προκρίτους και κατοίκους της βουλγαρικής συνοικίας Κάτω Τζουμαγιάς, Μελένικο, 15.11.1883). Ο Προκόπιος, με βάση το κείμενο, ενέκρινε τη λειτουργία όχι βουλγαρικής καθαρά σχολής, αλλά σχολείου στο οποίο θα δίδασκονταν και οι τρεις γλώσσες της περιοχής, ελληνικά, τουρκικά και βουλγαρικά.

μαθητές των δύο σχολείων ήλθαν σε προστριβές και λιθοβολισμούς των σχολείων. Οι μαθητές μάλιστα του βουλγαρικού σχολείου κατέστρεψαν την επιγραφή που ήταν ανηρτημένη στην είσοδο του ελληνικού σχολείου.

Στις 7 Ιανουαρίου του 1884, μετά τη θεία λειτουργία, συγκροτήθηκε πολυπληθές συλλαλητήριο διαμαρτυρίας στο χώρο της ελληνικής δημοτικής σχολής με ομιλητές το διευθυντή Φυλακτό, το διδάσκαλο Κ. Αποστολίδη και τον Μποζίκη Πάρτσιο, κάτοικο της Τζουμαγιάς. Το συλλαλητήριο αποφάσισε την αποστολή αναφορών προς τον μητροπολίτη Μελενίκου, το μunteσαρίφη Σερρών, αλλά και τον Πέτρο Σαράφωφ, εκφράζοντας την αγανάκτηση των κατοίκων και την αντίθεσή τους για τη λειτουργία της βουλγαρικής σχολής²⁹⁹.

Η έναρξη του σχολικού έτους 1884-1885, στην Κάτω Τζουμαγιά δεν εξελίχτηκε ομαλά εξαιτίας της προσπάθειας των βουλγαριζόντων να λειτουργήσουν το βουλγαρικό σχολείο, σε νέο κτήριο, με την υποστήριξη του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου, ο οποίος διέταξε το μουδέρη της κωμόπολης να ανοίξει εκκλησιαστικό κτήριο και να εισαγάγει σε αυτό θρανία για τη λειτουργία του σχολείου. Η ελληνική κοινότητα Κάτω Τζουμαγιάς, με τον εντολοδόχο της στις Σέρρες Τόλιο Στεργίου, στις 20 Σεπτεμβρίου του 1884, ενημέρωσε το ελληνικό προξενείο Σερρών για τα τεκταινόμενα, καθώς και για τις ενέργειες του μητροπολίτη υπέρ των βουλγαριζόντων³⁰⁰.

Τον ίδιο χρόνο ο προαναφερθείς διδάσκαλος της Κάτω Τζουμαγιάς Κ. Αποστολίδης αποσκήρτησε στο βουλγαρισμό. Σε επιστολή του προς το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο, τον Ιούνιο του 1884, ζήτησε την παρέμβασή του, ώστε να λειτουργήσει ανεμπόδιστα το βουλγαρικό σχολείο της κωμόπολης, το οποίο εμπόδιζαν οι ενέργειες των Ελλήνων και του επισκόπου Δαφνουσίας. Ο ίδιος ο Αποστολίδης, πριν περάσει στην άλλη πλευρά, σε άλλη επιστολή του προς τον πρόξενο Σερρών, στις 14 Απριλίου 1884, χαρακτήριζε τον μητροπολίτη Προκόπιο ως βουλγαρόφρονα και μισητό³⁰¹.

Ωστόσο η πορεία του βουλγαρικού σχολείου στην Κάτω Τζουμαγιά δεν είχε ευοίωνα μέλλον, λόγω της μεγάλης εμμονής των κατοίκων στον Ελληνισμό. Έκλεισε, για μικρό όμως διάστημα, από τις οθωμανικές αρχές, μετά από συντονισμένες προσπάθειες της ελληνικής κοινότητας και του ελληνικού προξενείου Σερρών³⁰². Την ίδια εποχή, η βουλγαρική προπαγάνδα διέδιδε, με σκοπό να προσηλυτίσει περισσότερους οπαδούς στην περιοχή, ότι το βουλγαρικό σχολείο αριθμούσε 80 μαθητές και ότι την επόμενη χρονιά αυτοί θα

---

²⁹⁹ Ό.π.(συνημ. αναφορά Κ. Αποστολίδη προς τον πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλη, Σέρρες, 14.4.1884 με τίτλο *Έκθεσις τῶν κατὰ τὴν βουλγαρόφωνον τὴν καὶ παλαιὰ συνοικίαν καλουμένην Τζιομαγιαῖς λαβόντων χώραν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρέχοντος σχολ. ἔτους μέχρι σήμερον*).

³⁰⁰ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 263/23.11.1884 (συνημμένη επιστολή).

³⁰¹ Ό.π. υποσημ. 298 (συνημ. επιστολή Κ. Αποστολίδη προς το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο, Κ. Τζουμαγιά, 2.6.1884).

³⁰² ΑΥΕ, 1885/6, Πρόξ. Σερρών Νικ. Φουντούλης προς Υπ. Εξ., 159/29.5.1885, Π.Κ.

ανέρχονταν στους 250³⁰³. Το 1887, το Πατριαρχείο επανέφερε το θέμα της λειτουργίας του βουλγαρικού σχολείου και ζήτησε από το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο να φροντίσει, με την έκδοση τακριρίου, να το κλείσει, γιατί προκαλούσε συνεχώς φυλετικά μίσση μεταξύ των κατοίκων³⁰⁴.

Στα 1885, λειτουργούσαν στην κωμόπολη τέσσερα ελληνικά σχολεία, από δύο σε κάθε συνοικία. Η νέα συνοικία διατηρούσε α') ελληνική σχολή με 110 μαθητές κατανεμημένους σε επτά τάξεις, από τις οποίες οι τρεις τελευταίες αποτελούσαν το *Ελληνικό*, διδασκόμενους από τέσσερις διδασκάλους, υπό τη διεύθυνση του Λαζάρου Κούση, απόφοιτου του Γυμνασίου Σερρών και β') παρθεναγωγείο με 125 μαθήτριες, κατανεμημένες σε τέσσερις τάξεις και διδασκόμενες από δύο διδασκάλισσες, τις Αναστασία και Ευθαλία Βλαχάβα από τη Θεσσαλονίκη. Η παλαιά συνοικία διατηρούσε α') δημοτική σχολή με 110 μαθητές διδασκόμενους από δύο διδασκάλους υπό τη διεύθυνση του Ν. Πανταζή και β') παρθεναγωγείο με 60 μαθήτριες διδασκόμενες από μία διδασκάλισσα. Συνολικά το 1885, στα σχολεία της Κάτω Τζουμαγιάς φοιτούσαν 400 μαθητές και μαθήτριες, διδασκόμενοι από εννέα διδασκάλους και διδασκάλισσες³⁰⁵. Το 1885, διευθυντής του σχολείου της κωμόπολης ήταν ο Ι. Πανταζίδης, ενώ πρόεδρος της εφορείας των ελληνικών σχολείων ο Τόλιος Στεργίου, τον οποίο, το ίδιο έτος, δολοφόνησαν οι Βούλγαροι για την αντιβουλγαρική του δράση³⁰⁶. Την περίοδο 1885-1890, υπηρέτησε στην Κάτω Τζουμαγιά ως διδάσκαλος και ο ντόπιος Θωμάς Γκουρνέλης³⁰⁷.

Πρόβλημα προκλήθηκε στην κοινότητα Κάτω Τζουμαγιάς το 1888, με την ολιγωρία των οθωμανικών αρχών Σερρών και Θεσσαλονίκης να δώσουν άδεια λειτουργίας στο ελληνικό σχολείο, που θα λειτουργούσε στη δωρηθείσα, για το σκοπό αυτό και μετασκευασθείσα οικία Παπούλη³⁰⁸.

Ο *Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων* ενίσχυε οικονομικά τα σχολεία της κοινότητας³⁰⁹. Το 1896 το επίδομα, που λάμβανε η κοινότητα από το σύλλογο, ανερχόταν συνολικά στις 265 οθωμανικές λίρες³¹⁰.

³⁰³ «Εκπαιδευτική σημασία Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 113, σ. 2.

³⁰⁴ *ΑΟΠ*, κώδ. 58, φ.74, Τζω Μελενίκου Προκοπίω, 18.12.1887.

³⁰⁵ «Εκπαιδευτική σημασία της Μακεδονίας», βλ. υποσημ. 113.

³⁰⁶ Βασίλης Γούναρης, «Το πραξικόπημα στην Αν. Ρωμυλία και ο αντίκτυπός του στη Μακεδονία», *ΜΖ* 256 (Σεπτέμβριος 1887) 17.

³⁰⁷ Πέτρος Πέννας, *Τα Άνω Πορόια το διαμάντι του Μπέλλες*, Αθήναι 1989, σ. 72 και Γ. Καφταντζής, *ό.π.*, σ. 117. Ο Γιώργος Καφταντζής μάς έδωσε ένα αρκετά λεπτομερή κατάλογο των διδασκάλων στα σχολεία της Κάτω Τζουμαγιάς με αναφορά στους τόπους καταγωγής και τις σπουδές τους (*Ιστορία της Ηράκλειας*, σ. 115-126).

³⁰⁸ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Δ. Βιτάλης προς *ΕΕΕΕΠ*, 21/28.1.1888.

³⁰⁹ *ΑΥΕ*, Υπ. Εξ. προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 918/4.12.1896.

³¹⁰ *Ό.π.*

Την περίοδο 1892-1893³¹¹ και 1896-1905, υπηρέτησε ως διευθυντής στην Αστική σχολή Κάτω Τζουμαγιάς ο Νιγριτινός Δημήτριος Δαμάνης³¹². Κατά το διάστημα της παραμονής του στην Κάτω Τζουμαγιά, κατόρθωσε, από τους 85 μαθητές του βουλγαρικού σχολείου³¹³, να μείνουν σε αυτό μόνο 15, ενώ οι υπόλοιποι να συνεχίσουν τη φοίτησή τους στα ελληνικά σχολεία. Σε αυτό συνετέλεσε όχι μόνο με τα φλογερά του κηρύγματα, αλλά και με το θάρρος του. Κάποτε ανάγκασε το Βούλγαρο ιερέα της Τζουμαγιάς να αναγνώσει το Ευαγγέλιο στην ελληνική³¹⁴.

Κατά το σχολικό έτος 1899-1900, η βλαχόφωνη κοινότητα (μία από τις δύο, ως το 1894, κοινότητες της Κάτω Τζουμαγιάς) διατηρούσε επτατάξια αστική σχολή με έξι διδασκάλους και διακόσιους μαθητές, καθώς και πεντατάξιο παρθεναγωγείο με νηπιαγωγείο, στο οποίο δίδασκαν τρεις διδασκάλισσες και φοιτούσαν 510 παιδιά, αγόρια και κορίτσια. Πολλοί εύποροι έστελναν τα παιδιά τους, για τη συνέχιση των σπουδών τους, στο οθωμανικό ή ελληνικό γυμνάσιο Σερρών ή στις εμπορικές σχολές της Θεσσαλονίκης³¹⁵.

Σημαντικό, για το ίδιο σχολικό έτος, ήταν η ίδρυση, με την έγκριση της οθωμανικής κυβέρνησης, αδελφότητας της οποίας ιδρυτικός σκοπός ήταν *ή καλλιέργεια του θρησκευτικού αίσθήματος και ή εις τά πάτρια έμμονη*³¹⁶. Η αδελφότητα, αποφάσισε, από τον πρώτο χρόνο ακόμη από την ίδρυσή της, τη σύσταση βιβλιοθήκης και αναγνωστηρίου. Η αποστολή βιβλίων άρχισε από την ανακοίνωση ακόμη της πρόθεσης³¹⁷.

---

³¹¹ Δ. Γ. Δαμάνης (1858-1923): Εκπαιδευτικός από το χωριό Σύρπα, σημερινή ενορία Αγίου Αθανασίου Νιγρίτας (βλ. Ιω. Μπάκας, *Η Νιγρίτα και η περιοχή της στα τέλη της Τουρκοκρατίας, εκπαιδευτική και εκκλησιαστική δραστηριότητα του ελληνισμού της περιοχής* (ανέκδοτη μεταπτυχιακή εργασία που κατατέθηκε στο τμήμα Ποιμαντικής του Α.Π.Θ.), Νιγρίτα 1993, σ. 171-173. Ο Δ. Δαμάνης διέσωσε στο αρχείο του τον μοναδικό σωζόμενο Κανονισμό της ελληνικής κοινότητας Βαϊρακλή Τζουμαγιάς (Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της Ηράκλειας*, σ. 81).

³¹² *Σερραϊκή Προσωπογραφία*, Σέρρες, έκδοση Σερραϊκής Πολιτιστικής Εταιρίας, 1971, σ. 28.

³¹³ *ΑΥΕ*, πρόξ. Ν. Νικολάου προς Υπ. Εξ., 234/8.9.1892/1290/21.9.1892.

³¹⁴ Ο Δαμάνης διακρινόταν για τον ανθρωπισμό του. Όταν κάποιο χειμώνα πλημμύρισε ο Στρυμόνας και αποκλείστηκε η Τζουμαγιά, μοίρασε όλα του τα κάρβουνα στους φτωχούς, χωρίς να κάνει εθνοφυλετικές διακρίσεις. Άλλοτε συντηρούσε για έξι μήνες, μαζί με το γιατρό Κωνσταντίνο Λογοθέτη και τον αρτοποιό Βασίλη Λάμπρου τρεις άπορες οικογένειες από τη Χαλκιδική που είχαν εκβουλγαρισθεί. Δεν δίστασε ακόμη να βαπτίσει τα παιδιά ενός από τους φανατικότερους βουλγαρίζοντες της περιοχής, κατορθώνοντας με αυτόν τον τρόπο να τον συγκρατήσει υπό τη μητρόπολη Μελενίκου. Την εποχή όμως αυτή, μία δολοφονική απόπειρα εναντίον του, από ένα πράκτορα των Βουλγάρων, τον Μπουλγκάρ Ηλία, αλλά και οι τουρκικές πιέσεις, τον ανάγκασαν να φύγει με την οικογένειά του από την Κ. Τζουμαγιά και να καταφύγει στα Δαρδανέλια, όπου εργάστηκε ως δάσκαλος από το 1905 ως το 1909 («Περί Δαρδανελίων και Αγίου Όρους», *ΦΘ*, φ. Β' 784 (Τρίτη 4.3.1908), σ. 1 και Β. Τζανακάρη, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, Σέρρας 1991, σ. 53).

³¹⁵ Μενίκιος, «Μακεδονία (Σέρρες 31.1.1900)», *Αγών*, φ. 47 (Παρασκευή 11.2.1900), σ. 2.

³¹⁶ *Ο.π.*

³¹⁷ «Μακεδονία (Σέρρες 14.4.1900)», *Αγών*, φ. 57 (Παρασκευή 21.4.1900), σ. 1.

Το 1894, η κοινότητα αποφάσισε, με παρότρυνση του προξένου Ιω. Στορνάρη, να οικοδομήσει κεντρική σχολή για να στεγάσει όλα τα σχολεία της κωμόπολης³¹⁸, παρότι δεν υπήρχαν κτιριακές ανάγκες. Η απόφαση όμως αυτή πρέπει να ελήφθη στο πλαίσιο της ένωσης των δύο κοινοτήτων (σλαβόφωνης και ελληνόφωνης) σε μία, καθώς και για την καλύτερη εμπέδωση αυτής της ένωσης. Το οικόπεδο για τη νέα σχολή δώρισε ο Αθανάσιος Σχινάς³¹⁹. Για τις δαπάνες ανέγερσης, αποφασίστηκε η σύναψη δανείου στο όνομα της κοινότητας που θα εξοφλούνταν από τα έσοδα των δύο εκκλησιών της κωμόπολης, σε βάρος όμως της λειτουργίας των υπάρχοντων σχολείων, τα έξοδα των οποίων ανέλαβε να καλύψει ο μητροπολίτης Μελενίκου Κωνσταντίνος, ο οποίος ενδιαφέρθηκε προσωπικά για την ανέγερση της σχολής³²⁰. Το καλοκαίρι μάλιστα του 1895, έστειλε το σχετικό «Ιστιλάμιο»³²¹ στις οθωμανικές αρχές (Νομαρχία Θεσσαλονίκης) για την έκδοση της άδειας³²².

Η ίδρυση της κεντρικής σχολής και ο τρόπος αντιμετώπισης των εξόδων οικοδόμησης προβλεπόταν με ειδική διάταξη στο νέο ενιαίο Κανονισμό της κοινότητας Κάτω Τζουμαγιάς του 1894³²³.

Το ζήτημα της ανέγερσης της νέας σχολής, λόγω του ακαταλλήλου των υπάρχοντων κτηρίων³²⁴, απασχόλησε την *Ε.Ε.Ε.Π* μετά τη συνένωση των δύο κοινοτήτων, βλαχόφωνης και βουλγαρόφωνης, στη νέα κοινότητα Κάτω Τζουμαγιάς το 1895. Η *Επιτροπή* αποφάσισε, πριν ακόμη την επικύρωση του κανονισμού της νέας κοινότητας από το Πατριαρχείο, την επιχορήγησή της με 300 οθωμανικές λίρες³²⁵.

Την ίδια εποχή με δαπάνες του κληροδοτήματος Μελά, ο *Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων*, κατόρθωσε την οικοδόμηση του νηπιοπαρθεναγωγείου της νέας κοινότητας, το οποίο μαζί με την επίπλωσή του στοίχισε περί τις 600 λίρες, καθώς και τη συγκέντρωση του κεφαλαίου για την οικοδόμηση του αρρεναγωγείου, για το οποίο ο Σερραίος Ζλάτκος προσέφερε άλλες 100 λίρες³²⁶.

---

³¹⁸ *ΑΜΘ*, φάκ. 14/20/2919, Μελενίκου Κωνσταντίνος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Κ. Τζουμαγιά 25.8.1895.

³¹⁹ Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της Ηράκλειας*, σ. 112.

³²⁰ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/14/2925, Μελενίκου Κωνσταντίνος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 14.4.1896.

³²¹ *ΑΟΠ*, κώδ. 65, φ.238, Τῶ Μελενίκου Κωνσταντίνω, 1895 και *ΑΟΠ*, Κώδ. 66, φ. 63, Τῶ Θεσσαλονίκης Ἀθανασίω, 1896.

³²² *ΑΜΘ*, φάκ. 14/20/2920, Μελενίκου Κωνσταντίνος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 18.9.1895.

³²³ Γ. Καφταντζής, *ό.π.*, σ. 81-88.

³²⁴ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως, 162/31.8.1895.

³²⁵ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Υπ. Εξ. Στεφάνου, 195/208/16.11.1894/1588/21.11.1894.

³²⁶ *ΑΥΕ*, τέως Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς *ΕΕΕΕΠ*, Αθήνα 31.5.1896/162/10.6.1896.

Για την ανοικοδόμηση του νέου κεντρικού σχολείου προτιμήθηκε η λύση του δανείου, για την εξόφληση του οποίου υπολογίζονταν τα εισοδήματα των δύο εκκλησιών της κωμόπολης και του τσιφλικιού (συνολικά 240 οθωμανικές λίρες), το επίδομα της *Ε.Ε.Ε.Π.*³²⁷, καθώς και οι εισπράξεις από λαχείο εκδοθέν γι' αυτό το σκοπό και από τις ενισχύσεις ομογενών. Το συνολικό κόστος της ανέγερσης υπολογίστηκε στις 500 οθωμανικές λίρες³²⁸.

Το 1897, η *Εκπαιδευτική Επιτροπή Αθηνών* αποφάσισε να αναλάβει αυτή τα έξοδα οικοδόμησης της σχολής, ανερχόμενα σε 750 λίρες, ώστε η κοινότητα να μην επιβαρυνθεί με τη σύναψη δανείου. Κατά τον έφορο των εκπαιδευτηρίων της Κάτω Τζουμαγιάς, Χρήστο Γεωργιάδη, η ολιγωρία του προξένου Στορνάρα στη δημοπράτηση του έργου και η παραχώρησή του, χωρίς μειοδοσία, σε εργολάβο, ανέβασε το κόστος της σχολής σε 1.300 λίρες και καθυστέρησε το έργο σημαντικά, αλλά και επιβάρυνε οικονομικά την κοινότητα, η οποία κλήθηκε να καλύψει τη διαφορά³²⁹. Αρχιτέκτονες ανέλαβαν οι Χάμερ και Γ. Μητρέντζος. Ωστόσο, ως το Νοέμβριο του 1899 δεν είχε ακόμη εγκριθεί το σχέδιο της νέας σχολής. Τελικά στις αρχές του 1900, η κοινότητα προχώρησε στην ανέγερση της νέας σχολής στη μέση της κωμόπολης, δαπάνης 1.500 λιρών³³⁰.

Τη θεμελίωση των *Ηνωμένων Εκπαιδευτηρίων* τέλεσε, με μεγαλοπρεπή εκδήλωση, την Τετάρτη 23 Φεβρουαρίου 1900, ο μητροπολίτης Μελενίκου Λεόντιος και παραβρέθηκε σύσσωμος ο πληθυσμός της κοινότητας³³¹. Η τελετή ξεκίνησε με προηγιασμένη Θεία Λειτουργία, στην οποία προεξήρχε ο μητροπολίτης Λεόντιος. Στη συνέχεια σχηματίστηκε πομπή από τους μαθητές, τον κλήρο, τους εφόρους και επιτρόπους της κωμόπολης και της επιτροπής ανέγερσης, που κατευθύνθηκε στο οικόπεδο όπου θα ανεγειρόταν το εκπαιδευτήριο. Εκεί τελέστηκε αγιασμός από το μητροπολίτη, ο οποίος μίλησε κατάλληλα εξαιρώντας το έργο, προϊόν της ειρήνης και της ομόνοιας των κατοίκων. Η εκδήλωση έκλεισε με τραγούδια από χορωδία 130 μαθητών και ποίημα, ειδικό για την περίπτωση, γραμμένο από τον διδάσκαλο Β. Καφταντζή. Τα σχέδια της οικοδομής έγιναν από τον μηχανικό της Θεσσαλονίκης Γ. Μητρέντζο, απόφοιτο του Ε.Μ.Π. Η νέα σχολή θα είχε εμβαδόν 1.000 τ.μ., στο κέντρο ανοιχτού και από τις τέσσερις πλευρές γηπέδου. Το κτήριο θα ήταν φωτεινό και ευάερο και θα μπορούσε να καλύψει ανάγκες 500 παιδιών. Την Κυριακή της Ορθοδοξίας του 1900, ο μητροπολίτης Λεόντιος τέλεσε το μνημόσυνο των ευεργετών της κωμόπολης³³².

³²⁷ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Υπ. Εξ., 82/4.5.1895/509/12.5.1895.

³²⁸ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Α. Πόγγης προς Υπ. Εξ., 240/31.12.1894/31/11.1.1895.

³²⁹ *ΑΥΕ*, 1900/Πρόξ. Σερρών, Επιστολή Χρήστου Γεωργιάδη προς Οικ. Πατριάρχη, Κ. Τζουμαγιά 12.2.1900.

³³⁰ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 314/10.11.1899/379/15.11.1899.

³³¹ «Μακεδονία» Σέρρες 14.4.1900, *Αγών*, φ. 57 (Παρασκευή 21.4.1900), σ. 1.

³³² «Εν ταις Επαρχίαις» Κ. Τζουμαγιά, 2.3.1900, *Ταχυδρόμος*, φ. 567 (Τετάρτη 15.3.1900), σ. 3.

Ο Γ. Χατζηκυριακού, αναφερόμενος το 1905/1906 στο νέο σχολικό κτήριο γράφει τα εξής: «...τό νεόδμητον και μεγαλοπρεπές σχολεῖον εἶναι τό μεγαλύτερον και ἐπιφανέστερον κτήριο τῆς κωμοπόλεως. Τοῦτο περιλαμβάνει εἰς δύο κεχωρισμένα διαμερίσματα, σχολεῖον ἀρρένων ἐξ ὀκτώ τάξεων, ἐν ᾧ διδάσκουσι ἕξι διδάσκαλοι και σχολεῖον θηλέων ἐκ πέντε τάξεων και νηπιαγωγικῆς ἅς διδάσκουσι τέσσερις διδασκάλισσαι...»³³³.

Το 1903, επιχειρήθηκε ανεπιτυχῶς νέα προσπάθεια για την ίδρυση βουλγαρικού σχολείου. Μετά το σύνταγμα του 1908, ιδρύθηκε βουλγαρικό σχολείο, οι μαθητές του οποίου ὁμως δεν ξεπέρασαν τους 30. Το σχολείο αυτό ήταν διτάξιο με δύο διδασκάλους (Ἄγγελι Κολάρωφ και Ελένα Τσιούμκοβα) και λειτούργησε ὡς το 1913³³⁴. Προσπάθειες έγιναν και για τη λειτουργία ρουμανικῆς σχολῆς, ἀπὸ το ὄργανο των ρουμάνων Μιχαλούση Μαργαρίτη, που ὁμως ναυάγησαν με τη δολοφονία του τον Ιανουάριο του 1907³³⁵.

Το σχολικό ἔτος 1904-1905, η κωμόπολη διέθετε επτατάξιο αρρεναγωγεῖο με πέντε διδασκάλους και 250 μαθητές, τετρατάξιο παρθεναγωγεῖο-νηπιαγωγεῖο, με πέντε διδασκάλισσες και διακόσιες μαθήτριες, καθὼς και μικτὴ δημοτικὴ σχολὴ με δύο τάξεις, ἓνα διδάσκαλο και πενήντα μαθητές³³⁶.

Το πρώτο γνωστὸ σωματεῖο της κωμόπολης ἦταν η *Μαντολινάδα* που δημιουργήθηκε το 1903, με φροντίδα του διδασκάλου Κωνσταντίνου Σαμαρτζίδη και διατηρήθηκε ὡς το 1906. Το 1906, ιδρύθηκε η *Φιλόπτωχος Ἀδελφότης* με σκοποὺς ὄχι μόνο φιλανθρωπικούς ἀλλὰ και εκπαιδευτικούς. Με συνδρομὴ της, ιδρύθηκε Βιβλιοθήκη και Ἀναγνωστήριο. Χορηγοῦσε ἀκόμη υποτροφίες σε ἀπορους μαθητές για τη συνέχιση των σπουδῶν τους και παρείχε χρηματικὰ βοηθήματα σε γειτονικὲς ἀπορες κοινότητες³³⁷.

Το χρονικὸ διάστημα 1906-1907, στο παλιὸ σχολικὸ κτήριο λειτούργησε, με την οικονομικὴ στήριξη του ελληνικοῦ προξενείου Σερρών, μονοετῆς κατώτερη γεωργικὴ σχολὴ για 30 περίπου παιδιά με διδάσκαλο κάποιον Ἀλέξανδρο³³⁸.

Στις αρχές του 20^{οῦ} αἰῶνα, αποφασίστηκε η λειτουργία οικοτροφείου στην Κάτω Τζουμαγιά. Το Μάρτιο του 1907, κατατέθηκαν προς ἐγκριση τα σχέδια του. Το οικοτροφεῖο θα περιλάμβανε 44 μαθητές με τις καλύτερες συνθήκες στέγασης και διαμονῆς. Ο ἀριθμὸς των οικοτρόφων μαθητῶν θα μπορούσε να αυξηθεῖ στους 55³³⁹.

³³³ Γ. Χατζηκυριακού, *Σκέψεις και ἐντυπώσεις*, σ. 144.

³³⁴ Γ. Καφταντζής, *Ἱστορία της Ηράκλειας*, σ. 107.

³³⁵ *Ὁ.π.*, σ. 113. Ο Μαργαρίτης προσέφερε την αποθήκη του για τη λειτουργία του βουλγαρικού παρεκκλησίου και το διόροφο σπίτι του για τη δημιουργία βουλγαρικού οικοτροφείου. Δεν ἦταν σταθερὸ ὄργανο καμίας προπαγάνδας ἀλλὰ πέρασε ἀπὸ τη σερβικὴ στη βουλγαρικὴ και ἀπὸ αὐτὴ στη ρουμανικὴ ἕως ὅτου δολοφονήθηκε ἀπὸ ελληνικὴ ανταρτικὴ ομάδα.

³³⁶ Ν. Ἰγγλέσης, *Ὁδηγὸς της Ελλάδος*, σ. 122.

³³⁷ Μακεδνὸς Ἀμύντωρ, «Ἡ πεδιάς των Σερρών και η πόλις Βαῖρακλή Τζουμαγιά», *ΜΗΠΣΑ* 1 (1908) 262 και Γ. Καφταντζής, *Ὁ.π.*, σ. 132.

³³⁸ Γ. Καφταντζής, *Ὁ.π.*, σ. 110.

³³⁹ *ΑΥΕ*, Προξενεῖο. Σερρών, Ἐπιστολὴ ἀρχιτέκτονα, 4.3.1907.

Ως διευθυντής των σχολείων της Κάτω Τζουμαγιάς υπηρέτησε, το 1907, ο Αλέξανδρος Ευρυθιώτης από τις Κυδωνιές της Μικρής Ασίας, άνδρας με ικανή μόρφωση και γνώστης ξένων γλωσσών. Ωστόσο, συκοφαντίες ρουμάνων διδασκάλων στις οθωμανικές αρχές πέτυχαν να τον απομακρύνουν από τη θέση του, προκαλώντας κλονισμό στην ομαλή λειτουργία των σχολείων της κωμόπολης³⁴⁰. Ο Ευρυθιώτης αργότερα θα μετάσχει ενεργά στην οργάνωση του Μακεδονικού Αγώνα και θα αναλάβει επικεφαλής της ένοπλης δράσης, στην περιοχή της Νιγρίτας³⁴¹.

Το 1908, το αρρεναγωγείο έγινε εννεατάξιο με επτά διδασκάλους και 340 μαθητές και το παρθεναγωγείο εξατάξιο με πέντε διδασκάλισσες και 250 μαθήτριες. Στην κωμόπολη λειτουργούσαν επίσης δύο νηπιαγωγεία, το ένα στη συνοικία των αθιγγάνων, με δύο διδασκάλους και 100 περίπου νήπια. Οι μαθητές της κεντρικής αστικής σχολής διδάσκονταν, μεταξύ των άλλων, Καταστιχογραφία, Τουρκικά και Γαλλικά και αποκτούσαν όλα τα εφόδια, ώστε μετά την αποφοίτησή τους να ασχοληθούν με το εμπόριο και τη βιοτεχνία. Στην Κάτω Τζουμαγιά λειτουργούσε επίσης και γυμναστήριο. Η λειτουργία των σχολείων στηριζόταν οικονομικά στα έσοδα των δύο εκκλησιών, καθώς και στην αυτοπροαίρετη φορολόγηση των κατοίκων για το σκοπό αυτό³⁴².

Κατά τη γενική συνέλευση των κατοίκων στις 30 Νοεμβρίου του 1908, μετά από σύσταση του μητροπολίτη, αποφασίστηκε η συγχώνευση της παλαιάς *Φιλοπτώχου Αδελφότητας* της Κάτω Τζουμαγιάς με όλα τα άλλα ελληνικά σωματεία και τις συντεχνίες που υπήρχαν στην κωμόπολη σε έναν και μόνο σύλλογο τον *Πολιτικό Σύλλογο Βαϊρακλή Τζουμαγιάς*³⁴³. Πρόεδρος του εξελέγη ο Δημήτριος Ρώτσκας, πρωτεργάτης της *Μακεδονικής Άμυνας* στην περιοχή. Σκοπός του νέου συλλόγου ήταν να συντελέσει στην πνευματική ανάπτυξη των Ελλήνων κατοίκων της Κάτω Τζουμαγιάς. Ο *Πολιτικός Σύλλογος* απαρτιζόταν από πολλά τμήματα. Ένα από αυτά θα συνέχιζε το φιλανθρωπικό έργο της φιλοπτώχου αδελφότητας, άλλο με πρόεδρο το διευθυντή των εκπαιδευτηρίων Δημήτριο Δαμάνη θα επεδίωκε την ίδρυση αναγνωστηρίου, ένα τρίτο θα ασχολούνταν με τη λειτουργία γυμναστηρίου και σκοπευτηρίου, ενώ ένα άλλο τμήμα θα προχωρούσε στη σύσταση και κατάρτιση *Μουσικού Ομίλου*, αντάξιο της φιλομουσίας των κατοίκων. Ωστόσο ο σπουδαιότερος σκοπός του συλλόγου ήταν η πνευματική ανάπτυξη των Ελλήνων των περιχώρων με την δωρεάν αποστολή εποικοδομητικών βιβλίων, περιοδικών, εφημερίδων και εκπαιδευτικού υλικού³⁴⁴.

³⁴⁰ ΑΥΕ, 1907/α.α.κ., Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 81/28.2.1907.

³⁴¹ Βλέπε Ιω. Μπάκα, *Η Νιγρίτα και η περιοχή της* (στο σχετικό κεφάλαιο).

³⁴² Μακεδνός Αμύντωρ, *ό.π.* υποσημ. 337, σ. 261.

³⁴³ Παραστρυμώνιος, «Βαϊρακλή Τζουμαγιά», *Αλήθεια*, φ. 850/134 (Τρίτη 2.12.1908), σ. 2.

³⁴⁴ *Ό.π.*

Ο σύλλογος γρήγορα απέκτησε το αναγνωστήριο και το μουσικό του τμήμα³⁴⁵, διαλύθηκε όμως τον ίδιο χρόνο από τις οθωμανικές αρχές, με την αιτιολογία ότι δρούσε πολιτικά και ανατρεπτικά³⁴⁶. Το Σεπτέμβριο του 1911, ωστόσο, επανασυστάθηκε, ύστερα από παρότρυνση του Δίγκα, βουλευτή Σερρών στο οθωμανικό κοινοβούλιο. Στις αρχαιρεσίες του συλλόγου την ίδια χρονιά, εξελέγη πενταμελές συμβούλιο που αποτελούνταν από τους: ιατρό Δ. Πάζη πρόεδρο, Ι. Καλαμαρτζή αντιπρόεδρο, Δ. Κατσιαβάκη ταμία, Ν. Παπανικολάου σύμβουλο και Κων. Ν. Βέλκο γραμματέα³⁴⁷.

Το διάστημα 1910-1911, στο σχολείο της Κάτω Τζουμαγιάς υπηρέτησε ως διευθυντής ο Κωνσταντίνος Παπανικολάου από το Πρόσνικ (Σκοτούσσα) Σερρών, με προϋπηρεσία σε σχολεία της περιοχής³⁴⁸.

Ευεργετική θεατρική παράσταση, υπέρ των εκπαιδευτηρίων, πραγματοποιήθηκε από ερασιτέχνες νέους της κωμόπολης το Σάββατο 3 Μαρτίου 1910. Η θεατρική ομάδα ανέβασε με μεγάλη επιτυχία το έργο «Γκόλφω»³⁴⁹.

Στις 30 Σεπτεμβρίου του 1910 πέθανε στην Κάτω Τζουμαγιά η Μαρία Ζιόμπη, ευεργέτιδα των εκπαιδευτηρίων της κωμόπολης, στα οποία κληροδότησε ένα σπίτι. Η κηδεία της έγινε πάνδημη με τη συμμετοχή των διδασκάλων και μαθητών. Τον επικήδειο εξεφώνησε ο διδάσκαλος Ν. Παπαπέτρου³⁵⁰. Η αποθανούσα άφησε επίσης κληροδότημα 50 λιρών για την ανέγερση κωδωνοστασίου στο ναό της νέας συνοικίας, που ανεγέρθηκε τελικά, μετά τη διενέργεια εράνου για τη συμπλήρωση του κόστους ανέγερσης³⁵¹.

Το Μάιο του 1911 διοργανώθηκαν στην Κάτω Τζουμαγιά ελληνικοί σχολικοί αγώνες με τη συμμετοχή τριακοσίων περίπου μαθητών από την κωμόπολη και τα γύρω χωριά Κιουπρί, Κουμλί, Έλσιανη, Πρόσνικ, Καμαρότι και Μπαρακλί. Οι αγώνες διήρκεσαν δύο ημέρες και οι τρεις πρώτοι νικητές στον αγώνα δρόμου έλαβαν ως έπαθλο ρολόγια ³⁵². Την εποχή αυτή διευθυντής της σχολής Κάτω Τζουμαγιάς ήταν ο Μ. Δημητρόπουλος.

Το σχολικό έτος 1912-1913, η κωμόπολη διέθετε εννεατάξια αστική σχολή με επτά διδασκάλους και 340 μαθητές, πεντατάξιο παρθενγωγείο με πέντε διδασκάλισσες και 250 μαθήτριες και δύο νηπιαγωγεία με δύο διδασκάλους και 100 συνολικά νήπια. Οι περισσότεροι μαθητές συνέχιζαν στο Γυμνάσιο Σερρών. Από την Κάτω Τζουμαγιά προήλθε μεγάλος αριθμός διδασκάλων, εξαιτίας της μεγάλης έμφασης που έδινε η κοινότητα στην ανάπτυξη της παιδείας³⁵³.

³⁴⁵ «Σωματεῖον εν Βαϊρακλή Τζουμαγιά», *Αλήθεια*, φ. 915/199 (Παρασκευή 27.2.1909), σ. 3.

³⁴⁶ *Ελλάς*, περ. Β', φ. 54 (Αθήνα, Κυριακή 7.12.1908), σ. 9 όπου και φωτογραφία του από τον φωτογράφο Δ. Λιοντά σταλείσα στο περιοδικό από τον Β. Ι. Καφταντζή.

³⁴⁷ Κλεόβουλος, «Ειδήσεις εκ Κ. Τζουμαγιάς (9.9.1911)», *ΝΑ*, φ. 695/95 (Κυριακή 11.9.1911), σ. 1.

³⁴⁸ Π. Πέννας, *Τα Άνω Πορρόια*, σ. 59.

³⁴⁹ «Ευεργετική εν Βαϊρακλή Τζουμαγιά», *ΝΑ*, φ. 234 (Πέμπτη 11.3.1910), σ. 3.

³⁵⁰ *ΝΑ*, φ. 410/111 (Σάββατο 9.10.1910), σ. 2.

³⁵¹ «Κάτω Τζουμαγιά – Ευσεβής δωρεά», *ΝΑ*, φ. 513/214 (Τρίτη 15.2.1911), σ. 3.

³⁵² *ΑΥΕ*, Τηλεγράφημα, Πρόξ. Σερρών Σακελλαριάδης προς Υπ. Εξ., 23.5.1911.

³⁵³ Σ. Σκληρός, *Η Νέα Ελλάδα*, σ. 201.

Αγροκήπιο Κάτω Τζουμαγιάς

Η προσπάθεια για την επικράτηση του Ελληνισμού στην περιοχή, εκτός από την πνευματική πρόοδο οδήγησε στην οικονομική ανάπτυξη -μετά και από τις ευκαιρίες που αρχικά φαινόταν ότι έδινε η νέα μεταπολιτευτική κατάσταση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία-, καθώς και στην ίδρυση γεωργικών εκπαιδευτηρίων για την καλύτερη επιστημονικά και τεχνολογικά προετοιμασία των Ελλήνων γεωργών στις νέες μεθόδους και στις νέες καλλιέργειες. Έτσι, και με βάση τα παραπάνω, οι ελληνικές διπλωματικές αρχές στην περιοχή, με τη βοήθεια και τη συμπαράσταση των μητροπολιτών, ίδρυσαν τη Γεωργική Σχολή στην Κρομούστα του Παγγαίου³⁵⁴, ως γεωργικό εκπαιδευτήριο για ολόκληρη την περιφέρεια και Αγροκήπιο στην Κάτω Τζουμαγιά για την εξυπηρέτηση ειδικών και μερικών αναγκών της πεδιάδας των Σερρών, όπως αναφέρεται σε έγγραφο του προξενείου Σερρών³⁵⁵. Η ίδρυση του αγροκηπίου είχε τεθεί από το 1907 ακόμη, όταν πρωτολειτούργησε στην κωμόπολη υποτυπώδης μονοετής σχολή. Η σημασία του αγροκηπίου για την περιοχή της Κάτω Τζουμαγιάς δεν ήταν μόνο διδακτική αλλά και προπαγανδιστική, παρέχοντας ενδιαφέρον, ενημέρωση και φροντίδα στους γύρω βουλγαρόφωνους πληθυσμούς, σε αντίθεση με τις ληστρικές ενέργειες του βουλγαρικού κομιτάτου³⁵⁶.

Η απόφαση για την ίδρυση της Γεωργικής Σχολής- Αγροκηπίου στην Κάτω Τζουμαγιά ελήφθη σε γενική συνέλευση των κατοίκων που πραγματοποιήθηκε, υπό την προεδρεία του μητροπολίτη Αιμιλιανού, την Κυριακή 30 Νοεμβρίου 1908. Στην παραπάνω συνέλευση παραβρέθηκαν ως αντιπρόσωποι της μητρόπολης Σερρών ο γυμνασιάρχης Σερρών Γ. Σάρρος, ο επόπτης των σχολείων της περιφέρειας Σερρών Λάζαρος Κούσης και ο γυμναστής Α. Σπηλιόπουλος. Στον εναρκτήριο λόγο του ο μητροπολίτης επεσήμανε τη σημασία της γεωργίας για την οικονομία της περιοχής ως κέντρο της εύφορης και απέραντης πεδιάδας των Σερρών και την ανάγκη κατάρτισης των γεωργών στις νέες καλλιέργειες και τεχνικές. Ο αντιπρόσωπος της μητρόπολης Σερρών Γ. Σάρρος συνεχίζοντας, υποσχέθηκε τη συνδρομή ευπόρων Ελλήνων της επαρχίας Σερρών στην οικοδόμηση κτηρίου για τη γεωργική σχολή, καθώς και οικοτροφείου για τους εσωτερικούς σπουδαστές. Για το ζήτημα της ίδρυσης της Γεωργικής Σχολής-Αγροκηπίου η συνέλευση ομόφωνα πήρε τις παρακάτω αποφάσεις³⁵⁷:

1. Να ιδρυθεί μέσα ή κοντά στην Κάτω Τζουμαγιά Γεωργική Σχολή, στην οποία οι νέοι που θα προσέρχονται από την κωμόπολη, τη γύρω περιοχή

³⁵⁴ Ιω. Μπάκας, «Η ίδρυση και λειτουργία της Γεωργικής Σχολής Εικοσιφοίνισσας Παγγαίου», *Μακεδονικά* 32 (1999-2000) 365-391.

³⁵⁵ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 56/25.1.1909.

³⁵⁶ Ο.π.

³⁵⁷ Παραστρυμώνιος, ό.π. υποσημ. 343.

αλλά και μακρύτερα, να μαθαίνουν τις νεότερες γνώσεις για τη γεωργία ώστε αποφοιτώντας από τη σχολή να μπορούν να διευθύνουν, όχι μόνο τις εργασίες των δικών τους γαιών αλλά και ξένων, ως επιστάτες υποστατικών και επαύλεων.

2. Να ιδρυθεί οικοτροφείο, όπου θα διαμένουν οι σπουδαστές τόσο της Γεωργικής Σχολής, όσο και της αστικής, που θα προέρχονται από τα περίχωρα και μεγάλο μέρος των οποίων θα διαμένει δωρεάν.
3. Να αγοραστεί έπαυλη (τσιφλίκι) κοντά στη σχολή για την πρακτική εξάσκηση των μαθητών στις γεωργικές εργασίες.
4. Να εκλεγεί επιτροπή η οποία μετά την ανεύρεση των απαιτούμενων πόρων να θέσει σε εφαρμογή τις παραπάνω αποφάσεις.

Η γενική συνέλευση προχώρησε στη σύνταξη πρωτοκόλλου ίδρυσης της σχολής και στην εκλογή της επιτροπής, την οποία αποτελούσαν ο μητροπολίτης Αιμιλιανός ως πρόεδρος και οι Δημήτριος Βιζιάλας, Δημήτριος Τασίκης και Νικόλαος Βέλκου.

Η επιτροπή κρίνοντας ότι έπρεπε άμεσα να λειτουργήσει η σχολή, αποφάσισε, στην πρώτη της ακόμη συνεδρίαση, να εγκατασταθεί η σχολή και το οικοτροφείο στο κτήριο της παλαιάς σχολής της Κάτω Τζουμαγιάς, το οποίο μετά την ίδρυση της Κεντρικής Σχολής παρέμενε διαθέσιμο. Σε ότι αφορά τη γη στην οποία θα ασκούνταν οι μαθητές, αποφασίστηκε, αρχικά να ενοικιαστούν κοντινές εκτάσεις και κήποι, υπολογιζόμενοι σε διακόσια περίπου στρέμματα. Οι εισακτέοι μαθητές θα ανέρχονταν στους 30 από τους οποίους οι 5 από την Κάτω Τζουμαγιά και οι υπόλοιποι από τα γύρω χωριά Μπαρακλή, Κουμλή, Κιουπρί, Ράμνα, Έλσιανη, Πρόσνικ, Ερνί Κιόι, Σπάτοβο, Λάτροβο, Σάβγιακο, Ράδοβο και Μπούτκοβο. Ωστόσο, το πρώτο έτος προσελήφθησαν από τα γύρω βουλγαρόφωνα χωριά 28 νέοι, που διέμεναν στο οικοτροφείο του αγροκηπίου καθώς και άλλοι έξι από την κωμόπολη της Κάτω Τζουμαγιάς. Ο μητροπολίτης Αιμιλιανός ανέλαβε την εξεύρεση των καταλλήλων γεωπόνων, δύο ή έστω ενός, για τη διδασκαλία των μαθητών³⁵⁸.

Από τον Ιανουάριο του 1909 η Γεωργική Σχολή-Αγροκήπιο εγκαταστάθηκε σε ιδιόκτητο κτήριο της κοινότητας, περίπου 80 στρεμμάτων, τα μισά από τα οποία παραδόθηκαν σε χρήση αμέσως, τα υπόλοιπα δε το Μάιο. Η διεύθυνση της, καθώς και του οικοτροφείου, ανατέθηκε στον γεωπόνο Α. Γαζή, ο οποίος είχε σπουδάσει στην Ιταλία. Τα έξοδα λειτουργίας του βάραιναν αποκλειστικά το ελληνικό προξενείο Σερρών, το οποίο θα φρόντιζε και στην εξοικονόμηση χρημάτων από το Τσούφλειο οικοτροφείο Πετριτσίου, χωρίς παράλληλα να βλάψει τη λειτουργία του και την παροχή σουσιτίου στους μαθητές του Πετριτσίου. Τα έξοδα των εγκαταστάσεων, καθώς και αυτά της αγοράς ζώων και εργαλείων, τα οποία συνολικά υπολογίζονταν στις 100 λίρες, θα καλύπτονταν από εισφορές ή από τις απρόβλεπτες δαπάνες του Προξενείου³⁵⁹.

³⁵⁸ Ο.π.

³⁵⁹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 56/25.1.1909.

Δυστυχώς η συνεχής έλειψη πόρων και οι τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις δεν επέτρεψαν την ολοκληρωμένη λειτουργία και βιωσιμότητα της σχολής³⁶⁰.

meleheniko.gr

---

³⁶⁰ Βλ. Ιω. Μπάκα, «Η ίδρυση και λειτουργία της Γεωργικής Σχολής Εικοσιφοινίσσης», σ. 391.

Οι Έλληνες της επαρχίας Μελενίκου απέναντι στις βουλγαρικές κινήσεις και τις οθωμανικές αυθαιρεσίες

Η ΕΠΑΡΧΙΑ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1850-1878

(από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και το Τανζιμάτ ως την ίδρυση της Βουλγαρικής Ηγεμονίας το 1878)

Η κατάσταση στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ήταν ιδιαίτερα έκρυθμη στην επαρχία Μελενίκου. Οι σχέσεις χριστιανών και μουσουλμάνων οξύνθηκαν επικίνδυνα και η κρίση συνεχίστηκε έτσι έως την εμφάνιση του βουλγαρικού ζητήματος. Οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ (1856) και οι συγκυρίες (Κριμαϊκός πόλεμος, Κρητικό ζήτημα) συνέβαλαν στο παραπάνω κλίμα. Οι ληστείες, οι δολοφονίες και οι αυθαιρεσίες ήταν σχεδόν καθημερινό φαινόμενο. Ιδιαίτερα το 1850, δραστηριοποιούνταν στους καζάδες Μελενίκου, Πετριτσίου και Δεμίρ Ισάρ ο ληστής Ισμαΐλης από το Λιβούννοβο Μελενίκου. Ο Ισμαΐλης είχε στο ενεργητικό του αρκετούς φόνους και ληστείες και ήταν υπεύθυνος για τη δολοφονία αγιορείτου μοναχού, καθώς αυτός κατερχόταν από το Μεγάλο Τύρνοβο στο Άγιο Όρος¹.

Σοβαρή πληγή αποτελούσαν οι Τούρκοι τοπάρχες, οι οποίοι «προσπαθώντας» να ελέγξουν την ανώμαλη κατάσταση, πολλαπλασίαζαν τις αυθαιρεσίες τους σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού. Από την αρχή ακόμη του 1851 οι χριστιανοί των Κάτω Πορροϊών αντιμετώπισαν προβλήματα από την αυθαιρεσία των οθωμανικών αρχών. Οι μουσουλμάνοι συγχωριανοί τους κατέλαβαν την οικία που είχαν αγοράσει οι χριστιανοί και την προόριζαν για τον ιερέα τους (παπάζ εβί), με τη δικαιολογία ότι είχε κτιστεί από αυτούς και ότι διέθεταν τα σχέδιά της². Ο μητροπολίτης Διονύσιος ζήτησε τη μεσολάβηση του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ιερωνύμου στον Βαλή Θεσσαλονίκης, ώστε να εκδοθεί διαταγή προς τον μουδέρη Δεμίρ Ισάρ, η οποία να υπερασπίζεται το δικαίωμα των χριστιανών Κάτω Πορροϊών στην κατοχή της οικίας³.

Η σύλληψη του κοτζαμπάση Πετριτσίου, Δημητρίου Γεωργίου, τον ίδιο χρόνο, συνετάραξε την κοινωνία της πόλης γιατί ήταν τίμιος, φιλοδίκαιος και ευσεβής και είχε πέσει θύμα συκοφαντίας. Ο μητροπολίτης Διονύσιος, για μια ακόμη φορά, ζήτησε τη βοήθεια του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης στον Βαλή, ώστε να απαλλαγεί ο παραπάνω κοτζαμπάσης από τις κατηγορίες⁴.

¹ *BMI*, 1951, σ. 46, Μελενίκου Διονυσίου τῷ ἁγίῳ Θεσσαλονίκης Ἱερωνύμῳ, 3.5.1850.

² *BMI*, 1951, σ. 42, Μελενίκου Διονυσίου τῷ ἁγίῳ Θεσσαλονίκης Ἱερωνύμῳ, 16.4.1852.

³ *BMI*, 1951, σ. 44, Μελενίκου Διονυσίου τῷ ἁγίῳ Θεσσαλονίκης Ἱερωνύμῳ, 22.4.1852.

⁴ *BMI*, 1951, σ. 67, Μελενίκου Διονυσίου τῷ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης, 1851.

Στις παραμονές του Κριμαϊκού πολέμου παρατηρήθηκε έξαψη του μουσουλμανικού στοιχείου έναντι των χριστιανών. Το Φεβρουάριο του 1852, τουρκαλβανοί ληστές εισέβαλαν στο ναό του Αγίου Γεωργίου Δεμίρ Ισάρ και αφήρεσαν διάφορα σκεύη, τον επιτάφιο και το κάλυμμα της Αγίας Τραπέζης⁵.

Σε αυστριακή προξενική έκθεση, τον Αύγουστο του 1853, αναφέρεται πως τους κατοίκους του Μελενίκου κατατρομοκρατούσε, με τις συνεχείς ληστρικές επιδρομές του ο Σινάν. Η δολοφονία του εμπόρου Παπάζογλου μεγάλωσε τον πανικό. Στο χωριό Κατάντζα του διαμερίσματος Μελενίκου, όπου κάθε Τρίτη γινόταν μεγάλο παζάρι, στο οποίο συμμετείχαν πολλοί Μελενίκιοι, ο Σινάν βρήκε την ευκαιρία να απαγάγει ορισμένους για τους οποίους ζήτησε λύτρα 75.000 πιάστρα. Σε περίπτωση που δεν θα τα λάμβανε, απειλούσε με επίθεση την ίδια την πόλη του Μελενίκου. Οι Μελενίκιοι τρομοκρατήθηκαν και κλείστηκαν στα σπίτια τους σταματώντας κάθε εμπορική και αγροτική δραστηριότητα. Βλέποντας μάλιστα και την αδιαφορία αλλά και αδυναμία των οθωμανικών αρχών για την ασφάλειά τους ζήτησαν απελπισμένοι την αυστριακή προστασία και μεσολάβηση στις οθωμανικές αρχές για την αντιμετώπιση της κατάστασης⁶.

Οι μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, την ίδια εποχή, όχι μόνο δεν βελτίωσαν το φορολογικό καθεστώς των χριστιανών, αλλά αυτό επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο. Το 1850, και ενώ ο μητροπολίτης Διονύσιος έλειπε στην Κωνσταντινούπολη, η βαριά φορολόγηση του πληθυσμού και οι αυθαιρεσίες από την οθωμανική διοίκηση προκάλεσαν έντονα προβλήματα στους χριστιανούς του Μελενίκου. Κατ' αναλογία του πληθυσμού, ο βασιλικός φόρος, το έτος εκείνο, θεωρήθηκε υπέρμετρος και τόσο δυσβάστακτος που ανάγκασε πολλούς κατοίκους της πόλης και του καζά να φύγουν, μαζί με τις οικογένειές τους (φαμιλιδόν), στους γειτονικούς καζάδες, μη μπορώντας να ανταποκριθούν στην καταβολή των φόρων που τους αναλογούσαν. Η μετανάστευση έλαβε μάλιστα τόση διάσταση, ώστε κινδύνευσαν να ερημώσουν σχεδόν από τον χριστιανικό πληθυσμό η πόλη και ο καζάς. Οι κάτοικοι του Μελενίκου ζήτησαν από τον μητροπολίτη Διονύσιο να επιστρέψει στην έδρα του για να συμβάλει στην αντιμετώπιση της κατάστασης. Παράλληλα ζητήθηκε και η βοήθεια του Πατριαρχείου με παρέμβαση στην Υψηλή Πύλη⁷.

Το 1854 ωστόσο, οι διαμαρτυρόμενοι ήταν οι μουσουλμάνοι του Μελενίκου, οι οποίοι κατηγορούσαν τους χριστιανούς συμπολίτες τους για συνεννοήσεις με τους ληστές. Ο μητροπολίτης Διονύσιος, με εγκύκλιό του απείλησε με αφορισμό όσους έρχονταν σε συνεννόηση με ληστρικές ομάδες και ληστές, χριστιανούς μόνο στο όνομα. Η παραπάνω εγκύκλιος συνιστούσε ακόμη κατάδοση των ληστών στις αρχές, αποφυγή πολιτικών ομιλιών και δημοσίων αργολογιών κατά

⁵ *BMI*, 1951, σ. 70, 71, Μελενίκου Διονυσίου τῷ ἁγίῳ Θεσσαλονίκης Ἱερωνύμῳ, 21.4.1852.

⁶ Κων. Βακαλόπουλος, «Πως είδαν οι ευρωπαίοι πρόξενοι την κατάσταση στη Μακεδονία», *Μακεδονικά* 20 (1980) 61.

⁷ *BMI*, 1951, σ. 26, Οἱ πολῖτες Μελενίκου τῷ Κωνσταντινουπόλεως Γερμανῷ, 15.4.1850.

τη διάρκεια των γιορτών ή επισκέψεων αντί της προσευχής, της μελέτης και της χριστιανικής αγωγής των παιδιών. Ιδιαίτερη μνεία γινόταν στο στολισμό των γυναικών, του οποίου συνίστατο η αποφυγή για λόγους σκανδαλισμού και πρόκλησης των ληστών⁸.

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα οι χριστιανοί κάτοικοι της περιοχής δέχονταν έντονα τις πιέσεις των οθωμανικών αρχών και κυρίως τις αυθαιρεσίες και καταχρήσεις τους σε ό,τι αφορά τον φόρο των οινοπνευματωδών⁹ και του φόρου της δεκάτης. Ο φόρος των οινοπνευματωδών είχε μεγάλη σημασία για την επαρχία Μελενίκου, η οποία ήταν κατά κύριο λόγο οινοπαραγωγός περιοχή. Υπάλληλοι της διοίκησης, πριν ακόμη την ωρίμανση των σταφυλιών, όριζαν κατά πρόβλεψη το ποσό του φόρου (20% για το 1860) χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους τις τυχόν φυσικές καταστροφές, που δεν ήταν ούτε σπάνιες, ούτε λίγες, προκαλώντας την αγανάκτηση των παραγωγών, αλλά και τη φυλακιστή τους ως στασιαστών κατά της εξουσίας. Έτσι, εξαιτίας αυτών, ο χωρικός της περιοχής που αγωνιζόταν στα κτήματά του μαζί με την οικογένειά του, δε μπορούσε τελικά να οικονομήσει τα προς το ζην και πάντα ήταν καταδικασμένος σε φτώχεια, καθώς δε μπορούσε να θρέψει την οικογένειά του¹⁰. Οι αναφορές και οι διαμαρτυρίες των χριστιανών κατά των αυθαιρεσιών των συνοίκων τους οθωμανών σε βάρος τους και της αδράνειας την οποία επεδείκνυαν οι αρχές ήταν σχεδόν καθημερινό φαινόμενο, έτσι όπως παρουσιάζεται μέσα από τις πολυσέλιδες αναφορές του Έλληνα υποπρόξενου στις Σέρρες Δ. Κανακάρη (φόροι για τη χρήση βοσκοτόπων ή πηγών, απαγωγές, απειλές, βιασμοί, αγγαρείες κ.ά.)¹¹. Τον Ιανουάριο του 1864 φυλακίσθηκαν οι Έλληνες υπήκοοι του Δεμίρ Ισάρ γιατί αρνήθηκαν να πληρώσουν ως «ραγιάδες» τους προσωπικούς φόρους στις οθωμανικές αρχές¹².

Με την πάροδο των ετών η κατάσταση των χριστιανών κατοίκων της περιοχής, από τις συνεχείς αυθαιρεσίες των οθωμανικών αρχών και τη βαριά φορολογία, κατήντησε τραγική. Στις αυθαιρεσίες σε βάρος των χριστιανών διακρίθηκε ιδιαίτερα ο καϊμακάμης Μελενίκου Ριφάς μπέης ο οποίος, πέρα από τις φορολογίες και τις πιέσεις, τα Χριστούγεννα του 1867, εμπόδισε την πώληση χοιρινού κρέατος, βασικής πηγής εισοδήματος για τους κατοίκους του Μελενίκου. Οι Μελενίκιοι, με επικεφαλής τον επίσκοπο-επίτροπο του μητροπολίτη, διαμαρτυρήθηκαν, για το άτοπο της απαγόρευσης, στον καδή της πόλης. Ο

⁸ *BMI*, 1953, σ. 46, 47, Μελενίκου Διονυσίου τοῖς ἐντιμοτάτοις κληρικοῖς, εὐλαβεστάτοις ἱερεῦσι, τιμίοις προκρίτοις, πρωτομαῖστοροι καὶ μαῖστοροι τῶν ἑσναφίων καὶ λοιποῖς ἀπαξάπασι εὐλογημένοις χριστιανοῖς κατοικοῖς τῆς θεοσώστου πόλεως ταύτης, 8.4.1854.

⁹ Βλέπε Ιω. Μπάκας, «Ο αντίκτυπος της Βαλκανικής αναταραχής (1855-1880) στη Νιγρίτα και στα χωριά της», *Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου: Η Νιγρίτα, η Βισαλτία διά μέσου της Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 429.

¹⁰ *ΑΥΕ*, 99/1, 49/9, Πρόξ. Σερρών Δ. Κανακάρη προς Υπ. Βασιλικού Οίκου και Εξωτερικών Σχέσεων, 140/18.7.1860/6513/22.8.1860.

¹¹ *Ο.π.*, (συνημ. *Ημερολόγιο δυστυχημάτων και παθημάτων των χριστιανών*, 1.8.1860-23.8.1860).

¹² *ΑΥΕ*, 49/2, Υποπρόξ. Σερρών Γ. Λαγκαδάς προς Υπ. Εξωτερικών Σχέσεων, 41/31.1.1864.

καϊμακάμης, μαθαίνοντας το γεγονός πίεσε κατοίκους της πόλης να υπογράψουν κατά του επισκόπου, με την κατηγορία του δημεγέρτη και στη συνέχεια φυλάκισε τους πρωτεργάτες της κίνησης. Με τη μεσολάβηση του Βαλή Θεσσαλονίκης απελευθερώθηκαν οι συλληφθέντες, ενώ παραπέμφθηκαν σε δίκη στις Σέρρες ο καϊμακάμης και ο επίσκοπος για τη διαλεύκανση της υπόθεσης¹³.

Με την έναρξη σχεδόν του βουλγαρικού ζητήματος, πριν ακόμη την ίδρυση της βουλγαρικής Εξαρχίας, οι χριστιανοί της επαρχίας Μελενίκου, διαβλέποντας τις αξιώσεις των Βουλγάρων προπαγανδιστών στην επαρχία τους, διαμαρτυρήθηκαν με αναφορές τους στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Αναφορά των κατοίκων της επαρχίας Μελενίκου στις 29 Μαΐου του 1869 προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο και την Ιερά Σύνοδο είναι ενδεικτική του φρονήματος των κατοίκων. Στην αναφορά τους αποκρούουν κάθε ισχυρισμό που τους εμφανίζει ως Βουλγάρους, τονίζοντας την ελληνική εθνικότητά τους και την αφοσίωσή τους στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και στο νόμιμο μητροπολίτη Μελενίκου. Δεν αρνούνται τη βουλγαροφωνία των κατοίκων της υπαίθρου αλλά τη διαχωρίζουν από την εθνικότητα, δηλώνοντας ότι είναι «Γραικοί βουλγαρόφωνοι»: «... Έν τῇ Βουλγαρικῇ ἔφημερίδι «Μακεδονία», μηνολογουμένη κατὰ τόν παρελθόντα ἀπρίλιον, φαίνεται διατριβή τινος Βουλγαριστοῦ, φέροντος ὑπογραφήν Ι. Ν. δῆθεν Μελενικίου, ὑποκρινομένου δολίως, ἐν ἧ καί δι' ἧς ἐπαποδύεται ἀγώνα σατανικόν, προσάπτων καί ὑφαίνων κατὰ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Ἀρχιερέως κ. Διονυσίου συκοφαντίας ἀναιδεστάτας, καί καταχρήσεις πάντη ἀφανεῖς καί ἀνυπάρκτους φεῦ! Καί οὐδείς ἐν τούτοις ἀμφιβάλλει ὅτι ὁ καταχθόνιος αὐτοῦ σκοπός εἶναι νά ἐκτείνῃ καί διαδώσῃ τό δηλητήριον τοῦ Βουλγαρισμοῦ καί πανσλαβισμοῦ, καί ἐνοσπερὶ καί εἰς τὴν ταπεινὴν ἐπαρχίαν μας τὰ ἰώδη ζιζάνια ταῦτα. Ἐν τούτοις δέ ὁ εἰρημένος Ι.Ν. ἰσχυρίζεται ἀλόγως ὅτι οἱ ἐπαρχιωῖται Μελενίκου εἰσὶ Βούλγαροι οὐ μόνον, ἀλλ' ἀναιδέστατος ψεύτης λέγει παντόλμως, ὅτι καί ἐντὸς τῆς πρωτευούσης μας ὁμιλοῦσι τὴν Βουλγαρικὴν, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξελληνισθέντων. Δικαίως τοίνυν ἀγανακτήσαντες διὰ τὰ παχυλά καί ψηλαφητὰ αὐτοῦ ψεῦδη πάντες οἱ ἐπαρχιωῖται Μελενίκου καί τῶν τριῶν καζάδων, Μελενίκου, Δεμισαρίου καί Πετριτζης, ἀναφερόμεθα πρὸς τὴν ἁγίαν καί τιθηνὴν ἡμῶν Μ. Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πρῶτον μὲν διαβεβαιώσωμεν Αὐτὴν περὶ τῆς ἀφοσιώσεως ἡμῶν εἰς τόν Πατριαρχικόν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι ἐσμέν τέκνα εὐπειθῆ καί πιστὰ αὐτῆς, ὅτι οὐδέποτε θ' ἀνεχθῶμεν νά ἐνωθῶμεν μετὰ τῶν Βουλγάρων τῶν ἀπαιτούντων φεῦ! τὴν τῆς Ἐκκλησίας διαίρεσιν, διότι ἐσμέν Γραικοὶ βουλγαρόφωνοι μὲν οἱ χωρικοί, οὐχὶ δέ καί Βούλγαροι, διότι ἀπωλέσαμεν μὲν τὴν προγονικὴν ἡμῶν γλῶσσαν, οὐχὶ δέ καί τὴν ἐθνικότητα, ὅθεν καί ἱεουργοῦμεθα ὑπὸ Ἑλληνοφῶνων ἱερέων Ἑλληνιστί, καί τὰ τέκνα ἡμῶν διδάσκονται τὴν προγονικὴν ἡμῶν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν· καί τέλος, ὅτι ἡ θέλησις ἡμῶν εἶναι νά ὤμεν ἡνωμένοι καί ἀναπόσπαστοι τῆς μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας καί ἡμεῖς τε καί οἱ ἀπόγονοι

¹³ ΑΥΕ, 49/9, Υποπρόξ. Σερρών Ν. Πέρβαλης προς Υπ. Εξ. Π. Δεληγιάννη, /12.1.1868/927/6.2.1868.

ἡμῶν ἐκεῖθεν θά παραδεχόμεθα Ἀρχιερεῖς εἰς αἰῶνα τόν ἅπαντα, γνωρίζοντες τόν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, καί οὐδεπώποτε ἄλλον. Δεύτερον δέ ἵνα, κηρύττοντες, ὅτι αἱ τῶ σεβαστῶ ἡμῶν Ἀρχιερεῖ ἀγίῳ Μελενίκου, οὐδέποτε τοῦ ὀρθοῦ παρεκτραπέντι καθ' ὅλον τόν μακρόν τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ χρόνον, ἀποσφενδονιζόμενοι ἀλόγως καί ἀναισχύντως καταχρήσεις εἰσὶ συκοφαντίαι ἀναιδέσταται καί σατανικαί ἐπίνοιαι πρὸς τόν σκοπόν τοῦ πανσλαυϊσμοῦ...»¹⁴. Μέσα σε ἓνα τέτοιο κλίμα ὁ Ἑλληνισμός τῆς μητρόπολης Μελενίκου κλήθηκε νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ νέα μεγάλη πρόκληση ποὺ προέκυψε στὴν περιοχὴ, με τὴν ἀνάπτυξη τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ τὴν ἰδρυση τῆς βουλγαρικῆς σχισματικῆς Ἐκκλησίας τὸ 1870, γεγονότα ποὺ οδήγησαν στὴν τραγικὴ διαίρεση καὶ ἀντιπαράθεση τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου τῆς περιοχῆς.

Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1870, ἡ κατάσταση τῆς ἐπαρχίας Μελενίκου χαρακτηριζόταν ὡς ἐλεεινὴ καὶ ἀνώμαλη ἐξαιτίας τῶν λεηλασιῶν, ἐρημώσεων καὶ κακουργημάτων ποὺ προκαλοῦσαν οἱ περιφερόμενοι ληστές. Οἱ ἄνθρωποι κλείσθηκαν στὰ σπίτια τους, μὴ μπορώντας νὰ ἐκτελέσουν τὴν παραμικρὴ ἐργασία, ἐνῶ στὸν πληθυσμὸ ἐπικρατοῦσε ἀπόγνωση γιὰ τὸ μέλλον¹⁵.

Οἱ Μελενίκιοι δὲν περιορίστηκαν μόνον σὲ μία ἀναφορὰ, ἀλλὰ καὶ με ἄλλες ἐπιχειροῦσαν νὰ ἀποδείξουν ὡς ἀνυπόστατα, τὰ ὅσα ἰσχυρίζονταν οἱ λεγόμενοι ἀντιπρόσωποι τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους καὶ κυρίως τὰ ὅσα ἀξίωναν στὴν ἐπαρχία Μελενίκου¹⁶. Με ἀναφορὰ τῆς πρὸς τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, στὶς 20 Αὐγούστου τοῦ 1872, ἡ ἐπαρχία Μελενίκου ἐξέφρασε τὴν ἀντίθεσή τῆς με τὴ δημιουργία τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος καὶ ἐξέφρασε τὴν πίστη τῆς στὴν ὀρθοδοξία καὶ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Τὴν ἀναφορὰ ἀκολουθοῦσαν τετρακόσιες ὑπογραφές καὶ τριάντα σφραγίδες τοῦ Μελενίκου, τοῦ Δεμίρ Ἰσάρ, τοῦ Πετριτσίου καὶ τῆς Κάτω Τζουμαγιάς, καθὼς καὶ τῶν μεγαλυτέρων κοινοτήτων τῆς ἐπαρχίας: «Μ' ὅλον ὅτι κατὰ μάϊον τοῦ 1870 καὶ κατὰ μάρτιον τοῦ 1871 κοινῶς ἐκ τῶν τριῶν καζάδων τῆς ἐπαρχίας Μελενίκου ἀναφερθέντες διὰ ἀναφορῶν μας ἐξεθέσαμεν τὰ αἰσθήματα μας κατὰ τῶν Βουλγαροφρονούντων, ἔγνωμεν καὶ ἤδη καθῆκόν μας ἐπαναληπτικῶς νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν πρὸς τὴν τροφὸν ἡμῶν Μεγάλῃν τοῦ Χριστοῦ ἀγίαν Ἐκκλησίαν, ὅτι ἡ ἐπαρχία Μελενίκου κατέκρινε καὶ κατακρίνει εὐαρίθμους τινάς, οἵτινες θέλουν νὰ συνεννοῶνται μετὰ τῆς Βουλγαρικῆς προπαγάνδας, καὶ νὰ ἐξαπατοῦν ἀπλοϊκοτέρους, ὅτι, ἐὰν ἀποχωρισθῶσιν ἀπὸ τόν Οἰκουμενικόν Θρόνον, καὶ ἡ Βουλγαρικὴ προπαγάνδα θέλει τοὺς δώσει ἀρχιερέα τῆς, ἱερεῖς καὶ διδασκάλους τῆς νὰ ἱερατεύσουν καὶ νὰ διδάξουν οἱ πάντες ἀμισθί, πληρωνόμενοι δὲ καὶ διατηρούμενοι δι' ἐξόδων τῆς

¹⁴ Β. Δ. Καλλιφρονος, «Διαμαρτύρησις τῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τῶν Βουλγαριστῶν», *Ἐκκλησιαστικά ἢ Ἐκκλησιαστικὸν Δελτίον* 5 (1871) 101-103. Γιὰ τὴ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία βλ. σχετικὰ στὸν Γκεόργκι Βελίτσκοφ, *Ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία κατὰ τὶς βουλγαρικὰς καὶ ἐλληνικὰς πηγὰς (1870-1945)*, διδακτορικὴ διατριβὴ υποβληθεῖσα στὸ Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας τοῦ Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1999.

¹⁵ *ΑΜΒ*, κώδ. 56, φ. 425, Ἄνθιμος ἱερομ. Βατοπαιδινὸς πρὸς Ι. Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 13.12.1870.

¹⁶ Β. Δ. Καλλιφρονος, *ὁ.π.*, σ. 103.

προπαγάνδας· και άλλα ταῦτα λέγοντες... Ἡμεῖς ταῦτα πάντα και τὰ ὅμοια κατάκρίνομεν, μένομεν δέ ἐδραῖοι και πιστοί εἰς τὰ πατροπαράδοτα. Γνωρίζομεν και θέλομεν γνωρίζει τόν Οἰκουμενικόν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχηγόν τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς θρησκείας μας, και μόνον τόν ἀπό τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ ἀγίας Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως διοριζόμενον κανονικόν ἀρχιερέα Μελενίκου πνευματικόν ποιμένα μας...»¹⁷.

Στα μέσα περίπου του 1872, τα χωριά γύρω από το Μελένικο, με την παρακίνηση και προτροπή του περιοδεύοντος στην περιοχή Στεφάνου Βέρκοβιτς απέστειλαν στην Βουλγαρική Εξαρχία στην Κωνσταντινούπολη αναφορά, συνταγμένη από το Βέρκοβιτς, με την οποία δήλωναν ότι ανήκαν στη δικαιοδοσία της και όχι στο «Γραϊκικό», όπως αναφερόταν, Πατριαρχείο και ζητούσαν την τοποθέτηση βουλγαροεπισκόπου. Η μητρόπολη Μελενίκου, με ενέργειες του βοηθού επισκόπου Σελευκείας Μελετίου, ξεσήκωσε τον πληθυσμό να υπογράψει μία ακόμη αναφορά προς το Πατριαρχείο, με την οποία να δηλώνεται η πίστη και η αφοσίωση της περιοχής προς τη Μεγάλη Εκκλησία¹⁸. Είναι η εποχή κατά την οποία αρχίζει ο ανταγωνισμός των αναφορών, σε πρώτη φάση, για τη διεκδίκηση και την επικράτηση στην περιοχή, ύστερα από έντονη προπαγανδιστική δραστηριότητα.

Σύμφωνα με ομολογία Βουλγάρων παραγόντων ο Βέρκοβιτς, στη συλλογή των μακεδονικών ασμάτων του συμπεριέλαβε τραγούδια των περιοχών Μελενίκου και Σερρών, τα οποία είχαν παραποιηθεί από ομάδα Βουλγάρων διδασκάλων. Ένας από αυτούς ήταν ο Χαριζάνωφ, πρώην δημοδιδάσκαλος στο Μελένικο και στη συνέχεια δικαστής στη Βουλγαρία. Στόχος των πλαστογράφων ήταν να παρουσιάσουν ότι οι Βούλγαροι ήταν οι πρώτοι κάτοικοι της Μακεδονίας και οι εισηγητές του αρχαίου πολιτισμού της¹⁹.

Η έλλειψη του αισθήματος της δημόσιας ασφάλειας διακρίνει όλη αυτή την χρονική περίοδο. Βιαιότητες εκ μέρους των Κιρκασιών συνέβησαν και σε βάρος βλαχοποιμένων του όρους Πιρίν²⁰. Τις βιαιοπραγίες των Κιρκασιών συμπλήρωναν και αυτές των βασιβουζούκων εθελοντών του οθωμανικού στρατού. Από την αρχή του σερβοτουρκικού πολέμου του 1876, οι βασιβουζούκοι που επέστρεφαν στο Δεμίρ Ισάρ από το μέτωπο, προέβαιναν σε φοβερά κακουργήματα σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού της πόλης και των χριστιανικών περιουσιών αποτελώντας μία ακόμη πληγή για την περιοχή²¹. Στο χωριό Ρουπέλι λεηλάτησαν την εκκλησία, στην οποία έβαλαν τα ζώα τους, ενώ

¹⁷.«Διαμαρτύρησης της επαρχίας Μελενίκου», *Εκκλησιαστική Επιθεώρησης είτε Συλλογή* 4 (1873/Β') 42. Το ίδιο κείμενο δημοσιεύτηκε με ορισμένες διαφορές στο περιεχόμενο από τον Πέτρο Σπανδωνίδα (*Μελένικος. Ο νεκρός Μακεδονικός Ακρίτης*, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 185, 186).

¹⁸ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Νικ. Γεννάδης προς Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως, 258/25.8.1872.

¹⁹ Ν. Καζάκης, «Το Μακεδονικόν Πρόβλημα», *Ελληνισμός* 5 (1902) 74

²⁰ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ., 220/17.7.1876/6766/29.7.1876, 99/1 (συνημμένη έκθεση).

²¹ Ν. Γκαρπολάς, *Ιστορικοί σελίδες. Πως η Μακεδονία παρέμεινε ελληνική*, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1933, σ. 151.

τις εικόνες τις χρησιμοποίησαν ως στόχους για σκοποβολή. Ανάλογα διέπραξαν και στα χωριά Λιβούννοβο και Σφέτι Βρατς, όπου κατέστρεψαν τα σπαρτά. Οι χωρικοί τρομοκρατήθηκαν σε βαθμό τέτοιο, ώστε εγκατέλειψαν τις εργασίες τους και κλείστηκαν στα σπίτια τους έως την αναχώρηση των εθελοντών²².

Οι βιαιοπραγίες και ληστείες εκ μέρους των Κιρκασιών που συνέβησαν με την ανοχή των οθωμανικών αρχών κατά το 1876, καταγράφηκαν σε έκθεση με τον τίτλο: *Περιληπτική έκθεσις τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως καὶ τοῦ Καζᾶ Δεμίρ-Ίσαρίου καὶ τῶν κατὰ τό διάστημα τοῦτο συμβεβηκότων*, και το οποίο απεστάλη μέσω του προξενείου Σερρών στο ελληνικό Υπ. Εξ.²³.

Εξαιτίας της ανώμαλης κατάστασης, ο χριστιανικός πληθυσμός έστρεψε την προσοχή του στην πρόκληση του ενδιαφέροντος για την περιοχή, αρχικά στην Ελλάδα, κάτι που ενίσχυε και η παρουσία της ελληνικής διπλωματίας (προξενείο Σερρών) και στη συνέχεια στη Ρωσία, κάτι που ενθάρρυνε η προέλαση των ρωσικών στρατευμάτων στην περιοχή κατά το ρωσοτουρκικό πόλεμο. Σημαντικό για την ίδια εποχή είναι και το γεγονός ότι οι αρχηγοί των χριστιανικών ληστρικών ομάδων, που λόγω των καταπιέσεων των Τούρκων είχαν συγκροτηθεί στα βουνά της περιοχής και ευελπιστούσαν στην άφιξη ελληνικού στρατού για να ενωθούν μαζί του, τώρα και με την παρακίνηση των Ρώσων, στρέφονται προς τους Βουλγάρους εμφανίζοντας φιλοσλαβικές διαθέσεις²⁴. Τις διαθέσεις αυτές ενίσχυσε σημαντικά και η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878).

Τον Ιανουάριο του 1878, το ελληνικό Υπ. Εξ. ζήτησε τη γνώμη των διπλωματικών του αρχών στη Μακεδονία για τη δυνατότητα εξέγερσης του χριστιανικού πληθυσμού ενάντια στην οθωμανική εξουσία. Ο πρόξενος Σερρών στην απάντησή του θεωρούσε δυνατή μια τέτοια επαναστατική κίνηση, καθώς διαπίστωνε προθυμία του πληθυσμού να συμμετάσχει σε αυτήν, με την προϋπόθεση όμως ότι το κίνημα θα τύγχανε τη στήριξη της ελληνικής κυβέρνησης και των εθνικών συλλόγων της Αθήνας. Στο σχέδιο δράσης που πρότεινε ο πρόξενος Σερρών προέβλεπε επιδρομή ελληνικών στρατιωτικών σωμάτων με ορμητήριο τη Χαλκιδική και τον κόλπο του Ορφανού. Η επιχείρηση θα είχε δύο σκέλη: ένα με στόχο την εξέγερση της περιοχής Ζίχνης και ένα με στόχο την εξέγερση του τμήματος Νιγρίτας ως την πόλη και την περιοχή του Μελενίκου²⁵.

Το 1878, με αφορμή το ρωσοτουρκικό πόλεμο, βουλγαρικά επαναστατικά σώματα εισέβαλαν στην ευρύτερη περιφέρεια των Σερρών. Οι επαναστάτες

---

²² *ΑΥΕ*, 99/1, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Α. Κοντόσταυλο, 210/13.7.1876/6765/29.7.1876.

²³ *Ο.π.* υποσημ. 21.

²⁴ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 17/6.2.1878/444/14.2.1878.

²⁵ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Χαρ. Τρικούπη, :/10.1.1878/100/14.1.1878.

επέλεξαν ως κέντρο τους την Άνω Τζουμαγιά που βρισκόταν κοντά στα οθωμανοβουλγαρικά σύνορα και εξορμώντας από εκεί εισέβαλαν στο Μελένικο και το Πετρίτσι και έφτασαν πολύ κοντά στις Σέρρες, ωστόσο αντιμετώπιστηκαν από τον οθωμανικό στρατό²⁶.

Καθώς τα ρωσικά στρατεύματα πλησίαζαν στην επαρχία Μελενίκου κατά το ρωσοτουρκικό πόλεμο το 1878, πλήθος μουσουλμάνων μεταναστών, κυρίως Κιρκασιών, διερχόταν από την περιοχή κουβαλώντας πολλά κλοπιμαία στο διάβα τους, προερχόμενα από λεία, ανάμεσά τους και πολλά ιερατικά σκεύη. Η διέλευση των μεταναστών αυτών προκάλεσε μεγάλη ανησυχία και φόβο στον φιλήσυχο πληθυσμό της περιοχής, χριστιανικό αλλά και μουσουλμανικό, που βρέθηκε ξαφνικά εκτεθειμένος σε κάθε βιαιοπραγία, λόγω και της ελλιπούς ασφάλειας της περιοχής από την έλλειψη τακτικών στρατευμάτων. Την ανησυχία αυτή επέτειναν και οι συνεχείς διαδόσεις της προσέγγισης άλλοτε των ρωσικών και άλλοτε των σερβικών στρατευμάτων²⁷.

Οι παραπάνω μεγάλες αφίξεις μουσουλμάνων μεταναστών, κυρίως Κιρκασιών²⁸, από διάφορες περιοχές της Βουλγαρίας, δημιούργησαν πολλά προβλήματα στον Ελληνισμό της περιοχής, λόγω των πολλών ληστειών και βιαιοτήτων που συνόδευαν τη μετακίνηση του παραπάνω πληθυσμού και κυρίως της ανοχής που επεδείκνυαν σε αυτόν οι οθωμανικές αρχές, οι οποίες επέβαλαν στο χριστιανικό πληθυσμό επιπλέον φορολογία για τις ανάγκες του στρατού κατά τη διάρκεια του πολέμου. Σημειώθηκε, επίσης, αύξηση του μουσουλμανικού στοιχείου της περιοχής έναντι του χριστιανικού²⁹, ενώ παρατηρήθηκε και αύξηση των χριστιανικών ληστρικών συμμοριών, που παράλληλα με τους Τούρκους, φορολογούσαν το δύστυχο πληθυσμό³⁰.

Η ανάπτυξη του βουλγαρικού μεγαλοϊδεατισμού με τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και η ίδρυση, της γειτονικής στην επαρχία Μελενίκου, Βουλγαρικής Ηγεμονίας, έδωσαν ερείσματα και εθνικό προσανατολισμό σε τμήμα του χριστιανικού πληθυσμού της περιοχής που άρχισε σταδιακά να απομακρύνεται από την επιρροή του Ελληνισμού και τη σκέπη του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

---

²⁶ Ν. Γκαρπολάς, *Ιστορικοί σελίδες*, σ. 143, 144.

²⁷ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφίαι (Μελένικος, 2 Μαρτίου)», ΑΑ, φ. 24 (17.3.1878), σ. 376.

²⁸ Για το θέμα αυτό βλέπε και Αγγελικής Σφήκα-Θεοδοσίου, «Απόπειρες εποίκισης Κιρκασιών στη Θεσσαλία (1874-1876)», *Εγνατία* 1 (1998) 261-275.

²⁹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 24/18.2.1878/625/4.3.1878.

³⁰ ΑΥΕ, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 175/12.10.1878/9979/23.10.1878.

Η ΕΠΑΡΧΙΑ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1878-1891

(από την ίδρυση της Βουλγαρικής Ηγεμονίας ως το θάνατο του μητροπολίτη Προκοπίου)

Κατά την περίοδο αυτή παρατηρείται εντατικοποίηση των σλαβικών κινήσεων στην επαρχία Μελενίκου, η οποία έλαβε, στη συνέχεια, τέτοια διάσταση, ώστε ο Έλληνας πρόξενος Σερρών Ιωάννης Παπακωστόπουλος τη χαρακτήρισε ως *σλαβικό κίνημα*³¹. Παράλληλα η ύπαρξη, από το 1875, στον επισκοπικό θρόνο Μελενίκου του μητροπολίτη Προκοπίου και η πολιτεία του σημάδεψαν, όχι μόνο την περίοδο αυτή, αλλά και το μέλλον του Ελληνισμού στην περιοχή.

Με την ίδρυση της Βουλγαρικής Ηγεμονίας, το 1878, Βούλγαροι «απόστολοι» μετέφεραν επαναστατικό υλικό και προκηρύξεις σε ολόκληρη την επαρχία Μελενίκου και διέδιδαν φήμες για επικείμενη βουλγαρική εισβολή. Η κατάσταση αυτή προκάλεσε έντονη ανησυχία στους Μελενίκιους και μεγάλο ερεθισμό στον οθωμανικό πληθυσμό. Παρατηρήθηκαν βιαιότητες και κακουργήματα³² σε βάρος χριστιανών, καθώς και αναγκαστικές εξισλαμίσεις χριστιανών, κυρίως γυναικών³³. Στις αρχές του Οκτωβρίου του 1878, ληστρική συμμορία εισέβαλε στο Μελένικο και απήγαγε εύπορο Μελενίκιο ζητώντας λύτρα 700 οθωμανικές λίρες για την απελευθέρωσή του³⁴. Η ανώμαλη κατάσταση επέδρασε άσχημα, όπως ήταν φυσικό, στην οικονομία της περιοχής και το εμπόριο. Τον Οκτώβριο του 1878 δεν μπόρεσε να λειτουργήσει η μεγάλη εβδομαδιαία (κάθε Παρασκευή) αγορά της Κάτω Τζουμαγιάς λόγω της μη προσέλευσης εμπορών³⁵.

Την ίδια εποχή εμφανίστηκε μεγάλη φιλοβουλγαρική συμμορία με επικεφαλής τον ιερέα του χωριού Ρίπνιτσα Πετριτσιού και κάποιον Ζλάτκο. Η συμμορία αυτή δραστηριοποιήθηκε γρήγορα σε ολόκληρη την επαρχία Μελενίκου, ο αρχηγός ιερέας τελούσε αγιασμούς και όρκιζε τους αντάρτες που εντάσσονταν σε αυτήν, ενώ ως σύμβολο χρησιμοποιούσε σημαία με ερυθρόλευκα χρώματα³⁶. Η παραπάνω συμμορία αποπειράθηκε μάλιστα, να προκαλέσει αναφορά των κατοίκων, με την οποία θα ζητούσαν τη ρωσική προστασία. Η ενέργεια αυτή όμως, έμεινε χωρίς συνέχεια, γιατί οι κάτοικοι του Μελενίκου αρνήθηκαν να υπογράψουν την αναφορά. Παράλληλα γίνονταν προσπάθειες για την πρόκληση της αυστριακής προστασίας, αλλά και αυτή η κίνηση δεν εύρισκε αποδοχή από τους κατοίκους της περιοχής³⁷. Τις φιλοσλαβικές συμμορίες ενεθάρρυνε η προώθηση των ρωσικών στρατευμάτων στο βορειότερο

³¹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 24/18.2.1878/625/ 4.3.1878. Για τη χρονική αυτή περίοδο βλ. Π. Τσάμης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, Θεσσαλονίκη 1975 καθώς και Κων. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού. Η Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1990.

³² ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Χ. Τρικούπη, 296/29.12.1877/54/ 10.1.1878.

³³ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 184/20.10.1878/ 2267/ 5.11.1878.

³⁴ ΑΥΕ, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 173/ 9.10.1878/9814/ 14.10.1878.

³⁵ ΑΥΕ, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 181/ 17.10.1878/9980/23.10.1878.

³⁶ Ο.π. υποσημ. 31.

³⁷ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 33/6.3.1878/693/ 12.3.1878.

διαμέρισμα της επαρχίας και η κατάληψη από αυτούς της Άνω Τζουμαγιάς, καθώς και ο ερχομός στην περιοχή, από τη Σερβία, του «κλέφτη» Ίλκου (Ηλία) με πολυάριθμη ομάδα και κανόνια³⁸. Το ελληνικό προξενείο Σερρών, για την αντιμετώπιση της αρνητικής για τον Ελληνισμό της περιοχής κατάστασης, πρότεινε την ανάγκη οργάνωσης ενός ελληνικού κινήματος, αντίστοιχου με αυτό που δραστηριοποιούνταν την ίδια εποχή στη Θεσσαλία³⁹, καλύτερα οργανωμένου και με ικανό αρχηγό σε αντίθεση με ό,τι επιχειρήθηκε κατά το παρελθόν (Λεωνίδας Βούλγαρης κτλ.)⁴⁰.

Τον Οκτώβριο του 1878, εξαιτίας του πλήθους των βουλγαρικών συμμοριών, συγκεντρώθηκε στην περιοχή Μελενίκου οθωμανικός στρατός 5.000 περίπου ανδρών, χωρίς όμως να δραστηριοποιηθεί στην καταδίωξη των ληστών που ανενόχλητοι συνέχιζαν το καταστρεπτικό τους έργο⁴¹.

Η πρώτη μάχη που αναφέρεται μεταξύ οθωμανικού στρατού και συμμορίας 500 ανδρών πραγματοποιήθηκε στην Γραδέσσα της Κρέσνας και η δεύτερη στο Χίρσοβο Μελενίκου⁴². Η οργάνωση σωμάτων βασιβουζούκων και Κιρκασίων για την αντιμετώπιση των συμμοριών προκάλεσε σοβαρά προβλήματα στον οθωμανικό στρατό, καθώς και αμηχανία στην Υψηλή Πύλη, γιατί τα σώματα αυτά, ουσιαστικά ανεξέλεγκτα, προχώρησαν στην πυρπόληση ένδεκα περίπου χωριών της περιφέρειας Μελενίκου, των οποίων σχεδόν όλοι οι κάτοικοι εξοντώθηκαν⁴³. Ωστόσο, η εξέλιξη αυτή και ο χειμώνας οδήγησαν στην παύση κάθε «επαναστατικής» ενέργειας. Το Δεκέμβριο του 1878 αναφέρεται μόνο μία συμμορία, η οποία κακοποίησε τον ιερέα Κωνσταντίνο του χωριού Κουβάσοβο Μελενίκου και δολοφόνησε το γέροντα ιερέα Σταμάτη του χωριού Σπάνσα, καθώς και προκρίτους, ακόμη και βρέφη, όλων Ελλήνων ή ελληνιζόντων⁴⁴.

Τον Ιανουάριο του 1879, οι συμμορίες νικημένες από τον οθωμανικό στρατό απομακρύνθηκαν από την περιοχή του Μελενίκου και πέρασαν να διαχειμάσουν, δυτικά του Στρυμόνα, στις περιοχές Καρσί Γιακά και Κρέσνας. Τα αυτοκρατορικά στρατεύματα παρέμειναν να διαχειμάσουν στο Μελένικο, τη Μπέλιτσα και τη Γραδένιτσα. Η οικονομική κατάσταση της περιοχής όμως δεν

---

³⁸ Ό.π. υποσημ. 31.

³⁹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 20/13.2.1878/428/17.2.1878. Ο Πρόξενος Σερρών αγνοούσε ότι το κίνημα της Θεσσαλίας δεν είχε κυβερνητική υποστήριξη και ότι η ελληνική κυβέρνηση είχε ζητήσει την ανάκλησή του.

⁴⁰ ΑΥΕ, ό.π. υποσημ. 31. Βλέπε και Πασχάλη Αγγελόπουλου, «Η επανάσταση στη Χαλκιδική και Νιγρίτα το 1866», *Πρακτικά Β' επιστημονικού συμποσίου «Η Νιγρίτα-Η Βισαλτία διά μέσου της Ιστορίας»*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 1-12.

⁴¹ «Η εν Μακεδονία βουλγαρική επιδρομή» ανταπόκριση από Σέρρες στον Τηλέγραφο Αθηνών, 30/1 Νοεμβρίου, *Νεολόγος*, φ. 2935 (Σάββατο 11/23.11.1878), σ. 3.

⁴² «Εκ Μακεδονίας» 3/15 Νοεμβρίου, *Νεολόγος*, φ. 2939 (Πέμπτη 16/28.11.1878), σ. 3.

⁴³ «Εκ Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 2945 (Πέμπτη 30/12.12.1878), σ. 3.

⁴⁴ «Εκ Μακεδονίας» από τον Τηλέγραφο Αθηνών, 1/13 Νοεμβρίου, *Νεολόγος*, φ. 2957 (Σάββατο 9/21.12.1878), σ. 2.

ήταν καλή. Οι τροφές και οι ζωοτροφές, εξαιτίας της παρατεταμένης ληστείας, παρουσίαζαν ελλείψεις και είχαν ως συνέπεια τη μεγάλη άνοδο των τιμών⁴⁵.

Δημοσίευμα της ίδιας εποχής αναφερόμενο στην καταστολή της λεγόμενης βουλγαρικής επανάστασης στη Μακεδονία, τη χαρακτηρίζει ως ληστρική πράξη ελαχίστων ντόπιων, σε συνεργασία με εξοπλισμένους, από το ρωσικό στρατό, κομιτατζήδες. Παρά την ταχύτατη πρόοδο των ρωσικών στρατευμάτων, κατά το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1878, η Τουρκία μπόρεσε να διατηρήσει υπό έλεγχο τις περιοχές Κρέσνας και Ρασλοκίου. Για την εξέταση της κατάστασης στην περιοχή και του φρονήματος των κατοίκων αφίχθη στο Μελένικο ο Άγγλος συνταγματάρχης Singe. Ωστόσο, ο συγγραφέας του δημοσιεύματος, θεωρεί ακατάλληλη τη στιγμή για κρίσεις και επιθεωρήσεις του φρονήματος των κατοίκων, αφού οι συνεχείς αδικίες και καταπιέσεις των οθωμανικών αρχών σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού, μείωσαν τη συναίσθηση του εθνικού συμφέροντός του, η δε ιδέα της απαλλαγής από τα δεινά, που ευαγγελίζονταν οι κινηματίες, ασκούσε σημαντική επίδραση στον πληθυσμό που φαινόταν να προτιμά την υπαγωγή του σε ένα ομόθρησκο κράτος, παρά να συνεχιστούν τα παθήματα του παρελθόντος. Χρειαζόταν λοιπόν ενεργοποίηση όλων των δυνάμεων ώστε να επιτευχθεί δικαιότερη διοίκηση, κάτι που γινόταν αντιληπτό και από τους οθωμανούς προκρίτους⁴⁶.

Το 1879, η κατάσταση χειροτερεύσε ακόμη περισσότερο για τη δημόσια ασφάλεια, ιδιαίτερα στην περιφέρεια Δεμίρ Ισάρ, όπου δραστηριοποιούνταν οι τολμηρότερες συμμορίες και η συχνότητα των ληστοπραξιών ήταν μεγάλη. Μεγάλος αριθμός συμμοριών, τόσο οθωμανικών, όσο και χριστιανικών, απέβησαν μάλιστα για το χριστιανικό, κυρίως, πληθυσμό της περιοχής. Η καταδίωξη των ληστών ανετέθη σε Κιρκάσιους ή Τουρκαλβανούς, οι οποίοι όμως διέπραξαν πολύ χειρότερα⁴⁷. Την κατάσταση επιβάρυναν και οι καταχρήσεις των επιτοπίων Τούρκων διοικητών και ιδιαίτερα η διαγωγή του καϊμακάμη Δεμίρ Ισάρ σε βάρος των χριστιανών κατοίκων και οι συγκαλύψεις των βιαιοπραγιών των Κιρκασίων⁴⁸.

Οι κάτοικοι του Δεμίρ Ισάρ αγανακτισμένοι από την κατάσταση και κυρίως από τις βιαιότητες που συνέβησαν στα χωριά Κρούσοβο και Μπαρρακλή, όταν ο Τούρκος διοικητής ανέθεσε σε Κιρκάσιο τη συγκέντρωση της δεκάτης (η συγκέντρωση της δεκάτης έγινε με επεισοδιακό τρόπο σε βάρος των χριστιανών κατοίκων των παραπάνω χωριών), απευθύνθηκαν με επιστολή τους στο ελληνικό προξενείο Σερρών, στις 24 Φεβρουαρίου 1879, ζητώντας τη μεσολάβηση στις οθωμανικές αρχές και προστασία τους⁴⁹.

⁴⁵ *ΑΜΒ*, κώδ. 56, φφ. 294-296, Άνθιμος ιερομόναχος Βατοπαιδινός, ηγούμενος Σπηλαίου προς Ι.Μ. Βατοπαιδίου, Μελένικο 20.1.1879.

⁴⁶ «Εκ Μακεδονίας», *Νεολόγος*, φ. 2968 (Παρασκευή 22/3.1.1879), σ. 2, 3.

⁴⁷ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 136/11.6.1879/5586/12.6.1879.

⁴⁸ *ΑΥΕ*, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 128/4.6.1879/5375/12.6.1879.

⁴⁹ *ΑΥΕ*, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 53/1.3.1879/2045/13.3.1879.

Παράλληλα το Φεβρουάριο του ίδιου έτους, ο οθωμανικός στρατός προέλασε προς την Άνω Τζουμαγιά με στόχο την ανακατάληψή της⁵⁰. Οι Τούρκοι έφτασαν στην Άνω Τζουμαγιά το Μάρτιο, αλλά αντιμετώπισαν την αντίσταση και τον ανταρτοπόλεμο των Βουλγάρων κατοίκων της περιοχής⁵¹.

Στα τέλη Ιουνίου ο οθωμανικός στρατός, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878), ανακατέλαβε από τους Ρώσους την Άνω Τζουμαγιά. Η πόλη ήταν ερειπωμένη και σχεδόν εγκαταλελειμμένη από τους κατοίκους της, που πυρπόλησαν τμήμα της πόλης πριν την εγκαταλείψουν. Την οριοθέτηση της τουρκοβουλγαρικής μεθορίου θα πραγματοποιούσε ευρωπαϊκή επιτροπή⁵².

Με την αποκατάσταση της τάξης μετά το τέλος του πολέμου το φαινόμενο των οργανωμένων ανταρτικών σωμάτων σταδιακά περιοριζόταν, παρέμεναν όμως στο χώρο συμμορίες που ασκούσαν ληστρικό βίο και εύρισκαν καταφύγιο στη νεοσύστατη Βουλγαρική Ηγεμονία. Οι ομάδες αυτές είχαν πρωτοεισβάλει στην περιοχή το Μάιο του 1878, με στόχο, όπως ισχυρίζονταν, να προλειάνουν το έδαφος για το ρωσικό στρατό ο οποίος ερχόταν να ελευθερώσει τη Μακεδονία ως το Αιγαίο. Οι ληστείες των συμμοριών αυτών δεν περιοριζόνταν μόνο στο ελληνικό και το τουρκικό στοιχείο, αλλά επεκτείνονταν ακόμη και στο βουλγαρικό, χρησιμοποιώντας βασανιστήρια (ξυράφισμα) και άλλες αποτρόπαιες μεθόδους για να πετύχουν το σκοπό τους. Το ξυράφισμα (σημάδεμα ως αναμνηστικό) δεν απέφυγε ο Μελενίκιος εύπορος Βάντσης, ο οποίος απήχθη ενώ βρισκόταν στην οйнаποθήκη του και ελευθερώθηκε, αφού κατέβαλαν οι δικοί του λύτρα.

Οι συμμορίες άρπαζαν ό,τι εύρισκαν: άλογα, μουλάρια, αιγοπρόβατα, χοίρους. Απήγαγαν ανθρώπους, ζητώντας υπέρογκα λύτρα και προξενούσαν τον τρόπο στους καζάδες Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ και Πετριτσιού. Η πόλη του Μελενίκου έμοιαζε πολιορκημένη. Την κατάσταση αυτή αντιμετώπισε ως ένα βαθμό αποτελεσματικά τον Οκτώβριο του 1878 ο καϊμακάμης του Δεμίρ Ισάρ οργανώνοντας σώμα Κιρκασίων και Αλβανών. Ωστόσο, μικρές ομάδες συνέχιζαν να περιφέρονται και να προξενούν τον φόβο στους κατοίκους. Η ρωσική κατοχή της Άνω Τζουμαγιάς ενεθάρρυνε τις συμμορίες, γιατί εκεί εύρισκαν πολεμοφόδια και εύκολο καταφύγιο από τις διώξεις των οθωμανικών αρχών, παρά τις αντίθετες διαβεβαιώσεις της ρωσικής διοίκησης⁵³.

Η παρουσία, ωστόσο, πολυάριθμου οθωμανικού στρατού δεν αποθάρρυνε τους ληστές οι οποίοι συνέχιζαν ανενόχλητα να δρουν στην περιοχή. Στα μέσα του 1879, εμφανίστηκε πολυάριθμη ληστρική συμμορία σαράντα περίπου ληστών στην περιοχή των Πορροϊών με αρχηγό τον Ταβάκο⁵⁴. Στην ίδια

⁵⁰ ΑΥΕ, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 50/2.1879/1874/2.3.1879.

⁵¹ ΑΥΕ, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 165/3.7.1879/6497/20.7.1879 και 105/8.5.1879/3941/14.5.1879.

⁵² Ο.π.

⁵³ «Ιδιαιτέρα Αλληλογραφία εκ Μακεδονίας» Μελένικο 17/29 Δεκεμβρίου, *Νεολόγος*, φ. 2980 (Τρίτη 9/21.1.1879), σ. 3.

⁵⁴ ΑΥΕ, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 161/6.7.1879/6327/14.7.1879.

περιοχή δρούσε και μικτή συμμορία Τούρκων και χριστιανών, με αρχηγό έναν χριστιανό από το Αργυρόκαστρο, η οποία δραστηριοποιούνταν κυρίως στις απαγωγές ευπρόσφορων κατοίκων⁵⁵.

Η κατάσταση επιδεινώθηκε πάλι το καλοκαίρι του 1879 με την αύξηση των συμμοριών, κυρίως σε δύναμη ανδρών, που λυμαινόνταν την περιοχή. Η απόγνωση των Μελενικίων έφτασε στα ύψη, γιατί αυτοί κυρίως ως Έλληνες - κατά την έκφραση των συμμοριτών «γραίτσεσκι κούτσι», - δέχονταν όλο σχεδόν το βάρος των εγκλημάτων και απειλών. Κανείς δεν τολμούσε να βγει από την πόλη για να καλλιεργήσει τα χωράφια και τα αμπέλια του ή να φροντίσει τα ζώα του ή να πάει στο μύλο. Ανάμεσα σε αυτούς που δέχτηκαν τις επιθέσεις των ληστών ληστεύθηκαν, απήχθησαν, βασανίστηκαν ή φονεύθηκαν, ήταν οι Μελενίκιοι Αττού μπέης, Βάντσης, Τζίκας, Θ. Σεβάς, Κ. Βρέγας, Κ. Κουμλής, Καλαϊτζής, Γ. Σεβάς, Μ. Τρένος, Ι. Θεοφάνους, Β. Λουκούμης, Β. Φιλιππάκης, Β. Τοπόλιας, Θωμάς Π. Μέρτζος, Δημ. Βελίτσκας, Χρήστος Γκέσος, Δημήτριος Γκέσος, Δημήτριος και Νικόλαος Πέικος, Γεώργιος Σίπκος, Σπανδωνής, καθώς και η μονή Ροζινού⁵⁶.

Στα τέλη του Αυγούστου του 1879, ληστρική συμμορία εισέβαλε στο ναό του Κρουσόβου και αφού παρακολούθησε τη Θ. λειτουργία στη συνέχεια απήγαγε οκτώ κατοίκους. Το ίδιο ακριβώς γεγονός με τον ίδιο αριθμό απαχθέντων από την εκκλησία συνέβη και στο χωριό Σάβγιακο. Οι περισσότεροι των απαχθέντων δολοφονήθηκαν⁵⁷.

Στα μέσα Νοεμβρίου του 1879, μετά την ανακατάληψη της Άνω Τζουμαγιάς από τον οθωμανικό στρατό, η Υψηλή Πύλη απέστειλε προς το νομάρχη (Βαλή) Θεσσαλονίκης σχέδιο νόμου για την οργάνωση και διοίκηση της Ανατολικής Μακεδονίας, ονομαζόμενης μάλιστα ως *Δυτική Ρωμυλία*. Για το νόμο αυτό ζητήθηκαν πληροφορίες από όλα τα διαμερίσματα της περιοχής. Το Δεμίρ Ισάρ απάντησε ότι η πόλη κατοικείται από Τούρκους και ελληνόφωνους χριστιανούς και τα χωριά του καζά από Τούρκους και βουλγαρόφωνους χριστιανούς, πιστούς στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, οι οποίοι τελούσαν τη Θ. λειτουργία στην ελληνική γλώσσα και διατηρούσαν ελληνικά σχολεία⁵⁸.

Παρά τη φαινομενική ειρήνευση στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών και τον υποτιθέμενο αφοπλισμό των ανταρτών, στις 29 Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου δόθηκε κοντά στο Μελένικο πολύνεκρη μάχη οθωμανικού στρατού με βουλγαρικό ανταρτικό σώμα, αποτελούμενο από 2.800 άντρες, πολύ καλά οπλισμένους, με προμήθειες και δύο τηλεβόλα υπό τον Γιοβάννοβιτς⁵⁹.

⁵⁵ *ΑΥΕ*, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 70/26.3.1879/3197/20.4.1879.

⁵⁶ «Ιδιαιτέρα Αλληλογραφία εκ Μακεδονίας» Μελένικο 5 Σεπτεμβρίου, *Νεολόγος*, φ. 3186 (Παρασκευή 21/3.10.1879), σ. 2.

⁵⁷ *ΑΥΕ*, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 201/3.9.1879/7954/10.9.1879.

⁵⁸ *ΑΥΕ*, Γ/4/1, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Θ. Δηλιγιάννη, 270/3.12.1879/10426/10.12.1879.

⁵⁹ «Η Βουλγαρική Επανάσταση», *Νεολόγος*, φ. 2969 (Σάββατο 23/4.1.1879), σ. 1.

Το φαινόμενο των ληστειών και βιαιοπραγιών παρουσίασε μικρή ύφεση, το Δεκέμβριο του 1879, με την παγίωση της οθωμανικής κυριαρχίας στα βόρεια της περιοχής σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βερολίνου και ως την άνοιξη του 1881, οπότε άρχισε πάλι να παίρνει διαστάσεις. Παράλληλα αυξήθηκαν οι διεκδικήσεις των Βουλγάρων κατοίκων για την κατοχή και λειτουργία ναών και σχολείων.

Το 1880 οι Βούλγαροι, με την επέμβαση των οθωμανικών αρχών, κατόρθωσαν προσωρινά να αποσπάσουν το ναό του Αγίου Νικολάου Πετριτσίου και να παρασύρουν στο σχίσμα ιερέα (Σακκελάριο) της πόλης, καθώς και τους προκρίτους Γεώργιο Φιλίππου και Αναστάσιο Αντικατζή⁶⁰. Η παρουσία του μητροπολίτη Προκοπίου στο μητροπολιτικό θρόνο Μελενίκου και η διάθεση εκ μέρους του να ικανοποιήσει αιτήματα του βουλγαρόφρονος μέρους του ποιμνίου του, ενδεχομένως για την αποφυγή οξύνσεων, διευκόλυνε το σταδιακό εκβουλγαρισμό του πληθυσμού⁶¹.

Την άνοιξη του 1881 εμφανίστηκε στην περιοχή η πολυπληθής, εξ 70 περίπου ληστών αποτελούμενη, συμμορία του Κώστα Κουκούλη από τα Πορρόια⁶². Το Μάιο του ίδιου χρόνου, σύμφωνα με υπολογισμούς του ελληνικού προξενείου Σερρών, μόνο στο διαμέρισμα Πετριτσίου υπήρχαν 500 ληστές, ανάμεσά τους και ο λήσταρχος Άγκος. Παράλληλα ορισμένοι από αυτούς, και κυρίως όσοι εφορούσαν από τα όρια της Βουλγαρικής Ηγεμονίας, άρχισαν να αυτοαποκαλούνται αντάρτες δίνοντας έτσι εθνικό και πολιτικό χαρακτήρα στις κινήσεις τους⁶³.

Η νέα έξαρση των ληστειών επηρέασε αρνητικά, κυρίως τους Μελενίκιους οι οποίοι, εξαιτίας του φόβου των απαγωγών και κακουργημάτων, δεν τολμούσαν να βγουν από την πόλη τους για τις εμπορικές ή τις γεωργικές ασχολίες τους. Επιπλέον οι Μελενίκιοι υπέφεραν και από τις συνεχείς αγγαρείες, στις οποίες υποχρεώνονταν από τον οθωμανικό στρατό, ο οποίος επιστράτευσε και όλα τα μεταφορικά ζώα των κατοίκων. Χαρακτηριστική η περίπτωση του Μελενίκιου νέου Μανόλη Δάρη, ο οποίος κακοποιήθηκε ανηλεώς από τον τουρκικό στρατό, επειδή διεδίκησε πίσω το άλογό του, το οποίο χρησιμοποιούσε για τη μεταφορά συκαμινοφύλων. Ο νέος από τον πολύ ξυλοδαρμό παραφρόνησε και αλυσοδέθηκε στο ναό του αγίου Αντωνίου στο Μελένικο για θεραπεία⁶⁴.

Τον Απρίλιο του 1882, ο εισαγγελέας Σερρών Τσερκέζ Μεχμέτ προχώρησε στην κατάσχεση των βουλγαρικών αλφαβηταρίων από τα βουλγαρικά σχολεία των υποδιοικήσεων Μελενίκου, Πετριτσίου και Ζίχνης ως ανατρεπτικά

⁶⁰ Γ. Ι. Λιάος, «Το Στάρτσιοβο κατά τα έτη 1900-1913», ΣΧ3 (1958) 226.

⁶¹ Κων. Βακαλόπουλος, *Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώιμη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894)*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 322, 325.

⁶² ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Α. Κουμουνδούρο, 85/2.4.1881/887/15.4.1881.

⁶³ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Α. Κουμουνδούρο, 118/15.5.1881/1203/22.5.1881.

⁶⁴ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος προς Υπ. Εξ. Α. Κουμουνδούρο, 154/25.6.1881/1512/3.7.1881.

και αντάρτικα και διέταξε τη σύλληψη των βουλγαροδιδασκάλων⁶⁵. Με αφορμή την παραπάνω ενέργεια, ο κύριος πράκτορας της βουλγαρικής προπαγάνδας στην περιφέρεια Σερρών Πέτρος Β. Σαράφωφ απέστειλε, στις 6 Απριλίου 1882, από τις Σέρρες, την παρακάτω επιστολή στον Λάσκαρη στο Πετρίτσι: «(sic) *Ὁ Μεχμέτ ἐφέντης ἦλθεν, ἀφοῦ ἐσύναξεν ἐν Νευροκόπῳ καὶ Ραζλοκίῳ τὰ ἐνάντια βιβλία καὶ ἐπέτρεψε τοῖς ἐκεῖσε νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν ἐργασίαν των, ἀφ' οὗ τοῖς ἔδωκεν ὁδηγίας νὰ μὴ μεταχειρίζονται εἰς τὸ ἐξῆς τοιαῦτα ἐνάντια βιβλία. Ὁ αὐτὸς Μεχμέτ ἐφέντης ἐζήτησε τὰς ἐγγυητὰς σας καὶ ὅλους ὑμᾶς ὅσοι ἐφυλακίσθητε καὶ σᾶς δώση τὰ καλὰ βιβλία μετὰ ὁδηγιῶν νὰ φυλάττησθε τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τὰ ἐνάντια. Ἄμα λάβητε ταύτην μου νὰ εἰδοποιήσητε τὸν διδάσκαλον τοῦ Τοιαπαρόβου καὶ τῆς Ἐλέσνιτζας κατὰ τὴν προσεχὴν Παρασκευὴν ἀφεύκτως νὰ ἔλθητε ἐδῶ... (sic)*⁶⁶».

Στις αρχές του 1883 εγκατεστάθη στο Πετρίτσι, ως βουλγαροδιδάσκαλος, ο προπαγανδιστής Κωνσταντίνωφ, ο οποίος, όπως και ο Σαράφωφ στην περιφέρεια Σερρών, στάλθηκε από τα «κέντρα» της Σόφιας για την προώθηση του βουλγαρισμού στην περιοχή. Με ενέργειες του καίμακάμη Πετριτσίου ο Κωσταντίνωφ απομακρύνθηκε από το Πετρίτσι. Σημαντική στο παραπάνω ζήτημα ήταν και η συμβολή του μητροπολίτη Μελενίκου Προκοπίου, ο οποίος μετέβη στα μέσα του 1883 στο Πετρίτσι, εξέτασε αυτοπροσώπως το ζήτημα και ζήτησε με τακρίριό του από τον καίμακάμη να διώξει από το Πετρίτσι το δάσκαλο Κωσταντίνωφ και πέντε άλλους ταραχοποιούς, με την κατηγορία της οργάνωσης συνεχών και κρυφών συναθροίσεων που αναστάτωναν την αρμονία και την αδελφική συμβίωση των χριστιανών της περιοχής. Η στάση αυτή του μητροπολίτη Προκοπίου ερχόταν σε αντίθεση με μεταγενέστερη ενέργειά του που έδωσε αφορμή για νέες κατηγορίες και παράπονα εναντίον του, όταν, κατά την έναρξη του σχολικού έτους 1883-1884, τρεις νέοι βουλγαροδιδάσκαλοι εγκαταστάθηκαν στο Πετρίτσι προκαλώντας τις αντιδράσεις της εφοροεπιτροπής της ελληνικής κοινότητας που ζήτησε την επέμβαση του μητροπολίτη για την απομάκρυνσή τους. Ο Προκόπιος όχι μόνον δεν ενήργησε προς αυτό, όπως έκανε την πρώτη φορά, αλλά και συμβούλεψε τους εφόρους να δεχτούν τους βουλγαροδιδασκάλους.

Την ίδια εποχή οι χριστιανοί και μουσουλμάνοι κάτοικοι της Κάτω Τζουμαγιάς, με αναφορά τους προς τον μουτεσαρίφη Σερρών, στις 19 Ιανουαρίου του 1884, ζήτησαν, να μην επιτραπεί η λειτουργία βουλγαρικού σχολείου και η εγκατάσταση βουλγαροδιδασκάλου στην κωμόπολή τους: «*Οἱ εὐσεβάστως ὑποφαινόμενοι ταπεινοὶ δοῦλοι τῆς Ὑμ. Ἐξοχότητος κάτοικοι τῆς ἱκανῶς μεγάλης κωμοπόλεως Τζουμαγιάς καὶ ὄπαδοὶ οἱ μὲν τοῦ μωαμεθανικοῦ, οἱ δὲ τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ θρησκευματος ἀκούσαμεν φήμην καθ' ἣν πρόκειται εἰς τὴν κοινότητα ἡμῶν νὰ εἰσπηδήσῃ βούλγαρος διδάσκαλος διδάσκων τὴν βουλγαρικὴν. Ἀλλὰ παρά τοῖς μουσουλμάνοις καὶ ὀρθοδόξοις χριστιανοῖς τοῖς ἀποτελοῦσι τὸν ὅλον πληθυσμὸν τῆς κωμοπόλεως ταύτης μόλις πέντε ἢ δέκα ἀποκαλοῦνται βούλγαροι (καὶ οὔτοι ἐλαφρόνοες) οἵτινες*

⁶⁵ «Βουλγαρικά ακριτομυθία», *Νεολόγος*, φ. 3910 (Δευτέρα 12.4.1882), σ. 3.

⁶⁶ «Ἰδιαιτέρα αλληλογραφία», *Νεολόγος*, φ. 4417 (Δευτέρα 9.1.1884), σ. 2 (διατηρήθηκε η ορθογραφία του κειμένου).

ἐκδηλοῦντες πρόθεσιν ἐγκαθιδρύσεως βουλγαρικοῦ σχολείου καὶ βουλγάρου διδασκάλου οὐδένα ἄλλον προμηνύουσι καὶ προκαταδεικνύουσι σκοπὸν ἢ τοῦ διαταρᾶσαι τὴν ἡσυχίαν τῆς πόλεως καὶ προξενῆσαι ἐπίφοβον ταραχὴν καὶ ἀνησυχίαν μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, τῶν μουσουλμάνων καὶ ἑαυτῶν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν, ἐὰν ἐπιτυγχανομένου τοῦ πόθου τῶν ὀλιγίστων τούτων βουλγάρων, τῶν ἔξωθεν ὑποκινουμένων καὶ τῆς ἀπαισίας αὐτῶν εὐχῆς, ἀποκαταστῆ ἐν τῇ κωμοπόλει ἡμῶν τοιαύτη Σχολὴ καὶ τοιοῦτοι διδάσκαλοι, προφανῶς ἐπίκειται ἀπευκταία καὶ πολυειδῆς διατάραξις τῆς τοπικῆς ἡσυχίας, τοῦθ' ὅπερ σπουδαίως ἴσως θέλει ἀπασχολήσῃ τὴν σεβαστὴν κυβέρνησιν καὶ παρεμβάλλει προσκόμματα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς ἐπειδὴ, καθὰ ἀποδέδεικται, τοσοῦτον οἱ ὀθωμανοὶ ὅσον καὶ οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ οὐδέποτε ἐπαύσαντο ἐπαγρυπνοῦντες καὶ πάσαις δυνάμεσι φροντίζοντες περὶ τὴν διόρθωσιν τοῦ καθεστῶτος, τὴν ἐξασφάλισιν τῆς τοῦ τόπου τούτου ἡσυχίας καὶ διευκόλυνσιν πάσης ὑπηρεσίας καὶ ἐπειδὴ ἔνεκα τῶν προρηθέντων λόγων οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν θέλει συναινέσει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν βουλγαρικοῦ ἐνταῦθα σχολείου καὶ βουλγάρου διδασκάλου...». Ἡ ὀθωμανικὴ διοίκηση Σερρών καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον χρονικὸν διάστημα δὲν ἐπέτρεψε τὴν λειτουργίαν βουλγαρικοῦ σχολείου σταματώντας κάθε ἀνάλογο εγχείρημα τῶν Βουλγάρων⁶⁷.

Τὸ 1884, ὅμως, ἦταν τὸ χειρότερον ἔτος γιὰ τὴν ἐνότητα τῶν χριστιανῶν στὴν κωμόπολιν τῆς Κάτω Τζουμαγιάς. Ἡ παραχώρησις ἀδειας λειτουργίας τῆς βουλγαρικῆς σχολῆς ἀπὸ τοῦ μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιου καὶ τὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές καὶ τὸ αἴτημα τῆς εἰσαγωγῆς τῆς βουλγαρικῆς στὴν ἐκκλησία τῆς παλαιᾶς συνοικίας, ἐπηρέασαν καὶ τὸ βλαχόφωνο τμήμα τῶν χριστιανῶν, τὸ ἕως τότε πιστὸν στὸν Ἑλληνισμό, γιὰ τὴν διεκδίκηση ἀναλόγων μετὰ τοὺς βουλγαρίζοντες δικαιωμάτων στὴν νέα συνοικία τῆς Τζουμαγιάς καὶ τὸ ναὸς τῆς. Τὶς παραπάνω διαλυτικὲς τάσεις ἐπεσήμανε στὶς 23.6.1884, μετὰ ἐπιστολὴν τοῦ στὸν πρόξενον Σερρών Ν. Φουντούλη ὁ ἐμπόρος τοῦ Δεμίρ Ἰσάρ καὶ Ἕλληνας υπῆκοος Κων. Συμέτζος, ἐπιρρίπτοντας ὅλην τὴν εὐθύνην στὴν ἀνθελληνικὴν, ὅπως τὴν χαρακτηρίζει, πολιτείαν τοῦ μητροπολίτη Μελενίκου⁶⁸.

Ταυτόχρονα ἡ κατάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ Πετρίτσι ἐλάβε ἀρνητικὴν τροχιά. Τὸ Νοέμβριον τοῦ 1884, οἱ βουλγαριστὲς τῆς πόλεως ἐβγάλαν μετὰ βίαν ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ἔδειραν νέον ποῦ ἐφέλνε στὴν ἐλληνικὴν⁶⁹. Ἡ ἐλληνικὴ κοινότητα Πετρίτσιου παρέπεμψε τὸ θέμα στὴν ὀθωμανικὴν δικαιοσύνην καὶ ἀπέστειλε ἀναφορὰς στὸ Πατριαρχεῖον καὶ τὴν μητρόπολιν Μελενίκου. Τὴν ἴδιαν ἐποχὴν οἱ βουλγαριστὲς κήρυξαν μετὰ ἐπιστολῆς, ποῦ ἀπέστειλαν σὲ ὅλα τὰ

⁶⁷ «Ἰδιαίτεροι ἀλληλογραφίαι» Σέρραι, 31 Ἰανουαρίου, *Νεολόγος*, φ. 4440 (6.2.1884), σ. 2. Τὴν ἀναφορὰν υπέγραψαν ὅλοι οἱ ὀθωμανοὶ καὶ ὅλοι οἱ χριστιανοὶ πρόκριτοι, καθὼς καὶ οἱ ἐπτὰ ἱερεῖς τῆς κωμόπολης. Τὸ σύνολον τῶν υπογραφῶν ἔφτασε τὶς 160. Τὸ κείμενον σφραγίστηκε μετὰ τὶς δύο σφραγίδες τῆς κοινότητος.

⁶⁸ ΑΥΕ, Β. Ἀρχεῖον 1884/ Σύλ. Διάδοσις Ἑλλ. Γραμμάτων, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης πρὸς Υπ. Εξ. Αλέξ. Κοντόσταυλο, 129/7.7.1884/1074/16.7.1884 (συνημ. ἀναφορὰ τοῦ Κων. Συμέτζου πρὸς τὸν Ἕλληνα Πρόξενον Σερρών Ν. Φουντούλη, Δεμίρ Ἰσάρ 23.6.1884). Βλ. καὶ Ἰω. Μπάκας, «Ὁ μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος ὁ Σερραῖος», *Μακεδονικά* 31 (1997-1998), σ. 267.

⁶⁹ «Ἐπαρχιακὰ» ἀνταπόκρισις 7/19.11.1884, *Νεολόγος*, φ. 4664 (Σάββατον 17.11.1884), σ. 2.

χωριά της περιοχής, τον εμπορικό αποκλεισμό όλων των ελληνικών καταστημάτων και την παύση των δοσοληψιών τους με τους Έλληνες συνοίκους τους⁷⁰.

Η βουλγαρική προπαγάνδα, την οποία εκπροσωπούσε στο Πετρίτσι ο Μαυρίεφ, επιχείρησε, όχι μόνο την ίδρυση βουλγαρικού σχολείου αλλά και, μέσω των μνημένων οργάνων της, να πείσει το σλαβόφωνο πληθυσμό της περιοχής ότι οι Μακεδόνες είναι Βούλγαροι και έτσι να του προξενήσει αποστροφή για κάθε τι το ελληνικό. Η βουλγαρική προπαγάνδα κέρδισε σημαντικό έδαφος όταν μπόρεσε, με τη συγκατάθεση και του μητροπολίτη Προκοπίου, το 1885 να εισαγάγει τη σλαβονική γλώσσα στον αριστερό χορό του ναού του Αγίου Νικολάου και σταδιακά να την επιβάλει στη Θ. λειτουργία⁷¹.

Οι εξελίξεις όμως ήταν ραγδαίες. Με ιδιαίτερο πρακτικό, που συνέταξε και υποχρέωσε ορισμένους από την ελληνική πλευρά να υπογράψουν, ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος ενέδωσε στις απαιτήσεις των Βουλγάρων, από τους οποίους εξέλεγε την πλειοψηφία των εφόρων της κοινότητας, ορίζοντας κατά την τέλεση της λειτουργίας και στους δύο ναούς του Πετριτσίου, ο δεξιός χορός να ψάλλει στην ελληνική και ο αριστερός στην βουλγαρική⁷². Από εκεί και μετά άρχισε η συνεχής ανάμειξη των Βουλγάρων στα εκπαιδευτικά και κοινοτικά πράγματα της πόλης και οι συνεχείς διεκδικήσεις τους, με αποτέλεσμα να καταλάβουν μετά από λίγο και το δεύτερο σχολείο της ελληνικής κοινότητας⁷³, παρά τις παραστάσεις και διαμαρτυρίες της τελευταίας στο μητροπολίτη Μελενίκου, αλλά και στο Πατριαρχείο⁷⁴.

Επιστολή του διδασκάλου Πετριτσίου Φωτίου Ταπεινού προς τον πρόξενο Σερρών Αν. Μεταξά, πολύ αργότερα, στις 25 Μαΐου 1891, αναφέρει την κατάληψη της μιας εκκλησίας του Πετριτσίου από τους Βουλγάρους με την παρακίνηση του βουλγαροδιδασκάλου Πετριτσίου, αλλά και την αδράνεια του μητροπολίτη Προκοπίου⁷⁵. Οι αντιπρόσωποι της ελληνικής κοινότητας Πετριτσίου κατήγγειλαν μάλιστα στο ελληνικό προξενείο Σερρών την ενθάρρυνση των Βουλγάρων από τον *πανούργο* (όπως αναφέρει το κείμενο) μητροπολίτη Μελενίκου «*εις τήν δικαιοδοσίαν του οποίου ή πόλις ήμών* (εννοεί το Πετρίτσι) *έχει τήν άτυχίαν να είνε....*» στην κατάληψη ναού από τους εξαρχικούς⁷⁶.

⁷⁰ «Επαρχιακά» ανταπόκριση 14.11.1884, *Νεολόγος*, φ. 4669 (Σάββατο 24.11.1884), σ. 2.

⁷¹ «Εκ των Επαρχιών» Μελένικο 7.2.1888, *Νεολόγος*, φ. 5595 (Σάββατο 20.2.1888), σ. 2 και Κων. Βακαλόπουλος, *Ο Βόρειος Ελληνισμός*, σ. 322, 325.

⁷² ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 100/12.5.1887.

⁷³ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Α. Μεταξάς προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 151/22.5.1891.

⁷⁴ «Ειδήσεις-Πληροφορίες, Ο μητροπολίτης Μελενίκου και η κοινότητα Πετρίτσας (Πετρίτσι, 2.6.1891)», *Νεολόγος*, φ. 6565 (12.6.1891), σ.2.

⁷⁵ Ό.π. υποσημ. 73 (συνημ. επιστολή διδασκάλου Πετριτσίου Φωτίου Ταπεινού προς τον Πρόξενο Σερρών Αν. Μεταξά, Σέρρες 25.5.1891).

⁷⁶ Ό.π. υποσημ. 73 (συνημ. αναφορά αντιπροσώπων της ελληνικής κοινότητας Πετρίτσας προς τον Πρόξενο Σερρών Αν. Μεταξά, Πετρίτσι 22.5.1891). Την αναφορά υπογράφουν οι: Φίλιππος Π., Γεώργιος Π. Δημητρίου, Προκόπης Αλεξίου, Ιωάννης Χαριζάνου, Κ. Χρήστου, Απόστολος Δημητρίου, Τριαντάφυλλος Π. Ιωάννου και Ιωάννης Χ. Κωνσταντίνου.

Σπουδαίο ρόλο στις καταγγελίες διαδραμάτισε ο δάσκαλος του Πετριτσίου Ν. Ταπεινός, συγγενής του παραιτηθέντος μητροπολίτη πρώην Μελενίκου Διονυσίου Ταπεινού, προκατόχου του Προκοπίου⁷⁷. Ο Ν. Ταπεινός μάλιστα, προμήθευσε στο προξενείο Σερρών εγκύκλιο του Προκοπίου προς το σύγκελλό του στο Πετρίτσι, στις 18 Νοεμβρίου του 1883, με την οποία χορηγούσε την άδεια να ψάλλουν στα σλαβικά στις δύο εκκλησίες του Πετριτσίου, εκτός από τον Απόστολο και το Ευαγγέλιο (υπήρχε άλλωστε και η απαγόρευση του Πατριαρχείου να κυκλοφορούν σε βουλγαρική μετάφραση το Ευαγγέλιο και ο Απόστολος). Στην εγκύκλιό του αυτή ο Προκόπιος αυτοχαρακτηρίζεται «Χριστιανός Ορθόδοξος Μακεδών» ενισχύοντας έτσι τις κατηγορίες εναντίον του⁷⁸.

Το Προξενείο Σερρών δε δίστασε να στείλει, το φθινόπωρο του 1884, τον, εκ Δεμίρ-Ισάρ Έλληνα υπήκοο, Κωνσταντίνο Συμέτζο στην Κωνσταντινούπολη για να ενημερώσει την ελληνική πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως αναφορικά με τη διαγωγή του μητροπολίτη Προκοπίου⁷⁹. Ο Συμέτζος συχνά ενημέρωνε το ελληνικό προξενείο Σερρών για τις δραστηριότητες του Προκοπίου. Μάλιστα σε δύο επιστολές, που έστειλε στο Προξενείο στις 26 Ιουνίου και στις 2 Ιουλίου του 1884, καταφέρεται εναντίον του μητροπολίτη χαρακτηρίζοντάς τον ως άθλιο⁸⁰. Ήταν η εποχή που το Δεμίρ Ισάρ ζητούσε την εκκλησιαστική του αυτονομία από το Μελένικο.

Ο Προκόπιος κατηγορήθηκε επίσης για την αδιαφορία που έδειξε στη συνεργασία του με το Προξενείο σε ζητήματα κυρίως εκπαιδευτικά⁸¹, για εγκατάσταση βουλγαροδιδασκάλων σε ελληνικά σχολεία και τη συνδρομή του στη λειτουργία βουλγαρικού σχολείου σε εκκλησιαστικό μάλιστα κτήριο⁸². Σε αναφορά επίσης του πρόξενου Σερρών Ναπ. Μπέτσου προς τον υπουργό των εξωτερικών Α. Κοντόσταυλο αναφέρεται: «...ὁ δὲ ἅγιος Μελενίκου ἐν τῷ φανερωῷ μὲν ἀπρακτεῖ καὶ ἐν ἄκρᾳ πολιτεύεται ἐπιφυλάξει, ἐν τῷ κρυπτῷ δὲ καὶ ἐμμέσως τοῖς ἐχθροῖς ἡμῶν συμπράττει καὶ παραλύει σχεδὸν διὰ τῆς πονηρᾶς ταύτης πολιτείας του τὰς ἐπὶ τόπου ἡμετέρας ἐνεργείας. Τὸ Ἐλ. Προξενεῖον πρό χρόνων ἱκανῶν εὕρισκεται εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ τηρῇ τυπικὴν τινα καὶ ἐπίπλαστον μόνον σχέσιν πρὸς τὸν Ἀρχιερέα τοῦτον ὑπολαμβάνει κινδυνῶδες νὰ συνεννοηθεῖ ἀπ' εὐθείας μετ' αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ἐλαχίστης ἐθνικῆς ὑποθέσεως»⁸³.

Για την αντιμετώπιση της κατάστασης ο Πρόξενος πρότεινε να μην απομακρυνθεί ο Μελενίκου με βιασύνη, αλλά αφού κληθεί πρώτα ως συνοδικός και αντικατασταθεί από τοποτηρητή γνωστών και αδιαφιλονίκητων ελληνικών φρονημάτων, στη συνέχεια να τοποθετηθεί σε κάποια ασιατική επαρχία, όπου θα ήταν ακίνδυνος. Την αντικατάσταση του Προκοπίου, αφού πρώτα εξακριβωνόταν

⁷⁷ Ελ. Ταπεινού, «Ιστορία της Μητροπόλεως Μελενίκου», ΕΑ 16/έτος Ιβ' (1892-1893) 168.

⁷⁸ ΑΥΕ, Προξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Υπ. Εξ. Αλ. Κοντόσταυλο, 129/7.7.1884/1074/16.7.1884.

⁷⁹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως 254/7.11.1884.

⁸⁰ Ο.π. υποσημ. 78.

⁸¹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς τον πρόεδρο του Συλλόγου Διάδοσης των Ελληνικών Γραμμάτων Κων. Παπαρηγόπουλο, 136/19.7.1884.

⁸² ΑΥΕ, Προξ. Σερρών 263/23.11.1884, Επιστολή Τόλιου Στεργίου προς τον πρόξενο Ν Φουντούλη (20.11.1884) και ΑΥΕ, Υπ. Εξ. προς Πρεσβ. Κωνσταντινουπόλεως, 1659/9.12.1883.

⁸³ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ν. Μπέτσος προς Υπ. Εξ. Α. Κοντόσταυλο, 189 /13.5. 1883/644/28.5.1883.

η γνώμη του Πατριάρχη, υποστήριξε και το ελληνικό Υπ. Εξ. σε έγγραφά του προς την πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης, ενστερνιζόμενο τις προτάσεις του προξένου Σερρών. Ταυτόχρονα τέθηκε πάλι επιτακτικά το θέμα της εκκλησιαστικής αυτονομίας του τμήματος Δεμίρ Ισάρ από την Μητρόπολη Μελενίκου⁸⁴.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ Γ' πιεζόμενος από το ελληνικό Υπ. Εξ. υποσχέθηκε ότι θα μεριμνούσε για την αθόρυβη απομάκρυνση του Προκοπίου από τη μητρόπολη Μελενίκου⁸⁵. Σημαντική ήταν η απάντηση του Πατριάρχη σε εμπιστευτικό σημείωμα: «*Πολλά κατά καιρούς ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν περὶ τοῦ Μητροπολίτου Μελενίκου ὡς σλαβοφίλου, ἐπίσημος ὅμως ποιμαντικὴ ἐνέργεια αὐτοῦ οὐδὲν ἐπιμαρτυρεῖ τοῦτο. Οἱ ἀδιστάκτως φρονοῦντες ὅτι οὗτος ὄντως σλαβοφιλεῖ σχηματίζουσι τὰς ἰδέας αὐτῶν ἀπὸ τῆν ἀδράνειαν ἣν δεικνύει εἰς τὰ περὶ σχολείων καὶ ἀδελφοτήτων. Ἡ Ἐκκλησία ἐξ ἑνὸς μὴ ἔχουσα ἀδιάφυστα τεκμήρια τῆς σλαβοφίλου αὐτοῦ διαγωγῆς, ἐξ ἄλλου φοβουμένη μεγαλύτερον σάλον καὶ βλάβην ἀπέσχε νὰ ἀποφασίσῃ τελειωτικῶς*». Ὡστόσο αποφάσισε να διορίσει τιτουλάριο ἐπίσκοπο για το διαμέρισμα Δεμίρ Ισάρ ὥστε να μειωθῶν οι αντιδράσεις κατὰ του μητροπολίτη⁸⁶.

Το ἐπόμενο ἐτος (1884) παρατηρεῖται σημαντικὴ ἐξαρση της ληστείας. Ομάδες ληστῶν κατέρχονται ἀπὸ το βορρὰ, ἀπὸ το ἐσωτερικὸ της Βουλγαρικῆς Ηγεμονίας, ὅπου εὐρίσκαν ἀσφαλὲς καταφύγιο και λυμαίνονται ὅλη την περιφέρεια, ἐνεργώντας με ἀπαγωγές και ληστείες σε βάρους χριστιανῶν και μουσουλμάνων ἀδιακρίτως⁸⁷. Πολλές ἀπὸ τις συμμορίες αὐτές στρατολογοῦσαν ἄνδρες ἀπὸ τα χωριά της περιφέρειας, ὅπως η δεκαπενταμελὴς συμμορία του Ζλάτκου και η ἀποσπασμένη ἀπὸ αὐτὸν συμμορία του ντόπιου Τόσκα. Οι σημαντικότερες ἀπὸ τις συμμορίες ἦταν η δεκαμελὴς ομάδα του ἀρχιληστή Ἀγγέλου, η πολυμελὴς του Γεωργίου Κρέμενλη⁸⁸ και αὐτὴ του Κωνσταντίνου Λιούτα, ἀποτελούμενη ἀπὸ 45 ἄντρες, η ὁποία το 1880 δεν δίστασε να εἰσβάλει ἀκόμη και μέσα στην πόλη του Μελενίκου. Ενδιαφέρον ἀποτελεῖ το γεγονός ὅτι ο ἀρχιληστής Λιούτας το χειμῶνα, ὅταν η ληστεία σταματοῦσε, υπηρετοῦσε στη Βουλγαρικὴ Ηγεμονία ὡς κυβερνητικὸς υπάλληλος⁸⁹.

Η ἐξαρση της ληστείας οδηγούσε συνεχῶς το ἐμπόριο της περιοχῆς, σε πλήρη μαρασμό. Ενδεικτικὰ η τιμὴ του κρασιοῦ, του κυριότερου προϊόντος της περιοχῆς ἐφθάσε μόλις τους 26 με 28 παράδες την οκά. Επιπρόσθετα ο καζὰς Μελενίκου ἐπιβαρύνθηκε με το ποσὸ των 3.000 γροσίων το μήνα, για την ἀντιμετώπιση της ληστείας και την συντήρηση των κυβερνητικῶν δυνάμεων που θα ἀσχολοῦνταν με την ἀσφάλεια της περιοχῆς⁹⁰.

Στα τέλη του Οκτωβρίου του 1884, οι Βούλγαροι, λαμβάνοντας ὑπόψη την ἔλλειψη ἐλληνικῶν σχολείων και ναοῦ στην κάτω συνοικία του Δεμίρ Ισάρ,

⁸⁴ ΑΥΕ, Υπ. Εξ., προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 239/11.5.1883 και 644/1.6.1883.

⁸⁵ ΑΥΕ, Υπ. Εξ., προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 1659/2.12.1883.

⁸⁶ ΑΥΕ, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως προς Υπ. Εξ., 1191 και 1381/16/26.6.1883.

⁸⁷ «Ἰδιαιτεράι ἀλληλογραφία» Σέρρες, 18/20.5.1884, *Νεολόγος*, Τετάρτη 16.5.1884, σ. 2.

⁸⁸ «Ἰδιαιτεράι ἀλληλογραφία» Σέρρες, 18.9.1884, *Νεολόγος*, φ. 4621 (Τετάρτη 26.9.1884), σ. 2.

⁸⁹ «Ἰδιαιτεράι ἀλληλογραφία» Σέρρες, 18.4.1884, *Νεολόγος*, Πέμπτη 26.4.1884, σ. 1.

⁹⁰ Ὁ.π.

αποφάσισαν την ίδρυση αντίστοιχων δικών τους, βρίσκοντας έτσι την ευκαιρία για να εισδύσουν στην πόλη. Ως απάντηση η ελληνική πλευρά προχώρησε στην ίδρυση σχολής στη συνοικία αυτή⁹¹.

Στην απογραφή του πληθυσμού της υποδιοίκησης Δεμίρ Ισάρ που διενήργησαν οι οθωμανικές αρχές, το Νοέμβριο του 1884, οι Βούλγαροι απέτυχαν να περάσουν τον χαρακτηρισμό «Μπουλγκάρ» για τους χριστιανούς, οι οποίοι με την παρέμβαση του καϊμακάμη Αλή Νιζαμή, δηλώθηκαν όλοι τους ως «ρουμ»⁹².

Οι συνεχείς δημοσιεύσεις φιλοβουλγαρικών στατιστικών για τη Μακεδονία στη Σόφια, την Οδησό και αλλού, από Βουλγάρους και φιλοβουλγάρους συγγραφείς, αναστάτωσαν τον Ελληνισμό του Δεμίρ Ισάρ για την επιχειρούμενη παραπλάνηση της διεθνούς κοινής γνώμης από τους Βουλγάρους. Με αφορμή τη δημοσίευση των φιλοβουλγαρικών θέσεων του Αιμίλιου Λαβελαιί, αντιπρόσωποι των ελληνικών κοινοτήτων Δεμίρ Ισάρ και Βαΐρακλή Τζουμαγιάς πραγματοποίησαν έκτακτη κοινή συνεδρίαση στο Δεμίρ Ισάρ, στις 22 Δεκεμβρίου του 1884, κατά την οποία αντιδρώντας στα οργανωμένα βουλγαρικά σχέδια διακήρυξαν:

1. *ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Μακεδονίας οὐδαμῶς εἶναι 57.480 ψυχές (εκτίμηση Λαβελαιί), ὡς ἄλλοις ὑπέικων καί κατ' ἀκολουθίαν ἀβασανίστως ὅλως ὁ κ. Αἰμίλιος Λαβελαιί διατείνεται, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι μόνον τὸ σαντζάκιον Σερρών περιλαμβάνει πλέον τῶν 80 χιλιάδων Ἑλλήνων.*
2. *ὅτι οὐδαμῶς ἐπίσης εἰσὶν ἀληθῆ τὰ διαδοθέντα περὶ ὠμοτήτων ἐν Μακεδονίᾳ τῶν μουσουλμάνων διαπραττομένων δῆθεν συστηματικῶς κατὰ τῶν Βουλγάρων. Τουναντίως εἶναι πασίγνωστον, βουλγαρικαὶ ληστρικαὶ συμμορίαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ Ἀνατολικῇ Ρωμιλίᾳ διοργανιζόμεναι καὶ ἐξοπλιζόμεναι πέμπονται εἰς Μακεδονίαν τακτικῶς ἤδη ἀπὸ τινῶν ἐτῶν κατὰ τὸ θέρος, ὁπότε οἶα κακουργήματα καὶ οἶας ληστεύσεις διαπράττουσι διὰ τῆς δημοσιογραφίας τοῖς πᾶσι εἶναι γνωστά, καίτοι ἤδη ἀπὸ τινος καιροῦ ἔχομεν ἡσυχίαν»⁹³.*

Τη διακήρυξή τους οι αντιπρόσωποι των παραπάνω κοινοτήτων, υπογραφομένη από επτά προκρίτους του Δεμίρ Ισάρ και οκτώ της Κάτω Τζουμαγιάς και σφραγισμένη με τις σφραγίδες των κοινοτήτων τους, αποφάσισαν να τη στείλουν στο Μεγάλο Βεζίρη, καθώς και στην οθωμανική διοίκηση Σερρών.

Η αξίωση της βουλγαρικής εξαρχίας για τον διορισμό Βουλγάρων επισκόπων στη Μακεδονία και συγκεκριμένα στις επαρχίες Σερρών, Νευροκοπίου και Μελενίκου το 1885 και η είδηση ότι η Πύλη ενέκρινε το διορισμό δύο τουλάχιστον βουλγαρεπισκόπων, αναστάτωσε τον Ελληνισμό της περιοχής που αντέδρασε αποστέλλοντας, αναφορές διαμαρτυρίας προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο και την οθωμανική κυβέρνηση. Οι χριστιανοί του Δεμίρ Ισάρ και των γύρω χωριών απέστειλαν, από τις Σέρρες, σχετική αναφορά προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη στις 23 Μαρτίου του 1885, την οποία υπέγραφε ο επίσκοπος Δαφνουσίας Μεθόδιος: «Γενική συνέλευσις πόλεως Δεμίρ Ἰσσαρίου ἀποτελουμένη ἐξ ἐφορείας τῶν σχολείων, "Φιλοπροοδευτικῆς Ἀδελφότητος",

⁹¹ «Επαρχιακά» ανταπόκριση 24.10.1884, *Νεολόγος*, φ. 4649 (Τρίτη 30.10.1884), σ. 2.

⁹² «Επαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 4673 (Πέμπτη 29.11.1884), σ. 3. Η ελληνική κοινότητα Πετρισίου αυτοαποκαλούνταν ως *ρωμαϊκή μερίς Πετρίτσης* (ό.π., υποσημ. 91).

⁹³ «Επαρχιακά» από Φάρο Μακεδονίας, 24.12.1884, *Νεολόγος*, φ. 4698 (Τετάρτη 2.1.1885), σ. 2, 3.

ἀζάδων χριστιανῶν παρά συμβουλίοις καὶ δικαστηρίοις καὶ ἐκπροσωποῦσα καὶ ὄλου καζᾶ φρόνημα, μετὰ μεγίστης θλίψεως ἀκούσασα ὅτι ἡ σεβαστὴ κυβέρνησις προὔτιθετο χορηγῆσαι βεράτια δυοὶ βουλγάροις ἐπισκόποις ἐν Μακεδονίᾳ ἐπεφόρτισέ με παρακαλέσαι ὑμετέραν Παναγιότητα ὑποβάλλειν αὐτοκρατορικῇ κυβερνήσει παράκλησιν θερμὴν πόλεως καὶ καζᾶ Δεμίρ-Ίσσαρίου ὅπως ἀπορρίψη πρότασιν ἐξαρχίας, μὴ καταπατουμένων οὕτω καὶ προνομίων Πατριαρχείου»⁹⁴.

Τον ἴδιο μήνα, στις 17 Μαρτίου του 1885, εἶχε προηγηθεῖ ἀναφορὰ διαμαρτυρίας τῶν κατοίκων του καζᾶ Δεμίρ Ίσάρ πρὸς τὴν ὠθωμανικὴ κυβέρνησις γιὰ τὴ θρυλούμενη ἐγκατάσταση βουλγαροεπισκόπου στὴν περιοχὴ τους: «Ἡ γενικὴ τῆς πόλεως Δεμίρ Ίσάρ συνέλευσις ἐκπροσωποῦσα καὶ τοῦ ὄλου καζᾶ τὸ φρόνημα ἐν τῇ σήμερον, 17 μαρτίου, γενομένη συνεδρῖα συζητήσασα καὶ διασκεψαμένη περὶ ἐπικειμένης, κατὰ τὰ ἀδόμητα, βουλγάρων ἀρχιερέων ἐν δυοὶ μακεδονικαῖς ἐπαρχίαις ἐπισήμου ἐγκαταστάσεως ἀπεφάνθη τάδε: Ἐπειδὴ ὁ θρυλλούμενος βουλγάρων ἀρχιερέων ἐν μακεδονικαῖς ἐπαρχίαις διορισμὸς τὰ προνόμια τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, τὰ πρὸ μικροῦ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως ἀναγνωρισθέντα καὶ ἐπικυρωθέντα, διασαλεύων μόνον ἔχει σκοπὸν τὴν ἐξυπηρέτησιν καταχθονίων σκοπῶν καὶ ἐξύφανσιν ραδιουργιῶν καὶ μηχανορραφιῶν, οἷα αἱ ἐσχάτως ἀποκαλυφθεῖσαι καὶ περιφανεστάτῳ τῷ τρόπῳ ὑπὸ τῶν γνησίων μακεδονικῶν πληθυσμῶν παταχθεῖσαι, καὶ διὰ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἀληθείας ἐκμηδενισθεῖσαι, ὡς καὶ τὴν ὑποσκέλισιν ὠθωμανῶν τε καὶ ἐλλήνων ὡς ἐμποδίων εἰς τὰ σχέδια αὐτῶν γενομένων καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐπίσημος τοῦ διορισμοῦ τῶν σχισματικῶν ἀρχιερέων ἀναγνώρισις δι' ἐκδόσεως βερατίων τὰς πασιγνώστους τῶν βουλγάρων ἐνεργείας ὑποβοηθοῦσα δεινὰς διὰ τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς, ὅσοι πιστοὶ τῆς ὠθωμανικῆς αὐτοκρατορίας εἰσὶν ὑπήκοοι, ἔξει συνεπίεσας καὶ πολὺ ἤδη αὐτούς ὡς ἐκ τούτου ἀνησυχεῖ καὶ συνταράττει διὰ ταῦτα, εἰ καὶ βεβαία ἡ γενικὴ συνέλευσις ὅτι ἀπαραμείωτα ἡ σεβαστὴ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις τηρήσει τὰ ἀπὸ τῆς κατακτήσεως μέχρι τοῦ νῦν εὐκλεῶς ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου καθημένου ἀναγνωρισμένα προνόμια τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, καὶ ἀπορρίψει τὰς περὶ ἐκδόσεως βερατίων αἰτήσεις τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας, ἐν τούτοις ὑπὸ τοῦ πρὸς τὰ καθεστῶτα ἐμπορευμένη σεβασμοῦ καὶ τὴν ἀποσόβησιν τοῦ τῶν πνευμάτων ἐρεθισμοῦ ποθοῦσα, καθῆκον ἐθεώρησεν ὅπως καθικετεύσῃ αὐτὴν νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψει οὐδ' εἰσακούσῃ τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας αἰτήσεως περὶ ἐκδόσεως βερατίων εἰς τοὺς διὰ τὰς δύο μακεδονικὰς ἐπαρχίας ὑπ' αὐτῆς προορισθέντας σχισματικούς ἀρχιερεῖς...»⁹⁵.

Ἐπίσης, οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς πόλης καὶ τοῦ καζᾶ Μελενίκου ἀπέστειλαν, στις 15 Μαρτίου του 1885, ἀναφορὰ πρὸς τὸν μεγάλο βεζίρη Σαῖτ πασά, διαμαρτυρόμενοι γιὰ τὴν πρόθεσις τῆς ὠθωμανικῆς κυβερνήσεως νὰ θίξῃ το

⁹⁴ ΑΥΕ, Πρόξ., Σερρών Ν. Φουντούλης πρὸς Υπ. Εξ., 100/29.3.1885 καὶ *Λεολόγος*, φ. 4769 (Τρίτη 2.4.1885), σ. 2.

⁹⁵ Ἡ ἀναφορὰ ἔφερε τριάντα σφραγίδες τῆς πόλης τοῦ Δεμίρ Ίσάρ καὶ τῶν χωριῶν τοῦ καζᾶ. Ἡ ἀποστολὴ τῆς ἀναφορᾶς διὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴ Μεγάλῃ Βεζιρία ἀνατέθηκε στὸν ἐπίσκοπο Δαφνουσίας Μεθόδιο (ὁ.π.)

ζήτημα των προνομίων της ορθόδοξης Εκκλησίας: «*Ἡ ἐπάνοδος τοῦ προνομιακοῦ τοῦ οἰκουμενικοῦ ἡμῶν Πατριαρχείου καθεστῶτος, ὅπερ ἡ Α. Α. Μεγαλειότης, ὁ γαληνότατος καί φιλόλαος ἡμῶν ἄναξ Σουλτάν Ἀβδούλ Χαμήτ χάν ἐφέντης ἡμῶν, ηὐδόκησε νά ἐπικυρώσῃ καί ἐπαναγάγῃ οὕτω τήν γαλήνην εἰς τήν ὀρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν, χαράν ἄρρητον ἐπροξένησεν εἰς ἅπαν τό ἡμέτερον ἔθνος... Τούτου ἔνεκα, ἄν καί ἐθλίβημεν λίαν ἀναγνόντες ἐν ταῖς ἐφημερίσι τῆς πρωτευούσης τήν παράλογον πρότασιν τοῦ μακ. ἐξάρχου τῶν σχισματικῶν Βουλγάρων καί τόν ἀντικανονικόν μάλιστα διορισμόν ἐπισκόπων ἐν Μακεδονικαῖς ἐπαρχίαις ἔνθα ποιμένουσιν ἀρχιερεῖς κανονικοί, ἐπιτελοῦντες ἀθορύβως τό ἑαυτῶν καθῆκον, καί ἀπολαμβάνοντες ἅπαν τό σέβας καί τήν ἀγάπην τοῦ ποιμνίου αὐτῶν, οὐδόλως ἠθελήσαμεν νά πιστεύσωμεν, ὅτι ἔσται δυνατή ἐπὶ τῶν ἐνδόξων ἡμερῶν τῆς ὑμετέρας περιουστάτης καί εὐμενεστάτης ἡμῖν Ὑψηλότητος ἡ ἐφαρμογή τοιοῦτου ὀλεθρίου μέτρου ὅπερ ἐκ προοιμίων γνωστόν τυγχάνει, ὅτι θέλει ἐπιφέρει τήν σύγχυσιν καί τό χάος. Περιττόν ἴσως νά ἀναφέρωμεν πρός τήν ὑμετέραν Ὑψηλότητα, ὡς γνωστά αὐτῇ, ὅσα ὑπέστησαν δεινά τά μέρη ταῦτα ὑπὸ τῶν κοιμιτάτων, ἅτινα καίτοι μὴ ἔχοντα ἐνταῦθα κέντρον ἐκκλησιαστικόν, ἐπέφεραν τήν σύγχυσιν εἰς τά πνεύματα τῶν κατοίκων διὰ δολίων εἰσηγήσεων, ψευδῶν καταγγελιῶν καί ἄλλων ὑλικῶν μέσων, ὥστε ἔσθ' ὅτε καί ἐν μιᾷ καί τῇ αὐτῇ οἰκογενεῖα ὑπάρχουσιν λαβύρινθοι ἰδεῶν καί ἔριδες εἰς ἀδιάλλακτον μῖσος καί χωρισμόν τῶν μελῶν αὐτῆς ἀπολήγουσαι. Ὅθεν εἴποτε ὑποβληθήσεται τῇ σεβαστῇ αὐτοκρατορικῇ κυβερνήσει ἀπ' εὐθείας ἢ ἐκ πλαγίου πρότασις περὶ ἐκδόσεως βερατίων πρός τοὺς διορισθέντας ἤδη ὑπὸ τῆς ἐξαρχίας ἐπισκόπους, ἐκλιπαροῦμεν τὴν Υ. Υ. ἵνα μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψει μηδόλως ταύτην, βεβαία οὔσα, ὅτι οὕτω καί τά συμφέροντα τοῦ κράτους περιφρουρεῖ καί τήν ἡσυχίαν καί εἰρηνικὴν τῶν πιστῶν τοῦ ἄνακτος ἡμῶν ὑπηκόων συμβίωσιν περὶ πολλοῦ ποιεῖται...»⁹⁶.*

Το 1885, με αφορμὴ τὴ χορήγηση σουλτανικῶν βερατίων σε δύο ἐπισκόπους τῆς βουλγαρικῆς Εξαρχίας γιὰ τὴ Μακεδονία καὶ κυρίως τὴς φήμες ὅτι ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς θὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν ἐπαρχία Μελενίκου, ἡ ἐλληνικὴ κοινότητα Πετριτσίου διαμαρτυρήθηκε με ἀναφορὰ τῆς υπογεγραμμένη ἀπὸ μεγάλο ἀριθμὸ κατοίκων τῆς πόλης καὶ χωριῶν τῆς περιοχῆς. Ἡ ἀναφορὰ στάλθηκε στὸ Πατριαρχεῖο, ὥστε αὐτὸ νὰ ἐνεργήσῃ ἀνάλογα στὴν Ὑψηλὴ Πύλη⁹⁷.

Το ἴδιο ἔτος ὁ Βούλγαρος Οφεικοφ, ἀναφέρει γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ πληθυσμοῦ στὴν ἐπαρχία Μελενίκου, ἐκφράζοντας βέβαια τὴ βουλγαρικὴ ἀποψη, ὅτι στὴν περιοχὴ δὲν ὑπάρχει ἐλληνικὸ στοιχεῖο, ὅτι τὰ κέντρα τῆς περιοχῆς βρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν γραικομάνων, ὅτι οἱ παραπάνω διαχωρίζουν τὴς ἐκκλησίες καὶ τὰ σχολεῖα τοὺς ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ πληθυσμὸ, ὅτι οἱ βουλγαρίζοντες δὲν ἔχουν σχεδὸν σχολεῖα καὶ ὅτι οἱ τοπικὲς οθωμανικὲς ἀρχὲς βρίσκονται σχεδὸν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν

⁹⁶ Ὁ.π. σημ. 74 καὶ *Νεολόγος*, φ. 4769 (Τρίτη 2.4.1885), σ. 2. Τὴν ἀναφορὰ υπογράφουν οἱ ἐφοροὶ τῶν εκπαιδευτηρίων καὶ οἱ ἐφοροὶ ἐπίτροποι τοῦ κοινοῦ. Τὴς υπογραφὲς συνόδευαν δεκαεξὶ σφραγίδες τῶν μουχτάριδων τῆς πόλης τοῦ Μελενίκου καὶ τῶν γύρω χωριῶν.

⁹⁷ «Ἐπαρχιακά», *Νεολόγος*, φ. 4806 (Σάββατο 18.5.1885), σ. 2.

γραικομάνων οι οποίοι αντιπροσωπεύονταν από το μητροπολίτη και τέλος ότι το Μελένικο έχει σχεδόν εξελληνιστεί, ενώ το Πετρίτσι και το Δεμίρ Ισάρ, αν και δεν έχουν εξελληνιστεί στη γλώσσα, εντούτοις μεγάλο μέρος των κατοίκων και κυρίως οι νέοι, τείνουν να χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα ως οικιακή. Ο Οφείκοφ διαπιστώνει ότι αυτή η εξέλιξη συντελείται από τα τέλη της δεκαετίας του 1870, κατά την οποία ο Ελληνισμός σημείωσε εκπληκτική πρόοδο στην περιοχή, κυρίως με τον προσανατολισμό της ελληνικής εκπαίδευσης στο γυναικείο φύλο. Ο προσανατολισμός αυτός μετέτρεψε ακόμη τη γνήσια βουλγαρική πόλη Εσκή Τζουμαγιά σε εξελληνισμένη πόλη. Το Μελένικο μάλιστα, κατά τον Οφείκοφ, μετατράπηκε σε οχυρό του Ελληνισμού, ώστε να εμποδιστεί η διάδοση του Βουλγαρισμού στο μακεδονικό νότο⁹⁸.

Το φαινόμενο των ληστρικών συμμοριών συνέχιζε να απασχολεί τον πληθυσμό της περιοχής. Στις 26 Ιουλίου του 1885 Κιρκάσιοι ληστές λήστεψαν, στα αμπέλια έξω από το χωριό Λάτροβο του Δεμίρ Ισάρ, τους Θωμά Κ. Παπαχαριζάνου και Κ. Νικολάου, καθώς αυτοί επέστρεφαν στο Δεμίρ Ισάρ από την αγορά της Κάτω Τζουμαγιάς⁹⁹.

Ταυτόχρονα, στην υποδιοίκηση Μελενίκου, δρούσε η δεκαμελής συμμορία των Γιουρούκ Μήτα και του προαναφερθέντος Κώτσιου Λιούτα, από το Λιβούνι του καζά Μελενίκου. Την ίδια εποχή, στην περιοχή του Δεμίρ Ισάρ δρούσαν οι συμμορίες των Αγγέλου και Άγγου. Όλες οι συμμορίες είχαν τα κρυσφύγετά τους στα όρη της Κρέσνας, ενώ το χειμώνα αποσύρονταν στη γειτονική Βουλγαρία¹⁰⁰.

Για την καταπολέμηση της ληστείας, το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, σημειώθηκαν σημαντικές μετακινήσεις τακτικού οθωμανικού στρατού και εφέδρων προς τα σύνορα με τη Βουλγαρική Ηγεμονία στην περιοχή Μελενίκου, από όπου παρατηρούνταν και οι συνεχείς εισοδοί βουλγαρικών σωμάτων στο οθωμανικό έδαφος. Η παρουσία ισχυρών στρατευμάτων προκαλούσε τη συνεχή διακοπή του εμπορίου, μεταξύ της περιφέρειας Μελενίκου και της Βουλγαρική Ηγεμονίας με δυσάρεστες συνέπειες για την οικονομία της περιοχής¹⁰¹.

Στις αρχές Οκτωβρίου του 1885, δύο βουλγαρίζοντες της Κάτω Τζουμαγιάς επιτέθηκαν νύκτα και δολοφόνησαν με μαχαίρι τον Καπετάνο, γνωστό για την δραστηριότητά του υπέρ του Ελληνισμού στην κωμόπολη¹⁰².

Συνέχεια στις αυθαιρεσίες των τοπικών οθωμανικών αρχών παρατηρείται και κατά το 1887, αυτή τη φορά για τα δημοτικά πράγματα της πόλης του Μελενίκου. Στη θέση του προέδρου της δημαρχίας ο πολιτικός διοικητής Μελενίκου συνέχιζε να διορίζει οθωμανούς, παρά την υπεροχή του χριστιανικού πληθυσμού και σε αντίθεση με άλλα μέρη της αυτοκρατορίας, όπου η δημαρχία

---

⁹⁸ Οφείκοφ, *Η Μακεδονία κατά την χιλιετηρίδα του Αγίου Μεθοδίου 1885, ήτοι Έκθεσις περί της ενεστώσεως καταστάσεως του Βουλγαρισμού εν Μακεδονία (μεταφρασθείσα εκ του βουλγαρικού, Φιλιππούπολη 1885, σ. 28-31.*

⁹⁹ «Επαρχιακά» (Θεσσαλονίκη 30.7.1885), *Νεολόγος*, φ. 4875 (Σάββατο 10.8.1885), σ. 2, 3.

¹⁰⁰ «Επαρχιακά» (Θεσσαλονίκη 11.9.1885), *Νεολόγος*, φ. 4911 (Τρίτη 24.9.1885), σ. 2.

¹⁰¹ «Επαρχιακά» (Θεσσαλονίκη 25.9.1885), *Νεολόγος*, φ. 4917 (Τρίτη 1.10.1885), σ. 2.

¹⁰² «Επαρχιακά» (Θεσσαλονίκη 9/21.10.1885), *Νεολόγος*, φ. 4929 (Τρίτη 15.10.1885), σ. 2.

ανατίθετο και σε χριστιανούς. Μάλιστα επισημαίνεται η παρουσία πολλών αξιόλογων και ικανών στην πόλη, κατάλληλων για την παραπάνω θέση¹⁰³.

Το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, οι Βούλγαροι του Μελενίκου, προερχόμενοι από τα γειτονικά χωριά, προσπάθησαν να οικειοποιηθούν την οικία των αδελφών Μαντζούρη οι οποίοι διέμεναν στη Δούπνιτσα και ασχολούνταν με το εμπόριο. Οι Βούλγαροι παραβίασαν την πόρτα και εγκατέστησαν παράνομα παιδιά, προκειμένου στο κτήριο να λειτουργήσει το μικρό βουλγαρικό σχολείο των 10-15 μαθητών και των δύο δασκάλων. Ως επόπτης του βουλγαρικού σχολείου παρουσιαζόταν ο πράκτορας Κωνσταντίνωφ από την Καλλιμάντζα Μελενίκου¹⁰⁴.

Ο επόμενος χρόνος ήταν εξαιρετικά κρίσιμος για το Πετρίτσι, όπου η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο χριστιανικών μερίδων της πόλης, Ελλήνων και Βουλγάρων, ήταν ιδιαίτερα έντονη¹⁰⁵. Στο επίκεντρο βρέθηκε πάλι ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος και η συμπάθεια που ολοφάνερα έδειχνε στη βουλγαρική πλευρά ικανοποιώντας πολλά από τα αιτήματά της, όπως ίδρυση σχολείων και διορισμό Βουλγάρων ιεροψαλτών στους ναούς. Σε ανταπόκριση του «Νεολόγου» από το Πετρίτσι, που δημοσιεύθηκε στις 4 Μαΐου του 1888 αναφέρεται χαρακτηριστικά: «*Ἄλλ' ὁ ἅγιος Μελενίκου... καίτοι τήν πολιτείαν τῆς ἑξαρχίας καί τῶν ὀργάνων αὐτῆς ἐκ τοῦ πλησίον βλέπει, ἐξακολουθεῖ νά ἀποκαλῆ αὐτούς τέκνα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καί νά εὐλογῇ αὐτούς καί τὰ σχολεῖα αὐτῶν νά ἐπισκέπτηται καί νά καλεῖ αὐτούς σέ συμπόσια καί δεῖπνα.... Ἄλλ' ὁ ἅγιος Μελενίκου ὡς βούλγαρος ὀνειρευόμενος μεγάλην Βουλγαρίαν διότι ἐγαργαλίσθη ἀπό τήν νῦν μεθορεύουσαν ἡγεμονίαν ἔχει δίκαιον νά ἀγνοήσῃ τά συμβαίνοντα· ἡ Μεγάλη ὁμως τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία δέν ὀφείλει νά ὑπερασπισθῇ τά τέως αὐτῆς πιστά τέκνα, ἄτινα παρ' αὐτῆς ζητοῦσι καί ἐκλιπαροῦσιν ὑπεράσπισιν; Διατί ἡ ἑξαρχία νά ἐπεμβαίνει ἐνταῦθα καί ἡμεῖς οὐχί μόνον νά σιωπῶμεν, ἀλλά νά δίδωμεν καί τās ἐκκλησίας ἡμῶν καί τὰ σχολεῖα διά νά ἐκτελῶνται διάφορα ὄργια; Διατί ἡ Μ. Ἐκκλησία ἀφοῦ δέν πιστεύει εἰς τās δικαίας αἰτήσεις τῆς ὀρθοφρονούσης μερίδος πιστεύει εἰς τὰ γραφόμενα τοῦ ἁγίου Μελενίκου καί δέν στέλλει ἐπίτηδες ἄνθρωπον διά νά πληροφορηθῇ τί συμβαίνει; Τῇ ἀληθείᾳ ἀνεξήγητος ἐστίν ἡ σιωπή αὕτη τῆς Μ. Ἐκκλησίας καί οὐδέν ἕτερον ὑπεμφαίνει εἰμή ἀδυναμίαν... Ἄπορον ὁμως τί ἡ Μ. Ἐκκλησία σκέπτεται. Ἄραγε, ἀφοῦ ἐγνώρισε τά συμβαίνοντα καί τās ἐνεργείας τῶν βουλγάρων, ἐπικυροῖ τήν πολιτείαν τοῦ ἁγίου Μελενίκου...¹⁰⁶*».

Επανάληψη των γεγονότων, με πρωταγωνιστή επίσης το μητροπολίτη Προκόπιο και την πολιτική του, συνέβη και στις 6 Δεκεμβρίου του 1888, όταν κατά τη συνηθισμένη επίσκεψη του μητροπολίτη Μελενίκου στο Πετρίτσι, για τη γιορτή του Αγίου Νικολάου¹⁰⁷, στο όνομα του οποίου ετιμάτο ο ένας από τους δύο ναούς της πόλης, δημιουργήθηκε σύγχυση κατά τη διάρκεια της λειτουργίας, από τους Βουλγάρους προπαγανδιστές που επεδίωξαν να διαταράξουν τη συμφωνημένη

¹⁰³ «Εκ των Επαρχιών» (Α. Τζουμαγιά 21.11.1887), *Νεολόγος*, φ. 5547 (Τετάρτη 9.12.1887), σ. 3.

¹⁰⁴ «Εκ των Επαρχιών», *Νεολόγος*, φ. 5549 (Παρασκευή 11.12.1887), σ. 3.

¹⁰⁵ Κων. Βακαλόπουλος, *Ο Βόρειος Ελληνισμός*, σ. 325.

¹⁰⁶ Ιω. Μπάκας, «Ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος», σ. 272-274.

¹⁰⁷ Η επίσκεψη αυτή συνηθίζεται και σήμερα από τον μητροπολίτη Νευροκοπίου της Βουλγαρίας, στον οποίο υπάγεται η περιοχή.

σειρά ψαλμωδίας στις δύο γλώσσες. Ο Προκόπιος προτίμησε να μην ανακατευθεί στη συμπλοκή, κατηγορούμενος συγχρόνως, γιατί κατά το μεγαλύτερο μέρος της λειτουργίας και ο ίδιος έψελνε στη βουλγαρική¹⁰⁸. Τον επόμενο χρόνο, ο μητροπολίτης πραξικοπηματικά έπαψε τους εφόρους της κοινότητας διορίζοντας έξι βουλγαρόφρονες και δύο μόνο από την ελληνική πλευρά¹⁰⁹.

Το καλοκαίρι του 1888 η συμμορία του Μήτα Γιορούκ συνεργάστηκε με τον Κωνσταντή Μπάγκολη δημιουργώντας μια εικοσαμελή συμμορία που έγινε ο φόβος της περιοχής Μελενίκου¹¹⁰. Το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, βουλγαροδιδάσκαλος επιχείρησε να συστήσει σχολείο στο μόλις μισή ώρα από το Δεμίρ Ισάρ απέχον χωριό Σάβγιακο, διδάσκοντας μάλιστα δωρεάν. Οι χωρικοί απομάκρυναν το διδάσκαλο δηλώνοντάς του ότι η ελληνική ήταν από ανέκαθεν η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν στο σχολείο και στην εκκλησία¹¹¹.

Χαρακτηριστικό της εποχής ήταν οι συχνές επισκέψεις σλάβων προπαγανδιστών. Τον ίδιο μήνα (Σεπτέμβριος 1888) αφίχθη στην περιφέρεια Δεμίρ Ισάρ και συγκεκριμένα στο χωριό Κίρτσοβο, επαγγελλόμενος το γιατρό, ο πανσλαβιστής πράκτορας Λάμπρος Γεωργίου Μαγιάροβιτς¹¹². Ο Μαγιάροβιτς καταγόταν από τη Βοσνία, διέθετε αυστριακό και βουλγαρικό διαβατήριο, διακρινόταν για τη νοημοσύνη του, καθώς και για τη γλωσσομάθειά του, αφού γνώριζε ρωσικά, γαλλικά, ελληνικά, σερβικά και βουλγαρικά. Ο Μαγιάροβιτς ξεκινώντας από την Κωνσταντινούπολη περιόδευσε στα διαμερίσματα Ζίχνης και Νευροκοπίου, άλλοτε ως βοτανολόγος και άλλοτε ως ρώσος αξιωματικός, που ήταν και η αλήθεια, προσπαθώντας να πείσει τους κατοίκους να χρησιμοποιούν στα σχολεία και τις εκκλησίες αντί της ελληνικής τη βουλγαρική γλώσσα¹¹³. Στο Κίρτσοβο, ο Μαγιάροβιτς μίλησε στους χωρικούς επιχειρώντας να τους πείσει ότι έφτασε ο χρόνος να ξεσηκωθούν κατά της οθωμανικής αρχής. Ο ιερέας του χωριού Ιωάννης, αντιλαμβανόμενος τον κίνδυνο που εγκυμονούσε η επίσκεψη του προπαγανδιστή, σε συνεννόηση με τους προκρίτους του χωριού, ενημέρωσε σχετικά τις αρχές που συνέλαβαν τον επίδοξο ταραξία και τον παρέπεμψαν στο στρατοδικείο Σερρών¹¹⁴.

Αλλά και η στάση των οθωμανικών αρχών απέναντι σε Έλληνες και Βουλγάρους δεν ήταν ξεκάθαρη. Οι πρόκριτοι της Κάτω Τζουμαγιάς δέχτηκαν, τον Ιούνιο του 1890, πιέσεις από τον καϊμακάμη Δεμίρ Ισάρ να επικυρώσουν πιστοποιητικό καλής διαγωγής υπέρ του βουλγαροδιδασκάλου Κώτσου Αγγέλου. Ο Αγγέλου διατηρούσε με την ανοχή των αρχών και χωρίς την συγκατάθεση της κοινότητας, μικρό ιδιωτικό βουλγαρικό σχολείο. Οι πρόκριτοι

¹⁰⁸ «Εκ των Επαρχιών», *Νεολόγος*, φ. 5855 (Πέμπτη 29 Δεκεμβρίου 1888), σ. 3.

¹⁰⁹ *Ό.π.* σημ. 72.

¹¹⁰ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφία» (Σέρρες, 22.6.1888), *Νεολόγος*, Τρίτη 28.6.1888, σ. 1.

¹¹¹ «Δεμίρ Ισάριον» (14.10.1888), *ΑΑ*, περ. Β', φ. 5 (28/2.11.1888), σ. 34.

¹¹² *Ό.π.*

¹¹³ «Ιδιαίτεροι Αλληλογραφία», *Νεολόγος*, Σάββατο 29.10.1888, σ. 2, 3.

¹¹⁴ «Εκ Δημίρ Ισαρίου (από 24.9.1888)», *Νεολόγος*, Πέμπτη 3.11.1888, σ. 3.

διέγνωσαν ότι η υπογραφή του πιστοποιητικού θα σήμαινε και αναγνώριση της λειτουργίας του σχολείου και αρνήθηκαν να υπογράψουν¹¹⁵.

Στις 3 Δεκεμβρίου του 1890, οι εφοροεπίτροποι, προεστώτες και αζάδες και των δύο συνοικιών της Κάτω Τζουμαγιάς, απηύθυναν αναφορά προς το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο σχετικά με το ζήτημα της υπόσχεσης από το μητροπολίτη στους βουλγαρίζοντες της περιοχής ότι μπορούσαν να εισάγουν τη βουλγαρική γλώσσα στους ναούς. Οι βουλγαρίζοντες μάλιστα απαίτησαν και την παραχώρηση του ενός εκ των δύο ναών της κωμόπολης σε αυτούς ή να εισαχθεί η βουλγαρική γλώσσα στον ένα από τους χορούς και των δύο ναών. Με την αναφορά τους, οι πρόκριτοι της Κάτω Τζουμαγιάς διαμαρτύρονταν για την ενδοτικότητα της μητρόπολης στα βουλγαρικά σχέδια και αποκάλυπταν την κατ' επίφαση μόνο πίστη των οργάνων των βουλγαριστών στη μητρόπολη και το Πατριαρχείο. Οι παραπάνω ενέργειες, κατά την άποψη των προκρίτων, εξυπηρετούσαν μόνο τα σχέδια της βουλγαρικής Εξαρχίας και επιφυλάσσονταν οι ίδιοι να προσφύγουν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και την οθωμανική κυβέρνηση, για να εμποδίσουν κάθε βουλγαρική ενέργεια για την εισαγωγή της βουλγαρικής στους ναούς, οι οποίοι κτίστηκαν «...δι' ύψηλῶν αὐτοκρατορικῶν φερμανίων, ἵνα χρησιμεύσωσι ὡς ἑλληνορθόδοξοι ναοί, οἰκοδομηθέντες δέ δαπάναις τῶν ἑλληνορθόδοξων ἡμῶν πατέρων...». Στην παραπάνω αναφορά γίνεται λόγος και για τη σύσταση του πληθυσμού, όπου οι Έλληνες ορθόδοξοι χαρακτηρίζονται υπερδεκαπλάσιοι των βουλγαρίζόντων και τα ελληνικά σχολεία της κωμόπολης περιέχουν 500 μαθητές και μαθήτριες, ενώ τα αντίστοιχα βουλγαρικά μόνο 50. Γίνεται δε λόγος και για την προέλευση των κατοίκων. Οι βουλγαρίζοντες θεωρούνται στην πλειοψηφία τους επήλυδες και «αποβράσματα» της τοπικής κοινωνίας, ενώ οι πιστοί στον Ελληνισμό, ως κτήτορες της κωμόπολης και *κράτιστοι* της κοινωνίας, χαρακτηρισμοί ενδεικτικοί της έντονης διάστασης που αναπτύχθηκε μεταξύ των δύο στοιχείων, έως πρόσφατα αδελφικά συνοίκων. Οι πρόκριτοι της Κάτω Τζουμαγιάς μεταθέτουν την ευθύνη στο μητροπολίτη, ο οποίος ήταν επιφορτισμένος με τη διαφύλαξη της ειρήνης μεταξύ των χριστιανών του ποιμνίου του, ώστε να σκεφθεί ωριμότερα, πριν ικανοποιήσει τα αιτήματα των βουλγαρίζόντων¹¹⁶.

Από τις αρχές του 1891 η κατάσταση για την ελληνική, βουλγαρόφωνη στην πλειοψηφία της, κοινότητα Πετριτσίου (μόνο το 1/3 ελληνόφωνες σε σύνολο 500 χριστιανικών οικογενειών) επιδεινώθηκε ιδιαίτερα, συνεπεία της αμφιλεγόμενης πολιτικής του μητροπολίτη Προκοπίου. Οι Βούλγαροι προπαγανδιστές πίεζαν την κοινότητα να αποδεχθεί τη βουλγαρική γλώσσα στη λατρεία παράλληλα με την ελληνική, ως πρώτο βήμα για την αποκοπή των χριστιανών από την ελληνική επίδραση και την προσχώρησή τους σταδιακά στο σχίσμα. Άποψη του ελληνικού προξενείου Σερρών για το ζήτημα ήταν, η αναγκαιότητα της δημιουργίας καθαρών ελληνικών κοινοτήτων με την

¹¹⁵ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ. Στ. Δραγούμη, 154/2.6.1890/1432/18.6.1890. Ο Αγγέλου είχε αδελφό δημόσιο υπάλληλο στη Σόφια.

¹¹⁶ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Α. Μεταξάς προς Υπ. Εξ. Α. Δεληγεώργη, 332/5.12.1890/2484/18.12.1890 (συνημμένη αναφορά εφόρων, επιτρόπων, προεστώτων και αζάδων Βαϊρακλή Τζουμαγιάς προς το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο, 3.12.1890).

απομάκρυνση των στοιχείων που θα μπορούσαν να τις παρασύρουν στον βουλγαρισμό, σε αντίθεση με την έως τότε διαλλακτική και υποχωρητική πολιτική του Πατριαρχείου και των μητροπολιτών του. Οι αμιγώς ελληνικές κοινότητες θα διατηρούσαν τις εκκλησίες τους, την ελληνική γλώσσα στη λατρεία και τα σχολεία τους και θα μπορούσαν έτσι να αντιμετωπίσουν καλύτερα τις ξένες προπαγάνδες¹¹⁷.

Κατά τη διάρκεια των εορτών του Πάσχα, στις 25 και 28 Απριλίου του 1891, προκλήθηκαν για μια ακόμη φορά επεισόδια στο Πετρίτσι στη διάρκεια της λειτουργίας, όταν οι Βούλγαροι επιχειρήσαν να καταλάβουν και τους δύο χορούς, παρουσία του αρχιερατικού επιτρόπου Πετριτσίου, ο οποίος τους κάλυπτε¹¹⁸. Η ελληνική πλευρά αντέδρασε με αναφορές στο μητροπολίτη και το Πατριαρχείο -και την κοινότητα Μελενίκου στη γενική συνέλευση της οποίας έθεσαν το ζήτημα-, χαρακτηρίζοντας τον Προκόπιο γηραιό, άρρωστο και ανίκανο για τη διοίκηση της επαρχίας του και έρμαιο του ανεψιού του (Δεσποτίδη), που περιέφερε προς υπογραφή στους Βουλγάρους της πόλης δήλωση υποστήριξης προς το μητροπολίτη θείο του¹¹⁹.

Την Κυριακή 26 Μαΐου του 1891, συνήλθε στο Μελένικο και στο κτήριο της μητρόπολης η γενική συνέλευση των κατοίκων της πόλης. Στη συνέλευση, η οποία τελούσε υπό την προεδρεία του μητροπολίτη Προκοπίου, παραβρέθηκαν και οι εκπρόσωποι των κοινοτήτων Πετριτσίου και Άνω Τζουμαγιάς, οι οποίοι εξέθεσαν τα ζητήματα που αντιμετώπιζαν οι κοινότητές τους από τις απαιτήσεις των συνοίκων Βουλγάρων, ζήτησαν τη συμπαράσταση των Μελενικίων και διαμαρτυρήθηκαν για τη συμπεριφορά του μητροπολίτη στο θέμα¹²⁰.

Στη συνέλευση, κατά τα συνήθη, παραιτήθηκαν τα μέλη των δύο διοικητικών της πόλης σωμάτων (εφορειών), έγινε η ανάγνωση των πεπραγμένων της εφορείας, κατά το λήξαν έτος, και ακολούθησε συζήτηση γύρω από τα εκπαιδευτικά ζητήματα της πόλης. Στο τέλος όμως και όταν ο μητροπολίτης ζήτησε να προχωρήσει η διαδικασία για την ανάδειξη των νέων εφορειών, ο εκ των εγκριτοτέρων της πόλης Πανάγος Πούγγουρας, ζήτησε να συζητηθεί και το ζήτημα που απασχολούσε την ελληνική κοινότητα Πετριτσίου, δύο αντιπρόσωποι της οποίας βρίσκονταν στη συνέλευση, σχετικά με το καθεστώς της γλώσσας των ιεροσαλτών στους ναούς του Πετριτσίου και των βουλγαρικών διεκδικήσεων. Το θέμα συζητήθηκε έντονα από πολλούς ομιλητές, οι οποίοι ζήτησαν από το μητροπολίτη την εφαρμογή κάθε ανστηρού μέσου για την επιβολή της τάξης και των μέχρι τότε καθεστώτων στο Πετρίτσι. Ο μητροπολίτης αντέδρασε αρχικά, κάτω όμως από την πίεση της συνέλευσης, που ζητούσε την απόδοση της δικαιοσύνης στο Πετρίτσι, αναγκάστηκε να αποδεχθεί το αίτημα της συνέλευσης, ώστε η τελευταία να προχωρήσει στις αρχαιρεσίες. Ο ίδιος όμως Πούγγουρας πρόβαλε στη συνέχεια και το ζήτημα

¹¹⁷ *Ο.π.* υποσημ. 73.

¹¹⁸ «Τα εν Μελενίκω. Η σεισάχθεια των Μελενικίων» (ανταπόκριση, 29.5.1891), *Νεολόγος*, φ. 6564 (Τρίτη 11.6.1891), σ. 1.

¹¹⁹ *Ο.π.* υποσημ. 72.

¹²⁰ *Ο.π.* υποσημ. 118.

της Άνω Τζουμαγιάς, στην οποία ο μητροπολίτης Μελενίκου, κωφεύοντας στα αιτήματα της ελληνικής κοινότητας, δεν της έστελνε ιερέα. Ο μητροπολίτης οργισμένος και ταραγμένος από την τροπή της συνέλευσης, δήλωσε ότι το ζήτημα της Άνω Τζουμαγιάς δεν είναι της αρμοδιότητάς του, παραπέμποντάς το στο Πατριαρχείο. Ακολούθησε λογομαχία μεταξύ του μητροπολίτη και του εξ Άνω Τζουμαγιάς Μελενικίου Μιχαήλ Θωμαΐδη, καθώς και πολλών άλλων. Η γενική συνέλευση πρότεινε κάποιον ιερέα, ο οποίος αποδεχόταν να αναλάβει καθήκοντα εφημερίου στην Άνω Τζουμαγιά, ο μητροπολίτης όμως συνέχισε να αντιδρά, προκαλώντας την αγανάκτηση και την αποδοκιμασία του κόσμου. Η επέμβαση της οθωμανικής αστυνομίας, την οποία κάλεσε ο ανεπιθύς του μητροπολίτη (Δεσποτίδης), οδήγησε στην αποχώρηση των πολιτών από το επισκοπείο. Ιδιαίτερη φροντίδα δόθηκε, από τους αποχωρούντες, στη φύλαξη και προστασία των πρακτικών των εφορειών, των σωματείων και των σφραγίδων. Μετά την αποχώρηση από τη μητρόπολη, οι πολίτες μετέβησαν στο Αναγνωστήριο της πόλης, όπου εξέλεξαν πέντε αντιπροσώπους τους προκειμένου να μεταβούν στο Διοικητήριο μαζί με όλο το πλήθος για να διαμαρτυρηθούν. Ως χρόνος πραγματοποίησης της δεύτερης γενικής συνέλευσης της πόλης ορίστηκε το απόγευμα της ίδιας μέρας, επίσης στο επισκοπείο¹²¹.

Η δεύτερη αυτή γενική συνέλευση υπήρξε η μεγαλύτερη σε συμμετοχή συνέλευση που έγινε ποτέ στο Μελένικο. Με ψήφισμά της ανακοίνωνε, ότι δεν αποδεχόταν πλέον την πνευματική ηγεσία του μητροπολίτη Προκοπίου, θα σταματούσαν το μνημόσυνό του στους ναούς και θα ζητούσαν επίμονα από το Πατριαρχείο την απομάκρυνσή του από τη μητρόπολη Μελενίκου. Για την εφαρμογή του ψηφίσματος, δηλαδή την αναφορά στο Πατριαρχείο και την προώθηση του αιτήματος αντικατάστασης του μητροπολίτη, η συνέλευση προχώρησε στην εκλογή επιτροπής έξι πολιτών και έξι συμβούλων τους¹²². Το θέμα ωστόσο, εκτός από την αναφορά, δεν προχώρησε εξαιτίας του θανάτου του μητροπολίτη Προκοπίου στις 28 Αυγούστου του ίδιου έτους¹²³.

Ο θάνατος του μητροπολίτη Προκοπίου έκλεισε μια εξαιρετικά κρίσιμη περίοδο για τον Ελληνισμό της επαρχίας Μελενίκου. Η συρρίκνωση του Ελληνισμού της περιοχής ήταν γεγονός και κατάσταση, όπως αποδείχτηκε στη συνέχεια, μη αναστρέψιμη.

---

¹²¹ Ό.π., υποσημ. 88.

¹²² Ό.π.

¹²³ Ιω. Μπάκας, «Ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος», *Μακεδονικά* 31 (1997-1998) 277.

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΕΣ ΕΝΟΠΛΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1891-1904

Η περίοδος αυτή ξεκινά περίπου με την ίδρυση από τους Βουλγάρους, το 1893, της *Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης (ΕΜΕΟ)*, η οποία με κύριο σύνθημα «Η Μακεδονία στους Μακεδόνες» επιχείρησε να ξεσηκώσει το χριστιανικό πληθυσμό της Μακεδονίας ενάντια στους Τούρκους. Το παραπάνω γεγονός έχει μεγάλη σημασία για την περιοχή του Μελενίκου ως χώρου δράσης του Σαντάνσκι, κύριου εκφραστή της *ΕΜΕΟ*. Η βουλγαρική δραστηριότητα στη Μακεδονία αποκτά νέα δυναμική που θα οδηγήσει τελικά στην ένοπλη σύγκρουση του 1904-1908¹²⁴.

Στις αρχές Μαΐου του 1893 εγκαταστάθηκε, για πρώτη φορά, στην Κάτω Τζουμαγιά σχισματικός ιερέας προκαλώντας τις αντιδράσεις των κατοίκων και της μητρόπολης¹²⁵. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους, οι χριστιανοί, αλλά και οι οθωμανοί κάτοικοι του Μελενίκου, απέστειλαν αναφορά στο μουτεσαρίφη Σερρών καταγγέλλοντας τον καϊμακάμη Μελενίκου για αδράνεια και ανικανότητα στην προστασία και ασφάλεια της ζωής και της περιουσίας των πολιτών¹²⁶.

Ωστόσο, παρά τις σημαντικές εξελίξεις στη βουλγαρική πλευρά, την ελληνική πλευρά συνέχιζαν να απασχολούν προβλήματα της προηγούμενης περιόδου. Το ζήτημα του διορισμού επισκόπου για το τμήμα Δεμίρ Ισάρ της μητρόπολης Μελενίκου -με τον τίτλο Δαφνουσίας- απασχόλησε τις ελληνικές διπλωματικές αρχές το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1894.

Η μητρόπολη Μελενίκου αντιμετώπισε, στις αρχές του 1895, το μεγαλύτερο κίνδυνο, να εγκατασταθεί εντός των ορίων της Βούλγαρος επίσκοπος, με συνέπειες τραγικές για τον Ελληνισμό της περιοχής και με κίνδυνο απόσχισης προς τη βουλγαρική Εξαρχία, του μεγαλύτερου τμήματος της μητρόπολης. Ο Έλληνας πρόξενος των Σερρών ευελπιστούσε πως, με την ενίσχυση της απομακρυσμένης ελληνικής κοινότητας της Άνω Τζουμαγιάς και της βουλγαρόφωνης πατριαρχικής κοινότητας Πετριτσίου, την έγκριση από το

¹²⁴ Για τα βουλγαρικά κομιτάτα και την *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση* βλ. Douglas Dakin, *Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 63-76. Η *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση* με το σύνθημα «Η Μακεδονία στους Μακεδόνες» είχε ως στόχο την πολιτική αυτονομία της Μακεδονίας κατά το πρότυπο της Ανατολικής Ρωμυλίας. Η οργάνωση αυτή έμεινε γνωστή και ως «Κομιτάτο των Σαντραλιστών». Δύο χρόνια αργότερα, το 1895, ιδρύθηκε η *Εξωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση*, ως το ανώτατο αργηγείο των βουλγαρικών οργανώσεων στη Μακεδονία και τη Θράκη. Η δεύτερη αυτή οργάνωση, που ονομάστηκε και «Κομιτάτο των Βερχοβιστών», εμφανιζόταν απροκάλυπτα ως βουλγαρική και με απώτερο στόχο την πλήρη εφαρμογή των όρων της Συνθήκης του «Αγίου Στεφάνου», δηλαδή την ενσωμάτωση της Μακεδονίας και της Θράκης στο Βουλγαρικό κράτος (Π. Τσάμης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 47-49).

¹²⁵ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2917, Μελενίκου Αλέξανδρος προς μητρ. Θεσσαλονίκης, Μελένικο 7.6.1893.

¹²⁶ *Ο.π.*

Πατριαρχείο του νέου κανονισμού της Κάτω Τζουμαγιάς και κυρίως με την ενίσχυση του τμήματος Δεμίρ Ισάρ, με το διορισμό επισκόπου Δαφνουσίας ικανού και δυναμικού κληρικού, η αρνητική κατάσταση μπορούσε να αντιστραφεί¹²⁷.

Στις 12 Ιουλίου του ίδιου έτους (1895), κατόρθωσε να εισβάλει στο Μελένικο, ο έφεδρος υπολοχαγός του βουλγαρικού στρατού και αρχηγός της *ΕΜΕΟ* Μπόρις Σαράφωφ με συμμορία εξήντα περίπου αντρών, στα πλαίσια του βουλγαρικού ανταρτικού κινήματος του Ιουλίου-Αυγούστου του 1895 στη βορειοανατολική Μακεδονία και κυρίως στις περιοχές Μελενίκου, Νευροκοπίου, Πετριτσίου και Στρωμνίτσας. Η συμμορία που αποτελούνταν από φοιτητές και μαθητές βουλγαρικών σχολών οδηγούμενους από το ντόπιο κομιτατζή Κώτσο Λιούτα·κατέλαβε το τηλεγραφείο, πυρπόλησε τη μικρή τουρκική συνοικία, που βρισκόταν κοντά στη συνοικία των Αγίων Αναργύρων και σκότωσε έξι μουσουλμάνους, καθώς και έξι Έλληνες¹²⁸. Η τουρκική συνοικία καταστράφηκε σχεδόν ολόκληρη. Η βουλγαρική συμμορία επεδίωκε να προκαλέσει την οργή των Τούρκων κατά των Ελλήνων που θα θεωρούνταν συνεργάτες των Βουλγάρων, αφού δεν κάηκαν δικές τους συνοικίες. Ωστόσο, ο φόνος από τους Βουλγάρους του Αναστασίου Δέκου, γιου του πρόκριτου και μεγαλοκτηματία Ανδρέα Δέκου και του Γεωργίου Ταπάγκου απέτρεψαν τα αντίποινα των Τούρκων¹²⁹. Το κίνημα απέτυχε γιατί οργανώθηκε από συμμορίες που ήλθαν από τη Βουλγαρία και δεν είχαν έρεισμα στον τοπικό πληθυσμό παρά τα κηρύγματα του Σαράφωφ ότι εισέβαλε στη Μακεδονία ως απελευθερωτής του χριστιανικού πληθυσμού από τους Τούρκους. Ο Σαράφωφ, για χρόνια μετά, επαιρόταν ότι αυτός ηγούνταν των Βουλγάρων επιδρομέων που εισέβαλαν, κατά το 1895, στο Μελένικο¹³⁰.

Το 1897, το σχισματικό χωριό Σπάντζα Μελενίκου, με αναφορά του δήλωσε την επιστροφή του υπό τη μητρόπολη Μελενίκου¹³¹. Τον ίδιο χρόνο όμως, υπέκυψε στο σχίσμα το χωριό Σιαρμπάνοβο Πετριτσίου. Πιστές στον Ελληνισμό παρέμειναν μόνο οι οικογένειες των Γ. Βακαλίδου, Ι. Καρίκη και Ι. Ραφτόπουλου¹³².

Οι Βούλγαροι επιχειρήσαν πολλές φορές τον εκβουλγαρισμό του χωριού Στάρτσοβο, ώστε να περιοριστεί στο ελάχιστο ο Ελληνισμός της υποδιοίκησης Πετριτσίου¹³³. Το 1897, επιχειρήσε ανεπιτυχώς να εκβουλγαρίσει το χωριό ο κομιτατζής Μπουτσίνας, η συμμορία του οποίου εξουδετερώθηκε από τουρκικό

¹²⁷ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 26/2.2.1895/169/20.2.1895.

¹²⁸ Μ. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα. Τα πύρινα χρόνια 1903-1907*, Αθήνα 1993, σ. 181 και Π. Τσάμης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, σ. 51. Ο Τσάμης αναφέρει ότι σκοτώθηκαν επτά Έλληνες κάτοικοι του Μελενίκου.

¹²⁹ Κων. Τσώπρος, *Αναμνήσεις*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 33.

¹³⁰ «Ρωμανοβουλγαρική έρις», *Αγών*, φ. 78 (Παρασκευή 15.9.1900), σ. 3.

¹³¹ *ΑΟΠ*, κώδ. 888, φ. 355, Τζ Μελενίκου Κωνσταντίνω, 1897.

¹³² Γ. Ι. Λιάος, «Το Στάρτσοβο κατά τα έτη 1900-1913», *ΣΧ* 3 (1958) 228.

¹³³ Βλέπε: Παν. Στάμος, *Το ηρωικόν Στάρτσοβον. Μια χαμένη πατρίδα*, Αθήνα 1979.

απόσπασμα που ειδοποιημένο, από τους κατοίκους, έφτασε έγκαιρα. Το ίδιο έπαθε αργότερα και η συμμορία του Ντόντσιου την σωτηρία από τον οποίο οι κάτοικοι απέδωσαν στον προστάτη και πολιούχο του χωριού, Άγιο Μηνά¹³⁴.

Με την έναρξη του 1898 η δράση των ενόπλων βουλγαρικών σωμάτων στην Ανατολική Μακεδονία γίνεται πιο συστηματική. Στην περιοχή Τζουμαγιάς Μπέλλες αργηγός τέθηκε ο Ντόντσιος, στην περιοχή Μελενίκου ο Χρήστο Ατανάσωφ Τάσκας, πρώην ελληνοδιδάσκαλος στη Βάρνα και στην περιοχή του Δεμίρ Ισάρ ο Σίτσο Άτσεφ¹³⁵.

Από τα πρώτα θύματα του Ελληνισμού στην περιφέρεια Πετριτσίου ήταν ο ιερέας του χωριού Κουρτούννοβο Ιωάννης Κωνσταντινίδης, ο οποίος εκτελέστηκε από βουλγαρική συμμορία, επειδή αρνήθηκε κατά το 1898, στο Βούλγαρο πράκτορα Ντίνα να διαβάσει τον «Απόστολο» στα σλαβικά. Μετά το θάνατο του ιερέα, το χωριό προσχώρησε στην Εξαρχία και εγκατέστησε Βούλγαρο ιερέα και διδάσκαλο τον πράκτορα Ντίμτσιο¹³⁶. Τον Οκτώβριο του 1898, βουλγαρική συμμορία δολοφόνησε τον πρόκριτο του χωριού Κρούσοβο Πέτρο, αφαιρώντας και όσα χρήματα είχε μαζί του¹³⁷.

Στα μέσα του επομένου χρόνου μεταξύ Άνω και Κάτω Πορροΐων, δολοφονήθηκε ο έμπορος Ιωάννης Τσαμπάτζης, ένας από τους μεγαλύτερους υποστηρικτές της ελληνικής εθνικής ιδέας στην περιοχή. Η δολοφονία δεν είχε κίνητρο τη ληστεία ή την εκδίκηση, αλλά ακολουθούσε μελετημένο σχέδιο για την εξόντωση όσων στοιχείων εμπόδιζαν την ανάπτυξη ενεργειών σε βάρος του Ελληνισμού της περιοχής¹³⁸. Το ίδιο έτος, οι Βούλγαροι κατέλαβαν με τη βία το νεκροταφείο του Πετριτσίου με την εκκλησία του. Ο μητροπολίτης Μελενίκου Λεόντιος αρνήθηκε να μεταβεί στην πόλη, παρά τις παρακλήσεις της ελληνικής κοινότητας, και τις διαβεβαιώσεις ότι και μόνο η παρουσία του θα αρκούσε για να αποσοβήσει τον κίνδυνο που απειλούσε την ελληνική κοινότητα από τις ενέργειες των Βουλγάρων¹³⁹.

Την εμφάνισή της στην περιοχή Μελενίκου έκανε, το 1900, πολυμελής (80 άντρες) βουλγαρική συμμορία, με αρχηγό τον Ντόντσιο. Αντίπαλος της συμμορίας, στην προσπάθειά της να εκφοβίσει το χριστιανικό πληθυσμό της περιοχής και να τον ωθήσει στον Βουλγαρισμό, στάθηκε, για πρώτη φορά, ενδεκαμελής συμμορία ντόπιων, με αρχηγό τον ελληνόβλαχο Γιαννάκη από το Κρούσοβο της επαρχίας Μελενίκου και η οποία σημείωσε αρκετές επιτυχίες κατά τη δράση της¹⁴⁰.

---

¹³⁴ *Ο.π.*, σ. 25, 26.

¹³⁵ Π. Τσάμης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, σ. 102.

¹³⁶ Γ. Ι. Λιάος, *ό.π.*, σ. 226.

¹³⁷ «Εν ταις Επαρχίαις», *Ταχυδρόμος*, φ. 154 (Τετάρτη 21.10.1898), σ. 3.

¹³⁸ «Μακεδονία (ανταπόκριση 20.6.1899)», *Αγών*, φ. 15 (Παρασκευή 2.7.1899), σ. 3.

¹³⁹ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 7/18.1.1900.

¹⁴⁰ *ΑΥΕ*, Αναπλ. Πρόξ. Σερρών Λ. Παπαπαύλου προς Υπ. Εξ. Άθ. Ρωμάνο, 311/18.9.1900/245/1.10.1900.

Το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου, ομάδα Ρώσων με επικεφαλής τον Κοντακώφ, μέλος του Συμβουλίου του Ρωσικού κράτους, με αφορμή επιστημονικούς λόγους, όπως οι ίδιοι ισχυρίζονταν, προπαγανδιστικούς όμως, κατά την άποψη του ελληνικού προξενείου Σερρών, περιόδευσαν ολόκληρη τη Μακεδονία και επισκέφτηκαν την πόλη του Μελενίκου, καθώς και το Δεμίρ Ισάρ και το Πετρίτσι¹⁴¹.

Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1900, διορίστηκε ως βοηθός διοικητής Δεμίρ Ισάρ ο Έλληνας Κωνσταντίνος Βογιατζόγλου από την Κωνσταντινούπολη, στη θέση του εκ Σαράντα Εκκλησιών Βουλγάρου Δημητρίου Καδίνωφ, ο οποίος απομακρύνθηκε για τη στενή σχέση του ίδιου και του γιου του με το μακεδονοβουλγαρικό Κομιτάτο¹⁴². Τον ίδιο μήνα μεγάλη βουλγαρική συμμορία υπό τους Ντόντσιο (ή Ντόντσεφ) και Ρίζωφ επιχείρησε να σχεδιάσει την απαγωγή του Μελενίκιου εμπόρου Γιαννούση, η οποία απέτυχε. Ωστόσο, ο Γιαννούσης απήχθη από άλλη συμμορία, κατά την επιστροφή του από τη Θεσσαλονίκη στο Μελένικο και υποχρεώθηκε στην καταβολή λύτρων 250 οθωμανικών λιρών. Το παραπάνω γεγονός προκάλεσε έριδα ανάμεσα στις δύο βουλγάρικες συμμορίες και συμπλοκή¹⁴³.

Το 1900 δεν ήταν και από οικονομικής πλευράς καλή χρονιά. Οι Μελενίκιοι, δυσσαρεστημένοι από την τιμή πώλησης του οινοπνεύματος, αποτάθηκαν στη Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης, στέλνοντας αντιπροσωπεία από τους Ηλία Παναγιώτου και Γεώργιο Βάντση. Η τιμή του προϊόντος είχε πέσει πολύ, λόγω της κακής ποιότητας των σταφυλιών που είχαν κτυπηθεί από τον περονόσπορο. Παρ' όλα αυτά όμως οι οθωμανικές αρχές επέμεναν σε αυξημένους φόρους¹⁴⁴.

Τον επόμενο χρόνο (1901) προέκυψαν δύο σοβαρά ζητήματα στην πόλη του Μελενίκου που διατάραξαν τις σχέσεις της μητρόπολης και της κοινότητας με τον καϊμακάμη. Το ένα ζήτημα αφορούσε την ανέγερση του νέου διοικητηρίου, κατά την εκσκαφή των θεμελιών του οποίου βρέθηκαν ερείπια ναού και συγκεκριμένα το ιερό και η πρόθεση. Ο επιστάτης των εργασιών απέστειλε στη μητρόπολη πλάκες από την ανακαλυφθείσα εκκλησία. Ο καϊμακάμης όμως, κατάχωσε γρήγορα τα ερείπια προχωρώντας στην ανοικοδόμηση του διοικητηρίου. Το Δεκέμβριο, το Πατριαρχείο συμβούλεψε το μητροπολίτη Ιωακείμ να απόσχει από κάθε αντίδραση για την ανέγερση του Διοικητηρίου του Μελενίκου σε οικόπεδο της ελληνικής κοινότητας¹⁴⁵ και ζήτησε

¹⁴¹ *ΑΥΕ*, Αναπλ. Πρόξ. Σερρών Λ. Παπαπαύλου προς Υπ. Εξ. Άθ. Ρωμάνο, 246/9.8.1900/2012/17.8.1900.

¹⁴² *ΑΥΕ*, Αναπλ. Πρόξ. Σερρών Λ. Παπαπαύλου προς Υπ. Εξ. Άθ. Ρωμάνο, 306/15.9.1900/2454/1.10.1900.

¹⁴³ «*Εν ταις Επαρχίαις*», *Ταχυδρόμος*, φ. 711 (Τετάρτη 27.9.1900), σ. 3.

¹⁴⁴ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2932, Δημογεροντία Μελενίκου προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Μελένικο 1.4.1900. Υπογράφουν οι δημογέροντες: Πολυζώης Θεοφάνης, Εμμανουήλ Γ. Γιούρης, Α. Ιωαννίδης, Παν. Βάκης, Όθων Σιββάς.

¹⁴⁵ *ΑΟΠ*, κώδ. 961, φ. 462, Τῶν Μελενίκου Ιωακείμ, 13.12.1901.

πληροφορίες για τα εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά θέματα του Δεμίρ Ισάρ, λόγω του κοινοτικού ζητήματος που ταλάνιζε την πόλη¹⁴⁶.

Το δεύτερο ζήτημα αφορούσε την ανέγερση από τη διοίκηση, στο χώρο του παζαριού, νέων εργαστηρίων και καταστημάτων. Η κεντρική θέση των νέων εργαστηρίων, θα προκαλούσε την εγκατάλειψη από τους ενοικιαστές των παλαιών κοινοτικών εργαστηρίων, από τα οποία συντηρούνταν τα εκπαιδευτήρια της πόλης. Ο μητροπολίτης Ιωακείμ ζήτησε την παρέμβαση του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης στο Βαλή, για την εξασφάλιση των κοινοτικών συμφερόντων¹⁴⁷.

Έντονη κίνηση των Βουλγάρων στο Μελένικο και το Πετριτσι παρατηρήθηκε το Μάρτιο του 1901. Στο Μελένικο, με παρακίνηση του βουλγαροδιδασκάλου Σίμου, του εξαρχικού επιτρόπου Παπαστογιάν και των αρχηγών του κομιτάτου Τιμέλκου και Χατζηγιάννη, συνέρχονταν συχνά οι πρόκριτοι των γειτονικών εξαρχικών χωριών σε σύσκεψη, ειδοποιημένοι από τους μαθητές του βουλγαρικού σχολείου Μελενίκου. Συστάθηκε μάλιστα και μυστική αδελφότητα από τους εξαρχικούς ιερείς, για την ενίσχυση και τον εξοπλισμό των Βουλγάρων¹⁴⁸.

Παράλληλα, σημειώθηκε δραστηριότητα βουλγαρικών συμμοριών στην περιοχή Καρσί Γιακά Πετριτσιού, λόγω της γειτνίασής της με τη Βουλγαρία. Οι συμμορίες που δραστηριοποιούνταν ήταν του Ντόντσεφ από το Παλάτι, του Ρίζωφ από το Μπόσδοβο, του Κώτσιου Κριόντσια από το Πετριτσι, του Μιχαήλ από τα Πορρόια και του Παπαγιοβάννη από τη Ρίπνιτσα. Τις βουλγαρικές ενέργειες στην υποδιοίκηση Πετριτσιού διηύθυναν οι Χ' Ζλάτινος, Γεώργιος Φιλίπ, Ιωάννης Αμπατζής, Αντώνιος και Κωνσταντίνος Νταρνάκης και Νικόλαος Κανβάντσης¹⁴⁹.

Κατά τα τέλη του έτους, παρατηρήθηκε μεγάλη εισαγωγή όπλων από τη Βουλγαρία σε πολλά χωριά στις υποδιοικήσεις Μελενίκου και Δεμίρ Ισάρ. Τα όπλα μεταφέρονταν συνήθως, ανάμεσα σε καυσόξυλα, από την οροσειρά Μάλες στα τουρκοβουλγαρικά σύνορα¹⁵⁰. Την ίδια εποχή, η συμμορία του Μπακάλτσιεφ, μη κατορθώνοντας να εισβάλει στο χωριό Στάρτσοβο Πετριτσιού προσπάθησε να συκοφαντήσει τους κατοίκους για το φόνο Τούρκου αγά στις οθωμανικές αρχές και να εισβάλει στο χωριό, οι κάτοικοι όμως, με φιλοφρονήσεις και ψευτούποσχέσεις κατάφεραν να απομακρύνουν τον κίνδυνο.

Μεγάλες ιδιοκτησίες (τσιφλίκια) με ολόκληρα χωριά, ανήκουσες σε πλούσιους Σερραίους που διέμεναν κυρίως στην Αθήνα ή στη Θεσσαλονίκη

¹⁴⁶ *ΑΟΠ*, κώδ. 961, φ. 461, Τῶ Μελενίκου'Ιωακείμ, 13.12.1901.

¹⁴⁷ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2939, Μελενίκου Ιωακείμ προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Δεμίρ Ισάρ 28.12.1901/270.

¹⁴⁸ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρας προς Υπ. Εξ. Αθ. Ρωμάνο, 63/13.3.1901/763/3.4.1901 (συνημ. Επιστολή εκ Μελενίκου).

¹⁴⁹ *Ό.π.* (συνημ. Επιστολή εκ Πετριτσής, 10 Μαρτίου 1901).

¹⁵⁰ «Μακεδονία» (ανταπόκριση 8.12.1901), *Αγών*, φ. 143 (Παρασκευή 14.12.1901), σ. 3.

εκμισθώνονταν από Βουλγάρους με αποτέλεσμα να παρασύρονται οι κάτοικοι και οι εργαζόμενοι σε αυτά και να εκβουλαρίζονται. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του χωριού Τζουμαγιά μαχαλά της περιφέρειας Δεμίρ Ισάρ, ιδιοκτησίας του διαμένοντος στην Αθήνα Σερραίου, Δημοσθένους Χατζηλαζάρου. Το τσιφλίκι αυτό έκτασης 15.000 στρεμμάτων, βρισκόταν κάτω από τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης-Σερρών στο κέντρο της μεγάλης πεδιάδας και κοντά στο χωριό Μπούτκοβο. Στην περιοχή δεν υπήρχαν άλλα πατριαρχικά χωριά και έτσι αυτό είχε επίκαιρη θέση, γιατί συγκέντρωνε καλλιεργητές από τα γύρω χωριά και θα μπορούσε να ασκήσει μεγάλη επίδραση στην περιοχή. Ο Χατζηλαζάρου εκμισθωνε το τσιφλίκι του, μέσω πληρεξουσίου του στις Σέρρες, πολλές φορές σε Βουλγάρους, με κίνδυνο για το χωριό να παρασυρθεί στο σχίσμα, όπως συνέβη το 1901 όταν το τσιφλίκι νοικιάστηκε από τους εκ Πορροΐων σχισματικούς αδελφούς Δημτσαΐους¹⁵¹. Το ελληνικό προξενείο Σερρών ενήργησε αργότερα, το 1910, ώστε το τσιφλίκι αυτό να μην εκμισθωθεί ξανά στους Βουλγάρους, παρεμβαίνοντας στον ιδιοκτήτη του και προτείνοντας νέο εκμισθωτή¹⁵².

Το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου το σχισματικό χωριό Γερμάνι Μελενίκου, με δήλωση των κατοίκων του επέστρεψε υπό τη μητρόπολη Μελενίκου. Το Πατριαρχείο απέστειλε τις ευχές και την ευλογία του για το γεγονός¹⁵³.

Όργανα του βουλγαρικού Κομιτάτου, τον Απρίλιο του 1902, δολοφόνησαν τον πρόκριτο του χωριού Σάβγιακο Γεώργιο Λιόντα, έμπορο δερμάτων, καθώς μετέβαινε στο Δεμίρ Ισάρ. Το Σάβγιακο κατοικούνταν κατά τα τρία τέταρτα από πιστούς πατριαρχικούς και σε αυτό συνέβαλε σημαντικά ο δολοφονηθείς¹⁵⁴.

Τον ίδιο χρόνο, την κοινότητα της Κάτω Τζουμαγιάς συγκλονίζει το γεγονός της προσπάθειας μερικών βουλγαριζόντων να συμπτύξουν σχισματική κοινότητα με επικεφαλής τον ιερέα Δημήτριο, ο οποίος με γενναία χρηματική αμοιβή, ασπάστηκε το σχίσμα και ζήτησε την παραχώρηση στους σχισματικούς, ενός από τους δύο ναούς της κωμόπολης. Παρά τις παρεμβάσεις του μητροπολίτη Μελενίκου στην οθωμανική διοίκηση Σερρών και την προσωρινή απομάκρυνση του παπα-Δημητρίου από την Τζουμαγιά, αυτός, μετά από λίγο μπόρεσε να επιστρέψει συνεχίζοντας τη δράση του¹⁵⁵.

Σύμφωνα με πληροφορίες, που έδωσε στο ελληνικό προξενείο Σερρών, ο επόπτης των ελληνικών σχολείων της περιοχής Μελενίκου, το Μάιο του 1902, εισήλθαν από το βουλγαρικό στο οθωμανικό έδαφος 1.500 βούλγαροι αντάρτες με απόφαση του Κομιτάτου. Από αυτούς 500 κατευθύνθηκαν προς τη Στρώμιτσα και 500 προς την Άνω Τζουμαγιά. Η είδηση αυτή προκάλεσε

¹⁵¹ *ΑΥΕ*, α.α.κ./Β', Πρόξ. Ι. Πολυχρονιάδης προς Υπ. Εξ., 386/17.6.1909/5085/9.6.1909.

¹⁵² *ΑΥΕ*, α.α.κ./Β', Πρόξ. Ανδρ. Μεταξάς προς Υπ. Εξ. Δ. Καλλέργη 107/20.3.1910/551/13.4.1910.

¹⁵³ *ΑΟΠ*, κώδ. 961, φ. 355, Προς τους προκρίτους και λοιπούς χριστιανούς του χωριού Γερμάνι Μελενίκου, 11.10.1901.

¹⁵⁴ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Αλ. Ζαΐμη, 83/20.4.1902/928/27.4.1902.

¹⁵⁵ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Αλ. Ζαΐμη, 90/2.5.1902/1209/20.5.1902.

εντύπωση στην Κωνσταντινούπολη και στον ίδιο το Σουλτάνο, παρά τις προσπάθειες του στρατιωτικού διοικητή Σερρών να διαψεύσει την είδηση¹⁵⁶.

Οι διαδόσεις για εισβολή 3.000 βουλγάρων ανταρτών από τα τουρκοβουλγαρικά σύνορα των περιοχών Άνω Τζουμαγιάς, Ρασλοκίου και Πετριτσίου και ότι οι κάτοικοι 22 χωριών των περιοχών αυτών ενώθηκαν μαζί τους, συνετάραξαν τον Ελληνισμό της περιοχής στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1902. Στην πραγματικότητα πέρασαν τα σύνορα μόνο 250 αντάρτες με επικεφαλής το Βούλγαρο συνταγματάρχη Νικολώφ, οι οποίοι προσπαθούσαν με εκβιασμούς και τρομοκρατία να προκαλέσουν εξέγερση των χωρικών της περιοχής κατά της οθωμανικής εξουσίας¹⁵⁷. Η παρουσία των ανταρτών, στα διαμερίσματα Άνω Τζουμαγιάς και Πετριτσίου, ανάγκασε τους κατοίκους 22 χωριών (περίπου 4.000 άνθρωποι), να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να ανέβουν στα βουνά μαζί τους. Ωστόσο η αύξηση της τουρκικής στρατιωτικής παρουσίας αύξησε το αίσθημα της ασφάλειας των κατοίκων και την επιθυμία της επιστροφής στα σπίτια τους¹⁵⁸.

Η παραπάνω απόπειρα εξέγερσης του χριστιανικού πληθυσμού στην επαρχία Μελενίκου το 1902, από το Βουλγαρικό Κομιτάτο, ιδίως στις υποδιοικήσεις Άνω Τζουμαγιάς και Πετριτσίου, απέτυχε οικτρά, αναγκάζοντας τα βουλγαρικά σώματα που είχαν εισέλθει από την τουρκοβουλγαρική μεθόριο να επιστρέψουν στη βάση τους. Η εξέλιξη αυτή επηρέασε την ψυχολογία του πληθυσμού και διευκόλυνε τη δράση του τουρκικού στρατού εναντίον των ληστρικών συμμοριών που είχαν ενθαρρυνθεί από το κομιτάτο¹⁵⁹. Ωστόσο στις αρχές του 1903 στην περιοχή του Μελενίκου δραστηριοποιούνταν η συμμορία του Αλέξη από τα Πορρόια¹⁶⁰, καθώς και η συμμορία του Γεωργίου Ράδεφ στα όρια με την επαρχία Νευροκοπίου¹⁶¹.

Ενδιαφέρουσα για την εποχή ήταν η επιτόπια έρευνα που διεξήγαγε ο Paillaès, σε ολόκληρη την προξενική περιφέρεια Σερρών για την εθνικότητα των κατοίκων. Με τα στοιχεία που δημοσίευσε και τα οποία αποδείκνυαν την υπεροχή του Ελληνισμού στην περιοχή, έδωσε μια πολύ καλή απάντηση στη στατιστική του Βούλγαρου D. M. Brancoff¹⁶² που εξαφάνιζε σχεδόν τον Ελληνισμό της περιοχής και κυρίως των μεγάλων κέντρων, όπως του

¹⁵⁶ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ. 99/24.5.1902.

¹⁵⁷ ΑΥΕ, 1902/Ι, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Αλ. Ζαΐμη, 190/29.9.1902/2314/10.10.1902. Για το ίδιο θέμα βλ. Π. Τσάμης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, σ. 82. Ο Τσάμης αναφέρει ότι η απόφαση για το «Κίνημα» ελήφθη από το Κομιτάτο των Βερχοβιστών (βλ. σχετικά υποσημ.124) στην Άνω Τζουμαγιά και ότι του κινήματος θα ηγούνταν ο Βούλγαρος στρατηγός Τσιόντσεφ.

¹⁵⁸ ΑΥΕ, 1902/Ι, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Αλ. Ζαΐμη, 195/9.10.1902/2370/17.10.1902.

¹⁵⁹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Αλ. Σκουζέ, 243/18.12.1902/2898/28.12.1902 και Π. Τσάμης, *ό.π.*, σ. 85.

¹⁶⁰ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ., 30/1.3.1903.

¹⁶¹ ΑΥΕ, Διευθ. Πρόξ. Σερρών Ιω. Δραγούμης προς Υπ. Εξ., 325/5.12.1903/4084/27.12.1903.

¹⁶² Πρόκειται για το γνωστό: D. M. Brancoff, *La Macédoine et la population chrétienne*, Paris 1905.

Μελενίκου, του Πετριτσιού, του Δεμίρ Ισάρ και της Κάτω Τζουμαγιάς. Ο Paillarès ανέτρεψε εντελώς την προσπάθεια των Βουλγάρων να αποδείξουν στην Ευρώπη την υπεροχή τους στο μακεδονικό αυτό χώρο¹⁶³.

Το Μάρτιο του 1903 βουλγαρική συμμορία εισέβαλε στο μικτό (ελληνοβουλγαρικό) χωριό Σάβγιακο όπου απαίτησε την εκλογή ενός κοινού μουχτάρη και από τις δύο κοινότητες του χωριού, αντί των δύο που εξέλεγαν οι κοινότητες, από έναν η κάθε μια. Στόχος της συμμορίας ήταν να περάσει ο έλεγχος του χωριού στη βουλγαρική μερίδα. Στην παραπάνω απαίτηση αντιστάθηκε ο Άγγελος Λιόντας, ξάδελφος του δολοφονημένου από τους Βουλγάρους Γεωργίου Λιόντα. Ο Λιόντας κάλεσε στο Σάβγιακο την τουρκική αστυνομία, αλλά η συμμορία τον εκδικήθηκε με τη δολοφονία του¹⁶⁴. Το Μάιο επέστρεψαν στην πνευματική δικαιοδοσία της μητρόπολης Μελενίκου ο πρωθιερέας του χωριού με 35 οικογένειες που είχαν, κατά τα προηγούμενα χρόνια, προσχωρήσει στο σχίσμα. Στις 25 Μαΐου, Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος, ο μητροπολίτης Ιωακείμ μετέβη στο Σάβγιακο για να δεχτεί την επιστροφή και των υπολοίπων 40 σχισματικών οικογενειών¹⁶⁵.

Η κατάσταση σε ολόκληρη την επαρχία Μελενίκου και κυρίως στον καζά Πετριτσιού, τον Απρίλιο του 1903, ήταν εκρηκτική. Βουλγαρικές διαδόσεις για επικείμενη γενική επανάσταση όλων των διαμερισμάτων της περιοχής, καθώς και η ανεπάρκεια του οθωμανικού στρατού και η αδράνεια των αρχών προκάλούσαν μεγάλη ανησυχία στον ελληνικό πληθυσμό¹⁶⁶. Τον ίδιο χρόνο ο κομιτατζής Ντότσιος εξανάγκασε τον ιερέα του χωριού Μπογορόδιτσα Κυριάκο Αργυρίου, καταγόμενο από το Στάρτσοβο, να προσχωρήσει στο σχίσμα. Η κίνηση αυτή μοίρασε το έως τότε πατριαρχικό χωριό, του οποίου οι μισοί κάτοικοι προσχώρησαν στο σχίσμα, ενώ οι άλλοι μισοί παρέμειναν πιστοί στον Ελληνισμό έως το 1913, οπότε μετανάστευσαν στο Νέο Πετριτσι Σερρών¹⁶⁷.

Την ίδια εποχή με τα γεγονότα του Ίλιντεν στο Κρούσοβο της Πελαγονίας επιχειρήθηκε αντίστοιχο κίνημα στις επαρχίες Σερρών και Μελενίκου, χωρίς όμως επιτυχία¹⁶⁸. Το κίνημα οργανώθηκε σύμφωνα με την προκήρυξή του από το *Διευθύνων σωματείον της IV Πηρινικής (από το βουνό Πιρίν) Επαναστατικής Επαρχίας*, με αρχηγούς και υπογράφοντες το κείμενο τους Ιωάν. Σαντάνσκι, Δ. Στεφανώφ, Αλέξ. Ροδοσλάβωφ, Στογιάν Μπουτάρ, Συμεών Βησιάνωφ και Βασίλ Αγγελώφ. Η κλητήρια προκήρυξη της δήθεν Μακεδονικής επανάστασης, με ημερομηνία 15 Σεπτεμβρίου 1903, είχε ως εξής: «(sic) *Τά πάθη, αί άταξίαι, αί άτιμίαι και παρανομίαι εις τάς όποιίας από τόσον καιρόν ύποκείμεθα και αί*

¹⁶³ Μ. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα*, σ. 448-452.

¹⁶⁴ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στονάρης προς Υπ. Εξ., Αλ. Σκουζέ, 40/21.3.1903/949/8.4.1903.

¹⁶⁵ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/42943, Μελενίκου Ιωακείμ προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Δεμίρ Ισάρ 24.5.1903/1268.

¹⁶⁶ *ΑΥΕ*, Τηλεγράφημα Πρόξ. Σερρών Ιω. Στονάρης προς Υπ. Εξ., 2-15.4.1903.

¹⁶⁷ Γ. Ι. Λιάος, «Το Στάρτσιοβο», σ. 230.

¹⁶⁸ *Ό.π.* υποσημ. 161. Για τα γεγονότα του «Ίλιντεν» και τη σημασία τους βλ. Π. Τσάμης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, σ. 116-124.

ὅποια ἀπό ἡμέραν εἰς ἡμέραν ἀντί νά ἐλαττώνονται ἀυξάνουσιν, ὑπερπλήρωσαν τό ποτήριον τῆς ὑπομονῆς μας. Ὅθεν σήμερον εἰς ἡμᾶς δέν ἀπολείπεται ἄλλο τι εἰμὴ μόνον μέ ὄπλα εἰς τὰς χεῖρας μας νά ἀποφανθῶμεν ἐναντίον τῆς ὑπαρχούσης τάξεως εἰς τὰ μέρη μας νά ἀπορρίψομεν πᾶν τό παρελθόν τῆς ζωῆς μας καί νά ἀναπλάσωμεν καινότερας καί καλλιτέρας συμφωνίας τῆς ζωῆς μας.

Ἀρχίζοντες δέ τοῦτον τόν ἀγῶνα ἡμεῖς ἀρχίζομεν οὐχί μιᾶς μόνον ἔθνους ἀλλά ὀνόματι ἐκείνων τῶν προνομίων τὰ ὅποια ἔκειντο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καί ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἐγένετο ἡ μέχρι σήμερον ἐλευθέρωσις τῶν ἐθνῶν, κυρίως τὰ προνόμια τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Ἀδελφότητος καί τῆς Ἴσονομίας, ἀρχαί ἄνευ τῆς διασπορᾶς τῶν ὁποίων εἶνε ἀδύνατος ἡ πρόοδος ἄνευ τῆς ὁποίας αἰωνίως θά βασιλεύη σκότος, ἀταξία καί παρανομία. Αὗται αἱ ἴδιαι ἀρχαί εἶνε τὰ τῆς βάσεως τῆς ἡμετέρας διοργανώσεως (ἀριθμ. 1 καί 2 κτλ. Μυστικῆς Μ.Ο. διοργανισμοῦ). Ἐν αὐταῖς συνίσταται ἡ ἡμετέρα δύναμις ἐν αὐταῖς εἶνε ἡ ἡμετέρα ἐλπίς διὰ λαμπρότερον μέλλον. Ἐπομένως ὁ ἀφ' ἡμῶν ἀρχόμενος ἀγῶν εἶνε πρὸς κοινόν ἀγαθόν, κοινήν πρόοδον εἰς τὰ μέρη μας.

Ἴδού λοιπόν διατί παρακαλοῦμεν ὅλους τοὺς συμπάσχοντες ἀπὸ ὅποιον ἔθνος καί πίστεως καί ἂν εἶνε αὐτοὶ μὴ ἐξαιροῦντες, ὅτι καί αὐτοὶ κάτοικοι ὀθωμανικοὶ λαοὶ καί ὀθωμανοὶ στρατιῶται θά συνενωθοῦν μέ ἡμᾶς, μέ κοινὰς δυνάμεις νά διασκορπίσωμεν τὴν σαπιλὴν τάξιν ταύτην, ἵνα ὑπλώσωμεν τὴν βασιλείαν τῆς Ἐλευθερίας, τὴν δικαιοσύνην καί Ἐλευθερίαν. Δυνατὸν μεταξύ ἡμῶν νά εὔρεθῶν μερικοὶ οἱ ὅποιοι θά θελήσωσι νά φέρωσι ἐμπόδια εἰς τόν ἀγῶνα, ὅποιοι καί ἂν εἶνε αὐτοὶ ἅς ἠξεύρωσιν οὗτοι, ὅτι θά τιμωρῶνται ὡς ἐχθροὶ καί θά καταδιώκονται ὡς τοιοῦτοι. Ἡ Σημαία τῆς Ἐλευθερίας ἠνήχθη ἤδη ἐν τοῖς θαυμαστοῖς ὄρεσι, παιδιάσι καί λάκκοις, ἅς συναχθῶσιν οἱ υἱοὶ ὑπ' αὐτὴν ὅλοι οἱ ἐλικρινεῖς τῆς Μακεδονίας καί ὁμοφώνως κράξομεν: Ἐλευθερία εἰς τόν αἰχμάλωτον, θάνατος εἰς τοὺς ἐχθρούς, ζήτω ἡ Ἐπανάστασις (sic)»¹⁶⁹.

Ἐντονη δραστηριότητα τοῦ βουλγαρικοῦ στοιχείου παρατηρεῖται, στα τέλη τοῦ Νοεμβρίου τοῦ ἰδίου χρόνου (1903), με τὴν ἰδρυση νέων βουλγαρικῶν ἐκκλησιῶν καί σχολείων σε μέρη με ελάχιστο ἀκόμη βουλγαρικὸ πληθυσμὸ καὶ υπερβολικοὶ σε ἀριθμὸ διορισμοὶ βουλγαροδιδασκάλων, χωρὶς τα ἀπαιτούμενα προσόντα καὶ τὴν ἀδεία των ὀθωμανικῶν ἀρχῶν. Παράδειγμα ἡ περίπτωση τοῦ Δεμίρ Ἰσάρ ὅπου γιὰ τρεῖς μόνον σχισματικὲς οἰκογένειες διορίστηκαν τρεῖς Βούλγαροι διδάσκαλοι καὶ μία διδασκάλισσα¹⁷⁰.

¹⁶⁹ ΑΥΕ, Διευθ. Πρὸξ. Σερρών Ἰων Δραγοῦμης πρὸς Πρωθ. καὶ Υπ. Εξ. Δ. Ράλλη, 187/19.9.1903/2819/26.9.1903. Το κείμενο ἀντὶ κλητήριον τιτλοφορεῖται κωλυτήριον γεγονὸς που σημαίνει ὅτι μεταφράστηκε στὴν ἐλληνικὴ ἀπὸ ἀτομὸ που δε γνώριζε πολὺ καλὰ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Αὐτὸ το διαπιστώνει κανεῖς καὶ στο ὑπόλοιπο τοῦ εγγράφου ὅπως καὶ στὴν ὀρθογραφία.

¹⁷⁰ Ὁ.π. ὑποσημ. 161.

Κοινοτική διαμάχη στο Δεμίρ Ισάρ

Σημαντικά προβλήματα στην Ελληνική Κοινότητα Δεμίρ Ισάρ προκάλεσε η ανάμειξη του γιατρού Αριστοτέλη Κώτσιου στα κοινοτικά πράγματα. Η κοινοτική διαμάχη ταλαιπωρούσε την κοινότητα του Δεμίρ Ισάρ από πολλά χρόνια. Η αιτία της οφειλόταν σε παλιές οικογενειακές αντιζηλίες που οδήγησαν στη δημιουργία δύο παρατάξεων (κομμάτων). Το ένα κόμμα αντιπροσώπευε τους προκρίτους του τόπου, οι οποίοι, κατά την άποψη του Έλληνα προξένου Σερρών Ιωάννη Στορνάρη, διακρίνονταν για τα πιο φιλοπρόοδα και πατριωτικά αισθήματα, ενώ το δεύτερο κόμμα διευθυνόταν από το γιατρό Αριστοτέλη. Κατά την άποψη του Προξένου, ο παραπάνω γιατρός, αν και ελληνικής καταγωγής, απόφοιτος του Πανεπιστημίου Αθηνών και με Αθηναία σύζυγο, εντούτοις ήταν, αντίθετος σε κάθε εθνική υπόθεση, καθώς προσπαθούσε να είναι αρεστός στους Τούρκους.

Ο Αριστοτέλης Κώτσιου, λόγω του επαγγέλματός του, ασκούσε μεγάλη επιρροή στους κατοίκους του Δεμίρ Ισάρ και στο χριστιανικό πληθυσμό των γειτονικών χωριών, τους οποίους και μπορούσε να παρασύρει εύκολα με το μέρος του, ακόμη και σε αντεθνικές ενέργειες για να ικανοποιήσει προσωπικές φιλοδοξίες. Κατασπατάλησε την περιουσία του για να αυξήσει την επιρροή του και με τη συνεργεία του μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνου (1894-1899), ο Αριστοτέλης κατόρθωσε να επικρατήσει, από το 1897 ακόμη, στα κοινοτικά του Δεμίρ Ισάρ των οποίων ανέλαβε τη διεύθυνση¹⁷¹.

Με την απομάκρυνση του μητροπολίτη Κωνσταντίνου το 1899, οι κομματικές έριδες κόπασαν και οι αντιμαχόμενες μερίδες, εξαντλημένες από τη συνεχή αντιπαράθεση, ηρέμησαν για ένα διάστημα, έως ότου η αλλοπρόσαλλη πολιτική του νέου μητροπολίτη Λεοντίου επέφερε νέα επιδείνωση: Ο Λεόντιος «έγκαταστάς εἰς Μελένικον, ἔνθα ἐκλήθη νά ποιμάνῃ μία τῶν μᾶλλον ἐμπεριστάτων Ἐπαρχιῶν τῆς Μακεδονίας, ἐπέλαθετο ἐντελῶς τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ καί ἐπί πολύν χρόνον παρέμεινε ἐκεῖ, οὐδέν πράττων καί περί οὐδενός σκεπτόμενος»¹⁷².

Ο νέος μητροπολίτης απεδείχθη ανίκανος να δώσει λύση στο πρόβλημα. Μετά από πολλές παρακλήσεις, μετέβη τελικά στο Δεμίρ Ισάρ για τη ρύθμιση των κοινοτικών πραγμάτων, αλλά δυστυχώς αρκέστηκε να περιυβρίσει το γιατρό Αριστοτέλη και τους αντιπάλους του. Ο μητροπολίτης έμεινε στην πόλη για ένα περίπου μήνα και στη συνέχεια αναχώρησε για το Μελένικο, με τη δικαιολογία ότι ήθελε να σκεφτεί καλύτερα την υπόθεση, χωρίς να θεωρήσει τους λογαριασμούς της κοινότητας, ούτε να προβεί στην εκλογή των κοινοτικών αρχών, όπως ευελπιστούσαν οι κάτοικοι του Δεμίρ Ισάρ. Πέρασε πάλι πολύς χρόνος χωρίς ο μητροπολίτης να σκεφθεί οτιδήποτε για το

¹⁷¹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 7/18.1.1900.

¹⁷² Ο.π.

πρόβλημα του Δεμίρ Ισάρ, δίνοντας έτσι την ευκαιρία στον Αριστοτέλη Κώτσιου να προχωρήσει, το Σεπτέμβριο του 1900, αυθαίρετα στο διορισμό των διδασκάλων των σχολείων, χωρίς να συνεννοηθεί προηγουμένως με τη μητρόπολη ή με το ελληνικό προξενείο Σερρών.

Η κατάσταση των κοινοτικών πραγμάτων στο Δεμίρ Ισάρ φαινόταν ότι δεν θα οδηγούνταν σε λύση χωρίς την παρέμβαση των οθωμανικών αρχών. Με την επιδέξια μεσολάβηση του ελληνικού προξενείου Σερρών στον υποδιοικητή Δεμίρ Ισάρ, αυτός υποσχέθηκε τη διευθέτηση του ζητήματος. Μετά από απαίτηση του μητροπολίτη, απέλυσε τους δασκάλους, που είχε διορίσει ο Αριστοτέλης και τους απέλασε από την πόλη, με τη βοήθεια της αστυνομίας. Προχώρησε επίσης και στην καταδίωξη του ίδιου του Αριστοτέλη και των συνεργατών του και τους απήλασε και αυτούς από το Δεμίρ Ισάρ.

Το Σεπτέμβριο μάλιστα του 1900, ο γιατρός Αριστοτέλης συνελήφθη, μετά από συντονισμένη καταδίωξη από την οθωμανική αστυνομία στη Θεσσαλονίκη, ενώ επιχειρούσε να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη. Μετά από πολυήμερη κράτηση στις φυλακές Σερρών, η οθωμανική διοίκηση αποφάσισε την εξορία του από το Δεμίρ Ισάρ στις Σέρρες, με την επιφύλαξη να εξοριστεί σε άλλον νομό της αυτοκρατορίας, αν τελικά αποδεικνυόταν η ενοχή του, από τα έγγραφα που βρέθηκαν πάνω του κατά τη σύλληψή του και που στην αρχή είχαν θεωρηθεί πλαστά, ενώ μετά από ανακρίσεις αποδείχτηκαν ενοχοποιητικά για αυτόν. Μαζί με τον γιατρό Αριστοτέλη συνελήφθησαν και οι συνεργάτες του¹⁷³.

Ενώ όμως τα πράγματα φαινόταν πως έβαιναν σε κάποια λύση και τα σχολεία ήταν έτοιμα να λειτουργήσουν με τους διδασκάλους που διόρισε ο μητροπολίτης, ξαφνικά και προς γενική έκπληξη όλων, ο τελευταίος κατήγγειλε τον υποδιοικητή ότι υποκινεί ταραχές στο Δεμίρ Ισάρ και ότι αντιδρά στις ενέργειες της μητρόπολης. Ο μουτεσαρίφης Σερρών, που κλήθηκε από τη Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης να διεξάγει ανακρίσεις, για τα καταγγελλόμενα από το μητροπολίτη Λεόντιο, επέρριψε όλη την ευθύνη στο μητροπολίτη, θεωρώντας τον το μοναδικό αίτιο της αναταραχής στο Δεμίρ Ισάρ και διέταξε το κλείσιμο των σχολείων μέχρις ότου επιτευχθεί συμβιβασμός μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών. Οι σχέσεις της μητρόπολης με την κοινότητα Δεμίρ Ισάρ και τις τοπικές οθωμανικές αρχές, δεν μπόρεσαν να αποκατασταθούν, καθιστώντας έτσι επιτακτική την απομάκρυνση του μητροπολίτη από την πόλη και την τοποθέτηση επιτρόπου-επισκόπου στο Δεμίρ Ισάρ, κάτι που ζήτησε, με επιστολή του, ο πρόξενος Στορνάρας από την ελληνική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη¹⁷⁴.

Η πράξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα τον ερεθισμό της αντίπαλης μερίδας και την όξυνση του κοινοτικού ζητήματος. Ο μητροπολίτης Λεόντιος εξαναγκάστηκε, από το έκρυθμο της κατάστασης, να μεταβεί και πάλι στο Δεμίρ Ισάρ. Δυστυχώς όμως ο απότομος χαρακτήρας του περιέπλεξε τα πράγματα αντί

¹⁷³ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρας προς Υπ. Εξ., 203/27.10.1900.

¹⁷⁴ Ο.π.

να τα οδηγήσει σε λύση. Περιύβρισε ξανά τους πάντες και έδειρε ανηλεώς τον εφημέριο της κοινότητας, γιατί αργοπώρησε να του παραδώσει τα κλειδιά της Μητρόπολης. Το γεγονός αυτό έδωσε την αφορμή στο γιατρό Αριστοτέλη να καταλάβει, με τη βία, τα σχολεία, διορίζοντας ως διδασκάλους *άχρειά τινα γύναια* και αφού συγκέντρωσε τους οπαδούς του, *περιτρίμματα τῆς ἐκεῖ κοινωνίας*, όπως τους χαρακτηρίζει ο πρόξενος Σερρών Ιωάννης Στορνάρης, τους οδήγησε σε διαδήλωση στο Διοικητήριο με το σύνθημα: «*Ζήτω ὁ Σουλτάνος, κάτω ὁ Ἀρχιερεὺς, δὲν θέλομεν διδασκάλους ἐξ Ἑλλάδος πεμπομένους, δὲν θέλομεν ἑλληνικά χρήματα πρὸς συντήρησιν τῶν σχολείων μας*». Ο γιατρός Αριστοτέλης μάλιστα, επέδωσε στον υποδιοικητή Δεμίρ Ισάρ καταγγελία, στην οποία κατηγορούσε τους αντιπάλους του ότι λάμβαναν χρήματα από την Ελλάδα για τη συντήρηση των σχολείων της κοινότητας, ότι είχαν στείλει συγχαρητήριο τηλεγράφημα στον διάδοχο της Ελλάδας για τους γάμους του και ότι οι πρόκριτοι της πόλης ενίσχυσαν οικονομικά, με ποσό που συνέλεξαν, την ελληνική κυβέρνηση, κατά το 1878. Ο Αριστοτέλης στήριξε την κατηγορία του στα πρακτικά της *Φιλεκπαιδευτικῆς Αδελφότητος*, που λειτουργούσε την εποχή εκείνη. Οι καταγγελίες του γιατρού προκάλεσαν την επέμβαση της οθωμανικής δικαιοσύνης και τη σύλληψη πέντε προκρίτων, ενώ δύο ακόμη καταζητούνταν από την αστυνομία. Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια σημαντική βλάβη των συμφερόντων της ελληνικής κοινότητας, από την στέρηση της ηγεσίας της¹⁷⁵.

Η φυλάκιση των προκρίτων προκαλούσε έντονες ανησυχίες στο προξενείο Σερρών για το μέλλον της κοινότητας, το οποίο μέσω της ελληνικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, ζήτησε την επέμβαση του Πατριαρχείου για την απελευθέρωση των προκρίτων. Στο μεταξύ το κενό που προκλήθηκε στον επισκοπικό θρόνο του Μελενίκου με τη μετάθεση του Λεοντίου και η καθυστέρηση στην εκλογή μητροπολίτη δυσχέραινε σημαντικά τις ενέργειες στις οθωμανικές αρχές¹⁷⁶. Οι φυλακισθέντες πρόκριτοι, που είχαν διατρέξει τον κίνδυνο να σταλούν εξορία, αποφυλακίσθηκαν τελικά, με ενέργειες του προξενείου Σερρών, απαλλαγμένοι από κάθε κατηγορία, στις 4 Μαρτίου 1901¹⁷⁷.

Το Μάιο του 1902, ο εξόριστος για δέκα μόλις μέρες στη Δράμα¹⁷⁸, ως υπεύθυνος για τη διαίρεση της ελληνικής κοινότητας Δεμίρ Ισάρ, γιατρός Αριστοτέλης, επέστρεψε στην πόλη, ύστερα από άδεια του Βαλή της Θεσσαλονίκης¹⁷⁹, χωρίς όμως να παραμείνει για πολύ αφού γύρισε, οικειοθελώς πλέον, στη Δράμα που είχε οριστεί ως τόπος εξορίας του¹⁸⁰.

¹⁷⁵ *ΑΥΕ* 1900/Αδ-3., Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο 27/14.2.1901.

¹⁷⁶ *Ο.π.*

¹⁷⁷ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Άθ. Ρωμάνο, 57/5.3.1901/610/19.3.1901.

¹⁷⁸ *Ο.π.* υποσημ. 173.

¹⁷⁹ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/14/2939, Μελενίκου Ιωακείμ προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, Δεμίρ Ισάρ 28.12.1901/270.

¹⁸⁰ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 96/16.5.1902.

Η ΕΠΑΡΧΙΑ ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΝΟΠΛΗ ΦΑΣΗ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ (1904-1908)

Στις αρχές του 1904 παρατηρήθηκε σημαντική δραστηριότητα της βουλγαρικής προπαγάνδας στην επαρχία Μελενίκου με στόχο την ενεργοποίηση του βουλγαρικού πληθυσμού της περιοχής. Βούλγαρος πράκτορας περιόδευσε τα χωριά του όρους Μαλέσιοβο, απέναντι από το Πετρίτσι, ενθαρρύνοντας τους χωρικούς σε μελλοντική εξέγερση. Ταυτόχρονα όμως παρατηρούνταν γενικότερη προπαρασκευή των Τούρκων για πόλεμο με τους Βουλγάρους την άνοιξη του 1904 και εφόσον οι Ρώσοι θα απασχολούνταν με τον αναμενόμενο ρωσοϊαπωνικό πόλεμο¹⁸¹ ενώ διάφορες βουλγαρικές συμμορίες (Ζλάτκου, Ντόντσιου) τρομοκρατούσαν, λεηλατούσαν και φορολογούσαν τα χωριά της περιοχής¹⁸².

Τον ίδιο χρόνο ο ορισμός της δεκάτης επί της τιμής των σταφυλιών, του μόνου ουσιαστικά προϊόντος με το οποίο ασχολούνταν οι κάτοικοι του Μελενίκου στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, προκάλεσε απόγνωση στους κατοίκους που έβλεπαν το ήδη πενιχρό εισόδημά τους να συρρικνώνεται επιπλέον. Ενώ τα σταφύλια πωλήθηκαν προς 20-25 παράδες, η υποδιοίκηση τα δεκάτισε προς 38. Οι Μελενίκιοι προσέφυγαν αρχικά ανεπιτυχώς στη Διοίκηση Σερρών ελπίζοντας στην αναίρεση της απόφασης και στη συνέχεια, μετά από αλληπάλληλες συνεδριάσεις στη μητρόπολη όπου αποφάσισαν να αποταθούν στον Βαλή της Θεσσαλονίκης Χιλμή Πασά. Για το σκοπό αυτό εξέλεξαν αντιπροσωπεία αποτελούμενη από τους Εμμανουήλ Κουρδούπαλο και Μιχαήλ Γιαννακού προκειμένου αυτοπροσώπως να εκθέσουν στον Βαλή τα δίκαια αιτήματά τους¹⁸³.

Η κατάσταση στην επαρχία Μελενίκου από την δραστηριότητα των βουλγαρικών συμμοριών και των κακουργιών τους σε βάρος των πατριαρχικών κυρίως, αλλά και γενικότερα των κατοίκων του τόπου, προκάλεσε την ανάγκη αποστολής αναφοράς των κατοίκων του Μελενίκου προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο στις 19 Ιουλίου του 1904. Στην αναφορά αυτή οι Μελενίκιοι εξέφρασαν την αγανάκτησή τους από τη δράση των Βουλγάρων κοιμιτατζήδων, αλλά και από την αδράνεια των οθωμανικών αρχών να προστατέψουν τον πληθυσμό. Αναφέρουν επίσης και την περιοδεία του σχισματικού μητροπολίτη Νευροκοπίου στην περιφέρεια της Άνω Τζουμαγιάς, με την άδεια των οθωμανικών αρχών και τις χειροτονίες που πραγματοποίησε, την ώρα που και ο μητροπολίτης Μελενίκου Ειρηναίος περιόδευε στην Άνω Τζουμαγιά¹⁸⁴.

¹⁸¹ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών (διευθύνων) Ι. Δραγούμης προς Υπ. Εξ., 11/2.1.1904. Για τη δράση βουλγαρικών σωμάτων στην επαρχία Μελενίκου βλ. και Douglas Dakin, *Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913*, σ. 106-111.

¹⁸² *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Αλ. Ζαΐμη, 107/27.2.1904.

¹⁸³ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2945, Μελενίκου Ειρηναίος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Αλέξανδρο, Δεμίρ Ισάρ 30.1.1904 και *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2946, Μελενίκου Ειρηναίος προς μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Αλέξανδρο, Δεμίρ Ισάρ 9.3.1904.

¹⁸⁴ «Επιστέλλουσιν εκ Μελενίκου», *ΕΑ* 28/έτος κδ' (1904) 343-345.

Στις 24 Ιουλίου του 1904 ο μητροπολίτης Μελενίκου Ειρηναίος, απέστειλε μέσω του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, στον Γενικό Διοικητή Θεσσαλονίκης, πλήρη κατάλογο των διαπραχθέντων από τις βουλγαρικές συμμορίες εγκλημάτων στην επαρχία του, με αφορμή την επιχειρούμενη από την Διοίκηση απογραφή του πληθυσμού. Ο μητροπολίτης ήθελε να επισημάνει στον Βαλή ότι, υπό το καθεστώς πιέσεων και τρομοκρατίας των βουλγαρικών συμμοριών, είναι αδύνατη η ειλικρινής έκφραση των αισθημάτων των κατοίκων. Ζεχωρίζει ο άγριος ξυλοδαρμός και η λήστευση του ιερέα της Ράμνας Γεωργίου, η εκδίωξη του ελληνοδιδασκάλου του χωριού Γερμάνι, η κατάληψη της σχολής του χωριού από τους σχισματικούς και η απόπειρα δολοφονίας κατά του ιερέα Σπατόβου Κωνσταντίνου.

Ανάλογη επιστολή απέστειλαν στο Πατριαρχείο οι Μελενίκιοι και στις 12 Αυγούστου του 1904. Η δεύτερη αυτή επιστολή, όπως και η πρώτη, περιγράφει την απελπιστική θέση των κατοίκων από τη δράση των βουλγαρικών συμμοριών και κυρίως την επιβολή οικονομικού αποκλεισμού των Ελλήνων από τους Βουλγάρους με εντολή του Κομιτάτου. Η πικρία των Μελενικίων διαφαίνεται στο επίλογο της επιστολής: *«Έξακολουθοῦσιν ἐλπίζοντες εἰς προσεχῆ λῆξιν τῶν ἐγκλημάτων καί τιμωρίαν αὐτῶν ὑπό τῆς σεβαστῆς κυβερνήσεως. Ἐσμέν ὑπήκοοι τοῦ κράτους ἀφοσιωμένοι. Συμμορφούμεθα τοῖς κειμένοις ἐν αὐτῶ νόμοις. Ὑπείκομεν ταῖς διαταγαῖς ταῖς δικαίαις. Καλλιεργοῦμεν τὰς πρὸς ἀλλήλους ἀδελφικὰς σχέσεις. Συνεισφέρομεν ὑπὲρ τῶν κοινῶν τῶν τε ἱερῶν τε καὶ τῶν θύραθεν. Καί ἀπέναντι τούτων διατί ἐπιτρέπεται εἰς τούς ἀλλαχόθεν ἐπιτρέχοντας τὴν χώραν ἡμῶν νὰ ἐρημῶνωσιν αὐτὴν ἀτιμωρητεῖ, διαφθείροντες τὰ πάντα θρησκευτικῶς, ἠθικῶς, κοινωνικῶς καὶ κυβερνητικῶς...»*¹⁸⁵.

Στις 11 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου μια τρίτη αναφορά προς το Πατριαρχείο ενημερώνει για τις βιαιοπραγίες των Βουλγάρων και των απειλών σε βάρος του ορθοδόξου πατριαρχικού πληθυσμού των χωριών Πυρίνι (φόννοι βλαχόφωνων) και Τσερβίστα. Θετικό για την περίσταση ήταν η κατοχύρωση της δεκάτης των σταφυλιών υπέρ της πόλης του Μελενίκου, από την οποία προέκυψε χρηματική ωφέλεια των κατοίκων που βασανίζονταν από τον οικονομικό αποκλεισμό των σχισματικών και τις διαφωνίες με τις τοπικές αρχές¹⁸⁶.

Τον ίδιο μήνα το ελληνικό Υπ. Εξ. με επιστολή του στην ελληνική πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, ζήτησε τη μεσολάβησή της στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, για την όσο το δυνατό ταχύτερη απομάκρυνση του επικινδύνου, όπως χαρακτηρίζεται, για τα ελληνικά συμφέροντα, μητροπολίτη Μελενίκου Ειρηναίου. Πολλές φορές στο παρελθόν η πολιτεία του μητροπολίτη είχε έλθει αντιμέτωπη με την ελληνική διπλωματία, αλλά πάντα εύρισκε την απροθυμία του Πατριαρχείου να προχωρήσει στην αντικατάστασή του. Το Υπ. Εξ. κατηγορήσε ευθέως το μητροπολίτη Ειρηναίο για την λόγω και έργω

¹⁸⁵ «Εκ Μελενίκου», *ΕΑ* 28/έτος κδ' (1904) 403, 404.

¹⁸⁶ *Ο.π.*, σ. 485, 486.

συμπάθειά του προς τους σχισματικούς¹⁸⁷. Η συχνή χρήση της σλαβονικής από τον μητροπολίτη και οι διάυλοι επικοινωνίας που προσπαθούσε να ανοίξει με το σλαβόφωνο στοιχείο έγιναν αντιληπτοί πολύ αργότερα από την Αθήνα.

Οι βουλγαρικές συμμορίες προσπαθούσαν, χρησιμοποιώντας κάθε μέσο, να εκβιάσουν τα χωριά να προσχωρήσουν στο σχίσμα. Στην Κάτω Τζουμαγιά ο σχισματικός ιερέας Δημήτριος επιχειρούσε να δημιουργήσει βουλγαρική συνοικία στην κωμόπολη με την εγκατάσταση χωρικών από την περιοχή. Στο Κρούσοβο οι σχισματικοί κατέλαβαν την παλιά και ιστορική εκκλησία του χωριού.

Στον καζά Μελενίκου, ενώ το 1894 υπήρχαν περί τα 58 χωριά υπαγόμενα στη μητρόπολη Μελενίκου, το 1904 αυτά, λόγω των βουλγαρικών τρομοκρατιών, περιορίστηκαν μόλις σε οκτώ. Δύσκολες στιγμές περνούσαν και οι τρεις βλαχόφωνοι συνοικισμοί γύρω από το Μελένικο. Οι συμμορίες εξαφάνισαν τα κοπάδια και τα υποζύγια τους, ενώ υπό το καθεστώς των μονίμων απειλών δεν δεχόταν κανείς ιερέας ή διδάσκαλος να εγκατασταθεί σε αυτά. Στο Μπόσδοβο παρότι η εκκλησία χτίστηκε από τους βλαχόφωνους, κατελήφθη από τη σχισματική μερίδα του χωριού. Στον καζά Πετρίτσης, τον οποίο λυμαινόταν η συμμορία του Ντόντσιου, μόνο δύο χωριά παρέμεναν υπό τη μητρόπολη Μελενίκου, το Στάρτσοβο και η Μπογορόδιτσα, η οποία δεχόταν και τις μεγαλύτερες πιέσεις από την παραπάνω συμμορία¹⁸⁸.

Την ίδια εποχή μεροληπτική υπέρ των Βουλγάρων ήταν και η στάση των των Ευρωπαίων (για το Σαντζάκι των Σερρών ήταν Γάλλοι) που ανέλαβαν την εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων στην οθωμανική χωροφυλακή και στην απονομή της δικαιοσύνης. Οι μεταρρυθμίσεις θα γινόταν με βάση το ρωσοαυτριακό σχέδιο ειρήνευσης στη Μακεδονία της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 1903, γνωστό και ως «Πρόγραμμα του Μύρστεν»¹⁸⁹. Για την περιοχή Μελενίκου υπεύθυνος αξιωματικός ορίστηκε ο υπολοχαγός του πεζικού Auguste Jaroux και για την Άνω Τζουμαγιά ο Gaston Enchery¹⁹⁰. Σε γενικές γραμμές οι αξιωματικοί¹⁹¹ που είχαν αναλάβει την οργάνωση της χωροφυλακής στο Σαντζάκι των Σερρών ασχολούνταν περισσότερο με την δημιουργία προβλημάτων στον Ελληνισμό της περιοχής παρά με το έργο τους. Σημαντική για το θέμα αυτό είναι η άποψη του Έλληνα προξένου Σερρών Ιω. Στορνάρα: «*Η ένταῦθα κοινωνία, ἥτις μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος παρακολουθεῖ τὰς ἐργασίας τῆς Ὄργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς (εννοεῖ τους Γάλλους αξιωματικούς), διατελεῖ ἐν θλίψει καὶ ἀπελπισίᾳ οὐδέν διαβλέπουσα ἰκανόν νά παράσχη τὴν ἐλαχίστην*

¹⁸⁷ ΑΥΕ, Υπ. Εξ. προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 1590/27.10.1904. Για τις διενέξεις μεταξύ μητροπολιτών και Προξένων βλ. σχετικά στο έργο του Χρ. Καρδάρ, *Ιωακείμ Γ'-Χαρ. Τρικούπης. Η Αντιπαράθεση*, Αθήνα 1998.

¹⁸⁸ ΑΜΘ, φάκ. 20/4/2947, Μελενίκου Ειρηναίος προς Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης, Μελένικο 24.7.1904.

¹⁸⁹ Για το θέμα αυτό βλ. Douglas Dakin, *Ο Ελληνικός Αγώνας*, σ. 451-477. Για το περιεχόμενο του σχεδίου βλ. Π. Τσάμης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, σ. 134-136, 401.

¹⁹⁰ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Αθ. Ρωμάνο, 168/11.5.1904/1824/22.5.1904.

¹⁹¹ Ο Μ. Paillarès αναφέρει τους Γάλλους αξιωματικούς: Sartou για το Δεμίρ Ισάρ, Enchery για την Άνω Τζουμαγιά, Bouvet για το Μελένικο και Falconetti για το Πετρίτσι (Μ. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα*, σ. 143).

έλπίδα ότι *ὄντως πρόκειται περί ἐφαρμογῆς οἰωνδήποτε μεταρρυθμίσεων... οὐδέν σημεῖον ἔδωκαν μέχρι τοῦδε οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἐνταῦθα ὀργανωτικὴν ἀποστολὴν Γάλλοι ἀξιωματικοὶ μαρτυροῦν τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν, παρέχουσι καθ' ἐκάστην τεκμήρια πασιφανῆ τῶν μισελληνικῶν αἰσθημάτων ἐξ ὧν ἐμφοροῦνται...»*. Ιδιαιτέρως για τα ανθελληνικά του αισθήματα διακρίθηκε ο λοχαγός Leon Lamouche, υπεύθυνος για το διαμέρισμα Δεμίρ Ισάρ, ο οποίος τον Ιούνιο του 1904 επισκέφθηκε το Δεμίρ Ισάρ, την Κάτω Τζουμαγιά και το Κουμλί, όπου επισκέφτηκε τις εκκλησίες και τα σχολεία επιχειρώντας ανεπιτυχώς να εκμαιεύσει από τους μαθητές και τους χωρικούς ότι η μητρική τους γλώσσα ήταν η βουλγαρική ή η βλαχική. Η επίσκεψή του Γάλλου αξιωματικού και οι ολοφάνεροι στόχοι της να εμφανίσουν τον Ελληνισμό ως μειοψηφία στην περιοχή, ενόχλησε τους κατοίκους οι οποίοι με αναφορές τους ενημέρωσαν το ελληνικό προξενείο Σερρών για την ανθελληνική πολιτεία του συγκεκριμένου Γάλλου αξιωματούχου¹⁹². Αλλά και ο υπεύθυνος για το διαμέρισμα Μελενίκου υπολοχαγός Jaroux (γεννήθηκε στην Πάτρα, από όπου έφυγε σε ηλικία 15 ετών), ενώ αρχικά διακρινόταν για τα φιλελληνικά του αισθήματα, στη συνέχεια έλαβε ξεκάθαρη στάση υπέρ των Βουλγάρων και διατηρούσε επαφές με τον Σαντάνσκι. Η συμπεριφορά των Γάλλων προκάλεσε γενικό ερεθισμό όχι μόνο στον ελληνικό, αλλά και στον οθωμανικό πληθυσμό. Οι μητροπολίτες Μελενίκου και Νευροκοπίου ζήτησαν μάλιστα την οργάνωση αποδοκιμασίας εναντίον της γαλλικής αποστολής¹⁹³.

Η κατάσταση στα τέλη του 1904 έγινε ακόμη πιο εκρηκτική. Εκατοντάδες μέλη συμμοριών εισέρχονταν από την τουρκοβουλγαρική μεθόριο στα διαμερίσματα της επαρχίας Μελενίκου, εισάγοντας ταυτόχρονα όπλα και πολεμοφόδια με προορισμό τη Δυτική Μακεδονία κυρίως. Ανάμεσα στους αρχηγούς εισέρχονταν πολλοί Βούλγαροι αξιωματικοί, όπως ο Βούλγαρος έφεδρος συνταγματάρχης του ιππικού Παρθένιεφ. Όλοι οι αρχηγοί των βουλγαρικών συμμοριών, ντόπιοι και εκ Βουλγαρίας, συνήλθαν σε σύσκεψη στο χωριό Στίνικ του καζά Πετριτσίου, όπου έλαβαν διάφορες αποφάσεις. Μία από αυτές ήταν να σταλεί δέσμιος στη Βουλγαρία ο αρχηγός Μπακάλτσης ή Μπακάλτσειεφ, ως καταχραστής των χρημάτων του Κομιτάτου, ενώ ο Σαντάνσκι αποφασίστηκε να αποσταλεί στην περιφέρεια Δοϊράνης. Στην επαρχία Μελενίκου γενικός αρχηγός ανέλαβε ο Ντόντσιος. Σημαντική ήταν η αλλαγή τακτικής των συμμοριών. Περιορίσαν τις ενέργειές τους μόνο εναντίον των Τούρκων προετοιμάζοντας γενική επανάσταση των χριστιανών. Η θέση των Ελλήνων κατέστη εκ των πραγμάτων πιο δεινή, εξαιτίας των αφορήτων πιέσεων των βουλγαρικών ομάδων για να εξασφαλίσουν τη συμμετοχή τους στο υπό σχεδιασμό κίνημα¹⁹⁴.

¹⁹² ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Άθ. Ρωμάνο, 192/24.6.1904/2385/5.7.1904. α) συνημ. Επιστολή του διδασκ. Στιβαρού προς τον μητροπολίτη Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ 14.6.1904, β) συνημ. Επιστολή του διδασκ. Ν. Παπαπέτρου προς Πρόξ. Σερρών, Βαϊρακλή Τζουμαγιά 14.6.1904. Όπως και το 196/26.6.1904/2384/5.7.1904.

¹⁹³ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ. Άθ. Ρωμάνο, 282/21.9.1904/3286/24.9.1904.

¹⁹⁴ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ., 329/5.11.1904/4240/29.9.1904.

Στις 11 Νοεμβρίου του 1904, στο χωριό Στάρτσοβο Πετριτσίου κατά την πανήγυρη του πολιούχου αγίου Μηνά, ο κομιτατζής Ντόντσιος απαίτησε χωρίς επιτυχία από τους προκρίτους να προσχωρήσουν στο σχίσμα¹⁹⁵. Στις 12 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους οι συμμορίες των Παύλε, Μπακάλτσιεφ και Παρθένωφ, αποτελούμενες από 90 άνδρες και οδηγούμενες από τον πράκτορα Ντίνα, εισέβαλαν στο ίδιο χωριό ζητώντας με απειλές και εκβιασμούς τον εκβουλαρισμό του, κακοποιώντας τους ιερείς και πιέζοντάς τους να λειτουργήσουν σλαβικά. Οι ιερείς αρνήθηκαν ισχυριζόμενοι ότι δεν γνώριζαν την ανάγνωση της βουλγαρικής. Οι αρχηγοί ζήτησαν επίσης την παράδοση των δασκάλων Αντωνίου Πλουμή και Φωτεινής Παπαδημητρίου που από το 1900 εργαζόταν στο χωριό. Οι χωρικοί αρνήθηκαν και με το γεγονός του ερχομού τουρκικού αποσπάσματος για τον έλεγχο λαθρεμπορίας καπνού, ανάγκασαν τις συμμορίες σε φυγή. Οι κάτοικοι μετά το γεγονός απομάκρυναν για ασφάλεια τους Έλληνες δασκάλους¹⁹⁶ και ζήτησαν τη βοήθεια του μητροπολίτη Μελενίκου Ειρηναίου, ο οποίος αμέσως μετέβη στις Σέρρες, παρά τη βαρυχειμωνιά, και έπεισε το Μουτεσαρίφη Σερρών να εγκαταστήσει στρατιωτικό απόσπασμα στο χωριό το οποίο απειλήθηκε ξανά τα Χριστούγεννα του 1904, αλλά λόγω της παρουσίας του αποσπάσματος σώθηκε¹⁹⁷.

Ο μητροπολίτης Ειρηναίος επισκέφτηκε το Στάρτσοβο για να στηρίξει τους κατοίκους και για να εγκαταστήσει εκ νέου τους δασκάλους του χωριού στις 18 Ιανουαρίου του 1905¹⁹⁸. Το χωριό αντιμετώπισε, για μια ακόμη φορά, έντονα προβλήματα, τον Απρίλιο του ίδιου έτους, από τις συμμορίες των Ντόντσιου και Παρθένιεφ οι οποίες εισέβαλαν στο χωριό με 100 περίπου άντρες και απαίτησαν, με την απειλή του θανάτου, την προσχώρηση του χωριού στο σχίσμα και την παράδοση του Έλληνα δασκάλου και της δασκάλισσας, οι οποίοι τελικά, για μια ακόμη φορά, μπόρεσαν να ξεφύγουν με την βοήθεια των κατοίκων. Την ίδια εποχή καταστράφηκε η βουλγαρική συμμορία του κομιτατζή Στάνκο¹⁹⁹.

Στις 5 Ιουλίου ωστόσο, η συμμορία του Πετρώφ θέλοντας να εκδικηθεί τους κατοίκους του Στάρτσοβου συνέλαβε σε ενέδρα έξι, από τους οποίους κατακρεούργησε τους πέντε, ενώ τον έκτο, τον 18χρονο Δημήτριο Αθ. Κυριακού τον άφησε για να μεταφέρει το γεγονός στο χωριό²⁰⁰. Το έγκλημα αυτό αντί να τρομοκρατήσει τους κατοίκους χαλύβδωσε τη θέλησή τους να αντισταθούν οργανώνοντας δική τους ομάδα περιφρούρησης και προστασίας του χωριού σε συνεργασία με τα ελληνικά ένοπλα σώματα που άρχισαν εντωμεταξύ να δρουν στην περιοχή²⁰¹. Την ομάδα, που εξοπλίστηκε από το ελληνικό προξενείο Σερρών, αποτελούσαν οι: Θεόδωρος Γιάντσιος ή Καπετανόπουλος ή Τόσκας

¹⁹⁵ Γ. Ι. Λιάος, «Το Στάρτσιοβο», σ. 229.

¹⁹⁶ Παν. Στάμος, *Το ηρωικόν Στάρτζοβον*, σ. 31.

¹⁹⁷ Γ. Ι. Λιάος, *ό.π.*, σ. 230,231.

¹⁹⁸ *ό.π.*, σ. 232 και Παν. Στάμος, *ό.π.*, σ. 34-36.

¹⁹⁹ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Πρωθ. & Υπ. Εξ. Δ. Ράλλη, 131/8.7.1905/2748/18.7.1905.

²⁰⁰ Π. Στάμος, *ό.π.* σ. 38.

²⁰¹ Κων. Τσώπρος, *Αναμνήσεις*, σ. 41.

αρχηγός, μαζί με τους γιους του Νικόλαο και Χρήστο, Ιωάννης Μπελεβεσλής, Πέτρος Περίγγος, Δημήτριος Σμιλιάντης, Ιωάννης Ραφτόπουλος από το Σιαρμπάνοβο, Παντελής Κυριακού, Άγγελος Πασχάλη ή Τανούλης, Δαβίδ Βακουφτσής και οι αδελφοί Πέτρος και Ηλίας Μπογορόδιτσα²⁰². Στη δραστηριότητα της παραπάνω ομάδας οφείλεται ο φόνος του Βουλγάρου Πότσκα δολοφόνου του Μελενίκιου Μ. Μάνου. Με την προστασία της ομάδας του Στάρτσόβου τα πράγματα για τον Ελληνισμό της περιοχής άρχισαν να παίρνουν θετική τροπή και το 1908 με την τουρκική συνταγματική μεταπολίτευση, εισήλθε στο χωριό ο καπετάν Αλέξανδρος Ευρυθιώτης με την ομάδα του, εξαιτίας της φήμης ότι όπου εισερχόταν ελληνική ομάδα, το χωριό αυτό θα χαρακτηριζόταν ελληνικό²⁰³.

Με την έναρξη ωστόσο του 1905 παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση των βουλγαρικών συμμοριών που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή. Στην υποδιοίκηση της Άνω Τζουμαγιάς δρούσαν οι πολυπληθείς συμμορίες των Γιάνκου, Δεβίτκου και Πελτέκη. Στην περιοχή Καρσί Γιακά Πετριτσίου δρούσε η συμμορία του Βουλγάρου λοχαγού Στογιάνωφ, γνωστού από την προτριετίας επανάσταση της Κρέσνας, ενώ στο τμήμα του Δεμίρ Ισάρ η συμμορία του Δέβο Ηλία και στο τμήμα Πετριτσίου η συμμορία του Ντόντσιου, η οποία είχε απειλήσει να πυρπολήσει το μοναδικό πατριαρχικό χωριό Στάρτσοβο. Όλοι οι αρχηγοί συμμοριών των τμημάτων Μελενίκου, Πετριτσίου και Άνω Τζουμαγιάς είχαν κληθεί στη Βουλγαρία σε κοινή συνδιάσκεψη για τον συντονισμό των ενεργειών τους στη Μακεδονία²⁰⁴.

Μεγάλο πλήθος βουλγαρικών συμμοριών εισήλθε, από την τουρκοβουλγαρική μεθόριο, στις περιοχές Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ και Πετριτσίου κατά τους μήνες Φεβρουάριο και Μάρτιο του 1905²⁰⁵. Στα μέσα του 1905 δρούσαν στην περιοχή Πετριτσίου η συμμορία του Στογιάννη από το χωριό Ηγουμενίτσα και στην περιοχή Μελενίκου η συμμορία του Σαντάνσκι, η οποία παρουσιαζόταν με απελευθερωτικούς σκοπούς και πρόγραμμα. Η τελευταία συμμορία για την ενίσχυση του *Μακεδονικού Επαναστατικού Βουλγαρικού Κομιτάτου* απαίτησε εκβιαστικά από τον Μελενίκιο προύχοντα Βάντση την καταβολή του ποσού των χιλίων οθωμανικών λιρών²⁰⁶.

Με αφορμή απογραφή του πληθυσμού που διενεργούσαν οι οθωμανικές αρχές τον Ιούλιο του 1905, βουλγαρικές συμμορίες, μοιρασμένες σε μικρές ομάδες, περιέτρεχαν τα ορθόδοξα βουλγαρόφωνα χωριά της επαρχίας Μελενίκου και κυρίως το διαμέρισμα Δεμίρ Ισάρ, προσπαθώντας με κάθε βίαιο μέσο και τρομοκρατώντας τους χωρικούς να τους εξαναγκάσουν κατά την απογραφή να δηλωθούν ως Βούλγαροι σχισματικοί, αντί του παλαιότερου χαρα-

²⁰² Γ. Ι. Λιάος, «Το Στάρτσιοβο», σ. 232.

²⁰³ *Ό.π.*, σ. 233.

²⁰⁴ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ., Αλ. Σκουζέ, 42/1.3.1905/902/10.3.1905.

²⁰⁵ «Επίσημοι ειδήσεις μηνός Μαρτίου, Σέρραι τη 30^η Μαρτίου», *Ελληνισμός* 8 (1905) 236.

²⁰⁶ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ., 100/3.6.1905. Για το Κομιτάτο βλ. σχετικά στην υποσημ. 124.

κτηρισμού τους ως *Ρουμ*²⁰⁷. Τα παραπάνω αναγγέλλει στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ο μητροπολίτης Μελενίκου Ειρηναίος στις 6 Ιουλίου 1905, γενόμενος δέκτης της απόγνωσης των χωρικών που βλέπουν να απειλείται η ίδια τους η ζωή. Πολλοί μάλιστα αναγκάστηκαν να δηλώσουν πίστη στη βουλγαρική Εξαρχία για να αποφύγουν τον κίνδυνο. Ιδιαίτερα τη βουλγαρική πίεση δέχτηκε το χωριό Ράδοβο, τέσσερις πρόκριτοι του οποίου ξυλοκοπήθηκαν άγρια, ενώ το χωριό απειλήθηκε με πυρπόληση εάν μέσα σε τέσσερις μέρες δεν απομακρυνόταν από αυτό ο Έλληνας ιερέας του. Με ενέργειες του μητροπολίτη και για την ασφάλεια του χωριού εγκαταστάθηκε τουρκική φρουρά σε αυτό²⁰⁸. Το ίδιο συνέβη και στο Στάρτσοβο. Ο μητροπολίτης Μελενίκου Ειρηναίος ξαναεπισκέφθηκε το χωριό για να στηρίξει τους κατοίκους του στην ορθοδοξία, μετά από τις αφόρητες πιέσεις που δέχτηκαν από τις βουλγαρικές συμμορίες για να προσχωρήσουν στο σχίσμα²⁰⁹.

Τον ίδιο μήνα (Ιούλιος 1905) η συμμορία του Σαντάνσκι απαίτησε από την ελληνική κοινότητα Μελενίκου το ποσό των 1.000 οθωμανικών λιρών με την απειλή ότι μετά τη λήξη της προθεσμίας το ποσό θα διπλασιαζόταν και η πόλη θα δεχόταν την οργή της συμμορίας. Μετά τη λήξη της προθεσμίας και μη καταβληθέντων των χρημάτων, το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, επεβλήθη οικονομικός αποκλεισμός της πόλης του Μελενίκου από τους Βουλγάρους. Η συμμορία απαγόρευσε στους Βουλγάρους χωρικούς να μεταβαίνουν στην αγορά της πόλης και να δουλεύουν επίσης στα κτήματα των Ελλήνων της περιοχής²¹⁰. Το μήνα Οκτώβριο, η ίδια συμμορία, συνεχίζοντας τον αποκλεισμό του Μελενίκου κατέλαβε το γειτονικό βουνό, εμποδίζοντας την ξύλευση και επιβάλλοντας φόρο ανθράκων, των οποίων η τιμή ανέβηκε υπερβολικά²¹¹.

Στις 9 Αυγούστου του ίδιου έτους, μια ακόμη επιστολή από το Μελένικο έρχεται να εκφράσει στο Πατριαρχείο τον πόνο και την αγανάκτηση των χριστιανών, εξαιτίας των βουλγαρικών ενεργειών και κακουργημάτων για τα οποία δεν λάμβανε κανένα μέτρο η τοπική οθωμανική αρχή. Η επιστολή αναφερόταν και στον οικονομικό πόλεμο που κήρυξαν οι σχισματικοί κηπουροί στο Δεμίρ Ισάρ, σε βάρος των βουλγαρόφωνων πατριαρχικών κατοίκων, για να τους εξαναγκάσουν να δηλώσουν στην επικείμενη απογραφή όχι ως «ρουμ» αλλά ως «μπουλγάρ», απειλώντας τους σε αντίθετη περίπτωση με οικονομική καταστροφή²¹².

Στις 20 Αυγούστου του 1905, βουλγαρική συμμορία εισέβαλε στο χωριό Ράμνα, δολοφόνησε τον πρόκριτο Αθανάσιο Πιπέρκο και απαίτησε την προσχώρηση του χωριού στο σχίσμα. Όταν ο γιος του ιερέα του χωριού του γνωστοποίησε ότι αυτό δεν ήταν εύκολο, γιατί το χωριό συντηρούνταν από το

---

²⁰⁷ *Επίσημα έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνηράς καταστάσεως*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1906 (Θεσσαλονίκη 21993), σ. 81.

²⁰⁸ *Ό.π.*, σ. 80, 81.

²⁰⁹ «Εκκλησιαστικά χρονικά – Επιστολή εκ Μελενίκου», *ΕΑ* 29/έτος κε' (1905) 345.

²¹⁰ «Επίσημοι Ειδήσεις εκ της Ελληνικής Χερσονήσου», *Ελληνισμός* 8 (1905) 794.

²¹¹ *Ό.π.*, σ. 796. Ο Σαντάνσκι είχε καθιερώσει δικό του σύστημα φορολόγησης του πληθυσμού και απονομής της δικαιοσύνης (Π. Τσάμης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, σ. 104, 105).

²¹² *Ό.π.* υποσημ. 209, σ. 410, 411.

μητροπολίτη Μελενίκου, η συμμορία περιορίστηκε να ζητήσει την απομάκρυνση του Έλληνα διδασκάλου, ο οποίος προσωρινά, για να αποφύγει τον κίνδυνο, εγκατέλειψε το χωριό²¹³.

Την εποχή αυτή κάνουν την εμφάνισή τους, για πρώτη φορά, οργανωμένα ελληνικά ένοπλα σώματα. Το Σεπτέμβριο, στην περιοχή του Πετριτσίου δρούσε ελληνικό ανταρτικό σώμα με 23 άνδρες, ενώ αντίστοιχο υπήρχε και στην περιοχή Μελενίκου με δέκα άνδρες. Πέρα από τα σώματα αυτά, στα χωριά που διατηρούσαν ελληνικές κοινότητες υπήρχαν για την ασφάλειά τους πολιτοφύλακες²¹⁴.

Ωστόσο, και παρά την ύπαρξη ελληνικών σωμάτων, στις 19 Οκτωβρίου, Βούλγαροι κομιτατζήδες δολοφόνησαν, για την εθνική και πατριωτική δράση του, το διδάσκαλο του Κρουσόβου Περικλή Αστεριάδη από το Καταφύγιο της Μακεδονίας, κοντά στη Λέσνιτσα του Δεμίρ Ισάρ²¹⁵.

Το Νοέμβριο, οι οθωμανικές αρχές στο Δεμίρ Ισάρ ανακάλυψαν σημαντική βουλγαρική αποθήκη όπλων και πυρομαχικών²¹⁶. Οι αρχές συνέλαβαν τον Βούλγαρο Στογιάννωφ ο οποίος ομολόγησε πολλούς συνεργάτες του. Το Δεκέμβριο του ίδιου έτους, μετά από έρευνες της τουρκικής αστυνομίας στο Δεμίρ Ισάρ, στο σπίτι του Βουλγάρου αρχιερατικού επιτρόπου, ανακαλύφθηκαν έγγραφα που ενοχοποιούσαν για χρηματισμό το μουαβίνη της πόλης και τον καϊμακάμη. Έρευνα επίσης διεξήχθη στο σπίτι του διευθυντή του βουλγαρικού σχολείου Δεμίρ Ισάρ, στο Κρούσοβο και στο Σπάτοβο. Από τα στοιχεία που ανακαλύφθηκαν διαπιστώθηκε, ότι από τα βουλγαρικά σχολεία που λειτουργούσαν στην περιοχή, εννέα δεν διέθεταν την απαιτούμενη άδεια και ότι από τους 48 διδασκάλους, οι 23 έφεραν εικονικές άδειες διδασκαλίας των ανύπαρκτων βουλγαρικών γυμνασίων Δεμίρ Ισάρ, Σπατόβου και Τζουμαγιάς. Μετά τις παραπάνω αποκαλύψεις η οθωμανική διοίκηση έπαυσε από τα καθήκοντά τους το μουαβίνη και τον καϊμακάμη Δεμίρ Ισάρ, οι οποίοι παραπέμφθηκαν ως υπόδικοι των φόνων του ιερέα και του διδασκάλου Κρουσόβου Περικλή Αστεριάδη²¹⁷.

Το 1906, οργανώθηκε καλύτερα η ελληνική άμυνα σε ολόκληρη την περιφέρεια Σερρών με τη δράση δύο ενόπλων ομάδων, συγκροτημένων αποκλειστικά από το ντόπιο στοιχείο, μία για την περιοχή της Νιγρίτας και μία για το διαμέρισμα Πετριτσίου. Η ομάδα του Πετριτσίου αποτελούνταν, όπως προαναφέρθηκε, από 23 άνδρες εκ των οποίων οι δεκαπέντε οθωμανοί και οι οκτώ Έλληνες από το χωριό Στάρτσοβο. Η ομάδα αυτή κατόρθωσε να απομακρύνει τις βουλγαρικές συμμορίες, όχι μόνο από το Στάρτσοβο, αλλά και από την ευρύτερη περιοχή έως το Μελένικο και τη σιδηροδρομική γραμμή

²¹³ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 190/24.8.1905/3550/3.9.1905.

²¹⁴ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Μιχ. Τσαμαδός προς Υπ. Εξ., 210/21.9.1905/3976/1.10.1905.

²¹⁵ ΑΥΕ, Επιστολή του Γεωργίου Αστεριάδη (αδελφού του θύματος) προς Υπ. Εξ. Αλ. Σκουζέ, Σέρρες 25.9.1906.

²¹⁶ «Ο Μακεδονικός Αγώνας εις την περιοχήν των Σερρών κατά το 1907. Εκθέσεις του προξένου Σακτούρη (έκδ. κειμ. Β. Λαούρδας, εισαγ. Π. Πέννας)(στο εξής: «Εκθέσεις του προξένου Σακτούρη»), ΣΧ3 (1958) 15.

²¹⁷ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ν. Τσαμαδός προς Υπ. Εξ., 344/31.12.1905/65/9.1.1906.

Σερρών-Θεσσαλονίκης²¹⁸. Ωστόσο, ο μητροπολίτης Μελενίκου Ειρηναίος, αντέδρασε στην πολιτική του ελληνικού προξενείου Σερρών για την οργάνωση πολιτοφυλακών στα χωριά της επαρχίας του, πιστεύοντας ότι τα μέτρα αυτά ενθάρρυναν τη βία, δίχαζαν τους χριστιανούς και κατέστρεφαν τον τόπο. Ο μητροπολίτης απείλησε με παραίτηση αν συνεχιζόταν η ανάμιξη του Προξενείου στα εσωτερικά της μητρόπολής του²¹⁹. Για μια ακόμη φορά οι σχέσεις της τοπικής Εκκλησίας με την ελληνική διπλωματία εισέρχονταν σε φάση κρίσης.

Το Νοέμβριο του 1906, ο Σαντάνσκι με τη συμμορία του κατόρθωσε να εισέλθει στο Μελένικο, επωφελούμενος την πυκνή ομίχλη που κάλυπτε την πόλη και τη γύρω περιοχή και προφασιζόμενος, αυτός και οι άνδρες του, τους αγωγιάτες, αφού πρώτα επιτέθηκαν στο караβάνι που εισερχόταν στην πόλη, για να πάρουν τη θέση των αληθινών αγωγιατών. Ευτυχώς για την πόλη δεν πέτυχε το εγχείρημά τους επειδή έγιναν αντιληπτοί. Προκάλεσαν ωστόσο μεγάλη ανησυχία, ώστε ο νέος μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός, στις 27 Νοεμβρίου, να αποστείλει έκθεση στο Πατριαρχείο ζητώντας την προστασία της Μεγάλης Εκκλησίας και την ενέργειά της στην Υψηλή Πύλη, ώστε να εξασφαλισθεί η ασφάλεια των караβανιών²²⁰. Ο Σαντάνσκι κατόρθωσε να κάψει 10-12 μουσουλμανικά σπίτια, με σκοπό να ενοχοποιήσει τους Μελενικίους στις οθωμανικές αρχές και να επιτύχει την καταστροφή της πόλης από αυτές, όπως συνέβη στο Κρούσοβο της Πελαγονίας στις 20 Ιουλίου του 1903 με το «Ίλιντεν»²²¹.

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Σαντάνσκι είχε καταστεί αληθινή μάστιγα για την περιοχή. Το 1906 απαγόρευσε αυστηρά στους εξαρχικούς να μεταβαίνουν στην αγορά του Μελενίκου, να εργάζονται στο τρύγο των σταφυλιών, από την πώληση των οποίων και από το κρασί συντηρούνταν αποκλειστικά οι Μελενικίοι, καθώς και να κάνουν τις αγορές τους από καταστήματα που ανήκαν σε μουσουλμάνους ή σε Έλληνες. Οι Τούρκοι απάντησαν με τον ίδιο τρόπο έναντι όλων των χριστιανών ανεξαιρέτως²²². Οι ενέργειες αυτές έπληξαν σημαντικά την οικονομία του Μελενίκου και ατόνησαν την αγορά του. Ο Σαντάνσκι υποχρέωσε τους αμπελουργούς να του πληρώσουν είκοσι παράδες για κάθε 125 κιλά σταφύλια. Κάθε χωριό υποχρεώθηκε να του καταβάλει φόρους σε είδος ή σε χρήματα²²³.

Το 1906, έξι κάτοικοι του βλαχόφωνου χωριού Ράμνα, με ενέργειες ρουμανιζόντων συγχωριανών τους, συκοφαντήθηκαν στις οθωμανικές αρχές για το φόνο του σχισματικού ιερέα του χωριού Χατζή Μπεϊλίκ και κλείστηκαν αρχικά στις φυλακές του Δεμίρ Ισάρ και κατόπιν οδηγήθηκαν στη Θεσσαλονίκη για να δικαστούν. Ο αρχιερατικός επίτροπος Δεμίρ Ισάρ αρχιμανδρίτης Νεόφυτος ζήτησε τη μεσολάβηση του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης για την

²¹⁸ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ν. Τσαμαδός προς Υπ. Εξ., 15/10.2.1906/767/28.2.1906.

²¹⁹ Ό.π.

²²⁰ Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, τ. 2-3, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 208, 209.

²²¹ Ό.π., σ. 109.

²²² Δ. Π. (μεταφρ.), «Μελένικον», *ΜΗΠΣΑ* 1(1908) 68, 69 και Μ. Paillarès, *ό.π.*, σ. 168, 169.

²²³ Δ. Π., *ό.π.*, σ. 72 και Μ. Paillarès, *ό.π.*, σ. 180, 181. Βλ. και υποσημ. 211.

απελευθέρωση των κατηγορουμένων²²⁴. Στις 6 Ιουνίου 1906, δολοφονήθηκαν σε ενέδρα από τους Βουλγάρους ο κοτζαμπάσης Σπάσος και ο Μήτας Κέπε, ελληνόφρονες και οι δύο κάτοικοι του χωριού Σάβγιακο²²⁵.

Στα τέλη του ίδιου χρόνου, ο Στογιάνωφ, αρχηγός βουλγαρικής συμμορίας στην περιοχή Δεμίρ Ισάρ, που είχε καταδικαστεί σε θάνατο, από το βουλγαρικό κομιτάτο για προδοτική συμπεριφορά, αφού αποκάλυψε στις οθωμανικές αρχές τα πάντα από τη δραστηριότητα του κομιτάτου στο Δεμίρ Ισάρ και τις Σέρρες, ασπάστηκε στη συνέχεια τον ισλαμισμό μετονομασθείς σε Μεχμέτ Σανδίκ²²⁶.

Στα τέλη Δεκεμβρίου, τρία χωριά της υποδιοίκησης Πετριτσίου το Μίτινο, το Σιαρμπάνοβο και η Τοπόλνιτσα με αναφορά τους προς τις οθωμανικές αρχές και το μητροπολίτη Μελενίκου, δήλωσαν την επιστροφή τους υπό το Οικουμενικό Πατριαρχείο²²⁷. Είχε προηγηθεί χρονικά και η επιστροφή του χωριού Κολάροβο της ίδιας περιφέρειας²²⁸. Ο μητροπολίτης Μελενίκου επισκέφτηκε τα παραπάνω χωριά και καθαγίασε τους ναούς τους²²⁹.

Σημαντικό δείγμα της αλληλεγγύης μεταξύ των ελληνικών κοινοτήτων ήταν η συνδρομή των ελληνικών κοινοτήτων Μελενίκου και Άνω Τζουμαγιάς με το ποσό των 1.080 γροσίων η καθεμιά προς τις ομοιοπαθείς από τη βουλγαρική τρομοκρατία ελληνικές κοινότητες της Ανατολικής Ρωμυλίας και Βουλγαρίας, που δεινά δοκιμάστηκαν από τους Βουλγάρους κατά το 1906²³⁰.

Το 1907 δραστηριοποιούνταν επτά βουλγαρικές συμμορίες στον καζά Μελενίκου, πέντε στον καζά Άνω Τζουμαγιάς, δύο στον καζά Δεμίρ Ισάρ και μία στον καζά Πετριτσής²³¹.

Τη νύχτα της Τρίτης 1 Μαΐου προς Τετάρτη 2 Μαΐου του 1907, Βούλγαροι χωρικοί από τα, γειτονικά στο Μελένικο, χωριά Άνω και Κάτω Σουζίτσα, Μάντζοβο, Δερεί Μουσλίμ και Χίρσοβο, οργανωμένοι σε ομάδες από το βουλγαρικό Κομιτάτο εισέβαλαν στα αμπέλια των Μελενικίων και χρησιμοποιώντας κλαδιά με αγκάθια, από αυτά που χρησιμοποιούσαν για το φράξιμο των κτημάτων, προκάλεσαν την καταστροφή των τρυφερών βλαστών και την ολοκληρωτική «αποτύφλωση» των κλημάτων. Η οικονομική καταστροφή των Μελενικίων από την πράξη αυτή ήταν δεδομένη και αυτός ήταν ο στόχος του βουλγαρικού Κομιτάτου. Τα κλήματα θα χρειάζονταν πάνω από δύο χρόνια για να συνέλθουν. Η παραπάνω ενέργεια των Βουλγάρων ήταν ένα ακόμη κτύπημα που επιχείρησαν σε βάρος της οικονομίας του Ελληνισμού της περιοχής. Πριν από τρία χρόνια είχαν αρνηθεί να προσέλθουν, ως εργάτες, στον τρύγο αναγκάζοντας τους Μελενικίους να προσλάβουν οθωμανούς και αθιγγάνους ως εργάτες, ενώ στα τέλη του 1906 δολοφόνησαν τον ταμιά της

²²⁴ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/4/2952, Αρχιμ. Νεόφυτος προς μητρ. Θεσσαλονίκης, Δεμίρ Ισάρ 25.10.1906.

²²⁵ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Ν. Τσαμαδός προς Υπ. Εξ., 156/7.6.1906/2128/17.6.1906.

²²⁶ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 410/24.12.1906/121/12.1.1907.

²²⁷ *ΑΟΠ*, κώδ. 79, φ. 374, Τῶ Μελενίκου Αιμιλιανῶ, 8812/21.12.1906.

²²⁸ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 402/24.12.1906/5670/31.12.1906.

²²⁹ «Εκθέσεις του Προξένου Σακτούρη», *ΣΧ3* (1958) 21.

²³⁰ «Ευσεβείς πράξεις», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 152.

²³¹ «Μακεδονικά υποθέσεις», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 62.

Δημογεροντίας, Μάνο Γιούρη προκειμένου να εκφοβίσουν τους κατοίκους της πόλης, ώστε από φόβο να μη μπορούν να μεταβούν στα κτήματά τους και να τα καλλιεργήσουν²³².

Στις 11 Μαΐου, άγνωστοι Έλληνες δολοφόνησαν μέσα στο βουλγαρικό παρεκκλήσιο Κάτω Τζουμαγιάς, το σχισματικό ιερέα Δημήτριο και τον καβάση του, ως απάντηση στο φόνο του Αναστασίου Νούση ή Ρότσκο από τους Βουλγάρους, που συνέβη την ίδια μέρα. Ο σχισματικός ιερέας Δημήτριος ήταν ο πρόεδρος του βουλγαρικού Κομιτάτου Κάτω Τζουμαγιάς²³³. Στις 23 Ιουλίου του ίδιου έτους δολοφονήθηκε από αγνώστους μέσα στο Μελένικο, ο ιερέας Τάσος, από τους πρώτους σχισματικούς ιερείς της περιοχής²³⁴. Το Νοέμβριο του ίδιου έτους βουλγαρική συμμορία δολοφόνησε στην Κάτω Τζουμαγιά τον ελληνοδιδάσκαλο Βασίλειο Γεροβασιλείου, γνωστό για την εθνική του δράση στο Πετρίτσι²³⁵.

Στο χωρίο Σμόλαρ της περιφέρειας Πετριτσίου συνέβησαν, στις αρχές του 1908, ύποπτοι φόνοι Βουλγάρων ληστανταρτών, οι οποίοι προηγουμένως είχαν αμνηστευτεί καταθέτοντας τα όπλα τους. Για το γεγονός αυτό κατηγορήθηκαν τέσσερις Βούλγαροι χωρικοί από το Σμόλαρ, οι Ατανάς Γιάγκο, Μήτα Μάνο, Δημήτρη Ζλάτο και Γιοβάν Τοδόρ που όμως αθωώθηκαν. Το γεγονός πιθανόν οφειλόταν στις ενδοβουλγαρικές παραταξιακές διαφορές που έντονα εμφανίστηκαν αυτήν την εποχή²³⁶.

Με την έναρξη του 1908 όχι μόνο συνεχίστηκαν αλλά και πολλαπλασιάστηκαν τα κακουργήματα και οι δολοφονίες των βουλγαρικών συμμοριών σε βάρος όχι μόνο των Ελλήνων και των οθωμανών αλλά και των ίδιων των εξαρχικών, όσων διαφωνούσαν με την πολιτική του Κομιτάτου και τις αθρόες δολοφονίες πολιτών²³⁷. Την πρωτοχρονιά του 1908 δολοφονήθηκε από Βούλγαρους αντάρτες ο σχισματικός χωρικός Δόντσο Τάσο, γιατί

²³² «Έκθεσις Μητρ. Μελενίκου Αιμιλιανού (Μελένικο 4.5.1907)», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 267, 268.

²³³ «Εκθέσεις του Προξένου Σακτούρη», *ΣΧ* 3 (1958) 69.

²³⁴ *Ό.π.*, σ. 90.

²³⁵ «Βουλγάρων κακουργία», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 716.

²³⁶ «Δικαστικά», *ΦΘ*, περ. Β', φ. 795 (Σάββατο 29.3.1908), σ. 2.

²³⁷ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Α. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 1910/ακ., 186/6.5.1908/2168/17.5.1908, 277/2.7.1908/3401/15.7.1908, 214/22.5.1908/2707/15.6.1908, 232/1.6.1908/2602/9.6.1908. Τα έγγραφα περιέχουν και ονομαστικές καταστάσεις φονευθέντων και από τα ελληνικά σώματα βουλγάρων καθώς και δολοφονίες Ελλήνων από τούρκους. Επίσης πληροφορίες για επιθέσεις εναντίον Ελλήνων της περιοχής μας παρέχει και η *ΕΑ* 32/έτος κη' (1908) 29 με τίτλο «Κατάλογος των εν τη επαρχία Μελενίκου διαπραχθέντων κακουργημάτων των μελών των βουλγαρικών κομιτάτων κατά τον μήνα Δεκέμβριο (1907)», *ΕΑ* 32/έτος κη' (1908) 102, 103 με τίτλο «Επιθέσεις και φόνοι διαπραχθέντες υπό βουλγαρικών συμμοριών εν τη επαρχία Μελενίκου κατά τον μήνα Ιανουάριον (1908)», *ΕΑ* 32/έτος κη' (1908) 156 με τίτλο «Επιθέσεις και φόνοι διαπραχθέντες υπό βουλγαρικών συμμοριών κατ' Ορθοδόξων Ελλήνων, Οθωμανών και Βουλγάρων Εξαρχικών εν τη επαρχία Μελενίκου κατά τον μήνα Φεβρουάριον του 1908», «Διωγμός Ορθοδόξων», *ΕΑ* 32/έτος κη' (1908) 265, 266 με τίτλο «Επιθέσεις και φόνοι διαπραχθέντες υπό βουλγαρικών συμμοριών κατά τον μήνα Απρίλιον εν τη επαρχία Μελενίκου» καθώς και *ό.π.*, σ. 117, 149, 217 (βλ. για τις δολοφονίες του βουλγαρικού κομιτάτου τους πίνακες 15-21 στο παράρτημα 1).

²³⁷ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 1910/ακ.

παντρεύτηκε κόρη πατριαρχικού χωρικού²³⁸. Την ίδια μέρα δολοφονήθηκε στο χωριό Καρά Σου της Άνω Τζουμαγιάς, από Βούλγαρους αντάρτες, ο ελληνόβλαχος Κώστας, γιος του μουχτάρη του χωριού²³⁹. Στις 8 Ιανουαρίου, δεκαμελής βουλγαρική συμμορία έκαψε είκοσι καλύβες βλαχοποιημένων στην περιφέρεια της Άνω Τζουμαγιάς και στις 28 του ίδιου μήνα συμμορία επίσης βουλγαρική έκαψε τα ιαματικά λουτρά και το χάνι του χωριού Μαρικώστενα²⁴⁰.

Στην περιοχή της Άνω Τζουμαγιάς την ίδια εποχή δρούσε η συμμορία του κοιμιτατζή Χρήστου²⁴¹. Τον Ιανουάριο του 1908, βουλγαρική συμμορία υπό τους Σεραφείμ, Τσερνοπέφ και Σπιράκη κατέλυσε στο μοναστήρι κοντά στο χωριό Τσέρκοβο το οποίο απείλησαν να κάψουν αν δεν προσχωρούσε στο δικό τους Κομιτάτο. Η ενδοβουλγαρική παραταξιακή διαμάχη κορυφωνόταν. Οι χωρικοί αρνήθηκαν να υπακούσουν και η συμμορία θα έκαιγε το χωριό, αν δεν πρόφθανε ο τουρκικός στρατός να επέμβει και να το σώσει²⁴².

Τον ίδιο μήνα συνελήφθη ένοπλος χωρικός στο χωριό Χούστοβο Μελενίκου. Στην κατοχή του βρέθηκε επιστολή, γραμμένη στα βουλγαρικά με την υπογραφή του κοιμιτατζή Ποζάρεφ, απευθυνόμενη σε πρόκριτο του χωριού Δερέι Μουσλίμ. Η επιστολή ειδοποιούσε τον πρόκριτο ότι βουλγαρική συμμορία, με επικεφαλής τον ίδιο το Σαντάνσκι, θα εισέβαλε νύχτα στο χωριό για να τιμωρήσει τους αντιπολιτευόμενους σε αυτόν Βουλγάρους. Ο Σαντάνσκι, με τη βοήθεια των χωρικών, πραγματοποίησε το σκοπό του χωρίς η τουρκική χωροφυλακή να μπορέσει να τον εμποδίσει²⁴³. Στις 18 Ιανουαρίου βουλγαρική συμμορία έκαψε το οίκημα και τις αποθήκες του τσιφλικιού του Αλή Βέη στο Μελένικο²⁴⁴.

Την εποχή αυτή εντείνονται οι δολοφονίες μεταξύ των αντιπάλων μερίδων των Βουλγάρων. Μόνο στο τμήμα Μελενίκου, το οποίο ελεγχόταν από τον Σαντάνσκι²⁴⁵, κατά το χρονικό διάστημα 1904-1907 δολοφονήθηκαν πάνω από 150 χωρικοί Βούλγαροι. Σύμφωνα με δημοσίευμα της βουλγαρικής εφημερίδας «Ηλιντεν» στις 12 Ιανουαρίου 1908 με τίτλο «Η εσωτερική οργάνωση και η συμμορία Σαντάνσκι», δεν υπήρχε τμήμα της Μακεδονίας και της Θράκης όπου οι προδοσίες ήταν τόσο συχνές όσο στο τμήμα του Μελενίκου.

²³⁸ ΦΘ, περ. Β', φ. 758 (Τρίτη 3.1.1908), σ. 1.

²³⁹ Ό.π. και «Η 1^η του έτους εν Σέρραις», ό.π., σ. 2.

²⁴⁰ «Επιθέσεις και φόνοι διαπραχθέντες υπό βουλγαρικών συμμοριών εν τη επαρχία Μελενίκου κατά τον μήνα Ιανουάριο (1908)», ΕΑ 32/έτος κη' (1908) 102, 103.

²⁴¹ ΦΘ, περ. Β', φ. 764 (Πέμπτη 17.1.1908), σ. 2.

²⁴² «Επίθεσις ληστανταρτών κατά χωριού», ΦΘ, περ. Β', φ. 772 (Τρίτη 5.2.1908), σ. 2.

²⁴³ «Καταδίωξις Συμμορίας», ΦΘ, περ. Β', φ. 780 (Τρίτη 19.2.1908), σ. 2.

²⁴⁴ «Δικαστικά», ΦΘ, περ. Β', φ. 809 (Πέμπτη 1.5.1908), σ. 2.

²⁴⁵ Ο Γιάννε Ιβάνωφ Σαντάνσκι γεννήθηκε το 1866 στο χωριό Βλάχι του Μελενίκου όπου έλαβε και τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Μετοίκησε με τους γονείς του στη Δούπνιτσα της Βουλγαρίας όπου συνέχισε τις σπουδές του. Το 1890 κατετάγη στον βουλγαρικό στρατό και από το 1895 άρχισε τη δράση του ως συμμορίτης στο μακεδονικό χώρο με μικρές φάσεις επιστροφής στη Δούπνιτσα. Το όνομά του ως Βουλγάρου αγωνιστή της Μακεδονίας πρωτακούστηκε στο επεισόδιο με την απαγωγή της αμερικανίδας προτεστάντισσας ιεραποστόλου Στων την 1^η Σεπτεμβρίου του 1901 και της βοηθού της Τσίλκα στο δρόμο από το Μπάντσκο του Ρασλοκίου στην Άνω Τζουμαγιά («Βουλγαρικά αποκαλύψεις», ΕΑ 32/έτος κη' (1908) 267, 268.

Όταν απουσίαζε ο Σαντάνσκι, τα βουλγαρικά χωριά απαρνούσαν με δήλωσή τους στον καϊμακάμη την οργάνωση, ανάμεσα σε αυτά και η πατρίδα του Βλάχι. Όταν όμως παρουσιάζοταν στην επαρχία, τότε ασκούσε φοβερή τρομοκρατία στο βουλγαρικό πληθυσμό²⁴⁶. Σπανίως, αναφέρει η ίδια βουλγαρική εφημερίδα σε δημοσίευσμά της στις 27 Φεβρουαρίου του 1908, συναντά κανείς βουλγαρικό χωριό στην περιοχή με λιγότερα από δέκα θύματα. Ωστόσο, την ίδια εποχή ο Σαντάνσκι απέφευγε από φόβο τις βιαιοπραγίες σε βάρος του πατριαρχικού πληθυσμού, αρκούμενος στην κατατρομοκράτηση των αντιπάλων του Βουλγάρων, Τούρκων και αθιγγάνων²⁴⁷.

Το Σάββατο, 8 Μαρτίου, στο χωριό Τσερέσνιτσα, μιάμιση ώρα από το Μελένικο, σε κρημνώδη περιοχή συνεπλάκη δεκαμελές στρατιωτικό απόσπασμα με πολυμελή βουλγαρική συμμορία την οποία έτρεψε σε φυγή²⁴⁸.

Στις 22 του ίδιου μήνα, καταδικάστηκε σε τετραετή φυλάκιση ο Νάσος Μήτρε από την Κάτω Τζουμαγιά με την κατηγορία, ότι επιχείρησε να δολοφονήσει τον αντιπρόσωπο της βουλγαρικής Εξαρχίας στην Κάτω Τζουμαγιά ιερέα Γιοβάν τη στιγμή που αυτός μετέβαινε στην εκκλησία²⁴⁹.

Τη φιλήσυχη κοινωνία του Μελένικου συντάρραξε, τον Απρίλιο του 1908, κακούργημα που διέπραξε ο Αλβανός Σαμπρής, ο οποίος εισήλθε στο παντοπωλείο των αδελφών Ι. Κούσκα στο Μελένικο και μαχαίρωσε νεαρό Στρωμνιτσιώτη. Ο δολοφόνος συνελήφθη στην τοποθεσία *Άγιος Γεώργιος ο Καλαμιώτης*, σε απόσταση είκοσι λεπτών από το Μελένικο²⁵⁰.

Τον ίδιο επίσης μήνα (Τρίτη 29 Απριλίου) το έκτακτο δικαστήριο Θεσσαλονίκης καταδίκασε τους εξής Έλληνες της Κάτω Τζουμαγιάς και της γύρω περιοχής: σε ισόβια δεσμά με την κατηγορία τη συγκρότηση συμμορίας με σκοπό την ανταρσία, το Δημήτριο Ρότσκα από την Κάτω Τζουμαγιά και το Νικόλαο Τσίγκου από τη Ράμνα, σε πενταετή δεσμά για την υπόθαλψη ανταρτών τους Δημήτριο Σαρηκύρου, Στέργιο Παπαπέτρου από την Κάτω Τζουμαγιά, όπως επίσης και τους Νάκη Τζαμάλη και Ιωάννη Μητρούση που καταδικάστηκαν σε τριετή φυλάκιση. Αθωώθηκαν από τις παραπάνω κατηγορίες ο έμπορος Δημήτριος Τατσίκας και οι Νικόλαος Πατόβαλης, Στέργιος Καρακίτσου, Κων. Γεωργίου, Νικ. Θεοδώρου, Χρ. Αθανασίου, Στογιάν Βελίκ, Κων. Στογιάν και κάποια γυναίκα με το όνομα Αικατερίνη, όλοι τους από την Κάτω Τζουμαγιά²⁵¹.

Ο μητροπολίτης Μελένικου Αιμιλιανός με δύο εκθέσεις του προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο στις 9 και 15 Μαΐου του 1908, που δημοσιεύτηκαν στην *Εκκλησιαστική Αλήθεια* Κωνσταντινουπόλεως²⁵², κατήγγειλε τις δολοφονίες ορθοδόξων, αλλά και τις δολοφονίες Βουλγάρων χωρικών από τον Σαντάνσκι, ο οποίος επέβαλε ένα κλίμα τρομοκρατίας σε ολόκληρη την περιοχή και

²⁴⁶ «Απαισία Εικών», *ΕΑ* 32/ έτος κη' (1908) 76, 77.

²⁴⁷ *Ό.π.*, σ. 158 και «Βουλγάρων ενοχή αποκαλυπτομένη», *ό.π.*, σ. 358, 359.

²⁴⁸ «Επίθεσις ληστοσυμμορίας», *ΦΘ*, περ. Β', φ. 788 (Πέμπτη 13.3.1908), σ. 2.

²⁴⁹ «Δικαστικά», *ΦΘ*, περ. Β', φ. 795 (Σάββατο 29.3.1908), σ. 2.

²⁵⁰ «Ειδήσεις», *ΦΘ*, περ. Β', φ. 807 (Σάββατο 26.4.1908), σ. 2.

²⁵¹ «Δικαστικά», *ΦΘ*, περ. Β', φ. 809 (Πέμπτη 1.5.1908), σ. 2.

²⁵² «Βουλγαρικά βιαιοπραγίαι», *ΕΑ* 32/έτος κη' (1908) 265, 266.

εξόντωσε σχεδόν το 90% των ανθρώπων πενήντα ετών και πάνω. Οι καταγγελίες του μητροπολίτη στη δεύτερη έκθεσή του αφορούσαν και θεολογικά ζητήματα, καθώς ο Σαντάνσκι, κατά το μητροπολίτη, επιδίωκε στα όρια της περιοχής που ήλεγχε να επιβάλει θρησκευτικές μεταρρυθμίσεις. Επέβαλε στους χωρικούς να εορτάζουν το Πάσχα νωρίτερα, να τρώνε κρέας το πρωί του Μ. Σαββάτου, να μη τηρούν τις νηστείες της Τετάρτης και της Παρασκευής, να μην προσκυνούν τις αγίες εικόνες και να μην τιμούν τους αγίους και τη Θεοτόκο, αντιλήψεις καθαρά προτεσταντικές²⁵³.

Η οργάνωση του Μακεδονικού Αγώνα στην περιοχή

Για την Ανατολική Μακεδονία, δυστυχώς δεν έχουμε απομνημονεύματα οπλαρχηγών²⁵⁴. Υπάρχουν όμως οι «Εκθέσεις» του τότε προξένου Σερρών Αντωνίου Σακτούρη στο Υπ. Εξ.²⁵⁵, που μας δίνουν μια ανάγλυφη εικόνα της εποχής και της κατάστασης. Οι εκθέσεις αυτές αρχίζουν από τις 30 Νοεμβρίου του 1906 και τελειώνουν στις 31 Δεκεμβρίου του 1907. Μέσα από αυτές φαίνεται ότι η οργανωμένη ένοπλη αντίδραση των Ελλήνων κατοίκων άρχισε να κάνει την εμφάνισή της στο χώρο της Ανατολικής Μακεδονίας. Ο πρόξενος Αντ. Σακτούρης, στην αναφορά του στις 4 Ιανουαρίου του 1907 τόνιζε: «*Δυστυχώς ή ημετέρα οργάνωσις εύρίσκεται ακόμα έν τῇ γενέσει της*»²⁵⁶. Γεγονός που φανερώνει ότι πιο πριν η διατήρηση ενόπλων σωμάτων στην Ανατολική Μακεδονία ήταν αδύνατη εξαιτίας του εδάφους ή και της απροθυμίας των κατοίκων²⁵⁷.

Τον Ιανουάριο του 1907 υπήρχαν τέσσερα ελληνικά σώματα στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών, ενώ γίνονταν προσπάθειες, ώστε το κάθε χωριό να έχει το δικό του σώμα. Η επαρχία Μελενίκου είχε το μειονέκτημα να βρίσκεται κοντά στα βουλγαρικά σύνορα από όπου περνούσαν σχεδόν ελεύθερα συμμορίες και όπλα. Ωστόσο, παρότι η οργάνωση άρχισε, έγινε με καλύτερο σύστημα. Χρησιμοποιήθηκαν μικρά σώματα στρατολογημένα από ντόπιους, αφού μεγάλα, όπως εκείνα της Δυτικής Μακεδονίας, με εκατόν είκοσι, ογδόντα, εξήντα ή σαράντα άνδρες ήταν σχεδόν άγνωστα στην Ανατολική Μακεδονία²⁵⁸.

Η οργανωμένη ένοπλη ελληνική δράση στην περιοχή άρχισε όταν στάλθηκε στις Σέρρες ως γενικός πρόξενος ο Αντώνιος Σακτούρης με συνεργάτες το Δημοσθένη Φλωριά και το Β. Καψαμπέλη. Κατόπιν αυστηρών εντολών του *Εθνικού Κέντρου* Αθηνών, η δράση των ελληνικών σωμάτων στράφηκε αποκλειστικά κατά του βουλγαρικού Κομιτάτου, για να σταματήσει

---

²⁵³ *Ό.π.*, σ. 266.

²⁵⁴ Γεώργιος Μόδης, *Ο Μακεδονικός Αγών και η Νεώτερη Μακεδονική Ιστορία*, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 385.

²⁵⁵ «Εκθέσεις του προξένου Σακτούρη», *ΣΧ* 3 (1958) 5-143.

²⁵⁶ *Ό.π.*, σ. 23.

²⁵⁷ Για την οργάνωση των ελληνικών ενόπλων σωμάτων κατά τον Μακεδονικό Αγώνα βλ. Douglas Dakin, *Ο Ελληνικός Αγώνας*, σ. 265-268 και Π. Τσάμης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, σ. 358-360.

²⁵⁸ Γ. Μόδης, *ό.π.*, σ. 386.

το έργο του, την τρομοκράτηση δηλαδή των Ελλήνων χωρικών, τις δολοφονίες και τους εμπρησμούς. Για το λόγο αυτό η ηγεσία του αγώνα στην αρχή απέφευγε κάθε σύγκρουση με τις οθωμανικές αρχές, σύγκρουση ανώφελη και ικανή να δημιουργήσει αντεκδικήσεις και αντίποινα και να επιδεινώσει τη θέση των ελληνικών πληθυσμών. Η *Ηχώ των Παρισίων* σε άρθρο της, ανέφερε σχετικά, ότι η κατάσταση στο Σαντζάκι των Σερρών, ύστερα από την εξέγερση του ελληνικού πληθυσμού και των αλληπάλληλων συγκρούσεων και μαχών, ήταν η σοβαρότερη στη Μακεδονία²⁵⁹.

Στην περιοχή του Μελενίκου η αντιμετώπιση των βουλγαρικών ενεργειών γινόταν με τη συνεργασία των Τούρκων. Ο οθωμανός Ριζά είχε ζητήσει το σχηματισμό ενόπλου ελληνοτουρκικού σώματος υπό τις εντολές του. Το ίδιο συνέβαινε και στη γειτονική περιοχή του Πετριτσίου, όπου δραστηριοποιούνταν κυρίως το σώμα του Αβδουλάχ Τσαούς²⁶⁰.

Για την καλύτερη οργάνωση της *Ελληνικής Άμυνας* στην ευρύτερη περιοχή το Σαντζάκι των Σερρών διαιρέθηκε μυστικά σε δέκα τμήματα και υπήχθη στις διαταγές της *Γενικής Διοίκησης του Αγώνα*, με αρχηγό το Δημοσθένη Φλωριά²⁶¹. Η διαίρεση έγινε με βάση τον «Κανονισμό Οργανώσεως των τμημάτων και χωριών του Σαντζακίου Σερρών» που εγκρίθηκε από τη Γενική Διοίκηση της *Ελληνικής Άμυνας της Ανατολικής Μακεδονίας*, όπως ονομάστηκε η οργάνωση, τον Ιανουάριο του 1908. Κάθε τμήμα θα είχε τον επικεφαλής του και όλοι θα υπάγονταν κάτω από τις διαταγές του γενικού αρχηγού που θα ενεργούσε βάσει του παραπάνω Κανονισμού. Όλοι ήταν υποχρεωμένοι να πειθαρχήσουν με όρκο²⁶².

Η διαίρεση του Σαντζακίου Σερρών έγινε ως εξής:

- Α. Τμήμα Δαρνακοχωριών, οικισμοί επτά.
- Β. Τμήμα Ζίχνης, οικισμοί δεκατρείς ελληνόφωνοι.
- Γ. Τμήμα Ζίχνης, οικισμοί εννέα ελληνόφωνοι.
- Δ. Τμήμα Ζίχνης, οικισμοί δέκα ελληνόφωνοι.
- Ε. Τμήμα Νιγρίτης.
- ΣΤ. Τμήμα Νιγρίτης.

Ζ. Τμήμα Σερρών, οικισμοί 18, 15 βουλγαρόφωνοι, δύο ελληνόφωνοι και ένας μεικτός. Από τα χωριά του τμήματος αυτού στην επαρχία Μελενίκου ανήκαν η Κάτω Τζουμαγιά, η Ράμνα, τα Πορρόια, το Μπούτκοβο, το Σπάτοβο, το Ερνί κιόι, το Κιουπρί, το Κουμλί, το Λάτροβο, το Μπαρακλή και το Λιπός.

Η. Τμήμα Δεμίρ - Ισάρ, οικισμοί επτά, έξι βουλγαρόφωνοι (Βέτρινα, Καμαρότο, Κρούσοβο, Μελνικίτσι, Ράδοβο), ένας ελληνόφωνος το Δεμίρ-Ισάρ.

²⁵⁹ Νατ. Πέτροβιτς, «Ο Μακεδονικός Αγών και η συμβολή των Σερρών», *ΣΧ3* (1958) 177.

²⁶⁰ Β. Λαούρδας (εισαγωγή), Π. Πέννας (επιμέλεια-σχόλια), «Αρχείον Μακεδονικού Αγώνος Αλεξάνδρου Δαγκλή. Σημειώσεις και οδηγία Δημοσθένους Φλωριά (στο εξής «Σημειώσεις Δ. Φλωριά»», *ΣΧ4* (1963) 103, 104.

²⁶¹ *Ό.π.*, σ. 128, 129.

²⁶² Erster Teil, *Das Seresgebiet: Stadt und Land*, Philippopol 1918, σ. 22, 23, 24 όπου υπάρχει η σφραγίδα της *Ελληνικής Άμυνας της Ανατολικής Μακεδονίας* και το κείμενο του όρκου.

Θ. Τμήμα Πετριτσίου, οικισμοί δέκα: εννέα βουλγαρόφωνοι (Γιαμπορόβιτσα, Κάμινα, Κολάροβο, Πετρίτσι, Μπογορόδιτσα, Σιρμπάνοβο, Μίτινο, Στάρτσοβο, Σμολάρι), ένας ελληνόφωνος το Μελένικο.

Ι. Πόλις Σερρών.

Στα περισσότερα χωριά, υπήρχαν οργανωμένες επιτροπές από πέντε μέλη και πολιτοφυλακές και σε άλλα μόνο πράκτορες, οδηγοί και πολιτοφύλακες²⁶³.

Σύμφωνα με τις οδηγίες του Έλληνα ανθυπολοχαγού Δημοσθένη Φλωριά, που με το επίθετο Νούτσιος υπηρετούσε ως γραμματέας του προξενείου Σερρών, η περιφέρεια Σερρών διαιρέθηκε επίσης σε τρία γενικά Αρχηγεία²⁶⁴:

α). Γενικό Αρχηγείο Μπέλλες, με έδρα την Κάτω Τζουμαγιά και δικαιοδοσία τις περιοχές Μελενίκου, Πετριτσίου, Δεμίρ Ισάρ και τμήματος του κάμπου Σερρών, όπου και η Κάτω Τζουμαγιά²⁶⁵. Αρχηγός τοποθετήθηκε στην αρχή ο Αλέξανδρος Ευρυθιώτης ή Αίβαλιώτης²⁶⁶ από τις Κυδωνιές της Μικράς Ασίας και στη συνέχεια ο Στέργιος Βλάχμπης από την Κάτω Τζουμαγιά²⁶⁷. Σε περίπτωση καταδίωξης το ένοπλο σώμα θα μετέβαινε για ασφάλεια στα Νταρνακοχώρια Σερρών, ενώ το καλοκαίρι θα μπορούσε να παραμείνει στο όρος Μπέλλες. Στο τέλος κάθε μήνα θα αποστέλλονταν στον αρχηγό του τμήματος τα έξοδα του μήνα (μισθοί ανδρών, πολιτοφυλάκων, οδηγών και αγγελιοφόρων, συντάξεις και έκτακτες δαπάνες).

β). Αρχηγείο Ζίχνης.

γ). Αρχηγείο Νιγρίτας

Στις οδηγίες του ο Δ. Φλωριάς τόνιζε ότι ουδέποτε έπρεπε να πιέζονται οι χωρικοί στο ζήτημα των εράνων. Το ζήτημα αυτό έπρεπε να θεωρείται σαν η τελευταία προς το έθνος υποχρέωση των χωρικών. Εφιστούσε επίσης ιδιαίτερος την προσοχή των αρχηγών, ώστε η είσπραξη των εράνων να γίνεται σύμφωνα με τον κανονισμό.

Οι οδηγίες επίσης του Δ. Φλωριά προνοούσαν για επιτροπές – δικαστήρια - εθελοντές. Το Κέντρο, σύμφωνα με τις οδηγίες αυτές, έπρεπε να παύσει να δέχεται τους χωρικούς που προσέρχονταν σε αυτό για να λύσουν τις διαφορές τους και να τους παραπέμπει στις επιτροπές των χωριών, ώστε αυτές να επιληφθούν για τη λύση των διαφορών των χωρικών. Σε περίπτωση αμελείας ή αδιαφορίας οι οδηγίες όριζαν τιμωρία, τονίζοντας ότι, εάν δεν εφαρμόζονταν αυτά, τότε οι κανονισμοί ήταν περιττοί και ποτέ οι ομογενείς δεν θα μπορούσαν να συνηθίσουν στην αυτοδιοίκηση²⁶⁸.

Οι οδηγίες όριζαν για το Σαντζάκιο Σερρών τα εξής σώματα²⁶⁹:

²⁶³ 'Ο.π., σ. 23.

²⁶⁴ «Σημειώσεις Δημοσθένους Φλωριά», ΣΧ₄ (1963) 110.

²⁶⁵ Άγγελος Ανεστόπουλος, *Ο Μακεδονικός Αγών 1903-1908*, τ. 2, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 398.

²⁶⁶ Για τη μορφή του Αλέξανδρου Ευρυθιώτη και το ρόλο του στην περίοδο μετά τη μεταπολίτευση του 1908 βλέπε Ιωάννη Μπάκα, *Η Νιγρίτα και η περιοχή της στα τέλη της Τουρκοκρατίας* (ανέκδοτη μεταπτυχιακή εργασία στο Τμήμα Ποιμαντικής ΑΠΘ), Νιγρίτα 1994.

²⁶⁷ Π. Πέννας, *Τα Άνω Πορόια Σερρών. Το διαμάντι του Μπέλλες*, Αθήνα 1989, σ. 91 και σημ. 24.

²⁶⁸ «Σημειώσεις Δ. Φλωριά», σ. 114.

²⁶⁹ 'Ο.π., σ.122-126.

- α). Σώμα Νιγρίτας - Χαλκιδικής.
- β). Σώμα Λίμνης Αχινού (απόσπασμα).
- γ). Σώμα Δαρνακοχωρίων (απόσπασμα).
- δ). Σώμα Παγγαίου (απόσπασμα).
- ε). Σώμα Τζουμαγιάς - Μπέλλες.
- στ). Σώμα Τζουμαγιάς.
- ζ). Σώμα Ζίχνης.

Το σώμα Τζουμαγιάς-Μπέλλες είχε ορμητήριό του το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Μπουτκόβου. Παλαιότερα, συγκεκριμένα το 1905, αναφέρονται δύο ανταρτικά σώματα που δρούσαν στην περιοχή Μπέλλες με 24 περίπου άνδρες, το ένα με αρχηγό τον Βασίλη Μανόλη από τα Πορρόια και το δεύτερο με αρχηγό τον Ηπειρώτη Γ. Κωνσταντίνου ή Τζάμη, χωρίς όμως να συνεργάζονται μεταξύ τους²⁷⁰. Το γεγονός αυτό έκανε ακόμη πιο επιτακτική την ανάγκη για σχεδιασμό οργανωμένης δράσης. Στις 10 Αυγούστου του 1905 οι δύο ομάδες υπέγραψαν συμφωνητικό για την από κοινού δράση τους. Το συμφωνητικό υπέγραψε και ο ηγούμενος της μονής Μπουτκόβου Αμβρόσιος²⁷¹.

Η ελληνική άμυνα θα υποβοηθούνταν και από τα σώματα των προαναφερθέντων οθωμανών Ριζά στην περιοχή Μελενίκου και Αβδουλάχ Τσαούς στην περιοχή Πετριτσιού²⁷².

Το Σώμα Τζουμαγιάς-Μπέλλες συγκροτήθηκε από 15 οπλίτες υπό τις αρχηγίες του Αλέξανδρου Ευρυθιώτη²⁷³. Ο Δημοσθένης Φλωριάς έδινε ιδιαίτερη σημασία στη δράση της ομάδας Τζουμαγιάς-Μπέλλες: «*Τό Σῶμα Τζουμαγιάς ὀφείλει νά ἀποσπάσῃ εἰς Μπέλεσι μικρόν τιμημα (άρματολίκιον) ὑπό καλόν καπετάνιον, τό ὅποῖον νά ἐμφανισθῆ εἰς Μπέλεσι χρησιμοποιοῦν τούς ἐμπίστους τῶν Πορροῖων καί Ράμνας, Σταρτσόβου καί Πετριτσιού. Ἐν ἀνάγκῃ δέ καί τοῦ ἐκ Γιουρουκλερί πιστοῦ Ἀβδουλάχ Τσαούς... Ἐπικρατοῦντες εἰς Μπέλες αὐξάνομεν τήν ἐπιρροήν ἡμῶν καί εἰς Στρώμνιτσαν. Συνεργαζόμενοι μετά Στρωμνίτσης δύναται ἐν ἀνάγκῃ νά καταφύγει ἐκεῖ τό Σῶμα Μπέλες. Ὄργανοῦντες τό Μπέλες δυνάμεθα νά ὑποδεχόμεθα τό καταδιωκόμενον σῶμα Στρωμνίτσης καί ἀπό κοινού ἐπιτιθέμεθα. Διά τῆς ἀμέσου ἐπικοινωνίας μετά Στρωμνίτσης θά παρέχῆται εἰς τά σώματα ἀμοιβαία προστασία καί ἐνίσχυσις καί συνεργασία. Ἐπικρατοῦντες εἰς Μπέλες ἐμφανίζόμεθα εἰς Μελενίκον ἔνθα μικρόν καί κατ' ὀλίγον θά αὐξήσωμεν τήν ἐπιρροήν ἡμῶν καί θά δυνηθῶμεν καταλλήλως καί φρονίμως ἐκεῖ ἐργαζόμενοι (καθώς εἰς Καζᾶν Πετριτσιού) νά ἐπωφεληθῶμεν τῶν δυσαρρεσκείων τῶν κατοίκων τῶν χωρίων ἐκ τῶν βουλγαρικῶν λαθῶν, τῆς τρομοκρατίας καί τῆς ἀτίμου φορολογίας, εἰς τήν ὁποίαν ἔχει ὑποβάλει αὐτούς ὁ Σανδάνσκυ καί ἐπομένως θά ἀνακτήσωμεν χωρία τινά... Περισσότερα ὠφελήματα θά πορισθῶμεν ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως εἰς Μπέλες καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τήν μεγάλην πεδιάδα καί δὴ τήν περί τήν λίμνην τοῦ Μπουτκόβου ῥακηνήν χώρα. Ἐκ τῆς συνεργασίας μάλιστα τοῦ σώματος*

²⁷⁰ Π. Πέννας, *Τα Ἄνω Πορόια*, σ. 82.

²⁷¹ *Ὁ.π.*, σ. 82-84.

²⁷² «Σημειώσεις Δ. Φλωριάς», σ. 104, 105.

²⁷³ *Ὁ.π.*, σ. 129, 132-134.

Μπέλες μετά του σώματος Τζουμαγιᾶς θά δυνάμεθα τό μνησθέν τιμήμα νά ἀπειλῶμεν καί νά προσβάλωμεν ἐκ δύο συγχρόνως σημείων»²⁷⁴.

Το σώμα Τζουμαγιᾶς εἶχε ως στόχους²⁷⁵:

1. Να συγκρατεῖ στην Ορθοδοξία (Πατριαρχεῖο) τα χωριά της περιφέρειας Τζουμαγιᾶς και Δεμίρ Ισάρ με συχνές εισόδους σε αυτά.
2. Να τιμωρεῖ τα ὄργανα της βουλγαρικής προπαγάνδας (πράκτορες, οδηγούς, αγγελιοφόρους).
3. Να οργανώσῃ τους κατοίκους της Κάτω Τζουμαγιᾶς και να τους υποχρεώσῃ, κυρίως τους βουλγαροφώνους, να κατασκευάσουν κρύπτες.
4. Να εξοντώσῃ με τους πολιτοφύλακες της Τζουμαγιᾶς τους Τουρναίους(;) καθώς και τον Βούλγαρο πρωτοσύγκελο.
5. Να περιέλθῃ το Σῶμα τα βουλγαρόφωνα σπίτια της Τζουμαγιᾶς για φρονιματισμό των κατοίκων.
6. Να τιμωρήσῃ τους προδότες της Τζουμαγιᾶς.
7. Να κατασκευάσῃ κρύπτες στα χωριά Μπαρακλή, Πρόσνικ, Λάτροβο και Ράδοβο, καθώς και δύο ἢ τρεῖς καλές κρύπτες στο Δεμίρ Ισάρ.
8. Να οργανώσῃ τις διαβάσεις του ποταμοῦ Στρυμόνα, ὥστε να μπορεῖ να διαφεύγῃ στη Χαλκιδική και στα χωριά του Μπέλλες, Ράμνα και Πορρόια.
9. Να συνεργάζεται με το Σῶμα του Μπέλλες.
10. Να συνεργάζεται με το Σῶμα της Νιγρίτας.
11. Να οργανώσῃ, σε συνεννόηση με τους Βλάχους, το βουνό Λαϊλιάς.

Τα σώματα Τζουμαγιᾶς και Νιγρίτας ἔπρεπε να βρίσκονται συνεχῶς σε επαφή και συνεννόηση. Σε περίπτωση που δεν σχηματιζόταν το σώμα της Τζουμαγιᾶς ἡ περιοχή θα περιερχόταν στην ευθύνη του σώματος της Νιγρίτας.

Στην περιοχή δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα το ἑνοπλο σώμα του Στέργιου Βλάχμπεη²⁷⁶ ἀπὸ την Κάτω Τζουμαγιᾶ, το οποίο ἔλαβε μέρος σε πολλές συμπλοκές με βουλγαρικά σώματα και οθωμανικά στρατιωτικά αποσπάσματα στις περιοχές Τζουμαγιᾶς, Μπέλλες, Πετριτσίου, Μελενίκου και Σερρών²⁷⁷ και συνέβαλε αποφασιστικά στην εξουδετέρωση της βουλγαρικής και ρουμανικής προπαγάνδας στην Κάτω Τζουμαγιᾶ²⁷⁸.

Τον Ιούλιο του 1908, με την οθωμανική συνταγματική μεταπολίτευση και το τέλος της ἑνοπλης φάσης του Μακεδονικοῦ Αγῶνα καθώς και τη χορήγηση γενικής ἀμνηστίας, παρουσιάστηκε στις οθωμανικές αρχές του Πετριτσίου το ενδεκαμελές σώμα Μελενίκου-Δεμίρ Ισάρ και στις αρχές Ἄνω Πορροΐων το δεκαμελές σώμα με επικεφαλῆς τον Αλέξανδρο Ευρυθιώτη²⁷⁹.

Ἡ συστηματική αὐτή οργάνωση, για τον ἑνοπλο αγῶνα, με γυμνασμένη καλά τη νεολαία των μακεδονικῶν χωριῶν, ἀτόνησε δυστυχῶς με την κήρυξη του νεοτουρκικοῦ συντάγματος και δεν πρόφτασε να αποδώσῃ τους αναμενόμενους καρπούς.

²⁷⁴ Ὁ.π., σ. 97-101.

²⁷⁵ Ὁ.π., σ. 122-124..

²⁷⁶ Ὁ.π., σ. 136-138.

²⁷⁷ Ἀγγ. Ἀνεστόπουλος, *Ὁ Μακεδονικός Αγῶν*, σ. 411.

²⁷⁸ Ὁ.π., σ. 412, 413.

²⁷⁹ Π. Πέννας, *Τα Ἄνω Πορρόια*, σ. 93,94.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1908-1912

Η οθωμανική μεταπολίτευση του 1908 γρήγορα διέψευσε τις ελπίδες των Ελλήνων της περιοχής για ισοπολιτεία και ισονομία²⁸⁰. Χαρακτηριστικά είναι τα αναφερόμενα από τον Έλληνα πρόξενο Σερρών Αντ. Σακτούρη για την κατάσταση: «*Ὁ παντουρκισμὸς ὀξύτερος διαρκῶς ἀποβαίνων καθιστᾷ μεγαλύτερον ὀσημέραι τὸ μεταξύ μουσουλμάνων καὶ χριστιανῶν χάσμα. Ὁ φανατισμὸς τοῦ μωαμεθανικοῦ πληθυσμοῦ ἐπιτείνεται πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ σωβινισμοῦ, ὃν καθ' ἑκάστην διδάσκει ὁ τύπος, διερμηνεύων ἐν τούτῳ τὰ ἀληθῆ αἰσθήματα τῆς πλειοψηφίας τῶν κρατούντων*»²⁸¹.

Οι οθωμανικές αρχές, παρά την αμνηστία που δόθηκε στα μέλη των ανταρτικών σωμάτων, συνέχιζε να τους παρενοχλεί, έτσι, φυλάκισε τον εκ Τζουμαγιάς οπλαρχηγό Στέργιο Βλάχμπη, γιατί κατά το γάμο του ακούστηκαν οι συνηθισμένοι, σύμφωνα με το έθιμο, πυροβολισμοί. Ο Βλάχμπης παρατηρήθηκε από τις οθωμανικές αρχές γιατί, ενώ ήταν βλάχος, αγωνιζόταν υπέρ του Ελληνισμού. Στο χωριό Κάμινα του Πετριτσιού ο δράστης της απαγωγής και του εξισλαμισμού της ελληνίδας Στάνως Γιobάννη (συνέβη το Δεκέμβριο του 1908) Οσμάν Πεχλεβάν, με την ενθάρρυνση και υποστήριξη των αρχών προέβη σε νέα απαγωγή, αυτήν της Μαρίας Ιωάννου, ενώ ο αδελφός του επιχείρησε την αρπαγή της αδελφής της. Με τις παραπάνω ενέργειες ολόκληρο το χωριό κινδύνευε με εξισλαμισμό, αφού οι άνδρες του χωριού και οι συγγενείς των κοριτσιών από φόβο δεν προέβαιναν σε διαμαρτυρία²⁸².

Την ίδια εποχή οι Βούλγαροι προπαγάνδιζαν με υποσχέσεις για φορολογική ατέλεια, εκκλησίες, σχολεία, γέφυρες, δωρεάν εκπαίδευση, συγκοινωνίες και κυρίως διανομή των τσιφλικιών σε ακτήμονες. Με τις υποσχέσεις αυτές η βουλγαρική προπαγάνδα διατηρούσε τους χωρικούς της περιοχής, που μπόρεσε να επηρεάσει, σε συνεχή εκνευρισμό και ανησυχία και τους χρησιμοποίησε, με την οργάνωση πολυπληθών συλλαλητηρίων, εναντίον των συνταγματικών υποσχέσεων υποτίθεται, στο Μελένικο, στο Νευροκόπι και στο Δεμίρ Ισάρ, ενώ στην Κάτω Τζουμαγιά η ελληνική κοινότητα μπόρεσε να το ματαιώσει. Στόχος των συλλαλητηρίων ήταν να φανεί, κυρίως στο εξωτερικό, η βουλγαρική υπεροχή στην περιοχή. Το πλήθος των συλλαλητηρίων συγκεντρωνόταν από τα χωριά της περιφέρειας, δοθέντος ότι στα κέντρα ο πληθυσμός ήταν στην πλειοψηφία του ελληνικός. Ομιλητές, στις βουλγαρικές αυτές εκδηλώσεις, ήταν κυρίως πρώην Βούλγαροι οπλαρχηγοί και

²⁸⁰ Για το θέμα αυτό βλ. Douglas Dakin, *Ο Ελληνικός Αγώνας*, σ. 497-511. Για το κίνημα των Νεοτούρκων και την οθωμανική μεταπολίτευση βλ. Π. Τσάμης, *Ο Μακεδονικός Αγών*, σ. 430-435 και Κ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού. Η Μακεδονία*, σ. 509-525.

²⁸¹ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 135/28.2.1909/160/5.3.1909.

²⁸² *Ό.π.*

βουλγαροδιδάσκαλοι, οι οποίοι ετοίμασαν και σχετικά ψηφίσματα προς την οθωμανική κυβέρνηση και Βουλή²⁸³.

Αρνητικό φαινόμενο για τη συνειδητοποίηση του Ελληνισμού της περιοχής αποτελούσε η χρησιμοποίηση, από τους εύπορους κυρίως Έλληνες, Βουλγάρων τεχνιτών και εργατών στις επιχειρήσεις και στα κτήματά τους, λόγω των χαμηλών ημερομισθίων που λάμβαναν. Αυτοί ασκούσαν φιλοβουλγαρική επίδραση στον πληθυσμό των υποστατικών και τσιφλικίων²⁸⁴.

Μετά την ανακήρυξη του Νεοτουρκικού Συντάγματος του 1908, ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός, με έκθεσή του στο Πατριαρχείο, κατήγγειλε ότι τα χωριά Σάβγιο, Κουμλί, Κιουπρί, Μπαρακλή, Καμαρότι και Ράδοβο της επαρχίας του γέμισαν από Βουλγάρους κομιτατζήδες, οι οποίοι εξεβίαζαν τους κατοίκους να δηλώσουν οπαδοί της βουλγαρικής Εξαρχίας²⁸⁵. Εκπρόσωπος της βουλγαρικής Εξαρχίας στο Δεμίρ Ισάρ, το 1908, ήταν ο ιερέας Σουμάνωφ, ύποπτος για καταχρήσεις χρημάτων και για ανήθικο βίο²⁸⁶.

Στις 18 Ιουλίου του ίδιου έτους, ο αρχηγός Τάσκας με δεκατρείς άνδρες από τη συμμορία του εμφανίστηκαν στην Κάτω Τζουμαγιά, με σκοπό να παραδοθούν και έτυχαν υποδοχής από αξιωματικούς και επιτροπή του νεοτουρκικού κομιτάτου, το οποίο και τους φιλοξένησε. Ο μουτεσαρίφης Σερρών τους συνεχάρη για την απόφασή τους και τους άφησε να κυκλοφορούν ελεύθεροι με τα όπλα τους. Με την παράδοση της συμμορίας του Τάσκα παραδόθηκαν όλες οι βουλγαρικές συμμορίες Σαντραλιστών²⁸⁷ σε όλο το σαντζάκι των Σερρών. Παρέμεναν μόνο δύο ή τρεις ακόμη συμμορίες Βουλγάρων Βερχοβιστών²⁸⁸, ποιο βόρεια, που ή θα παραδίδονταν ή θα κατέφευγαν στη Βουλγαρία. Ο Τάσκας πριν παραδοθεί περιόδευσε στα βουλγαρόφωνα πατριαρχικά χωριά της πεδιάδας των Σερρών, συνιστώντας αδελφότητα μεταξύ των κατοίκων, όπως το νεοτουρκικό σύνταγμα όριζε. Ύποπτη, ωστόσο, τυγχάνει η παράδοση της συμμορίας στην ελληνική Κάτω Τζουμαγιά, ίσως με σκοπό να δείξει εκεί βουλγαρική επικράτηση²⁸⁹.

Θετική για τον Ελληνισμό της περιοχής και ιδιαίτερα του τμήματος Πετριτσίου ήταν η μεταστροφή, υπό τη μητρόπολη Μελενίκου, ολόκληρης της κοινότητας Μπογορόδισσας, απαρτιζόμενης από 120 οικογένειες. Η Μπογορόδισσα είχε προσχωρήσει στο σχίσμα το 1904, μετά από βουλγαρικές πιέσεις την περίοδο των απογραφών του πληθυσμού και είχε αναγκασθεί να απομακρύνει τον Έλληνα διδάσκαλο και τον ιερέα. Την ίδια κίνηση έκαναν και είκοσι

²⁸³ 'Ο.π.

²⁸⁴ 'Ο.π.

²⁸⁵ «Εκθέσεις Μητροπολιτών», *ΕΑ* 32/έτος κη' (1908) 445.

²⁸⁶ «Βούλγαροι περί Βουλγάρων», *ΕΑ* 32/έτος κη' (1908) 243.

²⁸⁷ Οι υποστηρίζοντες την *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση*. Στην οργάνωση αυτή ανήκε και ο Σαντάνσκι, βλ. σχετικά και υποσημ. 124.

²⁸⁸ Από το Vrhoven Komitet (Ανώτατο Μακεδονικό Κομιτάτο) βλ. Douglas Dakin, *Ο Ελληνικός Αγώνας*, σ. 68.

²⁸⁹ *ΑΥΕ*, τηλεγρ. Προξ. Σερρών Αντ. Σακτούρη προς το Υπ. Εξ. 3596/19.7.1908

οικογένειες του χωριού Κάμενα, στα όρια των επαρχιών Μελενίκου και Στρωμνίτσας, ζητώντας Έλληνα ιερέα και διδάσκαλο. Σημαντική στις παραπάνω μεταστροφές ήταν η συμβολή του μητροπολίτη Μελενίκου Αιμιλιανού με τις συνεχείς ποιμαντικές επισκέψεις του στην περιοχή²⁹⁰.

Το απόγευμα του Σαββάτου 7 Δεκεμβρίου 1908, δολοφονήθηκε από δύο άγνωστους δράστες στην Κάτω Τζουμαγιά ο Έλληνας έμπορος Δημήτριος Ρότσκας, του οποίου το μεγαλύτερο αδελφό είχαν δολοφονήσει οι Βούλγαροι ένα χρόνο νωρίτερα. Οι δολοφόνοι επιδίωκαν να τρομοκρατήσουν την Κάτω Τζουμαγιά, ελληνικό κέντρο της περιοχής και να ανακόψουν έτσι τη συνεχώς αυξανόμενη επιστροφή χωριών της περιοχής υπό το Πατριαρχείο και τη μητρόπολη Μελενίκου²⁹¹.

Την κατάσταση στην περιοχή επιβάρυνε σημαντικά, τον Οκτώβριο του 1908, η αναβίωση της διαπάλης, μεταξύ των Σαντραλιστών και Βερχοβιστών Βουλγάρων, για τον έλεγχο της περιοχής²⁹². Ο ανταγωνισμός μεταξύ των βουλγαρικών Κομιτάτων συνεχίστηκε έντονος και το 1909. Στην περιοχή του Δεμίρ Ισάρ και συγκεκριμένα στο χωριό Κρούσοβο δεν έλειψαν οι αιματηρές συγκρούσεις και φόννοι προκρίτων και από τις δύο πλευρές. Σε γενικές γραμμές παρατηρούνταν δυσπιστία των Βουλγάρων χωρικών προς το υπό τον Σαντάνσκι Κομιτάτο της Εσωτερικής Οργάνωσης, παρά τις προσπάθειες του τελευταίου να συγκρατήσει πάση θυσία τους οπαδούς του, κάνοντας χρήση κάθε μέσου, όπως δολοφονιών, εκφοβισμών, ακόμη και σοσιαλιστικών κηρυγμάτων. Για την επιτυχία του στόχου τους συγκρότησαν συλλαλητήρια το Μάρτιο του 1909 στο Μελένικο και στο Δεμίρ Ισάρ με τη συμμετοχή μόνο σχισματικών χωρικών από τα γύρω χωριά. Αξιοσημείωτη ήταν η επιλογή ως χώρων διεξαγωγής των συλλαλητηρίων καθαρώς ελληνικών πόλεων, γεγονός που αποδεικνύει τον προπαγανδιστικό στόχο τους. Στο συλλαλητήριο του Δεμίρ Ισάρ μίλησαν: ο κομιτατζής Βλάδωφ, από τη συμμορία του υπαρχηγού του Σαντάνσκι στην περιοχή Στόγιου Χατζήεφ, ο οποίος επέκρινε τη συνταγματική κυβέρνηση για αθέτηση υποσχέσεων, ο βουλγαροδιδάσκαλος του χωριού Κιουπρί, ο οποίος επέκρινε τη διαγωγή και την πολιτεία των Βερχοβιστών και ο «φωτιστής» του χωριού Μπαρακλή, ο οποίος ανέγνωσε 16 αιτήματα των χωρικών προς την οθωμανική βουλή, με κυριότερα το χάρισμα των χρεών και τη διανομή των γαιών των Τούρκων μπέηδων στους ακτήμονες Βουλγάρους χωρικούς²⁹³.

Το Νεοτουρκικό Κομιτάτο προχώρησε, στις αρχές του 1909, στη σύσταση συμμοριών ή πολιτοφυλακών σε όλα σχεδόν τα χωριά της περιοχής που είχαν

²⁹⁰ «Εκ Δεμίρ Ισάρ 20.11.1908», *Αλήθεια*, φ. 843/127 (Κυριακή 23.11.1908), σ. 2.

²⁹¹ *ΑΥΕ*, τηλεγρ. Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρη προς το Υπ. Εξ. 7716/9.12.1908

²⁹² *ΑΥΕ*, τηλεγρ. Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 13-26.10.1908. Για τους Σαντραλιστές και τους Βερχοβιστές βλ. σχετικά υποσημ. 124.

²⁹³ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 117/3.1909/1592/7.3.1909 όπου και το σχετικό κείμενο..

τουρκικό πληθυσμό. Έτσι προχώρησε στη σύσταση δεκαμελούς συμμορίας στην Κάτω Τζουμαγιά και εξαμελούς στα Πορροΐα. Στην Κάτω Τζουμαγιά οργανωτής ήταν ο εύπορος ιμάμης Ορμανλής και αρχηγός και οδηγός ο Μεχμέτ Τσαούσης. Στόχος των συμμοριών αυτών ήταν η τρομοκράτηση των χριστιανικών πληθυσμών και η ανύψωση του τουρκικού φρονήματος²⁹⁴. Ωστόσο την ίδια εποχή δημιουργήθηκαν οι οργανώσεις του αντιπολιτευόμενου στο Νεοτουρκικό *Φιλελεύθερου Κόμματος (Μωχαμέτ Τζεμιετί ή Κομιτάτο του Μωάμεθ)* με τη συμμετοχή κυρίως των χοτζάδων, σοφτάδων και δυσαρεστημένων αξιωματικών και στόχο την επαναφορά του πριν το 1908 καθεστώτος και την εφαρμογή του ιερού ισλαμικού νόμου. Το νέο κομιτάτο σημείωσε μεγάλη επιτυχία στο Δεμίρ Ισάρ, όπου προσέλκυσε σχεδόν ολόκληρο το μουσουλμανικό πληθυσμό με πρόεδρό του το Χαντζή Τσουραπτή. Με το νέο κομιτάτο συνέπλευσαν και οι Βούλγαροι Βερχοβιστές, γεγονός που εξηγεί και την ανοχή των Νεότουρκων απέναντι στους Σαντραλιστές²⁹⁵.

Σε απάντηση των τουρκικών συμμοριών και για να επιτύχουν την επικράτησή τους στην περιοχή επαναδραστηριοποιήθηκαν οι βουλγαρικές ένοπλες ομάδες. Το Μάρτιο του 1909, η συμμορία του Βουλγάρου κομιτατζή Άτσεφ μαζί με το βουλγαροδιδάσκαλο Σιρμπανίου Φίλιππο Γεωργίου, δολοφόνησαν στο Πετρίτσι τον Έλληνα ξενοδόχο Μελενίκου Κώτσιο Τσάκη, ενώ έστησαν ανεπιτυχώς ενέδρα στον κυβερνητικό ταμία Πετριτσίου Φίλιππο, γιο του δικηγόρου Ανδρέα. Τον ίδιο μήνα, Βούλγαροι μαθητές του Πετριτσίου, με παρότρυνση των διδασκάλων τους, επιχείρησαν να εμποδίσουν την πομπή στην κηδεία του Ιωάννη Παπαχαριζάνου να φτάσει, μέσω της βουλγαρικής συνοικίας, στο κοινό νεκροταφείο της πόλης, θέλοντας να δείξουν ότι το νεκροταφείο ανήκε μόνο σε αυτούς²⁹⁶. Η ψύχραιμη στάση του αρχιερατικού επιτρόπου αρχιμανδρίτου Ιακώβου Ιωσηφίδη απέτρεψε επεισόδια²⁹⁷. Τον Ιούνιο του 1909, ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός, με επιστολή του, ενημέρωσε το Πατριαρχείο, ώστε αυτό να προβεί στα κατάλληλα διαβήματα στην οθωμανική κυβέρνηση. Την ίδια εποχή η συμμορία του κομιτατζή Άτσεφ απέβη η μάστιγα της υποδιοίκησης Πετριτσίου²⁹⁸.

Στις 20 Ιουλίου του 1909, οι οθωμανικές αρχές προέβησαν στη σύλληψη του, έως το 1908, διευθυντή των σχολείων Πορροΐων, Χρήστου Γεωργίου Βιτσικάνου από τη Νιγρίτα, ψευδώνυμο του δικηγόρου Γεωργίου Μ. Παπαηλιάκη από τα Λαμπιριανά Κανδάνου Κρήτης²⁹⁹, τον οποίο και φυλάκισαν στο Δεμίρ Ισάρ. Ο Παπαηλιάκης είχε αποσταλεί από τον *Παμμακεδονικό Σύλλογο* Αθηνών και το Δημήτριο Καλαποθάκη, ως δάσκαλος και κυρίως ως πληροφοριοδό-

²⁹⁴ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 58/29.1.1909.

²⁹⁵ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 134/27.2.1909.

²⁹⁶ «Κακουργιάι (ανταπόκριση από το Πετρίτσι)», *Αλήθεια*, φ. 941/225 (Πέμπτη 2.4.1909), σ. 3.

²⁹⁷ *Ο.π.*

²⁹⁸ *ΝΑ*, φ. 61 (Πέμπτη 13.6.1909), σ. 3.

²⁹⁹ *ΑΕΜΣ*, Τμήμα Ιστορικών Ερευνών, Αρχείο Γεωργίου Παπαηλιάκη (βιογραφικό σημείωμα).

της, στις περιοχές Πορροΐων, Μπουτκόβου και Ράμνας του διαμερίσματος Δεμίρ Ισάρ. Οι οθωμανικές αρχές ανακάλυψαν στο χαρτοφυλάκιο που έφερε και στο σπίτι του χειρόγραφο με τοπικά τραγούδια των Άνω Πορροΐων στην ελληνική, βιβλία και εκθέσεις περί των εξετάσεων του σχολείου της Ράμνας στις οποίες συμμετείχε ως επόπτης³⁰⁰. Σε μια μάλιστα έκθεση του ανέφερε τη Μακεδονία ως πατρίδα του Μ. Αλεξάνδρου. Τα παραπάνω, κατά της οθωμανικές αρχές, στήριζαν κατηγορία συνομοσίας και κατασκοπίας σε βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας³⁰¹.

Σημαντικές επιτυχίες είχε η βουλγαρική προπαγάνδα στα χωριά της Κάτω Τζουμαγιάς, τα περισσότερα τσιφλίκια Τούρκων μπέηδων, με τα κοινωνικά της κηρύγματα για διανομή των τσιφλικιών στους ακτήμονες χωρικούς και καταφερόμενη κατά του πλούτου των μητροπολιτών και των προκρίτων. Τα κηρύγματα αυτά εύρισκαν απήχηση στους χωρικούς της περιοχής, με αποτέλεσμα τον Ιανουάριο του 1909 ο Ελληνισμός στα χωριά της Κάτω Τζουμαγιάς να περιοριστεί σε 23 οικογένειες στο Ερνίκιοϊ, έξι στο Σπάτοβο και από τρεις οικογένειες περίπου στα άλλα χωριά³⁰².

Οι βουλγαρικές ενέργειες στέφονταν με επιτυχία τις περισσότερες φορές λόγω των εκβιαστικών μέσων που χρησιμοποιούσαν οι ένοπλες βουλγαρικές ομάδες. Η παράλληλη επανεμφάνιση ενόπλων ελληνικών ομάδων ανακούφισε σημαντικά τον πληθυσμό της περιοχής και βοήθησε στην αποτελεσματικότερη οργάνωσή του για την αντιμετώπιση του βουλγαρικού κινδύνου. Κατά το 1909 ως έμμισθοι πολιτοφύλακες και αγγελιοφόροι των ελληνικών σωμάτων που δρούσαν στην επαρχία Μελενίκου υπηρετούσαν οι εξής³⁰³:

Τμήμα Κάτω Τζουμαγιάς			αμοιβή
1	Τζουμαγιά	Ιωάννης Πούλιος, Θωμάς Τζιντζής	3 οθ. λίρ.
2	Σπάτοβο	Στογιάννης Χατζητόλιου, Βελίκης Δημητρίου, Θεόδωρος Χίντσιου	2
Τμήμα Δεμίρ Ισάρ			
3	Κρούσοβο	Γεώργιος Ναλμπάντης	1
4	Ράδοβο	Βελίκης Αγγέλου, Ηλίας Μελεδίν, Θ. Αραμπατζής	2,54
5	Λάτροβο	Δημ. Αγγέλου, Ηλίας Βασιλείου	1
6	Σάβγιακο	Γεώργιος Μ. Κέπες, Ιωάννης Β. Κέπες	3
7	Ράμνα	Κώτας Μανώλη	1
Τμήμα Πετρισίου			
8	Στάρτσιοβο	Στόιτσιος Γιάντσος αρχηγός, Δαβίδ Ιωάννου, Σπάσος Αγγέλου, Πέτρος Αντ. Πέτσας, Νικόλαος Τότσας, Μήτκας	7,54
9	Σιρμπάν	Δημ. Αντωνίου, Γεώργ. Αντωνίου	1
10	Μήτινο	Γιοβάννης Τσορμπατζής, Ιωακείμ Ιωάννου	1,54
11	Σμολάρι	Ηλίας Πέτρου, Γιανούσης Δημητρίου, Γιοβάννης	3
12	Πετρίτσι	Τάντσας	1,54

³⁰⁰ «Ορθοδόξων Παθήματα (εκ Μελενίκου 11.9.1909)», *ΕΑ* 33/έτος κθ' (1909) 319, 320.

³⁰¹ *Ό.π.* Η ανταπόκριση αναφέρει ότι οι κάτοικοι των Πορροΐων είναι ελληνόβλαχοι και μιλούν όλοι τη βλάχικη διάλεκτο, ωστόσο όμως τα τραγούδια τους είναι στην ελληνική και ανάγονται στα χρόνια του Αλή πασά των Ιωαννίνων, διότι όλοι οι βλάχοι της επαρχίας Μελενίκου μετοίκησαν στην περιοχή αυτή της Αν. Μακεδονίας εξαιτίας της τυραννίας του Αλή πασά.

³⁰² *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 76/1.2.1909/133/18.2.1909.

³⁰³ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Σ. Πολυχρονιάδης προς Υπ. Εξ., 2/5.1.1910, «Προϋπολογισμός απροβλέπτων εθνικών δαπανών».

13	Μπογορόδιτσα	Γιοβάννης Κωνσταντίνου, Γεώργ. Αγγέλου, Γεώργ. Στογιάννη, Αντ. Δημητρίου, Θ. Κωνσταντίνου, Ανδρέας Τριανταφύλλου, Κων. Ζλατάνος, Ηλίας Γιαννάκη, Νικόλαος Μάρκου, Πέτρος	6
----	--------------	--	---

Στις αρχές του 1910, σχισματικοί χωρικοί της υποδιοίκησης Δεμίρ Ισάρ, με την υποκίνηση των πρακτόρων της βουλγαρικής Εξαρχίας, ζήτησαν με αναφορά τους από την οθωμανική κυβέρνηση να επιτρέψει το διορισμό Βουλγάρου σχισματικού μητροπολίτη για την περιοχή τους. Ο μητροπολίτης Μελενίκου ενημέρωσε το Πατριαρχείο, ώστε αυτό να ενεργήσει κατάλληλα στην οθωμανική κυβέρνηση και να αποτρέψει κάθε βουλγαρική ενέργεια³⁰⁴.

Το ίδιο έτος, στην επαρχία Μελενίκου τελούσαν υπό αμφισβήτηση 19 ναοί και τρία σχολεία. Από το σύνολο των χωριών της υποδιοίκησης, οι σχισματικοί κατείχαν τους ναούς και τα σχολεία σε 73 χωριά. Το ίδιο συνέβαινε και σε 32 χωριά της υποδιοίκησης Δεμίρ Ισάρ³⁰⁵.

Στο χωριό Μπογορόδιτσα Πετριτσιού, ως *εθνικός εργάτης*, δηλαδή όργανο του ελληνικού προξενείου Σερρών δραστηριοποιούνταν με επιτυχία ο Γιοβάν Ζάος. Το Μάρτιο του 1910, το Προξενείο Σερρών έκρινε αναγκαία, για να τον προστατεύσει από την πιθανότητα δολοφονίας, τη μετάβασή του στην Αθήνα³⁰⁶.

Δυστυχώς, παρά τη μεταπολίτευση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, τα πράγματα δεν άλλαξαν σε ό,τι αφορά τη δράση της βουλγαρικής προπαγάνδας. Στα μέσα του 1910, στην περιοχή του Μελενίκου, δρούσε η εξηκονταμελής συμμορία των Τσερνοπέφ και Γιάνκεφ, συνιστώντας στους κατοίκους, ανυπακοή στα κελεύσματα του Νεοτουρκικού Κομιτάτου. Στις 30 Μαΐου του 1910 πραγματοποιήθηκε στο Μελένικο συλλαλητήριο διαμαρτυρίας κατά των νεοτουρκικών μέτρων, από πεντακόσιους περίπου Βουλγάρους από τη γύρω περιοχή. Κύρια αιτία διαμαρτυρίας θεωρήθηκε η εγκατάσταση μουσουλμάνων της Βοσνίας στην περιοχή, καθώς και ο αφοπλισμός των κατοίκων³⁰⁷.

Εντούτοις στις 10 Ιουλίου του 1910, πραγματοποιήθηκε με κάθε επισιμότητα στην Κάτω Τζουμαγιά γιορτή για την επέτειο της ανακήρυξης του τουρκικού συντάγματος του 1908. Στην εκδήλωση συμμετείχε ολόκληρος σχεδόν ο Ελληνισμός της κωμόπολης έχοντας επικεφαλής το δήμαρχο (μουδίρη) Αθανάσιο Σταμάτη, τους ιερείς και τα μέλη του δημαρχιακού συμβουλίου³⁰⁸.

Τον Αύγουστο του ίδιου έτους, πραγματοποιήθηκε στο Μελένικο συλλαλητήριο στο οποίο οι κάτοικοι της πόλης και της περιοχής δήλωσαν προς την οθωμανική κυβέρνηση τη νομιμοφροσύνη τους και την πιστή προσήλωσή τους στο συνταγματικό καθεστώς. Διαμαρτύρονταν όμως για την έλλειψη

³⁰⁴ ΝΑ, φ. 251 (Πέμπτη 1.4.1910), σ. 3.

³⁰⁵ ΕΑ 34/έτος λ' (1910) 226.

³⁰⁶ ΑΥΕ, Β/1910, Προξ. Σερρών προς Υπ. Εξ. 91/15.3.1910.

³⁰⁷ ΑΥΕ, α.α.κ./Β., Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 231/10.6.1910/1805/5.7.1910.

³⁰⁸ Βασίλης Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τ. 1, Σέρρας 1991, σ. 192, 193.

ασφάλειας της ζωής, τιμής και της περιουσίας τους, από πρόσωπα που ετύγχαναν προνομίων από τη συνταγματική οθωμανική διοίκηση. Οι Μελενίκιοι υπέβαλαν, μάλιστα, υπόμνημα στην οθωμανική κυβέρνηση στο οποίο εξηγούσαν τους λόγους της διαμαρτυρίας τους. Το υπόμνημα, περιείχε κατάλογο με 22 εγκλήματα σε βάρος Ελλήνων οθωμανών υπηκόων, καθώς και τις απαιτήσεις: «1. *Νά ανακαλυφθῶσιν οί δράσται τῶν προαναφερθέντων κακουργημάτων καί νά τιμωρηθῶσιν κατ' ἀξίαν.* 2. *Νά τιμωρηθῶσι πάντες οί ὑπάλληλοι, οίτινες εἶνε ἡ ἀφορμή τῆς μή συλλήψεως τῶν κακοποιῶν.* 3. *Νά ἀποσταλῶσιν εἰς τάς πατρίδας των πάντα τά ὑποπτα πρόσωπα, τά ὅποια περιφέρονται εἰς τήν ὑποδιοίκησίν μας.* 4. *Νά δοθῶσιν ἐγγυήσεις διά τήν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τιμῆς καί περιουσίας τῶν κατοίκων τῆς ὑποδιοικήσεώς μας».* Το υπόμνημα υπέγραψαν οι μουχτάρηδες 34 χωριῶν της υποδιοίκησης Μελενίκου³⁰⁹.

Σε επιστολή που απέστειλε, στις 20 Ιουνίου 1910, από το Μελένικο, ο μητροπολίτης Αιμιλιανός προς τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ', κατά παράκληση των Ελληνικών κοινοτήτων Μελενίκου, Δεμίρ Ισάρ, Πετριτσιού, Άνω Τζουμαγιάς, Κάτω Τζουμαγιάς και Πορροΐων, καθώς και όλων των χωριῶν της επαρχίας Μελενίκου, εξέφρασε την αγανάκτηση της επαρχίας του για τη μελετώμενη ψήφιση του νόμου περί *Εκκλησιῶν καὶ Σχολείων*, που έβλαπτε τα προνόμια και τα δίκαια της Μεγάλης Εκκλησίας, ήταν αντισυνταγματικός και άδικος³¹⁰. Η πολιτική των Νεότουρκων σε βάρος του χριστιανικού και κυρίως του ελληνικού στοιχείου δεν άργησε να γίνει αντιληπτή. Στις 26 Ιουνίου 1910 ο υποδιοικητής Μελενίκου Μηνάς Ζωγράφος³¹¹, κοινοποίησε έγγραφό του οθωμανικού υπουργείου Δικαιοσύνης και Θρησκευμάτων στο μητροπολίτη Μελενίκου, με το οποίο του ανακοίνωνε ότι, η οθωμανική κυβέρνηση στο εξής δεν θα αποδεχόταν γραπτές αιτήσεις των μητροπολιτῶν ή των επιτρόπων τους που δεν θα αφορούν υποθέσεις θρησκευτικές ή πνευματικές³¹².

Την ίδια εποχή η πολιτική των δολοφονιών από το βουλγαρικό και το νεοτουρκικό κομιτάτο συνεχιζόταν αμείωτη. Στις 2 Ιουλίου του 1910, ο μητροπολίτης Αιμιλιανός ενημέρωσε το Πατριαρχείο για τη στυγερή δολοφονία, στις 29 Ιουνίου, του Έλληνα Αγγελούση Ιωάννου από το χωριό Καμαρότι Δεμίρ Ισάρ, στο οποίο κατοικούσαν 25 οικογένειες πατριαρχικές και τρεις μόνο σχισματικές. Η δολοφονία έγινε με σκοπό την τρομοκράτηση των κατοίκων, ώστε να ασπασθούν το σχίσμα και να δημιουργηθεί βουλγαρική πλειοψηφία στο χωριό³¹³.

³⁰⁹ «Το εκ Μελενίκου υπόμνημα», *ΝΑ*, φ. 369/70 (Σάββατο 21.8.1910), σ. 1.

³¹⁰ «Εκ Μελενίκου», *ΝΑ*, φ. 322/23 (Σάββατο 26.6.1910), σ. 3

³¹¹ Για τον ρόλο του ως μουδίρη Νιγρίτας βλ. Ιω. Μπάκα, *Η Νιγρίτα και η περιοχή της* (ανέκδοτη διπλωματική εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα ποιμαντικής του Α.Π.Θ.).

³¹² *ΝΑ*, φ. 325/26 (Πέμπτη 1.7.1910), σ. 3.

³¹³ «Επιστολαί εκ Μελενίκου», *ΕΑ* 34/έτος λ' (1910) 253.

Στις 17 Ιουλίου, τουρκική συμμορία δολοφόνησε τον Μελενίκιο Κωνσταντίνο Θωμά Μπουσδούκα, καθώς μετέβαινε από τις Σέρρες στο Μελένικο για την κηδεία της μητέρας του. Το σημαντικότερο της υπόθεσης ήταν ότι στην κηδεία του Μπουσδούκα συμμετείχαν αυθόρμητα Βούλγαροι χωρικοί και αρχηγοί της Σανδανσικής πλευράς, τους οποίους η ελληνική κοινότητα ευχαρίστησε³¹⁴. Η παραπάνω δολοφονία συντάραξε την κοινωνία του Μελενίκου, που αποφάσισε να διαμαρτυρηθεί με αναφορά των μουκταροαζάδων της πόλης προς το Σουλτάνο. Στην αναφορά τους οι Μελενίκιοι διαμαρτύρονταν για τις αυθαιρεσίες των οθωμανικών αρχών τις περιοχής τους σε βάρος αθώων πολιτών, καθώς και για την ανασφάλεια που επικρατούσε στην περιοχή³¹⁵.

Κατά τον αποπλισμό του 1910, ο μουτσαρίφης Σερρών επισκέφθηκε την Κάτω Τζουμαγιά την 29^η Οκτωβρίου και διέταξε τη σύλληψη των Ρώσκα Μπιζάλα, Αθανασίου Τάγγρα και του προεστού Χρήστου Τάσου Μαϊλα (Τζουμαϊλας) υπόπτων για απόκρυψη όπλων. Ο μουτσαρίφης Σερρών ζήτησε από το μουχτάρη Δημήτριο Τζεμαϊλα να του παραδώσει 300 όπλα. Στη δήλωση του μουχτάρη της κωμόπολης ότι όλα τα όπλα συνελέγησαν από την επιτροπή του αποπλισμού προ τεσσάρων μηνών ο μουτσαρίφης και η συνοδεία του αντέδρασαν δέρνοντάς τον αγρίως³¹⁶. Μετά από ανάκριση αφέθηκαν ελεύθεροι οι δύο πρώτοι, ενώ στον προεστό εφαρμόστηκε το βασανιστήριο της φάλαγκας³¹⁷. Στον αποπλισμό που διενήργησαν οι οθωμανικές αρχές στην Κάτω Τζουμαγιά, συγκεντρώθηκαν 27 όπλα γκρα³¹⁸.

Κατά τις εκλογές που διενεργήθηκαν το 1910 για την οθωμανική Βουλή, το *Νεοτουρκικό Κομιτάτο* επιχείρησε να εξαναγκάσει τους Έλληνες εκλέκτορες της Κάτω Τζουμαγιάς να ψηφίσουν τον υποψήφιο του κομιτάτου για την περιφέρεια Σερρών. Προβλήματα στις παραπάνω εκλογές προκλήθηκαν μετά την απόσυρση της υποψηφιότητας του Έλληνα υποψηφίου για την περιοχή, δικηγόρου Μάρκατζη³¹⁹.

Στις 20 Δεκεμβρίου, Τούρκοι χωροφύλακες με διαταγή του μουδέρη Τζουμαγιάς αφαίρεσαν την προσφάτως αναρτηθείσα καμπάνα του χωριού Ερνί Κιόι, προκαλώντας τις έντονες αντιδράσεις των αθιγγανόφωνων κατοίκων και του μητροπολίτη Μελενίκου. Την ενέργεια αυτή η ελληνική διπλωματία την απέδωσε σε οργανωμένο σχέδιο των οθωμανικών αρχών να αναγκάσουν τους αθιγγανόφωνους πληθυσμούς σε σταδιακό εξισλαμισμό³²⁰.

³¹⁴ «Επιστολαί εκ Μελενίκου. Μελενίκου Ειρηναίος προς Οικουμενικό Πατριαρχείο (Μελένικο 19.7.1910)», *ΕΑ* 34 (1910) 253, 254.

³¹⁵ «Επιστολαί εκ Μελενίκου», *ΕΑ* 34/έτος λ' (1910) 254, 255.

³¹⁶ «Το τακρίριον του Οικουμενικού Πατριαρχείου», *ΝΑ*, φ. 630/31 (7.7.1911), σ. 1

³¹⁷ *ΑΥΕ*, α.α.κ./Β/37, Πρόξ. Σερρών Σακελλαριάδης προς Υπ. Εξ., 495/30.10.1910/20884/17.11.1910. Βλ. και «Επί τω νέω τακρίριω», *ΕΑ* 35/έτος λα' (1911) 197.

³¹⁸ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Στελλάκης προς Υπ. Εξ., 450/11.10.1910/18005/18.10.1910.

³¹⁹ *ΑΥΕ*, Β/37, α.α.κ./Β., Τηλεγρ. Πρόξ. Σερρών Σακελλαριάδη προς Υπ. Εξ., 20570/22.11.1910.

³²⁰ *ΑΥΕ*, Β/53, Πρόξ. Σερρών Μ. Σακελλαριάδης προς Υπ. Εξ., 601/27.12.1910/219/10.1.1911. Ειδικά για τους κατοίκους του Ερνί Κιόι αναφέρεται ότι ήταν φανατικοί ελληνορθόδοξοι.

Την ίδια εποχή ο οπλαρχηγός Στέργιος Βλάχμπεης διέφυγε για ασφάλεια στην Ελλάδα μέσω Σερβίας χωρίς να θεωρείται πιθανή η επάνοδός του³²¹.

Στις αρχές του 1911, η συμμορία του Τσερνοπέφ με επτά κομιτατζήδες εισήλθε στον καζά Πετρίτσης και στο χωριό Μπογορόδιτσα, όπου με βία και απειλές προσπάθησε να πείσει τους κατοίκους να προσχωρήσουν στο σχίσμα³²². Οι κάτοικοι προσπάθησαν να αμυνθούν ζητώντας όπλα από το ελληνικό προξενείο Σερρών με άνθρωπο που έστειλαν στις Σέρρες. Το προξενείο ανταποκρίθηκε, κατόπιν εντολών του Υπ. Εξ.³²³, και απέστειλε στη Μπογορόδιτσα όπλα και περίστροφα, ενώ ταυτόχρονα οργανώθηκε σώμα πολιτοφυλακής για να διενεργεί νυκτερινές περιπόλους και να είναι έτοιμο για την άμυνα του χωριού. Παράλληλα έγινε σύσταση στους χωρικούς και στη μητρόπολη Μελενίκου να διαμαρτυρηθούν στις οθωμανικές αρχές για την ανενόχλητη δράση της παραπάνω συμμορίας³²⁴.

Το ίδιο διάστημα, στο χωριό Γραμμέντζα εγκαταστάθηκαν ορθόδοξοι ιερέας και διδασκάλισσα, λόγω της αύξησης των ορθοδόξων οικογενειών του χωριού (22 οικογένειες) με την ταυτόχρονη απομάκρυνσή τους από το σχίσμα³²⁵.

Το ελληνικό Υπ. Εξ. ενέκρινε, τον Ιανουάριο του 1911, το διορισμό δύο πολιτοφυλάκων στο χωριό Γέρμαν του καζά Δεμίρ Ισάρ, ύστερα από πρόταση του ελληνικού προξενείου Σερρών και μετά τη διαφυγή του πολιτοφύλακα Θωμά Τζιτζή στην Αθήνα³²⁶.

Σοβαρές ενέργειες κατέβαλαν τον ίδιο χρόνο οι Βούλγαροι Σαντραλιστές, προκειμένου να αγοράσουν εγκαταλελειμμένα ή εκποιούμενα οικόπεδα και διάφορες οικοδομές μέσα στην πόλη του Μελενίκου, με σκοπό να εγκαταστήσουν βουλγαρικές οικογένειες και να αυξήσουν έτσι τον αριθμό των Βουλγάρων της πόλης, που ανέρχονταν στις έξι μόλις οικογένειες, καθώς και να οικοδομήσουν σχολή³²⁷. Ο ίδιος ο Σαντάνσκι μάλιστα, απαίτησε από τις οθωμανικές αρχές, την παραχώρηση οικοπέδων μέσα στο Μελένικο για την ανέγερση βουλγαρικής σχολής και μητρόπολης. Οι οθωμανικές αρχές του παραχώρησαν αυθαίρετα οικόπεδο της ελληνικής κοινότητας Μελενίκου, που δεν είχε όμως επαρκείς τίτλους ιδιοκτησίας, οι οποίοι βρέθηκαν αργότερα, μετά από έρευνα, στην παλαιά αρχειοθήκη της μητρόπολης. Ωστόσο, ο Καϊμακάμης παρότρυνε τους Βουλγάρους να συγκεντρώσουν οικοδομικό υλικό στο οικόπεδο και να το περιφράξουν³²⁸. Οι Μελενίκιοι, για να αποφύγουν τον κίνδυνο εκβουλαρισμού

³²¹ ΑΥΕ, τηλεγρ. Προξ. Σερρών προς Υπ. Εξ. 6/4.1.1911. Το Προξενείο ζήτησε την έγκριση βοήθηματος για την οικογένειά του.

³²² ΑΥΕ, τηλεγρ. Προξ. Σερρών Σακελλαριάδη προς το Υπ. Εξ. 17.1.1911. Είναι σημαντικό ότι ο Τσερνοπέφ θεωρούνταν από τους χωρικούς ως Σαντραλιστής.

³²³ ΑΥΕ, Υπ. Εξ. προς το Προξενείο Σερρών 1542/21.1.1911.

³²⁴ ΑΥΕ, τηλεγράφημα προξένου Σερρών Σακελλαριάδη προς το Υπ. Εξ. 22.1.1911.

³²⁵ ΑΥΕ, τηλεγράφημα πρόξ. Σερρών Σακελλαριάδη προς Υπ. Εξ., 9.2.1911.

³²⁶ ΑΥΕ, Υπ. Εξ. προς Προξ. Σερρών, 1216/18.1.1911/375/21.1.1911 και 553/1910 Προξ. Σερρών.

³²⁷ Α.Λ., «Ειδήσεις εκ Μελενίκου (4.9.1911)», ΝΑ, φ. 691/92 (Πέμπτη 8.9.1911), σ. 2.

³²⁸ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 80/11.2.1912.

της πατρίδας τους, αποφάσισαν, σε συνεργασία να αγοράσουν τα εκπονηθέντα οικόπεδα και να πληρώσουν τους κτηματικούς φόρους των εγκαταλελειμμένων, ώστε να μην προχωρήσει η διαδικασία πλειστηριασμού τους³²⁹. Σε απάντηση ο Σαντάνσκι κήρυξε εμπορικό αποκλεισμό, σε ορισμένα μόνο καταστήματα Ελλήνων στο Μελένικο, απαγορεύοντας στους Βουλγάρους να συσχετίζονται με αυτούς. Για δύο εβδομαδιαίες αγορές, κατά τις οποίες οι χωρικοί εισέρχονταν για ψώνια στην πόλη, κανείς δεν τόλμησε να αγοράσει από τα αποκλεισμένα καταστήματα, τα οποία βρίσκονταν κάτω από την επιτήρηση εμπιστών Βουλγάρων. Ο εμπορικός αποκλεισμός αφορούσε τους: Δημήτριο Κεσσίση, αδελφούς Κούσκα και αδελφούς Παρασκευά παντοπώλες, Νούσκα Μαντζουρίδου υφασματοπώλη και Παναγιώτη Ιμπρισιμιτζή οينوπαραγωγό. Για όσους τολμούσαν να παραβούν την εντολή του κομιτάτου για πρώτη και δεύτερη φορά το πρόστιμο θα ήταν χρηματικό, όσοι όμως παρέβαιναν για τρίτη φορά την απαγόρευση η ποινή θα ήταν θάνατος³³⁰.

Ο εμπορικός αποκλεισμός, σε βάρος των ελληνικών καταστημάτων, συνεχίστηκε από τους Βουλγάρους της περιοχής και το καλοκαίρι του 1911. Παράλληλα απαγορεύτηκε στους σχισματικούς κατοίκους να προσλαμβάνονται ως εργάτες για τη συγκομιδή των σταφυλιών, με μεγάλο κίνδυνο για την οικονομία του Μελένικου που στηρίζονταν κυρίως στη σταφυλοπαραγωγή³³¹.

Το Μάιο, ο καϊμακάμης Μελενίκου Νακή Μπέης με την ευκαιρία της ετήσιας εμποροπανήγυρης στην Τουρίτσα της περιοχής Μελενίκου, μετέβη εκεί με τη συνοδεία του Σαντάνσκι και αφού προσκάλεσε τους αρχιτσελιγκάδες των τριών βλαχόφωνων χωριών, Λοπόβου, Σιατρόβου και Μποσδόβου, τους επέπληξε γιατί δε δέχτηκαν *ρουμάνο* διδάσκαλο και ιερέα στα χωριά τους και γιατί επέμεναν να αποκαλούν τους εαυτούς τους *πατριαρχικούς*. Οι αρχιτσελιγκάδες απάντησαν ότι δεν ανήκαν στο ρουμάνικο έθνος και ότι πάντοτε ήταν πιστοί στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, προκαλώντας την οργή του καϊμακάμη. Οι οθωμανικές αρχές παρείχαν προστασία και διευκολύνσεις στον πράκτορα της ρουμάνικης προπαγάνδας Ζήκα, ο οποίος δραστηριοποιούνταν στα χωριά των Πορροΐων και του Πετριτσίου³³².

Στα τέλη Αυγούστου του 1911, η δημόσια ασφάλεια στην περιφέρεια των Σερρών έφτασε ίσως στο χειρότερο σημείο, συνεπεία της μεγάλης αδιαφορίας των οθωμανικών αρχών. Καθημερινά διαπράττονταν εγκλήματα και βιαιοπραγίες σε βάρος των χριστιανών κατοίκων από τουρκικές ληστρικές συμμορίες και ομάδες φενταήδων, τουρκικών δηλαδή ανταρτικών σωμάτων

³²⁹ ΑΥΕ, Β-Β, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 447/17.8.1911/23147/29.8.1911.

³³⁰ «Ειδήσεις εκ Μελενίκου (Μελένικο 31.8.1911)», ΝΑ, φ. 688/89 (Δευτέρα 5.9.1911), σ. 2.

³³¹ Λαϊκόν Τόξον, «Ειδήσεις εκ Μελενίκου (26.9.1911)», ΝΑ, φ. 712/113 (Παρασκευή 30.11.1911), σ. 2.

³³² ΑΥΕ, Β-Β, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 250/27.5.1911/15104/14.6.1911.

εξοπλισμένων από την οθωμανική κυβέρνηση. Την 1^η Σεπτεμβρίου, ο διευθυντής της Τράπεζας της Ανατολής, Κωνσταντίνος Σταμούλης, καθώς επέστρεφε στις Σέρρες από την Κάτω Τζουμαγιά, στην οποία είχε μεταβεί για υποθέσεις της τράπεζας, δέχτηκε δολοφονική επίθεση από το μουσουλμάνο αγροφύλακα του χωριού Κιουπρί. Οι οθωμανικές αρχές των Σερρών φάνηκαν απρόθυμες να ερευνήσουν την υπόθεση και να τιμωρήσουν το δράστη³³³.

Το Σεπτέμβριο, έγινε απόπειρα δολοφονίας του Μελενικίου Εμμ. Κορδούπαλου, υπόπτου για σχέσεις με το Σαντάνσκι και τους Βουλγάρους Σαντραλιστές. Ο Κορδούπαλος υπέδειξε ως δράστες τους φύλακες της μονής Ροζινού Ιωάννη Βούτσιο και Κων. Μήτσα, οι οποίοι συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν και ως ηθικούς αυτουργούς το διευθυντή του αρρεναγωγείου Μελενίκου Γεώργιο Σφήκα, καθώς και τον ενοικιαστή των κτημάτων της μονής, Γάλλο υπήκοο, Γεώργιο Πιτουά³³⁴.

Μεγάλη κινητικότητα στις οθωμανικές αρχές και ανησυχία στον πληθυσμό προκάλεσε η ανατίναξη, στις 20 Νοεμβρίου 1911, μεταξύ των σταθμών Ακηντζαλη και Πορροϊών, της αμαξοστοιχίας που εκτελούσε το δρομολόγιο Θεσσαλονίκης-Κωνσταντινουπόλεως. Οι βόμβες είχαν τοποθετηθεί στην αποθήκη των αποσκευών. Από την έκρηξη σκοτώθηκαν ένας ισραηλίτης οδηγός του συρμού και ο μωαμεθανός βοηθός του. Οι αρχές απέδωσαν το γεγονός στους Βουλγάρους, οι οποίοι με αυτές τις ενέργειες επεδίωκαν ευρωπαϊκή επέμβαση στη Μακεδονία³³⁵.

Η κατάσταση στην επαρχία Μελενίκου από τα τέλη ακόμη του 1911, λόγω των πολλών αθρόων δολοφονιών για την τρομοκράτηση του πληθυσμού, επιδρομών και ληστειών των βουλγαρικών συμμοριών, έγινε ιδιαίτερα κρίσιμη. Το Φεβρουάριο του 1912, εικοσαπενταμελής βουλγαρική συμμορία με αρχηγούς τον Γκέγκα Ηλία Σουγκόβαλη και Βλάχωφ στην οποία συμμετείχαν και μερικοί Έλληνες υπόδικοι, εισέβαλε στο χωριό Ράμνα και απήγαγε τους προκρίτους Θωμά Ζήση, Αθανάσιο Καλαϊτζή, Ιωάννη Γκώγκα, Νικόλαο Παπαγεωργίου Τσίγκο, Βασίλειο Γεωργίου, Δημήτριο Πένα, Τούσο Γεωργίου και τον αγροφύλακα του χωριού Βασίλειο Ιωάννου Μαργαρίτη τον οποίο και δολοφόνησε ως ύποπτο για κατάδοση βουλγαρικών (συμμορία Αλέξη), αλλά και ελληνικών σωμάτων στις οθωμανικές αρχές. Ύστερα από διαπραγματεύσεις και συνεχείς μειώσεις του ποσού των λύτρων η συμμορία άφησε ελεύθερους τους απαχθέντες³³⁶.

Πρόβλημα προέκυψε στο Μελένικο μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων, στις αρχές Φεβρουαρίου του 1912, όταν οι τελευταίοι επιχείρησαν, για μια ακόμη φορά, να οικοδομήσουν σχολή, στο αμφισβητούμενο από τις οθωμανικές αρχές,

³³³ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς το Υπ. Εξ., 481/5.9.1911

³³⁴ ΑΥΕ, Β/53, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 487/10.9.1911/25059/21.9.1911. Για τον George Putois βλ. Κων. Τσώπρου, *Αναμνήσεις*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 42-45.

³³⁵ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 619/21.11.1911.

³³⁶ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 106/27.2.1912.

ελληνικής κυριότητας οικόπεδο. Ενώ όμως ο μουτεσαρίφης Σερρών απαγόρευσε κάθε ενέργεια οικοδόμησης, έως ότου διευθετηθεί το ζήτημα της κυριότητας του οικοπέδου, ο καϊμακάμης Μελενίκου επέτρεψε τη μεταφορά οικοδομικού υλικού στους Βουλγάρους και την ανοικοδόμηση τοίχων. Από φόβο μήπως η ελληνική κοινότητα Μελενίκου βρεθεί προ τετελεσμένων πολλές Μελενίκιες μετέβησαν στο χώρο και εμπόδισαν τις εργασίες των Βουλγάρων³³⁷. Ο καϊμακάμης μπρος την αποφασιστικότητα των γυναικών να μη φύγουν οικειοθελώς, διέταξε τη βίαιη απομάκρυνσή τους από το στρατό, με συνέπεια να κακοποιηθούν έξι γυναίκες και μία να υποστεί κάταγμα. Διέταξε ακόμη τη σύλληψη και φυλάκιση 16 προκρίτων ως υποκινητών των γυναικών, ανάμεσα στους οποίους ο διευθυντής των ελληνικών σχολείων Γεώργιος Σφήκας, ο Δημήτριος Δημοκίδης, πρόεδρος του *Πολιτικού Συνδέσμου* Μελενίκου, ο Γεώργιος Μάνου, δημογέρων και μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Καζά, και τέσσερις διδάσκαλοι. Το ελληνικό προξενείο Σερρών, με επείγον τηλεγράφημά του προς την ελληνική πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης, ζήτησε τη μεσολάβησή της για την απελευθέρωση των συλληφθέντων, καθώς υπήρχε κίνδυνος με τη φυλάκιση των διδασκάλων να κλείσουν τα ελληνικά σχολεία. Σημαντική, για το περιστατικό, ήταν η συνεννόηση μεταξύ των οθωμανών βουλευτών Σερρών Δίγκα (Ελληνα) και Δάλτσεφ (Βουλγάρου), ώστε να εξευρεθεί ειρηνική λύση³³⁸. Στη δίκη που πραγματοποιήθηκε για το θέμα καταδικάστηκαν σε οκτάμηνη φυλάκιση η Βραγγούδα Πούγγουρα, η Βασιλική Σφήκα, σύζυγος του διευθυντή του αρρεναγωγείου και η Δέσποινα Σωκρατίδου, με την κατηγορία της αντίστασης κατά της αρχής, ενώ για υποκίνηση καταδικάστηκαν σε δεκαπενθήμερη φυλάκιση ο διευθυντής του αρρεναγωγείου Γεώργιος Σφήκας και ο Γεώργιος Τζεβελέκης. Σε βάρος της απόφασης οι κατηγορούμενοι άσκησαν έφεση³³⁹. Αντίστοιχες κινήσεις για την αγορά οικοπέδου για την οικοδόμηση της βουλγαρικής σχολής είχαν συμβεί και παλαιότερα στο Δεμίρ Ισάρ (μέσα του 1892) προκαλώντας έντονη ανησυχία στην πόλη³⁴⁰.

Το Μάιο, στην περιοχή του Πετριτσίου, εξαιτίας της εκεί παρουσίας της συμμορίας του Γιοβάν Σμόλαρλη, παρατηρήθηκαν πολλές δολοφονίες Ελλήνων, κυρίως προκρίτων, ώστε τρομοκρατημένος ο Ελληνισμός της περιοχής να υποκύψει στις πιέσεις του βουλγαρισμού³⁴¹. Η πολυμελής συμμορία του Τσερνοπέφ, στην οποία συμμετείχαν και οι αρχηγοί Άτσε και Παύλε επιτέθηκε, τον Αύγουστο του 1912, κοντά στην Κρέσνα σε τέσσερις καμηλάτες από το Μελένικο και την Κάτω Τζουμαγιά, οι οποίοι μετέφεραν καπνά από την Άνω Τζουμαγιά και τους εξανάγκασαν να μοιράσουν στους Έλληνες καπνέμπορους της Άνω Τζουμαγιάς επιστολές, με τις οποίες τους απαγόρευαν το εμπόριο του

³³⁷ Για το ζήτημα αυτό βλέπε: Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, σ. 102, 103.

³³⁸ *Α ΥΕ*, Πρόξ. Σερρών προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 666/13.2.1912.

³³⁹ *Α ΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 293/13.6.1912.

³⁴⁰ *Α ΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ν. Νικολάου προς Υπ. Εξ. Στ. Δραγούμη, 179/28.6.1892/935/10.7.1892.

³⁴¹ *Α ΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 235/11.5.1912.

καπνού, γεγονός που θα είχε σημαντικές οικονομικές συνέπειες για την περιφέρεια αυτή, στην οποία ο καπνός αποτελούσε το κύριο προϊόν³⁴². Το καλοκαίρι του 1912, μαζί με τις βουλγαρικές συμμορίες που δρούσαν στην περιοχή έκαναν ξανά την εμφάνισή τους και οι τουρκικές. Μία από αυτές μάλιστα απήγαγε τον Μελενίκιο Κωνσταντίνο Κεσίση απαιτώντας 1.000 λίρες ως λύτρα³⁴³.

Στα μέσα του 1912, η κατάσταση στην περιφέρεια Μελενίκου χαρακτηρίζεται από την ελληνική διπλωματία ως εξαιρετικά έκρυθμη, εξαιτίας των πολλών δολοφονιών ανάμεσα στους οποίους και των δύο βλάχων βοσκών, του Μιχαήλ Γεωργίου ή Μονατζίρη και του Νικολάου Αποστόλου στο χωριό Μπόσδοβο. Οι φόννοι αποδόθηκαν, από τους Τούρκους και τους συμπράττοντες με αυτούς σαντραλιστές, στη συμμορία του Ντόντσεφ, ενώ από τον τελευταίο, στους Τούρκους φενταήδες και στον συμπράττοντα με αυτούς Σαντάνσκι³⁴⁴. Τη νύχτα της Δευτέρας 20 Αυγούστου 1912, δολοφονήθηκε, από άγνωστους δράστες μέσα στο παντοπωλείο του, ο Έλληνας πρόκριτος του χωριού Μπαρακλή, Ηλίας Πάσχου. Οι κάτοικοι του χωριού θεώρησαν ως υπαίτιους τους Βουλγάρους σαντραλιστές, στους οποίους το θύμα, σαν ένθερμος και ενθουσιώδης πατριώτης, ήταν εμπόδιο στην προσπάθειά τους να εκβουλαρίσουν το χωριό³⁴⁵.

Ωστόσο, και παρά τις ελληνοβουλγαρικές συνεννοήσεις του 1912, βουλγαρικές συμμορίες εξακολουθούσαν να περιέρχονται στα χωριά της περιοχής κυρίως του Δεμίρ Ισάρ και της Κάτω Τζουμαγιάς³⁴⁶. Εμφάνιση βουλγαρικών συμμοριών στο τμήμα του Πετριτσίου παρατηρήθηκε και το Μάιο του ίδιου έτους. Οι οθωμανικές αρχές έδειξαν, όμως, ακόμη μια φορά αδιαφορία για την καταδίωξή τους³⁴⁷.

Η παρουσία πολυάριθμων συμμοριών, ο οικονομικός αποκλεισμός και η παύση σχεδόν κάθε γεωργικής δραστηριότητας, έφεραν τους Μελενίκιους σε απόγνωση. Τον Αύγουστο του 1912, η κοινότητα Μελενίκου βρέθηκε σε δεινή οικονομική κατάσταση σε σημείο να αδυνατεί να πληρώσει τους μισθούς των διδασκάλων για το περασμένο σχολικό έτος. Με εισήγησή του μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνου εγκρίθηκε από το Υπ. Εξ. έκτακτη οικονομική επιχορήγηση της Κοινότητας με το ποσό των πενήντα λιρών³⁴⁸.

---

³⁴² ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 432/31.8.1912.

³⁴³ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 417/27.8.1912.

³⁴⁴ ΑΥΕ, Γ/Α, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 302/15.6.1912/2992/3.7.1912.

³⁴⁵ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως 415/25.8.1912/4090/30.8.1912.

³⁴⁶ ΑΥΕ, Β/Β, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, 336/12.7.1912/3373/23.7.1912.

³⁴⁷ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ. 249/;5 1912/161/4'β/45/27.5.1912.

³⁴⁸ ΑΥΕ, Β/53, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 420/29.8.1912/27924/10.9.1912.

Το ζήτημα της μεταφοράς της έδρας της υποδιοίκησης Μελενίκου

Το φθινόπωρο του 1909, ο Ελληνισμός της περιοχής απειλήθηκε από την πρόθεση της οθωμανικής κυβέρνησης, ύστερα από παρακίνηση Βουλγάρων σαντραλιστών, να μεταφέρει την έδρα της υποδιοίκησης Μελενίκου από το Μελένικο στο Σφέτι Βράτς³⁴⁹ (Άγιοι Ανάργυροι), βουλγαρικό κέντρο της περιοχής, με την αιτιολογία ότι η πόλη του Μελενίκου βρίσκεται σε ακατάλληλη για έδρα περιοχή, απομονωμένη ανάμεσα σε γκρεμούς και χωρίς κανένα εμπορικό ή βιομηχανικό μέλλον³⁵⁰. Ουσιαστικός όμως στόχος τους ήταν η τέλεια οικονομική καταστροφή του Ελληνισμού του Μελενίκου³⁵¹. Οι Βούλγαροι για το σκοπό αυτό πραγματοποίησαν συλλαλητήριο, στο κέντρο της πόλης, το Σάββατο 31 Οκτωβρίου³⁵². Το ψήφισμα του συλλαλητηρίου αναγκάστηκαν να το υπογράψουν όλα τα σχισματικά χωριά της περιοχής, ακόμη κι αυτά της ανατολικής πλευράς, όπως το Περίνι, που για κανένα λόγο δεν τα συνέφερε η απομάκρυνση της έδρας³⁵³.

Οι κάτοικοι του Μελενίκου, την επόμενη μέρα, Κυριακή 1 Νοεμβρίου, απάντησαν διαμαρτυρούμενοι με πάνδημο συλλαλητήριο και ψήφισμα προς την οθωμανική κυβέρνηση³⁵⁴. Στο συλλαλητήριο συμμετείχαν οι γειτονικές κοινότητες Κατούντζας, Τσεϊβελή και η οθωμανική κοινότητα Μελενίκου. Κεντρικός ομιλητής ήταν ο Δημήτριος Δημοκίδης, ο οποίος ανασκεύασε τα επιχειρήματα των Βουλγάρων και απέδειξε την γενικότερη ζημιά που θα είχε ένα τέτοιο εγχείρημα στο δημόσιο οθωμανικό ταμείο, ενώ εκ μέρους των οθωμανών της πόλης μίλησε ο Μουσταφά εφέντης³⁵⁵. Το ψήφισμα του συλλαλητηρίου εγκρίθηκε διά βοής και ανατέθηκε σε τριμελή επιτροπή, αποτελούμενη από τους Αναστάσιο Εμμανουήλ γιατρό, Γεώργιο Βάντση και Μιχαήλ Γιαννακού, ώστε να φροντίσει για την επίδοσή του στην οθωμανική κυβέρνηση και την κατάλληλη ενημέρωσή της³⁵⁶. Ωστόσο, η δημογεροντία του Μελενίκου υποψιασμένη για τα βουλγαρικά σχέδια, αλλά συγχρόνως και για τα εμπόδια τη συγκοινωνιακή και γεωγραφική απομόνωση του Μελενίκου, απέστειλε, τον Ιούνιο του 1909, αντιπροσωπεία αποτελούμενη από τον διδάσκαλο Δημήτριο Λάσκαρη και τον Κωνσταντίνο Βούδημο, για να ζητήσουν από τη Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης την κατασκευή αμαξιτής οδού 14 περίπου χιλιομέτρων³⁵⁷.

³⁴⁹ σημερινό Σαντάνσκι της Βουλγαρίας

³⁵⁰ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Πολυχρονιάδης προς Υπ. Εξ., 614/13.11.1909/7934/23.11.1909.

³⁵¹ Κων. Τσώπρος, *Αναμνήσεις*, σ. 41, 42.

³⁵² Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, σ. 105, 106.

³⁵³ «Δολοπλοκή Βουλγάρων. Μελένικο 1 Νοεμβρίου 1909», *ΜΑ*, φ. 132 (Παρασκευή 6.11.1909), σ. 1.

³⁵⁴ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Πολυχρονιάδης προς Υπ. Εξ., 604/5.11.1909.

³⁵⁵ Απ. Γκισδαβίδης, *ό.π.*, σ. 106.

³⁵⁶ *Ό.π.* υποσημ. 352.

³⁵⁷ *ΑΜΘ*, φάκ. 20/14/2961, Μητρόπολις Μελενίκου, 15.6.1909.

Τελικά, ενώ τα βουλγαρικά σχέδια για τη μετάθεση της διοικητικής έδρας από το Μελένικο δεν ευοδώθηκαν, το θέμα επανήλθε μερικά χρόνια αργότερα, στα μέσα του 1912, όταν το νομαρχιακό συμβούλιο Θεσσαλονίκης θεώρησε ότι ο μόνος τρόπος για να βελτιωθεί η κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή Μελενίκου ήταν η μεταφορά της έδρας της υποδιοίκησης στο τουρκικό χωριό Σκλάβι. Εισηγητής και της νέας αυτής πρότασης, όπως και της παλαιότερης, ήταν ο Σαντάνσκι με τους οπαδούς του σαντραλιστές, οι οποίοι επεδίωκαν την απομόνωση, το μαρασμό του εμπορίου και την ουσιαστική διάλυση του ελληνικού κέντρου της περιοχής, της πόλης δηλαδή του Μελενίκου, η οποία συνέχιζε να αντιστέκεται σε κάθε σχέδιο του βουλγαρισμού. Την παραμονή της έδρας στο Μελένικο υποστήριξε σθεναρά, ο για τον καζά Σερρών, πάρεδρος του νομαρχιακού Συμβουλίου Ιάκωβος Τριανταφύλλου, του οποίου μάλιστα την εκλογή είχαν υποστηρίξει θερμά και οι Τούρκοι εκλέκτορες. Με την άποψη του Τριανταφύλλου συμφώνησε και ο Βαλής της Θεσσαλονίκης, ο οποίος πρότεινε την αναβολή του θέματος³⁵⁸.

Εξισλαμισμοί

Οι βίαιοι εξισλαμισμοί δεν ήταν κάτι άγνωστο για την περιοχή. Σε έγγραφο του μητροπολίτη Μελενίκου Διονυσίου με ημερομηνία 9 Ιανουαρίου 1845, πληροφορούμαστε την εξώμωση του Μελενικίου Νέικου και τις προσπάθειες του μητροπολίτη να συγκεντρώσει με έρανο το απαιτούμενο ποσό, ώστε να αγοραστεί το σπίτι του, όπου θα συνεχίσει να διαμένει η απροστάτευτη οικογένεια του εξωμότη, η οποία δεν αλλαξοπίστησε. Ο έρανος οδήγησε στη συγκέντρωση 250 γροσίων. Το έγγραφο περιλαμβάνει τα ονόματα των συνδραμόντων Μελενικίων, ανάμεσα στους οποίους ο μητροπολίτης Διονύσιος και ο Μελενίκιος πρώην Ιωαννίνων Ιωακείμ, καθώς και ο λόγιος τυπογράφος Δημήτριος Καλαβακίδης και ο υποδιδάσκαλος του ελληνικού σχολείου Νικόλαος³⁵⁹.

Η μεταπολίτευση του 1908 στην οθωμανική επικράτεια δε μετέβαλε αυτομάτως και τις παλαιές συνήθειες του οθωμανικού πληθυσμού. Στις αρχές του 1909, στο χωριό Κάμινα του καζά Πετριτσίου απήχθη, από οθωμανούς από το σπίτι της, η δεκαοκτάχρονη Στάνω Βασιλίνοβα, σύζυγος του Γιουβάν Κώστα ο οποίος απουσίαζε από το χωριό. Η απαχθείσα, αφού απομονώθηκε από οικείους και συγγενείς, αναγκάστηκε να ομολογήσει σε δικαστή ότι δεν απήχθη, αλλά ότι επιθυμούσε να εξισλαμιστεί. Οι οθωμανικές αρχές του Πετριτσίου, στις οποίες προσέφυγαν οι συγγενείς της κοπέλας, αρνήθηκαν να επέμβουν, ώστε να σταματήσει η διαδικασία του εξισλαμισμού και μόνο με την παρέμβαση του υποπρόξενου της Αγγλίας στις Σέρρες, του οποίου τη μεσολάβηση, με υπόδειξη του Έλληνα προξένου Σερρών, ζήτησαν οι συγγενείς του κοριτσιού, σταμάτησε ο εξισλαμισμός και η κοπέλα μεταφέρθηκε στις Σέρρες

³⁵⁸ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ., 312/30.6.1912.

³⁵⁹ Νάταλη Εμμ. Πέτροβιτς, «Εξισλαμισμός εις Μελένικον», ΣΧ 2 (1957) 170-174.

για περαιτέρω διερεύνηση της υπόθεσης, ύστερα από διαταγή του νομάρχη Θεσσαλονίκης. Στις Σέρρες όμως, τέθηκε σε περιορισμό στο τουρκικό νοσοκομείο, χωρίς να της επιτρέπεται η επαφή με τους συγγενείς της. Έτσι, ενώ κατά τη μεταφορά της από το Πετριτσι ομολόγησε τις πιέσεις που δέχτηκε, στη συνέχεια και κάτω από την έντονη επίδραση του περιβάλλοντος του τουρκικού νοσοκομείου και της κατηχήτριας Ραμπής, που την ακολουθούσε, καθώς και την επήρεια ναρκωτικών επέμενε στον εξισλαμισμό. Το ζήτημα της Στάνως συντάραξε το χριστιανικό πληθυσμό του καζά Πετριτσιού, δημιουργώντας προβλήματα στις σχέσεις του με το σύνοικο μουσουλμανικό στοιχείο. Η Στάνω όμως δεν ήταν η μόνη ελληνίδα της Κάμινας που έπεσε θύμα εξισλαμισμού³⁶⁰.

Το Δεκέμβρη του 1910, ανάλογη τύχη είχε και η δεκαπενταετής έγγαμη Ευαγγελία, επίσης από το χωριό Κάμινα. Οι συγγενείς της, που προκειμένου να τη σώσουν μετέβησαν στη Θεσσαλονίκη για να ζητήσουν τη μεσολάβηση του νομάρχη και του μητροπολίτη, καθώς και του αγγλικού προξενείου, συνελήφθησαν από τις αρχές και αφέθηκαν ελεύθεροι, μόνο με τον όρο να μη ζητήσουν ξανά τη μεσολάβηση της μητρόπολης. Στο θέμα παρενέβη και το Οικουμενικό Πατριαρχείο με διαμαρτυρία του στην οθωμανική κυβέρνηση³⁶¹. Η υπόθεση της Ευαγγελίας απασχόλησε τον τουρκικό τύπο της Θεσσαλονίκης (*Ρούμελη*) και της Κωνσταντινούπολης (*Γασβίρι-Εφκίαρ*), ο οποίος με πύρινα άρθρα του καταφερόταν ενάντια στον Ελληνισμό και στην ελληνική εθνική δράση στη Μακεδονία³⁶².

Εξισλαμισμοί συνέβησαν επίσης και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Το 1900 αναφέρθηκαν στον καζά του Δεμίρ Ισάρ τρεις απαγωγές και βίαιοι εξισλαμισμοί κοριτσιών, καθώς και ενός αγοριού. Στις 10 Απριλίου του ίδιου έτους, Δευτέρα του Πάσχα, στα Άνω Πορρόια, τρεις μουσουλμάνοι από το γειτονικό χωριό Κάτω Πορρόια απήγαγαν τη νεόνυμφη Στόινα, την οποία επιχείρησαν να εξισλαμίσουν, παρά τις έντονες διαμαρτυρίες των κατοίκων και τις προσφυγές τους στις οθωμανικές αρχές όχι μόνο του καζά ή των Σερρών αλλά και της Θεσσαλονίκης³⁶³.

---

³⁶⁰ ΑΥΕ, Πρόξ. Σερρών Αντ. Σακτούρης προς Υπ. Εξ., 9/2.1909/877/7.2.1909.

³⁶¹ ΑΥΕ, Β/53, Πρόξ. Σερρών Σακελλαριάδης προς Υπ. Εξ., 542/12.12.1910, Πρεσβ. Κων/πόλεως Αλεξανδρόπουλος προς Υπ. Εξ. 2316/21.12.1910 και Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 584/19.12.1910/ 24351/29.12.1910. Την ίδια τύχη είχε και η εντεκάχρονη Σερραία Στυλιανή Χρήστου.

³⁶² Τα δημοσιεύματα περιείχαν σχέδια του μητροπολιτικού οίκου και του Γεν. Προξενείου της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη και των μεταξύ τους οδών επικοινωνίας. Βλ. και «Επί τῷ νέῳ τακριίφ», *ΕΑ* 35/έτος λα' (1911) 194.

³⁶³ Louis Leger, *Turcs et Grecs contre Bulgares en Macédoine*, Paris 1904, σ. 24, 25. Στο παραπάνω έργο περιέχονται φιλοβουλγαρικές θέσεις καθώς και πολλά περιστατικά από τη δράση Ελλήνων και κυρίως Τούρκων σε βάρος των Βουλγάρων της Μακεδονίας.

ΑΛΛΕΣ ΞΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ

Η Σερβική Προπαγάνδα

Η σερβική δραστηριότητα στην περιοχή Μελενίκου εμφανίστηκε την τελευταία σχεδόν δεκαετία του 19^{ου} αιώνα και κράτησε για σύντομο διάστημα, κυρίως διότι δεν υπήρχαν ερείσματα στο σλαβόφωνο πληθυσμό της περιοχής, που είχε επηρεαστεί τα προηγούμενα χρόνια σε μεγάλο βαθμό από τη βουλγαρική προπαγάνδα³⁶⁴. Αρχικά, η σερβική δράση περιορίστηκε στις περιοχές βόρεια της γραμμής Αχρίδας-Κρουσόβου-Περλεπέ και στην κοιλάδα της Στρώμιτσας στο βιλαέτι της Θεσσαλονίκης³⁶⁵. Σε έγγραφο του προς το Υπ. Εξ.³⁶⁶, το 1885, ο Έλληνας πρόξενος στις Σέρρες Νικόλαος Φουντούλης αναφέρει σχετικά με τη χαρασσόμενη γραμμή των σερβικών διεκδικήσεων³⁶⁷, ότι αυτή μόλις που άπτεται της προξενικής περιφέρειας των Σερρών στο βορειοδυτικό της μέρος, δυτικά δηλαδή του Πετριτσίου, στα όρη Μάλες και Μπέλλες (Κερκίνη). Ωστόσο, κατά τον Gortchevitch το 1889, τα όρια της σερβικής Μακεδονίας έπρεπε να εκταθούν δυτικά ως το Σκάρδο, ανατολικά ως το Στρυμόνα και νότια ως την Κορυτσά, Καστοριά και Νάουσα³⁶⁸. Έτσι λίγο αργότερα και στις αρχές περίπου της δεκαετίας του 1890, έγινε προσπάθεια από τη σερβική διπλωματία να επεκταθούν τα σερβικά όρια διεκδίκησης, όχι μόνο νοτιότερα, Μοναστήρι, Φλώρινα, Δοϊράνη, Γευγελή, αλλά και ανατολικότερα, στην ευρύτερη περιφέρεια των Σερρών.

Στην επαρχία Μελενίκου, η σερβική προπαγάνδα προσπάθησε να εκμεταλλευθεί καταστάσεις δυσάρεστες για τον Ελληνισμό και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, όπως την περίπτωση του μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνου Χατζηαποστόλου και τα προβλήματα και σκάνδαλα που δημιούργησε η πολιτεία του σε όλη την εθνικά ευαίσθητη επαρχία του³⁶⁹. Σε έγγραφο του το καλοκαίρι του 1898 προς την ελληνική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη, με

³⁶⁴ Σχετικά βλ., Ιω. Μπάκας, «Οι Σερβικές κινήσεις στην Ανατολική Μακεδονία και η αντιμετώπισή τους», *Βαλκανικά Σύμμεικτα* (υπό έκδοση). Για τη σερβική προπαγάνδα στη γειτονική επαρχία Πολυανής βλ. Αθ. Αγγελόπουλος, *Αι ξένοι προπαγάνδαι εις την επαρχίαν Πολυανής κατά την περίοδον 1870-1912*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 65-84.

³⁶⁵ Κ. Βακαλόπουλος, *Σύγχρονα εθνολογικά όρια του Ελληνισμού στα Βαλκάνια*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 255.

³⁶⁶ Α ΥΕ, φάκ. 1885, Πρόξ. Σερρών Ν. Φουντούλης προς Υπ. Εξ., 122/9.5.1885/923/17.5.1885.

³⁶⁷ Για τις σερβικές διεκδικήσεις βλέπε και Σοφία Βούρη, *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας* (Πολιτική και εκπαίδευση 1875-1907), Αθήνα 1994, σ.119,272,273, 281,282.

³⁶⁸ СПНРΝΔОНА ГОПΥЕВНѢА, *СТАРА СРГНЈА И МАКЕΔΟНИЈА*, БЕОГРАД 1890, σ. 173-178, 347-349 (σερβικά τραγούδια Πετριτσίου, Μελενίκου, Νευροκοπίου, Σερρών), καθώς και στατιστικούς πίνακες και εθνολογικούς χάρτες στο τέλος (ιδιαίτερα ο τελευταίος εθνολογικός χάρτης αναφέρεται στην περιφέρεια Πετριτσίου και Μελενίκου). Βλ. και «Μακεδονία, ήτοι Μελέτη οικονομική, γεωγραφική, ιστορική και εθνολογική της Μακεδονίας», *Ελληνισμός* 1896, σ. 127.

³⁶⁹ Μητροπολίτης Μελενίκου από το 1894 έως το 1899 [Αιμ. Τσακόπουλος, «Επισκοπικοί κατάλογοι», *Ορθοδοξία* 33 (1958) 302].

θέμα τη διαγωγή του μητροπολίτη Μελενίκου, ο πρόξενος των Σερρών Ιωάννης Στορνάρης κατηγορεί το μητροπολίτη για απληστία και φιλοχρηματία, που πολλές φορές τον οδήγησαν σε ενέργειες που έβλαπταν τα εθνικά συμφέροντα³⁷⁰. Ανάμεσα στις άλλες καταγγελίες σε βάρος του μητροπολίτη, ο πρόξενος Στορνάρης αποκαλύπτει ότι ο Σέρβος πρόξενος των Σερρών αποκάλυπτα επεδείκνυε επιστολές του μητροπολίτη Μελενίκου, προσφερομένου να βοηθήσει και να εξυπηρετήσει «επί χρήμασι» τα σερβικά συμφέροντα στην επαρχία του.

Οι καταγγελίες του προξένου Στορνάρη δεν ήταν αβάσιμες. Λίγους μήνες αργότερα, στις αρχές του 1899, σε αναφορά του προς την Επιτροπή Ενισχύσεως της Ελληνικής Εκκλησίας και Παιδείας³⁷¹ αναφέρει ότι οι σερβικές ενέργειες, ενώ καταπολεμήθηκαν και αποκρούστηκαν αποτελεσματικά σε όλη την προξενική περιφέρεια Σερρών, εντούτοις κατόρθωσαν να εισχωρήσουν σε ένα χωριό της εκκλησιαστικής περιφέρειας Μελενίκου, το Σταρός³⁷², πείθοντας τους κατοίκους του να ζητήσουν, με αναφορά τους από την οθωμανική διοίκηση Σερρών, την άδεια ίδρυσης σερβικού σχολείου στο χωριό τους, πράγμα που έγινε.

Το χωριό Σταρός ή Σταυρόσοβον ανήκε στα χωριά του «Μεγάλου Κάμπου» των Σερρών ή αλλιώς της Κάτω Τζουμαγιάς. Η ενέργεια αυτή των προκρίτων του Σταρός, να ζητήσουν την ίδρυση σερβικού σχολείου, έκρυβε σημαντικούς κινδύνους για την περιοχή, εξαιτίας της επίδρασης που θα μπορούσε να έχει το γεγονός αυτό στους γειτονικούς σλαβόφωνους πληθυσμούς. Η ελληνική διπλωματία, όταν αντιλήφθηκε ότι δεν μπορούσε να ματαιώσει την ίδρυση του σχολείου, αποφάσισε να δράσει εκβιαστικά για να αποτρέψει την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί. Σημαντική στην όλη υπόθεση ήταν η αποκάλυψη του προξένου Στορνάρη, ότι στις ενέργειές του για την επιστροφή του χωριού υπό ελληνική επιρροή, δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει, έναντι αμοιβής τριών οθωμανικών λιρών, τη συνδρομή του Βουλγάρου Στογιάννη, που προκαλούσε τον τρόμο στην περιοχή³⁷³.

Πράγματι, ο Στογιάννης εξανάγκασε τους κατοίκους του Σταρός να ομολογήσουν, με άλλη αναφορά τους προς την οθωμανική διοίκηση, την εξαπάτησή τους από το σερβικό προξενείο των Σερρών, και να δηλώσουν την πίστη και την προσήλωση τους στον Ελληνισμό και την επιθυμία τους να χρησιμοποιούν μόνο την ελληνική γλώσσα στο σχολείο και την εκκλησία. Μετά από τη δήλωση αυτή, το ελληνικό προξενείο Σερρών έσπευσε εκ νέου να εγκαταστήσει Έλληνα δάσκαλο στο χωριό, με ετήσιο μισθό δώδεκα λίρες και να στείλει επανειλημμένως εκεί το γιατρό Λογοθέτη από τη Τζουμαγιά, που προσέφερε γενναία στήριξη στο έργο του Προξενείου· ευχαρίστησε, επίσης, το

³⁷⁰ Α ΥΕ, Β' Αρχ. 1898 Πρόξ. Σερρών προς Υπ. Εξ., 45/29.6.1898.

³⁷¹ Α ΥΕ, φάκ 1899/ Γ2 Πρόξ. Σερρών Ι. Στορνάρης προς ΕΕΕΕΠ, 181/28.3.1899/108/20.4.1899.

³⁷² Το σημερινό Σταυροδρόμι της επαρχίας Σιντικής του Νομού Σερρών, *Πίναξ μετονομασθεισών κοινοτήτων και συνοικισμών του κράτους*, Αθήναι 1929, σ. 72.

³⁷³ Τα χρήματα δόθηκαν διά του επισκόπου Δαφνουσίας.

μουχτάρη του χωριού Αντώνιο για τις ευκολίες και για τη βοήθεια που προσέφερε. Ωστόσο, το μικρόβιο της προπαγάνδας δεν έφυγε από το Σταρός, διότι, μέσα σε ένα μόλις χρόνο, το χωριό έγειρε προς την άλλη πλευρά· αυτή τη φορά έπεσε θύμα της βουλγαρικής προπαγάνδας³⁷⁴. Από τις αρχές του σχολικού έτους 1899-1900, μερίδα των κατοίκων κατέλαβε το σχολείο και εγκατέστησε σε αυτό βούλγαρο διδάσκαλο. Οι ενέργειες του ελληνικού προξενείου Σερρών, με στόχο την επαναφορά ολοκλήρου του χωριού υπό το Πατριαρχείο, απέβησαν άκαρπες. Κατόρθωσαν, ωστόσο, να πείσουν την οθωμανική διοίκηση Σερρών, να παραχωρήσει τη μία από τις δύο αίθουσες του σχολείου στην πατριαρχική μερίδα, όπου θα συνέχιζε τη διδασκαλία ο Έλληνας διδάσκαλος. Δυστυχώς, όμως, το χωριό στην πλειοψηφία του δεν μπόρεσε να ξεφύγει από τις επιρροές της βουλγαρικής προπαγάνδας. Έτσι, σε στατιστική του 1910 στο χωριό Σταρός κατοικούσαν 56 μόνο ορθόδοξοι έναντι 125 σχισματικών³⁷⁵.

Η Αυστριακή Προπαγάνδα

Η κατάσταση στην οθωμανική αυτοκρατορία κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα δεν άφησε αδιάφορη ούτε την αυστρουγγρική αυτοκρατορία, η οποία μετά την επέκτασή της στα Βαλκάνια και την προσάρτηση της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, θέλησε να παίξει ενεργό ρόλο στα μακεδονικά πράγματα. Η γενικότερη αναταραχή στα Βαλκάνια και η συνεχής συσσώρευση μουσουλμάνων προσφύγων από περιοχές της Ρωσίας και της Βοσνίας στην Ανατολική Μακεδονία, έφεραν σε δύσκολη θέση το χριστιανικό πληθυσμό της περιοχής, προκαλώντας του ποικίλες δυστυχίες.

Στις αρχές του 1878, έτους σημαντικού για την πορεία των λαών της Βαλκανικής, η αυστριακή διπλωματία επιχείρησε να αποκομίσει και αυτή οφέλη από την περιοχή. Με τη διαμεσολάβηση του αυστριακού υποπροξενείου Σερρών στάλθηκε στο Μελένικο, προς υπογραφή, σχέδιο αναφοράς, με το οποίο οι κάτοικοι του Μελενίκου και της περιοχής του θα ζητούσαν την αυστριακή προστασία. Με τη δικαιολογία αυτή, η αυστριακή πολιτική θα εύρισκε λόγο παρέμβασης και ανάμειξης στην περιοχή. Η χριστιανική κοινότητα του Μελενίκου, διαβλέποντας το αληθινό κίνητρο της αυστριακής κίνησης, ως μια νέα πλεκτάνη κατά του Ελληνισμού, δεν θέλησε να υπογράψει, θέτοντας έτσι τέλος στην υπόθεση αυτή³⁷⁶.

³⁷⁴ ΑΥΕ, φάκ. 1900, Αν. Πρόξ. Σερρών Ραφαήλ προς Υπ. Εξ., 411/2.12.1900/3262/ 20.12.1900.

³⁷⁵ Αθ. Χαλκιάπουλος, *Η Μακεδονία*, Αθήνα 1910, σ. 50.

³⁷⁶ ΑΥΕ, φάκ. 1878, Πρόξ. Σερρών Ιω. Παπακωστόπουλος Υπ. Εξ., 39/11.3.1878/ 821/ 22.3.1878.

Η Ρουμανική Προπαγάνδα

Από τους πρώτους στόχους που έθεσε η ρουμανική προπαγάνδα στην επαρχία Μελενίκου ήταν να πετύχει να εισχωρήσει στο βλαχόφωνο χωριό Άνω Πορρόια³⁷⁷ της περιφέρειας Δεμίρ Ισάρ. Η ρουμανική προπαγάνδα, σύμφωνα με διαδόσεις λέγεται ότι ξεκίνησε από δύο ανθρώπους, ενός βλάχου από την περιοχή των Τρικάλων και του παλαιού ελληνοδιδασκάλου του χωριού. Αυτοί επηρέασαν 50-60 οικογένειες των Πορροϊών, σε σύνολο 200 περίπου οικογενειών³⁷⁸.

Κατά το 1899, οι προσπάθειες της ρουμανικής προπαγάνδας εντάθηκαν και μάλιστα στάλθηκε διδάσκαλος για να ιδρύσει ρουμανικό σχολείο³⁷⁹. Η ίδρυση ρουμανικών σχολείων στα Πορρόια, αλλά και στην Κάτω Τζουμαγιά, επιτράπη από τις οθωμανικές αρχές, το Σεπτέμβριο του 1900³⁸⁰.

Το ίδιο έτος ιδρύθηκε, με την άδεια των οθωμανικών αρχών, στα Άνω Πορρόια η κοινότητα των ρουμανιζόντων που αποτελούνταν από 40 οικογένειες βλαχοποιμένων ή αγριοβλάχων, όπως αυτοί αποκαλούνταν στην ευρύτερη περιφέρεια των Σερρών. Η κοινότητα ιδρύθηκε με ενέργειες του βουλγαρικού κομιτάτου και του βλαχόφωνου οργάνου του, πρώην ελληνοδιδασκάλου, Νικολάου Μπάτζιου, ο οποίος, με τη βοήθεια της συμμορίας του κομιτατζή Αλέξη, κατόρθωσε να αποσπάσει μερικές οικογένειες βλαχόφωνων και να δημιουργήσει τη ρουμανική κοινότητα με πρόεδρο τον εύπορο Μήτα Τσαμπάζη και ιερέα το σχισματικό ιερέα της περιοχής και εκκλησία τη βουλγαρική. Τη ρουμανική προπαγάνδα υπηρέτησε πιστά και ο Νικόλας Τσουραπτοής και πρωταγωνίστησε μαζί με το Μπάτζιο στη σύσταση της κοινότητας των ρουμανιζόντων βλάχων, κυρίως μεταξύ των Αβδελιωτών βλάχων των Πορροϊών. Ο Μπάτζιος κινούνταν από ιδιοτελή κίνητρα, κυρίως μετά την άρνηση του Γυμνασίου Σερρών να δεχθεί το γιο του ως υπότροφο. Από αντίδραση τον έγραψε σε ρουμάνικο σχολείο και δημιούργησε τη νέα κοινότητα στα Άνω Πορρόια. Τον επόμενο χρόνο μη επιτυγχάνοντας να γράψει στο ίδιο γυμνάσιο το δεύτερο γιο του τον έγραψε στο βουλγαρικό γυμνάσιο και σχημάτισε βουλγαρική κοινότητα στα Κάτω Πορρόια³⁸¹.

Ο πρόκριτος της Κάτω Τζουμαγιάς και έφορος των σχολείων της Χρήστος Γεωργιάδης, σε πολυσέλιδη επιστολή του προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη στις 12 Φεβρουαρίου του 1900, τοποθετεί τα αίτια της δημιουργίας της κοινότητας των ρουμανιζόντων Άνω Πορροϊών στην αντιπαλότητα της κοινότητας με τον πρόξενο Σερρών Ιωάννη Στορνάρη σχετικά με τα πρόσωπα

³⁷⁷ Βλέπε και Β. Γούναρη-Αστ. Κουκούδης, «Από την Πίνδο ως τη Ροδόπη. Αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων», *Ίστορ* 10 (1997) 108, 109, 116, 121, 122.

³⁷⁸ Περ. Αργυρόπουλος, *Ο Μακεδονικός Αγών. Απομνημονεύματα*, Θεσσαλονίκη 1957, σ. 46.

³⁷⁹ *ΑΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Πρέσβη Κωνσταντινουπόλεως Ν. Μαυροκορδάτο, 7/18.1.1900.

³⁸⁰ *ΑΥΕ*, Αν. Πρόξ. Σερρών Παπαδόπουλος προς Υπ. Εξ., 299/11.9.1900.

³⁸¹ Π. Αργυρόπουλος, *ό.π.*, σ. 39.

που θα διορίζονταν διδάσκαλοι στα σχολεία της κοινότητας. Η κοινότητα διαφώνησε ως προς τα πρόσωπα που διορίζε το Προξενείο και αυτό διέκοψε την επιχορήγηση των σχολείων Πορροϊών. Η αντιπαράθεση που προκλήθηκε διευκόλυνε τα ρουμανικά και βουλγαρικά σχέδια για τη δημιουργία ισχυρής κοινότητας ρουμανιζόντων, η οποία θα κατείχε τα σχολεία και την εκκλησία. Η δημιουργία «ρουμανικής» κοινότητας θα δρούσε επιζήμια και για τις κοινότητες Πετριτσιού και Κάτω Τζουμαγιάς, των οποίων τα 3/4 αποτελούνταν από βλαχόφωνους, καθώς και για τα περισσότερα από τα γύρω βλαχόφωνα χωριά³⁸².

Το ρουμανικό σχολείο που ιδρύθηκε παράλληλα με ένα διδάσκαλο είχε περίπου 25 μαθητές και μαθήτριες. Η αγαστή όμως σχέση ρουμανιζόντων και σχισματικών Πορροϊών δεν κράτησε πολύ. Με αφορμή δολοφονία ρουμανιζόντα από σχισματικούς, προκλήθηκε μίσος μεταξύ τους, το οποίο αξιοποιήθηκε κατάλληλα από την ελληνική διπλωματία. Η φοίτηση των παιδιών του προέδρου της κοινότητας των ρουμανιζόντων στα ελληνικά σχολεία των Πορροϊών, εξασθένησε εντελώς το ζήλο των οικογενειών που επηρεάζονταν από τη ρουμανική προπαγάνδα³⁸³.

Η μικρή ρουμανίζουσα κοινότητα των Πορροϊών, έχοντας ιδρυθεί αποκλειστικά από ιδιοτελή κίνητρα και μη έχοντας ερείσματα στην πλειοψηφία των κατοίκων της κωμόπολης, διαλύοταν στο πέρασμα του χρόνου. Εντυπωσιακή ήταν, κατά τον Φεβρουάριο του 1907, η ομαδική εγκατάλειψη από είκοσι οικογένειες της κοινότητας αυτής και η επιστροφή τους στην ελληνική, μαζί με τον ιερέα Στέργιο και δύο αζάδες και εφόρους της σχολής. Ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός, με επιστολή του από το Δεμίρ Ισάρ, όπου επέστρεψε μετά από περιοδεία του στα χωριά Μπαχτιάρι, Ράμνα, Μπούτκοβο και Πορρόια, στις 26 Φεβρουαρίου, ανήγγειλε το γεγονός στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, το οποίο πληροφόρησε επίσης και για τα ελληνικά έθιμα των βλαχόφωνων της επαρχίας του³⁸⁴.

Ωστόσο, την Κυριακή του Θωμά του 1907, οι ρουμανίζοντες των Άνω Πορροϊών, σε συνεργασία με βουλγαρική συμμορία, πυρπόλησαν και έκαψαν ολοσχερώς τον κεντρικό ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου της κωμόπολης, ως απάντηση στη διάλυση της κοινότητας των ρουμανιζόντων Άνω Πορροϊών³⁸⁵. Οι ρουμανίζοντες επιχείρησαν να εμποδίσουν την ανέγερση νέου ναού στη θέση του πυρποληθέντος, και με τη βοήθεια βουλγαρικής συμμορίας δολοφόνησαν τους στυλοβάτες της ελληνικής κοινότητας Ιωάννη Τσαμπάζη και Ηλία Πένκα³⁸⁶. Οι κάτοικοι των Άνω Πορροϊών διαμαρτυρήθηκαν με αναφορά τους προς το Πατριαρχείο, στις 15 Απριλίου του 1907, για τις ενέργειες των

³⁸² ΑΥΕ, 1900/Προξ.Σερρών, Επιστολή Χρ. Γεωργιάδη προς Πατριάρχη, Κ.Τζουμαγιά 12.2.1900.

³⁸³ ΑΥΕ/αακ/κ. Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ., 253/29.10.1904/3798/2.11.1904.

³⁸⁴ Π. Πέννας, *Τα Άνω Πορρόια*, σ. 74, 75.

³⁸⁵ «Εκθέσις μητροπολίτου Μελενίκου Αιμιλιανού (Μελένικο 3.5.1907)», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 331 και «Εκθέσεις του Προξένου Σακτούρη», *ΣΧ* 3 (1958) 59.

³⁸⁶ Π. Πέννας, *ό.π.*, σ. 78, 79.

πρακτόρων της ρουμανικής προπαγάνδας να εισαγάγουν τη βλάχικη γλώσσα στο ναό και τα σχολεία της κωμόπολης, εκφράζοντας ταυτόχρονα την πίστη και την αφοσίωσή τους στον Ελληνισμό και το Οικουμενικό Πατριαρχείο³⁸⁷.

Στις αρχές του 1908, με απόφαση της Ιεράς Συνόδου αποφασίστηκε, το *Εθνικό Μικτό Συμβούλιο* να προσφέρει συνδρομή πενήντα οθωμανικών λιρών για την ανοικοδόμηση του ναού της ελληνικής κοινότητας Άνω Πορροΐων, που είχε καταστραφεί από πυρκαγιά κατά το 1907, από τους εκπροσώπους της ρουμανικής προπαγάνδας στην περιοχή, μετά κυρίως από την επιστροφή των περισσότερων ρουμανιζόντων του χωριού υπό το Πατριαρχείο³⁸⁸.

Στην Κάτω Τζουμαγιά, οι προσπάθειες για τη δημιουργία κοινότητας βλαχόφωνων ρουμανιζόντων έγιναν εντονότερες τον Οκτώβριο του 1906, όταν εγκαταστάθηκαν στην κωμόπολη δύο ρουμανοδιδάσκαλοι με την ανοχή των οθωμανικών αρχών και αντίθετα από ό,τι όριζε ο νόμος για την ύπαρξη τουλάχιστον 20-25 οικογενειών. Στην κωμόπολη, σε σύνολο 700 οικογενειών οι 500 ήταν βλαχόφωνες, χωρίς όμως καμιά από αυτές να έχει προσχωρήσει στον ρουμανισμό. Οι ρουμανοδιδάσκαλοι, κατά την παραμονή τους στην κωμόπολη συναναστρέφονταν αποκλειστικά με τους ελάχιστους σχισματικούς από τους οποίους εύρισκαν στήριξη.

Στις 15 Απριλίου του 1907 με αναφορά τους στον Οικουμενικό Πατριάρχη οι ιερείς, εφοροεπίτροποι, μουκταροαζάδες της Κάτω Τζουμαγιάς, το προεδρείο της *Φιλοπτώχου Αδελφότητος* και οι πρόεδροι των συντεχνιών των εμποροραπτών, των παντοπωλών, των ξενοδόχων, των υποδηματοποιών και των κηπουρών, εξέφρασαν την αντίθεσή τους σε κάθε προπαγανδιστική κίνηση σε βάρος τους, δηλώνοντας την ελληνική συνείδησή τους και την αφοσίωσή τους στη Μεγάλη Εκκλησία, τον Ελληνισμό και την ελληνική παιδεία³⁸⁹.

Το 1910, έτος εξαιρετικά δύσκολο για τον Ελληνισμό της περιοχής, εξαιτίας των καταπιέσεων και της πολιτικής των Νεοτούρκων, ο μουδέρης της Κάτω Τζουμαγιάς επιχείρησε ατυχώς, με υποσχέσεις και χρηματισμό, να πείσει τον Δημήτριο Νούση Ρότσκα να προκαλέσει τη διαίρεση της ελληνικής κοινότητας, δημιουργώντας αντίστοιχη ρουμανική³⁹⁰.

Η κοινότητα των ρουμανιζόντων της Άνω Τζουμαγιάς ιδρύθηκε γύρω στο 1895 και αποτελούνταν από 40 οικογένειες βλαχοποιημένων και άλλων βλαχοφώνων, καταγομένων από τη Δυτική Μακεδονία, που διέμεναν, εξαιτίας του εμπορίου που ασκούσαν στην Άνω Τζουμαγιά. Οι τελευταίοι ήταν κυρίως οι αίτιοι της δημιουργίας της νέας κοινότητας εξαιτίας των ιδεών που έφεραν από την πατρίδα τους, αλλά και της εμπορικής αντιζηλίας, που προκάλεσαν με τους ιθαγενείς Έλληνες (κυρίως Μελενίκους) εμπόρους. Η κοινότητα των

³⁸⁷ «Διαμαρτυρία Κουτσοβλάχων κοινότητος Άνω Πορώας της επαρχίας Μελενίκου», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 308, 309.

³⁸⁸ «Εκκλησιαστικά Χρονικά», *ΕΑ* 32/έτος κη' (1908) 172 και «Διωγμός Ορθοδόξων», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 289.

³⁸⁹ «Διαμαρτυρία Κουτσοβλάχων Κάτω Τζουμαγιάς Μελενίκου», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 307, 308.

³⁹⁰ «Επί τω νέω τακρίριω», *ΕΑ* 35/έτος λα' (1911) 195.

ρουμανιζόντων συντηρούσε δημοτική σχολή και παρθεναγωγείο με ένα διδάσκαλο και μία διδασκάλισσα, στα οποία φοιτούσαν 35 μαθητές και μαθήτριες³⁹¹.

Υπό το πρόσχημα του αντιπροσώπου της ξένης ασφαλιστικής εταιρίας «Νέα Υόρκη», περιόδευε κατά το 1904, στην περιφέρεια Σερρών και στην περιοχή του Νευροκοπίου, ο βαθυκυανοδιοπτροφόρος, όπως αναφέρεται, Taque, εργαζόμενος υπέρ της ρουμανικής προπαγάνδας. Η περίπτωση του απασχόλησε, σε έκτακτη συνεδρία το μικτό δικαστήριο της επαρχίας Νευροκοπίου υπό την προεδρεία του μητροπολίτη Θεοδώρητου. Ο Taque από το 1902, ήταν διορισμένος διδάσκαλος της ρουμανικής προπαγάνδας στην Άνω Τζουμαγιά³⁹².

Σημαντικές πιέσεις στους βλαχόφωνους κατοίκους του χωριού Ράμνα, για να ασπασθούν τον ρουμανισμό ασκούσε, κατά το 1906, η βουλγαρική συμμορία του Παύλε, ο οποίος βλέποντας την εμμονή των κατοίκων στον Ελληνισμό, μελετούσε να πυρπολήσει την εκκλησία του χωριού, σε ώρα εκκλησιασμού των κατοίκων και των μαθητών του ελληνικού σχολείου. Ευτυχώς για τους κατοίκους του χωριού, στρατιωτικό απόσπασμα εξολόθρευσε τη συμμορία³⁹³.

Την ίδια εποχή, στις αρχές του 1906, υποβλήθηκαν στις οθωμανικές αρχές της περιοχής, αναφορές κατοίκων της Ράμνας και της Κάτω Τζουμαγιάς, με τις οποίες ζητούσαν την ίδρυση ρουμανικών κοινοτήτων. Ωστόσο, ύστερα από έρευνα των αρχών, μετά από αίτημα του μητροπολίτη Ειρηναίου, αποκαλύφθηκε ότι οι περισσότερες των υπογραφών στις παραπάνω αναφορές ήταν πλαστές³⁹⁴. Στις 15 Φεβρουαρίου του 1907, οι κάτοικοι της Ράμνας απέστειλαν στο οικουμενικό Πατριαρχείο αναφορά, την οποία υπέγραφαν οι μουκταροαζάδες και οι ιερείς του χωριού, καθώς και 78 έγκριτοι κάτοικοι με την οποία δήλωναν την πίστη και την αφοσίωσή τους στον Ελληνισμό και το Πατριαρχείο, καταγγέλοντας τις προσπάθειες των ρουμανιστών να εισαγάγουν τη βλάχικη γλώσσα στην εκκλησία και το σχολείο³⁹⁵.

Το καλοκαίρι του 1907, η ρουμανίζουσα μερίδα του χωριού Ράμνα, αποτελούμενη από επτά μεγάλες (πατριαρχικές) οικογένειες των 50 περίπου προσώπων, με αναφορά της προς το μητροπολίτη Αιμιλιανό, δήλωσε την επιστροφή της στους κόλπους της μητρόπολης Μελενίκου και του Πατριαρχείου³⁹⁶.

Οι βλαχόφωνοι των χωριών Μποζδόβου, Σιατρόβου και Λοπόβου της περιφέρειας Δεμίρ Ισάρ, κατόπιν πιέσεων του καϊμακάμη της περιοχής, του αξιωματικού της χωροφυλακής Χασάν εφέντη και των ενεργειών του Σαντάνσκι, προσχώρησαν τον Ιούνιο του 1911, στο ρουμανισμό, παρά τις

³⁹¹ *Α ΥΕ*, Πρόξ. Σερρών Ιω. Στορνάρης προς Υπ. Εξ., 253/29.10.1904/3798/2.11.1904.

³⁹² *ΑΠΜΧΑ*, κώδ. 10, φ. 88.

³⁹³ *Α ΥΕ*, Διευθ. Πρόξ. Σερρών Παπαδόπουλος προς Υπ. Εξ., 59/6.3.1906/966/18.3.1900.

³⁹⁴ *Α ΥΕ*, Διευθ. Πρόξ. Σερρών Παπαδόπουλος προς Υπ. Εξ., 60/7.3.1906/967/18.3.1900.

³⁹⁵ «Διαμαρτυρία Κουτσοβλάχων κοινότητας Ράμνης Μελενίκου», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 308.

³⁹⁶ «Εκθεσις μητροπολίτου Μελενίκου Αιμιλιανού (2.8.1907)», *ΕΑ* 31/έτος κζ' (1907) 497.

προσπάθειες που κατέβαλλε το ελληνικό προξενείο Σερρών να πείσει τους προκρίτους των χωριών αυτών να μην υποκύψουν. Το Προξενείο ζήτησε για το θέμα αυτό, την ενέργεια και διαμαρτυρία του Πατριαρχείου στην οθωμανική κυβέρνηση, γιατί τα χωριά αυτά απροστάτευτα υπέκυψαν εύκολα στις πιέσεις³⁹⁷. Οι πιέσεις είχαν ξεκινήσει από τα προηγούμενα χρόνια με ταυτόχρονες υποσχέσεις εκ μέρους των οθωμανικών αρχών για παροχές βοσκήσιμων γαιών, σε όσους προσχωρούσαν στο ρουμανισμό και δέχονταν την παρουσία ρουμανίζοντος ιερέα και διδασκάλου³⁹⁸. Αντίστοιχες πιέσεις ασκήθηκαν την ίδια εποχή, και προς τους βλαχόφωνους του Πετριτσίου, όπου όμως μόνο τέσσερις οικογένειες επηρεάστηκαν (Δίγκα Ρίτε, Θωμά Παπαδήμου, Μήνα Νικολάου και του Δημ. Ζήκα προεστώτος των ρουμανιζόντων)³⁹⁹.

Το 1914, βλαχόφωνοι της υποδιοίκησης Δεμίρ Ισάρ και συγκεκριμένα των χωριών Σάτροβο και Λάτροβο, αποτελούμενοι από 300 οικογένειες, που είχαν στην κατοχή τους 44.000 περίπου πρόβατα και 1.000 περίπου άλογα, ζήτησαν από το νομάρχη Σερρών την άδεια να οδηγήσουν τα κοπάδια τους στις θερινές τους βοσκές στην περιοχή του Μελενίκου, την οποία δήλωναν και ως τόπο καταγωγής, όπως γινόταν και κατά την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας⁴⁰⁰. Οι παραπάνω βλαχοποιημένες δήλωσαν ότι στην περιοχή Μελενίκου διατηρούσαν ιδιοκτησίες και ότι εκεί είχαν την μόνιμη εγκατάστασή τους. Ο νομάρχης παρέπεμψε την αίτηση στη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας με τη σημείωση ότι, το 1912, κατά τη μαρτυρία του τελευταίου Έλληνα πρόξενου στις Σέρρες και πρώτου νομάρχη Σερρών μετά την απελευθέρωση του 1913, Ευγενίου Καβαλιεράτου, οικογένειες βλαχόφωνων της περιοχής Μελενίκου, που διαχείμαζαν με τα ποιμνιά τους στα βλαχόφωνα χωριά Σάτροβο και Λάτροβο της υποδιοίκησης Δεμίρ Ισάρ, είχαν προσχωρήσει στο ρουμανισμό και είχαν δεχτεί ρουμανίζοντα ιερέα και διδάσκαλο⁴⁰¹. Δυστυχώς δεν είναι γνωστή η συνέχεια της υπόθεσης, ωστόσο η απελευθέρωση των περιοχών αυτών κατά τον Β' βαλκανικό πόλεμο και η ένταξή τους (υποδιοίκηση Δεμίρ Ισάρ) στο ελληνικό κράτος με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου έθεσαν τέρμα σε κάθε προπαγανδιστική προσπάθεια ανακίνησης και δημιουργίας βλάχικου ζητήματος στην περιοχή.

³⁹⁷ ΑΥΕ., Πρόξ. Σερρών Ευγ. Άνν. Καβαλιεράτος προς Υπ. Εξ. 331/5.7.1911.

³⁹⁸ ΑΥΕ., Πρόξ. Σερρών Στελλάκης προς Υπ. Εξ., 294/3.8.1910/2509/16.8.1910.

³⁹⁹ ΑΥΕ., Πρόξ. Σερρών Στελλάκης προς Υπ. Εξ., 600/12.1910. Βλ. και «Επί τω νέω τακριώ», ΕΑ 35/έτος λα' (1911) 195.

⁴⁰⁰ ΙΑΜ, Αρχείο Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, φάκ. 18, Επαρχ. Σερρών-Σιντικής, ά. σ. «Αίτησις αρχιποιμένων καταγομένων εκ Μελενίκου και παραχειμαζόντων εις την περιφέρειαν της επαρχίας Σερρών προς τον εξοχώτατον Νομάρχη Σερρών, Εν Σέρραις 20 Μαρτίου 1914». Την αίτηση υπογράφουν οι Βασ. Δημητρίου, Νικόλ. Στεργίου, Ντίνας Δημητρίου, Τάσου Νικολάου, Νικόλ. Μανδηλί, Στέργ. Καλαϊτζή, Γιάνκου Νικολάου και Κωνστ. Στεργίου.

⁴⁰¹ ΙΑΜ, Αρχείο Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, φάκ. 18, Επαρχ. Σερρών-Σιντικής, ά.σ. Νομαρχία Σερρών 954/Εν Σέρραις 20 Μαρτίου 1914. Νομάρχης Σερρών Καβαλιεράτος προς Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, «Υποβολή αιτήσεως βλαχοποιημένων Λοπόβου και Σατρόβου όπως μεταβώσι εις τας εν Βουλγαρικώ εδάφη θερινάς βοσκάς αυτών».

Θρησκευτικές κινήσεις - Η προτεσταντική προπαγάνδα

Το 1850 έκανε την εμφάνισή της στην επαρχία Μελενίκου μια παράξενη θρησκευτική διδασκαλία «λαοπλάνων και κηρύκων»⁴⁰². Η διδασκαλία αυτή βρήκε οπαδό ένα νεαρό από το χωριό Ηγουμέντζα του Πετριτσίου, ο οποίος γύριζε στην περιοχή διδάσκοντας ότι πρέπει, προς τιμήν της Αγίας Παρασκευής, να τιμάται κάθε Παρασκευή του έτους με αργία. Ο νεαρός απέκτησε αρκετούς οπαδούς στο χωριό Κριστίλτζα, προκαλώντας ανησυχία στο μητροπολίτη Μελενίκου, ο οποίος για να προστατεύσει το ποίμνιό του απέστειλε σχετική εγκύκλιο προς τους ιερείς και τους προκρίτους των χωριών της επαρχίας του⁴⁰³.

Σχετικά με τις ξένες θρησκευτικές προπαγάνδες που έκαναν την εμφάνισή τους στην περιοχή δημοσίευμα του 1881, αναφέρει την πρόοδο του προτεσταντισμού σε ολόκληρη τη βορειοανατολική Μακεδονία⁴⁰⁴ σημειώνοντας: «*ό προτεσταντισμός παντοίοις τρόποις προσπαθεί... άπειλών τόν παντελή ὄλεθρον τῆς ὀρθοδοξίας καί τοῦ ἔθνισμοῦ ἡμῶν, καί αὐτοῦ δέ τοῦ βουλγαρισμοῦ. Ὁ προτεσταντισμός κατέκλυσε πλείστον μέρος τῆς Βουλγαρίας, ἐνεθρονίσθη ἐν τῷ Μπάντοκω, ἀπειλεῖ τούς κατοίκους τοῦ Ραζλοκίου... ἔχει δέ τώρα στραμμένα τά βλέμματα αὐτοῦ εἰς τάς ἐπαρχίας Νευροκόπου καί Μελενίκου.*»⁴⁰⁵.

Μεγάλη κινητικότητα των προτεσταντών παρατηρείται και το 1887. Προτεστάντες ιεραπόστολοι διέτρεχαν όλη την επαρχία Μελενίκου και με το πρόσχημα του πλανόδιου βιβλιοπώλη, πωλούσαν στους ανυποψίαστους

⁴⁰² Η διδασκαλία παραδοξολογιών δεν ήταν ασυνήθιστη για την περιοχή. Κατά την περίοδο 1541/1543, ο Μελενίκιος μοναχός Ματθαίος περιερχόταν την περιοχή και ολόκληρη τη Μακεδονία και κήρυττε, αρνούμενος τον «επί του σταυρού θάνατον του Χριστού», ότι «ο Χριστός μετά σώματος ζων κατήλθεν εν τω Ἄδι, ανάξων τον Αδάμ και τους εξ αυτού», σαφώς επηρεασμένος από Λουθηρανικές επιδράσεις. Η διδασκαλία του Ματθαίου αντιμετώπιστηκε από τον Παχώμιο Ρουσόνο, ο οποίος κατόρθωσε και μετέπεισε το Ματθαίο (Βασίλειος Στεφανίδης, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Αθήναι 1959, σ. 714, 715). Από το αρχαιακό υλικό και γενικότερα την έρευνα δεν διαπιστώθηκε παρουσία καθολικής – ουνιτικής προπαγάνδας στην περιοχή κατά την μελετωμένη περίοδο, όπως συνέβη σε μεγάλο μάλιστα βαθμό στη γειτονική επαρχία Πολυανής (βλ. σχετικά Αθ. Αγγελόπουλος, *Αι ξένοι προπαγάνδαι εις την επαρχίαν Πολυανής κατά την περίοδον 1870-1912*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 85-106) ούτε υπάρχουν άλλες ενδείξεις όπως με την επίσης γειτονική περιοχή της Νιγρίτας (βλ. Ιω. Μπάκα, «Ο αντίκτυπος της βαλκανικής αναταραχής (1855-1880) στη Νιγρίτα και τα χωριά της, *Πρακτικά Β' επιστημονικού συμποσίου*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 428, 430). Σήμερα ωστόσο, λόγω της εγατάστασης, μετά το 1912, αρκετών βουλγαροουνιτών του Κιλκίς στο Πετριτσι της Βουλγαρίας, μαρτυρείται η ύπαρξη ουνιτικής κοινότητας εκεί.

⁴⁰³ *BMI*, 1952, σ. 1, 2, Μελενίκου Διονυσίου προς τους ιερείς, γέροντας και προεστώτας των χωριών, 2.2.1850.

⁴⁰⁴ Στο Μπάντοσκο του Ραζλοκίου είχε ιδρυθεί από το 1871 ακόμη η πρώτη προτεσταντική κοινότητα στην περιοχή η οποία το 1910 αριθμούσε 5.000 μέλη (Χαλκιόπουλος, *Η Μακεδονία*, Αθήναι 1910, σ. 65 και Αθ. Αγγελόπουλος, *Αι ξένοι προπαγάνδαι εις την επαρχίαν Πολυανής κατά την περίοδον 1870-1912*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 107-108).

⁴⁰⁵ *Λεολόγος*, φ. 3554 (Τρίτη 20/1.2.1881), σ. 3.

χωρικούς προτεσταντικά βιβλία⁴⁰⁶ και προπαγανδίζοντας τις ιδέες τους⁴⁰⁷. Για το ζήτημα αυτό πολλές φορές ζητήθηκε η ενεργοποίηση του Πατριαρχείου και κυρίως, ο διορισμός κατάλληλου ιεροκήρυκα για τη διαφώτιση των χριστιανών της επαρχίας (*τεσσαράκοντα σχεδόν χιλιάδων στεφάνων*) σε βασικά θέματα πίστης⁴⁰⁸.

Στις 31 Δεκεμβρίου του 1887 προτεστάντης κληρικός (φλάρος στο κείμενο), συνοδευόμενος από γιατρό, δικηγόρο και πολλούς υπηρέτες από το Σαμάκοβο της Βουλγαρικής Ηγεμονίας, στη διαδρομή του προς την περιοχή Ραζλόκ του Σαντζακίου Σερρών -όπου υπήρχε το πολυπληθέστερο τμήμα του ποιμνίου του (πάνω από 185 οικογένειες σε Μπάντσκο, Μαχομία και Δουμποβίτσα), απαρτιζόμενο από Βουλγάρους προσήλυτους, καθώς και εκκλησία προτεσταντική- πέρασε από την Άνω Τζουμαγιά, με στόχο την κατήχηση των Βουλγάρων και τη διανομή χρημάτων⁴⁰⁹.

Τον Ιανουάριο του 1889, η κοινότητα του Πετριτίσιου ζήτησε από το μητροπολίτη Μελενίκου Προκόπιο να στείλει στην πόλη τον επίσκοπο Δαφνουσίας Κωνσταντίνο, επειδή ιεραπόστολοι της Αγγλοαμερικανικής Εταιρείας εισήγαγαν εκδόσεις τους, κυρίως ευαγγέλια, στην περιφέρειά τους. Ο μητροπολίτης Μελενίκου απάντησε αρνητικά στην κοινότητα, διότι, κατά τη γνώμη του, δεν θεωρούσε τον επίσκοπο κατάλληλο, αλλά ο ίδιος θα έδινε τις κατάλληλες οδηγίες του στον αρχιερατικό του επίτροπο στο Πετριτίσι⁴¹⁰.

Φανερά όμως επηρεασμένος από τις προτεσταντικές αποστολές που δραστηριοποιούνταν στο Πετριτίσι και κυρίως στο Μπάντσκο της γειτονικής περιφέρειας Ρασλοκίου, ήταν κατά το 1908, και ο κυριότερος εκφραστής του βουλγαρισμού στην περιοχή και αρχηγός του κοιτάτου των Σαντραλιστών Γιάννε Σαντάνσκι ο οποίος προσπάθησε να εισαγάγει, όπως προαναφέρθηκε, προτεσταντικές αντιλήψεις στην περιοχή, χωρίς όμως επιτυχία. Ο μητροπολίτης Μελενίκου Αιμιλιανός ενημέρωσε το Πατριαρχείο σχετικά⁴¹¹. Στα χρόνια που ακολούθησαν δεν αναφέρονται άλλες ξένες θρησκευτικές δραστηριότητες στο χώρο της μητρόπολης Μελενίκου.

⁴⁰⁶ «Εκ του νομού Θεσσαλονίκης», *Νεολόγος*, φ. 5573 (Πέμπτη 14.1.1888), σ. 3.

⁴⁰⁷ Για τις μεθόδους της προτεσταντικής προπαγάνδας βλ: Αθ. Αγγελόπουλος, *Αι ξένοι προπαγάνδαι*, σ. 106-111.

⁴⁰⁸ «Εκ των Επαρχιών (Α.Τζουμαγιά 29.11.1887)», *Νεολόγος*, φ.5549 (Παρασκευή 11.12.1887), σ. 3.

⁴⁰⁹ *Ό.π.* υποσημ. 405.

⁴¹⁰ «Εκ των Επαρχιών (Εκ Πετριτίσης, 22.1.1889), *Νεολόγος*, φ. 5881 (Παρασκευή 2.2.1889), σ. 1.

⁴¹¹ «Βουλγαρικά βιοπραγία», *ΕΑ* 32/έτος κη' (1908) 266. Προτεσταντικές εκκλησιαστικές κοινότητες υπάρχουν στην περιοχή και σήμερα και σημειώνουν, κατά τα τελευταία ιδίως χρόνια, έντονη δραστηριότητα προβληματίζοντας την Ορθόδοξη Βουλγαρική Εκκλησία.

1912 - 1913. Α΄ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ, ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ, ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΥ

Η κατάληψη της επαρχίας Μελενίκου από τον βουλγαρικό στρατό, τον Οκτώβριο του 1912, κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο⁴¹², ήταν αφετηρία δεινών για τον Ελληνισμό της περιοχής, έτσι όπως αποτυπώθηκαν στις μακροσκελείς εκθέσεις του μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνου και προκρίτων διαφόρων χωριών προς το ελληνικό Υπ. Εξ. και προς τον διοικητή του 3^{ου} ιππικού ελληνικού συντάγματος, που στάθμευε στις Σέρρες⁴¹³. Οι αναφορές αυτές δείχνουν το φανατισμό των βουλγαρικών στρατευμάτων και των ντόπιων σχισματικών απέναντι στους ορθοδόξους κατοίκους (βούλγαροι πατριαρχικοί κατά τις βουλγαρικές θεωρίες), καθώς και τις πιέσεις που ασκούσαν στους τελευταίους για να ασπασθούν το σχίσμα. Οι πιέσεις αυτές, σε ορισμένες περιπτώσεις έφταναν στα όρια του διωγμού.

Οι ελληνικές κοινότητες της περιοχής, που με πολλούς κόπους και θυσίες κατόρθωσαν να αντέξουν όλα τα προηγούμενα χρόνια, τώρα κάτω από τις νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν με τους Βαλκανικούς πολέμους, κινδύνευαν να εξαφανισθούν εντελώς. Ελληνικές εκκλησίες δημεύτηκαν, η λειτουργία απαγορεύθηκε να τελείται στην ελληνική γλώσσα, τα ελληνικά σχολεία μεταβλήθηκαν σε βουλγαρικά, ορθόδοξοι ιερείς κακοποιήθηκαν, εξεδιώχθησαν ιερείς και διδάσκαλοι από τα χωριά τους και εκβιάσθηκαν χωρικοί για να προσχωρήσουν στο σχίσμα και να δηλωθούν ως Βούλγαροι ή για να αποσύρουν τα παιδιά τους από τα ελληνικά σχολεία⁴¹⁴.

Στο Μελένικο εξανάγκασαν, με τη βία, τους κατοίκους μιας συνοικίας να υπογράψουν την προσχώρησή τους στην Εξαρχία, παρά τις αντιδράσεις του μητροπολίτη Κωνσταντίνου⁴¹⁵. Πέρα όμως από τα παραπάνω, το Μελένικο γνώρισε και την οικονομική καταστροφή με την αρπαγή από τους Βουλγάρους του Σαντάνσκι, των σταφυλιών, μοναδικού πόρου των Μελενικίων, καθώς και την ουσιαστική λεηλάτηση των καταστημάτων με την παροχή μόνο απλών αποδείξεων. Παράλληλα, οι κάτοικοι της πόλης υποχρεώθηκαν να παρέχουν τροφή και στέγη σε διακόσιους περίπου Βουλγάρους στρατιώτες και χωροφύλακες. Οι Βούλγαροι προχώρησαν και στην κατάληψη των ελληνικών σχολών της πόλης για το στρατωνισμό των στρατιωτών και μίας εκκλησίας (της κάτω συνοικίας) για την τέλεση της λειτουργίας στη βουλγαρική⁴¹⁶.

Στο Δεμίρ Ισάρ όλες τις κυβερνητικές θέσεις κατέλαβαν άνθρωποι του Σαντάνσκι, των Ελλήνων αποκλεισμένων από κάθε αξίωμα κοινοτικό ή κυβερνητικό. Οι Βούλγαροι μετέτρεψαν το Τσαρσί τζαμί σε βουλγαρικό ναό,

⁴¹² Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος ο νεκρός μακεδονικός Ακρίτης*, σ. 33.

⁴¹³ *ΑΥΕ*, φάκ.1913 Προξ. Σερρών, (άγνωστος αποστολεύς) προς Υπ. Εξ., Σέρρες 28.1.1913.

⁴¹⁴ *Ό.π.*

⁴¹⁵ *Ό.π.* (συνημ. αναφορά μητροπολίτη Μελενίκου Κωνσταντίνου).

⁴¹⁶ Βλ. και «Βουλγαρικά βιαιοπραγία κατά τας επισήμους εκθέσεις των υπό την βουλγαρικήν κατοχήν περιελθόντων μητροπολιτών», *ΕΑ* 37/έτος λγ' (1913) 220.

ενώ ένα άλλο τέμενος το μετέτρεψαν σε κέντρο διασκέδασης⁴¹⁷. Ο Πρεσιδάτελ, αντιπρόσωπος του Βουλγάρου Εξάρχου στο Δεμίρ Ισάρ, δεν αρκέστηκε μόνο στην απαλλοτρίωση των δύο οθωμανικών τεμενών της πόλης, αλλά με απειλές προσπάθησε, ανεπιτυχώς, να συγκεντρώσει υπογραφές κατοίκων της κάτω συνοικίας για να καταλάβει αυθαιρέτως το ναό και τη σχολή της. Απειλхамε μάλιστα με απαγχονισμό τους ιεροψάλτες της άνω συνοικίας Δημήτριο και Ιωάννη Δ. Μελκίδη, αν δεν προσχωρούσαν στο βουλγαρισμό.

Στο γειτονικό Σάβγιακο συνελήφθη, με την ψευδή κατηγορία της εξύβρισης των Βουλγάρων, ο ιερέας του χωριού Παπαπασχάλης και φυλακίστηκε για 22 μέρες, όσες ήταν απαραίτητες για την κατάληψη της εκκλησίας και του ελληνικού σχολείου και για την εκδίωξη του διδασκάλου και της διδασκάλισσας, καθώς και για τον βασανισμό των Νικ. Γκατσούνη, Γιοβάννη Κέπα, Γεωργίου Κιοσέ και άλλων Ελλήνων του χωριού. Ο μητροπολίτης, για να σταματήσει τις βουλγαρικές αυθαιρεσίες, αρχικά διαμαρτυρήθηκε στο Βούλγαρο στρατιωτικό διοικητή του Δεμίρ Ισάρ Τσομάκωφ και στη συνέχεια στο Γενικό Διοικητή Σερρών Ιβάν Χαμαμτζήφ, ο οποίος υποσχέθηκε την επιστροφή της εκκλησίας, πράγμα που έγινε. Όταν όμως ο ιερέας και οι κάτοικοι του Σάβγιακου επιχείρησαν να λειτουργήσουν στην ελληνική, δέχτηκαν την επίθεση και την κατοποίηση εκ μέρους των Βουλγάρων, οι οποίοι έδειραν τους προκρίτους Γ. Καμπούρη, Αθ. Καλλίγκο, Στόικο Γκακαλιάκη, Γ. Κιοσέ, Δ. Κιουτσούκη και εξεδίωξαν τον ιερέα από το χωριό και την οικογένειά του.

Στο χωριό Κουμλί, οι κάτοικοι εξαναγκάστηκαν, με τη βία των όπλων, να υπογράψουν την προσχώρησή τους στο σχίσμα, καθώς και την παραχώρηση του ναού τους στους σχισματικούς. Ο πρώην μουχτάρης του χωριού Μητκώνης, ο οποίος αρνήθηκε να υπογράψει κατοποιήθηκε βάνουσα, ενώ οι κάτοικοι με την απειλή 25 ραβδισμών και την κατοβολή 250 γροσίων αναγκάστηκαν να αποσύρουν τα παιδιά τους από το ελληνικό σχολείο⁴¹⁸.

Στο διπλανό χωριό Καμαρότι, οι Βούλγαροι κατέλαβαν το ναό του και απαγόρευσαν τη διδασκαλία στον Έλληνα διδάσκαλο. Στο γειτονικό Κιουπρί, ενώ οι σχισματικοί κατείχαν την κεντρική μεγάλη εκκλησία του χωριού, τώρα κατέλαβαν και την υποτυπώδη εκκλησία που η οθωμανική κυβέρνηση είχε κτίσει για τους Έλληνες του χωριού, ο ιερέας εκδιώχθηκε και κατοποιήθηκαν οι Ηλίας Αλτιντζής, Νικόλαος Παπαδημητρίου, Χρήστος Παπαδημητρίου, Γούσιος Τσιαμπάζης, Γεώργιος Αθ. Τσιαμπάζης και Ιωάννης Στόγιου.

Στο Μπαρακλί, οι Βούλγαροι κατέλαβαν το ναό και έκλεισαν την ελληνική σχολή. Στην Κάτω Τζουμαγιά η μία εκ των δύο εκκλησιών κατελήφθη από τον ίδιο τον διοικητή της πόλης Κωνσταντίνωφ, ο οποίος, με τη βία, ανάγκασε πολλούς Έλληνες να δηλώσουν προσχώρηση στο βουλγαρισμό. Την ίδια τύχη είχε και η εκκλησία του χωριού Ράδοβο, όπου κατοποιήθηκαν ο διδάσκαλος του χωριού και αρκετοί χωρικοί, καθώς και η εκκλησία και το ελληνικό σχολείο του Κρουσόβου.

⁴¹⁷ Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, σ. 127.

⁴¹⁸ «Βουλγαρικά βιαιοπραγία κατά τας επισήμους εκθέσεις των υπό την βουλγαρικήν κατοχήν περιελθόντων μητροπολιτών», *ό.π.*

Στο Πετρίτσι, καταδικάσθηκε από οπαδούς του Κομιτάτου σε θάνατο, αλλά κατόρθωσε να διαφύγει, ο πρώην φύλακας του οικοτροφείου Πετριτσίου Γεώργιος Τάντσης. Στο Στάρτσοβο, κατοικούμενο από 120 αμιγώς ελληνικές οικογένειες, ο κομιτατζής Ντόντοιος επιχείρησε βίαια να εξαναγκάσει τους κατοίκους, να προσχωρήσουν στον βουλγαρισμό, καίγοντας ελληνικά βιβλία και απειλώντας τους κατοίκους οι οποίοι ωστόσο, μπόρεσαν να απαντήσουν με θάρρος ότι δεν αλλάζουν φρόνημα, παραμένοντας πιστοί Έλληνες.

Στο χωριό Μπογορόδιτσα Πετριτσίου, κατοικούμενο και αυτό αμιγώς από 130 ελληνικές οικογένειες, κάτω από την πίεση απειλών αναγκάστηκαν να απολύσουν τον ιερέα τους Παπακωνσταντίνο, καταγόμενο από το χωριό Στάρτσοβο. Στα χωριά Κάμινα, Γαβερνίτσα, Μήτινο και Σιρμπάνι της ίδιας περιφέρειας Πετριτσίου, στα οποία δεν υπήρχαν εκκλησίες, ανάγκασαν τους χωρικούς να μη δέχονται τους Έλληνες ιερείς του Πετριτσίου για αγιασμό, αλλά στη θέση τους τον Βούλγαρο σχισματικό ιερέα⁴¹⁹.

Αναφορά όμως προς τον διοικητή του 3^{ου} ιππικού ελληνικού συντάγματος Σερρών Γ. Καραμαλίκη απέστειλε και ο ιερομόναχος της μονής Προδρόμου Σερρών Αρσένιος. Ο ιερομόναχος Αρσένιος ήταν ο διαχειριστής του μετοχίου της μονής στο χωριό Σάβγιακο και έλαβε εντολή από το μητροπολίτη Μελενίκου να μεταβεί στο γειτονικό χωριό Κιουπρί, από όπου είχε εκδιωχτεί ο Έλληνας ιερέας, για να λειτουργήσει με αφορμή τις γιορτές των αγίων Αντωνίου και Αθανασίου. Το γεγονός όμως αυτό υπήρξε αφορμή να κατοπινηθεί βάνουσα ο μοναχός από σχισματικούς του χωριού και να φυλακιστεί σε υπόγειο⁴²⁰. Ανάλογες αναφορές απέστειλαν για το χωριό Κουμλί ο Λάζαρος Γέλιου, για το χωριό Σάβγιακο ο Ιωάννης Κέπε και ο Μήτα Κωνσταντίνου και για το χωριό Ράδοβο ο Βελίκης Αγγέλου. Όλοι τους περιέγραφαν προσωπικές εμπειρίες της βουλγαρικής διοίκησης των χωριών τους και δεινοπαθήματά τους από τους Βουλγάρους χωροφύλακες και χωρικούς⁴²¹.

Οι Βούλγαροι της περιοχής, συνεπικουρούμενοι από το βουλγαρικό στρατό προχώρησαν στην κατάληψη των εκκλησιών και των σχολείων στο Πετρίτσι και τα χωριά Λάτροβο, Ράδοβο, Μπούτκοβο και Σπάτοβο αναγκάζοντας, με ύβρεις και απειλές, τους ιερείς και τους διδασκάλους να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους⁴²².

Κατά το Β' Βαλκανικό Πόλεμο, ο Ελληνικός Στρατός, μέσα σε τριάντα μέρες μπόρεσε νικηφόρα να προελάσει ως την Άνω Τζουμαγιά⁴²³. Ενδεικτική του φρονήματος του Ελληνισμού κατά μήκος του όρους Μπέλλες, είναι η περιγραφή που δίνει ο Δ. Καλλιμάχος γραμματέας του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας, ο

⁴¹⁹ Ό.π. υποσημ. 413 (συνημ. αναφορά εκ Πετριτσίου για την κατάσταση της περιφέρειας Πετρίτσης).

⁴²⁰ Ό.π. (συνημ. αναφορά ιερομονάχου Αρσενίου Προδρομίτη).

⁴²¹ Ό.π. (συνημ. αναφορές προκρίτων χωριών της επαρχίας Μελενίκου).

⁴²² Βλ. και «Βουλγαρικά βιαιοπραγία κατά τας επισήμους εκθέσεις των υπό την βουλγαρικήν κατοχήν περιελθόντων μητροπολιτών», ό.π.

⁴²³ Πέτρος Σπανδωνίδης, ό.π., σ. 34. Για τις πολεμικές επιχειρήσεις στην ευρύτερη περιοχή κατά τον Β' βαλκανικό πόλεμο βλ. και Κωνσταντίνος Ν. Ζωρογιαννίδης, *Ημερολόγιον πορειών και πολεμικών επιχειρήσεων 1912-1913*, Θεσσαλονίκη 1992.

οποίος συμμετείχε στις πολεμικές επιχειρήσεις του Β' Βαλκανικού Πολέμου στην περιοχή: «...εἰς ὄλον τοῦ Μπέλεσι τό μῆκος ἤρχοντο οἱ γυναικοῦλες καί τά παιδάκια τοῦ σχολείου νά χαιρετήσουν εἰς καθάραν ἑλληνικήν τήν θριαμβευτικήν προέλασιν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ στρατοῦ. Μᾶς ἐμοίραζαν κοφίνια φρούτα τῆς εὐλογημένης χώρας των, κορόμηλα, ροδάκινα, δαμάσκηνα, μῆλα καί ἀφράτα ἀχλάδια καί μᾶς ἔρραιναν μέ ὄμορφα λουλούδια...»⁴²⁴.

Το Δεμίρ Ισάρ απελευθερώθηκε ὕστερα ἀπό μάχη που δόθηκε στις 27 Ιουνίου του 1913. Η πόλη ἦταν η βάση της στρατιάς του Ιβανῶφ, ο οποίος ὁμως φεύγοντας για να ενισχύσει το μέτωπο της Στρώμνιτσας, εγκατέλειψε σε αυτή μόνο μια μεραρχία. Μετά ἀπό την καταστροφή της Στρώμνιτσας⁴²⁵, το Δεμίρ Ισάρ κατελήφθη ἀπό τον ελληνικό στρατό με ἔφοδο⁴²⁶. Οι Βούλγαροι, εγκαταλείποντας το, προέβησαν στη σφαγή 150 αμάχων⁴²⁷.

Η Κάτω Τζουμαγιά δέχτηκε έντονα την οργή των Βουλγάρων στρατιωτῶν, μετά ἀπό την ἥττα τους στο Λαχανά, στις 21 Ιουνίου 1913. Την ἐπόμενη μέρα, Σάββατο 22 Ιουνίου οι βουλγαρικές αρχές εγκατέλειψαν την κωμόπολη. Ὡστόσο, την Κυριακή 23 Ιουνίου, καθώς οι κάτοικοι πανηγύριζαν την απελευθέρωσή τους, περικύκλωσε την κωμόπολη βουλγαρικός στρατός, ἐρχόμενος ἀπό το Δεμίρ Ισάρ, με 500 περίπου αξιωματικούς. Ο βουλγαρικός στρατός, ἐρευνώντας τα σπίτια των προκρίτων ἀναζητώντας τους, προέβη σε κάθε ἀποτρόπαια πράξη. Οι βιαιότητες και η λεηλασία των καταστημάτων που ἀκολούθησε, κράτησαν ὡς το ἀπόγευμα, ὁπότε ἀνεχώρησαν δολοφονώντας ὅποιον τύχαινε στο δρόμο τους, τρεις ἀπό την Κάτω Τζουμαγιά και οκτώ ἀπό το χωριό Ἐλσιανη. Βουλγαρικό ἱππικό συνέχισε τις βιαιότητες και τη λεηλασία στην κωμόπολη και την ἐπόμενη μέρα, Δευτέρα 24 Ιουνίου, δολοφονώντας ἄλλους τέσσερις κατοίκους. Το ἴδιο σῶμα ἱππέων ἐπανελάβε τα γεγονότα με τον ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο και την Τρίτη 25 Ιουνίου, δολοφονώντας ἐπίσης ἄλλους τέσσερις κατοίκους, ἀνάμεσά τους και τον 55χρονο ἱερέα Χρυσάφη τον ὁποῖο πρῶτα ἀκρωτηρίασαν. Τα ἴδια συνέβαιναν ὡς και τις 27 Ιουνίου, καταστρέφοντας ἐντελῶς την ἀγορά της κωμόπολης.

Στις 12 Ιουλίου του 1913, ο δήμαρχος Δημήτριος Χρ. Πάζης, γιατρός και η δημογεροντία της ελληνικής κοινότητας, ἀποτελούμενη ἀπό τους: ἱερέα Δημήτριο ἐπίτροπο του μητροπολίτη Μελενίκου, Νικόλαο Ιωάννου, Δημήτριο Κατσιαβάκη, Στέργιο Γρηγορίου, Κωνσταντῖνο Γρόκκο, Γεώργιο Αθανασίου και Θωμά Σ. Μπρούσα, ἀπέστειλαν, στον πρόεδρο του Ελληνικού Κοινοβουλίου, ἐκθεση με ὅσα συνέβησαν στις πέντε, τραγικές για την κωμόπολη, μέρες⁴²⁸.

⁴²⁴ Δ. Καλλιμάχος, «Ἐθνικά ολοκαυτώματα -Το Βυζαντινόν Μελένικον», *Αναμνηστικόν 1912-1913*, Ἀθήναι, ἔκδοση «Παναθηναίων», Μάιος 1914, σ. 33.

⁴²⁵ Για τη Στρώμνιτσα και την περιοχή της βλέπε Ἀθ. Ἀγγελόπουλου, *Βόρειος Μακεδονία. Ο Ἑλληνισμός της Στρώμνιτσης*, Θεσσαλονίκη 1980.

⁴²⁶ Σωτήριος Σκληρός, *Ἡ Νέα Ἑλλάς*, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1913, σ. 200.

⁴²⁷ Jean Leune, «Les Villes Martyres», *L' Illustration*, No 3676 (Samedi 9 Août 1913), σ. 116, 117 και Lette Leune, «Les crimes Bulgares de Demir Hissar et Serres (Hadji Beylik, 15 Juillet)», *L' Illustration*, No 3675 (Samedi 2 Août 1913), σ. 91.

⁴²⁸ *Αἱ Βουλγαρικαὶ ὤμοιότητες ἐν τῇ Ἀν. Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ 1912-1913*, Ἐν Ἀθήναις 1914, σ. 114.

Ανάλογα συνέβησαν και στο σλαβόφωνο αλλά πιστό πατριαρχικό χωριό Ράδοβο, το οποίο οι Βούλγαροι πυρπόλησαν, εκδικούμενοι τους κατοίκους⁴²⁹.

Ο σιδηροδρομικός σταθμός του Χατζή Μπεϊλίκ (σημερινή Βυρώνεια) ήταν το κέντρο του ελληνικού στρατηγείου. Στο σταθμό αυτό συναντήθηκαν και συνεργάστηκαν ο βασιλιάς Κωνσταντίνος με τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο και τον υποστράτηγο Δουσμάνη, πριν την τελική αναμέτρηση με τους Βουλγάρους, στις μάχες της Κρέσνας και της Άνω Τζουμαγιάς⁴³⁰.

Το Μελένικο απελευθερώθηκε από τον ελληνικό στρατό (λόχο εθελοντών) στις 30 Ιουνίου του 1913, προελαύνοντας για την Κρέσνα. Οι κάτοικοι παραδόθηκαν σε ξέφρενο πανηγύρι, ανοίγοντας τα περίφημα κρασιά τους για τον ελληνικό στρατό⁴³¹. Αντιπροσωπεία προκρίτων επισκέφτηκε τον Έλληνα Βασιλιά στο Λιβούννοβο για να υποβάλει τα σέβη και την ευγνωμοσύνη του Ελληνισμού της περιοχής για την απελευθέρωσή τους. Επικεφαλής της ομάδας ήταν ο Νούσκας. Αυτοί προσέφεραν στο βασιλιά ένα αυτοκρατορικό σκήπτρο και ένα αδαμαντοκόλλητο ξίφος, μέρος των βυζαντινών κειμηλίων της πόλης⁴³².

Οι μάχες στα στενά της Κρέσνας διήρκεσαν τρεις ημέρες (8-11 Ιουλίου 1913) και τέλειωσαν με νίκη του ελληνικού στρατού. Η τελευταία μάχη του πολέμου δόθηκε στην Άνω Τζουμαγιά (σημερινό Μπλαγκόεβγκαντ της Βουλγαρίας) όπου υπογράφηκε η ανακωχή στις 18 Ιουλίου του 1913.

Η απόφαση του Συνεδρίου του Βουκουρεστίου που επιδίκαζε το Μελένικο και το Πετριτσι στη Βουλγαρία, ελήφθη στις 28 Ιουλίου του 1913. Οι Μελενίκιοι έμαθαν την απόφαση την επομένη και αποφάσισαν με γενική συνέλευση των κατοίκων, στις 30 Ιουλίου του 1913, να ακολουθήσουν τον ελληνικό στρατό και να εγκαταλείψουν για πάντα την πατρίδα τους. Το ίδιο αποφάσισαν και όλοι σχεδόν οι κάτοικοι των ελληνικών χωριών, του Πετριτσιού και του Σταρτσόβου. Αντιπρόσωποι των κατοίκων επισκέφτηκαν το στρατηγείο του ελληνικού στρατού στο Λιβούννοβο, όπου βρισκόταν και ο βασιλιάς Κωνσταντίνος⁴³³. Η αναχώρηση των κατοίκων θα διευκολυνόταν από το Γενικό Στρατηγείο του ελληνικού στρατού στο Λιβούννοβο, το οποίο διέταξε όλα τα μεταγωγικά του στρατού να βοηθήσουν τους κατοίκους, για να μεταφέρουν ό,τι χρειαζόταν από την κινητή τους περιουσία.

Ο Σαντάνσκι μαθαίνοντας την αναχώρηση των Μελενικίων, αποφάσισε να επιτεθεί, με 500 χωρικούς από τα γύρω χωριά, στην πόλη για να μπορέσει να λεηλατήσει τα σπίτια πριν τα εγκαταλείψουν οι κάτοικοί τους. Έτσι πολιορκήσε για τρεις μέρες το Μελένικο, το οποίο υπεράσπιζε ένας μόνο λόχος ελληνικού στρατού. Το Γενικό Στρατηγείο στο Λιβούννοβο, ειδοποιημένο για το γεγονός, έστειλε στο Μελένικο ένα τάγμα ευζώνων και ανάγκασε τους

⁴²⁹ *Ο.π.*, σ. 121.

⁴³⁰ «Ο Βασιλεύς εις το Στρατόπεδον (Χατζή Μπεϊλίκ, Ιούλιος 1913)», «Ο Βασιλεύς εις τον πόλεμον» και Γ.Τ., «Σελίδες από το Στρατόπεδον», *Ατλαντίς* Νέας Υόρκης 9 (Σεπτέμβριος 1913) 1, 8, όπου φωτογραφίες των μαχών και των πεσόντων.

⁴³¹ Δ. Καλλίμαχος, *Εθνικά ολοκαυτώματα*, σ. 40.

⁴³² Απ. Γκισδαβίδης, «Πως κατεκρωρώθη εις τους Βουλγάρους το Μελένικον», Εφημ. *Η Πρόοδος*, περ. Β', φ. 3206 (Κυριακή 30.6.1957).

⁴³³ J. Leune, «Le Roi de Grèce aux avant-postes», *L' Illustration*, No 3676 (Sam. 9 Août 1913), σ. 112. Για τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου βλ. D. Dakin, *Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία*, σ. 613-622.

Βουλγάρους, μετά από φονικές μάχες να λύσουν την πολιορκία της πόλης και να επιτρέψουν στους κατοίκους να αναχωρήσουν με τα υπάρχοντά τους στην Ελλάδα⁴³⁴.

Στο χωριό Στάρτσοβο, που κατά τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο είχε και αυτό καταληφθεί από το βουλγαρικό στρατό, οι Βούλγαροι δεν προέβησαν σε αντίποινα, όπως αντίθετα έκαναν στο Πετρίτσι, λόγω της σθεναρής στάσης των κατοίκων. Το Στάρτσοβο, όπως και ολόκληρη η περιοχή απελευθερώθηκε από τον ελληνικό στρατό κατά το Β' Βαλκανικό Πόλεμο, για μικρό όμως διάστημα αφού η Συνθήκη του Βουκουρεστίου επεδίκασε το χωριό στη Βουλγαρία. Όλοι οι κάτοικοι του χωριού μαζί με τους άλλους Έλληνες από το Πετρίτσι, τη Μπογορόδιτσα και άλλα χωριά της περιοχής, ακολούθησαν τον Ελληνικό Στρατό στην υποχώρησή του πίσω από τις κορυφογραμμές του Μπέλλες, όπως όριζε η Συνθήκη, αφού πρώτα έκαψαν τα οστά των προγόνων τους στο νεκροταφείο, καθώς και το αρχείο του σχολείου⁴³⁵ και εγκαταστάθηκαν στο χωριό Βέτρινα, στο οποίο έδωσαν το όνομα Νέο Πετρίτσι⁴³⁶.

Ο Paillarès, το 1906, σαν να προδικάζει την απόφαση της Συνθήκης του Βουκουρεστίου τον Ιούλιο του 1913, επιδικάζει το Μελένικο στην Βουλγαρία: «*Τό Μελένικον, πόλη ούσιαστικά έλληνική, δέν μπορεί νά φιλοδοξεῖ ὅτι θά προσαρτηθεῖ στόν έλληνισμό ἐπειδή βρίσκεται σέ βουλγαρική περιοχή. Μέ τόν ἴδιο τρόπο, βουλγαρικές πόλεις δέν μποροῦν νά ένσωματωθοῦν στήν Βουλγαρία, ἐφόσον ἐξαρτῶνται ἀπό τή Δράμα, τίς Σέρρες ἤ τή Νάουσα*». Ο Paillarès δεχόταν την τριζωνική διαίρεση για τη Μακεδονία. Δηλαδή στη νότια και αναμφισβήτητη ελληνική ζώνη, στη βόρεια και αναμφισβήτητα βουλγαρική και στη μεσαία προβληματική ζώνη που έπρεπε να μοιρασθεί. Κατά τη διανομή της μεσαίας μακεδονικής ζώνης ο Paillarès θεωρούσε ότι το Μελένικο θα περνούσε τελικά στη Βουλγαρία⁴³⁷. Δεν είναι γνωστό εάν εξέφραζε προσωπικές απόψεις που συμπίπτουν με την απόφαση των Δυνάμεων μετά από έξι χρόνια στην Συνθήκη του 1913, ή εκφράζει απόψεις που συζητούνταν στο χώρο της Ευρώπης, σχετικά με το μέλλον της Μακεδονίας και την εξέλιξη του μακεδονικού ζητήματος.

Η εκκένωση της πόλης πραγματοποιήθηκε στις 5 Αυγούστου του 1913. Χαρακτηριστική της τραγωδίας που συντελέστηκε με την αναχώρηση των Μελενικίων από την πατρίδα τους, είναι η περιγραφή της ημέρας εκείνης σε δημοσίευμα της εποχής: «*Τήν παρελθοῦσαν Δευτέραν οί κάτοικοι τοῦ ἱστορικοῦ Μελενίκου πληροφορηθέντες ὅτι ἡ πόλις των ἐπεδικάσθη εἰς τούς Βουλγάρους ἀπεφάσισαν νά μή παραδώσουν αὐτήν ἀκεραίαν ἀλλά νά τήν πυρπολήσουν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Καταρτίσαντες λοιπόν σῶμα πολιτοφυλάκων οἵτινες θά ἔβητον τό πῦρ διέταξαν τά γυναικόπαιδα νά ἀπέλθουν συναποκομίζοντα ὅ,τι πολύτιμον ἠδύναντο νά παραλάβουν. Τό θέαμα ὑπῆρξεν ἀφαντάστου τραγικότητος. Γραῖαι κρατοῦσαι τάς ἱεράς εἰκόνας κλαίουσαι ἔστρεφον ἄπελπι βλέμμα πρός τάς οἰκίας των, κατησπάζοντο τάς θύρας καί ἐλάμβανον εἶτα τήν*

⁴³⁴ Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος ο νεκρός μακεδονικός Ακρίτης*, σ. 34, 35.

⁴³⁵ Παν. Στάμος, *Το ηρωικόν Στάρτζοβον*, σ. 43, 44.

⁴³⁶ Γ. Ι. Λιάος, «Το Στάρτσοβο κατά τα έτη 1900-1913», σ. 234.

⁴³⁷ Μ. Paillarès, *Η Μακεδονική θύελλα*, σ. 564.

ἄγουσαν πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος. Σπαραξικάρδιον ἦτο τὸ θέαμα τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν οἰκογενειακῶν παρεκκλησιῶν. Ἐπὶ ὥρας κλαίουσαι κατησπάζοντο καὶ τὰς παραμικροτέρας γωνίας τῶν ναῖσκων καὶ παρελάμβανον τὰς εἰκόνας. Ἀφοῦ τὰ γυναικόπαιδα ἐκκένωσαν τὴν πόλιν τὸ σῶμα τῆς πολιτοφυλακῆς ἀνέλαβε τὸ ἔργον τῆς πυρπολήσεως. Πρώτη φροντίς ὑπῆρξε τὸ ἄνοιγμα τῶν κρουνῶν τῶν μεγάλων βαρελιῶν τοῦ οἴνου. Ὡς χείμαρρος ἐξεχύθη οὗτος καὶ κατέκλυσε καὶ ἐκοκκίνισε τὴν ἀγοράν. Ἄλλοι πάλιν τῶν κατοίκων διὰ πελέκεων κατέστρεψαν τὰ βαρέλια καὶ ἄλλοι ἐξερρίζωσαν τὰ σταφυλοβριθῆ κλίματα. Μετὰ τοῦτο οἱ πολιτοφύλακες διαιρεθέντες εἰς 4 ὁμάδας ἔθεσαν πῦρ ἐκ τεσσάρων μερῶν εἰς τὴν πόλιν. Τὸ πῦρ πάραυτα μετεδόθη εἰς ὄλας τὰς οἰκίας. Τὸ θέαμα ἐν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ του ἦτο ἀπαίσιον. Τὸ πῦρ ὑποβοηθούμενον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἀπετέφρωσε τελείως τὴν ἱστορικὴν πόλιν. Καὶ οἱ ἐκούσιοι πυρποληταὶ δὲν ἀπεχώρησαν εἰμὴ ἀφοῦ εἶδον τὴν ἀγαπητὴν των πατρίδα μεταβληθεῖσαν εἰς τέφραν. Ἀπερχόμενοι δὲ ἐφώναζον πρὸς τοὺς Βουλγάρους: "Ἐλᾶτε τέρατα, ἐλᾶτε τύραννοι, λάβετε τὸ πολυπόθητόν σας Μελένικον". Αἱ γυναῖκες καὶ αἱ νεάνιδες φεύγουσαι ἔφαλλον τὸ γνωστὸν δημῶδες ἄσμα τῆς καταστροφῆς τῆς Πάργας καὶ τοῦ Σουλίου: "Ἐχε γειὰ καυμένη πατρίδα". Ἄλλοι ἐτραγούδουν: "Τοῦ βουλγαρισμοῦ ἡ ψώρα Μακεδόνας δὲν μολύνει"»⁴³⁸.

Ὡστόσο, παρὰ τὴν περιγραφή του δημοσιεύματος, ἡ ολοσχερῆς ἀποτέφρωση τῆς πόλης δε μαρτυρεῖται ἀλλοῦ. Αὐτὸ επιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ το γεγονός ὅτι μετὰ τὴ φυγὴ των κατοίκων ἡ πόλις λεηλατήθηκε ἀπὸ τοὺς περίοικους Βουλγάρους, οἱ οἱοὶ ξήλωσαν πόρτες, παράθυρα, σίδερα, κεραμίδια καὶ τὰ μετέφεραν στὴ γειτονικὴ κωμόπολις Σφέτι Βρατς (Ἅγιοι Ανάργυροι–Σαντάνσκι). Με βόμβες ἀνατίναξαν ὁ,τι παρέμενε ὄρθιο. Το γαλλικὸ περιοδικὸ *L' Illustration* (30.8.1913) δημοσίευσε μάλιστα φωτογραφίες τῆς πόλης μετὰ τὴν εγκατάλειψή της ἀπὸ τον πληθυσμὸ τῆς⁴³⁹.

Ὅταν τὸ 1929 ἐπισκέφτηκε τὸ Μελένικο ἡ *Ἑλληνοβουλγαρικὴ Επιτροπὴ Μεταναστεύσεως* γιὰ τὴν ἐκτίμησιν των περιουσιακῶν στοιχείων καὶ τον καθορισμὸ των ἀποζημιώσεων, ὁ Ἕλληνας ἀντιπρόσωπος Δ. Κ. Βογασλῆς σημείωσε: «...δύσκολο ἦταν νὰ ξεχωρίσουμε πού τελείωνε τὸ ἓνα σπῆτι καὶ πού ἄρχιζε τὸ ἄλλο. Παρέμεινε ὄρθιος μόνον ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τοῦ Μελενίκου καὶ τοῦτο χάρις στὴν ἐπέμβασι τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Σόφιας. Τὸν ἐπεσκέφτηκα. Ἐνα μεγαλόπρεπο μεσαιωνικὸ κτίσμα...»⁴⁴⁰.

Οἱ 353 περίπου οἰκογένειες των Μελενικίων που ἐγκατέλειψαν τὴν πόλις τοὺς τον Αὐγούστο του 1913, μετὰ τὴ συνθήκη του Βουκουρεστίου ἐγκαταστάθηκαν σε διάφορες πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ κυρίως στο Σιδηρόκαστρο (Δεμίρ Ισάρ)⁴⁴¹. Ἀνάλογα με τοὺς Μελενικίους ἐπράξαν καὶ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι

⁴³⁸ *Νέα Ἡμέρα Τεργέστης*, Ἀθήνα, Παρασκευὴ 9.8.1913.

⁴³⁹ «La jolie ville Macédonienne de Melnik », *L' Illustration*, No 3679 (Samedi 30 Aout 1913), σ. 1, καὶ Β. Τζανακάρης, «Ἀπὸ τα πάθη τῆς Μακεδονίας», *Γιατὶ* 217-218 (Ιουλ.-Αὐγ. 1993) 131.

⁴⁴⁰ Δ. Κ. Βογασλῆς, «Τὸ Ἕλιν Ντεν», *ΑΘΛΓΘ* 26 (1961) 65, 66.

⁴⁴¹ ΑΕΜΣ, Τμῆμα Γλωσσολογικῶν Ἐρευνῶν, *Κατάστασις ἐμφαίνουσα τὰς οἰκογενείας αἵτινες ἐγκατέλειψαν τὸ Μελένικον τὸν Αὐγούστον τοῦ 1913 κατόπιν τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς διάφορους πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς Σιδηρόκαστρον*

χωριών της περιοχής. Οι πρόσφυγες κατευθύνθηκαν κυρίως προς το Σιδηρόκαστρο, την Κόπροβα, την Κάτω Τζουμαγιά, τις Σέρρες και το Κιλκίς.

Στο Σιδηρόκαστρο μεταφέρθηκαν τα αρχεία της ελληνικής κοινότητας Μελενίκου και επανασυστήθηκαν εκεί ο *Σύνδεσμος Ευελπίδων* και η *Αδελφότητα Κυριών η «Αρμονία»*, που εξακολουθούν να υφίστανται ως σήμερα και να αποτελούν σημείο αναφοράς των απανταχού Μελενικίων. Οι παραπάνω σύλλογοι τελούν και το ετήσιο μνημόσυνο του Αναστασίου Παλατίδη, του μεγάλου ευεργέτη των ελληνικών σχολείων Μελενίκου, του οποίου η δωρεά συνεχίζεται ως σήμερα προς το «Παλατίδειο» Γυμνάσιο Σιδηροκάστρου ως κληρονόμου των σχολών του Μελενίκου. Στο Σιδηρόκαστρο μεταφέρθηκαν και όσα κειμήλια και αρχεία μπόρεσαν να πάρουν μαζί τους οι Μελενικιοί. Δυστυχώς οι Βούλγαροι, κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο με την κατάληψη της περιοχής από αυτούς, για μια ακόμη φορά, πήραν μαζί τους το σύνολο των κειμηλίων που φυλάσσονταν στο σκευοφυλάκιο της μητρόπολης. Ο μητροπολίτης Μελενίκου Παρθένιος επιστρέφοντας το 1918 από τον εκτοπισμό του στη Βουλγαρία, συνέταξε έκθεση, στις 8 Νοεμβρίου του 1918, περιγράφοντας αναλυτικά τα κειμήλια που εκλάπησαν και τα οποία φυλάγονταν σε επτά κιβώτια⁴⁴².

Το 1918, οι Μελενικιοί της Θεσσαλονίκης ίδρυσαν το δικό τους *Σύνδεσμο Ευελπίδων* (Κέντρο Θεσσαλονίκης) με διοικητικό συμβούλιο που αποτελούνταν από τους Κ. Καλούση πρόεδρο, Κ. Τσώπρο αντιπρόεδρο, Θ. Σιββόπουλο γραμματέα, Θ. Λουκούμη ταμία και συμβούλους τους Π. Σωκρατείδη και Γ. Τζεβελέκη. Ο Κανονισμός του σωματίου αυτού ψηφίστηκε το Μάιο του 1919⁴⁴³.

Το 1941, με την τρίτη βουλγαρική κατοχή κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Βούλγαροι έκαψαν το υπόγειο, όπου ο Σύνδεσμος Ευελπίδων Μελενίκου είχε φυλάξει το αρχείο του Μελενίκου. Διεσώθη ωστόσο, το «Κτηματολόγιο του Κοινού» που αναφέρεται στα έτη 1791-1819 από όπου δημοσίευσε αποσπάσματα ο Π. Πέννας⁴⁴⁴.

Ανατολικής Μακεδονίας. Στην κατάσταση (βλ. πίνακα 22 στο παράρτημα 1) τα ονόματα δεν τοποθετήθηκαν με αλφαβητική σειρά αλλά με τη σειρά που τα θυμήθηκαν οι πληροφορητές. Ενδεχομένως να αποδίδουν τη σειρά των οικιών και των γειτονιών. Επίσης για τον ίδιο λόγο διατηρήθηκαν και όσα ονόματα φαίνονται ότι επαναλαμβάνονται. Αντίστοιχο κατάλογο των οικογενειών που εγκατέλειψαν το Μελένικο τον Αύγουστο του 1913, πιθανότατα από την ίδια πηγή προερχόμενο, δημοσίευσε ο Θεόδωρος Ν. Βλάχος [*ΣΧ* 5 (1969) 123-128]. Υπάρχουν ωστόσο αρκετές διαφορές στα ονόματα, καθώς και στον τρόπο ανάγνωσής τους. Επίσης έγινε προσπάθεια να τοποθετηθούν κατά αλφαβητική σειρά, γεγονός που ανατρέπει τη σειρά με την οποία οι πληροφοριοδότες τα είχαν συγκρατήσει στη μνήμη τους. Βλέπε σχετικούς πίνακες στο παράρτημα καθώς και το *ΑΑΑ, Αναμνηστικό Λεύκωμα Ευεργετών*, σ. 1-144 όπου οι φωτογραφίες πολλών Μελενικίων και απογόνων τους.

⁴⁴² Απ. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, σ. 122-124. Ο Γκισδαβίδης μας δίνει την έκθεση του μητροπολίτη Παρθενίου με τον πλήρη κατάλογο των κειμηλίων που περιλάμβανε πολύτιμα άμφια, εικόνες, σκεύη και ιερά λείψανα καθώς και χειρόγραφα και κώδικες.

⁴⁴³ *Κανονισμός του Συνδέσμου Ευελπίδων Μελενίκου. Κέντρον Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1920, σ. 10.

⁴⁴⁴ Π. Πέννας, *Το Κοινόν Μελενίκου και το σύστημα διοικήσεώς του*, Αθήναι 1946, σ. 12, 16.

Συμπεράσματα

Η έκθεση και εξέταση της εκκλησιαστικής, εκπαιδευτικής και εθνικής δραστηριότητας του Ελληνισμού, σε όλο το εύρος της επαρχίας Μελενίκου και όχι μόνο στο Μελένικο, κατά την εξαιρετικά κρίσιμη περίοδο 1850-1912, μας οδηγεί στις εξής διαπιστώσεις:

1. Από τα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα, οι χριστιανοί κάτοικοι της επαρχίας Μελενίκου, παρά την οικονομική δυσπραγία, την οθωμανική κακοδιοίκηση, τις επιδρομές των Κιρκασίων και τις αυθαιρεσίες των τοπαρχών, που δεν ήταν λίγες, αγωνίζονταν ή και συναγωνίζονταν στην οργάνωση και διατήρηση των ελληνικών σχολείων τους καθώς και στην ανοικοδόμηση των ναών τους. Ξεχωρίζει βέβαια το Μελένικο με το κοινοτικό σύστημά του και τα λαμπρά του σχολεία, στα οποία φοιτούσαν και πολλοί Βούλγαροι. Από τα τέλη όμως της δεκαετίας του 1860 στο προσκήνιο εμφανίστηκε ένας καινούργιος παράγοντας, ο βουλγαρικός εθνικισμός. Κάτω από την πίεση των πανσλαβιστών πρακτόρων και τις έντονες πιέσεις των βουλγαρικών συμμοριών, μερίδα των βουλγαρόφωνων χριστιανών της περιοχής, άρχισε να κλονίζεται συνειδησιακά και να προσχωρεί στο σχίσμα εκκλησιαστικά και στον βουλγαρισμό εθνικά.

2. Η στάση των μητροπολιτών απέναντι στον εμφανιζόμενο βουλγαρικό εθνικισμό ήταν αρχικά ανεκτική. Παρά τις αποσχιστικές τάσεις των αποκτησάντων βουλγαρική συνείδηση κατοίκων, η μητρόπολη Μελενίκου εξακολουθούσε να τους συμπεριφέρεται ως πνευματική μητέρα, ικανοποιώντας, σε μικρό ή μεγαλύτερο βαθμό, αρκετά αιτήματα, όπως ίδρυση βουλγαρικών σχολείων και εισαγωγή της σλαβονικής στους ναούς, όπου αυτό απαιτούνταν. Η πολιτική όμως αυτή άρχισε να αντιμετωπίζει προβλήματα με την ίδρυση και κυρίως τη δραστηριοποίηση στην περιοχή, της Βουλγαρικής Εξαρχίας, την επίδραση που αυτή ασκούσε στους Βουλγάρους, καθώς και με τις ολοένα μεγαλύτερες πιέσεις των διπλωματικών εκπροσώπων της Ελλάδος για εξάσκηση ξεκάθαρης ελληνικής εθνικής πολιτικής. Η εγγύτητα εξάλλου της περιοχής στη νεοσύστατη Βουλγαρική Ηγεμονία επέτεινε το πρόβλημα καθώς ήταν πέρασμα για τους προπαγανδιστές και τις βουλγαρικές ένοπλες ομάδες.

Η σταδιακή απόσχιση μεγάλου μέρους του συνολικού ποιμνίου της μητρόπολης Μελενίκου, οδήγησε τους μητροπολίτες, στην πλειοψηφία τους, να εναρμονιστούν με τα κελεύσματα της Αθήνας, συνεργαζόμενοι με το Ελληνικό Προξενείο Σερρών, που αντιπροσώπευε την ελληνική πολιτική στην περιοχή. Ωστόσο, εξηγούνται τις περισσότερες φορές και κατανοούνται, σε

μικρό ή μεγάλο βαθμό, στάσεις και συμπεριφορές μητροπολιτών Μελενίκου που επηρέασαν την πορεία του Ελληνισμού της περιοχής ως την αποχώρηση των Ελλήνων με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913. Ποτέ η πολιτική της Εκκλησίας δεν επιδίωκε να προκαλέσει την οξεία αντιπαράθεση των συνοίκων χριστιανών, γιατί κάτι τέτοιο θα προκαλούσε μεγαλύτερη αποξένωση των δύο στοιχείων και θα έκοβε κάθε μελλοντική δυνατότητα επικοινωνίας, αλλά και θα ερχόταν σε αντίθεση με την πατρική και οικουμενική πολιτική του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Αυτή η πολιτική, των όχι βίαιων μέσων, της ψύχραιμης αντιμετώπισης και της συνδιαλλαγής έφερε όχι λίγες φορές αντιμέτωπους μητροπολίτες Μελενίκου με τους Έλληνες προξένους των Σερρών. Οι τελευταίοι συχνά κατήγγειλαν τους αρχιερείς της περιοχής στο Οικουμενικό Πατριαρχείο ζητώντας παράλληλα την αντικατάστασή τους, επιθυμώντας την εξυπηρέτηση, από την Εκκλησία και τους εκπροσώπους της, τής «εθνικής γραμμής» έτσι όπως την εξέφραζε η Αθήνα.

3. Η τρομοκρατία των βουλγαρικών συμμοριών, η ανενόχλητη ανάπτυξη βουλγαρικών προπαγανδιστικών μηχανισμών, όπως τα σχολεία και οικοτροφεία, οι οικονομικές πιέσεις, η αδυναμία ορισμένων μητροπολιτών να ανταποκριθούν στο καθήκον τους και η αδυναμία του Εθνικού Κέντρου να ανταποκριθεί αποτελεσματικά, οδήγησαν τον Ελληνισμό της περιοχής σε σημαντική συρρίκνωση, κυρίως στις περιφέρειες Άνω Τζουμαγιάς, Μελενίκου και Πετριτσίου. Πολλές κοινότητες της ευρείας περιοχής πιεζόμενες κάτω από τον βαρύ όγκο του βουλγαρισμού, που συνεχώς γιγαντώνονταν, υπέκυψαν από το 1890 περίπου και μετά. Το πρόβλημα επέτεινε η εμφάνιση, στις αρχές περίπου του 20^{ου} αιώνα, της ρουμανικής προπαγάνδας στο βλαχόφωνο πληθυσμό, επιφέροντας ένα ακόμη πλήγμα στην ενότητα του εναπομείναντος Ελληνισμού. Την ίδια εποχή η σερβική, αυστριακή και προτεσταντική προπαγάνδα, παρά τις απεγνωσμένες προσπάθειες των οπαδών τους, δεν βρήκαν έρεισμα στον πληθυσμό.

4. Οι εθνικές αναμετρήσεις απαίτησαν από τον Ελληνισμό πολλές θυσίες, κυρίως σε ιερείς, διδασκάλους και προκρίτους, αλλά και ενότητα που δυστυχώς δεν υπήρξε πάντα, κυρίως λόγω των κοινοτικών διαμαχών. Από τον κατάλογο των θυσιών δεν εξαιρέθηκε ούτε το Μελένικο, παρά το ότι η ελληνικότητά του υπήρξε αναμφισβήτητη. Στις θυσίες αυτές σημαντικό μερίδιο είχαν και τα μοναστήρια της επαρχίας και κυρίως η μονή Ροζινού την οποία λυσσαλέα επιχείρησαν, ανεπιτυχώς όμως, να καταλάβουν οι σχισματικοί.

5. Παρά τη συρρίκνωσή του, ο Ελληνισμός της επαρχίας Μελενίκου αγωνίστηκε για την εκπαιδευτική και κοινωνική του ανάπτυξη, ιδρύοντας σχολεία, αναβαθμίζοντας άλλα, ανεγείροντας περίλαμπρα σχολικά κτήρια, ναούς και μητροπόλεις, ιδρύοντας φιλεκπαιδευτικούς συλλόγους, φιλόπτωχες αδελφότητες, βιβλιοθήκες, αναγνωστήρια και θέατρα, για να επιδείξει την υπεροχή του πνευματικά και πολιτιστικά και όχι αριθμητικά. Η αναζήτηση ικανών και καταρτισμένων διδασκάλων αποτελούσε ιδιαίτερο μέλημα. Ταυτόχρονα επιδείχθηκε ιδιαίτερος ζήλος για την προαγωγή της γνώσης (βιβλιοθήκες, αναγνωστήρια) και της τέχνης (μουσική, θέατρο), καθώς και ενδιαφέρον για τη συμπαράσταση των απόρων και δυστυχούντων αλλά και για την επιμόρφωση των κατοίκων με κατάλληλες ομιλίες, εκδηλώσεις, θρησκευτικά κηρύγματα.

Η εικόνα της ελληνικής παιδείας στην περιοχή μπορεί να θεωρηθεί αρκετά ικανοποιητική από την άποψη της αναλογίας του διδακτικού προσωπικού και τον αριθμό των μαθητών. Η ίδρυση του σημαντικού για την περιοχή «Αγροκηπίου» Κάτω Τζουμαγιάς για την κατάρτιση των γεωργών στις νέες καλλιέργειες και τα σύγχρονα τεχνικά μέσα, έδειχνε τη φιλόδοξη διάθεση του Ελληνισμού να οδηγηθεί μέσω αυτών στην οικονομική πρόοδο και τη διατήρηση της υπεροχής του στον τομέα αυτό. Οι στόχοι αυτοί πραγματοποιούνταν μέσω των σωματείων και αδελφοτήτων που αναπτύχθηκαν ακόμη και στα χωριά της περιφέρειας και δεν είναι υπερβολή να ειπωθεί πως παρόλη την αριθμητική του μείωση και τα ποικίλα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει λόγω της ισχυρής βουλγαρικής προπαγάνδας ο Ελληνισμός της μητροπολιτικής περιφέρειας Μελενίκου παρουσιάζει ιδιαίτερη ενεργητικότητα σε σχέση με περισσότερο ασφαλείς για τον Ελληνισμό περιοχές της κεντρικής και νότιας μακεδονικής ζώνης.

meleniko.gr

Πηγές

ΑΡΧΕΙΑ

- Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (ΑΥΕ), Προξενία Μακεδονίας, Ελληνικό Προξενείο Σερρών 1856-1913:* φάκ. 1859/έγγρ. 227· φάκ. 1860/έγγρ. 140, 141, 440, 451· φάκ. 1862/έγγρ. 201· φάκ. 1863/έγγρ. 200, 281· φάκ. 1864/41· φάκ. 1872/έγγρ. 258· φάκ. 1873/έγγρ. 401· φάκ. 1875/έγγρ. 491· φάκ. 1876/έγγρ. 95, 210, 220, 524· φάκ. 1878/έγγρ. 9, 11, 16, 17, 20, 24, 33, 39, 173, 175, 181, 184, 296· φάκ. 1879/έγγρ. 23, 50, 53, 70, 85, 105, 118, 128, 136, 154, 161, 164, 165, 201, 270· φάκ. 1881/έγγρ. 136· φάκ. 1883/έγγρ. 189, 239, 396, 644, 774· φάκ. 1884/έγγρ. 129, 136, 173, 225, 254, 260, 263· φάκ. 1885/έγγρ. 100, 122, 159· φάκ. 1887/έγγρ. 26, 100, 112, 247· φάκ. 1888/έγγρ. 21, 218· φάκ. 1890/έγγρ. 154, 300, 309, 320, 332, 334· φάκ. 1891/έγγρ. 151· φάκ. 1892/έγγρ. 34, 126, 179, 234· φάκ. 1893/έγγρ. 156, 180· φάκ. 1894/έγγρ. 28, 82, 133, 195· φάκ. 1895/έγγρ. 26, 30, 82, 85, 162, 195, 235, 240· φάκ. 1896/έγγρ. 170, 918· φάκ. 1898/έγγρ. 45, 58· φάκ. 1899/έγγρ. 147, 181, 236, 299, 310, 314· φάκ. 1900/έγγρ. 7, 59, 60, 203, 246, 249, 299, 306, 311, 372, 411· φάκ. 1901/έγγρ. 27, 57, 63, 203, 406· φάκ. 1902/έγγρ. 83, 90/1902, 96, 99, 153, 190, 195, 242, 243· φάκ. 1903/έγγρ. 30, 40, 69, 125, 147, 187, 251, 325· φάκ. 1904/έγγρ. 11, 107, 168, 181, 193, 196, 253, 282, 329· φάκ. 1905/έγγρ. 42, 90, 100, 188, 190, 210· φάκ. 1906/έγγρ. 15, 156, 344, 402· φάκ. 1907/έγγρ. 81, 276, 410· φάκ. 1908/έγγρ. 180, 186, 214, 232, 277· φάκ. 1909/έγγρ. 9, 56, 58, 76, 117, 134, 135, 386, 600, 604, 614· φάκ. 1910/έγγρ. 2, 81, 91, 107, 231, 294, 450, 495, 542, 553, 571, 584, 600, 601· φάκ. 1911/έγγρ. 6, 227, 250, 331, 447, 481, 487, 619, 1184· φάκ. 1912/έγγρ. 42, 80, 106, 235, 249, 251, 292, 293, 302, 312, 336, 344, 415, 417, 420, 432, 650, 666· φάκ. 1913/έγγρ. 232.
- Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας (IAM), Γενική Διοίκηση Μακεδονίας,* φάκ. 18, 95.
- Αρχείο Αδελφότητας Μελενίκου «Η Αρμονία» (ΑΑΑ), Αναμνηστικό Λεύκωμα Ευεργετών.*
- Αρχείο Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών (ΑΕΜΣ), Τμήμα Ιστορικών Ερευνών:* Αρχείο Γεωργίου Παπαηλιάκη (άνευ κατατάξεως). Τμήμα Γλωσσολογικών Ερευνών: Φάκελος Μελενικό. Βιβλιοθήκη: Χάρτης Turkey-Salonika, War Office 1908, Geographical Section, General Staff No 2097.
- Αρχείο Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (ΑΙΜΧΑ), Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Νευροκοπίου,* κώδ. 11, φ. 8, κώδ. 10, φ. 86-87, κώδ. 3, χ.α και έγγραφα 50, 51, 59.
- Αρχείο Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (ΑΜΘ),* φάκ. 20/4 Μητρόπολις Μελενίκου, φάκ. 12/5 Επισκοπή Δαφνουσίας, φάκ. 119/11 Κοινότητα Δεμίρ Ισάρ, φάκ. 137/18 Κοινότητα Πετριτσίου, φάκ. 143/5 Κοινότητα Τζουμαγιάς.
- Αρχείο Μονής Βατοπαιδίου (ΑΜΒ),* κώδικες αλληλογραφίας: 3, 5, 14, 17, 22, 23, 32, 35, 38, 44, 46, 49-51, 56, 116, 118, 124, 127. Φάκελος 24/16 «Μετόχιον Μελενίκου (1809-1886)» και 67 Ζ17, τετράδιο Β'.
- Αρχείο Οικουμενικού Πατριαρχείου (ΑΟΠ),* κώδικες Πατριαρχικής Αλληλογραφίας 1850-1912: 27- 30, 32, 34, 37- 41, 43- 47, 52, 54, 56-59, 61-66, 74, 77-80, 83, 84, 86, 888, 889, 909, 961.

Αρχείο Προσωπικό (ΑΙΜ), «Επιστολαί κληρικών ΙΘ' αιώνας», επιστολές 8, 18, 19, 21, 30.

Βιβλιοθήκη Μονής Ιβήρων (ΒΜΙ), 1951, Δημητρίου Καλαβακίδου (χειρόγραφο), «Γράμματα διάφορα αποστέλλόμενα προς διαφόρους από μέρους του Πανιερωτάτου Αγίου Μελενίκου κυρίου Διονυσίου από του 1849 έτους».

1952, Δημητρίου Καλαβακίδου (χειρόγραφο), «Έγγραφα διάφορα Αρχιερατικά, εκδιδόμενα από μέρους του Πανιερωτάτου Αγίου Μελενίκου κυρίου Διονυσίου από του 1849 έτους».

1953, Δημητρίου Καλαβακίδου (χειρόγραφο), «Απαντήσεις ήτοι Γράμματα διάφορα αποστέλλόμενα παρά διαφόρων προς τον Πανιερωτάτον Άγιον Μελενίκου κύριον Διονύσιον από του 1849 έτους».

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Κωνσταντινούπολης

Αυγή: 5/1884.

Αλήθεια - Εκκλησιαστική Αλήθεια (1880-1913): (Εκκλησιαστικά χρονικά, επιστολές αρχιερέων).

Κωνσταντινούπολις: 212/1891.

Νεολόγος (1870-1896) (Ειδήσεις-πληροφορίες, Εκ των Επαρχιών, Επαρχιακά).

Φύλλα: 767, 1340, 1641, 1848, 2059, 2935, 2957, 2968, 2969, 2980, 3186, 3554, 3789, 3910, 4175, 4240, 4417, 4431, 4432, 4440, 4444, 4460, 4554, 4572, 4601, 4616, 4621, 4649, 4664, 4669, 4673, 4674, 4698, 4727, 4729, 4769, 4806, 4825, 4865-4867, 4875, 4911, 4913, 4917, 4929, 4964, 5040, 5130, 5133, 5180, 5182, 5249, 5252, 5360, 5495, 5518, 5547, 5549, 5573, 5581, 5595, 5723, 5748, 5762, 5786, 5792, 5799, 5828, 5855, 5864, 5881, 5884, 6011, 6071, 6280, 6353, 6564, 6565, 6600, 6611, 6662, 7034, 7156, 7408, 7418, 7433, 7873, 7874, 7878-9.

Ταχυδρόμος (1898): Φύλλα: 154/1898, 567/1900, 711/1900, 749/1900, 750/1900.

Ανατολικός Αστήρ (περίοδος Β'): έτος 18(1878-1879), 19(1879-1880), 20(1880-1881), 21(1881-1882), 22(1882-1883), 27(1887-1888), 28(1888-1889), 29(1889-1890), 30(1890-1891).

Ο Φάρος της Ανατολής, Εγκυκλοπαιδικόν Ημερολόγιον του έτους 1901, Εν Κωνσταντινουπόλει 1900.

2. Θεσσαλονίκης

Φάρος της Μακεδονίας: Φύλλα: 988/1885, 1010/1886, 1657/1893.

Αλήθεια: Φύλλα: 866/1908· 873, 896, 910, 915, 941/1909.

Νέα Αλήθεια: Φύλλα: 61, 132, 162/1909· 234, 251, 322, 325, 326, 369, 410, 489/1910· 506, 513, 577, 582, 630, 673, 688, 691, 694, 702, 712/1911.

Φάρος της Θεσσαλονίκης: Φύλλα: 400/1903· 758, 763, 764, 772, 773, 780, 788, 795, 797, 807, 809, 818/1908· 1005/1909.

3. Αθηνών

Αγών: Φύλλα: 15, 27, 28/1899· 47, 49, 57, 78/1900· 143/1901.

Ελλάς: 54 Β' περ./1908.

Νέα Ημέρα Τεργέστης (Εν Αθήναις): 382/1913.

4. Εξωτερικού

Ατλαντίς Νέας Υόρκης (μηνιαία εικονογραφημένη): τχ. 8, 9/1913.

Βιβλιογραφία

- Α. Δ. Κ., «Φυσιογνωμίες του Μελένικου. Γάιος Λαζάρου(1876-1950)», *Σερραϊκά Χρονικά* 4 (1963) 315-320.
- Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, Ελένη-Νίκη, *Νικόλαος Κριτίας: βιογραφικά και εργογραφικά*, Αθήνα 1984-1986.
- Αγγελόπουλος, Αθανάσιος Α., «Φιλεκπαιδευτικοί και Φιλανθρωπικοί Σύ'ογοι εν Μακεδονία κατά τα τελευταία έτη της Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη-Σέρραι-Γευγελή», *Μακεδονικά* 11 (1971) 342-374.
- «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο έναντι των εμπεριστάτων επαρχιών του κατά τον Μακεδονικό Αγώνα», *Μακεδονικά* 16 (1976) 24-37.
- «Η εποπτεία της μητροπόλεως Θεσσαλονίκης επί της ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητας Βελεσών (1876-1914)», *Μακεδονικά* 17 (1977) 141-152.
- *Βόρειος Μακεδονία. Ο Ελληνισμός της Στρωμνίτης*, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1980.
- «Ο Ελληνισμός της Δοϊράνης και ο επίσκοπος Πολυανής Φώτιος Παγιώτας (1907-1928)», *ΕΕΘΣΠΘ* 25 (1980) 481-482.
- «Πατριαρχικά έγγραφα-πειστήρια περί της συμβιώσεως Ελλήνων και Σέρβων ορθοδόξων εν Βορειω Μακεδονία και Παλαιά Σερβία το β' ήμισυ του 19^{ου} αιώνας. Συμβολή εις την πανορθόδοξον και οικουμενικήν αποστολήν του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως», *Μακεδονικά* 21 (1981) 109-154.
- *Η εκκλησιαστική ιστορία των Νέων Χωρών (1912-1928)*, Θεσσαλονίκη 1981.
- *Αι ξένοι προπαγάνδαι εις την περιοχήν Πολυανής κατά την περίοδον 1870-1912*, Θεσσαλονίκη ²1993.
- Αγώνες και Νεκροί 1830-1930*, Εν Αθήναις, Υπουργείον Στρατιωτικών, 1930.
- Αι Βουλγαρικά ωμότητες εν τη Ανατολική Μακεδονία και Θράκη 1912-1913*, Εν Αθήναις 1914.
- Αναμνηστικόν 1912-1913*, Αθήναι, Έκδοσις «Παναθηναίων», Μάιος 1914.
- Αναστασιάδης, Λ., *Γεωγραφία του Βαλκανικού πολέμου*, εκδ. «Νέας Σμύρνης» 1912.
- Ανδριώτης, Νικόλαος Π., *Το γλωσσικό ιδίωμα του Μελένικου*, Θεσσαλονίκη – ΕΜΣ 1989.
- Ανεστόπουλος, Άγγελος Κ., *Ο Μακεδονικός Αγών 1903-1908 και η συμβολή των κατοίκων εις την απελευθέρωσιν της Μακεδονίας*, τ. Β', Θεσσαλονίκη 1969.
- Ανώνυμος, «Μια πτυχή της Μακεδονικής γης. Η παράδοξος πόλις Μελένικον», *ΜΗΠΣΑ* 1 (1908) 121-126.
- «Η Μονή της Ροζινούς», *ΜΗΠΣΑ* 1 (1908) 126-129.
- Αραβαντινός, Παναγιώτης, *Περιγραφή της Ηπείρου εις μέρη τρία*, μέρος Α', Ιωάννινα ²1984.
- Αρβανίτης, Ανδρέας Ι., *Η Μακεδονία εικονογραφημένη*, Αθήναι 1909.

- Αργυρόπουλος Περικλής, *Ο Μακεδονικός Αγών. Απομνημονεύματα*, Θεσσαλονίκη 1957.
- Ασλανίδης, Κωνσταντίνος Θ., *Ιστορικά διάσπαρατα της Ηράκλειας*, Δημοτική Βιβλιοθήκη Ηράκλειας 1997.
- Αυγερινού, Μελπομένη, *Μακεδονικά Απομνημονεύματα από 1898-1912*, Αθήναι 1914.
- Abbott, G., «Περιοδεία εν Μακεδονία», *Σερραϊκά Χρονικά* 2 (1957) 276-285.
- Ancel, Jacques, *La Macédoine, son évolution contemporaine*, Paris 1930.
- Arvanitaki, G., *Dossier Bulgare*, Genève 1918.
- Ayverdi Hakki Ekrem, *Anrupa' da Osmanli Mimari Eserleri*, Istanbul 1982.
- Βαβούσκος, Κωνσταντίνος, «Η συμβολή του ελληνισμού της Πελαγονίας εις την ιστορίαν της Νεωτέρας Ελλάδος», *Αριστοτέλης* 33-34 (1962) 1-23.
- Βακαλόπουλος, Κωνσταντίνος, «Πως είδαν οι Ευρωπαίοι πρόξενοι την κατάσταση στη Μακεδονία», *Μακεδονικά* 20 (1980) 48-102.
- *Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώιμη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894). Απομνημονεύματα Αναστασίου Πηχεώνα*, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1983.
- *Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού. Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1990.
- *Σύγχρονα Εθνολογικά όρια του Ελληνισμού στα Βαλκάνια*, Θεσσαλονίκη 1994.
- Βαλαής, Διονύσιος Δ., *Μελένικο, συμβολή στην εκκλησιαστική ιστορία κατά τον 17^ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 1995.
- Βελίτσκοφ, Γκεόργκι, *Η βουλγαρική Εξαρχία κατά τις βουλγαρικές και ελληνικές πηγές (1870-1945)*, διδακτορική διατριβή υποβληθείσα στο Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας, Θεσσαλονίκη 1999.
- Βλάχος, Θεόδωρος Ν., *Die Geschichte der Byzantinischen Stadt Melenikon*, Thessaloniki 1969.
- «Κατάλογος οικογενειών της πόλεως Μελενίκου», *Σερραϊκά Χρονικά* 5 (1969) 123-128.
- Βογασλής, Δ., «Το 'Ηλιν Ντεν», *Αρχείο Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 26 (1961) 57-70.
- Βούρη, Σοφία, *Εκπαίδευση και εθνικισμός στα Βαλκάνια*, Αθήνα 1992.
- *Πηγές της ιστορίας της Μακεδονίας. Πολιτική και εκπαίδευση 1875-1907*, Αθήνα 1994.
- *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας. Εκκλησία και Κράτος 1889-1905*, Αθήνα 1999.
- Bakalova, Elka, *Rojenski Manastir*, Sofia 1990.
- Boiadzhiev, Stefan, «The great house. Melnik Bulgaria», *Secular Medieval Architecture in the Balkans 1300-1500 and its Preservation* (Ćurčić Slobodan and Hadjistryphonos Evangelia), Thessaloniki 1997, σσ. 158-161.
- Brankoff, M., *La Macédoine et sa population chrétienne*, Paris 1905.
- Γ.Τ., «Ο Βασιλεύς εις το Στρατόπεδον» «, *Ατλαντίς* 8 (Αύγουστος 1913).

- «Σελίδες από το Στρατόπεδο», *Ατλαντίς* 8 (Αύγουστος 1913).
- Γεδεών, Μανουήλ, *Έγγραφα πατριαρχικά και συνοδικά περί του βουλγαρικού ζητήματος (1852-1873)*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1908.
- *Αποσημειώματα Χρονογράφου*, Αθήναι 1932.
- *Μνεία των προ εμού*, Αθήναι 1936.
- *Πατριαρχικά Έφημερίδες (1500-1913)*, Αθήναι 1938.
- Γερμίδης, Άγγελος, *Ιστορικά σημειώσεις διά την κοιλάδα του Στρυμόνος και την ιστορικήν πόλιν του Μελενίκου*, Θεσσαλονίκη 1966.
- Γερομιχαλός, Αθανάσιος, *Η Εθνική δράσις του μητροπολίτου Πελαγονίας Ιωακείμ Φοροπούλου και αι εκθέσεις αυτού*, Θεσσαλονίκη 1968.
- Γκαρπολάς, Νικόλαος, *Ιστορικά Σελίδες. Πως η Μακεδονία παρέμεινεν Ελληνική*, τ. Ι, Θεσσαλονίκη 1933.
- Γκισδαβίδης, Απόστολος Κ., *Το Μελένικον. Αρχαιολογική και ιστορική μελέτη*, τ.Ι, Θεσσαλονίκη 1957.
- «Πως κατεκυρώθη εις τους Βουλγάρους το Μελένικον. Η σφαγή των κατοίκων του Σιδηροκάστρου και ο μαρτυρικός θάνατος του μητροπολίτου Μελενίκου Κωνσταντίνου Ασημιάδη», *Εφημ. Η Πρόοδος Σερρών*, φ. Β' 3206 (Κυριακή 30 Ιουνίου 1957).
- *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού*, τ. 2 και 3, Θεσσαλονίκη 1959.
- Γλαβίνας, Απόστολος, «Αρχιερείς Κασσανδρείας», *Μακεδονικά* 22 (1982) 222-258.
- «Επιστολές αφοσίωσης προς τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ'», *Ανθηφόρος Μητροπολίτου Δέρκων Κωνσταντίνου*, Αθήνα 2001, σ. 199-225.
- «Η εκκλησιαστική ιστορία στην Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης», *Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης*, Αθήνα 2001, σ. 161-204.
- Γούναρης, Βασίλης- Κουκούδης, Αστέρης, «Από την Πίνδο ως τη Ροδόπη: αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων», *Ίστωρ* 10 (Αθήνα Δεκέμβριος 1997) 91-137.
- Δ. Π., «Μελένικον (μετάφραση του άρθρου του Michael Paillarès, «Melnik»», *ΜΗΠΣΑ* 1 (1908) 58-74.
- «Στάρτιοβον», *ΜΗΠΣΑ* 3 (1910) 324.
- «Μελένικον», *ΜΗΠΣΑ* 3 (1910) 325-326.
- Δημητριάδης, Βασίλης, *Η κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Ελβιγιά Τσελεμπή*, Θεσσαλονίκη 1973.
- Δημητριάδης, Λουκάς, *Δέκατον έτος του εν Σέρραις Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου. Έκθεσις*, Εν Θεσσαλονίκη 1881.
- Δημητριάδης, Σωτήριος, «Υπομνηματικά τινές σημειώσεις περί Δεμίρ Ισσαρίου», *Παρνασσός* 2 (1878) 529-548.
- «Διαμαρτύρησις της επαρχίας Μελενίκου», *Εκκλησιαστική Επιθεώρησις είτε Συλλογή των από της παραιτήσεως του Οικουμενικού Πατριάρχου Γρηγορίου Στ' εκδεδομένων επισήμων εγγράφων και πράξεων ήτοι Πατριαρχικών και Συνοδικών εγκυκλίων, επιστολών αποδείξεων, πιττακίων, εκθέσεων, κανονισμών, προσφωνήσεων, προσλαλιών,*

- λογυδρίων, Αρχιερατικών εκλογών, παρασημοφοριών και αποβιώσεων και διαφόρων εν γένει Εκκλησιαστικών πράξεων, γενικωτέρων τε και μερικωτέρων, και προ πάντων, των εις τα εκκρεμή Εκκλησιαστικά ζητήματα αναγομένων, εξ ων αποτελείται ιδία η ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου 4 (περ. Β', 1873) 42.
- Δρόμοι του Ορθόδοξου Μοναχισμού. Μοναστήρια της Εγνατίας Οδού, τ. 2, Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού, 1999, σ. 128-134.
- Dakin, Douglas, *Ο Ελληνικός Αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913*, Θεσσαλονίκη 1996.
- «Εκθεσις της Εκπαιδευτικής Επιτροπής», Πρακτικά ΕΦΣΚ 7 (1872-1873) 205-219.
- «Εκθεσις της Εκπαιδευτικής Επιτροπής», Πρακτικά ΕΦΣΚ 8 (1873-1874) 252-268.
- «Εκθεσις της Εκπαιδευτικής Επιτροπής», Πρακτικά ΕΦΣΚ 10 (1875-1876) 188-200.
- Επίσημα Έγγραφα περί της εν Μακεδονία οδυνηράς καταστάσεως*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1906 (Θεσσαλονίκη 21993).
- Ευαγγελίδης, Τρύφων, *Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, τ.1 και 2, Αθήναι 1936.
- Ευστρατιάδης, Ευστράτιος Ι., *Μακεδονία*, Εν Αθήναις 1903.
- Ευστρατιάδης, Σωφρόνιος, μητρ. Λεοντουπόλεως, «Ο εν Βιέννη ναός του αγίου Γεωργίου», *Εκκλησιαστικός Φάρος* Αλεξανδρείας 10 (1912) 68-98.
- «Εκ του Αρχείου της εν Βιέννη Ελληνικής Κοινότητος», *Εκκλησιαστικός Φάρος* Αλεξανδρείας 10 (1912) 234-245, 289-308, 369-387, 449-482.
- Ζαβιτζιάνος, Π. Κ., *Αρχεία Εθνικών Ευεργετών*, μέρος Α', τχ. Γ' και Ε', Αθήναι 1930.
- Ζαφείρης, Χρίστος, *Βαλκάνιος Πραγματευτής*, Αθήνα, Εξάντας, 1998.
- Ζερβός, Σκεύος Γ., *Εθνικά κληροδοτήματα και δωρεαί*, Εν Αθήναις 1925.
- Ζωγράφος, Ξενοφών, «Περί της καταστάσεως της παιδείας εν ταις διαφόροις επαρχίαις της αυτοκρατορίας», *Νεολόγος*, φ. 1340 (12.7.1873).
- Ζωρογιαννίδης, Κωνσταντίνος Ν, *Ημερολόγιον πορειών και πολεμικών επιχειρήσεων 1912-1913*, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 21992.
- Ζώτος, Δ. Β. (Μολοσσός), *Δρομολόγιον της Ελληνικής Χερσονήσου. Μακεδονικαί Μελέται*, τ. 1, τχ. 4, Εν Αθήναις 1887.
- Θεοδωρίδης, Ιωάννης, *Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος εν Σέρραις. Έκθεσις των πεπραγμένων αυτού από του πρώτου της συστάσεως του έτους μέχρι σήμερα*, Εν Θεσσαλονίκη 1872.
- *Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος εν Σέρραις. Έκθεσις των πεπραγμένων κατά το τρίτον από της συστάσεως αυτού έτος*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1873.
- *Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος εν Σέρραις. Έκθεσις των πεπραγμένων κατά το έκτον από της συστάσεως αυτού έτος*, Εν Αθήναις 1876.
- Θεοδωρίδης, Τριαντάφυλλος, «Συμβολή εις το Ανατολικομακεδονικόν Αρχοντολόγιον», *Σερραϊκά Χρονικά* 5 (1969) 267-289.

- Θεσσαλονίκη, *Οι πρώτες έγχρωμες φωτογραφίες 1913 και 1918*, εκδ. Ολκός, χ.χ., φωτ. 8, 9, 10.
- Ιγγλέσης, Νικόλαος, *Οδηγός της Ελλάδος, απάσης της Μακεδονίας, της Μικράς Ασίας μετά των νήσων του Αρχιπελάγους και των νήσων Κρήτης-Κύπρου-Σάμου*, τ.1 (τμήμα 2^ο : Γεωργίου Χατζηκυριακού, *Μακεδονία μετά του παρακειμένου τμήματος της Θράκης*, 1908), Αθήναι 1910-1911.
- Ιωαννίδου-Μπιτσιάδου, Γεωργία, «Βουλγαρικά επαναστατικά κινήματα την έβδομη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα», *Πρακτικά Ζ' Πανελληνίου Συνεδρίου Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας*, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 85-94.
- Ιωάννου, Φίλιππος, «Διάδοσις της εν Ελλάδι πνευματικής κινήσεως εις τους έξω ομογενείς», *Νεολόγος*, φ. 767 (9.5.1871).
- Καζάζης, Ν., «Το Μακεδονικόν Πρόβλημα», *Ελληνισμός* 5 (1902) 65-77.
- Καλαβακίδης, Δημήτριος, *Μελέτη εις το Άγιον Πάσχα*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1836.
- Καλίνσκη Χρηστομάνου Λ., «Το αρχοντικό των Μπάμπουρα εις το Μελένικον», *Σερραϊκά Χρονικά* 1 (1953) 181-185.
- «Οι εκ Μελενίκου Χρηστομάνοι», *Σερραϊκά Χρονικά* 1 (1953) 186-208.
- Καλλίδης, Κωνσταντίνος, «Εκθεσις της Εκπαιδευτικής Επιτροπής», *Πρακτικά ΕΦΣΚ* 6 (1871-1872) 186-210.
- «Εκθεσις της Εκπαιδευτικής Επιτροπής της ενεστώσεως καταστάσεως των εν ταις επαρχίαις ημετέρων εκπαιδευτικών καταστημάτων», *Νεολόγος*, φ. 1641 (27.7.1874).
- Καλλίφρονος Δ. Β., «Διαμαρτύρησις των επαρχιών κατά των Βουλγαριστών», *Εκκλησιαστικά ή Εκκλησιαστικόν Δελτίον* 5 (1871) 101-103.
- Καλοσύτης, Ιωάννης Ν., *Μακεδονία*, Εν Αθήναις 1886.
- Κανονισμός του Συνδέσμου Ευελπίδων Μελενοίκου-Κέντρον Θεσσαλονίκης*, Εν Θεσσαλονίκη 1920.
- Καραθανάσης, Αθανάσιος Ε., *L' Hellénisme en Transylvanie, Thessalonique* 1989.
- *Ο Ελληνισμός και η μητρόπολη του Νευροκοπίου κατά τον Μακεδονικό Αγώνα*, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1991.
- *Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά*, Θεσσαλονίκη 1996.
- Καραθανάσης, Αθανάσιος, Ε., – Τριανταφυλλίδης, Γεώργιος αρχιμ., *Η επισκοπική σύνοδος της Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (19^{ος} -20^{ός} αι)*, Θεσσαλονίκη 1994.
- Καρδάρας, Χρήστος Δ., *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο Αλύτρωτος Ελληνισμός της Μακεδονίας-Θράκης-Ηπείρου μετά το Συνέδριο του Βερολίνου*, Αθήνα 1996.
- *Ιωακείμ Γ'- Χαρίλαος Τρικούπης: Η Αντιπαράθεση*, Αθήνα 1998.
- Καφταντζής, Γιώργος, *Η Ιστορία της Ηράκλειας Νομού Σερρών*, Δήμος Ηράκλειας 1973.
- Κίσσας, Σωτήριος, «Contribution to the history of Rozen Monastery near Melnik», *Cytilomethodianum* 11 (1987) 195-213.

- Κεκρίδης, Στάθης, Ν., «A Teacher from Melnik, Writer, Publisher and Distributor of School Textbooks», Nikos P. Terzis(ed) *Education in the Balkans: From the Enlightenment to the Founding of the Nation States*, Balkan Society for Pedagogy and Education-Thessaloniki 2000, σσ. 395-404.
- Κεσίση, Μαρία Ι., *Μελένικο, Δεμίρ-Ισάρ και Σέρρας. Τρεις πολιτείες-τρεις αδελφές*, Σέρρας, έκδοση περιοδικού "Γιατί", 1991.
- Κοκινόφτας, Κωστής, «Κύπριοι δάσκαλοι στα χωριά της Βορείου Ελλάδος στις αρχές της δεκαετίας του 1920», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 4(1999)47-84.
- Κονόρτας, Παρασκευάς, *Οθωμανικές θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο*, Αθήνα 1998.
- Κοντογιάννης, Π. Μ., «Ιωακείμ Φορόπουλος», *ΜΗΠΣΑ* 5 (1912) 223-226.
- Κουτσουπιάς, Φώτης, *Ο μητροπολίτης Χαλδείας του Πόντου Γερβάσιος Σουμελίδης (1864-1903)*, διπλωματική διατριβή υποβληθείσα στη Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 1994.
- Κυράτσος, Διονύσιος, μητροπολίτης Δράμας, *Συμβολή στην ιστορία της ιεράς μητροπόλεως Δράμας με βάση Πατριαρχικά έγγραφα, 1608-1931*, Δράμα 1998.
- Κυριακίδης, Στίλπων, «Σημείωμα περί του ονόματος της βυζαντινής πόλεως Μελενίκου», *Μακεδονικά* 3 (1952-1955) 405-407.
- Λαούρδας, Βασίλειος, *Η Μητρόπολις Νευροκοπίου 1900-1907, Εκθέσεις των μητροπολιτών νικοδήμου και Θεοδωρήτου*, Θεσσαλονίκη 1961.
- Λαούρδας, Β. (επιμέλεια) - Πέννας, Π. (εισαγωγή-σχόλια), «Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχήν των Σερρών κατά το 1907. Εκθέσεις του Προξένου Σακτούρη», *Σερραϊκά Χρονικά* 3 (1958) 5-143.
- Λαούρδας, Β. (επιμέλεια) - Πέννας, Π. (εισαγωγή-σχόλια), «Αρχείον Μακεδονικού Αγώνος Αλεξάνδρου Δαγκλή. Σημειώσεις και οδηγία Δημοσθένους Φλωριά», *Σερραϊκά Χρονικά* 4 (1963) 98-144.
- Λιάος, Γεώργιος Ι., «Το Νέον Πετρίτσι και η ιστορία του», *Σερραϊκά Χρονικά* 2 (1957) 209-254.
- «Το Στάρτσιοβο κατά τα έτη 1900-1913», *Σερραϊκά Χρονικά* 3 (1958) 225-234.
- Léger, Louis, *Turcs et Grecs contre Bulgares et Macédoine*, Paris 1904.
- Leune, Jean, «La 'Filleule' de l' armée Grecque», *L' Illustration*, no 3675 (Samedi 2 août 1913) 87-97.
- «Les villes martyres», *L' Illustration*, no 3676 (Samedi 9 août 1913) 112-118.
- άρθρο χωρίς τίτλο στο *L' Illustration*, no 3679 (Samedi 30 août 1913).
- Μαζαράκης Αιμιάν, Κ. Ι., *Ο Μακεδονικός Αγώνας*, Αθήνα, Δωδώνη, 1981.
- Μακεδνός Αμύντωρ, «Η πεδιάς των Σερρών και η πόλις Βαϊρακλή - Τζουμαγιά», *ΜΗΠΣΑ* 1 (1908) 257-264.
- Μακεδονία, ήτοι μελέτη οικονομική, γεωγραφική, ιστορική και εθνολογική της Μακεδονίας*, έκδοση Εταιρείας ο «Ελληνισμός», Πειραιάς 21896.

- Μαστραπάς, Γεώργιος, *Στατιστική του Βιλαετίου Θεσσαλονίκης* [Στρατιωτική Βιβλιοθήκη], Εν Αθήναις 1910.
- Μόντζαλας, Πέτρος, «Μελένοικον», *Μακεδονική Ζωή*, τχ. 10 (Μάρτιος 1967) 5-7.
- Μουσιοπούλου – Παπαθανάση, Καλλιόπη, «Η ζωή στις Σέρρες το 1860 από ανέκδοτα επίσημα στοιχεία», *Σερραϊκά Χρονικά* 7 (1976) 187-194.
- «Τα πρώτα βήματα του Υποπροξενείου Σερρών», *Σερραϊκά Χρονικά* 8 (1979) 231-244.
- Μουτσόπουλος, Νικόλαος, *Το Αρχοντικό του Μπάμπουρα στο Μελένικο. Συμβολή στη μελέτη της Βυζαντινής αστικής αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 1982.
- Μπάκας, Ιωάννης Θ., «Ο μητροπολίτης Μελενίκου Προκόπιος ο Σερραίος, περίπτωση ορθόδοξου αρχιερέα στη δίνη των εθνοφυλετικών ανταγωνισμών και της διαμάχης Αθηνών-Φαναρίου», *Μακεδονικά* 31 (1997-1998) 259-280.
- «Ο εκ Τερλιζίου του Νευροκοπίου Ιωάννης Συμεωνίδης, μοναχός και λόγιος στη Βουλγαρία των αρχών του 19^{ου} αιώνα», Πρακτικά Α' Διαβαλκανικού Συνεδρίου *Οι πνευματικές σχέσεις του Ελληνισμού με τους Βαλκανικούς λαούς*, Κομοτηνή 1999, σ. 81-89.
- «Η ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία της Γεωργικής Σχολής Εικοσιφοίνισσας Παγγαίου (1909-1912)», *Μακεδονικά* 32 (1999-2000) 365-391.
- «Ο αντίκτυπος της Βαλκανικής Αναταραχής (1855-1880) στη Νιγρίτα και τα χωριά της», Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου *Η Νιγρίτα-Η Βισαλτία διά μέσου της Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 425-442.
- Μπονίδης, Κυριάκος Θ., *Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως φορείς εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία (1896-1914)*, Θεσσαλονίκη-Αθήνα 1996.
- Μπουλάκη-Ζήση, Χριστίνα, «Ιακώβου Κωφού Νεασκητιώτου Ασματική ακολουθία του Αγίου Ιωάννου της Ρίλας», *Κληρονομία* 14 (1982) Μελένικο σ.94-95.
- Μυστακίδης, Α. Β., *Γεωγραφικόν Εγχειρίδιον*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1894.
- Νανάκης, Ανδρέας διάκονος, *Η χηρεία του Οικουμενικού Θρόνου και η εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη 1818-1922*, Θεσσαλονίκη 1991.
- Νικολαΐδης, Κλεάνθης, *La Macédoine*, Berlin 1899.
- Ζυγγόπουλος, Ανδρέας, *Παρατηρήσεις εις τας τοιχογραφίας του αγ. Νικολάου Μελενίκου*, Θεσσαλονίκη 1947.
- *Το Ευαγγέλιον του Μελενίκου εις την Εθνικήν Βιβλιοθήκην Αθηνών*, Θεσσαλονίκη 1975.
- Ofeikof, *Η Μακεδονία κατά την χιλιετηρίδα του Αγίου Μεθοδίου 1885, ήτοι Έκθεσις περί της ενεστώσης καταστάσεως του Βουλγαρισμού εν Μακεδονία*, Φιλιππούπολη 1885, (Μελένικο σ. 28-31).

- Παπαγγελος, Ιωακείμ, «Τα μετόχια στην Ελλάδα, Μ. Ασία, Βουλγαρία και Σερβία», *Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου: Παράδοση-Ιστορία-Τέχνη*, τ. 1, Άγιον Όρος 1996, (Μελένικο σ. 88).
- Παπαγεωργίου, Πέτρος, *Αι Σέρραι και τα προάστεια, τα περί τας Σέρρας και η μονή Ιωάννου του Προδρόμου*, Θεσσαλονίκη 1988.
- Παπαδόπουλος, Στέφανος Ι., *Η εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970.
- Παρανίκας, Ματθαίος, *Σχεδιάσμα περί της εν τω ελληνικώ έθνει καταστάσεως των γραμμάτων από αλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι αρχών της ενεστώσεως (ΙΘ') εκατονταετηρίδος*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1867.
- Πασχαλίδης, Συμεών Α., «Μονή Αγίου Γεωργίου (ή Μπουτκόβου)», *Τα μοναστήρια της Μακεδονίας. Α' Ανατολική Μακεδονία* (γεν. εποπτεία π. Θεόδωρος Ζήσης), Θεσσαλονίκη, ΚΒΕ, 1996, σ. 433-437.
- Πέννας, Πέτρος Θ., *Ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεως των υπό των Ελλήνων (1383-1913)*, Αθήναι 1938.
- *Το Κοινόν Μελενίκου και το σύστημα διοικήσεώς του*, Αθήναι 1946.
  - «Ο Μακεδών Αναστάσιος Πολυζωίδης», *Σερραϊκά Χρονικά* 1 (1953) 5-64.
  - *Συμβολή εις την ιστορίαν του Μελενίκου*, *Σερραϊκά Χρονικά* 2 (1957) 67-126.
  - «Συμβολή εις την ιστορίαν του Μελενίκου: α) Κτηματολόγιον του Κοινού Μελενίκου, β) Κατάλογος δωρητών και ευεργετών του Κοινού και των Εκπαιδευτηρίων», *Σερραϊκά Χρονικά* 5 (1969) 89-121.
  - *Τα Άνω Πορόια Σερρών, το διαμάντι του Μπέλλες*, Αθήνα 1989.
  - *Μελένικος. Ο Ακρίτας του Ελληνικού Βορρά*, Σιδηρόκαστρο 1998.
- Πέτροβιτς, Νατάλη Εμμ., «Εξισλαμισμός εις Μελένικον», *Σερραϊκά Χρονικά* 2 (1957) 170-174.
- «Ο Μακεδονικός Αγών και η συμβολή των Σερρών», *Σερραϊκά Χρονικά* 3 (1958) 159-186.
- Πίναξ μετονομασθεισών κοινοτήτων και συνοικισμών του Κράτους*, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνσις Τοπικής Αυτοδιοικήσεως, Αθήναι 1929.
- «Πίναξ των υπό της βουλγαρικής προπαγάνδας διαπραχθέντων κακουργημάτων κατά των Ελλήνων Ορθοδόξων εν τοις βιλαετίοις Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου από Νοεμβρίου 1904 μέχρι τέλους 1905», *Ελληνισμός* 9 (1906) 295-306.
- Πούλιος, Χαρίσης, «Διοικητική Διαίρεσις της Μακεδονίας», *ΜΗΠΣΑ* 4 (1911) 162-165.
- «Κατάλογος των εν τοις γράμμασι διαλαμψάντων Μακεδόνων», *ΜΗΠΣΑ* 4 (1911) 168-178.
  - «Σύντομος έκθεσις περί της εν Μακεδονία καταστάσεως των γραμμάτων», *ΜΗΠΣΑ* 4 (1911) 200-205.

- Πράις, Κρόφορντ, *Οι βαλκανικοί Αγώνες. Πολιτική και στρατιωτική ιστορία των εν Μακεδονία Βαλκανικών πολέμων*, Εν Αθήναις 1915.
- Paillarès, M., *Η Μακεδονική θύελλα. Τα πύρινα χρόνια 1903-1907*, Αθήνα 1993.
- Pandevski, M, «Jane Sandanski vo Makedonskoto Osvoboditelno Dvizenie», *Glasnik* 10 (1972) 55-79.
- Papadopoulos, Jean B.- Vatopedinos, Arcadios père, *Un acte officiel du despote Alexis Sthlavos au sujet du couvent de Speleotissa près de Melenicon*, Sofia 1933.
- Perdrizet, Paul, «Melnik et Rossno», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 31 (1907) 20-37.
- Rapports et enquêtes de la commission interalliée sur les violation du droit des gens commises en Macédoine orientale par les armes Bulgares*, Nancy-Paris Strasbourg 1919.
- Σ. Ν. Δ, «Τα Τσοϋφλεια εκπαιδευτήρια εν Μακεδονία», *ΜΗΠΣΑ* 2 (1909) 298-301.
- Σακτούρης, Αντώνιος Α., *Αναμνήσεις εκ του διπλωματικού μου σταδίου (1897-1933)*, Εν Καϊρω 1951.
- Σκληρός, Σωτήριος, *Η Νέα Ελλάς*, Εν Αλεξανδρεία 1913.
- Σκόκος, Κωνσταντίνος, «Σέρραι – Δεμίρ Ισάρ», *Εθνικόν Ημερολόγιον* 29 (1914) 75-78.
- Σπανδωνίδης, Πέτρος Σ., *Μελένικος ο νεκρός Μακεδονικός Ακρίτης*, Θεσσαλονίκη 1930.
- Σπηλιοτόπουλος, Αντώνιος, *La Macédoine et l' Hellénisme, sa force et ses droits*, Athènes 1904.
- Στάμος, Παναγιώτης Γ., *Το ηρωικόν Στάρτζοβον μια χαμένη πατρίδα*, Αθήναι 1979.
- *Ο μητροπολίτης Κασσανδρείας Ειρηναίος, βιογραφία*, Αθήναι 31992.
- Στατιστικοί πίνακες του πληθυσμού κατ' εθνικότητας των νομών Σερρών και Δράμας*, Αθήνησι, Επιτελική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού, 1919.
- Στιβαρός, Γεώργιος, «Δεμίρ Ισοάριον», *ΜΗΠΣΑ* 3 (1910) 213-215.
- Στοιγιόγλου, Γεώργιος, «Η Ιερατική Σχολή στο μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου Σερρών», *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου «Χριστιανική Μακεδονία - Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών»*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 125-168.
- Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων, τ. 43 (Νομός Σερρών), Αθήναι, έκδοσις της Κεντρικής Ενώσεως Δήμων και Κοινοτήτων της Ελλάδος, 1962.
- Στρατιωτικόν. Πίνακες οδοιπορικοί Μακεδονίας, Θεσσαλίας και Ηπείρου*, Εν Αθήναις 1878.
- Συμεωνίδης, Ιωάννης, *Οδηγός της Ευσεβείας*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1850.
- Σφήκα-Θεοδοσίου, Αγγελική, «Απόπειρες εποικισμού Κιρκασίων στη Θεσσαλία (1874-1876)», *Εγνατία* 1 (1989) 261-275.
- Σχινάς, Νικόλαος Θ., *Οδοιπορικοί Σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, νέας οροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας*, τχ. 2, Εν Αθήναις 1886.
- Σωτηρίου, Γεώργιος, *Κειμήλια του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, Εν Αθήναις 1937.

- Stojanova, Magdalena, «The cemetery church of Rozen Monastery», *Balkan Studies* 28 (1987) 25-50.
- Ταπεινός, Ελευθέριος Γρ., «Εκκλησιαστική Ιστορία της Επαρχίας Μελενίκου», *ΕΑ* 4/έτος γ' (1882-1883) 155-157, 267-269, 381-382, 15/έτος ια' (1891-1892) 286-287, 295-296, 318-319, 383-384, 16/έτος ιβ' (1892-1893) 54-56, 63-64, 79-80, 87-88, 95-96, 100-102, 126-128, 135-136, 143-144, 151-152, 159-160, 167-168, 182-184.
- «Περί της επισκοπής Φερεμών μετ' επιδιορθωτικών σημειώσεων», *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 4/έτος γ' (1882-1883) 344-345.
- «Η περί το Μελένικον της Μακεδονίας ιστορική Μονή Ροζινού», *ΜΗΠΣΑ* 5 (1912) 94-97.
- Ταχιάς, Αντώνιος-Αιμίλιος, *Η εθνική αφύπνισις των Βουλγάρων και η εμφάνισις βουλγαρικής εθνικής κινήσεως εν Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 1974.
- Τζανακάρης, Βασίλης Ι., *Σέρρες: πορεία μέσα στο χρόνο*, Σέρρας, έκδοση περιοδικού «Γιατί» χχ.
- *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τ. Ι, Σέρρας, έκδοση περιοδικού «Γιατί», 1991.
- «Από τα πάθη της Μακεδονίας», *Γιατί* 217-218 (Σέρρας Ιούλιος-Αύγουστος 1993) 3-19.
- Τζεμαΐλας, Γεώργιος Ι., «Συμβολή εις την Ιστορίαν της Ηράκλειας», *Σερραϊκά Χρονικά* 6 (1973) 107-159.
- Τολούδη, Άννα Δ., *Σιντική: ιστορία και παραδόσεις*, Σιδηρόκαστρο 1983.
- Τρίτος, Μιχάλης, *Η Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου (1659-1924). Η θρησκευτική, εθνική και κοινωνική της προσφορά*, Ιωάννινα 1991.
- Τσακόπουλος, Αιμιλιανός, «Επισκοπικοί Κατάλογοι κατά τους κώδικας των υπομνημάτων του Αρχιεπισκοπικού του Οικουμενικού Πατριαρχείου», *Ορθοδοξία* 31 (1956), 32 (1957), 33 (1958).
- Τσάμης, Παύλος, *Ο Μακεδονικός Αγών*, Θεσσαλονίκη 1975.
- Τσικόπουλος, Ιωάννης, *Ενδέκατον έτος του εν Σέρραις Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου. Έκθεσις*, Θεσσαλονίκη 1881.
- Τσούλκας, Νικόλαος, *Ετήσια λογοδοσία της Μακεδονικής Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητος του έτους 1885-1886*, Κωνσταντινούπολη 1886.
- Τσώπρος, Κωνσταντίνος Θ., *Αναμνήσεις (Μελένοικο-Θεσσαλονίκη)*, επιμέλεια, εισαγωγή, σχόλια Αθ. Καραθανάσης Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1992.
- Teil, Erster, *Das Seresgebiet: Stadt & Land*, Philippopol 1918.
- The Population of Macedonia: Evidence of the Christian Schools*, London 1905.
- Φιλιππίδης, Δημήτριος, *Η Μακεδονία*, Εν Αθήναις 1906.
- Φιλιππαίος, Θεόκλητος, «Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως Επισκοπαί και Επίσκοποι (1833-1960)», *Θεολογία* 31 (1960) 238-250, 353-369, 529-551 και 32 (1961) 73-90.
- Φουρτούνας, Γεώργιος – Φουρτούνα, Ευδοκία, *Μελένικο. Η πορεία του ανά τους αιώνες*, Σιδηρόκαστρο 2002.

- Φυλακτός, Αδριανός, «Ευάγγελος Δημητρίου Σαπουντζής (1879-1951)», *Σερραϊκά Χρονικά* 7 (1976) 231-233.
- Φυλακτός, Αθανάσιος Χρ., *Λόγοι εκπαιδευτικοί και πανηγυρικοί*, Αθήναι 1966.
- Χαλκιόπουλος, Αθανάσιος, *Η Μακεδονία. Στατιστική των βιλαετίων Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου*, Αθήναι 1910.
- Χαμουδόπουλος, Μηνάς, «Μνημεία εκκλησιαστικά ανέκδοτα», *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 4 (1882-1883) 330-333.
- Χατζηκυριακού, Γεώργιος, *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονίαν, 1905-1906*, Αθήναι 1906 (Θεσσαλονίκη ²1962).
- «Η ζωτικότητα και υπεροχή του ελληνικού στοιχείου της Μακεδονίας», *ΜΗΠΣΑ* 6 (1913) 51-58.
- Χιώλος, Κωνσταντίνος Β., «Μελένικο, προμαχών της Ελλάδος και φωτοδότης πηγή πολιτισμού», εφημ. *Η Πρόοδος* Σερρών, 10 Φεβρουαρίου 1998 και 11 Φεβρουαρίου 1998.
- «Τα Σωματεία του Μελένικου κατά τον 18° αιώνα», εφημ. *Η Πρόοδος* Σερρών, περ. Β', φ. 15.447 (10 Μαρτίου 1998).
- Χριστιανόπουλος, Ντίνος, *Ελληνικές εκδόσεις Μακεδονικών πόλεων πλην Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας (1759-1913)*, Καβάλα, ΙΛΑΚ, 2000.
- Χρυσοχοΐδης, Κρίτων, «Από την Οθωμανική κατάκτηση ως τον 20° αι.», *Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου: Παράδοση-Ιστορία-Τέχνη*, τ. Ι, Άγιον Όρος 1996, (Μελένικο σ. 64-69).